

ریاست جمهوری
سازمان برنامه و بودجه کشور
سازمان برنامه و بودجه استان زنجان

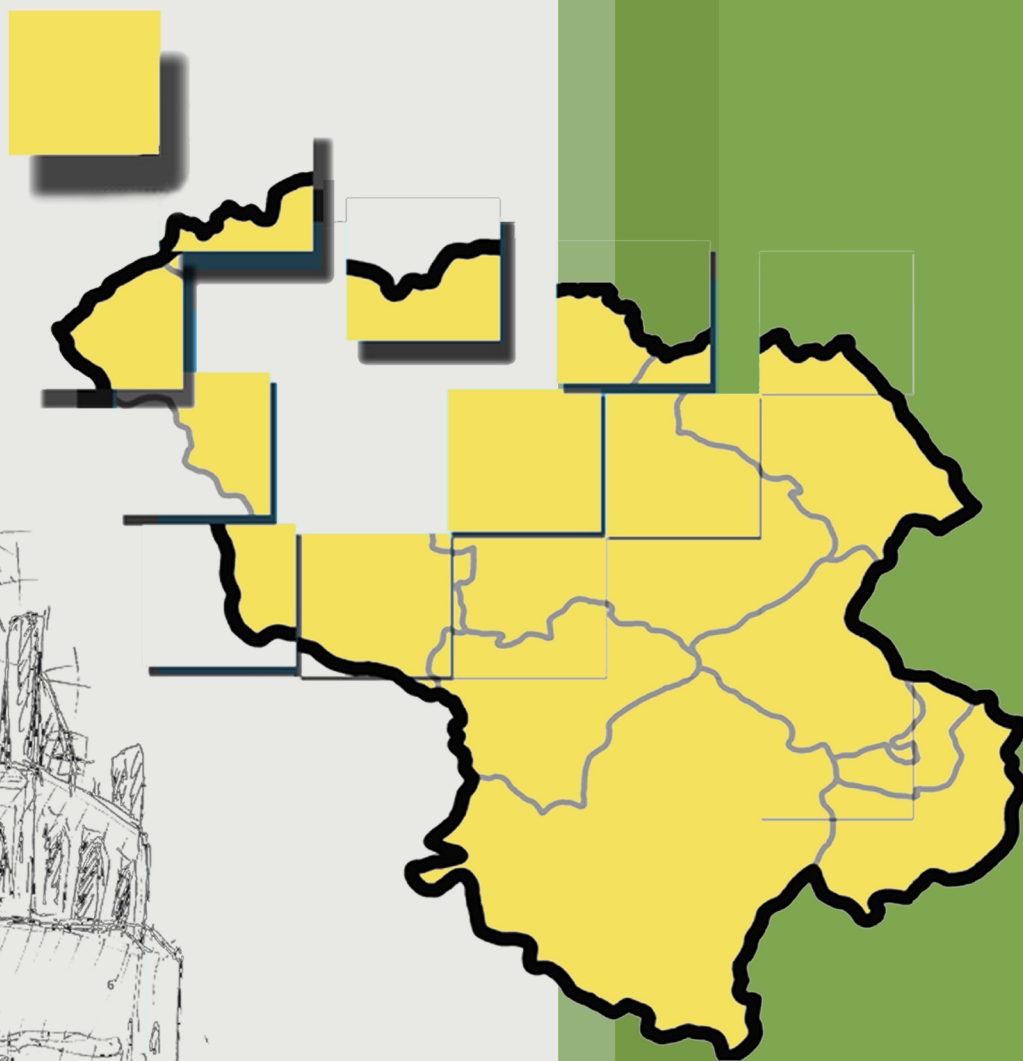
مطالعات برنامه‌ی آمایش استان زنجان

بخش نخست: تحلیل وضعیت و ساختار

فصل پنجم. جمع بندی و نتیجه گیری از مطالعات

دانشگاه سوادکوه زنجان

وزارت کشور
استانداری زنجان
معاونت برنامه ریزی

مطالعات برنامه آمایش استان زنجان

(جلد دهم - ویرایش نخست)

بخش نخست: تحلیل وضعیت و ساختار

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات

دفتر برنامه ریزی و بودجه

تابستان ۱۳۹۰

مطالعات تدوین برنامه آمایش استان زنجان

عنوان گزارش: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات

مجری طرح: دفتر برنامه ریزی و بودجه

همکاران: دستگاه‌های اجرایی ذیربط مطالعات آمایش استان

مشاور: دانشگاه زنجان

ویراستار: سیده معصومه حسینی

ناشر: معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان

چاپ و انتشار: صحافی اوستا

تاریخ انتشار: تابستان ۱۳۹۰ تیراژ: محدود فروست: ۵۳۹

آدرس: زنجان، بلوار دارالقرآن، معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان

تلفن: ۴۱۴۱-۰۲۴۱-۴۱۴۲۳۸۳-۰۲۴۱-۴۱۴۲۳۸۳ کدپستی: ۴۵۱۳۸۶۹۹۹۸

سایت الکترونیکی: www.ostandari-zn.ir پست الکترونیکی: info@ostandari-zn.ir

تمام حقوق این اثر متعلق به معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان می باشد.

فهرست اعضای تدوین کننده مطالعات آمایش استان در استانداری زنجان

بخش اجرایی / مطالعاتی	اسامی
استادار و رئیس کارگروه آمایش، محیط زیست و توسعه پایدار	محمد ژوفی نژاد، قوام نوزدی و جعفر رحمانزاده
مدیریت اجرایی مطالعات در معاونت برنامه‌ریزی استانداری / سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	مجید عسگری، علی اکبر کریمی، غلامرضا دیزج نژاد، محمدحسین فروزان مهر، منصور نوزوی، محسن عطائیان و صمد علیپور
دبیران کارگروه‌ها و مسئولین فصول	منصور نوزوی، محسن عطائیان، صمد علیپور، هاشم محمدلو، احمد خداوردی، حمید نباتچیان، خلیل قاسملو، مسعود رشتچی
دبیرخانه فنی و اجرایی مطالعات آمایش استان	احمد خداوردی، مهرداد بهرامی، علی ایبکی وردی
گروه کارشناسی GIS	حسین امیدمقدم، مسعود رشتچی و زهره معصومی
تحلیل سازمان فضایی فعالیت‌ها / جمع بندی از وضعیت اقتصادی استان	صمد علیپور، احمد خداوردی، خلیل قاسملو، هاشم محمدلو، حمید نباتچیان، ابراهیم زادتوت‌آغاج، مهرداد بهرامی، حسین امیری، فاطمه صفی، حسنین خدمتی همپا، فریبا ارشادی، مهدی جیدری، منبزه احمدی و زهره معصومی
تهدیدات نظامی - امنیتی و جمعیتی آن	زین العابدین شاهمرادی، داریوش ملکی و اسماعیل بیات
سرمایه اجتماعی (جمع بندی و نتیجه گیری از وضعیت فرهنگی - اجتماعی / تحلیل سیاسی - اداری و سازمانی استان)	سید جلال موسوی، جلیل سائلی، اسماعیل لاهیجی، توکل جعفری، جمشید شیخی، رضا بخشی فر، مصطفی رهروی، احمد بهرامی، نرگس شکری، عنرا نظریان، معصومه موسوی و خانم میرکی
تحلیل اقتصاد کلان و مطالعات اقتصادی استان	بهرام جلیل خانی، ناهید نجفی، زهرا انصاری، نرگس مرادخانی، ستار صفری و فریدون اجاقلو
مطالعات جمعیت و موقعیت استان	حسین امید مقدم، مسعود رشتچی، جواد ناصریان، ابراهیم باقری، فریبا ارشادی، زهره معصومی، محمد هادی عزیزخانی
نماینده دبیرخانه در مرحله هماهنگی اولیه با دستگاه اجرایی	کوروش اسکندری، محمود محمدی، محمد عبوضی، حمید بیگلری، زهرا انصاری، لیدا عصفوری، شهلا حسینی، بهارک نصر

نام و مشخصات دستگاه های اجرایی تدوین کننده مطالعات آمایش استان زنجان

ردیف	نام دستگاه اجرایی	نام کارشناسان دستگاه های اجرایی	بخش مطالعاتی
۱	اداره کل حفاظت محیط زیست استان	جواد تاراسی، تورج حاجب قاسمی، سید جعفر خامسی، رضا رضایی، یحیی زورانی، رقیه پیرچیانلو، پیروز پورنگ و سید امین نجات	تحلیل محیط زیست/ تهدیدات ناشی از مخاطرات محیطی و محیط زیستی
۲	اداره کل راه و ترابری استان	سید مسعود قاطمی، جواد یوسفی، کلیمه... وثوقی، عمران مرادی، سعید اسامی و بهروز فرهنگ	پیوندهای فیزیکی و شبکه خدمات حمل و نقل
۳	اداره کل صدا و سیما استان	ابوالحسن صادقی جهانی، جاوید خانمی و محمد جعفری	تحلیل کیفیت و گستره پوشش صدا و سیما و ارتباطات رادیویی و فرکانس
۴	اداره کل هواشناسی استان	امیر شاهرخ حسینیزاده، احد یاغموری، صادق ضیائیان و رضا پورغفار	تحلیل موقعیت اقلیمی استان
۵	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان	رضا دینی، ابراهیم قاسمی، مهین خانمی و ملیحه علیگو	تحلیل وضعیت فرهنگی، پیوندهای اجتماعی – فرهنگی استان
۶	اداره کل منابع طبیعی استان	قدرت سعادت، محسن ادیب، حسین حسینی مفرد و نعمت کوهستانی	تحلیل پستی و بلندپهها / مناطق طبیعی
۷	سرپرستی امور شعب بانک ملی	رسول لطفی	شبکه های اعتباری و مالی
۸	بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان	حافظ باباپور، حمیدی احمدی، رحمان صالحی، فرزاد محمدی، جعفر مهدیون، منبوه احمدی و محمد حسین رستمخانی	تحلیل نظام روستاشناسی و عشایری استان / اقتصاد روستایی / توصیف عناصر نظام سکونتگاهی روستاها/ پیچیدگی کارکردی و مرکزیت سکونتگاههای روستایی / کارکرد سکونتگاههای روستایی
۹	سازمان صنایع و معادن استان	سیروس مناجی، ژلا عطایی، اصغر رهبر، جلیل شکورزاده، محمد حسین ففوری، رباب داداشی و رضادگراهی	تحلیل زمین شناسی و منابع معدنی
۱۰	سازمان جهاد کشاورزی استان	محمد رضا نهوندی پور، سید مصطفی نجفیان، علی فرهادی و روح... حسینی	ساختار کشاورزی / تحلیل پیوندهای درون بخشی و بین بخشی در اقتصاد و فعالیت های اصلی / پراکندگی و توزیع قلمروهای اصلی کشاورزی استان
۱۱	سازمان بازرگانی استان	رسول منصوری، علی ابراهیمی، صونا مشوچهری راد، حمید گوزلیان، جمال بابایی، غلامرضا علمدار و داریوش مکی	ساختار خدمات/ خدمات حرفه ای و تجاری
۱۲	سازمان امور اقتصادی و دارایی استان	ابوالفضل عباسچیان، غفور حمیدی و الهه لاتیفی	پیوندهای اقتصادی
۱۳	سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان	دکتر فرهنگی فرخی و سید حسینی	مطالعات بخش گردشگری

ردیف	نام دستگاه اجرایی	نام کارشناسان دستگاه های اجرایی	بخش مطالعاتی
۱۴	سازمان حمل و نقل و پایانه های استان	عبدالحسین علی اکبری، محمدرضا آقاخانی، علی صدقانی، سیدجلال ابوالقاسمیان و عالی اصغر عباسی	شبکه حمل و نقل / پیوندهای فیزیکی و شبکه خدمات حمل و نقل
۱۵	سازمان مسکن و شهرسازی استان	عباس صفری، علی ایبکی وردی، رحیم توسلیان و حمیدرضا حمیدی	تحلیل نظام شهری / اقتصاد شهری / اقتصاد نواحی خاص / توصیف عناصر نظام سکونتگاهی شهری / پیچیدگی کارکردی و مرکزیت سکونتگاههای شهری / طبقه بندی سکونتگاهها بر حسب قدرت پیوندها
۱۶	سازمان آموزش و پرورش استان	سعید ناصری، حسین محمدی، منصور محمدپور، مجید محمدی فومنی، شهرام اسکندری پور، علی سردار زاده، حمیدرضا حجازی، شادمان و یارمحمدی	شبکه های آموزشی، پرورشی و تفریحی
۱۷	شرکت آب منطقه ای استان	جعفر فهیمی، حسین مهدی نژاد، امیر عباسپور، ماندانا عابدینی و علی عباسی	تحلیل حوضه ها و زیرحوضه های آبریز فعالیت های استحصال و شبکه انتقال آب
۱۸	شرکت مخابرات استان	یوسف شکوری، محمود حاجی علی اکبری، مرویعی میرسیاهی و امیرعلی زینعلی	تحلیل خدمات مخابراتی در نقاط شهری و روستایی
۱۹	شرکت گاز استان	ابوالفضل سربیلو، موسی احمدلو، مهدی نبی و یوسف عبدی	گاز
۲۰	شرکت برق منطقه ای استان	پرویز پورنقی، عبدالاحد عبداللهی، محمد جعفری، محمدعلی جمشیدی، مصطفی آقاپاری، ابراهیم آقاپاری و سوسن خطیبی	برق
۲۱	شرکت خطوط لوله و مخابرات نفت ایران منطقه شمالغرب	علی اکبر خیری آتانی و حمید ژوف احمدی	
۲۲	شرکت ملی پخش فرآورده های نفتی منطقه زنجان	سید محمود طاهری، سلمان سلیمانی، سرور جمادی و علی اصغر عباسی	تحلیل نفت و فرآورده های عمده نفتی
۲۳	مرکز رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات مرکز تحصیلات تکمیلی در علوم پایه زنجان	دکتر جلیل خاوندکار، صفورا رسولی، مریم زلفخانی و لیلا امیری	تحلیل نوع و الگوی مبادلات الکترونیک در مراکز اصلی سکونت و فعالیت
۲۴	اداره کل پست استان	علی آرزوجو، حمید محمدی و محمد جعفر تمیمی	تحلیل میزان دسترسی، زمان ارسال و هزینه انجام خدمات پستی در نقاط شهری و روستایی
۲۵	مرکز رشد دانشگاه زنجان	دکتر حبیب ا. زلفخانی و اکرم نجفلو	تحلیل نوع و الگوی مبادلات علمی در مراکز اصلی تولید علم استان
۲۶	دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی	دکتر محمد باقر آیت الهی، علیرضا جیدری و جلیل عابدینی	شبکه های خدمات بهداشتی و درمانی

گروه مشاورین دانشگاه زنجان در تدوین برنامه آمایش استان

مطالعات		بخش مطالعات	
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	توصیف عناصر نظام سکونتگاهی (شهرها و روستاها)	توسیف عناصر نظام سکونتگاهی (شهرها و روستاها)	توسیف عناصر نظام سکونتگاهی (شهرها و روستاها)
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	پیشچینی کارکردی و مرکزیت سکونتگاهها	پیشچینی کارکردی و مرکزیت سکونتگاهها	پیشچینی کارکردی و مرکزیت سکونتگاهها
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	سلسله مراتب مکان‌های مرکزی	سلسله مراتب مکان‌های مرکزی	سلسله مراتب مکان‌های مرکزی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	مناطق طبیعی	مناطق طبیعی	مناطق طبیعی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	توزیع کارکردهای مختلف در سطح استان	توزیع کارکردهای مختلف در سطح استان	توزیع کارکردهای مختلف در سطح استان
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	پیوندهای فیزیکی و شبکه خدمات حمل و نقل	پیوندهای اقتصادی	پیوندهای فیزیکی و شبکه خدمات حمل و نقل
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	پیوندهای جمعیتی	پیوندهای جمعیتی	پیوندهای جمعیتی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	شبکه‌های آموزشی و تفریحی	شبکه‌های آموزشی و تفریحی	شبکه‌های آموزشی و تفریحی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	شبکه‌های خدمات بهداشتی و درمانی	شبکه‌های خدمات بهداشتی و درمانی	شبکه‌های خدمات بهداشتی و درمانی
دکتر سید فاضل	پیوندهای تکنولوژیکی	پیوندهای تکنولوژیکی	پیوندهای تکنولوژیکی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	نتیجه‌گیری تحلیل پیوندها	نتیجه‌گیری تحلیل پیوندها	نتیجه‌گیری تحلیل پیوندها
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تهدیدات ناشی از مخاطرات محیطی و محیط زیستی	تهدیدات اقتصادی	تهدیدات ناشی از مخاطرات محیطی و محیط زیستی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تهدیدات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی	تهدیدات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی	تهدیدات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	جمع‌بندی تهدیدات امنیتی - دفاعی	جمع‌بندی تهدیدات امنیتی - دفاعی	جمع‌بندی تهدیدات امنیتی - دفاعی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تنبین سازمان فضایی موجود و ارزیابی توانایی‌ها و محدودیت‌های استان برای پاسخگویی به رسات‌ها و مأموریت‌های تعیین شده برای استان	تنبین سازمان فضایی موجود و ارزیابی توانایی‌ها و محدودیت‌های استان برای پاسخگویی به رسات‌ها و مأموریت‌های تعیین شده برای استان	تنبین سازمان فضایی موجود و ارزیابی توانایی‌ها و محدودیت‌های استان برای پاسخگویی به رسات‌ها و مأموریت‌های تعیین شده برای استان
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تعارض و توازن بین نیازهای عناصر فضایی در استناد از منابع موجود	تعارض و توازن بین نیازهای عناصر فضایی در استناد از منابع موجود	تعارض و توازن بین نیازهای عناصر فضایی در استناد از منابع موجود
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تعمین عدم تعادل‌های موجود در نظام فضایی	تعمین عدم تعادل‌های موجود در نظام فضایی	تعمین عدم تعادل‌های موجود در نظام فضایی
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	ارزیابی (زادگزی) اهداف کلی و جهت‌گیری‌های توسعه و ارائه پیشنهاد به مراجع ذیربط	ارزیابی (زادگزی) اهداف کلی و جهت‌گیری‌های توسعه و ارائه پیشنهاد به مراجع ذیربط	ارزیابی (زادگزی) اهداف کلی و جهت‌گیری‌های توسعه و ارائه پیشنهاد به مراجع ذیربط
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تهیه پایگاه داده های مکانی، تهیه نقشه بخش GIS	تهیه پایگاه داده های مکانی، تهیه نقشه بخش GIS	تهیه پایگاه داده های مکانی، تهیه نقشه بخش GIS
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	فعالیت‌های مرتبط	فعالیت‌های مرتبط	فعالیت‌های مرتبط

مطالعات		بخش مطالعات	
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل موقعیت استان	تحلیل موقعیت استان	تحلیل موقعیت استان
دکتر رضا خوش‌فناز	تحلیل سبکی و بلندی‌ها	تحلیل سبکی و بلندی‌ها	تحلیل سبکی و بلندی‌ها
دکتر رضا خوش‌فناز، دکتر علی رضایی، ماندانا عابدینی	تحلیل حوزه‌ها و زیرحوضه‌های آبریز	تحلیل حوزه‌ها و زیرحوضه‌های آبریز	تحلیل حوزه‌ها و زیرحوضه‌های آبریز
دکتر رضا خوش‌فناز	تحلیل موقعیت اقلیمی	تحلیل موقعیت اقلیمی	تحلیل موقعیت اقلیمی
دکتر یوسفعلی عابدینی	تحلیل زمین‌شناسی و منابع معدنی	تحلیل زمین‌شناسی و منابع معدنی	تحلیل زمین‌شناسی و منابع معدنی
دکتر بهروز محمدی یگانه	تحلیل محیط زیست	تحلیل محیط زیست	تحلیل محیط زیست
دکتر محسن کلانتری	تحولات جمعیت در سه دهه گذشته	تحولات جمعیت در سه دهه گذشته	تحولات جمعیت در سه دهه گذشته
دکتر بهروز محمدی یگانه	تحلیل نظام شهری استان	تحلیل نظام شهری استان	تحلیل نظام شهری استان
دکتر محسن کلانتری، سیمیه قزلباش، مریم مرادی، مضمومه کیانی، سیده اقای حسینی قهاری، رچمه توریان، رقیه عباسی، فاطمه لافقی، لایلا حسینی، امیر حسینی، نقی خیری، علیرضا دانشیار، محمد حسین حسینی، محمد حسن شکری، حسن حسن خانی، مهسا مصلی، مهدی پانیمسا علی طارمی	تحلیل سرمایه اجتماعی استان	تحلیل سرمایه اجتماعی استان	تحلیل سرمایه اجتماعی استان
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از وضعیت اجتماعی و فرهنگی (نقشاً قوت و ضعف و فرصت و تهدید)	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از وضعیت اجتماعی و فرهنگی (نقشاً قوت و ضعف و فرصت و تهدید)	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از وضعیت اجتماعی و فرهنگی (نقشاً قوت و ضعف و فرصت و تهدید)
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل ویژگی‌های زیربنایی (شبکه ارتباطات، برق، گاز، نفت...)	تحلیل ویژگی‌های زیربنایی (شبکه ارتباطات، برق، گاز، نفت...)	تحلیل ویژگی‌های زیربنایی (شبکه ارتباطات، برق، گاز، نفت...)
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل ساختار صنعت و معدن استان	تحلیل ساختار صنعت و معدن استان	تحلیل ساختار صنعت و معدن استان
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل ساختار کشاورزی استان	تحلیل ساختار کشاورزی استان	تحلیل ساختار کشاورزی استان
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل ساختار خدمات استان	تحلیل ساختار خدمات استان	تحلیل ساختار خدمات استان
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل ویژگی‌های زیربنایی (شبکه ارتباطات، برق، گاز، نفت...)	تحلیل ویژگی‌های زیربنایی (شبکه ارتباطات، برق، گاز، نفت...)	تحلیل ویژگی‌های زیربنایی (شبکه ارتباطات، برق، گاز، نفت...)
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل اقتصاد کلان استان	تحلیل اقتصاد کلان استان	تحلیل اقتصاد کلان استان
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل سازمان فضایی فعالیت‌ها	تحلیل سازمان فضایی فعالیت‌ها	تحلیل سازمان فضایی فعالیت‌ها
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از وضعیت اقتصادی (نقشاً قوت و ضعف و فرصت و تهدید)	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از وضعیت اقتصادی (نقشاً قوت و ضعف و فرصت و تهدید)	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از وضعیت اقتصادی (نقشاً قوت و ضعف و فرصت و تهدید)
دکتر محسن کلانتری، دکتر بهروز محمدی یگانه، حسن عطیعی	تحلیل سیاسی - اداری و سازمانی	تحلیل سیاسی - اداری و سازمانی	تحلیل سیاسی - اداری و سازمانی

فصل اول تحلیل وضعیت و ساختار استان

پیشگفتار

آمایش سرزمین برنامه‌ای بلندمدت برای سازمان‌دهی بهینه زندگی انسان و فعالیت‌های او در فضای جغرافیایی است و یکی از اسناد پایه نیل به توسعه پایدار و دربرگیرنده مجموعه اهداف، راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی است که توسط بخش دولتی، خصوصی و تعاونی در ابعاد مختلف طبیعی، انسانی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی مطابق با جهت‌گیری‌ها کلان ملی انجام می‌گیرد. هدف آمایش سرزمین، سازماندهی فضای جغرافیایی برای حفظ و بهره‌برداری خردمندانه از پهنه سرزمین است که بر پایه مزیت‌های محیط طبیعی و انسان ساخت با رویکردی سیستمی و همه‌سویگر در چارچوب توسعه پایدار انجام می‌گیرد. این برنامه می‌کوشد جنبه‌های مختلف زندگی و فعالیت‌های انسانی را مطالعه نماید و عدم تعادل‌های موجود بین عناصر تشکیل دهنده فضای جغرافیایی را بشناسد و امکان تحقق توسعه فضایی همه‌جانبه و پایدار را فراهم سازد. نکته‌ای که در بیش از پنجاه سال نظام برنامه‌ریزی کشور کمتر بدان توجه شده است.

متأسفانه نگرش حاکم در نظام برنامه‌ریزی کشور بیشتر تمرکز گرا، بخشی‌نگر و کم‌توجه به توسعه متعادل مناطق کشور بر اساس ظرفیت‌های طبیعی و انسانی آنها است. این روند موجب افزایش تضاد بین مناطق و درون مناطق در پهنه جغرافیایی کشور شده است. از این رو تدوین آمایش سرزمین به عنوان فرآیندی پویا، منعطف و متناسب با ویژگی‌های جغرافیایی مناطق مختلف کشور یک نیاز و ضرورت اساسی است، تا این رهگذر امکان رفع نارسایی‌های نظام برنامه‌ریزی کشور، حرکت به سمت توسعه متوازن و پایدار، تحقق عدالت اجتماعی و رونق اقتصادی همه‌جانبه فراهم گردد.

اندیشه آمایش سرزمین در ادبیات برنامه‌ریزی کشور سابقه‌ای چندین ساله دارد. نخستین بار در گزارش مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران به سال ۱۳۴۵ بحث آمایش سرزمین در پهنه جغرافیایی کشور مطرح شد، سپس در سال ۱۳۵۱ مهندسین مشاور ستیران طی یادداشتی مباحث و روش‌های آمایش سرزمین را ارائه نمودند. به دنبال آن با تأسیس مرکز آمایش سرزمین در بهمن سال ۱۳۵۳، قرارداد مطالعات آمایش سرزمین در خردادماه ۱۳۵۴ بین سازمان برنامه و بودجه و مهندسین مشاور ستیران منعقد گردید. و گزارش این مطالعات در مقاطع ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ انتشار یافت.

با پیروزی انقلاب اسلامی و طبق اصل چهل و هشتم قانون اساسی توجه به توسعه متعادل و متوازن کشور دوباره مورد تأکید قرار گرفت. بر اساس این اصل، در بهره‌برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملی در سطح استان‌ها و توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور نباید تبعیض وجود داشته باشد و هر منطقه باید فراخور نیازها و استعداد خویش، سرمایه و امکانات لازم داشته باشد.

در این راستا از ابتدای دهه ۱۳۶۰، مطالعات پایه آمایش سرزمین اسلامی توسط دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای سازمان برنامه و بودجه انجام پذیرفت که نتایج این مطالعات در سال ۱۳۶۴ در چندین مجلد منتشر شد.

در همین ارتباط و برای عملی ساختن اجرای اصل چهل و هشتم قانون اساسی از سال ۱۳۸۰، تهیه طرح آمایش سرزمین به عهده دولت نهاده شد. بر این اساس مطابق لویح و مواد قانونی از جمله پیوست شماره دو لایحه برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور (۱۳۷۹-۱۳۷۳) با موضوع آمایش سرزمین مستنداً به مواد ۷۲، ۷۴ و ۷۵ از فصل ششم قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توسعه و همچنین مواد ۹ و ۱۱ ضوابط ملی آمایش سرزمین، شورای برنامه ریزی و توسعه استان ها، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و سایر دستگاه‌های اجرایی کشور مکلف به رعایت جهت‌گیری‌های ملی، راهبردهای استانی و راهبردهای بخشی آمایش گردیدند و از این رو مقرر گردید مطالعات آمایش سرزمین با سه رویکرد: تأثیر تحولات جهانی، منطقه‌ای و داخلی، تعمیق نگرش بلندمدت و پایدار در راهبردهای توسعه کشور و تهیه طرح‌های ویژه از نظر موضوعی و یا محدوده جغرافیایی انجام شود و سازمان‌دهی مطالعات آمایش سرزمین به گونه‌ای صورت پذیرد که برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور و برنامه‌ریزی میان مدت توسعه کشور به طور کامل، سند آمایش سرزمین را نیز پوشش دهد.

به همین منظور طبق ماده ۱۲ ضوابط ملی آمایش سرزمین، دستگاه‌های اجرایی کشور موظف شدند در چارچوب دستورالعمل‌های مطالعاتی که سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور ارائه می‌نماید، مطالعات بخشی، فرابخشی و منطقه‌ای آتی خود را با رویکرد آمایشی انجام دهند.

بنا به مراتب فوق و با عنایت به جایگاه ارزشمند مطالعات آمایش سرزمین در نیل به توسعه پایدار و به منظور برقراری عدالت فضایی در پهنه جغرافیایی کشور و ارتقاء سطح برنامه ریزی کشور، از سال ۱۳۸۵ همزمان با سایر استان‌های کشور مطالعات تدوین برنامه آمایش استان زنجان با هدایت مرکز ملی آمایش سرزمین و مبتنی بر بند ج ماده ۷۲ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور به عهده مسئولین و دست‌اندرکاران اجرایی استان زنجان نهاده شد و موضوع در دستور کار شورای برنامه ریزی و توسعه، کارگروه آمایش و محیط زیست استان قرار گرفته و ساز و کار اجرایی این مطالعات تعیین و تبیین گردید. با توجه به شرح خدمات و راهنمای انجام مطالعات، دستگاه‌های اجرایی استان مسئول مطالعه و تحلیل بخش یا بخش‌هایی از این مطالعات گردیدند.

علاوه بر این به منظور ارتقاء سطح مطالعات و استفاده از تجارب علمی متخصصین دانشگاهی طی قراردادی، با تشکیل گروه خدمات مشاوره ذیربط دانشگاه زنجان در قالب ساز و کار مصوب شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان، مجموعه‌ای از صاحب‌نظران دانشگاهی، دستگاه‌های هدایت مطالعات را عهده‌دار شدند. بی‌شک این تلاش بدون مشارکت، حمایت، درایت و همدلی بانیان اصلی طرح به ویژه

مسئولین و کارشناسان سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی

استان و در ادامه معاونت برنامه‌ریزی استانداری زنجان، دانشگاه زنجان و دیگر مدیران و کارشناسان دستگاه‌های اجرایی استان که در اجرای این طرح سهیم بوده اند به ثمر نمی‌رسید.

ملاحظات اساسی در تهیه برنامه آمایش استان

- از آنجاییکه در برنامه‌ریزی آمایشی، یکپارچگی بین رشته‌ای و یا چند رشته‌ای موردنظر است، توجه به متدهای تحلیل یکپارچه ضروری است و نتایج براین اساس مورد بررسی قرار می‌گیرد.
- در حالیکه برنامه‌ریزی آمایشی مستلزم توجه به تمام عرصه‌های زندگی انسان‌هاست، اما دستیابی به توسعه در تمامی ابعاد آن به صورت همزمان امکان‌پذیر نیست. لذا در عمل با توجه به اولویت‌های تعیین شده بر موضوعات کلیدی متمرکز می‌شود.
- ماهیت بین رشته‌ای و پویای آمایش سرزمین ایجاب می‌کند که سند نهایی نسبت به تغییرات احتمالی انعطاف‌پذیر باشد.
- برنامه آمایش استان باید به سه سؤال اساسی زیر پاسخ دهد:
  - ✓ در حال حاضر استان چه موقعیتی دارد (ارایه تحلیل از نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها).
  - ✓ استان به کجا می‌خواهد برود (چشم‌انداز، اهداف اصلی، اولویت‌های مبتنی بر جهت‌گیری‌های آمایش).
  - ✓ استان چگونه به اهداف تعیین شده دست می‌یابد.
- از آنجاییکه تحقق اهداف، نظریه‌ها و دیدگاه‌های بلندمدت آمایش استان در چارچوب آمایش ملی قابل دستیابی است، بنابراین برنامه آمایش استان بایستی در سازگاری کامل با اهداف توسعه پایدار ملی تهیه شود.

فرآیند تدوین گزارشات پیش‌رو شامل:

- تدوین گزارش اولیه سرخط توسط گروه کارشناسی ذیربط با کنترل و تایید مشاور و یا
  - تدوین گزارش توسط همکاران مشاور با همکاری گروه کارشناسی دستگاه اجرایی ذیربط در تعدادی از سرخط‌ها
- این فرآیند به جهت بسط و گسترش حضور دستگاه‌های اجرایی استانی در امر برنامه‌ریزی با مشارکت جدی در مطالعات صورت گرفته و بدین لحاظ مسئولیت‌پذیری دستگاه‌های اجرایی در تدوین مطالعات آمایش استان می‌باشد. لذا مسئولیت پاسخگویی به مندرجات و اطلاعات در گزارش سرخط بر عهده دستگاه اجرایی مسئول به شرح ذیل بوده لیکن این امر نافی مسئولیت مشاور نمی‌باشد.

جدول دستگاههای اجرایی مشارکت کننده در مطالعات آمایش استان

دستگاه اجرایی / گروه کارشناسی	سرخطهای مطالعاتی	دستگاه اجرایی / گروه کارشناسی	سرخطهای مطالعاتی
شرکت آب منطقه ای زنجان	۴-۳-۳-۱	مرکز صدا و سیما زنجان	۴-۱-۳-۳-۱
	۳-۱-۱	مرکز رشد دانشگاه زنجان	۲-۶-۳
سازمان هواشناسی	۴-۱-۱	مرکز رشد تحصیلات تکمیلی در علوم پایه	۱-۶-۳
سازمان صنایع و معادن استان	۵-۱-۱	سازمان آموزش و پرورش استان	۲-۵-۳
	۱-۲-۳-۱	معاونت سیاسی امنیتی استانداری	۴-۴
	۳-۱-۱-۲	دفتر سیاسی و انتظامی	۵-۴
سازمان جهاد کشاورزی	۲-۱-۱	معاونت سیاسی امنیتی استانداری دفتر امور اجتماعی	۵-۲-۱
	۲-۲-۳-۱		۶-۲-۱
	۴-۲-۳-۱		۴-۱
	۵-۲-۳-۱	۴-۳	
سازمان بازرگانی استان	۳-۲-۳-۱	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان	۴-۲-۱
	۴-۵-۳	دانشگاه علوم پزشکی	۳-۵-۳
اداره کل منابع طبیعی	۱-۲-۲	شرکت پست استان	۱-۱-۳-۳-۱
اداره کل حفاظت محیط زیست استان	۶-۱-۱	سازمان مسکن و شهرسازی	۲-۲-۱
	۱-۴		۱-۴-۳-۱
معاونت برنامه ریزی استانداری دفتر آمار و اطلاعات (جمعیت و موقعیت)	۱-۱-۱		۳-۴-۳-۱
	۱-۲-۱		۳-۱-۲
	۱-۳-۱		۱-۱-۱-۲
معاونت پشتیبانی استانداری دفتر مدیریت منابع انسانی (تحلیل اقتصادی)	۵-۳-۱		۲-۲-۲
	۳-۳		۱-۳-۲
معاونت برنامه ریزی استانداری دفتر برنامه ریزی و بودجه (سازمان فضایی)	۶-۳-۱		۱-۲-۱-۲
	۷-۳-۱		۲-۷-۳
سازمان امور اقتصادی و دارایی	۳-۲		سازمان حمل و نقل و پایانه های استان
	۴-۲	بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	۲-۴-۳-۱
بانک ملی (نماینده سیستم بانکی در استان)	۱-۵-۳		۳-۲-۱
شرکت ملی پخش فرآورده های نفتی استان	۳-۳-۳-۳-۱		۲-۱-۲
شرکت گاز استان	۲-۳-۳-۳-۱		۲-۲-۱-۲
شرکت مخابرات استان	۲-۱-۳-۳-۱		۲-۳-۲
	۳-۱-۳-۳-۱	۱-۳	
شرکت برق منطقه ای زنجان	۱-۳-۳-۳-۱	اداره کل راه و ترابری استان	۱-۳
	۴-۳-۳-۳-۱	معاونت برنامه ریزی استانداری دفتر هماهنگی امور اقتصادی	۱-۷-۳

مجموعه گزارشات بخش اول مطالعات آمایش استان زنجان در ۱۰ مجلد تنظیم شده و به عنوان ویرایش نخست - ارائه می شود.

اهداف مهم از انتشار این گزارشات برای معاونت برنامه ریزی استانداری شامل:

- مستندسازی اقدامات انجام شده در مطالعات

- دریافت نظرات اساتید، پژوهشگران، صاحبان رأی و نظر در مباحث مطروحه در گزارشات

- بهره‌گیری پژوهشگران از مطالعات موجود و لایه‌ها و نقشه‌های تهیه شده
  - پرهیز از اقدامات موازی مراکز علمی و دانشگاهی و دستگاه‌های اجرایی
  - بهره‌برداری، اصلاح و تکمیل بانک اطلاعات جغرافیایی تهیه شده
- ذکر نکات ذیل در بهره‌برداری از گزارشات ضروری است:

۱- تنظیم گزارشات بر حسب شرح خدمات و راهنمای انجام مطالعات ارائه شده از سوی مرکز ملی

آمایش سرزمین

۲- وسعت دسترسی به داده‌ها و اطلاعات در زمان تدوین گزارش

۳- بهره‌گیری از مطالعات و پژوهش کاربردی محدود سالهای گذشته در استان

۴- ویرایش نخست بودن گزارش

۵- به منظور رعایت عناوین شرح خدمات، تمام سرخطها در گزارش قید شده و مواد فاقد گزارش

نیز در متن مورد اشاره قرار گرفته است.

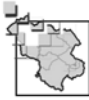
مجلد پیش رو با عنوان "جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات" ارائه شده است که متناسب با تکمیل سایر مجلدات، فایل تصویری آن قابلیت جستجو و گزارش‌گیری سریع با قرارگیری در محیط وب را فراهم می‌آورد تا بهره‌برداران با برآوردن اهداف این انتشار، معاونت برنامه ریزی را در نیل به هدف والای توسعه استان زنجان یاری نمایند.

بدین وسیله از تلاش و زحمات کلیه عزیزان که به پیوست اسامی آنان بر حسب نوع همکاری و نقش آنها در هر سرخط ذکر گردیده است صمیمانه قدردانی می‌نمایم. جا دارد از مدیر گروه مشاورین تدوین برنامه آمایش استان جناب آقای دکتر کلانتری و سایر همکاران ایشان بصورت جداگانه تقدیر و تشکر به عمل آید.

و در آخر باتوجه به اینکه مجموعه حاضر، جمع‌بندی بخش اول مطالعات - تحلیل وضعیت و ساختار- بوده، شایسته است از مساعی همکاران گرامی در دبیرخانه، آقایان احمد خداوردی، مهرداد بهرامی و علی ایبکی وردی، که مستقیماً مسئولیت هدایت مطالعات را برعهده داشته‌اند تشکر نمایم که زحماتشان در عرصه مطالعات تدوین برنامه آمایش استان ها، منتهی به آن گردید که استان زنجان در رتبه نخست کشوری قرار گرفته، ماحصل آن به شکل مجموعه مجلدات نفیس پیش روی بهره‌برداران قرار گیرد.

مجید عسگری

معاون برنامه ریزی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۵-۱- تبیین سازمان فضایی موجود و ارزیابی توانایی‌ها و محدودیت‌های استان برای پاسخگویی به رسالت‌ها و مأموریت‌های تعیین شده برای استان	
۵-۱-۱- تبیین سازمان فضایی موجود	۱
۵-۱-۱-۱- سازمان فضایی عناصر طبیعی و زیست محیطی استان	۲
۵-۱-۱-۱-۱- موقعیت، حدود، مساحت و همجواری‌ها	۲
۵-۱-۱-۱-۲- پستی و بلندی	۸
۵-۱-۱-۱-۳- اقلیم	۱۲
۵-۱-۱-۱-۴- منابع آب	۱۵
۵-۱-۱-۱-۵- پوشش گیاهی	۱۶
۵-۱-۱-۱-۶- حیات وحش	۲۰
۵-۱-۱-۲- سازمان فضایی کانون‌های جمعیتی و شبکه‌ی سکونتگاهی	۲۲
۵-۱-۲-۱- توزیع فضایی جمعیت	۲۲
۵-۱-۲-۲- توزیع فضایی تراکم جمعیت	۲۳
۵-۱-۲-۳- حرکات جمعیت	۲۷
۵-۱-۲-۴- ویژگی‌های اقتصادی جمعیت در مناطق شهری و روستایی	۳۱
۵-۱-۲-۵- سازمان فضایی شبکه‌ی سکونتگاهی	۳۲
۵-۱-۲-۶- سطح بندی جمعیتی سکونتگاه‌های شهری	۴۰
۵-۱-۲-۷- سطح بندی جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی	۵۰
۵-۱-۲-۸- سازمان فضایی الگوی استقرار سکونتگاه‌های روستایی	۵۷
۵-۱-۳- سازمان فضایی فعالیت‌های اقتصادی، زیربنایی و پشتیبان تولید	۶۹
۵-۱-۳-۱- کشاورزی	۶۹
۵-۱-۳-۲- دامداری	۸۰
۵-۱-۳-۳- صنعت	۸۷
۵-۱-۳-۴- معدن	۹۱
۵-۱-۳-۵- خدمات	۹۴
۵-۱-۲- نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها	۱۴۳
۵-۱-۲-۱- ویژگی‌های طبیعی، اجتماعی و اقتصادی	۱۴۸
۵-۱-۲-۱-۱- ویژگی‌های محیطی، طبیعی، زیست محیطی و کالبدی	۱۴۸
۵-۱-۲-۱-۲- ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی	۱۵۷
۵-۱-۲-۱-۳- ویژگی‌های اقتصادی و تولیدی	۱۷۰
۵-۱-۲-۱-۴- بخش کشاورزی و دامپروری	۱۷۰
۵-۱-۲-۱-۵- بخش صنعت و معدن	۱۷۵
۵-۱-۲-۱-۶- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات بخش خدمات و بازرگانی	۱۷۹
۵-۱-۲-۲- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات	۱۸۳
۵-۱-۲-۲-۱- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات محیطی، طبیعی، زیست محیطی و کالبدی	۱۸۳

- ۵-۱-۲-۲- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات اجتماعی و فرهنگی..... ۱۸۷
- ۵-۱-۲-۳- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش اقتصادی و تولیدی..... ۱۹۱
- ۵-۱-۲-۲-۱- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش کشاورزی..... ۱۹۱
- ۵-۱-۲-۲-۲- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش صنعت و معدن..... ۱۹۷
- ۵-۱-۲-۳-۳- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش خدمات..... ۲۰۳
- ۵-۱-۳- تشخیص توان پاسخگویی به رسالتها و مأموریتها..... ۲۱۱
- ۵-۱-۳-۱- رسالتها و مأموریتهای تعیین شده در اسناد توسعه ملی و استانی..... ۲۱۲
- ۵-۱-۳-۲- تدقیق رسالتها و مأموریتها در اسناد فرادست و تواناییها و محدودیتها برای پاسخگویی به آنها..... ۲۳۰
- منابع و مأخذ..... ۲۴۳
- ۵-۲- تعارض و توازن بین نیازهای عناصر فضایی در استفاده از منابع موجود..... ۲۴۵
- ۵-۲-۱- منابع طبیعی..... ۲۴۷
- ۵-۲-۲- مالی و اعتباری..... ۲۶۱
- ۵-۲-۲-۱- درآمد سرانه..... ۲۶۲
- ۵-۲-۲-۲- موجودی سرمایه..... ۲۶۲
- ۵-۲-۲-۳- سرمایه گذاری..... ۲۶۳
- ۵-۲-۲-۴- سپرده گذاری..... ۲۶۶
- ۵-۲-۲-۵- گرایش مکانی سرمایه گذاریها..... ۲۷۱
- ۵-۲-۲-۶- تحلیل جریان بودجههای دولتی در شهرهای استان..... ۲۷۷
- ۵-۲-۲-۷- ارزش مالی فضاهای مختلف استان از نظر برخورداری از شبکههای زیربنایی..... ۲۸۲
- ۵-۲-۲-۸- منابع مالی و میزان سرمایه گذاری در شهرستانهای استان (از محل منابع درون استانی)..... ۲۸۵
- ۵-۲-۳- نیروی انسانی متخصص..... ۲۹۵
- ۵-۲-۳-۱- نسبت باسوادی..... ۲۹۵
- ۵-۲-۳-۲- وضعیت تحصیل..... ۲۹۷
- ۵-۲-۳-۳- وضعیت تحصیل شاغلین..... ۲۹۷
- ۵-۲-۳-۴- تعداد مراکز علمی، فارغ التحصیلان و دانشجویان استان..... ۲۹۹
- ۵-۲-۴- انرژی (برق، سوخت فسیلی و...)..... ۳۰۷
- ۵-۲-۴-۱- انرژی برق..... ۳۰۷
- ۵-۲-۴-۲- نفت و فرآورده های نفتی..... ۳۱۳
- ۵-۲-۴-۳- گاز..... ۳۱۶
- منابع و مأخذ..... ۳۲۳
- ۵-۳- تعیین عدم تعادل های موجود در نظام فضایی..... ۳۲۷
- ۵-۳-۱- عدم تعادل های اقتصادی..... ۳۲۸
- ۵-۳-۱-۱- عدم تعادل موجود در اقتصاد کلان..... ۳۲۸

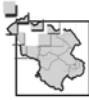

- ۳۲۸ ..... ۱-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل در چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری از محل درآمدها.....
- ۳۳۱ ..... ۳-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل در نوع، میزان و نحوه تخصیص بودجه‌های دولتی.....
- ۳۳۳ ..... ۴-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل در شاخص تحلیلی سودآوری استان و کشور.....
- ۳۳۳ ..... ۵-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل در سرانه‌ی سپرده‌گذاری استان و کشور.....
- ۳۳۶ ..... ۶-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل شاخص تحلیلی ارزش‌زایی استان و کشور.....
- ۳۳۷ ..... ۷-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل در شاخص رقابت پذیری نیروی کار یا بازدهی تولید.....
- ۳۳۸ ..... ۸-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل در میزان درآمد سرانه و رشد ناخالص داخلی استان و کشور.....
- ۳۳۹ ..... ۹-۱-۱-۳-۵- اندک بودن سهم کارفرمایان بخش خصوصی و ضعف در جذب شاغلان بخش خصوصی و عمومی.....
- ۳۴۰ ..... ۱۰-۱-۱-۳-۵- رونق اشتغال در فعالیتهای اقتصادی غیررسمی.....
- ۳۴۰ ..... ۲-۱-۳-۵- عدم تعادل‌های موجود در بخش کشاورزی.....
- ۳۴۱ ..... ۱-۲-۱-۳-۵- عدم تعادل در الگوی زراعت آبی و دیم.....
- ۳۴۲ ..... ۲-۲-۱-۳-۵- عدم تعادل‌های موجود در قابلیت اراضی استان با الگوی فضایی فعالیتهای کشاورزی.....
- ۳۶۳ ..... ۳-۲-۱-۳-۵- عدم تعادل در تعداد شاغلین بخش کشاورزی و توان و ظرفیت کشاورزی استان.....
- ۳۶۴ ..... ۴-۲-۱-۳-۵- عدم تعادل در فناوری‌های تولید و غالب بودن اقتصاد کشاورزی سنتی.....
- ۳۶۶ ..... ۵-۲-۱-۳-۵- عدم تعادل بین تعداد دام و ظرفیت مراتع.....
- ۳۷۰ ..... ۳-۱-۳-۵- عدم تعادل‌های موجود در بخش صنعت و معدن.....
- ۳۷۰ ..... ۱-۳-۱-۳-۵- عدم تعادل در استقرار شهرک‌ها، نواحی و واحدهای صنعتی، نوع فعالیت و مقیاس اشتغال.....
- ۳۷۷ ..... ۲-۳-۱-۳-۵- گسسته بودن زنجیره‌های تولید و خوشه‌های صنعتی استان.....
- ۳۷۸ ..... ۳-۳-۱-۳-۵- توسعه‌ی نامتعادل صنایع معدنی با توجه به ظرفیتهای معدنی استان.....
- ۳۸۰ ..... ۴-۳-۱-۲-۵- پایین بودن سطح فناوری‌های تولید در بخش معدن.....
- ۳۸۱ ..... ۵-۳-۱-۳-۵- عدم تعادل بین ظرفیتهای معدنی شهرستان‌ها و تعداد شاغلین معدنی.....
- ۳۸۳ ..... ۴-۱-۳-۵- عدم تعادل‌های موجود در بخش خدمات و بازرگانی.....
- ۳۸۳ ..... ۱-۴-۱-۳-۵- عدم تعادل در تعداد و نوع واحدهای صنفی استان.....
- ۳۸۳ ..... ۲-۴-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل رشد بخش صادرات متناسب با فعالیتهای اقتصادی استان.....
- ۳۸۴ ..... ۳-۴-۱-۳-۵- پایین بودن میزان تولیدات قابل صادرات.....
- ۳۸۵ ..... ۴-۴-۱-۳-۵- عدم تعادل بین جاذبه‌های گردشگری و امکانات و تسهیلات مرتبط با گردشگری.....
- ۳۸۷ ..... ۵-۴-۱-۳-۵- عدم تعادل در ارزش مرکزیت بخش خدمات.....
- ۳۹۰ ..... ۶-۴-۱-۳-۵- عدم تعادل بین جایگاه استان در بخش حمل و نقل و امکانات موجود در این بخش.....
- ۳۹۱ ..... ۷-۴-۱-۳-۵- توزیع نامتعادل امکانات زیربنایی و خدمات پشتیبان تولید.....
- ۴۰۱ ..... ۲-۳-۵- عدم تعادل‌های اجتماعی - فرهنگی.....**
- ۴۰۱ ..... ۱-۲-۳-۵- توزیع نامتعادل جمعیت در سطح استان و شهرستان‌ها.....
- ۴۰۳ ..... ۲-۲-۳-۵- گسیختگی سلسله مراتب سکونتگاهی.....
- ۴۰۵ ..... ۳-۲-۳-۵- عدم توازن متوسط رشد جمعیت در استان، کشور و نقاط شهری و روستایی.....
- ۴۰۶ ..... ۴-۲-۳-۵- ناموزونی ساختار جنسی و سنی استان.....
- ۴۱۰ ..... ۵-۲-۳-۵- عدم تعادل‌های ناشی از حرکات جمعیتی.....
- ۴۱۴ ..... ۶-۲-۳-۵- نابرابری فرصت‌های آموزشی، ناموزونی سهم محصلان، نسبت باسواد استان و کشور و در سکونتگاه‌های شهری و روستایی.....
- ۴۱۸ ..... ۷-۲-۳-۵- توسعه ناموزون رشته‌های تحصیلی آموزش عالی با توجه به نیاز استان در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی.....
- ۴۱۹ ..... ۸-۲-۳-۵- ارائه‌ی محدود خدمات فناوری اطلاعات و عدم تناسب آن با نیاز روز استان.....

- ۴۲۰..... ۹-۲-۳-۵- تعداد اندک تشکل‌های مردم نهاد در سطح استان
- ۴۲۱..... ۱۰-۲-۳-۵- بروز ناهنجاری‌های اجتماعی
- ۴۲۱..... ۱-۱۰-۲-۳-۵- جرایم خشونت بار (جرایم سخت)
- ۴۲۲..... ۲-۱۰-۲-۳-۵- جرایم مالی - اقتصادی (جرایم نرم)
- ۴۲۳..... ۱۱-۲-۳-۵- عدم تعادل‌های موجود در حوزه‌ی فرهنگی و سرمایه‌ی اجتماعی
- ۴۲۳..... ۱-۱۱-۲-۳-۵- مراکز و کانون‌های فرهنگی
- ۴۲۴..... ۲-۱۱-۲-۳-۵- استفاده از محصولات فرهنگی
- ۴۲۶..... ۳-۱۱-۲-۳-۵- شرکت در دوره‌های آموزشی
- ۴۲۷..... ۴-۱۱-۲-۳-۵- طرز تلقی و ارزش‌ها
- ۴۲۸..... ۵-۱۱-۲-۳-۵- شراکت با دیگران
- ۴۲۹..... ۶-۱۱-۲-۳-۵- احساس تعلق
- ۳-۳-۵- عدم تعادل‌های محیطی و زیست محیطی**
- ۴۳۱..... ۱-۳-۳-۵- ناموزونی تقسیمات اداری و سیاسی در پهنه‌ی استان
- ۴۳۵..... ۲-۳-۳-۵- ویژگی‌های زلزله خیزی مناطق مختلف استان و استقرار سکونتگاه‌های شهری و روستایی
- ۴۳۷..... ۳-۳-۳-۵- کیفیت پایین ساخت و سازهای واقع در پهنه‌های با خطر بالای زلزله
- ۴۳۹..... ۴-۳-۳-۵- عدم تعادل‌های موجود در بخش منابع آب و استحصال و بهره برداری از این منابع
- ۴۳۳..... ۵-۳-۳-۵- فعالیت‌های نامناسب در مناطق حفاظت‌شده و عدم استفاده‌ی بهینه از تنوع زیستی و ذخایر جانوری برای توسعه‌ی اکوتوریسم
- ۴۴۴..... ۶-۳-۳-۵- بروز عدم تعادل‌های زیست‌محیطی در اثر انواع آلودگی‌های انسانی، کشاورزی، صنعتی و معدنی
- ۴-۳-۵- عدم تعادل‌های شهری، روستایی**
- ۴۶۳..... ۱-۴-۳-۵- گسیختگی شبکه‌ی شهری و توزیع نامتعادل جمعیت در شبکه‌ی سکونتگاهی
- ۴۶۵..... ۲-۴-۳-۵- نسبت بزرگ سری و روند فزاینده‌ی آن در دهه‌های اخیر
- ۴۶۵..... ۳-۴-۳-۵- نقش تعیین کننده‌ی شهر زنجان در جهت دهی به جریان‌ها و مسافر
- ۴۶۸..... ۴-۴-۳-۵- عدم تعادل جمعیتی بین شهرهای کوچک اندام و نخست شهرهای استان
- ۴۷۰..... ۵-۴-۳-۵- عدم تعادل در کارکرد سکونتگاه‌های شهری و شاخص مرکزیت خدمات
- ۴۸۰..... ۷-۴-۳-۵- عدم توازن در شتاب گسترش شهرنشینی سکونتگاه‌های شهری
- ۴۸۱..... ۸-۴-۳-۵- عدم تعادل در نحوه‌ی تخصیص و هزینه بودجه‌های دولتی
- ۴۸۲..... ۹-۴-۳-۵- نابرابری درآمد و هزینه‌ی خانوارهای شهری و روستایی
- ۴۸۵..... ۱۰-۴-۳-۵- توزیع ناموزون راه‌های ارتباطی و مراکز تخلیه بار
- ۴۸۸..... ۱۱-۴-۳-۵- فقر شهری و روستایی
- ۴۹۳..... ۱۲-۴-۳-۶- نابرابری فرصت‌های آموزشی و سهم باسواد
- ۴۹۴..... ۱۳-۴-۳-۵- عدم تعادل‌های موجود در میزان مشارکت اقتصادی، بارمعیشتی، نرخ فعالیت عمومی و نسبت وابستگی ناخالص در مناطق شهری و روستایی استان
- ۵۰۳..... ۱۴-۴-۳-۵- ناموزونی نرخ بیکاری و اشتغال در مناطق شهری و روستایی
- ۵۰۸..... ۱۵-۲-۳-۵- عدم تعادل در ویژگی‌های فرهنگی مناطق شهری و روستایی
- ۵۱۰..... منابع و مأخذ
- ۵-۴- ارزیابی اهداف کلی و جهت گیری‌های توسعه و ارائه‌ی پیشنهاد به مراجع ذیربط**
- ۵۱۳.....

۵-۱-۱- تبیین سازمان فضایی موجود

جدول شماره ۱- تراکم جمعیت در شهرهای استان زنجان در سال‌های ۸۵-۱۳۵۵ (نفر در هکتار).....	۲۵
جدول شماره ۲- آستانه عملکردی شهرهای استان زنجان در سال ۱۳۸۵	۴۷
جدول شماره ۳- سطح بندی شهرهای استان زنجان بر مبنای دامنه‌ی حوزه‌ی نفوذ مدل جاذبه	۴۸
جدول شماره ۴- چگونگی نرخ رشد جمعیت شهری و روستایی و کل استان زنجان در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵.....	۵۲
جدول شماره ۵- کمیت عددی استقرار و وضع طبیعی روستاهای در پهنه‌های طبیعی استان	۶۱
جدول شماره ۶- کمیت درصدی استقرار و وضع طبیعی روستاهای روستاهای در پهنه‌های طبیعی استان	۶۱
جدول شماره ۷- تعداد سفر باری و بار حمل شده از استان زنجان به تفکیک شهرستان مبدأ در سال ۱۳۸۴ به سایر استان‌ها	۱۰۸
جدول شماره ۸- جاذبه های گردشگری استان به تفکیک شهرستان	۱۱۱
جدول شماره ۹- پراکندگی رستوران‌های میان راهی استان زنجان	۱۱۶
جدول شماره ۱۰- گسترش پوشش رادیویی در سطح استان و کشور در سال ۱۳۸۶	۱۱۷
جدول شماره ۱۱- گسترش پوشش سیما در سطح استان و کشور در سال ۱۳۸۶	۱۱۸
جدول شماره ۱۲- مساحت تحت پوشش دفاتر پستی در شهرستان‌های استان زنجان (۸۵-۱۳۷۵)	۱۲۴

۵-۱-۲- نقاط قوت و ضعف، فرصت ها و تهدیدها

جدول شماره ۱- طرح شماتیک ماتریس SWOT	۱۴۶
--	-----

۵-۲-۱- منابع طبیعی

جدول شماره ۱- عملکرد اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای از محل درآمد عمومی در استان زنجان	۲۶۴
جدول شماره ۲- تعداد و پراکندگی بانک‌های عامل در استان زنجان	۲۶۷
جدول شماره ۳- میزان سپرده‌گذاری در شبکه بانکی استان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی (۸۴-۸۰)	۲۶۷
جدول شماره ۴- تسهیلات پرداختی بانک‌ها به بخش غیردولتی بر حسب بخش‌های عمده‌ی اقتصادی	۲۷۰
جدول شماره ۵- سطح بندی شهرهای استان براساس شاخص رتبه بندی بانک‌ها	۲۷۱
جدول شماره ۶- میزان کل سرمایه گذاری‌ها در سطح استان به تفکیک شهرستان (۸۴-۸۰)	۲۷۲
جدول شماره ۷- تعداد و میزان سرمایه گذاری و تعداد پروانه‌های بهره برداری صادره در استان زنجان (۱۳۸۱).....	۲۷۴
جدول شماره ۸- چگونگی مصرف و سرمایه گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی هر یک از شهرستان‌های استان	۲۷۶
جدول شماره ۹- چگونگی مصرف و سرمایه گذاری درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی در هر یک از شهرستان‌های استان	۲۷۶
جدول شماره ۱۰- سهم شاغلان بخش‌های مختلف نقاط شهری استان زنجان (۱۳۷۵).....	۲۷۹
جدول شماره ۱۱- ارزش مالی شبکه‌های زیربنایی استان برحسب نوع شبکه (میلیارد ریال)	۲۸۳
جدول شماره ۱۲- ارزش مالی شبکه‌های زیر بنایی به تفکیک نوع شبکه‌ها	۲۸۴
جدول شماره ۱۳- منابع مالی از محل منابع درون استانی	۲۸۶
جدول شماره ۱۴- برآورد کل سرمایه گذاری‌های انجام شده در استان به تفکیک هر شهرستان	۲۸۷

۵-۲-۳- نیروی انسانی متخصص

جدول شماره ۱- مقایسه‌ی میزان باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیش تر برحسب نقاط شهری و روستایی استان و کشور در سال ۱۳۸۵	۲۹۶
جدول شماره ۲- تعداد فارغ التحصیلان، پذیرفته شدگان و دانشجویان کشور و استان زنجان (۸۵-۱۳۸۳)	۳۰۰
جدول شماره ۳- تعداد مراکز علمی و دانشگاهی سراسری و آزاد و مشخصات آن‌ها در استان‌ها (۸۳-۱۳۸۲)	۳۰۱
جدول شماره ۴- پذیرفته شدگان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی برحسب رشته‌ی تحصیلی استان در سال تحصیلی ۸۷-۱۳۸۶	۳۰۲

۵-۲-۴- انرژی (برق، سوخت فسیلی...)

- جدول شماره ۱- تعداد سکونتگاه‌های روستایی بهره‌مند از انرژی برق استان زنجان ۳۱۲
- جدول شماره ۲- تعداد سکونتگاه‌های روستایی بهره‌مند از گاز استان زنجان ۳۱۲
- جدول شماره ۳- میزان دسترسی استان زنجان به شبکه‌ی گازرسانی ۳۱۸
- جدول شماره ۴- میزان دسترسی شهرستان زنجان به شبکه‌ی گازرسانی ۳۱۹

۵-۳-۱- عدم تعادل‌های اقتصادی

- جدول شماره ۱- چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی در استان زنجان به تفکیک از شهرستان ۳۲۸
- جدول شماره ۲- چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی استان زنجان به تفکیک شهرستان ۳۲۹
- جدول شماره ۳- میزان سپرده‌گذاری در شبکه‌ی بانکی استان زنجان به تفکیک شهرستان در دوره (۸۴-۱۳۸۰) ۳۳۵
- جدول شماره ۴- سطح‌بندی شهرهای استان زنجان براساس شاخص رتبه‌بندی بانک‌ها ۳۳۶
- جدول شماره ۵- خصوصیات تپ‌های ۹ گانه‌ی اراضی ۳۴۴
- جدول شماره ۶- مساحت، نوع و شدت محدودیت‌های اصلی و تعیین درجه‌های تناسب اراضی برای زراعت آبی در شرایط فعلی ۳۴۶
- جدول شماره ۷- مساحت وضع موجود زراعت آبی استان زنجان با توجه به درجه تناسب اراضی ۳۴۷
- جدول شماره ۸- مساحت وضع موجود زراعت آبی استان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی به تفکیک شهرستان ۳۴۷
- جدول شماره ۹- مساحت، نوع و شدت محدودیت‌های اصلی و تعیین درجه‌های تناسب برای زراعت دیم در شرایط فعلی استان زنجان ۳۵۰
- جدول شماره ۱۰- مساحت وضع موجود اراضی زراعی دیم استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۰
- جدول شماره ۱۱- مساحت وضع موجود زراعت دیم استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی به تفکیک شهرستان ۳۵۱
- جدول شماره ۱۲- مساحت و نوع محدودیت‌های اصلی و درجه‌های تناسب اراضی استان زنجان برای کاربری مرتع و چراگاه ۳۵۴
- جدول شماره ۱۳- مساحت وضع موجود مرتع و چراگاه استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۵
- جدول شماره ۱۴- مساحت وضع موجود مرتع و چراگاه استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی به تفکیک شهرستان ۳۵۵
- جدول شماره ۱۵- مساحت و درجات تناسب واحدهای اراضی مناسب برای درختکاری و احداث باغ در استان زنجان ۳۵۸
- جدول شماره ۱۶- مساحت وضع موجود درختکاری و باغ استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۸
- جدول شماره ۱۷- مساحت وضع موجود درختکاری و باغ استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی به تفکیک شهرستان ۳۵۹
- جدول شماره ۱۸- طبقه‌بندی تناسب اراضی استان زنجان در شرایط کنونی و تعیین بهترین کاربری برای آن ۳۶۲
- جدول شماره ۱۹- دوره‌ی بهره‌برداری از مراتع استان زنجان ۳۶۶
- جدول شماره ۲۰- مساحت مراتع استان زنجان از نظر وضعیت ۳۶۷
- جدول شماره ۲۱- مساحت و نوع گرایش مراتع استان زنجان ۳۶۷
- جدول شماره ۲۲- نوع، تعداد و میزان اشتغال در واحدهای صنعتی در شهرک‌های صنعتی استان ۳۷۲
- جدول شماره ۲۳- تعداد اتحادیه‌های صنفی استان زنجان از سال ۸۳-۱۳۷۹ ..... ۳۸۳
- جدول شماره ۲۴- آمار واحدهای صنفی دارای پروانه‌ی کسب کشور و استان زنجان در سال ۱۳۸۴ ..... ۳۸۳
- جدول شماره ۲۵- ظرفیت واحدهای اقامتی ثبت شده در استان زنجان ۳۸۶
- جدول شماره ۲۶- مهمانپذیرهای استان بر حسب درجه ۳۸۶
- جدول شماره ۲۷- محاسبه‌ی ارزش مرکزیت مجموع زیر بخش‌های خدمات در شهرهای استان زنجان ۳۸۸
- جدول شماره ۲۸- سطح‌بندی نقاط شهری استان زنجان بر مبنای شاخص مرکزیت خدمات ۳۸۹

۵-۳-۲- عدم تعادل‌های اجتماعی - فرهنگی

- جدول شماره ۱- چگونگی وضعیت فعالیت اقتصادی گروه سنی ۱۴-۱۰ ساله استان زنجان در سال ۱۳۸۵ ..... ۴۱۶

جدول شماره ۲- چگونگی وضعیت فعالیت اقتصادی جمعیت ۲۴-۱۵ ساله استان زنجان در سال ۱۳۸۵ ..... ۴۱۸

۵-۳-۴- عدم تعادل های شهری، روستایی

- جدول شماره ۱- رتبه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از مجموع مؤسسات کارکردهای شهری ۴۷۰
- جدول شماره ۲- سطح بندی شهرهای استان زنجان براساس تعداد مؤسسات و سطح پیچیدگی کارکردی با استفاده از قاعده آماری توزیع نرمال .. ۴۷۱
- جدول شماره ۳- رتبه بندی شهرهای استان زنجان براساس شاخص مرکزیت خدمات ۴۷۳
- جدول شماره ۴- سطح بندی نقاط شهری استان زنجان بر مبنای شاخص مرکزیت خدمات ۴۷۳
- جدول شماره ۵- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای آموزشی ۴۷۶
- جدول شماره ۶- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای آموزش عالی ۴۷۷
- جدول شماره ۷- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای بهداشتی- درمانی ۴۷۸
- جدول شماره ۸- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای ورزشی ۴۷۸
- جدول شماره ۹- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از تأسیسات آتش نشانی ۴۷۹
- جدول شماره ۱۰- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از تأسیسات آبرسانی ۴۷۹
- جدول شماره ۱۱- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از تأسیسات برق ۴۸۰
- جدول شماره ۱۲- وضعیت نیروی انسانی مشمول نظام بودجه ای استانی ۴۸۱
- جدول شماره ۱۳- متوسط درآمد خالص سالانه ی خانوارهای شهری و روستایی استان زنجان (هزار ریال- درصد) ۴۸۳
- جدول شماره ۱۴- تعداد سفر و بار حمل شده از استان زنجان به سایر استان ها به تفکیک شهرستان مبدأ در سال ۱۳۸۴ ..... ۴۸۷
- جدول شماره ۱۵- اندازه شکاف فقر استان زنجان براساس خط فقر مطلق (معیار ۲۳۰۰ کالری در روز) ۴۸۸
- جدول شماره ۱۶- محاسبه ی شاخص سن خانوارهای شهری و روستایی استان زنجان ۴۹۱
- جدول شماره ۱۷- درصد خانوارهای فقیر استان زنجان براساس تعداد افراد در هر یک از گروه های هزینه سالانه ۴۹۲
- جدول شماره ۱۸- درصد خانوارهای فقیر استان زنجان براساس تعداد افراد شاغل ۴۹۳
- جدول شماره ۱۹- وضعیت فعالیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر استان زنجان براساس جنس ۴۹۵
- جدول شماره ۲۰- میزان مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت) جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر استان زنجان برحسب گروه های عمده ی سنی به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۴۹۶
- جدول شماره ۲۱- چگونگی توزیع بار معیشتی شهرستان های استان زنجان به تفکیک مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۸۵ ..... ۴۹۷
- جدول شماره ۲۲- جمعیت ده ساله و بیش تر استان زنجان به تفکیک جنس در سال ۱۳۸۵ ..... ۴۹۸
- جدول شماره ۲۳- مقایسه ی جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر استان زنجان برحسب فعالیت به تفکیک نقاط شهری و روستایی در دوره ی ۸۴-۱۳۷۵ ... ۴۹۹
- جدول شماره ۲۴- جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر نقاط شهری بر حسب فعالیت به تفکیک شهرستان ۱۳۸۵ ..... ۴۹۹
- جدول شماره ۲۵- جمعیت گروه های عمده سنی استان زنجان در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۵۰۰
- جدول شماره ۲۶- نسبت وابستگی ناخالص در شهرستان های استان زنجان در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۵۰۳
- جدول شماره ۲۷- مقایسه ی جمعیت فعال اقتصادی استان زنجان برحسب جمعیت شاغل و بیکار در نقاط شهری و روستایی در دوره ی ۸۵-۷۵ .. ۵۰۴
- جدول شماره ۲۸- جمعیت فعال اقتصادی نقاط شهری استان زنجان برحسب شاغل و بیکار در سال ۱۳۸۵ ..... ۵۰۵

فهرست نقشه‌ها

صفحه

۵-۱-۱- تبیین سازمان فضایی موجود

نقشه‌ی شماره‌ی ۱- تقسیمات اداری- سیاسی استان زنجان در سال ۱۳۸۶.....	۵
نقشه‌ی شماره‌ی ۲- موقعیت استان زنجان در شمال غرب کشور.....	۸
نقشه‌ی شماره‌ی ۳- مدل ارتفاعی رقومی استان زنجان.....	۱۰
نقشه‌ی شماره‌ی ۴- پهنه‌بندی خطر زلزله و نحوه‌ی استقرار جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان.....	۱۰
نقشه‌ی شماره‌ی ۵- پهنه‌بندی خطر زلزله و نحوه‌ی استقرار جمعیت شهری استان زنجان.....	۱۱
نقشه‌ی شماره‌ی ۶- محدوده‌ی دشت‌ها در پهنه‌ی استان زنجان.....	۱۱
نقشه‌ی شماره‌ی ۷- طبقه‌بندی اقلیمی استان زنجان براساس روش دومارتن.....	۱۳
نقشه‌ی شماره‌ی ۸- طبقه بندی اقلیمی استان زنجان.....	۱۳
نقشه‌ی شماره‌ی ۹- خطوط هم مقدار سالیانه متوسط بارندگی استان زنجان.....	۱۴
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰- ساعات آفتابی در استان زنجان.....	۱۴
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۱- پوشش گیاهی در استان زنجان.....	۱۸
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۲- گرایش پوشش گیاهی در استان زنجان.....	۱۹
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۳- وضعیت پوشش گیاهی در استان زنجان.....	۱۹
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۴- پراکنش زیستگاه‌های جانوری در پهنه‌ی استان زنجان.....	۲۱
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۵- محدوده‌های زیست محیطی در پهنه‌ی استان زنجان.....	۲۱
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۶- مدل ارتفاعی رقومی استان زنجان.....	۲۲
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۷- تراکم جمعیت در شهرستان‌های استان زنجان.....	۲۴
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۸- تراکم جمعیت شهری در شهرستان‌های استان زنجان.....	۲۶
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۹- تراکم جمعیت روستایی استان زنجان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۵.....	۲۷
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۰- مهاجرین وارد شده به شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵.....	۳۰
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۱- مهاجرین خارج شده از شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵.....	۳۰
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۲- نسبت مهاجرفرستی استان زنجان به تفکیک شهرستان‌های آن در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵.....	۳۱
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۳- توزیع جغرافیایی جمعیت شهری استان زنجان در پهنه‌های ارتفاعی.....	۳۴
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۴- تحولات جمعیت شهری استان زنجان در سال‌های ۸۵-۱۳۵۵.....	۳۸
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۵- شتاب گسترش شهرنشینی در شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵.....	۳۹
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۶- شاخص مرکزیت خدمات در سکونتگاه‌های شهری استان زنجان در سال ۱۳۸۵.....	۳۹
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۷- شهرهای هم جاذبه‌ی استان زنجان برحسب فاصله و جمعیت.....	۴۹
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۸- سطح بندی جمعیتی فضاهای سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان.....	۵۱
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۹- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۴۵.....	۵۵
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۰- چگالی جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۵۵.....	۵۵
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۱- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۶۵.....	۵۶
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۲- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۷۵.....	۵۶
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۳- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۸۵.....	۵۷
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۴- توزیع فضایی مراکز روستایی استان زنجان در پهنه‌های طبیعی.....	۵۹
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۵- توزیع فضایی مراکز روستایی در بستر سطوح ارتفاعی.....	۶۵
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۶- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان ابهر در بستر سطوح ارتفاعی.....	۶۶
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۷- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان ایجرود در بستر سطوح ارتفاعی.....	۶۶

- نقشه‌ی شماره‌ی ۳۸- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان خدابنده در بستر سطوح ارتفاعی ۶۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۳۹- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان خرمدره در بستر سطوح ارتفاعی ۶۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۰- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان زنجان در بستر سطوح ارتفاعی ۶۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۱- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان طارم در بستر سطوح ارتفاعی ۶۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۲- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان ماهنشان در بستر سطوح ارتفاعی ۶۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۳- پراکندگی سکونتگاههای شهری و روستایی استان زنجان در محدوده‌ی دشت‌ها ۷۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۴- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان ابهر در سال ۱۳۸۶ ..... ۷۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۵- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان ایجرود در سال ۱۳۸۶ ..... ۷۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۶- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان خدابنده در سال ۱۳۸۶ ..... ۷۵
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۷- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان خرمدره در سال ۱۳۸۶ ..... ۷۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۸- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان زنجان در سال ۱۳۸۶ ..... ۷۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴۹- توزیع فضای کاربری اراضی در شهرستان طارم در سال ۱۳۸۶ ..... ۷۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۰- توزیع فضای کاربری اراضی در شهرستان ماهنشان در سال ۱۳۸۶ ..... ۷۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۱- توزیع فضایی دامداری‌های متمرکز در استان زنجان ۸۱
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۲- توزیع فضایی گاوداری‌های صنعتی در استان زنجان ۸۱
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۳- توزیع فضایی مرغداری‌های متمرکز در سطح استان زنجان ۸۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۴- توزیع فضایی مراکز پرورش زنبور عسل در سطح استان زنجان ۸۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۵- توزیع فضایی مراکز پرورش کرم ابریشم در سطح استان زنجان ۸۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۶- توزیع فضایی مراکز پرورش کرم ابریشم در سطح شبکه‌ی ای ۸۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۷- توزیع فضایی مراکز آبی‌پروری و پرورش ماهی ۸۵
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۸- توزیع فضایی مراکز آبی‌پروری و پرورش ماهی استان زنجان در سطوح شبکه‌ای ۸۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵۹- توزیع فضایی واحدهای بزرگ صنعتی در استان زنجان ۸۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۰- توزیع فضایی کارگاههای صنعتی در استان زنجان ۸۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۱- توزیع فضایی واحدهای بزرگ صنعتی در استان ۸۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۲- پراکندگی صنعتی بر حسب رشته فعالیت ۲ رقمی *ISIC* ۸۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۳- پراکندگی شهرک‌ها و نواحی صنعتی در استان زنجان ۹۱
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۵- توزیع فضایی معادن در استان زنجان ۹۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۶- پراکندگی معادن فلزی و غیرفلزی استان زنجان ۹۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۷- شبکه راه‌های ارتباطی استان زنجان ۹۵
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۸- تراکم آزادراه و بزرگراه در استان زنجان ۹۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶۹- تراکم راه اصلی در استان زنجان ۹۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۰- تراکم راه فرعی در پهنه‌ی استان زنجان ۹۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۱- تراکم راه روستایی در سطح استان زنجان ۹۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۲- عبور کریدورهای بین‌المللی از استان زنجان ۱۰۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۳- نحوه‌ی توزیع و نوع راه‌های ارتباطی استان ۱۰۱
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۴- توزیع فضایی فرودگاه در سطح استان زنجان ۱۰۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۵- توزیع فضایی سیلوها در پهنه‌ی استان زنجان ۱۰۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۶- توزیع فضایی سردخانه‌های استان زنجان ۱۰۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۷- پراکندگی انبارها در پهنه‌ی استان زنجان ۱۰۶

- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۸- پراکندگی گمرک در سطح استان زنجان ۱۰۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷۹- مراکز عمده تخلیه‌ی بار در استان زنجان ۱۱۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۰- چگونگی پراکندگی بناهای تاریخی و فرهنگی استان زنجان ۱۱۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۱- چگونگی پراکندگی بازارها، کاروانسراها، برج، قلعه و عمارت‌های تاریخی استان زنجان ۱۱۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۲- محدوده‌های زیست محیطی موجود در استان زنجان ۱۱۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۴- چگونگی پوشش شبکه‌های تلویزیونی در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان زنجان ۱۱۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۵- چگونگی پوشش شبکه‌های رادیویی در سکونتگاه‌های روستایی استان ۱۲۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۶- توزیع فضایی شبکه‌ی فیبر نوری در استان زنجان ۱۲۲
- در نقشه شماره ۸۷ پراکندگی دفاتر پستی در نقاط شهری و روستایی استان زنجان آورده شده است. ۱۲۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۷- توزیع فضایی دفاتر پست شهری در استان زنجان ۱۲۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۸- توزیع فضایی دفاتر پست روستایی در استان زنجان ۱۲۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸۹- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار نیروگاه‌های برق در استان زنجان ۱۲۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۰- نحوه‌ی استقرار شبکه‌ی انتقال برق در استان زنجان ۱۲۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۱- چگونگی برخورداری سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان زنجان در شبکه گاز ۱۲۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۲- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط گازرسانی در استان زنجان ۱۳۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۳- پراکندگی آبادی‌های دارای شبکه‌ی گاز در استان زنجان ۱۳۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۴- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی در استان زنجان ۱۳۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۵- چگونگی عرضه مواد نفتی در سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان ۱۳۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۶- پراکندگی جایگاه‌های پمپ بنزین در استان زنجان ۱۳۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۷- پراکندگی بیمارستان‌ها در استان زنجان ۱۳۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۸- توزیع امکانات درمانی در بیمارستان‌های شهرهای استان زنجان ۱۳۵
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹۹- پراکندگی پایگاه‌های اورژانس در استان زنجان ۱۳۵
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۰- سرانه تخت در بیمارستان‌های استان زنجان به تفکیک شهرستان (در هر ده هزار نفر). ۱۳۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۱- توزیع فضایی مراکز بهداشت روستایی در استان زنجان ۱۳۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۲- توزیع فضایی خانه‌های بهداشت روستایی در استان زنجان ۱۳۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۳- توزیع فضایی مراکز آموزش عالی در پهنه‌ی استان زنجان ۱۳۹

۵-۲-۲- مالی و اعتباری

- نقشه‌ی شماره‌ی ۱- سرمایه‌گذاری از درآمدهای مالیاتی در استان به تفکیک هر شهرستان ۲۸۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲- سرمایه‌گذاری از درآمدهای شهرداری‌ها در استان به تفکیک هر شهرستان ۲۸۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۳- سرمایه‌گذاری از محل سپرده‌ها در استان به تفکیک هر شهرستان ۲۸۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴- برآورد اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در استان به تفکیک هر شهرستان ۲۹۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵- برآورد عملکرد عمرانی شهرداری در استان به تفکیک هر شهرستان ۲۹۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶- برآورد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در استان به تفکیک هر شهرستان ۲۹۱

۵-۲-۴- انرژی (برق، سوخت فسیلی ...)

- نقشه‌ی شماره‌ی ۱- نیروگاه‌های برق استان ۳۰۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲- شبکه‌ی انتقال برق استان ۳۰۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۳- خطوط انتقال گاز استان زنجان ۳۱۷

نقشه‌ی شماره‌ی ۴- ساعت‌های آفتابی استان ۳۲۱

۵-۳-۱- عدم تعادل‌های اقتصادی

- نقشه‌ی شماره‌ی ۱- محدوده‌های دیم کاری غیرمجاز در پهنه استان زنجان ۳۴۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲- توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۴۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۳- توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۴۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴- توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۴۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵- توزیع فضایی وضع موجود محدوده‌های متناسب زراعت دیم در استان زنجان ۳۵۱
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶- توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷- توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۸- توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۹- توزیع فضایی محدوده‌های متناسب مرتع و چراگاه در استان زنجان ۳۵۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰- توزیع فضایی وضع موجود مرتع و چراگاه در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۱- توزیع فضایی وضع موجود مرتع و چراگاه در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۵۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۲- توزیع فضایی محدوده‌های متناسب درختکاری و باغ در استان زنجان ۳۶۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۳- توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و احداث باغ در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۶۰
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۴- توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و احداث باغ در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۶۱
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۵- توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و احداث باغ در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی ۳۶۱
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۶- توزیع فضایی بهترین کاربری اراضی در استان زنجان ۳۶۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۷- پراکندگی فضایی مراتع متراکم، نیمه متراکم و کم تراکم و پهنه‌های جنگلی در استان زنجان ۳۶۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۸- گرایش پوشش گیاهی در استان زنجان ۳۶۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۱۹- وضعیت پوشش گیاهی استان زنجان ۳۶۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۰- توزیع فضایی کارگاه‌های صنعتی در استان زنجان ۳۷۶
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۱- توزیع فضایی شهرک‌ها و نواحی صنعتی در سطح استان زنجان ۳۷۷
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۲- نرخ شاغلین فعال در معادن استان زنجان به تفکیک شهرستان (در ۱۰۰۰۰ نفر) ۳۸۲
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۳- نحوه‌ی توزیع مراکز اقامتی در سطح استان زنجان ۳۸۷
- جدول شماره‌ی ۲۷- محاسبه‌ی ارزش مرکزیت مجموع زیر بخش‌های خدمات در شهرهای استان زنجان ۳۸۸
- جدول شماره‌ی ۲۸- سطح‌بندی نقاط شهری استان زنجان بر مبنای شاخص مرکزیت خدمات ۳۸۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۴- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط گازرسانی در سطح استان زنجان ۳۹۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۵- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی در استان زنجان ۳۹۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۶- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار شبکه‌ی انتقال برق در استان زنجان ۳۹۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲۷- توزیع فضایی سردخانه‌های استان زنجان ۳۹۷

۵-۳-۲- عدم تعادل‌های اجتماعی- فرهنگی

- نقشه‌ی شماره‌ی ۱- مهاجرین خارج شده از شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ ..... ۴۱۳
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲- مهاجرین وارد شده به شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ ..... ۴۱۳

۵-۳-۳- عدم تعادل‌های محیط زیستی

- نقشه‌ی شماره‌ی ۱- تقسیمات سیاسی و اداری استان زنجان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۶ ..... ۴۳۴
- نقشه‌ی شماره‌ی ۲- پهنه‌بندی خطر زلزله و نحوه‌ی استقرار جمعیت سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان ۴۳۶

- نقشه‌ی شماره‌ی ۳- پهنه‌بندی خطر زلزله کیفیت واحدهای مسکونی روستایی در استان زنجان به تفکیک شهرستان ۴۳۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۴- توزیع فضایی صنایع دارای پسماند خطرناک در استان زنجان ۴۴۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۵- شبکه‌ی راه‌های ارتباطی در استان زنجان ۴۵۸
- نقشه‌ی شماره‌ی ۶- تراکم آزاد راه و بزرگراه در سطح استان زنجان ۴۵۹
- نقشه‌ی شماره‌ی ۷- نحوه‌ی توزیع و نوع راه‌های ارتباطی در استان زنجان ۴۵۹

فهرست نمودارها

صفحه

۵-۱-۱- تبیین سازمان فضایی موجود

- نمودار شماره ۱- تغییرات مساحت استان زنجان در ۴ دهه‌ی گذشته..... ۳
- نمودار شماره ۲- تبادل بین منطقه‌ای مهاجرت‌های استان زنجان با سایر استان‌ها در دهه‌ی ۷۵-۱۳۶۵..... ۲۸
- نمودار شماره ۳- تبادل بین منطقه‌ای مهاجرت‌های استان زنجان با سایر استان‌ها در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵..... ۲۹

۵-۱-۲- نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها

- نمودار شماره ۱- ابعاد چهارگانه تجزیه و تحلیل SWOT..... ۱۴۷

۵-۲-۲- مالی و اعتباری

- نمودار شماره ۱- درصد سپرده‌گذاری در شبکه بانکی استان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی (۸۴-۸۰)..... ۲۶۷
- نمودار شماره ۲- میزان کل سرمایه‌گذاری‌ها در سطح استان به تفکیک شهرستان (۸۴-۸۰)..... ۲۷۲
- نمودار شماره ۳- سهم ارزش مالی هریک از شبکه‌های زیر بنایی به کل شبکه زیربنایی استان..... ۲۸۳
- نمودار شماره ۴- ارزش مالی شبکه‌های زیر بنایی استان به تفکیک نوع شبکه (میلیارد ریال)..... ۲۸۴

۵-۳-۱- عدم تعادل‌های اقتصادی

- نمودار شماره ۱- درصد سپرده‌گذاری در شبکه‌ی بانکی استان زنجان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی (۸۴-۱۳۸۰)..... ۳۳۵
- نمودار شماره ۲- حجم تسهیلات اعطایی استان زنجان به تفکیک نقاط شهری در سال ۱۳۸۰..... ۳۳۶
- نمودار شماره ۳- نوع و تعداد واحدهای صنعتی در شهرک‌های صنعتی استان..... ۳۷۳

۵-۳-۴- عدم تعادل‌های شهری، روستایی

- نمودار شماره ۱- سرانه‌ی آموزشی در نقاط شهری استان زنجان در سال ۱۳۸۳..... ۴۷۶
- نمودار شماره ۲- نرخ فعالیت واقعی در نقاط شهری استان زنجان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۵..... ۵۰۰

۵-۱- تبیین سازمان فضایی موجود و ارزیابی توانایی‌ها و

محدودیت‌های استان برای پاسخگویی به رسالت‌ها و

مأموریت‌های تعیین شده برای استان

۵-۱-۱- تبیین سازمان فضایی موجود

۵-۱-۱- تبیین سازمان فضایی موجود

ترتیب و توزیع نظام یافته‌ی واحدهای یک مجموعه در فضا، در راستای عملکردهای عمومی آن مجموعه، "سازمان فضایی" نامیده می‌شود. بنابراین سازمان فضایی مفهومی فراتر از اجتماعات انسانی و مجموعه فعالیت‌های زیستی و معیشتی واقع در محیط جغرافیایی است؛ چرا که سازمان فضایی در نتیجه کنش‌های متقابل بین عناصر موجود در فضای جغرافیایی محل زیست و فعالیت انسانی شکل می‌گیرد، از این رو سازمان فضایی هر سرزمین محصول، برآیند و تبلور جریان و الگوی ارتباطات در قلمروهای جغرافیایی است و عناصر تشکیل دهنده‌ی سازمان فضایی ضمن تأثیر متقابل بر یکدیگر در طول زمان تغییر یافته و در نهایت سازمان و ارتباطات موجود در آن را دستخوش تغییر و دگرگونی می‌نمایند. از آن‌جا که مجموعه سکونتگاه‌های شهری و روستایی و دیگر پدیده‌های انسانی و طبیعی موجود در فضا، نظامی از روابط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اداری و سازمانی و کالبدی را تشکیل می‌دهد و این نظام از طریق شبکه‌ای از ارتباطات محسوس و نامحسوس، عینی و ذهنی سازمان فضایی را تشکیل می‌دهد؛ بنابراین نقش، کارکرد و نحوه‌ی ترکیب مجموعه عناصر و اجزاء تشکیل دهنده‌ی این فضا در ساماندهی یا سازماندهی مطلوب فضایی نقش بسیار تعیین کننده‌ای دارد. نقاط یا گره‌ها، (شهرها، روستاها، روستاها و...) شبکه‌ها (آبراهه‌ها، راه‌های ارتباطی، خطوط انتقال آب، انرژی، سوخت و...) و لکه‌ها و سطوح (پهنه‌های آبی، محدوده‌های با پوشش گیاهی طبیعی یا مصنوعی و...) و دیگر عناصر محتوایی محسوس یا نامحسوس همانند: جریان جمعیت، کالا، سرمایه و اطلاعات از جمله مهم‌ترین این عناصر است. بدین اعتبار می‌توان گفت: هدف غایی برنامه‌ریزی فضایی یا آمایش، سازماندهی زندگی و فعالیت‌ها و توزیع نظام یافته عناصر تشکیل دهنده‌ی فضا در پهنه‌ی سرزمین می‌باشد.

ضرورت مطالعه و برنامه‌ریزی فضایی و آمایش از این واقعیت نشأت می‌گیرد که سطح مناطق و نواحی برخی محدوده‌ها دچار تورم و رشد شده و در اصطلاح تبدیل به غده‌های متراکم مملو از برخورداری‌ها می‌گردند و در نقطه مقابل بسیاری از مناطق از حداقل‌ها محروم شده و به حاشیه رانده می‌شوند. مهم‌تر این‌که در بسیاری موارد جمعیت ساکن و فعالیت‌ها در واحد مکان جغرافیایی براساس ظرفیت و توان محیطی آن مکان تعریف نشده است؛ گرچه بخشی از این عدم تعادل به عوامل و نهادهای

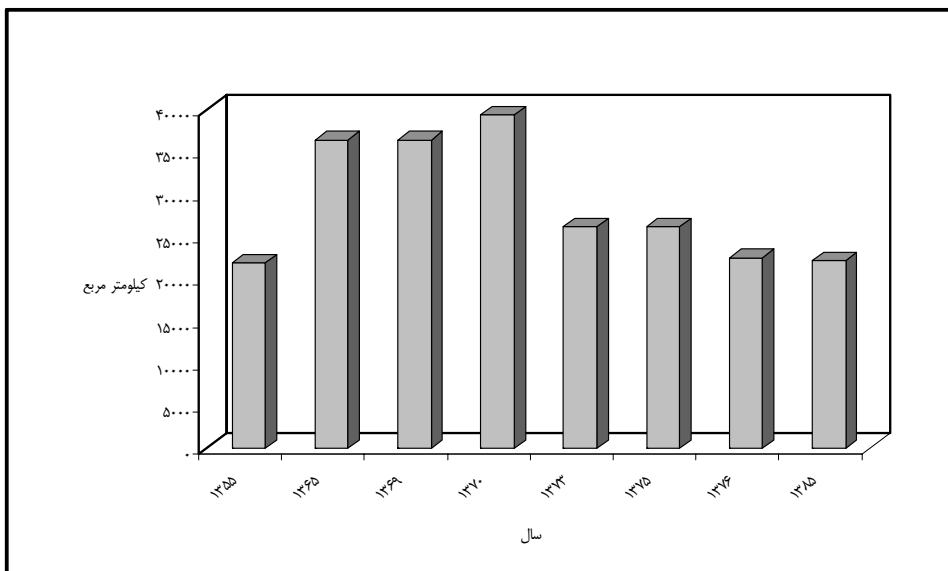

هرچند سهم جمعیتی استان در دو دهه‌ی گذشته بیش‌تر و معادل $\frac{1}{6}$ (۱۳۶۵) و $\frac{1}{5}$ (۱۳۷۵) بوده است و سهم جمعیتی استان از جمعیت کشور در دهه‌ی اخیر کاهش یافته است.

نکته حائز اهمیت در خصوص حدود و مساحت استان زنجان مساحت این استان است که از گذشته تا به امروز دستخوش تغییرات زیادی قرار گرفته، به گونه‌ای که در دوره‌ی ۳۰ ساله (۸۵ - ۱۳۵۵) مساحت این استان ۵ مرتبه تغییر کرده است. همراه با تغییر مساحت استان، تقسیمات داخلی استان نیز دستخوش تغییراتی گردیده است و این موضوع ناپایداری‌هایی را در نظام مدیریت و برنامه‌ریزی استان، نوع و میزان تخصیص منابع و اعتبارات، ساختار فعالیت‌های اقتصادی و نظام سکونتگاهی این استان پدید آورده است.^۱

نمودار شماره‌ی ۱- تغییرات مساحت استان زنجان در ۴ دهه‌ی گذشته

مأخذ: شارمند، ۱۳۷۷ و سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان زنجان، ۱۳۸۴.

استان زنجان طبق تقسیمات سیاسی و اداری سال ۱۳۸۵، شامل هفت شهرستان: زنجان، خدابنده، خرمدره، ابهر، ایجرود، ماهنشان و طارم و ۱۶ بخش، ۴۶ دهستان، ۱۶ نقطه‌ی شهری، ۹۶۹ آبادی دارای سکنه و ۲۱۱ آبادی خالی از سکنه می‌باشد. بزرگترین شهرستان استان، شهرستان زنجان و خرمدره کوچک‌ترین شهرستان استان زنجان است که تنها حدود ۱/۸ درصد مساحت استان را در بر گرفته است. این شهرستان در شهریور سال ۱۳۷۶ با تغییراتی که در حدود و تقسیمات اداری استان به وقوع پیوست، از شهرستان ابهر جدا و به شهرستان مستقلی تغییر وضعیت داد. نکته‌ی حائز اهمیت در این تغییر حدود و تقسیمات اداری استان، دو پاره شدن شهرستان ابهر و جای گیری شهرستان خرمدره در میان دو گستره‌ی جغرافیایی از هم گسسته‌ی شهرستان ابهر است.

۱. برای آگاهی بیش‌تر در این زمینه به گزارش تحلیل موقعیت استان از مجموعه مطالعات آمایش مراجعه نمایید.

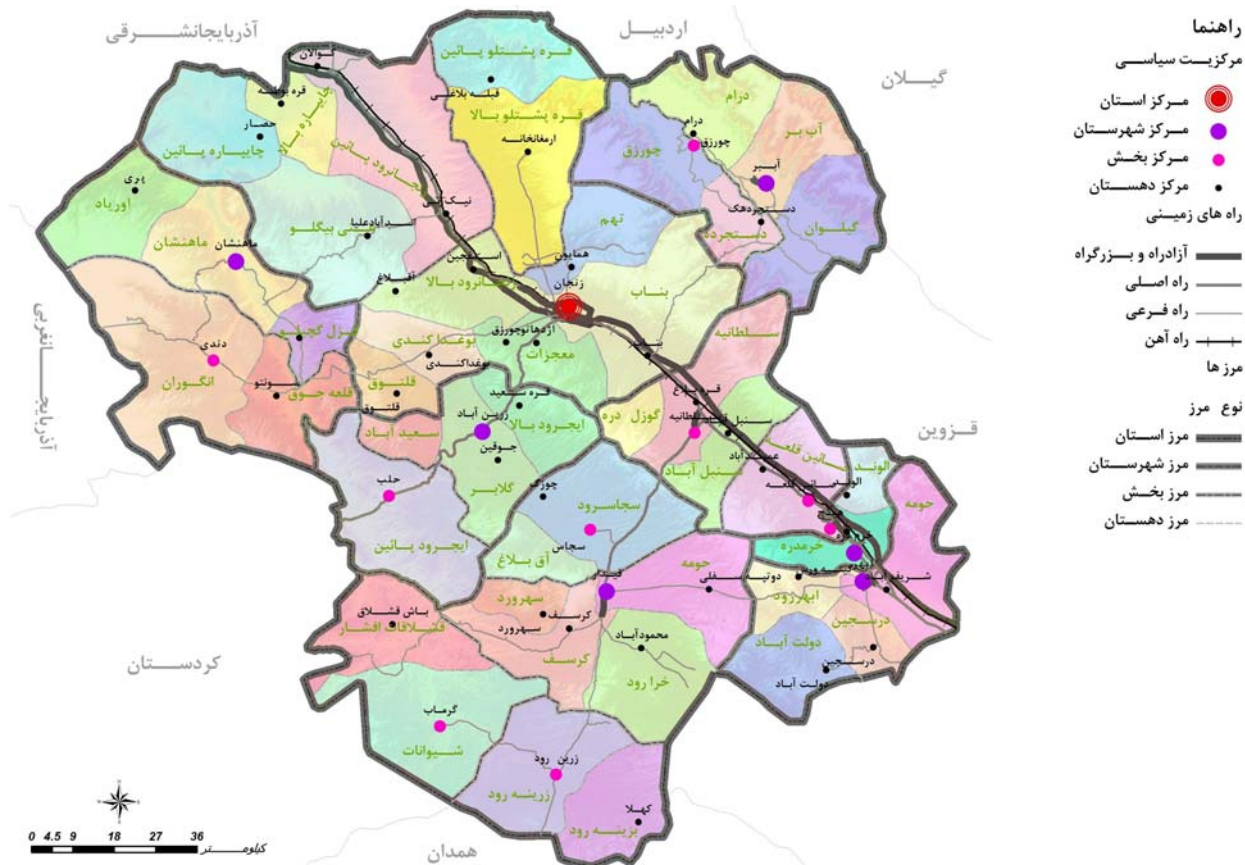
این رخداد با توجه به عدم انطباق و همگنی تقسیمات اداری شهرستان‌های یاد شده با ویژگی‌های کارکردی، عملکردی و کالبدی این بخش از استان موجبات بروز ناپایداری‌هایی به لحاظ سیاسی، اداری و مدیریتی و حتی اقتصادی شده است. از سوی دیگر گسسته بودن واحد سیاسی- اداری شهرستان ابهر است که در دو سوی شهرستان خرمدره واقع شده است و مدیریت یکپارچه‌ی این شهرستان را با مشکلاتی مواجه ساخته است. از سوی دیگر قرارگیری شهرستان خرمدره در میان شهرستان ابهر، نظام مدیریت و برنامه‌ریزی این شهرستان را دستخوش ملاحظات خاص خود کرده است. مهم‌تر این‌که پاره‌ای ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی این محدوده از استان دارای نکات مهم و قابل تأملی است که بایستی در ملاحظات اداری، سازمانی و مدیریتی استان و در تحلیل سازمان فضایی مطلوب استان و تقسیم‌بندی رسالت‌ها و مأموریت‌های توسعه‌ای این دو شهرستان، مورد بازنگری و بررسی همه جانبه قرار گیرد.

در بین شهرستان‌های استان، شهرستان طارم از ویژگی‌های جغرافیایی منحصر به فردی برخوردار است. این شهرستان از نظر پستی و بلندی و ناهمواری، منابع آب و خاک، شرایط اقلیمی و توان کشاورزی تفاوت‌های بارزی با سایر مناطق استان زنجان دارد؛ اما آنچه شهرستان طارم را از بقیه‌ی مناطق استان متفاوت نموده است، انزوای جغرافیایی شهرستان به دلیل شرایط کوهستانی منطقه و پستی و بلندی‌ها و همچنین دسترسی محدود این شهرستان با مرکز استان می باشد. این موضوع باعث شده است تا ارتباطات و تعاملات اقتصادی این شهرستان و سکونتگاه‌های شهری و روستایی آن با استان گیلان تقویت گردد. به نظر می‌رسد حوزه‌بندی تقسیمات اداری شهرستان طارم و تفاوت‌های بارز این محدوده از منظر جغرافیایی طبیعی با سایر مناطق استان سبب شکل‌گیری تعاملات و ارتباطات طارم با مناطق شمالی کشور شده است.

تأمل در پیشینه‌ی تقسیمات اداری، استان و ملاحظه دگرگونی‌های حدود و مساحت استان و شهرستان‌ها و زیرتقسیمات آن نشان می‌دهد که از یک سو نظام مدیریت و برنامه‌ریزی استان همواره با تنگناهایی مواجه بوده و از سوی دیگر در این تقسیمات انطباق و همگنی با ویژگی‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سرزمین به طور کامل مدنظر قرار نگرفته است؛ بنابراین این امر موجب تحت تأثیر قرار گرفتن نقش و کارکرد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی استان و سکونتگاه‌های شهری و روستایی درون آن شده است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۱، آخرین تقسیمات اداری، سیاسی استان زنجان به تفکیک شهرستان، بخش و دهستان، نمایش داده شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱- تقسیمات اداری- سیاسی استان زنجان در سال ۱۳۸۶

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

استان زنجان پل ارتباطی مناطق مرکزی کشور با غرب، شمال و شمال غرب، کشور است. این استان از شمال به استان گیلان (شهرستان رودبار)، اردبیل (شهرستان خلخال)، آذربایجان شرقی (شهرستان میانه)، از شرق به استان قزوین (شهرستان‌های تاکستان، بویین زهرا و قزوین)، از جنوب به استان همدان (شهرستان کبودرآهنگ)، از جنوب غرب به استان کردستان (شهرستان بیجار) و از غرب به آذربایجان غربی (شهرستان تکاب)، محدود است.

موقعیت ارتباطی استان زنجان با شمال و شمال غرب و عبور کریدور بین المللی کشور از این استان و همجواری این استان با ۷ استان گیلان، قزوین، همدان، کردستان، آذربایجان غربی و شرقی و اردبیل مزیت‌های نسبی فراوانی برای این استان پدید آورده است. از سوی دیگر این موقعیت ارتباطی و همجواری‌ها موجب تنگناها، محدودیت‌ها و تعارضاتی در نظام فضایی از منظر ساختار کالبدی، زندگی، فعالیت‌ها و جمعیت‌پذیری مناطق متفاوت استان پدید آورده است. نکاتی که در تحلیل همجواری‌های استان قابل تأمل است، عبارت است از:

- بنابه ضرورت و تحت تأثیر برنامه‌های کلان ملی جهت توسعه‌ی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی، پیوندهای فیزیکی استان از نظر خطوط مواصلاتی و شبکه‌های زیربنایی حمل و نقل، سوخت و انرژی و... تقویت شده است، به گونه‌ای که به عنوان

نمونه استان از نظر تراکم آزادراه و بزرگراه واجد رتبه‌های برتر کشوری است. هرچند از نظر توزیع این شبکه در سطح استان، نوعی عدم تعادل و توازن در استقرار شبکه‌های زیربنایی پدید آمده است.

- همجواری استان زنجان با ۷ استان کشور و موقعیت ارتباطی آن توان و ظرفیت مناسبی را برای ایفای نقش‌های ملی و منطقه‌ای و مرکزیت ارتباطی، برای استان پدید آورده است. هرچند از این مزیت و توان تاکنون بهره‌ی کافی برده نشده است.

- استان زنجان واقع در حد واسط شمال، مرکز و شمال غرب کشور این ویژگی بسیار ممتاز را دارد که نقش توقفگاهی و منزلگاهی بسیار مناسبی برای بار و مسافر دارد، چرا که غالب کالاها و مواد ورودی از خارج از کشور و استان‌های مرزی و شمال و شمال غرب کشور از محورهای ارتباطی این استان عبور می‌نماید و این جایگاه امکان تقویت و توسعه بسیار زیادی دارد. در کنار این مزیت همجواری استان با استان‌های مرزی که محل ورود کالاهای قاچاق به کشور است، موجب ورود و خروج کالا و مواد قاچاق از این استان شده است.

- از ۷ استان همسایه استان زنجان، ۴ استان آن مرزی است که به دلیل پاره‌ای ملاحظات سیاسی، امنیتی و دفاعی، انجام برخی فعالیت‌ها و استقرار برخی امکانات با محدودیت‌هایی مواجه است. استان زنجان به عنوان نزدیک‌ترین همسایه به این استان‌های مرزی محل مناسبی برای انجام این فعالیت‌ها و استقرار امکانات پشتیبان زندگی و فعالیت در استان‌های همجوار می‌باشد.

- موقعیت منحصر به فرد و ویژه استان از نظر همجواری با ۷ استان دیگر کشور (که در این زمینه تنها استان اصفهان در سطح کشور وضعیت مشابه استان را دارد)، موجب گردیده است تا این استان در کانون تبادلات و تعاملات فرهنگی و اجتماعی قرار گیرد و این خود بسیاری از ویژگی‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی و فرهنگی استان را از گذشته تا به امروز تحت تأثیر قرار داده است که این امر نقطه قوت و فرصتی مناسب برای توسعه فرهنگی، اجتماعی استان محسوب می‌شود.

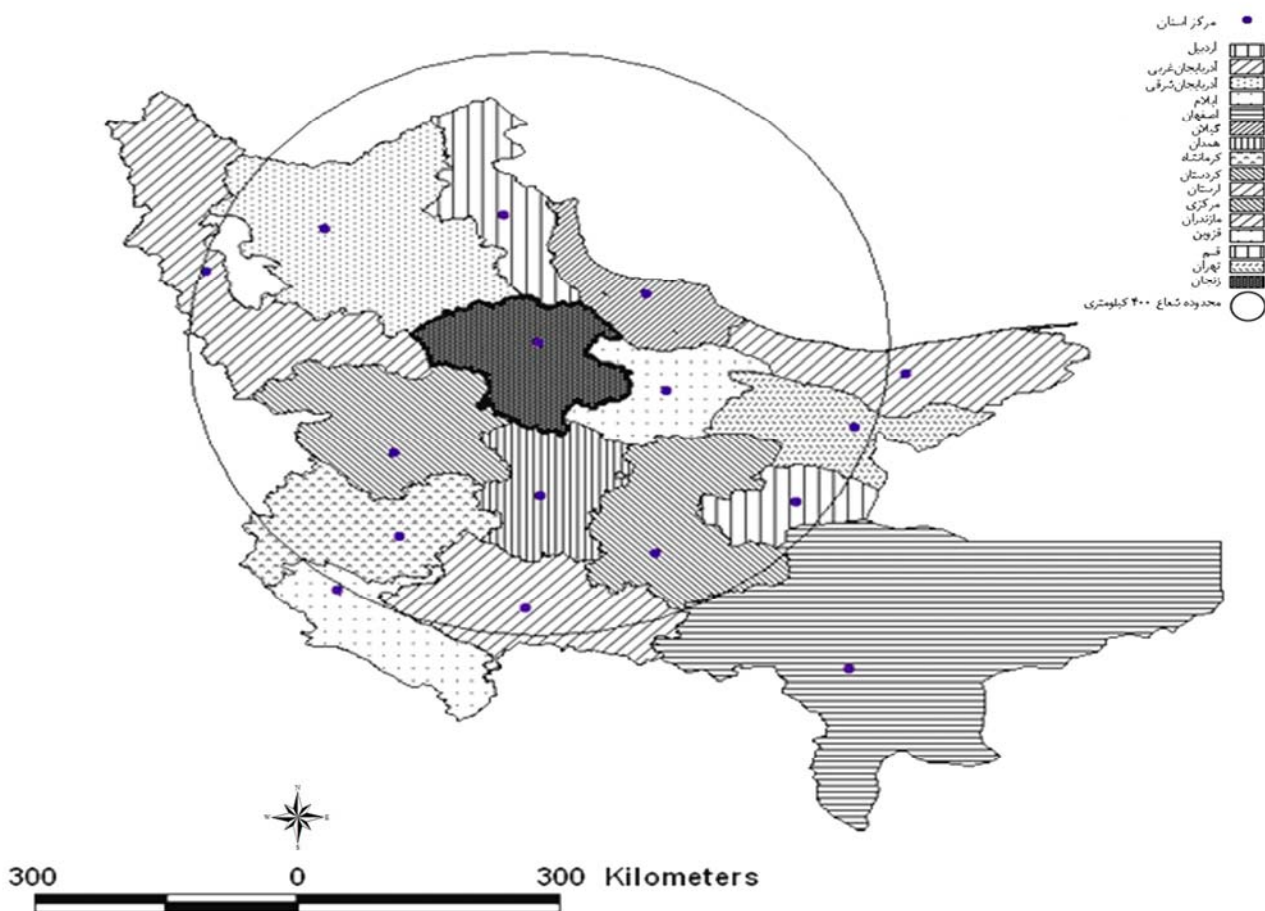
- استان زنجان در حد فاصل کلان شهرهای مهم کشور از جمله شهرهای: تهران، تبریز، کرج، قزوین، همدان، سنندج و رشت قرار گرفته است. کلان شهرهایی که از نظر جمعیت و کارکرد قطب‌های مهم جمعیتی و اقتصادی کشور محسوب می‌شوند. این ویژگی در کنار امکانات دسترسی مناسب به این کلان شهرها موجب شده است تا در دو دهه‌ی گذشته، استان زنجان موقعیتی مناسب برای جذب سرریز جمعیت و فعالیت‌ها به ویژه از تهران و آذربایجان شرقی و غربی داشته باشد. مهم‌تر این که پیوندهای اقتصادی و تبادلات کالا و مواد به این کلان شهرها از استان زنجان قابل توجه است.

- قرارگیری استان در شمال غرب کشور و موقعیت ریاضی آن از منظر طول و عرض جغرافیایی و قرارگیری در عرض‌های جغرافیایی بالاتر و متوسط ارتفاع بیش‌تر از سطح دریا با توجه به نقش ارتفاع در تعدیل شرایط آب و هوایی و استقرار سکونتگاه‌های شهری و روستایی و فعالیت و موقعیت انسانی موجب شده است تا استان زنجان از جمله استان‌های برخوردار از شرایط طبیعی و اقلیمی مطلوب به دلیل داشتن رژیم بارش مناسب، دسترسی به منابع آب، خاک و تنوع زیستی محسوب شده و توان و ظرفیت بالایی برای زندگی و فعالیت داشته باشد و امکان پذیرش نقش و عملکردهای چندگانه در سطح وسیع و در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و اداری را، دارا باشد.
  - پیوندهای فیزیکی و ارتباطی حمل و نقل استان و موقعیت جغرافیایی آن از نظر همجواری‌ها و قرارگیری در شمال غرب هم‌فرص و هم‌تهدید برای استان زنجان محسوب می‌شود. نقش ملی و فراملی راه‌های استان در زمینه‌ی حمل بار و مسافر و عبور جاده بین‌المللی تهران-اروپا، از استان و استقرار شبکه‌ی حمل و نقل ریلی، شبکه‌ی انتقال برق، انرژی، نفت، گاز و مخابرات از توانمندی‌های رشد و توسعه‌ی استان محسوب می‌شود. هرچند که توزیع جغرافیایی این شبکه موجب عدم تعادل در سطح استان از منظر نظام فضایی، زندگی و فعالیت‌های شهری و روستایی شده است.
  - قرارگیری بازارهای عمده‌ی مصرف کشور با جمعیتی حدود ۵۰ درصد جمعیت کل کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری از مرکز استان زنجان (شهر زنجان) و استقرار بازارهای تولید کشور به میزان بیش از ۵۰ درصد تولید ناخالص داخلی (بدون نفت خام و گاز طبیعی) در همین محدوده از دیگر مزیت‌هایی است که استان زنجان را در موقعیت و جایگاه متمیزی برای نقش‌پذیری در زمینه‌های مختلف کشاورزی، صنعت، خدمات و بازرگانی، قرار داده است.
- علی‌رغم جنبه‌های مثبت و فرصت‌های ناشی از موقعیت استان زنجان و سکونتگاه‌های شهری و روستایی آن، پاره‌ای شرایط همچون ناهمگونی تقسیمات اداری و سیاسی برخی شهرستان‌ها، توسعه‌ی خطی در مسیر شاهراه‌های ارتباطی استان و محروم ماندن سایر مناطق استان از مواهب توسعه و همجواری استان با استان‌های مرزی و مشکلات ناشی از این همجواری از جمله قاچاق، توزیع، خرید و فروش کالاهای غیرمجاز و عدم تحقق عدالت فضایی در پهنه‌ی استان، مشکلاتی را برای این استان از نظر موقعیت جغرافیایی پدید آورده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲- موقعیت استان زنجان در شمال غرب کشور

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۲- پستی و بلندی

استان زنجان به لحاظ طبیعی و زمین پیکرشناسی جزء مناطق مرتفع و کوهستانی کشور محسوب می‌شود که گاهی «فلات زنجان» نیز نامیده می‌شود. کوه بلقیس با ۳۳۲۸ متر ارتفاع، بلندترین نقطه‌ی استان و حاشیه‌ی دریاچه سفید رود با ۲۷۰ متر ارتفاع پست‌ترین نقطه‌ی استان است. مطالعه‌ی پستی و بلندی‌های استان نشان می‌دهد، خصیصه‌ی مهم پستی و بلندی‌های استان این است که بیش‌ترین سطح استان در طبقه‌ی ارتفاعی ۱۸۰۰-۲۲۰۰ متر قرار دارد که مساحتی برابر ۸۶۹۰۷۳ هکتار معادل ۳۹/۲ درصد کل سطح استان را در بر گرفته است. همچنین طبقه‌ی ارتفاعی ۱۴۰۰-۱۸۰۰ متر معادل ۳۷/۷ درصد (۸۳۴۵۳۵ هکتار) از مساحت استان را شامل می‌شود. همان‌گونه که در نقشه‌ی شماره‌ی ۳، توزیع جغرافیایی طبقات ارتفاعی استان نمایش داده شده است، می‌توان دریافت استخوان‌بندی اصلی ارتفاعات به صورت رشته کوه‌های تا حدی موازی از سمت شمال غرب به سمت جنوب شرق کشیده شده است و این ویژگی باعث شده است تا پراکنش جغرافیایی سایر عناصر طبیعی، کالبدی، اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی در استان تحت تأثیر آن قرار گیرد، به گونه‌ای که توزیع جغرافیایی ویژگی‌های اقلیمی، منابع آب سطحی و

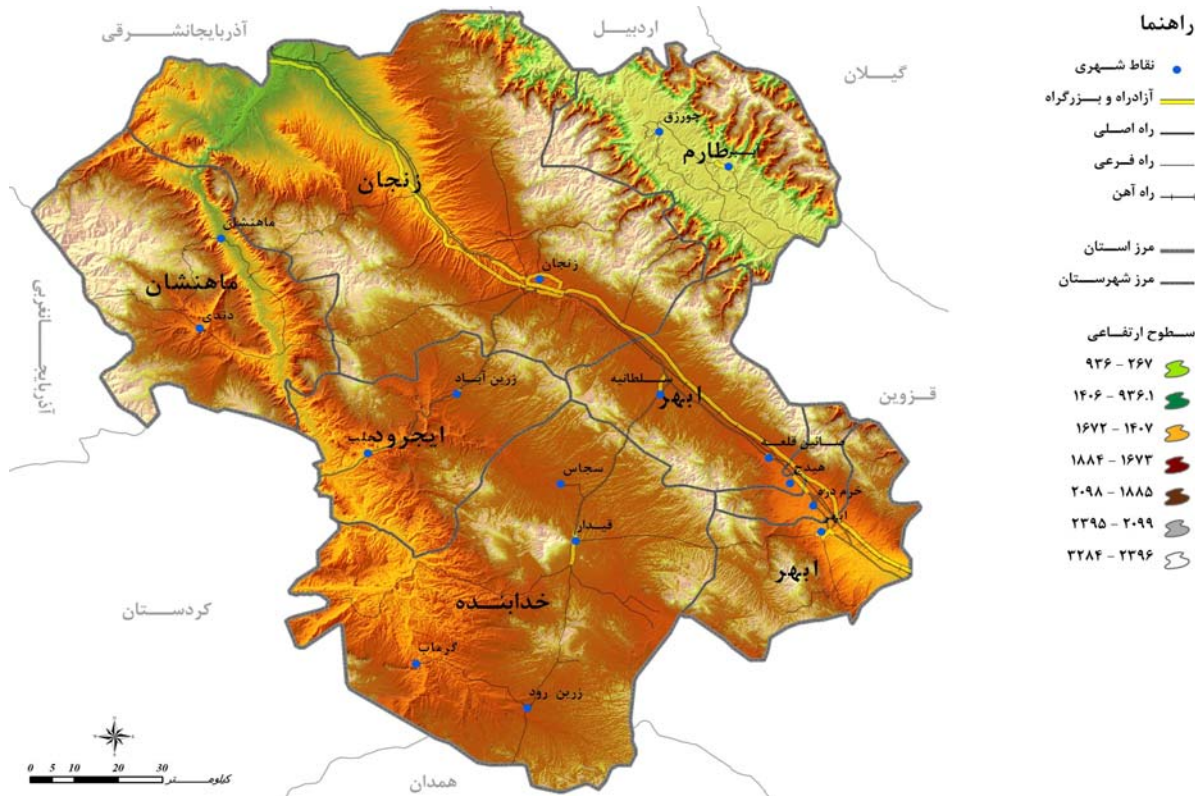
زیرسطحی، تنوع گیاهی و زیستی، توسعه‌ی زیر ساخت‌ها، امکانات زیربنایی و الگوهای استقرار شهری و روستایی و همچنین توزیع فعالیت‌های اقتصادی از این خصیصه متأثر شده است.

همچنین از نظر زمین شناسی این استان دارای فعالیت‌های شدید تکتونیکی در دوره‌های مختلف زمین شناسی بوده است و همچنین امر باعث شده تا این استان دارای گسل‌های فراوانی باشد. گسل بزرگ سلطانیه تبریز از جمله مهم‌ترین گسل‌های استان زنجان است. به سبب ویژگی‌های زمین ساخت و وجود گسل‌های اصلی و فرعی، مناطق مختلف استان زنجان از نظر ویژگی‌های لرزه خیزی به طور کلی در محدوده‌های با خطر بالا و متوسط وقوع زلزله واقع شده است و این یک نقطه ضعف و تهدید برای استان زنجان محسوب می‌شود. مهمتر اینکه قسمت عمده سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در محدوده‌های با خطر بالا و متوسط لرزه خیزی قرار گرفته‌اند.

مشخصات پستی و بلندی و ناهموار بودن استان و در کنار آن وجود اراضی با شیب زیاد باعث محدودیت‌هایی برای انجام فعالیت‌های اقتصادی و همچنین استقرار سکونتگاه‌های انسانی در استان شده است، به گونه‌ای که حدود ۲۵ درصد مساحت استان شیبی بالای ۱۵ درصد دارد و یکی از محدودیت‌های مهم استان برای استقرار فعالیت‌ها و امکانات زیربنایی است. در سطح استان محدوده‌های با شیب بالاتر که اغلب دارای قله‌های مرتفع است، در شهرستان طارم، بخشی از شهرستان ماهنشان و شمال شرق شهرستان زنجان دیده می‌شود و به طور کلی اراضی حاشیه‌ی رودخانه‌ها و محدوده‌ی دشت‌ها دارای میزان شیب کمتری است. توزیع فضایی دشت‌های استان که درحد فاصل ارتفاعات و بلندی‌های استان واقع شده اند در نقشه‌ی شماره‌ی ۶ نشان داده شده است. مهم‌ترین دشت‌های استان: دشت سلطانیه، زنجان، دشت ابهر، خرمرده و دشت‌های سجاس، حلب، قیدار و گرماب، زرین‌آباد، گل تپه و دشت طارم، دشت ماهنشان و دشت انگوران، دندی، هستند.

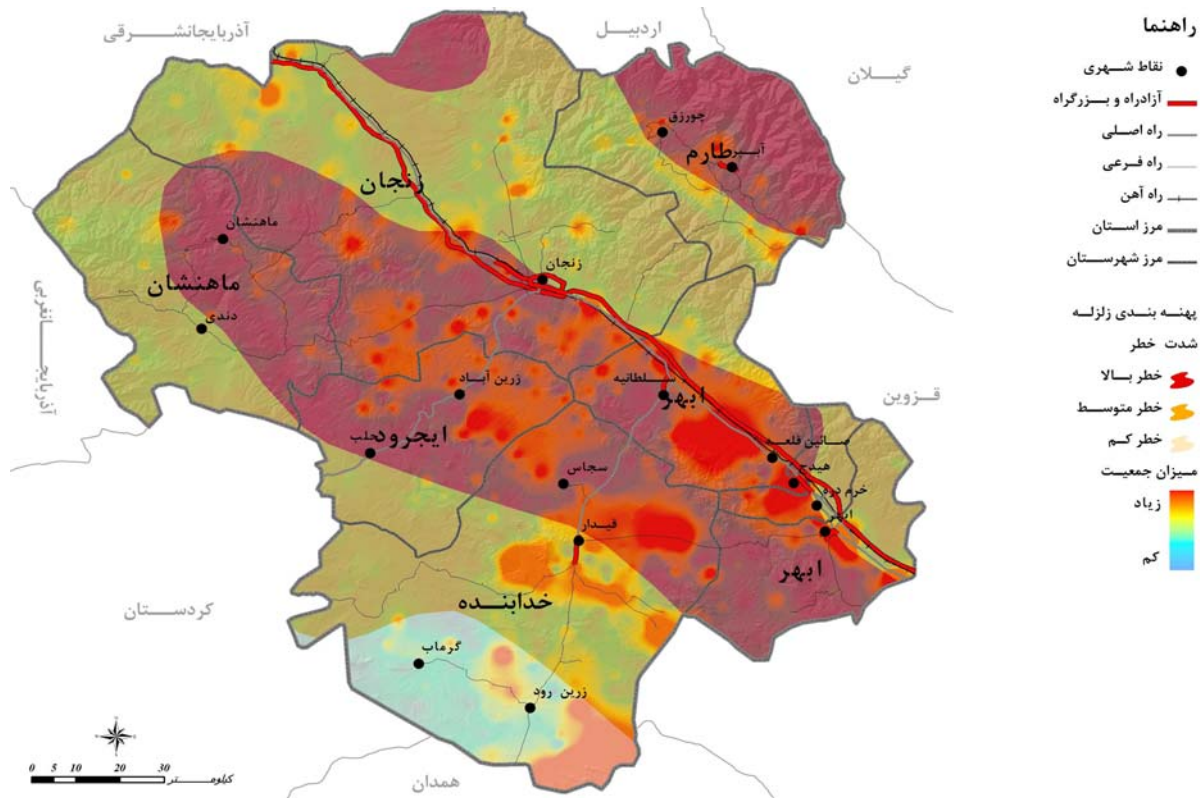

نقشه‌ی شماره‌ی ۳- مدل ارتفاعی رقومی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴- پهنه‌بندی خطر زلزله و نحوه‌ی استقرار جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان

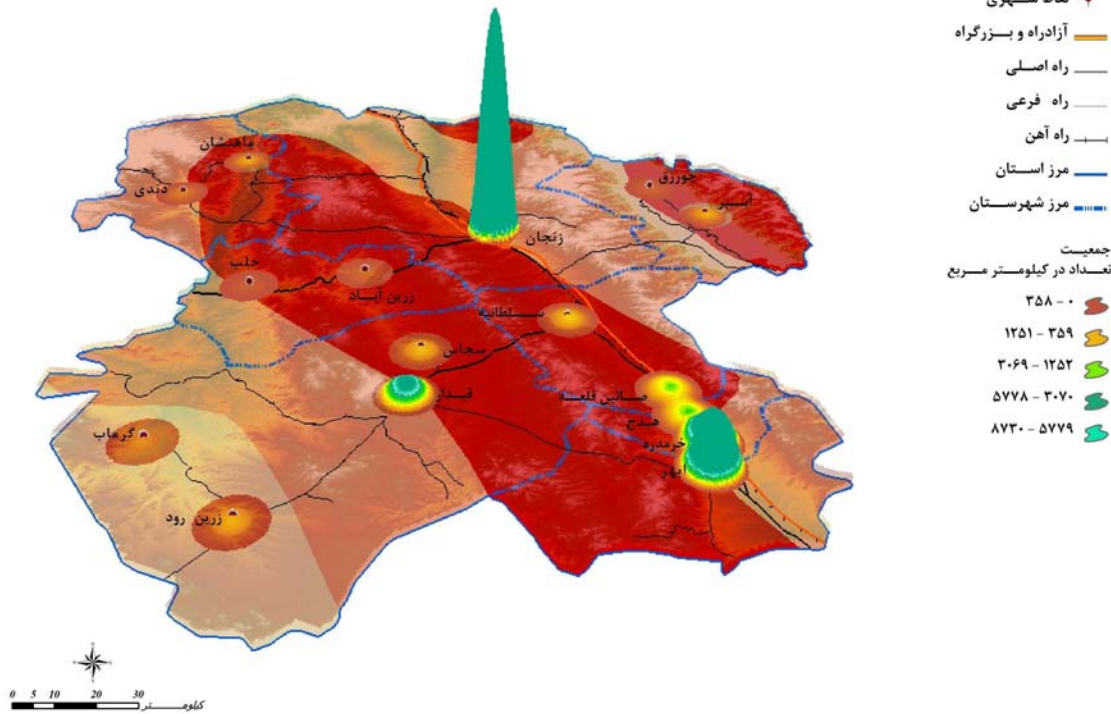

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۵- پهنه‌بندی خطر زلزله و نحوه‌ی استقرار جمعیت شهری استان زنجان

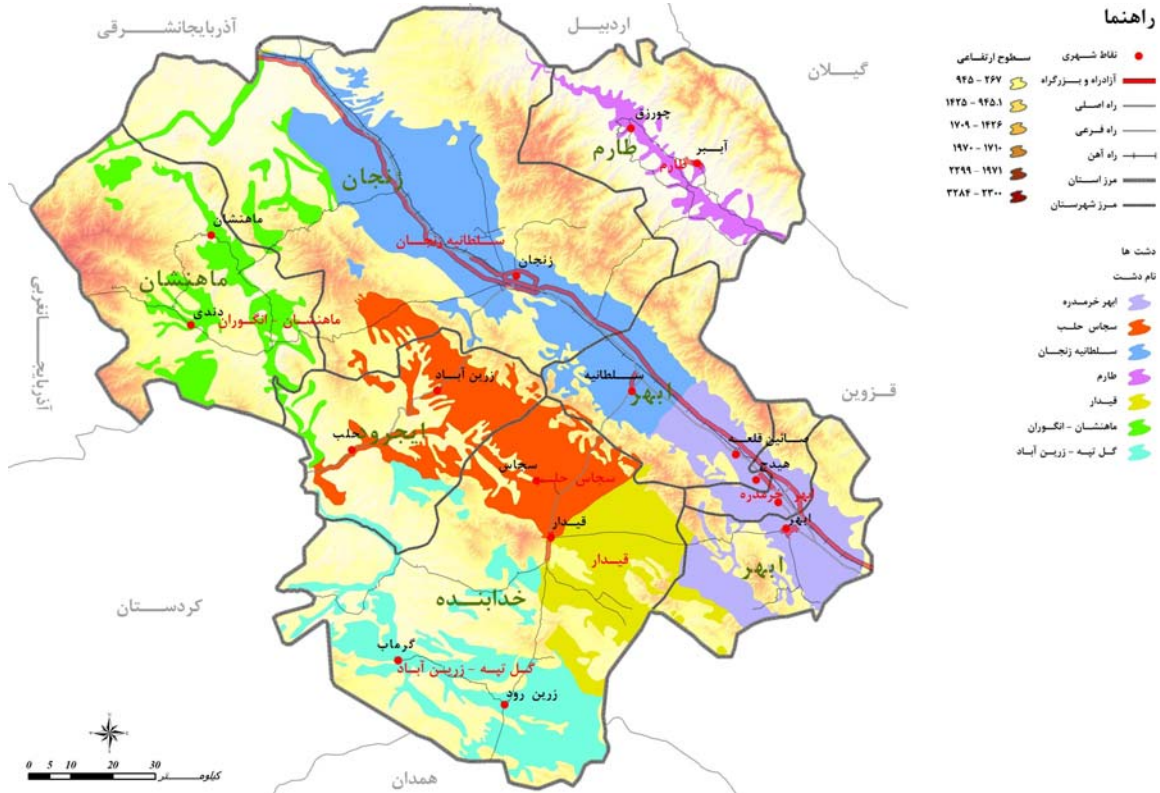
راهنما

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۶- محدوده‌ی دشت‌ها در پهنه‌ی استان زنجان

راهنما

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

مهم‌ترین ویژگی‌های دشت‌های فوق‌الذکر قرار گرفتن سکونتگاه‌های شهری و همچنین قرار گرفتن تعداد قابل توجهی از سکونتگاه‌های روستایی استان در محدوده‌ی این دشت‌ها است که در گزارش‌های فصل اول به تفصیل بدان پرداخته شده است. این دشت‌ها از توان طبیعی و جغرافیایی قابل توجهی برای زندگی و فعالیت برخوردار است. وجود زمین‌های زراعی حاصلخیز و منابع آبی قابل اطمینان امکان ویژه‌ای برای توسعه‌ی فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری به این دشت‌ها داده است.

بررسی مشخصات تپ‌های اراضی استان نشان می‌دهد، مهم‌ترین تپ‌ها و واحدهای اراضی استان کوه‌ها، تپ‌ها، فلات‌ها و تراس‌های فوقانی، دشت‌های دامنه‌ای و اراضی پست بادبزی شکل است. در این میان کوه‌ها و تپ‌ها با داشتن مساحتی برابر ۱۴۷۸ هزار هکتار، حدود ۶۰ درصد سطح استان را در بر گرفته است و کمترین ثبت اراضی را «اراضی پست» در بر می‌گیرد که حدود ۵ درصد استان را می‌پوشاند. استان زنجان از لحاظ ذخایر معدنی ویژگی‌های منحصر به فردی دارد که در بخش سازمان فضایی فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی، بدان پرداخته خواهد شد.

۵-۱-۱-۱-۳- اقلیم

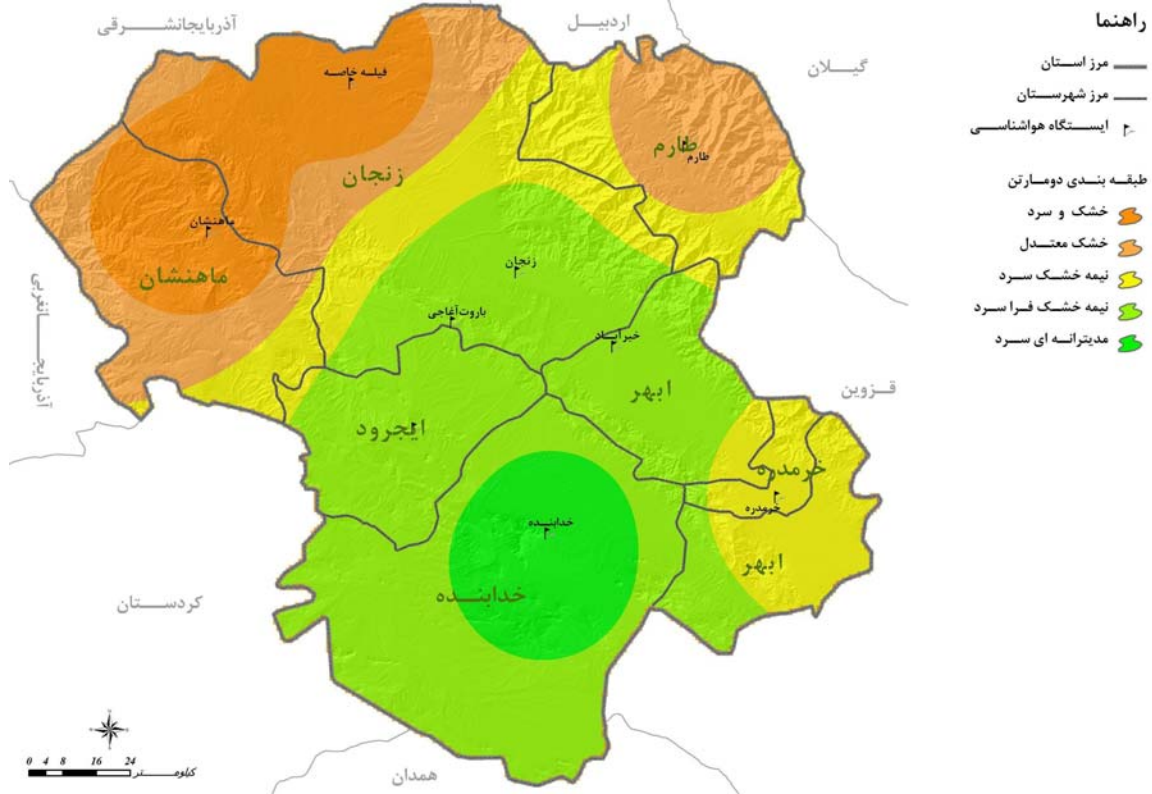
در مجموع ۵ نوع اقلیم متفاوت در سطح استان قابل تشخیص است. به جزء منطقه‌ی طارم که دارای اقلیم خشک و معتدل است، سایر مناطق اقلیمی سرد یا فراسرد دارد. این استان تحت تأثیر جریان‌های شمال شرقی غالب در تابستان و بادهای باران زای غربی در زمستان قرار دارد. این جریان‌ها تحت تأثیر ناهمواری‌ها و شرایط محلی تغییر و تبدیل می‌یابد.

ارتفاعات، مهم‌ترین عامل در تفاوت میزان بارندگی در سطح استان است و این استان از نظر طبقه‌بندی اقلیمی و از نظر بارندگی جزء مناطق خشک و نیمه خشک محسوب می‌شود. متوسط بارندگی در مناطق مختلف استان ۲۰۰-۴۰۰ میلی‌متر است. در ارتفاعات، آب و هوای سرد و کوهستانی، زمستان‌های پربرف و سرد و تابستان معتدل و خشک حکمفرماست و در دشت‌های مابین ارتفاعات آب و هوای معتدل‌تری وجود دارد.

در مناطق مرکزی و جنوبی استان ساعت‌های آفتابی بالاست و این امر فرصتی مناسب برای استفاده از انرژی خورشیدی و سرمایه‌گذاری در این زمینه را فراهم می‌کند. برخلاف وضع کنونی که قسمت عمده‌ی اراضی زیرکشت استان دیم می‌باشد، شرایط اقلیمی استان و رژیم بارش و نوسانات موجود از نظر بارندگی چندان مناسب برای زراعت دیم نیست.

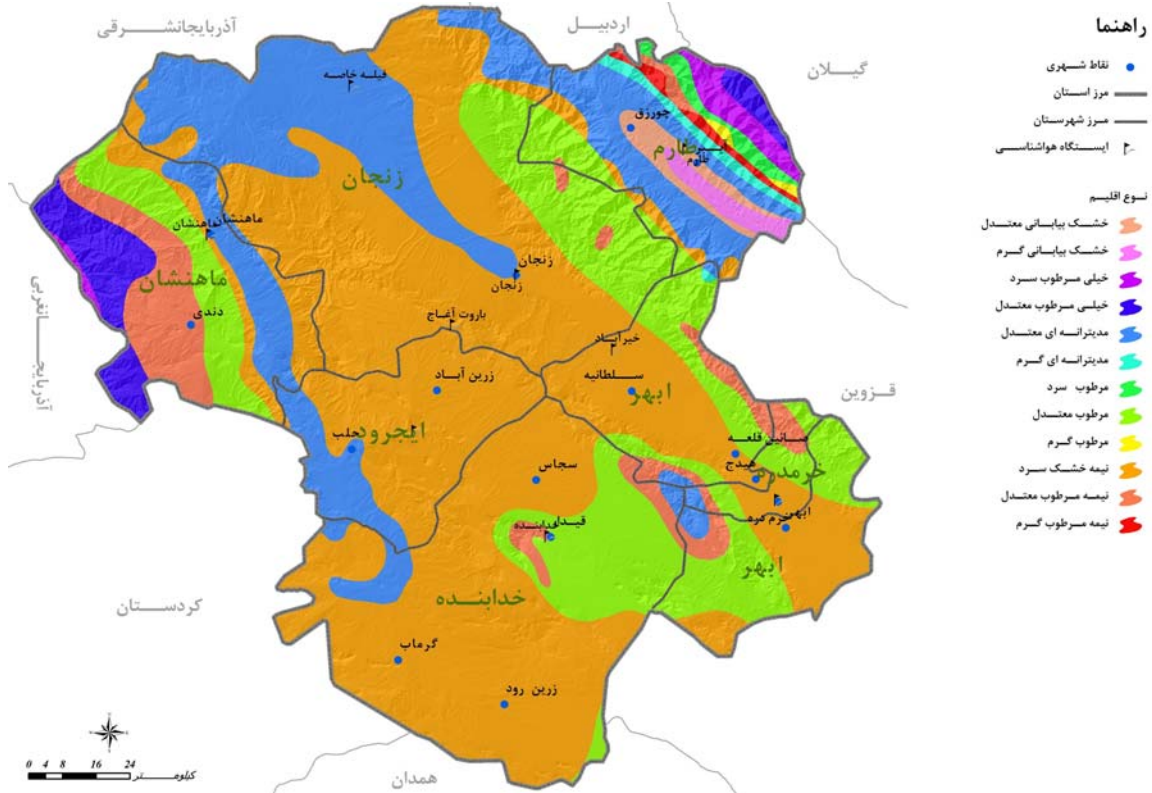

نقشه‌ی شماره‌ی ۷- طبقه‌بندی اقلیمی استان زنجان براساس روش دومارتن

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

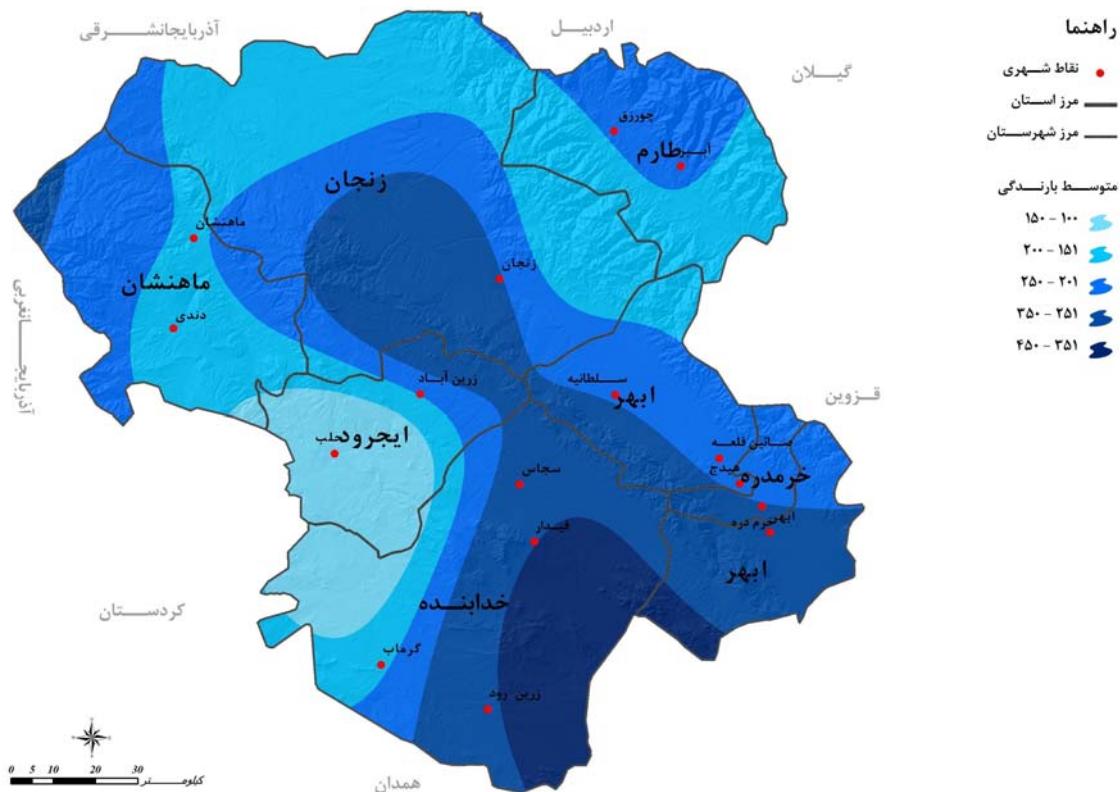
نقشه‌ی شماره‌ی ۸- طبقه بندی اقلیمی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

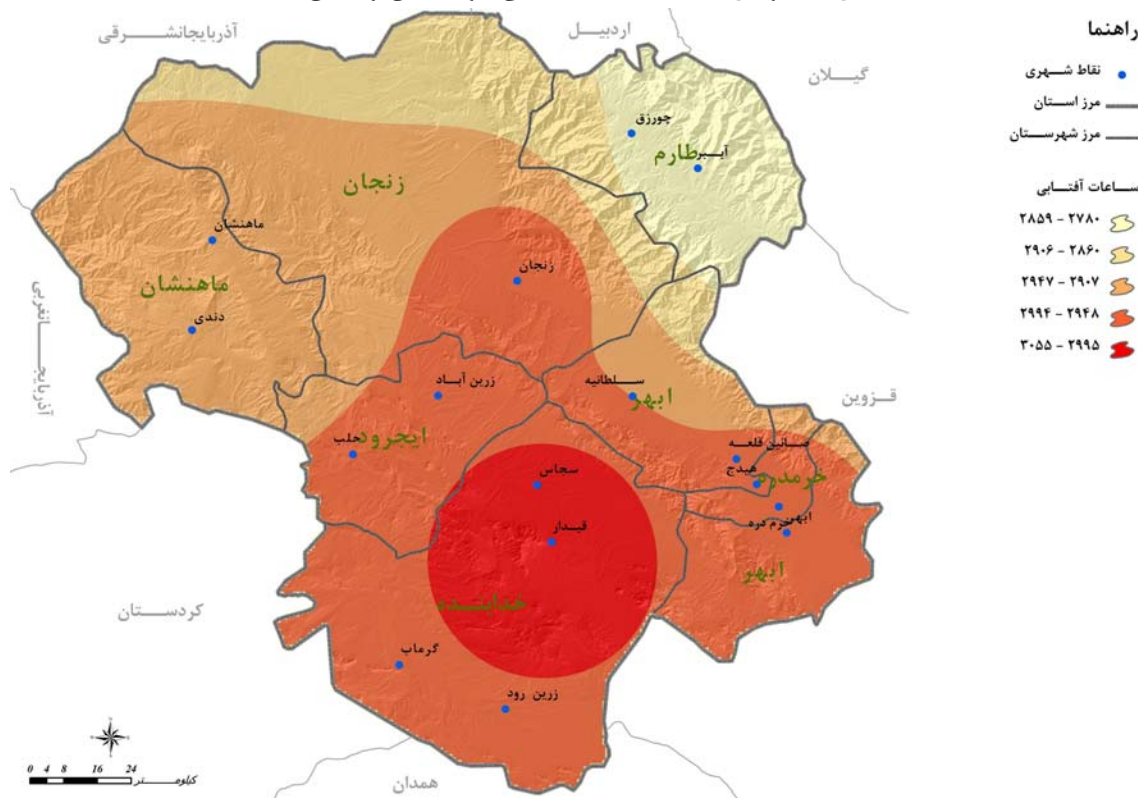

نقشه‌ی شماره‌ی ۹- خطوط هم مقدار سالیانه متوسط بارندگی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰- ساعات آفتابی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۱-۴- منابع آب

مهم‌ترین منابع آب سطحی استان رود زنجانرود، قورچای، ایجرود، قزل اوزن از حوزه‌ی سفیدرود و ابهررود و خرارود از حوزه‌ی آبریز دریاچه نمک می‌باشد. منابع آب سطحی فراوان و قابلیت بالای استحصال از رودهای استان از جمله نقاط قوت منابع آب استان می‌باشد. قزل اوزن مهم‌ترین رود استان است که در الگوی فعالیت‌های کشاورزی و استقرار سکونتگاه‌های روستایی استان تأثیر غیرقابل انکاری داشته است.

منابع تخلیه کننده‌ی آب‌های زیرزمینی استان چشمه‌ها، قنات‌ها و چاه‌ها هستند که به دلیل گسترش حفر چاه عمیق و نیمه عمیق در دهه‌های اخیر شیوه‌ی غالب استحصال آب زیرزمینی در حال حاضر چاه‌ها هستند. از مجموع ۲۳۸۵۴ منبع آب زیرزمینی، ۱۴۹۸۹ چشمه (۶۲/۸ درصد)، ۷۹۹ رشته قنات (۳/۳ درصد) و ۹۲۲۳ چاه (۳۸/۷ درصد) است. کل تخلیه‌ی این منابع سالانه ۱۲۱۲/۶۱۷ میلیون متر مکعب در سال می‌باشد و این میزان تخلیه با توجه به میزان بارش‌های جوی در سال‌های مختلف نوسان دارد. در حال حاضر استفاده از منابع آب زیرزمینی در سطح استان وابستگی شدیدی دیده می‌شود، به گونه‌ای که ۴۵ درصد آب کشاورزی، حدود ۱۰۰ درصد آب شرب و بهداشت شهری و روستایی و ۱۰۰ درصد مصارف صنعتی و خدماتی استان، از منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود. از سوی دیگر بیش‌ترین برداشت استان از آب‌های زیرزمینی از چاه‌های عمیق و نیمه عمیق است و در مرتبه بعد چشمه و قنات قرار دارد. روند نزولی سطح منابع آب زیرزمینی استان در سال‌های ۷۱-۱۳۷۰ تا ۸۵-۱۳۸۴ در برخی محدوده‌ها بیش از ۴/۹ متر کاهش داشته است (کاهش متوسط سالانه‌ی ۵۵ - ۲۶ سانتی‌متر). این روند نزولی در تمامی مناطق استان یکسان نیست و روند نزولی سطح منابع آب در حوزه‌ها و زیرحوزه‌های مطالعاتی استان نوساناتی داشته است و این کاهش بین ۱۰/۸-۳/۲ متر تفاوت داشته است و در سال‌های ۸۵-۱۳۷۰، از ۷۲-۲۳ سانتی‌متر در نوسان بوده است. به نظر می‌رسد رشد جمعیت و فعالیت‌ها در استان زنجان و تحولاتی که در دهه‌های اخیر در استان رخ داده است در کمیت و کیفیت منابع آب استان تأثیرگذار بوده است. از جمله محدودیت‌های موجود در این زمینه گسترش قابل توجه چاه‌های عمیق و نیمه عمیق، برداشت زیاد آب و افت سطح آب‌های زیرزمینی و متروک و محدود شدن شیوه‌های دیگر استحصال آب از جمله قنات‌هاست. این امر باعث خشک شدن قنات‌ها، مخروبه شدن یا نقصان شدید میزان آبدهی آن‌ها شده است. همچنین چشمه‌های آبرفتی و زهکشی‌های طبیعی نیز به همین وضعیت دچار شده‌اند. میزان برداشت از منابع آب سطحی استان برابر ۱۴۸۸/۲ میلیون متر مکعب است که از ۷ محدوده مطالعاتی حوزه‌های آبریز استان برداشت می‌شود که بیش‌ترین تعداد حوزه‌های آبریز استان در محدوده‌ی ماهنشان، انگوران، طارم و خلخال است. مهم‌ترین منابع تخلیه کننده‌ی منابع آب سطحی کانال‌ها، موتور پمپ متحرک، بندهای انحرافی، نهرها، سدها و ایستگاه‌های پمپاژ ثابت است. در این میان مهم‌ترین شیوه‌ی برداشت استفاده از نهرها است و سهم ناچیزی از این آب‌های سطحی

به وسیله سد، بندهای انحرافی و آبندان برداشت می‌شود. در واقع سنتی بودن شیوه‌های برداشت آب سطحی یک ضعف مهم استان در مقطع کنونی است و نیاز است تا شیوه‌های مدرن و نیمه مدرن برداشت از منابع آب‌های سطحی از طریق ایستگاه‌ها پمپاژ، آب بندهای مدرن و سدها صورت گیرد. در حال حاضر جمع کل مخازن سدهای کوچک و بزرگ در حال بهره برداری استان ۸۷/۳ میلیون مترمکعب است و حجم مخازن سدهای در دست اجرا ۶۲۴/۸۷ میلیون متر مکعب است. امید است تا سال ۱۴۰۰ ظرفیت ذخیره سازی آب استان به حدود ۲ میلیارد متر مکعب برسد. در حال حاضر از کل تعداد ۳۲ سد در حال بهره برداری استان جز سد تهم که با هدف شرب و صنعت و کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرد، مابقی سدها با هدف استفاده در امر کشاورزی ساخته شده‌اند و تمامی سدها فاقد شبکه‌ی آبیاری و زهکشی است.

متأسفانه همان طور که پیش‌تر اشاره شد، در بحث منابع آب و استحصال ضعف مهم استان در حال حاضر این است که غالب آب مصرفی استان به ویژه در مصارف شهری و روستایی و صنعتی از محل منابع آب زیرزمینی است.

۵-۱-۱-۱-۵- پوشش گیاهی

تنوع اقلیمی، ویژگی‌های پستی و بلندی و شرایط اکولوژیک خاص، موجب تنوع پوشش گیاهی در استان شده است. نوع پوشش گیاهی استان را گیاهان مقاوم به خشکی، گراس‌های یکساله و پهنه‌های جنگلی تشکیل می‌دهد. استان زنجان جزء منطقه‌ی ایران و توران و در زیر بخش نیمه استپی قرار دارد.

کل مراتع استان زنجان در منابع مختلف بین ۱/۱۴ - ۱/۲ میلیون هکتار برآورد شده است. هر چند به دلیل چرای بی‌رویه و زودرس اکثر تیپ‌های گیاهی استان (۸۶ درصد) دارای گرایش منفی و تنها ۵ درصد مراتع استان گرایش مثبت و ۹ درصد گرایش مثبت دارند. فعالیت‌های انسانی (که عمده‌ی آن زراعت و دامداری‌های سنتی است) در سال‌های گذشته باعث تخریب پوشش گیاهی شده است، به گونه‌ای که تنها ۴۴۰۲۲ هکتار معادل ۴ درصد مراتع استان دارای وضعیت عالی تا خوب است. در نقطه مقابل ۵۲ درصد مراتع وضعیتی فقیر، خیلی فقیر و غیر قابل بهره برداری دارند و ۴۴ درصد بقیه سطح مراتع وضعیتی متوسط دارند. این امر بیانگر نامطلوب بودن شرایط پوشش گیاهی و ضرورت بازنگری در سیاست‌ها و برنامه‌های حفظ و بهره‌برداری از مراتع و پوشش گیاهی استان است. در واقع از عوامل تهدید پوشش گیاهی و مراتع استان وجود دام مازاد، چرای خارج از فصل، دیمکاری بی‌ضابطه و تعلیف مازاد بر ظرفیت مراتع می‌باشد.

استان زنجان از نظر تولید گیاهان دارویی و صنعتی دارای توان و قابلیت ویژه‌ای است. آویشن، باریجه، انواع بابونه، گل راعی، علف چای، کنگر و ریواس، از جمله گونه‌های گیاهی با ارزش دارویی و صنعتی هستند که در صورت توجه و سرمایه گذاری در این

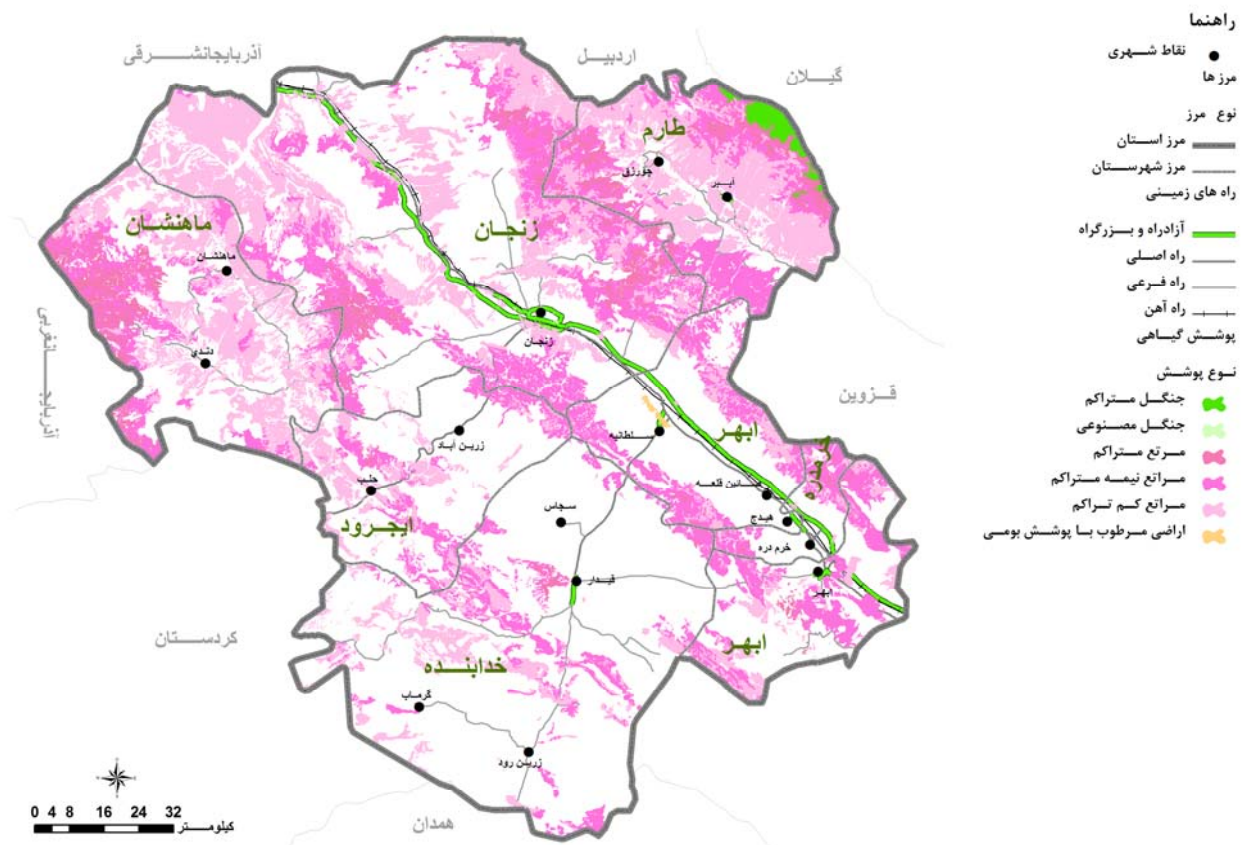

زمینه می‌توان صنایع دارویی را در سطح استان توسعه داد. سطح پهنه‌های جنگلی استان محدود و با توان اکولوژیک حفاظتی هستند. ارس، بنه، زالزاک، سیاه تلو، بادام کوهی، گیلاس وحشی و شر خشت، از جمله گونه‌های غالب پهنه‌های جنگلی استان است. گرچه اقلیم استان برای رویش جنگل سخت و شکننده است، به گونه‌ای که تنها کمتر از ۳ درصد استان را جنگل‌های تنک، نیمه انبوه و انبوه تشکیل می‌دهد، لیکن می‌توان جهت احیای پهنه‌های دارای توان مناسب کاشت جنگل اقدام نمود؛ چرا که غنی‌سازی منابع جنگلی و مرتعی در مناطق اکولوژیک و رویشگاهی و حذف عوامل مخرب منابع طبیعی یک ضرورت محسوب می‌شود. از جمله عوامل تخریب پوشش گیاهی و مراتع استان تعداد زیاد دام وابسته به مراتع و جمعیت مازاد بهره بردار از مراتع می‌باشد که این میزان ۸ برابر ظرفیت مراتع استان است. همچنین تبدیل مراتع به اراضی زراعی در سال‌های گذشته، مشاعی بودن اکثر مراتع، عدم شناخت مرتعداران از اصول صحیح مرتع و مرتعداری، کمبود آب شرب دام و عدم پراکنش صحیح دام در برخی مراتع، چرای بی‌رویه، زودرس و طولانی مدت، اختلافات محلی، عدم رعایت قوانین مربوطه در برخی مراتع و آتش‌سوزی‌های عمدی و غیرعمدی به ویژه در شهرستان طارم، محدودیت‌هایی را در بهره‌برداری از این منابع طبیعی به وجود آورده است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۱، پراکندگی فضایی مراتع متراکم، نیمه متراکم و کم تراکم و پهنه‌های جنگلی (متراکم و مصنوعی)، استان نمایش داده شده است. همچنین در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۲، گرایش پوشش گیاهی در سطح استان (ثابت، مثبت و منفی) و در نقشه‌ی ۱۳، وضعیت پوشش گیاهی (خوب، فقیر و متوسط) آورده شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۱ - پوشش گیاهی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

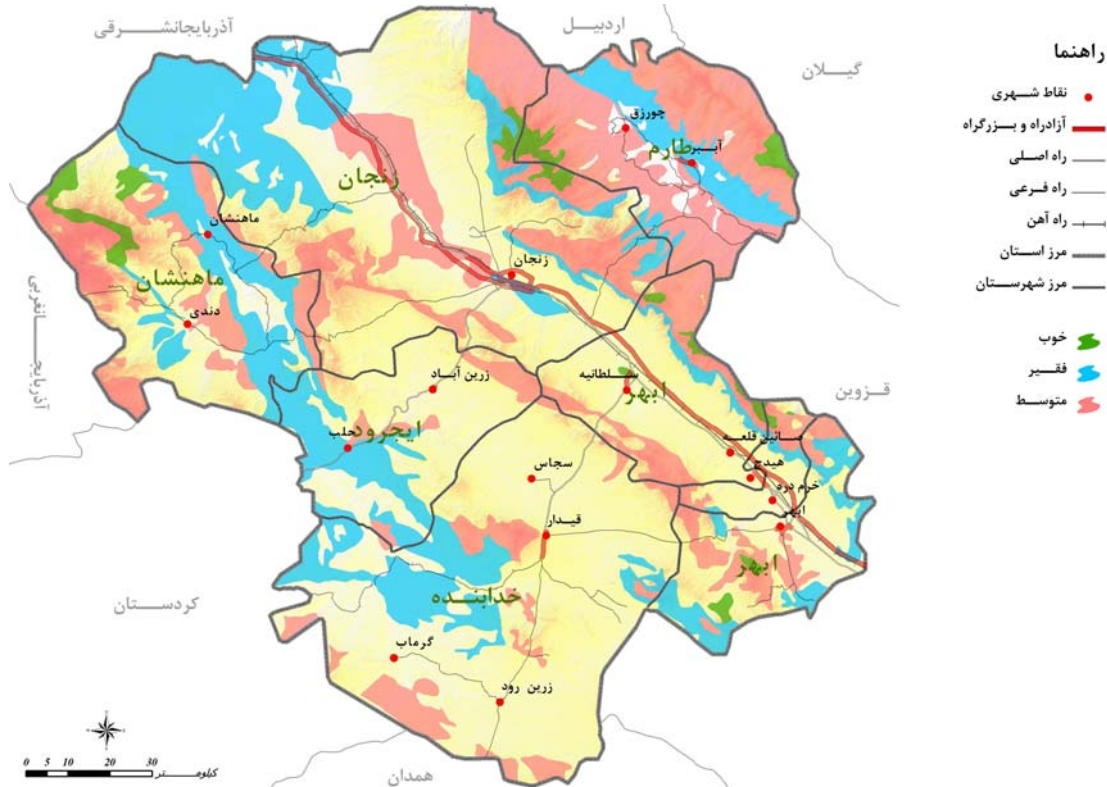

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۲- گرایش پوشش گیاهی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۳- وضعیت پوشش گیاهی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

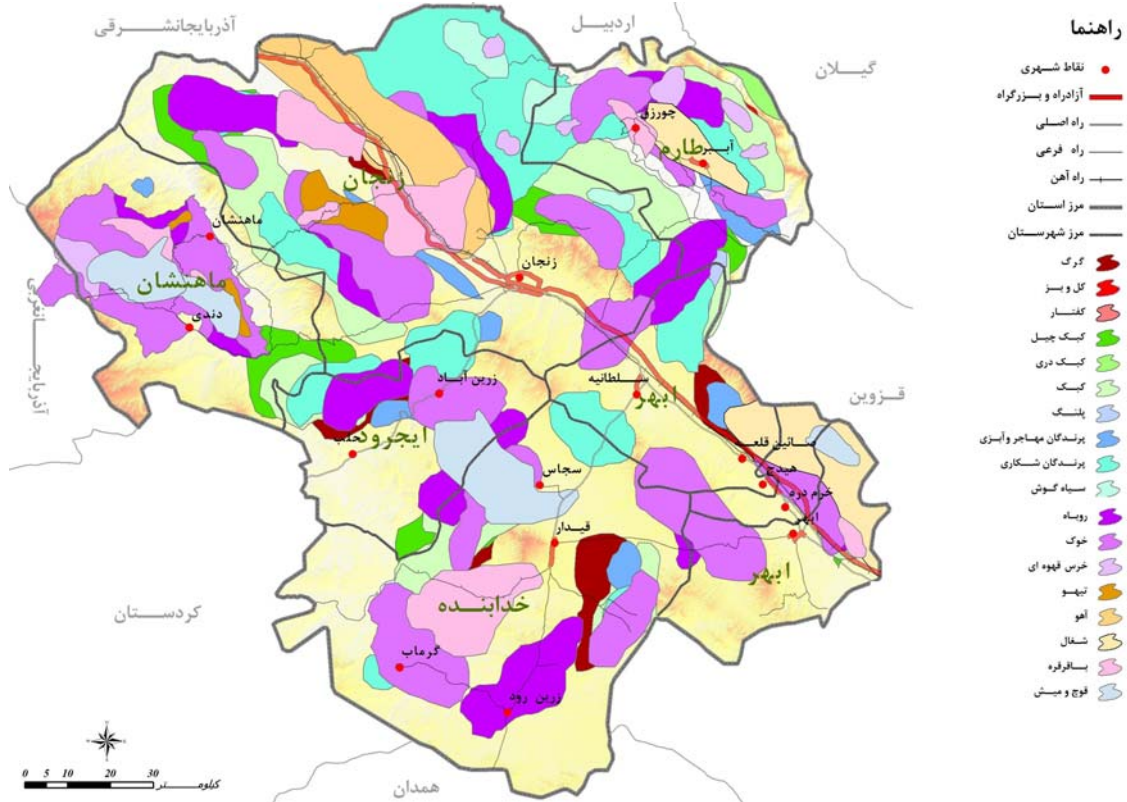

۵-۱-۱-۱-۶- حیات وحش

استان زنجان از نظر گونه‌های جانوری و حیات وحش از تنوع بسیاری برخوردار است، به گونه‌ای که از میان ۷۱ گونه پستاندار موجود در منطقه‌ی شمال غرب کشور تعداد ۴۶ گونه معادل ۶۴ درصد در استان زنجان یافت می‌شود. همچنین از ۳۲۱ گونه پرنده موجود در منطقه‌ی شمال غرب ایران ۲۲۸ گونه معادل ۷۱ درصد در استان وجود دارد. در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۴، پراکنش زیستگاه‌های جانوری استان زنجان نمایش داده شده است. لازم به ذکر است به علت تنوع آب و هوایی، تنوع زیستی گیاهی و جانوری استان و جهت حفاظت از آن اکوسیستم‌ها، مناطق حفاظت شده، پناهگاه حیات وحش و مناطق شکار ممنوع در استان تعریف شده است. منطقه‌ی حفاظت شده انگوران با ۹۰ هزار هکتار مساحت و پناهگاه حیات وحش انگوران با ۳۳۵ هزار هکتار مساحت در شهرستان ماهنشان واقع شده است. همچنین منطقه‌ی حفاظت شده‌ی سرخ آباد با ۱۲۳ هزار هکتار مساحت در شهرستان زنجان قرار گرفته است. منطقه‌ی شکار ممنوع خراسانلو (۷۰/۰۰۰ هکتار) در شهرستان ابهر و منطقه‌ی شکار ممنوع خرمنه سر (۷۰/۰۰۰ هکتار) در شهرستان طارم و منطقه‌ی شکار ممنوع کوه قیدار در شهرستان خدابنده واقع شده است. این مناطق به دلیل برخورداری از توان اکولوژیک و گونه‌های شاخص گیاهی و جانوری از مناطق منحصر به فرد در کشور محسوب می‌شود. هر چند گزارش‌ها از کاهش برخی از گونه‌های جانوری، تخریب منابع زیستی، فرسایش شدید خاک و تخریب منابع گیاهی و رستنی‌ها در اثر عوامل انسانی و توسعه زیرساخت‌ها در این مناطق حکایت دارد. در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۵، توزیع فضایی محدوده‌های زیست محیطی استان نمایش داده شده است.

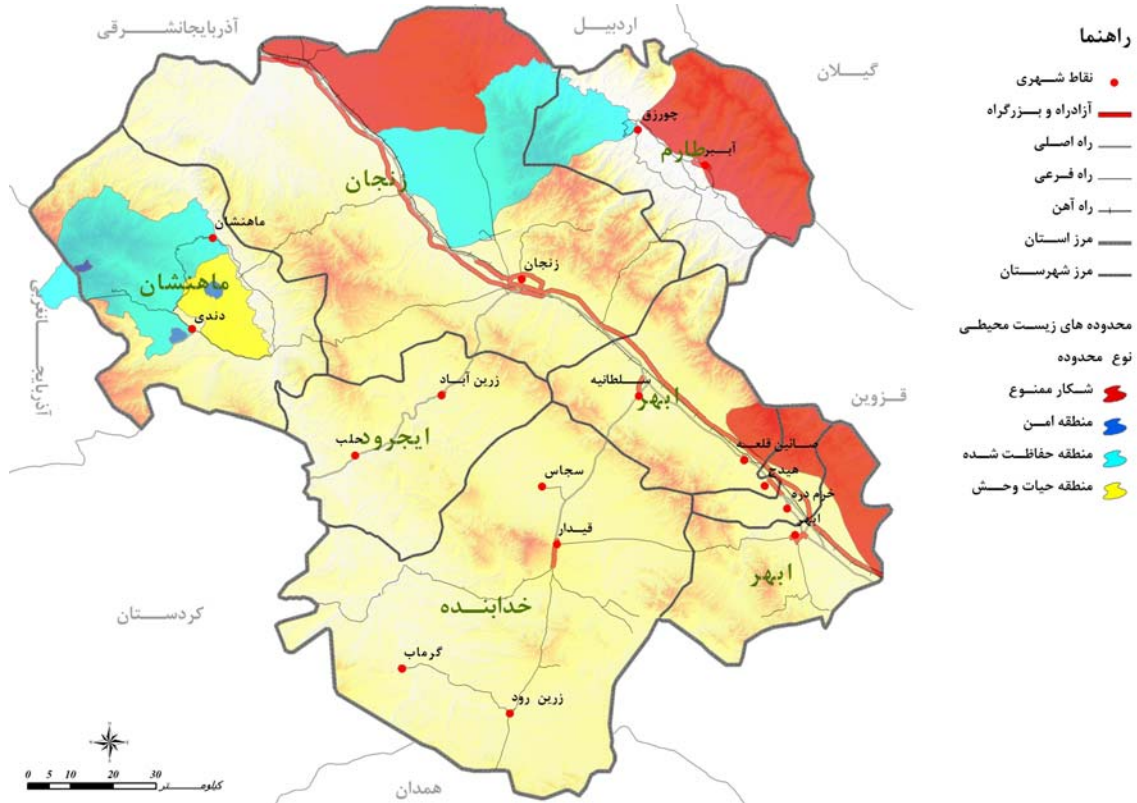

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۴- پراکنش زیستگاه‌های جانوری در پهنه‌ی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۵- محدوده‌های زیست محیطی در پهنه‌ی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

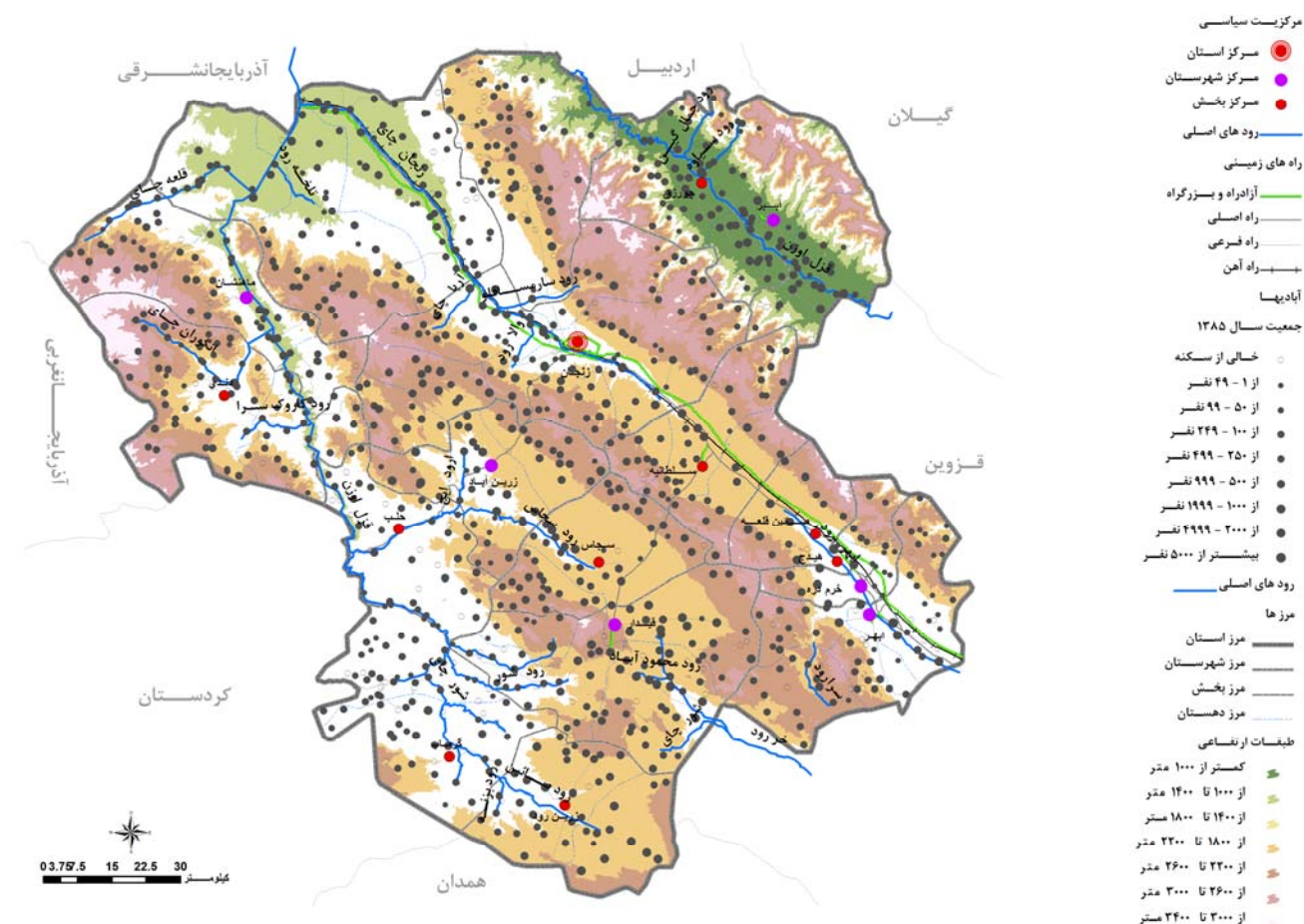
۵-۱-۱-۲- سازمان فضایی کانون‌های جمعیتی و شبکه‌ی سکونتگاهی

۵-۱-۱-۲-۱- توزیع فضایی جمعیت

توزیع فضایی جمعیت در سطح استان متوازن نیست به گونه‌ای که ۸۰/۹ درصد جمعیت استان تنها در ۳ شهرستان زنجان (۴۷/۱ درصد)، خدابنده (۱۷/۱ درصد) و ابهر (۱۶/۷ درصد)، ساکن هستند و چهار شهرستان خرمدره (۶/۳ درصد) طارم (۴/۶ درصد)، ماهنشان (۴/۴ درصد) و ایجرود (۳/۸ درصد) کمترین تعداد جمعیت استان را در خود جای داده‌اند.

پراکندگی جمعیت در مناطق شهری استان بسیار ناهمگون تر از این است، چرا که تنها در شهر زنجان بیش از ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری استان ساکن است و در ۱۵ نقطه شهری دیگر استان ۳۷/۵ درصد جمعیت به سر می‌برد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۶- مدل ارتفاعی رقومی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

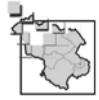

پراکندگی جمعیت روستایی در سطح استان از همگونی بیش‌تری برخوردار است، به گونه‌ای که شهرستان خدابنده ۳۰/۶ درصد، زنجان ۲۵/۹، ابهر ۱۴/۶، طارم ۹/۲، ایجرود ۸/۲ و خرمدره ۳ درصد، جمعیت روستایی را در خود جای داده است. متوسط رشد جمعیت استان در دهه‌ی گذشته ۰/۶۹ درصد بوده است که میزان آن کمتر از متوسط کشوری ۱/۶۱ می‌باشد. موضوع قابل توجه دیگر تفاوت قابل توجه متوسط رشد جمعیت در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ می‌باشد. به گونه‌ای که در مناطق شهری استان این میزان برابر ۲/۶۹ درصد (کشوری ۲/۷۴ درصد) و در مناطق روستایی در دهه‌ی یاد شده منفی ۱/۵۱ درصد بوده است. میزان متناظر آن در کشور برابر ۱/۳۷ می‌باشد. در واقع استان زنجان از نظر رشد جمعیت روستایی یکی از بالاترین میزان‌های رشد منفی کشور را داراست. این موضوع از مهاجرت‌های شدید روستایی در استان زنجان نشأت گرفته است که باعث عدم تعادل‌هایی در ساختار سنی و جنسی جمعیت در مناطق روستایی استان شده است و مشکلاتی را در مناطق مقصد مهاجرت آن‌ها پدید آورده است.

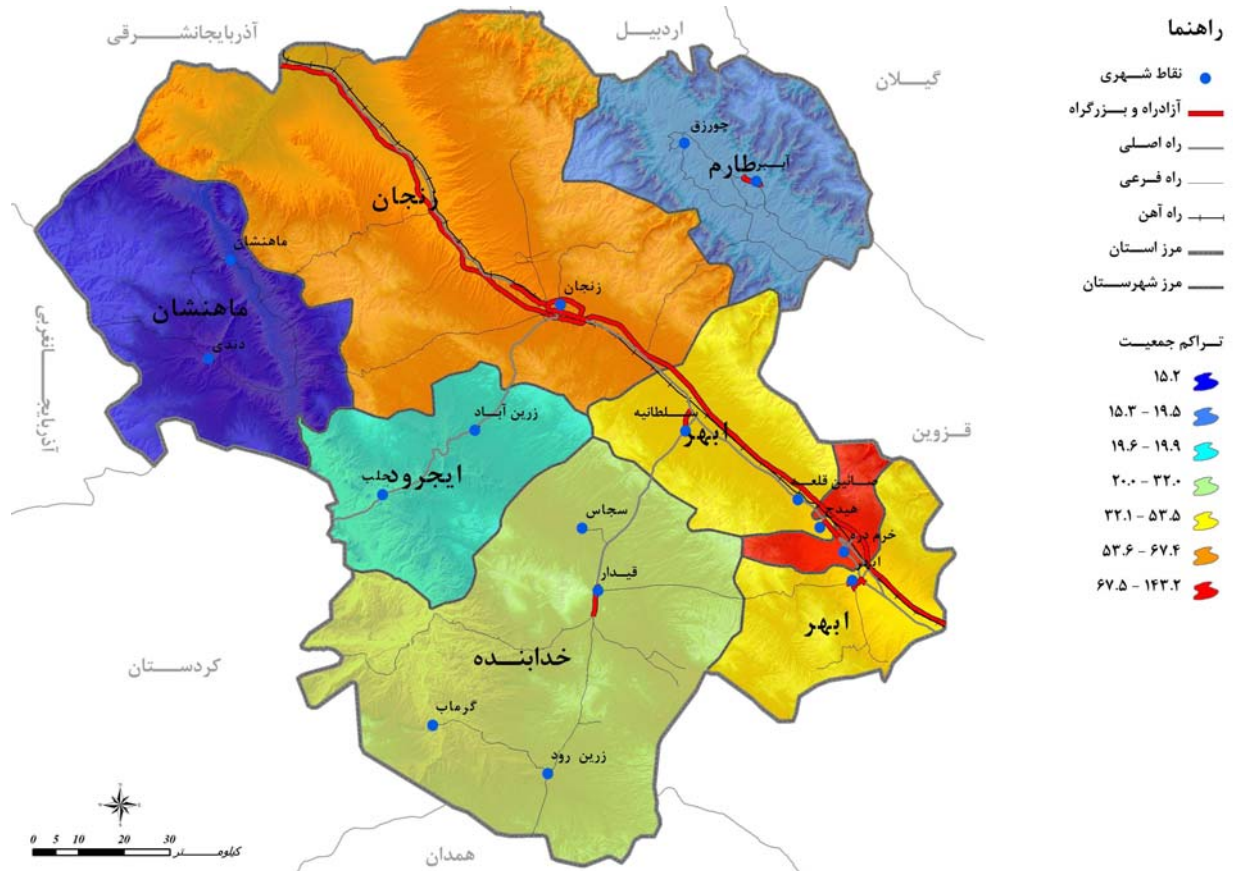
با در نظر گرفتن چگونگی توزیع نیروی کار جوان یعنی جمعیت ۳۴-۱۵ ساله در شهرستان‌های مختلف استان می‌توان گفت سه شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره در سال ۱۳۸۵، قطب‌های جذب نیروی کار جوان بوده‌اند. دیگر شهرستان‌های خواسته یا نخواستہ نتوانسته‌اند جمعیت جوان را در خود نگهدارند و شاهد مهاجرت گسترده و فراگیر آنها بوده‌اند. همین امر باعث شده است تا سهم گروه‌های سنی سالخورده ۶۰ ساله و بیش‌تر در شهرستان‌های ایجرود، ماهنشان، طارم و خدابنده بیش‌تر باشد.

۵-۱-۱-۲- توزیع فضایی تراکم جمعیت

در سال ۱۳۸۵، در هر کیلومتر از مساحت استان زنجان ۴۴ نفر سکونت داشته‌اند. مقایسه تراکم جمعیت در شهرستان‌های استان نشان می‌دهد که بیش‌ترین تراکم در شهرستان خرمدره با ۱۴۶/۸۵ نفر در کیلومتر بوده است و پس از آن شهرستان زنجان با ۶۷/۲۳ نفر در کیلومتر مربع، ابهر با ۵۳/۸۷ نفر و خدابنده با ۳۲ نفر در کیلومترمربع تراکم‌ترین و شهرستان‌های ایجرود با ۲۰/۰۸ نفر و ماهنشان با ۱۹/۰۸ نفر و طارم با ۱۵/۸ نفر در کیلومترمربع کم تراکم‌ترین شهرستان‌های استان بوده‌اند. از عمده‌ترین علت‌های بالا بودن تراکم در شهرستان‌های خرمدره و زنجان، نسبت بالای میزان شهرنشینی این شهرستان‌ها می‌باشد. در شهرستان خرمدره تعداد محدود نقاط روستایی و در شهرستان زنجان جمعیت انبوه شهر زنجان موجب بالا بودن تراکم در منطقه شده است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۷، تراکم جمعیت استان بر حسب شهرستان‌های آن در سال ۱۳۸۵، نشان داده شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۷- تراکم جمعیت در شهرستان‌های استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

بررسی روند تغییرات تراکم جمعیت در سال‌های ۸۵-۱۳۵۵ در محدوده‌های کنونی شهرستان‌های استان حاکی از آن است که تراکم جمعیت به طور یکنواخت افزایش نیافته و در ۳۰ سال گذشته بعضی از شهرستان‌های استان مطلوبیت بیش‌تری برای اسکان جمعیت یافته‌اند. در این مدت تراکم جمعیت در استان ۱/۶ برابر، نقاط شهری ۳/۳ برابر و نقاط روستایی ۰/۹ برابر شده است.

لازم به ذکر است در دوره‌ی سی ساله، جمعیت شهرستان خرمدره ۲/۸ برابر، جمعیت شهرستان زنجان ۲/۱ برابر و جمعیت شهرستان ابهر ۱/۶ برابر شده است.

بررسی میزان تراکم در نقاط شهری شهرستان‌های استان نشان می‌دهد که جمعیت شهر خرمدره در مدت مورد بررسی ۳/۹ برابر شده است و در مقایسه با نقاط شهری دیگر شهرستان‌ها در صدر قرار دارد. بر همین اساس جمعیت شهری خدابنده ۳/۸ برابر و جمعیت شهری زنجان ۳/۵ برابر شده است.

تراکم جمعیت نقاط روستایی شهرستان خرمدره $1/4$ برابر، شهرستان طارم $1/3$ برابر و شهرستان خداآینده $1/2$ برابر شده است. در همین دوره تراکم جمعیتی مناطق روستایی شهرستان‌های ابهر، زنجان، ایجرود و ماهنشان نه تنها افزایش نداشته بلکه کاهش نیز داشته است.

بدین ترتیب می‌توان اولویت‌های اسکان جمعیت در نقاط شهری و روستایی استان را شناخت، به مسیرهای عمده مهاجران پی برد و به ضرورت سیاستگذاری‌های مناسب برای توزیع متعادل جمعیت در استان پی برد.

نکته‌ی مهم دیگر، تفاوت در میزان تراکم در نقاط شهری استان است به گونه‌ای که کمترین میزان تراکم جمعیت در شهر حلب با $8/04$ نفر در هکتار و بیش‌ترین آن در شهر زنجان $67/54$ نفر در هکتار در سال 1385 ، بوده است. در جدول شماره ۱ تراکم جمعیت شهری استان در سال 1385 ، نشان داده شده است.

جدول شماره ۱- تراکم جمعیت در شهرهای استان زنجان در سال‌های $85-1355$ (نفر در هکتار)

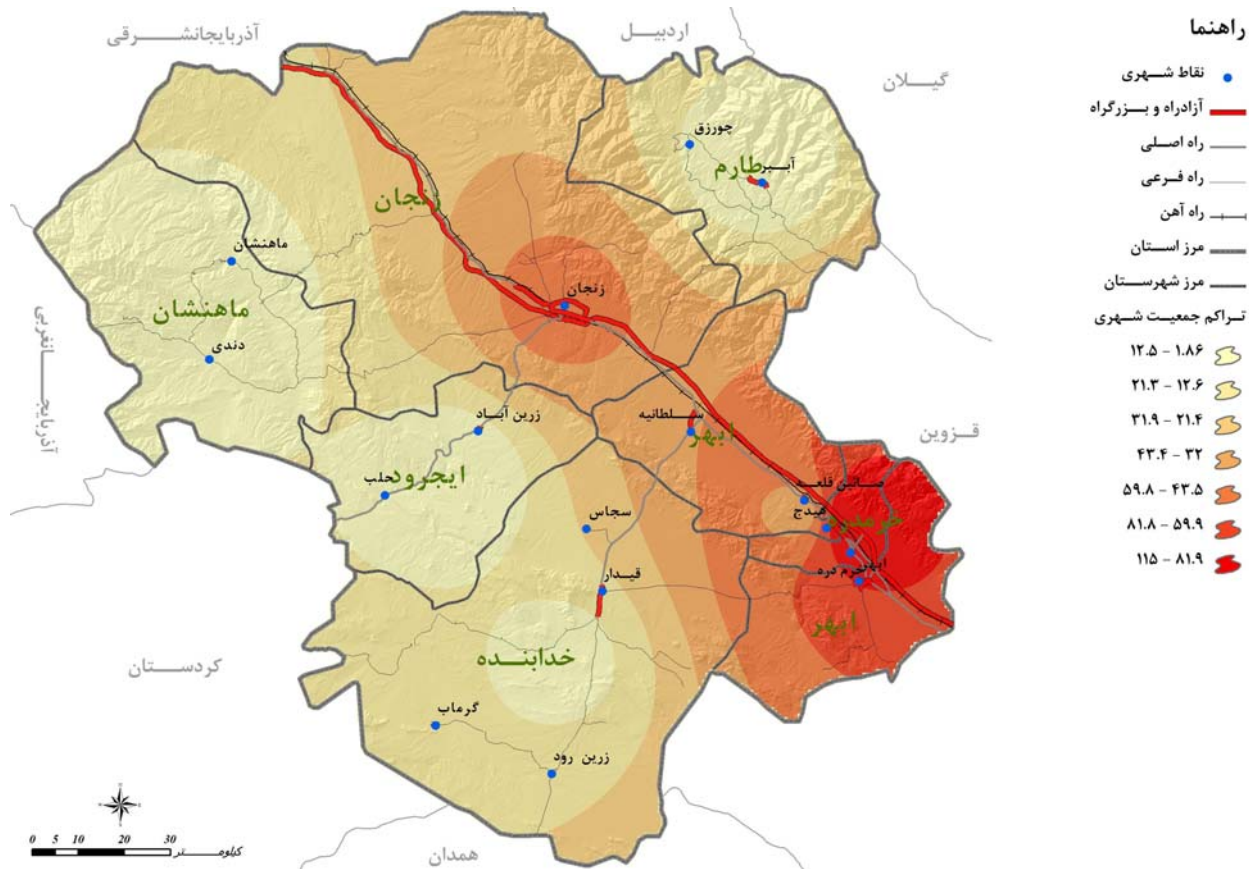
شهر	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	نسبت تراکم ۸۵ به ۵۵
آبیر	۶/۰۲	۸/۹۰	۱۷/۰۸	۲۰/۵۲	۳/۴۱
ابهر	۱۱/۵۳	۲۲/۰۵	۲۸/۷۲	۳۷/۶۰	۳/۲۶
چورزق	۴/۴۸	۵/۶۷	۶/۶۸	۸/۵۹	۱/۹۲
حلب	۵/۲۱	۶/۰۳	۷/۸۹	۸/۰۴	۱/۵۴
خرمدره	۱۰/۰۹	۲۳/۴۲	۳۱/۳۷	۳۸/۸۴	۳/۸۵
دندی	۳/۲	۴/۳۱	۶/۵۷	۱۳/۵۲	۴/۲۳
زرین‌آباد	۵/۹۴	۷/۶۷	۹/۳	۱۱/۶	۱/۹۵
زرین رود	۱۰/۵۸	۱۳/۷۴	۱۶/۲۱	۱۹/۸۶	۱/۸۸
زنجان	۱۹/۳۸	۴۱/۶۱	۵۵/۲۹	۶۷/۵۴	۳/۴۹
سجاس	۹/۳۰	۱۴/۰۹	۱۶/۷۲	۱۷/۱۹	۱/۸۵
سلطانیه	۱۴/۱۲	۱۷/۶۹	۱۹/۷۲	۲۳/۲۲	۱/۶۴
صائین‌قلعه	۸/۵۶	۱۳/۰۷	۱۷/۲۷	۲۰/۶۳	۲/۴۱
قیدار	۴/۳	۱۳/۹	۲۴/۴۲	۳۴/۲۹	۷/۹۷
گرماب	۱۰/۹۹	۱۵/۳۲	۲۳/۲۲	۲۶/۳۳	۲/۴۰
ماهنشان	۸/۰۲	۱۲/۶۴	۱۷/۴۳	۲۱/۵۶	۲/۶۹
هیدج	۹/۷۴	۱۴/۳۲	۱۶/۸۱	۱۸/۶۱	۱/۹۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، $85-1355$.

با ملاحظه‌ی نسبت تراکم جمعیت در نقاط شهری استان در سال ۱۳۸۵ نسبت به سال ۱۳۵۵ ملاحظه می‌گردد، در شهر قیدار نسبت تراکم ۷/۹۷ برابر شده است و کمترین میزان این نسبت در شهر هیدج اتفاق افتاده است که این نسبت ۱/۹۱ برابر بوده است.

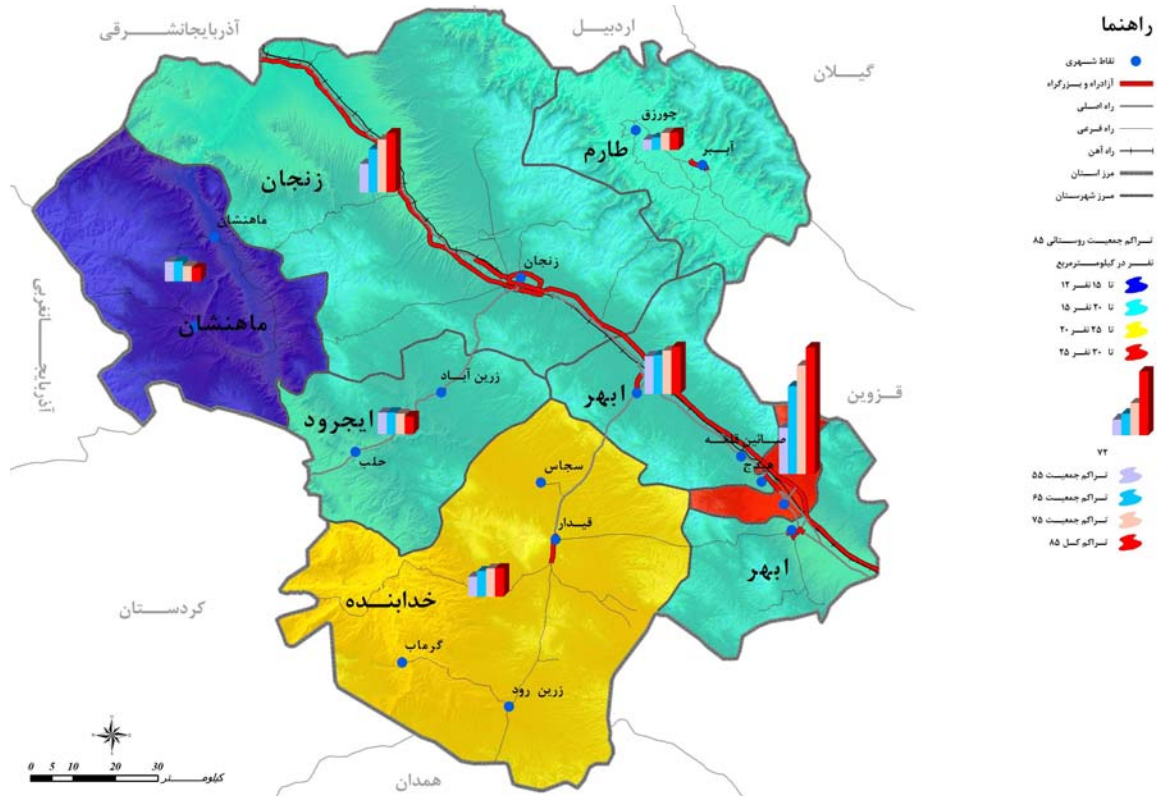
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۸- تراکم جمعیت شهری در شهرستان‌های استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماری ۱۹- تراکم جمعیت روستایی استان زنجان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۲-۳- حرکات جمعیت

استان زنجان در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵، تعداد ۱۵۸۴۵ نفر از جمعیت خود را از دست داده است و مهاجر فرست بوده است. مهاجران وارد شده به این استان در دوره‌ی یاد شده ۰/۹ درصد کل مهاجران کشور را تشکیل داده‌اند که در عین حال ۱/۳ درصد کل مهاجران خارج شده کشور از این استان بوده‌اند. لازم به ذکر است ۷۱ درصد مهاجران وارد شده به استان در نقاط شهری استان ساکن شده‌اند و تنها کمتر از ۳۰ درصد ساکن روستاهای استان شده‌اند.

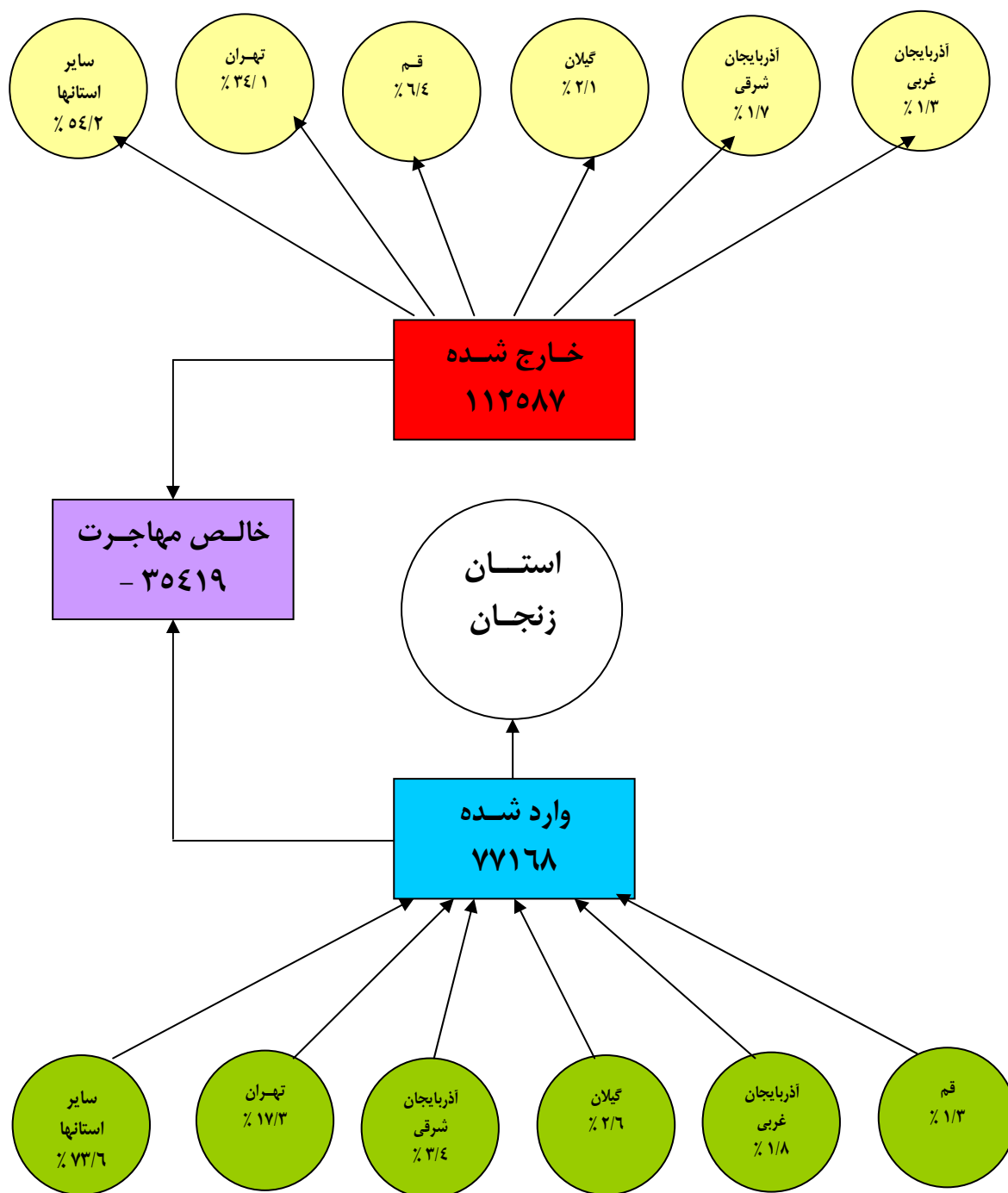
همچنین در دوره‌ی یاد شده، ۲۲۸۸۴ نفر در درون استان جابه‌جا شده‌اند. مقصد مهاجرت مهاجران درون استانی بیش از همه شهرستان زنجان (۳۵/۳ درصد)، سپس شهرستان ابهر (۲۲/۷ درصد) و شهرستان خرمدره (۱۹/۱ درصد) بوده است. در واقع این سه شهرستان به تنهایی مقصد مهاجرت ۷۷/۱ درصد مهاجران درون استانی بوده‌اند. این امر نشان می‌دهد، شهرستان‌های زنجان و خرمدره در نگاه مهاجران درون استانی جاذبه بیش‌تری داشته‌اند و سهم چهار شهرستان دیگر استان جهت جذب مهاجرین تنها ۲۲/۹ درصد بوده است. در این میان شهرستان‌های خدابنده، ماهنشان و ابهر بیش‌تر دافعه داشته و مهاجران را رانده‌اند. بیش‌ترین مهاجران خارج شده از استان به استان‌های تهران، قزوین، قم، گیلان، آذربایجان شرقی و غربی و کردستان، مهاجرت کرده‌اند

(استان‌های همجوار). بیش‌ترین مهاجران وارد شده به استان نیز از استان‌های تهران، آذربایجان غربی و شرقی، قزوین و کردستان بوده‌اند که به طور کلی به شهرستان‌های ابهر، خرمدره و زنجان، وارد شده‌اند.

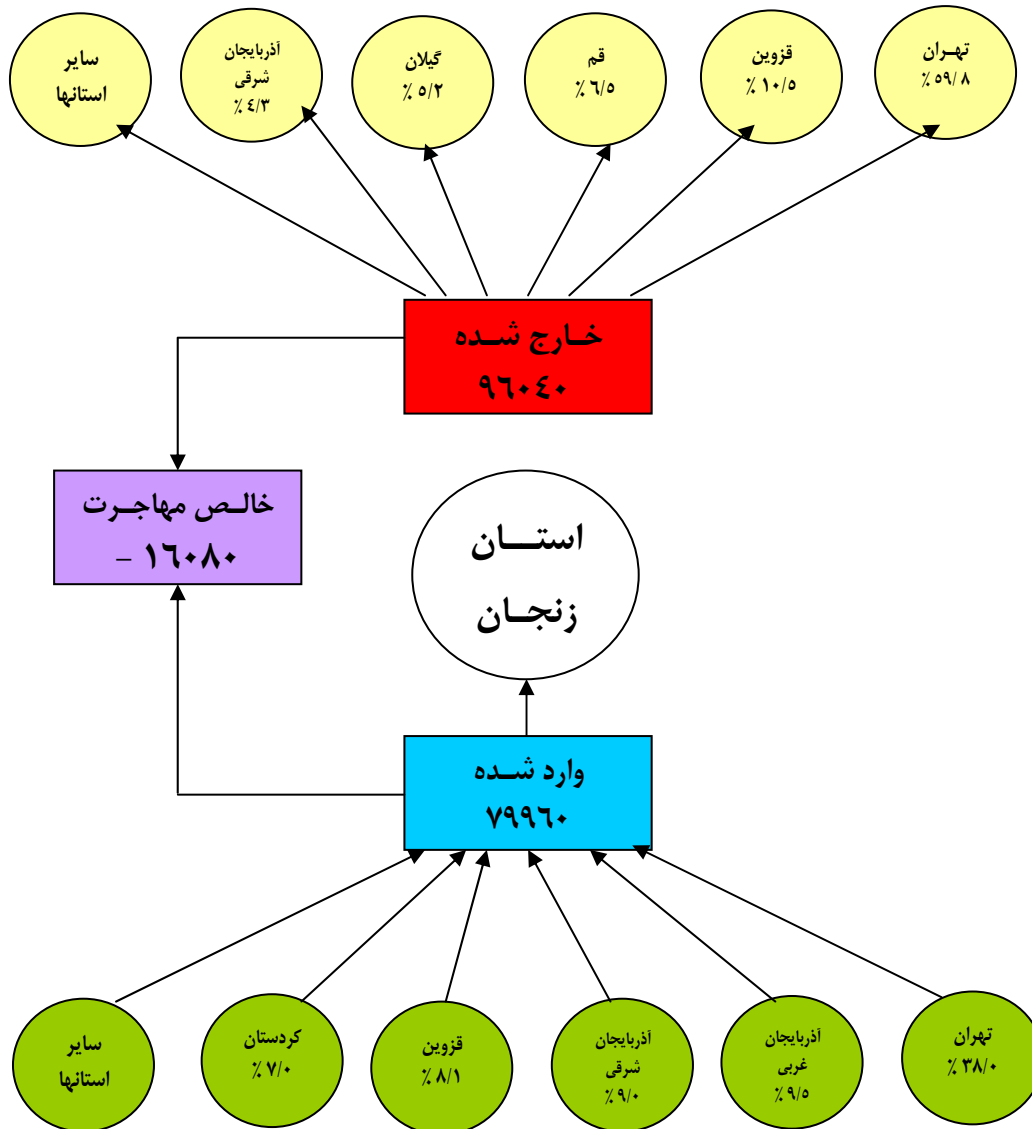
نمودار شماره ۲- تبادل بین منطقه‌ای مهاجرت‌های استان زنجان با سایر استان‌ها در دهه‌ی ۷۵-۱۳۶۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

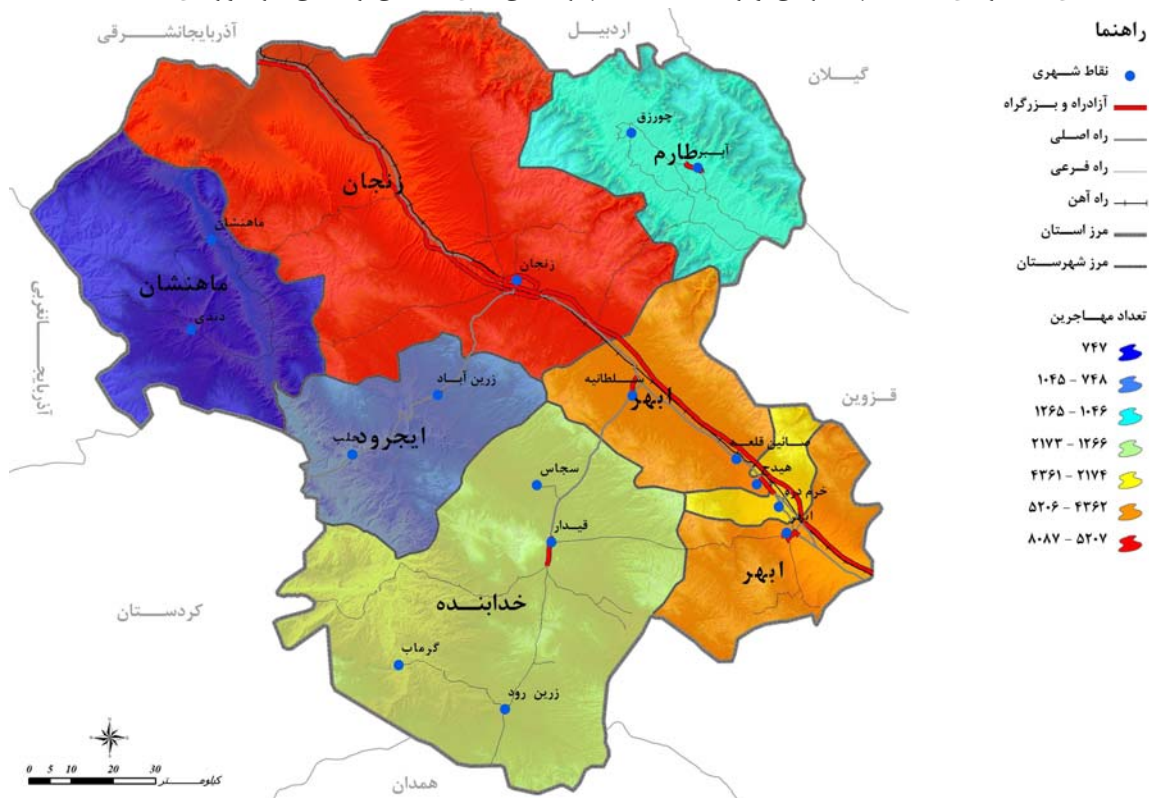
نمودار شماره ۳- تبادل بین منطقه‌ای مهاجرت‌های استان زنجان با سایر استان‌ها در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

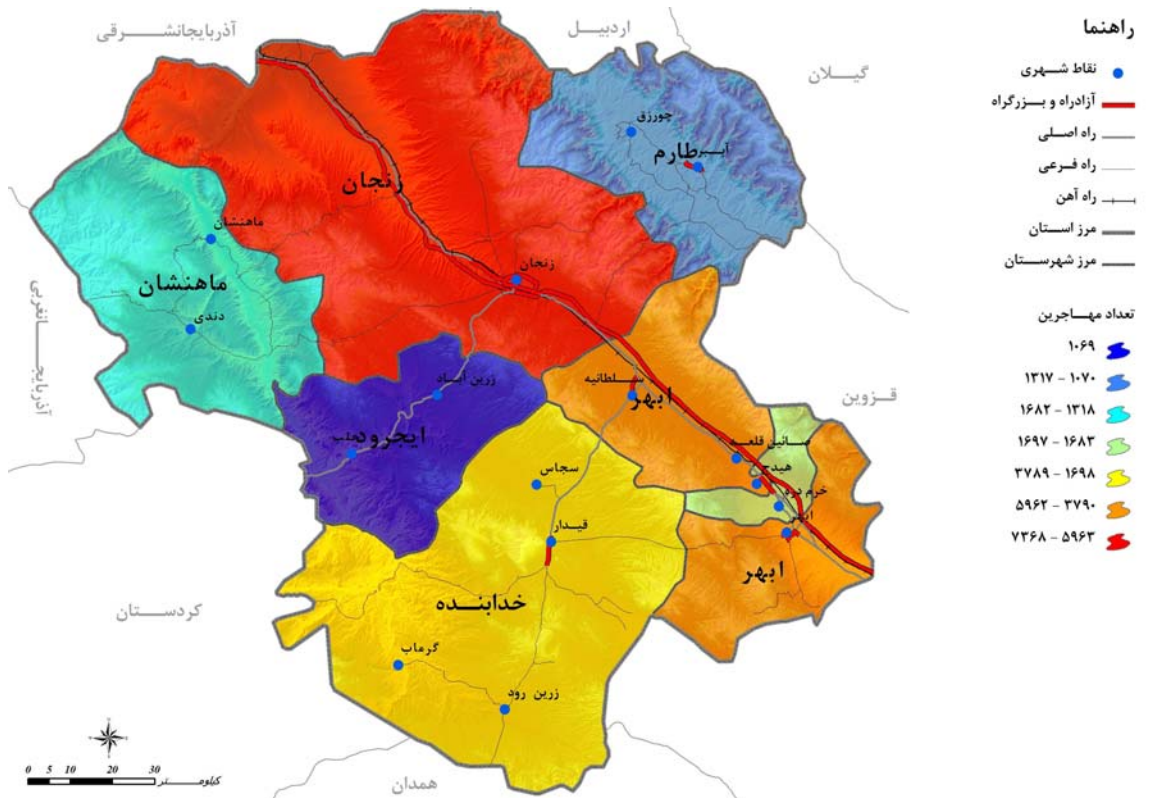

نقشه‌ی شماری ۲۰- مهاجرین وارد شده به شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماری ۲۱- مهاجرین خارج شده از شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۲- نسبت مهاجرفرستی استان زنجان به تفکیک شهرستان‌های آن در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵

سه‌م مردان شاغل در مناطق روستایی ۵۲/۷ درصد و سه‌م زنان شاغل در همین مناطق ۱۲ درصد است. در نتیجه اقبال زنان برای یافتن شغل و اشتغال در بخش‌های اقتصادی بسیار کمتر از مردان می‌باشد و این نابرابری در مناطق شهری، حادث‌تر از مناطق روستایی بوده است.

۵-۱-۱-۲-۴- ویژگی‌های اقتصادی جمعیت در مناطق شهری و روستایی

ساختار سنی جمعیت در مناطق روستایی جوان‌تر از مناطق شهری استان است. همچنین دختران و زنان مناطق شهری استان بیش از روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند. از سویی دیگر سه‌م محصلان مناطق روستایی استان کمتر از سه‌م این افراد مناطق روستایی کشور است.

سه‌م خانه‌داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) بیش از سه‌م خانه‌داران مناطق یاد شده در کشور است. این نکته نشان دهنده‌ی محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت‌های آموزشی در استان است. این در حالی است که سه‌م خانه‌داران شهری استان کمتر از نسبت متناظر آن در کشور است و نشان می‌دهد زنان و دختران شهری استان بیش از حد روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند.

از نظر فرصت‌های تحصیلی و کسب دانش مناطق روستایی استان محرومیت شدیدی را تجربه می‌کنند و در این میان دختران روستایی بیش از پسران قربانی این تبعیض شده‌اند. این دختران محروم از تحصیل بیش‌تر به خانه‌داری (۲۴/۱ درصد) و اشتغال (۴ درصد) روی آورده‌اند.

سه‌م محصلان مناطق روستایی استان (۲۱/۴ درصد) به مراتب کمتر از سه‌م این افراد در مناطق روستایی کشور (۲۳/۱ درصد) بوده است. سه‌م خانه‌داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) نیز بیش از سه‌م خانه‌داران مناطق یاد شده در کشور (۳۱/۵ درصد) بوده است که از محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت‌های آموزشی در مناطق روستایی استان حکایت دارد.

معضل بیکاری در شهرهای استان حادث‌تر از روستاهای آن است. مقایسه‌ی سه‌م شاغلان مرد و زن در مناطق شهری و روستایی از تبعیض ماندگار و فراگیر حکایت می‌کند. سه‌م مردان شاغل در مناطق شهری ۳۷/۳ درصد و سه‌م زنان شاغل در همین مناطق ۵ درصد است.

۵-۱-۱-۲-۵- سازمان فضایی شبکه‌ی سکونتگاهی

نظام سکونتگاهی به مجموعه سکونتگاه‌های شهری و روستایی وابسته به یکدیگر اطلاق می‌شود که در پهنه‌ی سرزمین پدید می‌آید و علاوه بر مجموعه کالبدی این سکونتگاه‌ها و پیوندهای فیزیکی متقابل بین آن‌ها، جریان‌ها و ارتباطات عینی و نامحسوسی را در خود دارد. جریان جمعیت، سرمایه، عوامل تولید، ایده‌ها، نوآوری‌ها و اطلاعات از جمله‌ی این جریانات و ارتباطات است.

• عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سازمان فضایی شبکه‌ی سکونتگاهی استان

بی‌شک یکی از عوامل تعیین‌کننده در شکل‌گیری الگوهای سکونت و پیدایش و تکوین سکونتگاه‌های شهری و روستایی در استان عوامل طبیعی و جغرافیایی است. بررسی سازمان فضایی استقرار سکونتگاه‌های شهری در کشور بیانگر آن است که بیش از ۸۰ درصد شهرهای ایران در عرض‌های جغرافیایی ۳۰-۴۵ درجه واقع شده‌اند. سکونتگاه‌های شهری استان زنجان نیز طبق این قاعده مکان‌یابی شده‌اند؛ چرا که این استان و سکونتگاه‌های واقع در آن حد فاصل عرض‌های جغرافیایی ۳۷-۳۵ درجه استقرار یافته‌اند. این امر از ویژگی‌های مناسب‌تر طبیعی، زیستی و اقلیمی نشأت گرفته است. لازم به ذکر است در محدوده‌ی استان عامل ناهمواری و دسترسی به منابع آب در توزیع جغرافیایی شهرها نقش بسیار تعیین‌کننده‌ی داشته است؛ چرا که از ۱۶ نقطه‌ی شهری استان ۱۲ نقطه‌ی شهری در پهنه‌ی ارتفاعی ۱۸۰۰-۱۴۰۰ متر و تنها ۳ شهر در ارتفاع کمتر از ۱۴۰۰ متر واقع شده است و قیدار در طبقه‌ی ارتفاعی بیش از ۱۸۰۰ متر نقطه‌ی شهری استقرار یافته است. نکته‌ی قابل توجه آن که توزیع طبقات ارتفاعی استان

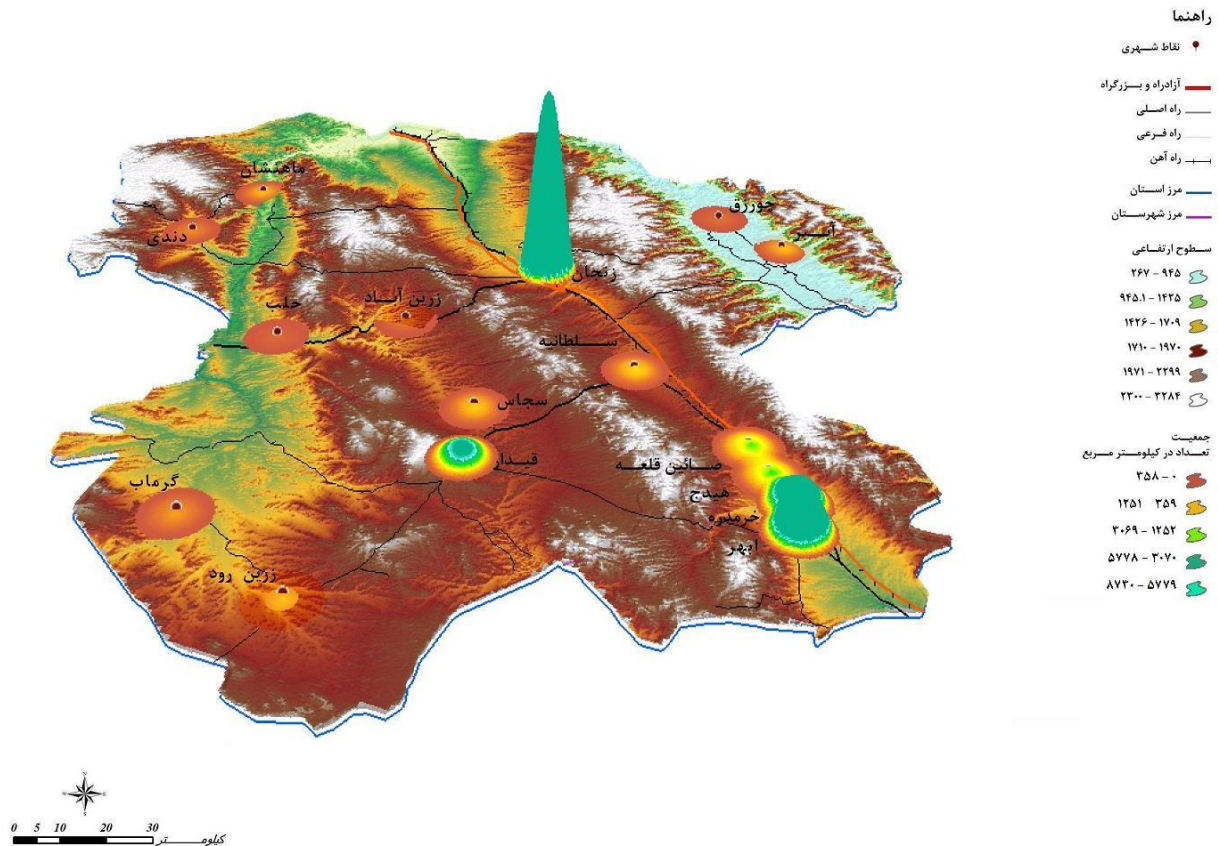

نشان می‌دهد، بیش از نیمی از مساحت استان، ارتفاعی بیش از ۱۸۰۰ متر دارد و ارتفاع ۱۳ درصد از مساحت استان، کمتر از ۱۴۰۰ متر است. پهنه‌ی ارتفاعی ۱۸۰۰-۱۴۰۰ متر که تنها ۳۷ درصد مساحت استان، را به خود اختصاص داده است که ۷۵ درصد تعداد شهرها و بیش از ۹۲/۴ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است.

بنابراین ملاحظه می‌گردد، عامل ارتفاع و پستی و بلندی، استخوان بندی اصلی استقرار شبکه سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان را تعیین نموده است. هر چند دسترسی به منابع آب، رودخانه‌ها، قنات‌ها، قابلیت‌های اراضی و وجود دشت‌های آبرفتی رودخانه‌ای و پسرکانه‌های زراعی حاصلخیز نیز در شکل‌گیری این الگو بسیار مؤثر بوده است. در کنار عوامل طبیعی، عوامل انسانی همچون راه، نکته حائز اهمیت دیگر بوده است که در مکان‌گزینی سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان مؤثر بوده است. در این میان تأثیر عوامل تاریخی، دولت و تصمیم‌گیری‌های سیاسی، جنبش‌های اجتماعی، عامل بازار و دگرگونی‌های اقتصادی در کنار پاره‌ای عوامل برون‌زا بسیار حائز اهمیت بوده است. در دهه‌های گذشته همراه با تحولات ناشی از فروپاشی نظام اقتصاد سنتی و جایگزینی درآمد نفت به عنوان اصلی‌ترین منبع تأمین هزینه در استان و همچنین دگرگونی نقش و کارکردهای سیاسی، اداری و اقتصادی استان و ادغام اقتصاد منطقه در بازار ملی سبب شده تا ضمن شکل‌گیری نقاط شهری جدید، شهرهای کهن استان به عنوان قطب‌های اصلی زندگی و فعالیت نظام سلسله مراتبی سکونتگاهی استان را تحت تأثیر قرار دهند. در این میان شهر زنجان بدون هیچ رقیبی در رأس شبکه‌ی سکونتگاهی استان قرار گرفته است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۳- توزیع جغرافیایی جمعیت شهری استان زنجان در پهنه‌های ارتفاعی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

این ویژگی باعث شده است تا شهر زنجان به عنوان نقطه‌ی توانمند مرکزی، ضمن جذب سرمایه و پذیرش نقش‌های مهم و کلیدی در عرصه‌های سیاسی، اداری، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با باروری پرشتاب رشد و گسترش یابد و موجب ایجاد گسست و نارسایی‌های اساسی در نظام سکونتگاهی استان گردد. گفتنی است در شکل‌گیری این روند سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و سازمان فضایی مکان‌گزینی این واحدهای صنعتی در پهنه‌ی استان تأثیر غیرقابل انکاری در این تحولات فضایی و شکل‌گیری نظام استقرار سکونتگاهی در استان داشته است؛ چرا که بیش از $\frac{1}{3}$ واحدهای صنعتی استان در محدوده‌های شهری استقرار یافته‌اند و در بین سکونتگاه‌های شهری استان دو شهر زنجان و ابهر، پیشتاز هستند. به نظر می‌رسد همجواری صنعت با سکونتگاه‌های شهری جهت بهره‌مندی از مزیت‌های نسبی این همجواری به طرق مختلف به گسترش شهرنشینی در استان البته در نقاط خاص کمک نموده است. از سویی دیگر رشد شهرنشینی مزیت‌هایی را برای رشد صنعت و بخش خدمات در پیرامون نقاط شهری پدید آورده است. بررسی سرانه‌ی صنعتی استان نشان می‌دهد، بیش از ۷۰ درصد شاغلان صنعت در شهرستان زنجان متمرکز هستند و در رتبه‌ی بعد شهرستان ابهر قرار دارد که ۲۱ درصد شاغلان را در خود جای داده است. این سرمایه‌گذاری متمرکز به ایجاد شبکه‌ی شهری و تعیین اندازه‌های شهری استان کمک زیادی نموده است و ویژگی‌های فعلی نظام سلسله مراتب سکونتگاهی استان را

پدید آورده است. مطالعه‌ی میزان سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در ۵۴۰ واحد صنعتی استان در سال ۷۶-۱۳۷۵ نشان می‌دهد، سهم شاغلان زنجان از این سرمایه‌گذاری برابر ۵۶/۶ درصد و سهم شهرستان ابهر ۴۰/۱ درصد است. نکته‌ی قابل تأمل این که شهرستان ابهر علیرغم جمعیت محدود درصد بیش‌تری از سرمایه‌گذاری‌های ثابت را به سوی خود جذب نموده است. حال چنانچه نسبت سرمایه‌گذاری ثابت صنعتی به وسعت هر شهرستان محاسبه و شاخص سرمایه‌گذاری استخراج گردد، ملاحظه می‌گردد، شهرستان ابهر با ضریب ۲۶۵ رتبه‌ی نخست و شهرستان زنجان با ضریب ۱۸۸ در رتبه‌ی دوم قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است محاسبه‌ی میزان سرمایه‌گذاری ثابت صنعتی به تعداد جمعیت نقاط شهری استان بیانگر جایگاه ویژه‌ی شهر ابهر با ضریب ۵/۳ (رتبه‌ی اول استان) و ضریب ۲/۸ برای شهر زنجان در رتبه‌ی دوم می‌باشد. این امر از شرایط مناسب برای جذب سرمایه‌گذاری صنعتی در شهر و شهرستان ابهر حکایت دارد و از تفاوت فاحش این دو شهر با سایر شهرستان‌ها و دیگر نقاط شهری استان در این شاخص حکایت می‌کند. چرا که به عنوان نمونه نسبت سرمایه‌گذاری ثابت صنعتی به کل سرمایه‌گذاری‌ها در شهرستان طارم ۰/۳، در خدابنده ۰/۴، در شهرستان زنجان ۵۶/۶ و در شهرستان ابهر ۴۰/۱، بوده است.

از دیگر عوامل مؤثر در نظام شهری استان عوامل سیاسی و اداری است که در کنار سایر مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی در شکل‌گیری، رشد و گسترش سکونتگاه‌های شهری استان تأثیر مهمی داشته است. همچنین نقش سیاست‌های دولت، پاره‌ای ملاحظات سیاسی و دیوان‌سالاری در تبدیل روستاهای بزرگ استان به شهر عامل اصلی شکل‌گیری کانون‌های جدید شهری در استان در ۱۵ سال گذشته بوده است. شاید بخشی از انگیزه‌های جابه‌جایی جمعیت و الگوهای مهاجری شهری و مهاجرفرستی روستاهای استان به نحوه‌ی تخصیص منابع حاصل رانت نفت که در قبال بودجه و اعتبارات ملی استان به استان وارد و سهم قابل توجهی از آن صرف سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های عمرانی و انجام امور عمرانی و خدماتی در نقاط شهری استان می‌شود، جستجو کرد.

نقش اقتصادی دولت و مدیریت کلان اقتصادی مجموعه دستگاه‌های دولتی مجری برنامه‌های دولت در شکل‌گیری سکونتگاه‌های شهری و رشد شهرهای قدیمی‌تر بسیار مؤثر بوده است. براساس آمارهای رسمی تنها در شهر زنجان ۳۸/۹ درصد از کل شاغلان بخش عمومی مشغول به کار بوده اند. این در حالی است که در شهر زرین‌آباد تنها ۱/۸ درصد شاغلان بخش عمومی مشغول به فعالیت بوده‌اند. بررسی شاغلان بخش عمومی استان نشان می‌دهد شهرستان زنجان حدود ۴۵ درصد کارکنان دولتی مشمول نظام بودجه استانی را در خود جای داده است.

در این میان تصمیمات دولت در زمینه‌ی تصویب قوانین و مقررات مربوط به زمین و مسکن در شهرها و روستاها، تصویب طرح‌های توسعه‌ی شهری و روستایی (طرح‌های هادی، جامع و تفصیلی) در شکل‌گیری و الگوی گسترش سکونتگاه‌های شهری و

روستایی استان تأثیر زیادی داشته است. ارتقاء محدوده‌های بخش به شهرستان و هویت‌یابی دوباره‌ی نقاط روستایی به شهر از جمله تأثیرات دولت در شکل‌گیری سازمان فضایی سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان بوده است.

همان‌طور که در گزارش‌های مطالعات جمعیت در فصل اول مطالعات آمایش ذکر شد، ۴۷ درصد جمعیت استان زنجان در شهرستان زنجان ساکن هستند؛ به دیگر سخن حدود نیمی از جمعیت در یک شهرستان و نیمه‌ی دیگر جمعیت در ۶ شهرستان دیگر استان ساکن است. به گونه‌ای که در شهرستان ایجرود تنها ۳/۸ درصد جمعیت استان ساکن است. نکته‌ی مهم دیگر در خصوص ویژگی‌های جمعیتی شبکه‌ی سکونتگاهی استان اینکه در ده سال گذشته (۸۵-۱۳۷۵) میزان رشد جمعیت شهرها و روستاهای استان بسیار کمتر از متوسط رشد جمعیت کشور بوده است؛ چرا که طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ متوسط رشد جمعیت در استان ۰/۶۹ درصد و متوسط رشد جمعیت کشور ۱/۶۱ درصد بوده است. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این‌که در مناطق شهری و روستایی میزان رشد بسیار ناهمگون بوده است، به گونه‌ای که در این دوره در نقاط شهری استان رشد جمعیت بیش از ۲/۶۹ درصد و در نقاط روستایی استان منفی ۱/۵۱ درصد بوده است که این میزان یکی از بالاترین رشدهای منفی جمعیت در مناطق روستایی کشور است.

توزیع جمعیت در شبکه‌ی سکونتگاهی استان بسیار ناهمگون است به گونه‌ای که تنها در شهر زنجان ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری استان ساکن است؛ این در حالی است که جمعیت شهری شهرستان ماهنشان برابر ۱/۴ درصد جمعیت شهری استان و جمعیت شهری ساکن در دو شهرستان طارم و ایجرود به ترتیب ۱/۲ و ۰/۶ درصد بوده است. این موضوع به خوبی نشان می‌دهد شهر زنجان به عنوان شهر مسلط با فاصله‌ی قابل توجهی از نظر تعداد جمعیت و کارکرد از ۱۵ شهر دیگر استان قرار دارد. قابل توجه شهر زنجان در مقایسه با شهر دوم استان (ایهر) ۴ برابر جمعیت بیشتری دارد. از این رو ملاحظه می‌گردد، با توجه به تمرکز جمعیت شهری در شهر زنجان و درصد پایین شهرنشینی سایر شهرستان‌های استان نشان از عدم تعادل در نظام سکونتگاهی استان دارد.

ویژگی مهم دیگر شبکه‌ی سکونتگاهی استان این‌که چهره‌ی غالب زندگی در استان تا سال ۱۳۷۵ روستایی بوده است و حتی با وجود برابر شدن جمعیت شهری و روستایی در سال ۷۵ با میزان ۵۰/۱۵ درصد، این میزان با اندازه‌ی متناظر خود در کشور ۱/۳ درصد در همان سال فاصله‌ی بسیار زیادی داشته است.

همچنین روند تحولات شهرنشینی و روستانشینی در استان نشان می‌دهد، زمان برابر شدن جمعیت شهری و روستایی در این استان با تأخیری ۱۶ ساله رخ داده است؛ چرا که میزان جمعیت شهری و روستایی در کشور در سال ۱۳۵۹ و در استان در سال ۱۳۷۵ برابر شده است.

نگاهی دقیق‌تر به وضعیت سکونت‌گزینی در سکونتگاه‌های شهری و روستایی در دهه‌ی اخیر نشان می‌دهد، سرعت شهرنشینی استان در این سال‌ها سرعت بیش‌تری گرفته است و از $50/15$ درصد در سال ۱۳۷۵ به $55/79$ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است. هرچند میزان شهرنشینی استان با کشور ($68/5$ درصد در سال ۱۳۸۵)، فاصله زیادی دارد و رتبه‌ی استان از نظر درصد شهرنشینی در ۳۰ استان کشور بیستم می‌باشد.

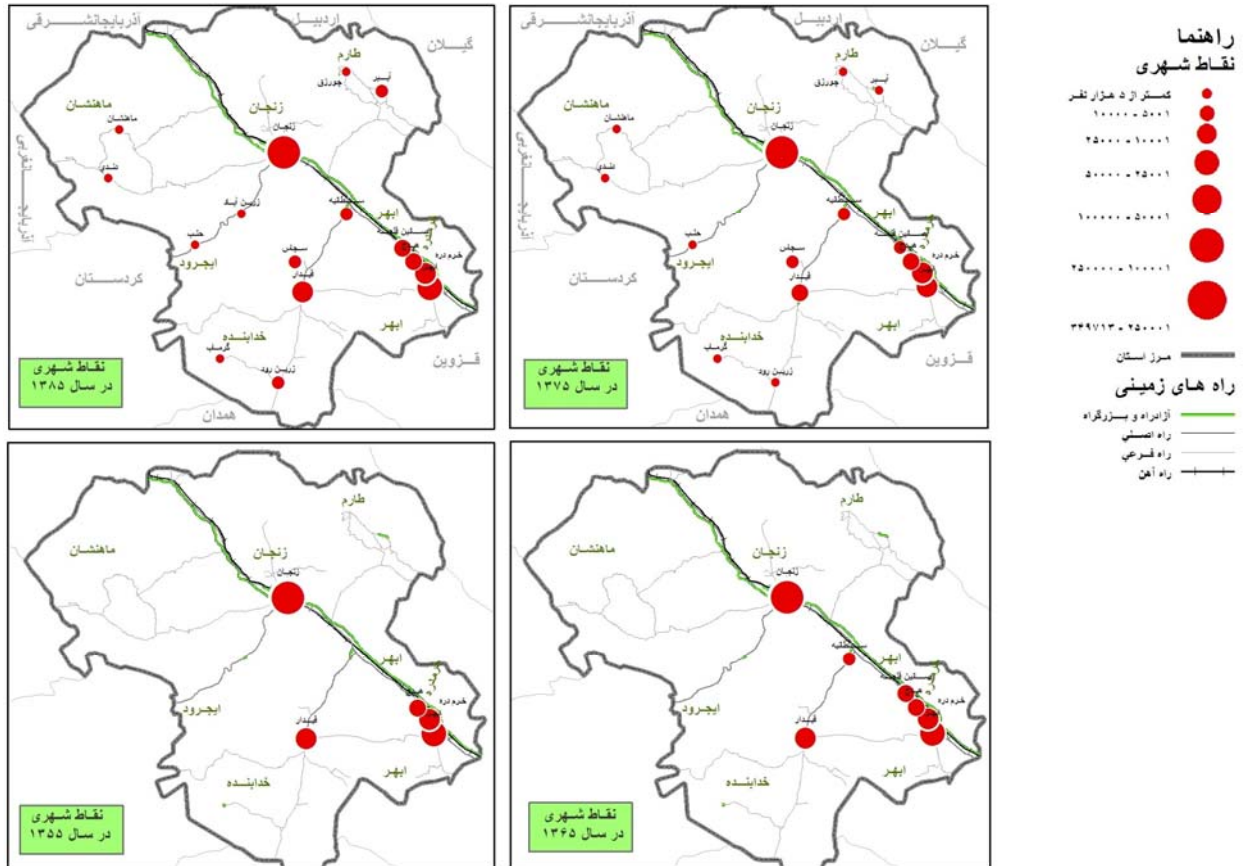
نکته‌ی حائز اهمیت در خصوص نسبت شهرنشینی در نظام سکونتگاهی استان شتاب گسترش شهرنشینی در استان طبق شاخص الدرینج می‌باشد که با وجود سرعت‌یابی رشد شهرنشینی در استان در دهه‌ی گذشته و منفی بودن رشد جمعیت سکونتگاه‌های روستایی استان، شتاب گسترش شهرنشینی در استان زنجان نسبت به کشور پایین‌تر است و میزان آن برای سکونتگاه‌های شهری استان $1/57$ و این شاخص برای کشور رقمی برابر $1/85$ است. هر چند در بین شهرستان‌های استان و نقاط شهری واقع در آن این میزان بسیار متفاوت است و بیش‌ترین شتاب از آن شهرستان زنجان به میزان $2/11$ واحد و کمترین آن در شهرستان ایجرود به میزان $0/21$ واحد است. به نظر می‌رسد، قرارگیری زنجان به عنوان مرکز سیاسی و اداری (مرکز شهرستان و استان زنجان) و به جهت پاره‌ای ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر آن باعث شده است که میزان شتاب شهرنشینی این شهرستان بسیار بیشتر از ۶ شهرستان دیگر استان باشد.

روند شتاب شهرنشینی استان در دو دهه‌ی اخیر بیانگر گرایش قابل توجه استان به شهرنشینی بیش‌تر و در نقطه مقابل کاهش نسبت روستانشینی است. این موضوعی است که در سایر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی استان از نظر ترکیب اشتغال و جمعیت تأثیر قابل توجهی خواهد داشت.

رتبه‌بندی شبکه‌ی سکونتگاهی شهری استان براساس شاخص مرکزیت بیانگر نقش مسلط شهر زنجان نسبت به دیگر نقاط سکونتگاهی استان است؛ چرا که بر اساس محاسبات مربوط به شاخص مرکزیت این شاخص برای شهر زنجان $2328/79$ ، به عنوان شهر رتبه‌ی اول از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی در بین سکونتگاه‌های شهری استان و برای شهر حلب برابر $15/13$ ، به عنوان پایین‌ترین رده از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی می‌باشد.

اگر شاخص نسبت شاغلین بخش خدمات به کل شاغلین سکونتگاه‌های شهری استان به عنوان شاخص مرکزیت خدماتی در نظر گرفته شود، ملاحظه می‌گردد، براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سهم بخش خدمات از کل شاغلین برابر $55/2$ درصد می‌باشد که این امر نشانگر وابستگی شدید شهرهای استان به بخش خدمات و به عبارتی مازاد ملی حاصل از نفت است.

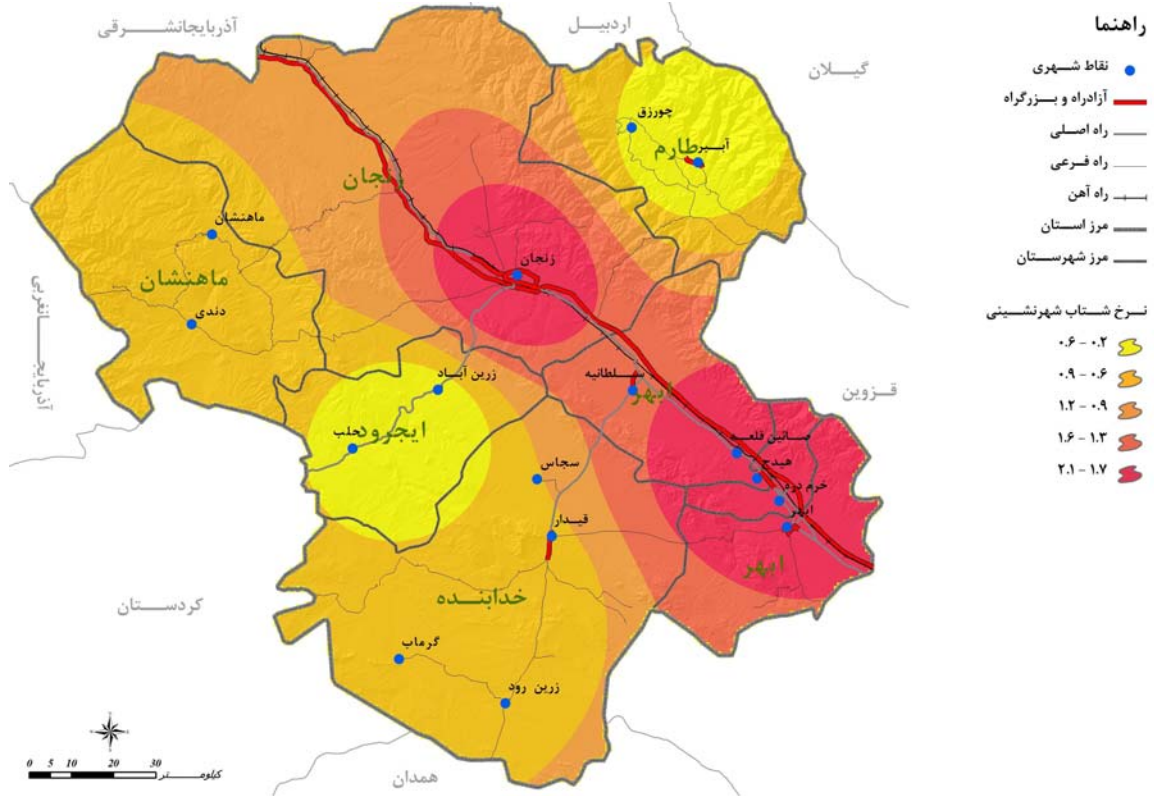
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۴- تحولات جمعیت شهری استان زنجان در سال‌های ۸۵-۱۳۵۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

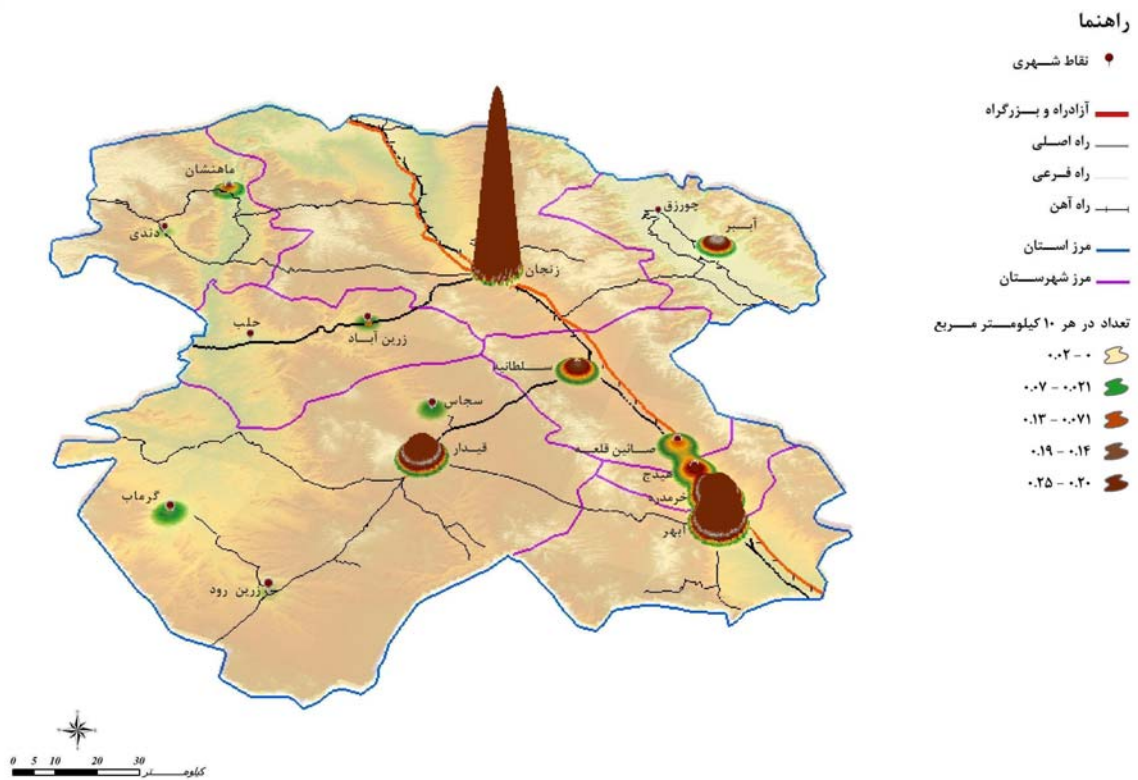

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۵- شتاب گسترش شهرنشینی در شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۶- شاخص مرکزیت خدمات در سکونتگاه‌های شهری استان زنجان در سال ۱۳۸۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۲-۶- سطح بندی جمعیتی سکونتگاه‌های شهری

نظام فضایی سکونتگاه‌های شهری استان از حیث سلسله مراتب جمعیتی دچار گسیختگی و نارسایی است. این نارسایی از تمرکز جمعیت و فعالیت‌ها در چند نقطه‌ی محدود شهری و توزیع نامتعادل طبقات جمعیتی در این سکونتگاه‌ها ناشی شده است. استان زنجان در طبقه جمعیتی ۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر فاقد نقطه شهری است. در طبقه شهرهای بزرگ تنها نقطه‌ی شهری زنجان وجود دارد که این نقطه‌ی شهری حدود ۶۳ درصد جمعیت را در خود جای داده است. ابهر و خرمدره دو شهر متوسط اندازه‌ی استان هستند که در طبقه جمعیتی ۱۰۰-۵۰ هزار نفر قرار گرفته‌اند. قیدار تنها شهر کوچک استان است که با ۳۲۶۷۴ نفر جمعیت ۵/۴ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است. در این میان ۱۲ شهر دیگر استان همه جزء روستا شهرها هستند که جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر دارند. در این ۱۲ شهر تنها ۱۱ درصد جمعیت شهری استان سکونت دارد.

با توجه به مراتب فوق می‌توان دریافت شهر زنجان بر سایر شهرهای استان تسلط، مرکزیت، برتری و استیلای بی‌چون و چرایی دارد. سنجش میزان جاذبه بین شهر زنجان با سایر سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان نشان می‌دهد، بیش‌ترین جاذبه و کشش بین زنجان و ابهر و خرمدره وجود دارد که این امر از پیوند فیزیکی قوی بین شهرهای ابهر و خرمدره و زنجان و سایر پیوندهای جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی بین این شهرها حکایت می‌کند.

وضعیت سکونت‌گزینی در استان نشان می‌دهد، تا دهه‌ی ۱۳۷۵ چهره‌ی غالب زندگی در استان روستائینی بوده است. حتی با وجود برابر شدن جمعیت شهری و روستایی در سال ۱۳۷۵ با میزان ۵۰/۱۵ درصد، این میزان شهرنشینی با رقم متناظر خود در کشور در سال ۱۳۷۵ که به میزان ۶۱/۳ بوده است، فاصله زیادی دارد.

بررسی سازمان فضایی سکونتگاه‌های شهری استان نشان دهنده‌ی نکات بارز زیر است:

الف) جمعیت شهر زنجان به عنوان مرکز استان با دیگر نقاط شهری استان فاصله زیادی دارد؛

ب) سلسله مراتب سکونتگاه‌های شهری استان دچار گسیختگی و ناموزونی است و به استثنای شهر زنجان هیچ شهر دیگری بیش از ۱۰۰ هزار نفر جمعیت ندارد؛

ج) تعداد شهرهای کوچک اندام (کمتر از ۲۵ هزار نفر) به نسبت شهرهای میانه اندام بسیار بیش‌تر است. به گونه‌ای که تعداد ۱۲ شهر از ۱۶ شهر استان در طبقه‌ی جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر قرار دارد که این تعداد برابر ۷۵ درصد سکونتگاه‌های شهری استان است؛ این در حالی است که این شهرهای کوچک اندام (روستاشهر) از نظر جمعیتی در سال ۱۳۸۵ تنها ۶۶۸۶۸ نفر جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده است. این میزان برابر ۱۱ درصد جمعیت شهرنشین استان است.

استان زنجان از منظر سطح‌بندی مراکز جمعیتی فاقد شهر اصلی یا کلان‌شهر (بالای یک میلیون نفر) و شهر بزرگ (۵۰۰-۱۰۰۰ هزار نفر) است. در واقع شهر زنجان از نظر سطح‌بندی جمعیتی سکونتگاه‌های شهری کشور در رده‌ی شهرهای ۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر قرار دارد که شهری بزرگ اما میانه اندام محسوب می‌شود؛

د) بررسی درصد شهرنشین استان زنجان در مقایسه با سایر استان‌های کشور بیانگر پایین بودن رتبه‌ی این استان از منظر شهرنشینی در کشور است؛ به گونه‌ای که طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ درصد شهرنشینی استان ۵۵/۷۹ درصد بوده است و رتبه‌ی استان به لحاظ درصد شهرنشینی در میان سی استان کشور بیستم است؛ شایان ذکر است رتبه‌ی استان در کشور به لحاظ شهرنشینی در سال ۱۳۷۵ و با تعداد استان‌های کمتر در آن سال بیست و یکم بوده است. علت این افزایش را باید در رشد سریع شهرنشینی استان در ده سال گذشته و توجه بیش‌تر به بخش خدمات، صنعت و معدن در استان و تبدیل نقاط روستایی به نقاط شهری در اواسط دهه‌ی ۷۰ جستجو نمود؛

ه) نکته‌ی مهم در خصوص نقاط شهری تازه تأسیس استان کوچک اندام بودن این شهرهاست و این که این شهرهای کوچک اندام از نظر رتبه‌ی شهری، جمعیت، مساحت و کارکرد از شهر زنجان به عنوان شهر نخست استان فاصله‌ی بسیار زیادی دارند. به نظر می‌رسد تنها پاره‌ای مصالح و ملاحظات موجب منزلت‌یابی این نقاط سکونتگاهی عموماً روستایی به عنوان شهرهای استان شده است. در این میان جمعیت، نقش و عملکرد مسلط شهر زنجان به دیگر نقاط شهری استان و به ویژه شهرهای کوچک اندام غیر قابل انکار و موجب عدم توازن و تعادل در مجموعه نظام سکونتگاهی شهری استان شده است؛

و) بررسی تحولات شهری استان در سه دهه‌ی گذشته نشان می‌دهد، تعداد نقاط شهری استان از ۵ نقطه به ۱۶ نقطه افزایش یافته است. نکته‌ی قابل ملاحظه در خصوص شهرهای تازه تأسیس این که به نظر می‌رسد، این شهرها بیش از آن که هویت شهری خود را از توان طبیعی، اقتصادی، جمعیتی و کارکردی خود کسب کرده باشند، تحت تأثیر پاره‌ای ملاحظات و تصمیمات اداری در چارچوب تقسیم بندی سیاسی نوین استان به شهر تبدیل شده‌اند؛

ز) نظام سلسله مراتب شهری استان نشان می‌دهد، شهر زنجان شهر مسلط و نخست شهر استان است. شهر ابهر و خرمدره به عنوان شهرهای دوم و سوم استان به ترتیب در رتبه‌های پنجم و هفتم نظام سکونتگاهی استان قرار دارند (طبق قاعده‌ی رتبه-اندازه زیپف) و استان در رتبه‌های دوم، سوم، چهارم و ششم فاقد نقطه‌ی شهری است؛

ح) ارزیابی شاخص رتبه-اندازه سکونتگاه‌های شهری استان از عدم تعادل و فاصله‌ی ۱۳/۱۰/۲۰۱۲ بسیار زیاد بین شهر نخست (زنجان) و شهر آخر (حلب) حکایت دارد و نشان می‌دهد بین نقاط شهری استان گسست و شکاف زیادی وجود دارد. این عدم تعادل

از رشد سریع و شتابزده شهر زنجان و جمعیت پذیری قابل توجه آن در دهه‌های اخیر از یک سو و ایجاد روستا شهرهای جدید که به دلیل جمعیت اندک و نقش و کارکرد ناچیز نسبت به شهر نخست استان، ناشی شده است؛

ط) نسبت بزرگ سری شهر زنجان در سطح بندی نظام سکونتگاهی بسیار بالاست. به عنوان مثال در سال ۱۳۸۵ جمعیت شهر زنجان ۵ برابر شهر دوم استان و ۲۵۴ برابر شهر حلب به عنوان کوچک‌ترین شهر استان است؛

ی) بررسی جمعیت شهری استان در دوره‌های ۸۵-۱۳۵۵ نشان می‌دهد، نسبت بزرگ سری شهر زنجان در این سال‌ها به میزان قابل توجهی افزایش یافته است، به طوری که نسبت بزرگ سری شهر زنجان در سال ۱۳۵۵ به میزان ۱۴۱ برابر، در سال ۱۳۶۵، ۲۳۹ برابر، در سال ۱۳۷۵، ۲۴۴ برابر و در سال ۱۳۸۵ به ۲۵۵ برابر افزایش یافته است. این امر حکایت از این نکته دارد که شهر زنجان در خارج از مقیاس خود و با تفاوتی قابل ملاحظه نسبت به شهرهای دیگر استان در حال افزایش جمعیت، کارکرد و گسترش فیزیکی است و این نشانگر انحراف توزیع سلسله مراتب نقاط شهری استان از الگوی رتبه-اندازه است؛

ک) تحلیل نحوه پراکنش سکونتگاه‌های شهری استان براساس مدل نزدیک‌ترین مجاورت طبق آمار سرشماری سال ۱۳۸۵ بیانگر این نکته اساسی است که در برابر هر ۹۳ نقطه روستایی یک شهر وجود دارد و تراکم سکونتگاه‌های شهری استان $۰/۰۰۰۷$ و سکونتگاه‌های روستایی $۰/۰۵۴$ نقطه‌ی سکونتگاهی در هر کیلومتر مربع بوده است و نزدیک‌ترین فاصله بین نقاط شهری استان ۱۹ کیلومتر است که $۰/۵$ کیلومتر بیشتر از حد انتظار $۱۸/۵$ کیلومتر می‌باشد. تفاوت ناچیز بین متوسط فاصله‌ی واقعی نزدیک‌ترین شهر با فاصله‌ی حد انتظار ناشی از تأثیر تمرکز محوری نقاط شهری با فاصله کم در طول محور ترانزیتی استان می‌باشد که به گونه‌ای قاطع محور اصلی سازمان فضایی استان را تشکیل می‌دهد. بررسی نحوه استقرار و توزیع شهرهای استان در هر یک از شهرستان‌ها نشان می‌دهد، متمرکزترین شهرستان از نظر شاخص نزدیک‌ترین مجاورت شهرستان خرمدره به میزان $۰/۶۱$ درصد و بیشترین شاخص به میزان $۱/۶۹$ درصد متعلق به شهرستان ایجرود است. نحوه توزیع سکونتگاه‌های شهری استان مطابق مدل نزدیک‌ترین مجاورت بیانگر دو نکته‌ی مهم است: نخست اینکه روستاها در فرایند تکوینی خود از روستا به شهر بر پایه توان‌های محیطی و پراکنش تصادفی (نرمال) سکونتگاه‌های روستایی در استان شکل گرفته‌اند؛ لذا شاخص نزدیک‌ترین مجاورت برای این سکونتگاه‌ها بیشتر است، در نقطه مقابل، موقعیت ارتباطی استان و قرارگیری آن در میان دو قطب اقتصادی و سیاسی مهم کشور تهران و تبریز و عبور شبکه‌ی ترانزیت و امکانات زیربنایی در این محور باعث شده است تا ساختار و کارکرد سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان تحت تأثیر این عامل سازماندهی شود. به همین سبب و به جهت تأثیرپذیری الگوی سکونت شهری و روستایی در این حوزه تحت تأثیر عوامل غیر محیطی موجب شکل‌گیری سازمان فضایی سکونتگاه‌های استان

۱. برای آگاهی بیشتر به گزارش ۱-۲-۱ مراجعه شود.

طبق الگوی خطی در این محور شده است. از این رو شاخص نزدیک‌ترین مجاورت در شهرهای واقع در شهرستان‌های محل عبور محور ترانزیت از کمترین میزان برخوردار است؛

ل) سطح‌بندی ارتباطات فیزیکی شبکه‌ی سکونتگاهی استان نشان می‌دهد، وجود راه ترانزیت تهران به اروپا استان را به دو نیمه تقریباً مساوی تقسیم نموده است و بیش از ۸۸/۷ درصد جمعیت شهری و پنج نقطه شهری بزرگ استان در مجاورت این محور استقرار یافته است. شهر زنجان به عنوان قطب مسلط و برتر از نظر اداری، اقتصادی و جمعیتی به گونه‌ای شبکه‌ی ارتباطی شعاعی شکل داده است که مهم‌ترین راه‌های اصلی استان به این شهر ختم می‌شود؛

م) شبکه‌ی ارتباطی درون استانی به طور کلی در تبعیت از نقاط سکونتگاهی مراکز شهرستان و بخش و به صورت انشعابی از راه‌های فرعی شکل گرفته است. همچنین ارتباطات سکونتگاه‌های درون استانی از نظر شاخص تراکم راه بسیار ضعیف است. این موضوع بیانگر آن است الگوی ارتباطی محور ترانزیت و آزاد راه، شبکه‌ای خطی به استان تحمیل نموده است و سایر مناطق استان از این نظر فاقد ارتباطات موصلاتی مناسب هستند.

ن) بررسی شاخص دسترسی سکونتگاه‌های شهری استان نشان می‌دهد، شهر سلطانیه با متوسط شاخص دسترسی ۷۵/۱۳ و شهر ماهنشان و دندی با رقم ۱۶۰/۴ پر دسترس‌ترین و کم دسترس‌ترین نقاط سکونتگاهی استان هستند. همچنین شهر زنجان و قیدار به ترتیب با میزان ۸۰/۷ و ۹۱/۳۸ کیلومتر پس از شهر سلطانیه پر دسترس‌ترین نقاط شهری استان هستند. همچنین مطالعه‌ی شاخص پیوستگی و ارتباطات نقاط سکونتگاهی استان نشان می‌دهد شهر زنجان با ۱۳ ارتباط مستقیم دارای بیشترین درصد پیوستگی است.

در مراتب بعد قیدار، صائین قلعه، سلطانیه و آبر قرار دارد. از عوامل مهم پایین بودن درصد پیوستگی شبکه‌ی ارتباطی ما بین شهرهای استان علاوه بر عامل طبیعی و موانع توپوگرافی وجود محور ترانزیت و استقرار سکونتگاه‌های شهری در کنار آن، بوده است. در بین شهرهای استان، سه شهر زنجان، ابهر و خرمدره از نظر نوع پیوند و برخورداری از سه نوع دسترسی فیزیکی راه آهن، آزادراه و راه اصلی نسبت به سایر شهرهای استان از وضعیت بسیار بهتری برخوردارند؛

س) تحلیل ارتباطات در نظام شهری استان براساس شاخص سیر کوئیتی و محاسبه‌ی انحراف از کوتاه‌ترین مسیر در خصوص شبکه‌ی ارتباطی شهرهای مورد مطالعه نشان می‌دهد، شهرهای سلطانیه، زنجان و ابهر به ترتیب با ارقام ۱۹/۲۳، ۱۹/۵۹ و ۲۳/۳۷ کیلومتر دارای کمترین شاخص سیر کوئیتی و شهرهای چورزق و گرماب و حلب به ترتیب با ارقام ۷۱/۱۸، ۷۱/۰۸ و ۷۰/۸ کیلومتر دارای بیشترین شاخص سیر کوئیتی یا بیشترین انحراف از مسیر مستقیم است؛

خ) تحلیل جریانات بار و مسافر در سطح استان نشان می‌دهد، شهرها به عنوان مراکز برتر محل تمرکز سرمایه، جمعیت، مواد، انرژی و اطلاعات بیش‌ترین جریانات بار و مسافر را به سمت خود جذب نموده‌اند. آمارهای مربوط به حمل و نقل (بار و مسافر) جریان مرسولات پستی و حجم مکالمات تلفنی به تفکیک مبداء و مقصد در سطح استان، مؤید نکته‌ی فوق است. در بین نقاط شهری استان، شهر زنگنه نقش تعیین کننده در جهت دهی جریانات بار و مسافر ما بین دیگر نقاط سکونتگاهی شهری و روستایی دارد. بررسی نسبت‌های آماری کل جریانات بار حمل شده براساس مبداء و مقصد حمل در سال ۱۳۸۵ بیانگر آن است که معادل ۴۸/۱ درصد کل بارها به میزان بیش از ۳۸۰۷۲ تن به شهر زنگنه اختصاص داشته است و شهرهای دندی، ابهر و خرمدره به ترتیب با سهمی معادل ۴۴/۶، ۴/۳ و ۲/۱ درصد در مراتب بعدی قرار می‌گیرند و سهم مابقی شهرها از کل جریانات پایین‌تر از ۰/۵ درصد می‌باشد. این موضوع بیانگر شکاف زیاد و ضعف نسبی شهرهای کوچک اندام و روستا شهرهای استان در شکل‌دهی به جریانات بین نقاط سکونتگاهی می‌باشد. در بین شهرهای استان، شهر زنگنه با ۱۳ شهر دیگر استان ارتباط متقابل دارد (به جز شهر چورزق و زرین آباد) و از این نظر حائز رتبه‌ی اول است. شایان ذکر است در بررسی کل بار حمل شده از مبداء هر شهر به شهرهای دیگر، شهر دندی با ۸۹ درصد کل بار حمل شده حائز رتبه‌ی اول است و شهرهای زنگنه و ابهر در مراتب بعدی قرار دارند. همچنین شهر زنگنه به تنهایی ۸۹/۸ درصد بارهای صادره را به خود جذب نموده است و سهم شهرهای ابهر و خرمدره در این مورد به ترتیب ۴/۷ و ۴/۱۳ درصد است. سهم ۱۳ شهر دیگر استان از میزان کل بار صادر شده کمتر از ۰/۵ درصد می‌باشد. همچنین تحلیل جریان مسافر بین نقاط شهری استان نشان می‌دهد، طبق آمار سال ۱۳۸۰ شهر زنگنه به تنهایی ۴۹/۹ درصد مسافرین جابه جا شده در سطح استان را به خود اختصاص داده است. داده‌های مربوط به مسافرین خارج شده از هر شهرستان و مسافرین وارد شده به هر شهر استان نیز تأیید کننده‌ی نقش مسلط شهر زنگنه است، به گونه‌ای که از کل سفرهای انجام شده از مبداء هر شهر به شهرهای دیگر شهر زنگنه با اختلافی فاحش و با ۷۶/۶ درصد حائز رتبه‌ی اول است و شهرهای قیدار، ابهر و خرمدره به ترتیب با ۱۱/۵، ۴/۴۶ و ۳/۴ درصد در مراتب بعد قرار دارند.

تحلیل جریانات سفرهای درون و برون استانی نیز حکایت دارد، شهرستان زنگنه هم از لحاظ تعداد سفر و هم به لحاظ تعداد مسافر برتری فاحشی نسبت به سایر مناطق استان دارد^۱. لازم به ذکر است مطابق اطلاعات اخذ شده از اداره‌ی کل پست استان در سال ۱۳۸۶ از کل مرسوله پستی جابه‌جا شده در استان ۷۱/۸ درصد مرسولات پستی استان سهم شهرستان زنگنه است. مجموع آمار یاد شده نشان دهنده‌ی نقش غالب و مسلط شهر زنگنه از نظر کارکرد، جهت دهی به جریانات و حجم جابه‌جایی‌ها در سطح استان می‌باشد. در مرتبه‌ی بعد شهرهای مرکز شهرستان استان به ویژه دو شهر ابهر و خرمدره قرار داشته‌اند. عاملی که اصل یاد

۱. برای آگاهی بیشتر به گزارش توصیف سایر عناصر نظام سکونتگاهی استان از مجموعه مطالعات آمایش مراجعه فرمایید.

شده را بر هم زده است، وجود شهرهای معدنی (شهر دندی) یا روستا شهرهای واقع بر پسرکانه‌های زراعی حاصلخیز استان می‌باشد که به دلیل اهمیت وزنی حمل و نقل مواد معدنی و کشاورزی سهم قابل توجهی از بار جابه جا شده در استان را به خود اختصاص داده‌اند. به عنوان مثال، شهر دندی با این که تنها کمتر از ۲۰۰۰ نفر جمعیت دارد اما وجود ذخایر عظیم سرب و روی و صدور این مواد از این نقطه‌ی شهری باعث شده است تا این شهر از نظر حمل بار جایگاه برجسته‌ای در استان داشته باشد. با توجه به سازمان فضایی سکونتگاه‌های شهری استان عامل فاصله نسبت به عامل جمعیت در تعیین حجم جریانات بار و مسافر بین شهرها، نقش بسیار مهمی ایفا می‌نماید. با مقایسه‌ی مراکز شهری استان با یکدیگر و با این که شهر زنجان و ابهر هر کدام نسبت به شهر کوچک خرمدره جمعیت بیشتری دارد، ولی خرمدره بیشترین درصد جریانات کل استان را به خود اختصاص داده است. این امر بیانگر تمرکز محوری اکثر شهرهای استان با فاصله کم در طول محور ارتباطی اصلی استان می‌باشد. با در نظر گرفتن درصد حجم جریانات متقابل مابین شهرها و همچنین نحوه‌ی توزیع و پراکندگی مراکز شهرهای استان می‌توان دو گروه سکونتگاه شهری در سطح استان از یکدیگر تشخیص داد. گروه نخست شهرهای زنجان و ابهر و شهرهای کوچک همجوار با محور ارتباطی ترانزیت استان که شهرهای خرمدره، هیدج، صائین قلعه و سلطانیه را شامل می‌شود. این شهرها به دلیل داشتن فاصله کم از یکدیگر و سهولت ارتباط با مراکز عمده جمعیتی استان یعنی زنجان و ابهر بیشترین حجم جریانات متقابل را با یکدیگر دارند. گروه دوم شهرهای کوچک واقع در حواشی استان که عمدتاً منطبق بر نواحی روستایی و کشاورزی می‌باشند. شهرهای آبر، چورزق، گرماب، ماهنشان، دندی، زرین رود، زرین آباد، حلب و سجاس از جمله این شهرها هستند که کمترین درصد حجم جریانات بین شهری و بین سکونتگاهی را در سطح استان دارند؛

ف) از دیگر عوامل تأثیرگذار در سازمان فضایی شبکه‌ی سکونتگاهی عوامل سیاسی و اداری است. این عامل در چند دهه‌ی اخیر نقش بسیار عمده‌ای در شکل‌دهی به سازمان فضایی ارتباطات اقتصادی، فیزیکی و زیربنایی در شبکه‌ی سکونتگاهی استان داشته است. با شروع قرن حاضر، استقرار نظام دیوان‌سالاری نوین و پس از آن شکل‌گیری واحدهای استانی جدید و تعیین استاندار به عنوان حاکم جدید با اختیارات و امکانات مالی و اعتباری معین و تشکیل زیرمجموعه‌ای از واحدهای اداری و سیاسی تحت امر، در شکل‌دهی الگوهای سازمان فضایی استان نقش غیرقابل انکاری داشته است. عمده‌ی این تأثیرات در نتیجه اجرای طرح‌ها و برنامه‌ها در سطوح استان، شهرستان، بخش و دهستان، شهر و روستا و اقدامات عمرانی، تخصیص منابع مالی، پرداخت حقوق و مزایا با تکیه بر درآمدهای نفتی تحت تأثیر نظام دیوان‌سالاری نوین رخ داده است. در کنار آن دگرگونی‌های ناشی از تغییر تقسیمات اداری و سیاسی استان و پیدایش سکونتگاه‌های شهری جدید و اهمیت‌یابی سکونتگاه‌های شهری کهن در ساختاری متمرکز و از بالا به پایین به شکل‌گیری سازمان فضایی موجود استان کمک نموده است. در عین حال تحت تأثیر پاره‌ای

صرفه‌های اقتصادی و مزیت‌های نسبی فضاهاى صنعتى و خدماتى و ادارى براساس همين ساختار شكل گرفته است. نوع، ميزان و نحوه تخصيص بودجه‌هاى دولتى در قابل اعتبارات مى و استانى از اين الگو پيروي نموده است و به تبع آن ميزان تخصيص اعتبارات و تعداد شاغلان دولتى از اين الگو تأثير پذيرفته است. به گونه‌اى كه مطابق آمار سال ۱۳۷۵، شهر زنجان به تنهائى ۶۶/۵ درصد حقوق و دستمزد پرداختى از محل بودجه‌هاى دولتى را از آن خود كرده است و از نظر انواع فعاليت‌هاى صنعتى و خدماتى و امكانات زيربنائى برخوردارترين شهر استان شده است. شهر دوم از اين نظر ابهر است كه با تفاوتى قابل توجه ۱۰ درصد حقوق دولتى را از آن خود كرده است و ۱۴ نقطه شهري ديگر استان كه از نظر تعداد ۸۷/۵ درصد شهرهاى استان را تشكيل مى‌دهند، كمتر از $\frac{1}{4}$ اين اعتبارات را دريافت داشته‌اند. شهر زنجان از نظر اعتبارات عمرانى نيز ۳۳/۵ درصد از كل اعتبارات عمرانى شهرهاى استان را از آن خود كرده است (آمار سال ۱۳۸۵) و از اين نظر سهم قابل توجهى از اعتبارات عمرانى به اين شهر تخصيص يافته است كه خود نشان از عدم تعادل در نظام سكونتگاهى استان دارد؛

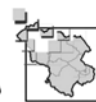
ض) تحليل وابستگى‌هاى خدماتى شبكه‌ى شهري استان نشان مى‌دهد، شهر زنجان از نظر ميزان تأثيرگذارى بر ديگر شهرها داراى بيشتريين تأثيرگذارى بر شهرها و روستاهائى ديگر استان و كمترين تأثيرپذيرى نسبت به ساير شهرها مى‌باشد. بر پايه‌ى جدول آستانه عملكردى شهرهاى استان (گزارش ۱-۱-۲-۱-۱ صفحه ۸۷ مطالعات آمائش) دامنه‌ى نفوذ شهر زنجان تا نزديكى شهرهاى استان ادامه يافته است، به طورى كه خط شكست تأثيرگذارى اين شهر حتى در دور افتاده ترين شهرها به نزديكى آنها مى‌رسد. به عبارتى مى‌توان كل استان را حوزه‌ى نفوذ اصلى شهر زنجان قلمداد نمود. پس از شهر زنجان شهرهاى ابهر و خرمدره به ترتيب داراى بيشتريين حوزه‌ى نفوذ هستند.

جدول شماره ۲ - آستانه عملکردی شهرهای استان زنجان در سال ۱۳۸۵

مجموع	میان ناپیوستگی هر شهر بر دیگر نقاط شهری استان													شهر		
	حلب	چورق	دندی	زین آباد	گرماب	زین رود	ماهستان	ایبر	سلطانیه	سیجاس	صائین قلعه	هیج	قیدار		خرمدره	ایهر
۱۵۲/۲۵	۴/۱۶	۷/۲۵	۸/۰۷	۲/۵۸	۱۴/۵۲	۱۳/۵۵	۱۰/۱۱	۸۷۰	۴/۱۹	۸/۸۲	۹/۸۹	۱۲/۲۶	۱۷/۲۴	۳۳/۰۹	۳۹/۷۸	۰/۰۰
۲۵۲/۸۲	۱۹/۴۵	۳۲/۵۲	۳۲/۰۷	۱۹/۴۰	۲۵/۰۴	۳۲/۱۵	۳۹/۵۰	۳۰/۷۳	۱۶/۱۲	۱۷/۰۷	۸/۴۹	۴/۳۳	۲۲/۶۴	۲/۲۵	۰/۰۰	۶۵/۵۱
۲۸۱/۵۵	۲۱/۸۲	۳۷/۱۷	۳۷	۳۲/۰۸	۳۰/۵۰	۳۷/۰۹	۴۴/۹۰	۳۶/۶۵	۱۷/۴۲	۲۱/۱۸	۸/۱۴	۳/۳۳	۳۷/۶۵	۰/۰۰	۲/۷۶	۶۲/۰۴
۳۴۹/۳۱	۲۷/۲۸	۳۲/۹۳	۴۴/۳۰	۲۵/۹۵	۲۰/۵۴	۱۳/۸۴	۵۲/۰۳	۴۰/۱۲	۱۴/۹۵	۵/۴۶	۳۲/۰۷	۳۰/۲۴	۰/۰۰	۳۷/۵۷	۳۷/۵	۶۶/۹۹
۴۱۷/۵۹	۳۷/۵۳	۴۲/۰۰	۵۸/۷۲	۳۴/۸۴	۵۲/۹۵	۴۷/۸۰	۶۸/۸۹	۴۸	۳۳/۴۰	۲۸/۰۱	۷/۴۲	۰/۰۰	۴۴/۹۱	۶/۷۱	۱۰/۷۱	۶۷/۷۹
۴۲۲/۵۷	۳۴/۵۶	۳۸/۶۷	۵۴/۶۰	۳۰/۸۶	۵۸/۶۰	۵۲/۶۳	۶۴	۴۲/۵۱	۱۷/۲۴	۳۲/۳۵	۰/۰۰	۷/۶۱	۵۱/۵۱	۱۶/۸۹	۲۱/۵۸	۵۵/۵۵
۵۴۰/۵۷	۳۷/۵	۵۴/۳۳	۷۱/۸۶	۳۷/۷۴	۴۰/۸۸	۳۰/۰۹	۸۲/۶۹	۶۱/۹۵	۳۱/۵۳	۰/۰۰	۴۷/۶۷	۵۴/۱۱	۱۱/۵۶	۶/۱۹	۶۰/۸۵	۶۸/۷۵
۴۳۳/۷۵	۳۳/۳۳	۳۸/۵۹	۵۲/۸۴	۲۵/۹۲	۵۱/۹۴	۴۲/۴۵	۶۰/۷۴	۴۰/۲۸	۰/۰۰	۲۰/۴۸	۲۲/۸۵	۳۱/۷۹	۳۰/۲۰	۴۷/۷۹	۵۴/۲۶	۳۰/۹۷
۹۰۹/۵۹	۵۰/۴۸	۱۴/۲۸	۷۵/۷۵	۴۵/۶۳	۹۴/۰۳	۸۷/۵	۸۶/۶۳	۰/۰۰	۴۴/۹۷	۶۵/۴۶	۶۲/۵	۷۲/۲۸	۹۰/۲۷	۱۰۶/۰۶	۱۱۵/۰۷	۸۴/۸۲
۱۱۷۷/۳۷	۵۶/۲۹	۷۶/۶۴	۵۷/۰۱	۵۲/۲۰	۱۱۶/۳۷	۱۱۱/۱۱	۰/۰۰	۸۸/۸۳	۶۹/۵۱	۸۹/۵۸	۹۶/۲۸	۱۰۶/۷۰	۱۲۲/۳۷	۱۴۰/۱۵	۱۵۰/۷۹	۸۵/۵۸
۷۵۰/۴۶	۶۵/۳۵	۷۴/۰۰	۹۵/۶۵	۶۲/۴۹	۱۳/۸۲	۰/۰۰	۱۰۸/۹۱	۸۷/۹۳	۴۷/۶۱	۳۲/۱۲	۷۷/۸۴	۷۳/۷۲	۳۱/۲۵	۸۳/۳۳	۸۳/۳۳	۱۱۱/۶۰
۹۹۶/۱۷	۸۳/۳۳	۹۳/۶۲	۱۱۸/۴۸	۸۲/۹۶	۰/۰۰	۱۶/۳۱	۱۳۴/۴۰	۱۱۱/۴۱	۶۸/۱۸	۵۱/۳۹	۱۰۰/۷۹	۹۶/۸۵	۵۴/۷۴	۱۱۰/۳۳	۱۱۰/۶۵	۱۴۰/۹۰
۹۵۱/۸	۱۷/۰۲	۶۹/۴۴	۷۰/۲۷	۰/۰۰	۱۰/۳۴	۹۶/۹۶	۷۷/۸۴	۶۹/۶۹	۴۴/۳۰	۶۹/۵۶	۶۹/۴۴	۸۰/۴۱	۸۹/۱۴	۱۰۲/۳۰	۱۱۱/۱۱	۳۲/۷۱
۱۳۵۶/۸۷	۶۵/۸۹	۸۹/۲۶	۰/۰۰	۶۰/۱۸	۱۳۲/۳۷	۱۲۵	۷۳/۴۴	۹۹/۳۴	۷۲/۳۸	۱۰۰/۵۸	۱۰۵/۹۶	۱۱۶/۰۰	۱۳۱/۵۷	۱۴۹/۱۹	۱۵۸/۳۳	۸۷/۱۵
۱۳۳۳/۴	۸۷/۸۶	۰/۰۰	۱۳۱/۳۸	۸۱/۰۸	۱۴۱/۵۶	۱۳۱/۴۱	۱۳۲/۷۵	۲۵/۸۰	۷۶/۶۶	۱۰۳/۲۸	۱۰۰/۱۴۴	۱۱۳/۱۳	۱۳۳/۰۶	۱۴۸/۲۰	۱۵۶/۵۲	۱۰۸/۴۹
۱۲۸۰/۰	۰/۰۰	۱۰۲/۷۰	۱۰۴/۲۹	۳۲/۱۲	۱۴۷/۴۳	۱۱۵/۶۰	۱۱۴/۰۹	۱۰۴/۷۲	۷۶/۹۲	۱۰۷/۰۴	۱۰۶/۰۶	۱۱۸/۳۲	۱۲۸/۰۹	۱۳۹/۱۳	۱۵۱/۷۸	۷۱/۴۲
۱۱۷۳۷/۷۷	۶۵/۱۹۵	۷۸/۶۹	۹۲۲/۳۹	۵۹۸/۰۳	۱۰۴۸/۶۹	۹۳۳/۳۹	۱۱۵۲/۹۲	۸۹۶/۶۵	۶۲۰/۲۸	۷۶۴/۲۸	۸۵۹/۰۶	۹۲۰/۲۳	۹۸۶/۲	۱۱۷۵/۸۸	۱۲۵۴/۳۳	۱۱۲۶/۲۷

مأخذ: مشاوره، ۱۳۸۶.

این سه شهر را می‌توان سطح اول شهرهای استان از نظر آستانه عملکردی قلمداد نمود. بر همین منوال و بر خلاف سه شهر قبلی که سطح خاصی را به خود اختصاص داده‌اند، سطح دوم را می‌توان مجموعه‌ای متشکل از شهرهایی دانست که در مقابل نفوذ سه شهر قبلی از آستانه‌ی عملکردی بیش از ۱۰ کیلومتر برخوردارند. در این سطح شهرهای قیدار، هیدج و صابین قلعه، قرار دارند. در این میان شرایط دو شهر خرمدره و ابهر از نظر جغرافیایی برای هیدج و صابین قلعه وجود دارد، ولی شهر قیدار حوزه‌ی عملکردی خود را به عنوان شهر سطح دوم از انزوای جغرافیایی خود بدست آورده است که در ضمن از حوزه‌ی روستایی وسیعی نیز برخوردار است؛ بنابراین می‌توان حوزه‌ی مستقلی را برای آن در نظر گرفت.

براساس جدول آستانه‌های عملکردی، شهرهای مربوط به سطح اول و دوم؛ یعنی زنجان، ابهر، خرمدره، قیدار، هیدج و صابین قلعه جزء شهرهایی هستند که ستون مربوط به متوسط تأثیرگذاری آنها بر روی شهرهای دیگر ارتفاع بیشتری را نسبت به ستون تأثیرپذیری دارد، به طوری که در سایر شهرها یعنی شهرهای سطح سوم این ویژگی عکس می‌شود.

سطح سوم، مجموعه‌ای از شهرهایی است که دامنه‌ی عملکردی آنها در مقابل شهر زنجان به کمتر از ۱۰ کیلومتر می‌رسد این شهرها که ۵۰ درصد شهرهای استان را شامل می‌شوند آستانه ضعیف عملکردی خود را به غیر از شهر سلطانیه به دلیل جمعیت کم و مسافت زیاد نسبت به این شهر اصلی به وجود می‌آورند و شهر سلطانیه نیز عمدتاً به دلیل مسافت کم نسبت به شهر زنجان و شهرهای اصلی ابهر و خرمدره و همچنین به سبب کمی جمعیت در این سطح قرار گرفته است.

با توجه به ویژگی‌های مذکور اگر بخواهیم این مدل را بر استان منطبق نماییم و شهر زنجان را به عنوان اصلی‌ترین شهر تأثیرگذار استان قلمداد کنیم و دامنه‌ی تأثیر هر شهر را نسبت به این شهر بسنجیم، چهار سطح در سطح بندی عملکردی نظام شهری استان حاصل می‌شود که نتایج حاصله را می‌توان به صورت جدول شماره‌ی ۳، نشان داد.

جدول شماره‌ی ۳- سطح بندی شهرهای استان زنجان بر مبنای دامنه‌ی حوزه‌ی نفوذ مدل جاذبه

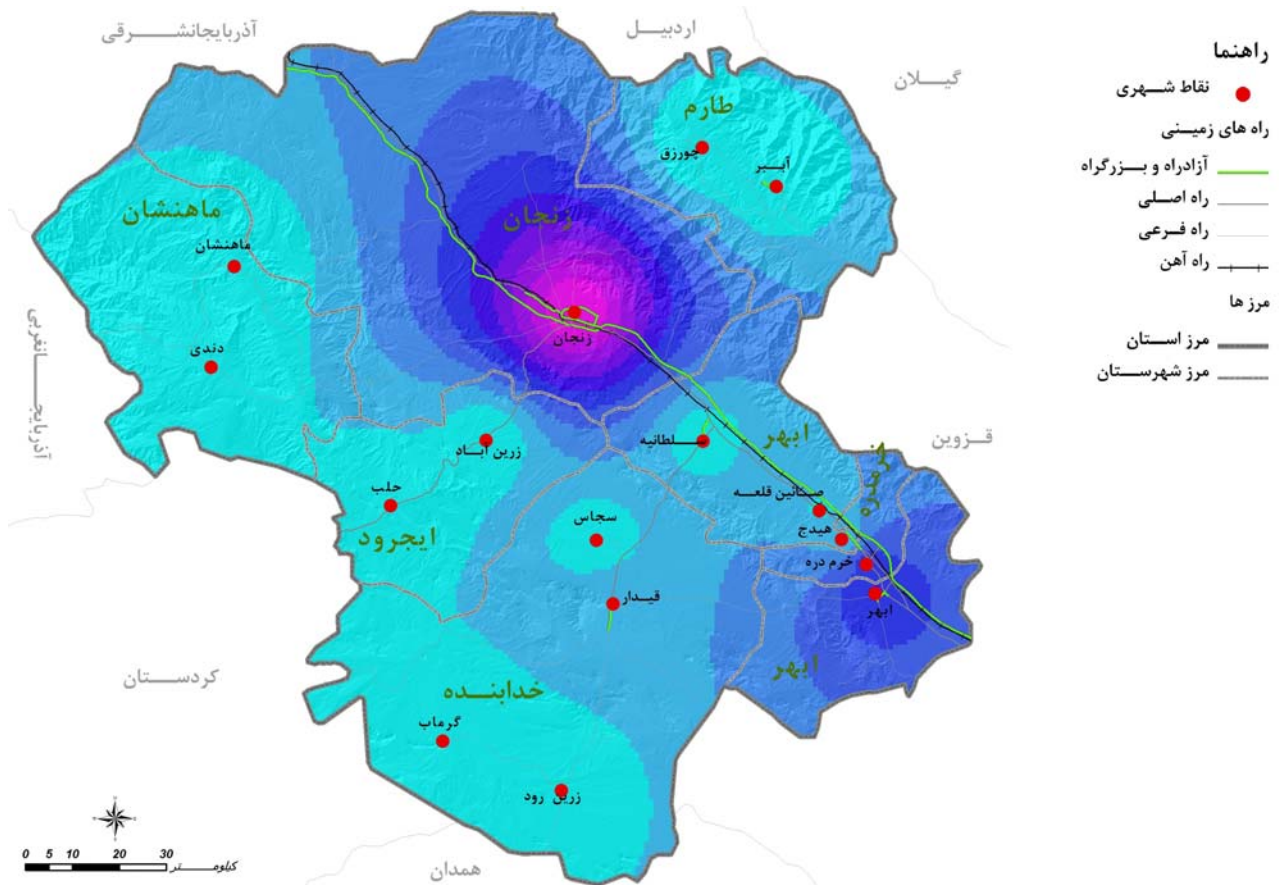
ردیف	نوع شهر	دامنه‌ی نفوذ در مقابل زنجان به km	نام شهر
۱	مرکز منطقه‌ای (شهر سطح اول)	۰	زنجان
۲	شهرهای سطح دوم	+۲۰	ابهر، خرمدره
۳	شهرهای با حوزه‌ی نفوذ متوسط (سطح سوم)	۱۰-۲۰	قیدار، هیدج، صابین قلعه
۴	شهرهای با حوزه‌ی نفوذ ضعیف (سطح چهارم)	-۱۰	سلطانیه، آبهر، گرماب، ماهنشان، زرین آباد، چورزق، حلب، سجاس، زرین رود

مأخذ: مشکینی، ۱۳۸۲.

در یک جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت حجم عمده‌ی جریان‌ات بین شهرهای استان به شهر زنجان به عنوان مرکز استان ختم می‌شود. این شهر در سلسله مراتب عملکردی خود جایگاه ویژه‌ای را برای خود باز نموده است. جایگاه شهرهایی مانند دندی به دلیل وجود منابع نقطه‌ای در حجم جریان‌ات صادره به ویژه بار بسیار مهم است، اما در سطح‌بندی براساس مدل جاذبه در رده‌ی پایینی قرار دارد. اگر یک سطح‌بندی از جریان‌ات حاکم بر استان شامل بار و مسافر به عنوان مهم‌ترین حجم جریانی و مرسولات پستی به عنوان یک شاخص قراردادی از یک سو و مسافت و جمعیت به عنوان شاخص مدل جاذبه برقرار شود، می‌توان نتیجه گرفت که در سطوح سلسله مراتبی، رابطه‌ی مشخصی بین جمعیت نقطه سکونتگاهی و حجم جریان برقرار می‌گردد؛ یعنی به میزانی که جمعیت نقطه‌ی سکونتگاهی افزایش می‌یابد، تقاضا برای جریان‌های کنشی بیشتر می‌گردد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۷- شهرهای هم جاذبه‌ی استان زنجان برحسب فاصله و جمعیت

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

واقعیت این است که ارزیابی حوزه‌ی نفوذ و میدان پرتو افشانی هر شهر به طور دقیق و قطعی امکان پذیر نمی‌باشد؛ چرا که میدان نفوذ یک سکونتگاه تنها متکی بر جمعیت و فاصله‌ی آن با دیگر نقاط سکونتگاهی پیرامون نیست و این دامنه تحت تأثیر برآیند و ترکیب مجموعه عوامل مختلفی است. جاذبه نیروی انسانی برای تولید، انجام خدمات بازرگانی، درمانی، آموزشی و... از عواملی است که در میزان و میدان نفوذ شهرها نقش بسزایی دارد.

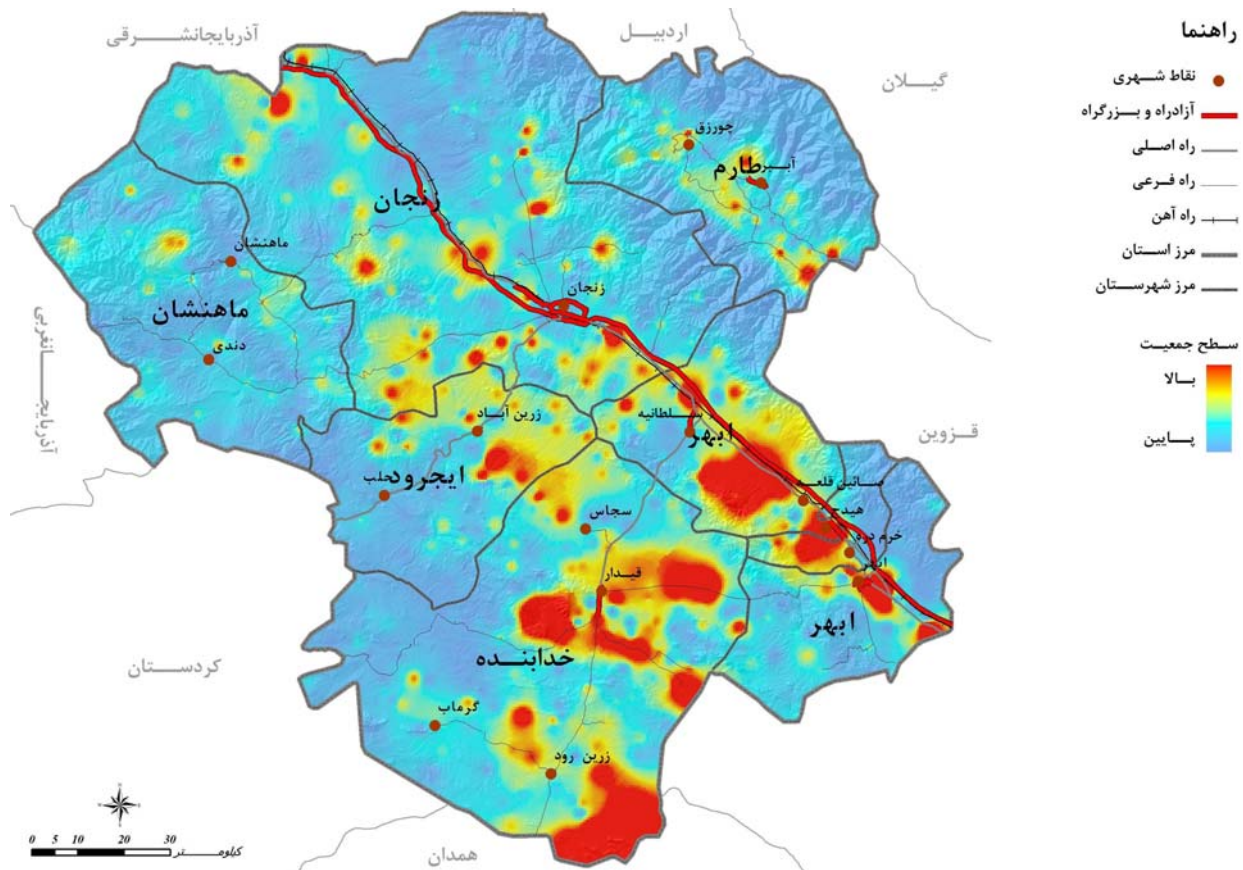
۵-۱-۱-۲-۷- سطح بندی جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی

سطح بندی جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی استان زجان در نقشه‌ی شماره‌ی ۲۷، نشان می‌دهد، بیشترین تعداد آبادی‌های استان در گروه جمعیتی ۲۹۹-۲۵۰ نفر قرار گرفته‌اند. تعداد آنها ۲۳۷ روستا یعنی $\frac{۲۴}{۳}$ درصد از مجموع سکونتگاه‌های روستایی استان است. همچنین تعداد روستاهای با جمعیت ۴۹-۱ نفر ۱۰۵ روستاست که حدود $\frac{۱۰}{۸}$ درصد مجموع سکونتگاه‌های روستایی استان را شامل می‌شود. مجموع این ۱۰۵ روستا تنها ۴۱۶۶ نفر روستانشین استان را در قالب ۸۳۸ خانوار در خود جای داده‌اند. این نشان می‌دهد، روستاهای یاد شده توان پذیرش جمعیت اندکی دارند و عموماً به دلیل ضعف در قابلیت‌های اقتصاد کشاورزی و دامپروری توان نگهداشت جمعیت زیادی ندارند و حتی در دهه‌های گذشته بخش زیادی از جمعیت خود را از دست داده‌اند. میانگین جمعیت این روستاها حدود ۴۰ نفر در هر سکونتگاه می‌باشد. سطح دوم سکونتگاه‌های روستایی استان بین ۹۹-۵۰ نفر جمعیت دارد. تعداد این روستاها ۸۱ و میانگین جمعیت ساکن در هر روستا ۷۴ نفر می‌باشد. این سکونتگاه‌ها نیز از نظر توان‌های اکولوژیک برای فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری که اقتصاد غالب روستاهای استان می‌باشد که چندان غنی نمی‌باشد و جمعیت آنها در سال‌های گذشته با رشد منفی روبه رو بوده است و عموماً این روستاها و روستاهای با جمعیت ۴۹-۱ نفر در مناطق مرتفع استان واقع شده‌اند. سطح سوم سکونتگاه‌های روستایی استان ۲۴۹-۱۰۰ نفر جمعیت دارد و مجموع جمعیت تحت پوشش این گروه روستاها ۴۱۹۷۹ نفر در قالب ۷۷۹۷ خانوار می‌باشد. توزیع فضایی استقرار این سکونتگاه‌ها در نواحی مرتفع بیشتر است. سطح چهارم سکونتگاه‌های روستایی استان ۴۹۹-۲۵۰ نفر جمعیت دارد. تعداد این روستاها ۲۳۷ مورد معادل $\frac{۲۴}{۳}$ درصد از مجموع سکونتگاه‌های روستایی استان است. این روستاها با ۸۵۱۲۴ نفر حدود ۱۹ درصد $\left(\frac{۱}{۵}\right)$ جمعیت روستایی استان را در خود جای داده است. روستاهای سطح پنجم ۹۹۹-۵۰۰ نفر جمعیت دارند و ۲۱۲ روستای استان در این سطح جای می‌گیرد که بیش از ۱۴۹۶۱۲ نفر جمعیت سکونتگاه‌های روستایی استان را پوشش می‌دهد که معادل $\frac{۳۳}{۳}$ درصد جمعیت روستانشین استان است. سطح ششم سکونتگاه‌های روستایی استان ۱۹۹۹-۱۰۰۰ نفر جمعیت دارد. تعداد این روستاها ۷۸ مورد است که دارای ۱۰۵۸۵۸ نفر جمعیت در قابل ۱۹۴۶۸ خانوار را در خود جای داده است. روستاهای این سطح $\frac{۲۳}{۵}$ درصد از مجموع جمعیت سکونتگاه‌های روستایی استان را شامل

می‌شود و میانگین جمعیت مستقر در هر روستا در این سطح ۱۳۵۷ نفر است. محل استقرار این قبیل روستاها غالباً نواحی دشتی استان است. سطح هفتم سکونتگاه‌های روستایی استان ۴۹۹۹-۲۰۰۰ نفر جمعیت دارد. تعداد این روستاها ۱۸ مورد است که حدود ۴۵۸۰۴ نفر جمعیت روستایی استان را پوشش داده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۸- سطح بندی جمعیتی فضاهای سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، جمعیت روستایی استان زنجان ۴۰۵۲۶۱ نفر (۴۲ درصد از جمعیت کل استان)، در ۹۷۴ آبادی دارای سکنه اسکان یافته‌اند. در این سال تعداد خانوارهای روستایی استان نیز معادل ۹۳۰۳۶ خانوار گزارش شده است. نرخ رشد جمعیت روستایی استان در دوره‌ی ده‌ساله بعدی (۸۵-۱۳۷۵) افت قابل ملاحظه‌ای یافته و به ۱/۲- درصد رسیده است. در این دوره نرخ رشد جمعیت روستایی کلیه‌ی شهرستان‌های استان منفی بوده است. بیشترین نرخ منفی متعلق به شهرستان ماهنشان با ۲/۲- درصد و پس از آن شهرستان‌های ایجرود، ابهر و زنجان بوده است. روند کاهش سهم جمعیت استان از جمعیت کشور، ناشی از روند کند افزایش جمعیت استان در مقایسه با کل کشور بوده است. فرایند کاهش سهم جمعیت روستایی استان در ۵۰ سال اخیر با شتاب استقرار جمعیت در نقاط شهری و در مقابل با کاهش جمعیت روستایی قابل ملاحظه است.

مقایسه‌ی میزان جمعیت شهرنشینی استان با کل کشور نشان می‌دهد، در دوره‌ی چهل ساله (۳۸۵-۱۳۳۵)، درصد شهرنشینی استان زنجان از ۱۲/۳ درصد به ۵۸ درصد رسیده است. این در حالی است که در همین دوره‌ها این میزان در کل کشور از ۳۱/۴ درصد به ۶۸/۵ درصد، افزایش یافته است.

نرخ رشد جمعیت نقاط روستایی نیز از ۰/۳۵ درصد در دوره‌ی ۷۵-۱۳۶۵ به ۱- درصد در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ رسیده است. کاهش آهنگ رشد جمعیت روستایی و ویژگی‌های مهاجر فرستی شدید این نقاط علی‌رغم توانمندی‌های بالقوه منابع آب و خاک جامعه روستایی استان، بیانگر عدم تجهیز و تقویت پتانسیل‌های توسعه و بازماندن از پیشرفت در مناطق مذکور است؛ زیرا این مناطق توان نگهداشت جمعیت خود را ندارند.

جدول شماره‌ی ۴- چگونگی نرخ رشد جمعیت شهری و روستایی و کل استان زنجان در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵

نرخ رشد جمعیت در دوره ۱۳۸۵-۱۳۷۵			استان/شهرستان	ردیف
روستایی	شهری	کل		
۱.۳	۲.۳	۰.۸	ابهر	۱
۱.۴	۲.۵	۱.۲	ایجرود	۲
۰.۶	۲.۵	۰.۱	خدابنده	۳
۰.۴	۲.۲	۱.۶	خرمدره	۴
۱.۲	۲.۰	۱.۲	زنجان	۵
۰.۲	۲.۰	۰.۱	طارم	۶
۲.۲	۳.۸	۱.۳	ماه‌نشان	۷
۱.۰	۲.۱	۰.۷	استان	۸

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۸۵-۱۳۳۵.

تنگناهای طبیعی، شرایط غیردموکراتیک حاکم بر نظام اجتماعی- اقتصادی کشور و در پی آن ضعف بنیان‌های اقتصادی، موجب بروز نابسامانی‌های بسیاری در نظام سلسله مراتبی سکونتگاه‌های روستایی از لحاظ توسعه‌ی زیربناها و خدمات گشته است. این عوامل در کنار هم شرایط اجتماعی ناگواری را در پی داشته است. حاصل مجموعه این شرایط و بازتاب آن، تعداد بسیار روستاهای کم جمعیت و فاقد امکانات و خدمات رفاهی و زیستی می‌باشد. دور تسلسل شرایط نابهنجار در تداوم خود، بحرانی‌تر فرایند را فراهم آورده است. از مشخصه‌ی بارز این بحران، جابه‌جایی هدایت نشده و کنترل نشده‌ی جمعیت است. تخلیه‌ی مناطق روستایی از جمعیت و افزایش بی‌رویه جمعیت هدایت نشده، نه تنها جوامع شهری بلکه جوامع روستایی و توسعه‌آنی آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین، شرایط فوق باعث گردیده تا نظام فضایی استقرار سکونتگاه‌های روستایی کشور از نظم منطقی و معقولی برخوردار نباشد و مسایلی را به وجود آورد که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

- تعدد، پراکندگی و پایین بودن جمعیت سکونتگاه‌های روستایی؛
- تخلیه آبادی‌ها و کاهش تعداد سکونتگاه‌های روستایی، به ویژه در نواحی حاشیه‌ای مناطق؛
- نابسامانی در عملکردهای نظام فضایی، فقدان کانون‌های زیستی تجهیز یافته به وسیله‌ی مجموعه‌ای از عملکردهای مرکزی چند جانبه و یکپارچه شده در یک نظام منطقی سلسله مراتبی؛
- نابسامانی در توزیع، نحوه‌ی استقرار، اندازه و ارتباط منطقی طبیعی میان کانون‌های زیستی با توجه به امکانات بالقوه و بالفعل آن؛
- نارسایی تأسیسات و تجهیزات زیربنایی، اجتماعی و پشتیبانی تولید و عدم توزیع مناسب آنها؛
- تسلط و تقدم قطبی شهرهای مراکز استان و در نتیجه عدم تعادل و توازن بین شهر و روستا؛
- محدودیت امکانات زیست و معیشت در سکونتگاه‌های روستایی و عدم گسترش فعالیت‌های غیرکشاورزی در آنها؛
- عدم وجود سلسله مراتب منظم و کارآمد بین سکونتگاه‌ها و به وجود آمدن خلاء فضایی و عملکردی در نواحی حاشیه‌ای مناطق.

موقعیت نامعین نظام فضایی کشور و فقدان وجود مراکز سطوح میانه و مراکز سطوح پایین سلسله مراتب نقاط مرکزی که از نظر کارکردی یکپارچه باشند، به روشنی نیازمند نوعی اصلاح در الگوهای استقرار کانون‌های زیستی و سازمان فضایی آنها است. این اصلاح از طریق برنامه‌ریزی فضایی میسر خواهد شد.

امروزه دیگر نیروی انسانی در رونق بخشیدن به کشاورزی حرف نخست را نمی‌زند، بلکه توسعه‌ی فناوری‌های مربوط به این بخش می‌تواند نیروی مازاد انسانی در روستاها را در صورت ایجاد تحرک جدید اقتصادی به سمت وسوی اشتغال‌های جدید، سوق دهد، از جمله این نوع اشتغال، می‌توان به صنایع وابسته به کشاورزی اشاره کرد که مرتبط با محصولات کشاورزی در مناطق روستایی کشور احداث می‌شود.

تحرک اقتصادی در هر منطقه‌ای نه تنها می‌بایست متناسب با شرایط اقلیمی باشد، بلکه انتقال برخی از صنایع به آن مناطق جان تازه‌ای در کالبد مناطق محروم خواهد دمید. از دیگر صنایعی که در روستاها سبب اشتغال تعداد زیادی از جمعیت می‌شود، صنایع دستی است. ایجاد کارگاه‌های بزرگ با شرایط مناسب کار می‌تواند سبب ایجاد فرصت‌های شغلی به ویژه برای زنان شود؛ بنابراین توسعه‌ی اقتصادی - اجتماعی در هر منطقه‌ی جغرافیایی می‌بایست براساس ویژگی‌های آن باشد. توجه و افزایش مشارکت اقتصادی براساس برنامه‌ی متناسب با شرایط اقلیمی اقتصادی نه تنها از تمرکز جمعیت در برخی از مناطق کشور جلوگیری می‌کند، بلکه می‌تواند رنگ شرایط نامناسب اقلیمی را به سبب ایجاد اشتغال کم رنگ و گاه محو سازد. از طرفی توزیع جمعیت در کشور

تحت تاثیر دو مقوله‌ی شرایط اقلیمی و اشتغال قرار دارد. با برنامه‌ریزی مناسب توسعه‌ای، امکان توزیع متوازن جمعیت در کشور فراهم خواهد شد. در صورت برنامه‌ریزی و فراهم ساختن ساز و کارهای مناسب، شرایط نامناسب اقلیمی جای خود را به فرصت‌های مناسب زیستی خواهد داد.

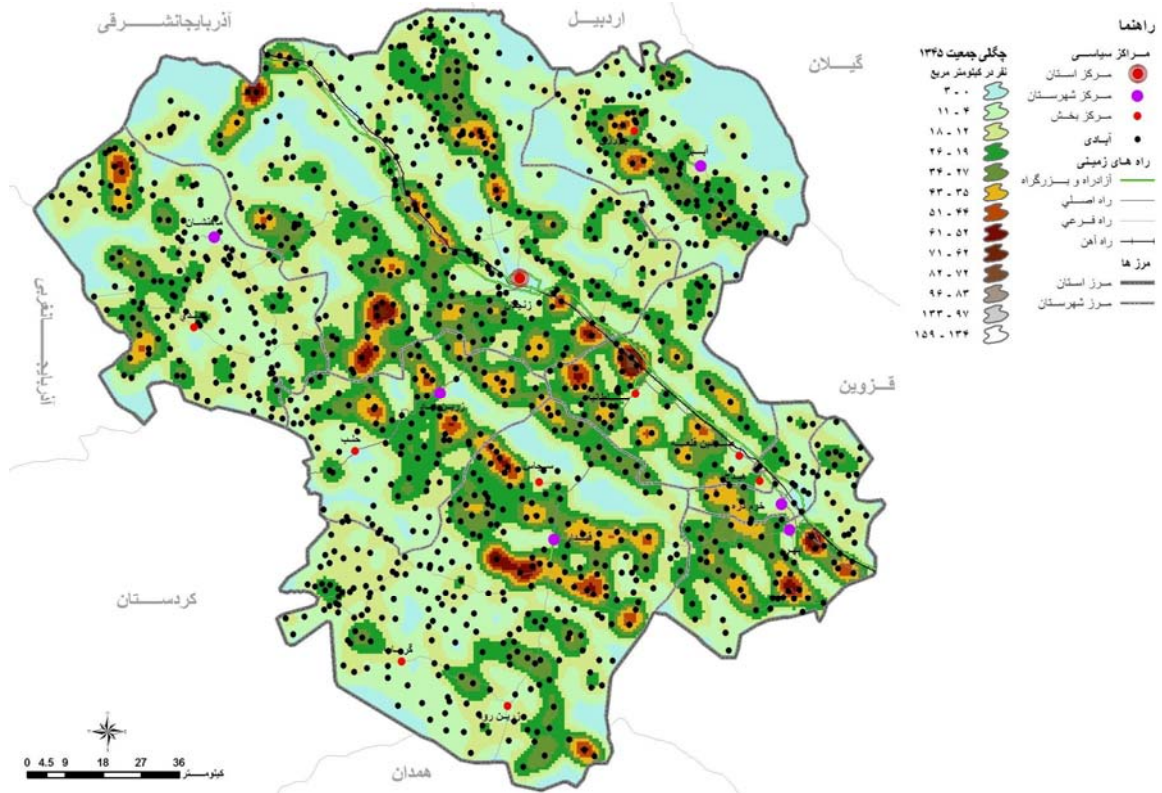
یکی از مسایل مهم استان زنجان در خصوص فضاهای سکونتگاهی روستایی که واجد جنبه‌های جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است، نرخ بالای مهاجرت‌های روستایی در استان و تخلیه روستاها از جمعیت است. این رخداد مهم صرف نظر از پیامدهای ناگواری که از نظر جمعیتی و اجتماعی و فرهنگی و تغییر ساختار سنی و جنسی جمعیت در محیط‌های مبداء و مقصد مهاجرت گذارده است، موجب شده است تا در سال‌های گذشته نسبت جمعیت شهرنشین استان کاهش یابد و از همه مهم‌تر تخلیه‌ی بسیاری از سکونتگاه‌های روستایی و استقرار جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی استان از الگوی پراکنده به الگوی متمرکز در مناطق استان تغییر وضعیت دهد.

این دگرگونی و تغییر چگالی جمعیت روستایی در سطح استان به روشنی در نقشه‌های شماره‌ی ۳۳ - ۲۹ نمایش داده شده است. از دیگر پیامدهای ناگوار مهاجرت‌های روستایی کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و دامپروری و فعالیت‌های وابسته به آن و مشکلات شهرنشینی در شهرهای مقصد مهاجرین روستایی استان بوده است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد، رشد سالانه‌ی جمعیت در مناطق شهری و روستایی استان از دو الگوی بسیار متفاوت پیروی می‌کند. گرچه الگوی رشد جمعیت شهری استان مثبت و با میزان ۲/۶۹ درصد در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ به متوسط رشد جمعیت مناطق شهری کشور نزدیک است، لیکن رشد جمعیت در مناطق روستایی استان در دهه‌ی منتهی به سال ۱۳۸۵ یکی از بالاترین رشدهای منفی برای کاهش جمعیت روستایی در سطح کشور به میزان ۱/۵۱- درصد، بوده است.

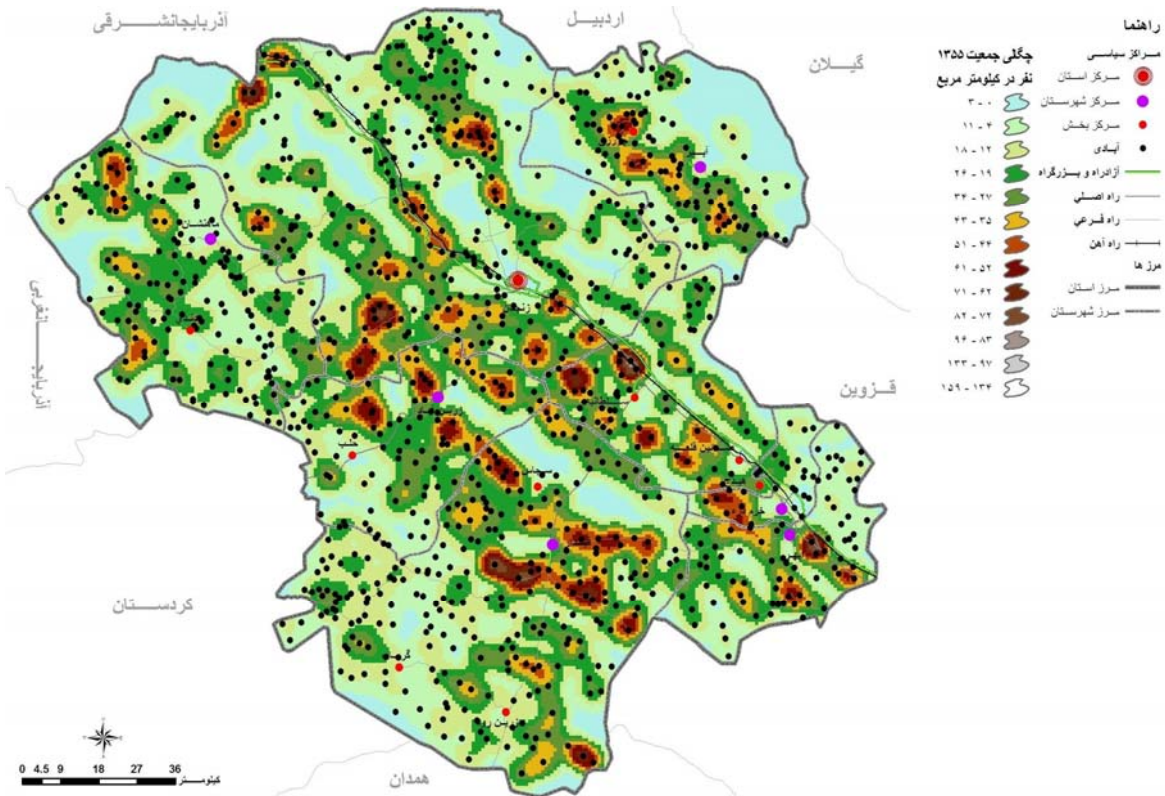

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۹- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۴۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

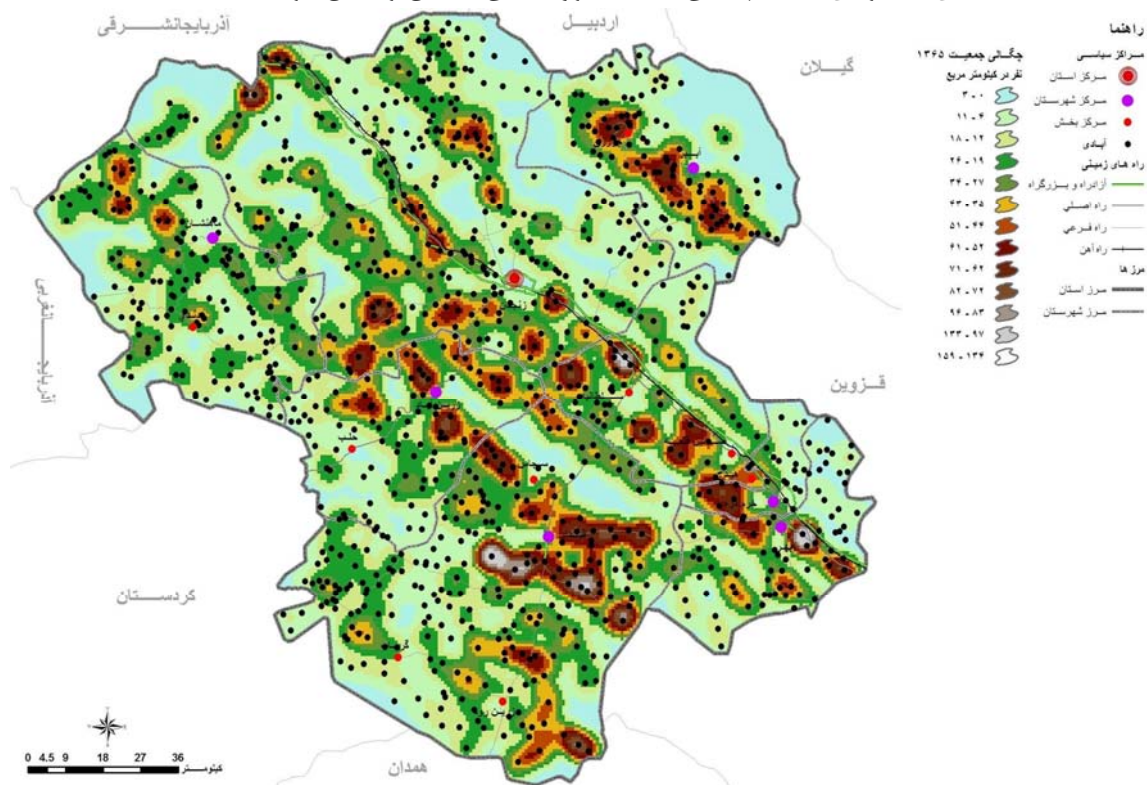
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۰- چگالی جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۵۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

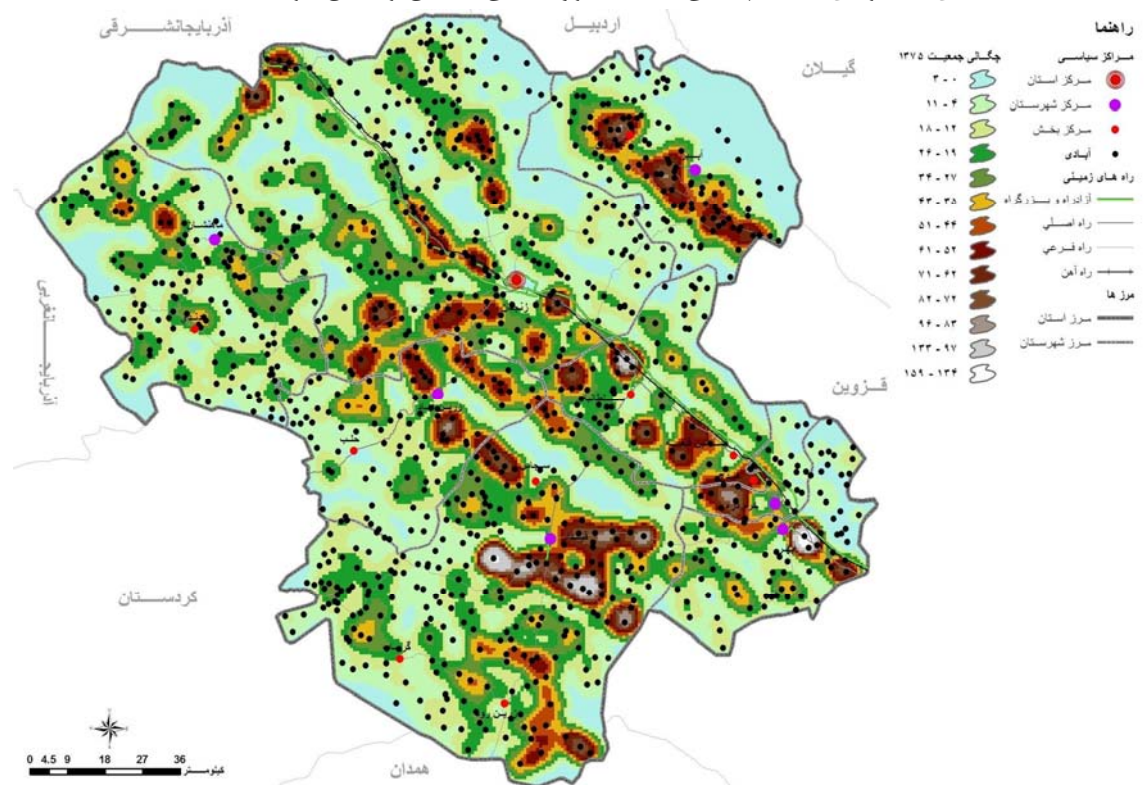

نقشه‌ی شماره‌ی ۳۱- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۶۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

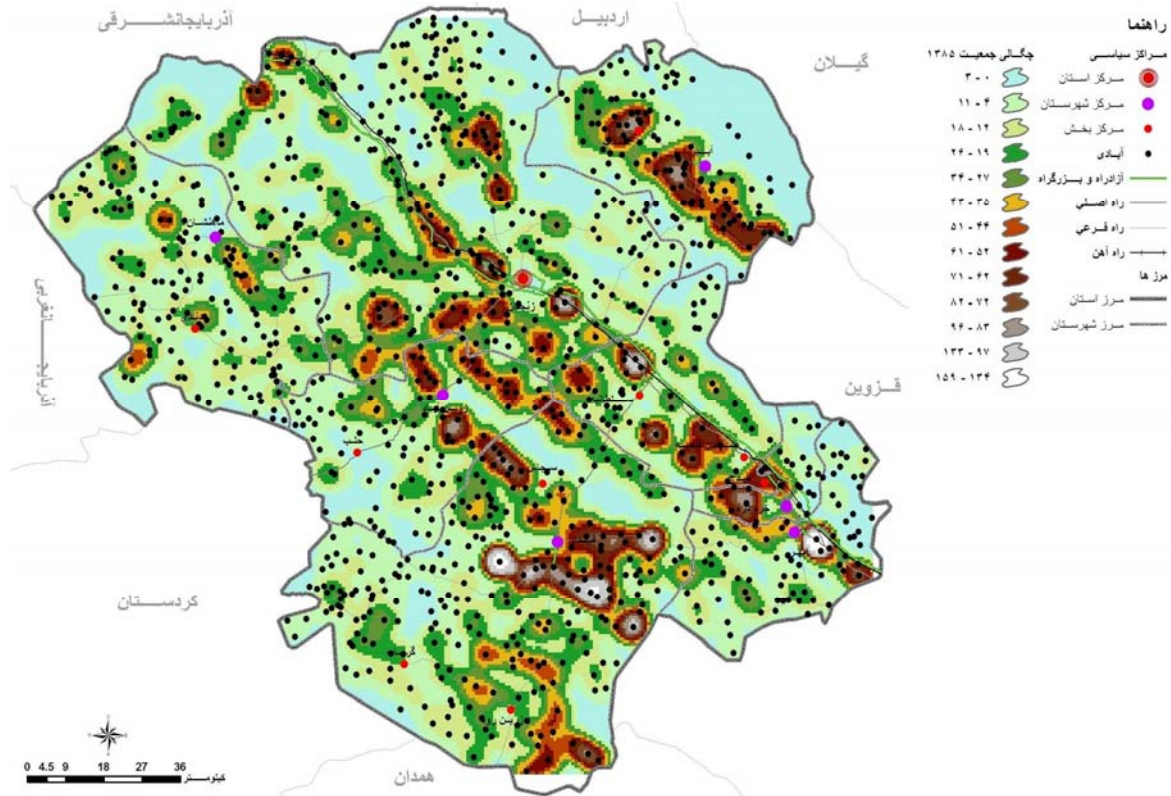
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۲- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۷۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۳۳- چگالی جمعیت روستایی استان زنجان در سال ۱۳۸۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۲-۸- سازمان فضایی الگوی استقرار سکونتگاه‌های روستایی

عوامل مؤثر در شکل‌گیری سکونتگاه‌های روستایی استان را از دو جنبه کلی می‌توان مورد بررسی قرار داد:

الف- الگوی استقرار سکونتگاه‌ها در مناطق هموار

روستاهایی که در دشت‌های استان مستقر شده‌اند، عمدتاً به شکل مجتمع‌های طولی یا در شکل متراکم می‌باشد. در دشت‌های به نسبت هموار استان به تناسب میزان آب و اراضی زراعی و همچنین از یک طرف نوع حاصلخیزی خاک که به جنس آن ارتباط دارد و از طرفی موقعیت طبیعی آن باعث شده که استقرار سکونتگاه‌ها به صورت متراکم شکل بگیرد. البته تعدادی از آبادی‌های استان به تبعیت از جریان آب‌های سطحی منطقه به جهت استفاده از آب آن در یک بخش از سال و مرغوب بودن خاک طرفین رودخانه جهت زراعت، موجب شده که سکونتگاه‌های خطی در راستای رودخانه عبوری شکل بگیرد.

ب- الگوی استقرار سکونتگاه‌ها در مناطق ناهموار

در مناطق کوهستانی استان، نظام استقرار سکونتگاه‌ها غالباً به صورت خطی بوده است که در نواحی مختلف نقاط کوهستانی شکل گرفته است. به جهت مشکلاتی که این نوع استقرار در استان داشته است، نحوه‌ی استقرار بسیار پراکنده بوده و جمعیت

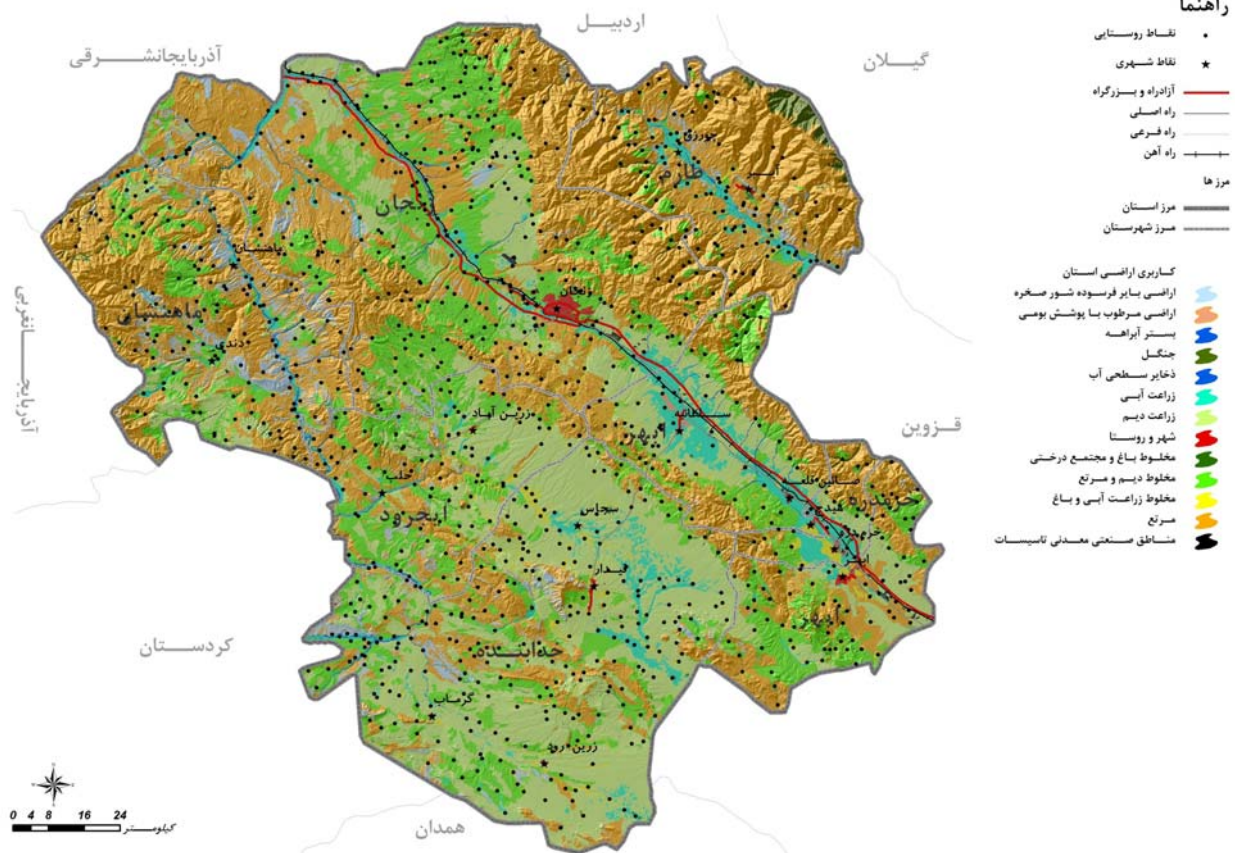
ساکن در این روستاها نیز تعداد کمی داشته و یا به مرور از تعداد آن کاسته شده است. هر قدر که از نقاط مرتفع استان به سمت کوهپایه‌ها و سپس به دامنه‌ها حرکت می‌کنیم، آبادی‌ها متراکم‌تر و پرجمعیت‌تر می‌شوند.

بنابراین با توجه به نوع استقرار سکونتگاه‌های استان در مناطق هموار و کوهستانی هر یک دارای شرایط متفاوتی می‌باشد. مناطق مرتفع استان دارای تعداد زیادی آبادی نسبت به مناطق هموار بوده؛ ولی به جهت محدودیت‌های اقلیمی و طبیعی که ذکر شد، جمعیت کمی در آنها ساکن می‌باشد. در شهرستان‌های ماهنشان، طارم، ابهر و زنجان استقرار آبادی‌ها در فضاهای کوهستانی بیشتر است، ولی در شهرستان خدابنده به دلیل موقعیت طبیعی این منطقه غالب روستاها در نواحی دشتی استقرار یافته‌اند. تغییراتی که طی سالهای گذشته در نظام سکونت روستایی به ویژه در روستاهای واقع در نقاط کوهستانی به وجود آمده است، گرایش به سکونت در روستاهای دشتی را بیش‌تر کرده است که این تغییرات عمدتاً به دلیل قابلیت جمعیت‌پذیری بیشتر سکونتگاه‌های دشتی و امکانات زیربنایی متنوع مستقر در این روستاها می‌باشد. دسترسی به منابع غنی آب و خاک مناسب برای زراعت و در بعضی موارد استفاده از آب‌ای سطحی، بستر مناسب‌تری جهت ماندگاری جمعیت در این گونه از روستاهای دشتی استان و توسعه‌ی آنها فراهم نموده است.

استقرارگاه‌های روستایی استان زنجان برآیند و تبلوری از خصوصیات مکانی، فضایی و همچنین حاصل پیوندهای طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی می‌باشند که در بستر محیط جغرافیایی استان نسبت به یکدیگر و محیط طبیعی و فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی آن در چارچوب روابط متقابل انسان و محیط شکل و سازمان یافته‌اند. پستی و بلندی، موقعیت آب‌های دایمی و فصلی استان، دسترسی به توان‌های محیطی در فضاهای وسیع دشتی و جلگه‌ای از نوع کشت و کار و... از مهم‌ترین عوامل تاثیرگذار در استقرار سکونتگاه‌های روستایی استان بوده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۳۴- توزیع فضایی مراکز روستایی استان زنجان در پهنه‌های طبیعی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

در حالت کلی بخش اعظم این استان برگرفته از نواحی با ارتفاع بین ۲۰۰۰ - ۱۵۰۰ متر است. ارتفاعات این استان نیز به تبعیت از سیمای کلی کشور، بیشتر در جهت شمال غربی- جنوب شرقی قرار گرفته‌اند. اصلی‌ترین راه ارتباطی این استان جاده تهران، قزوین، زنجان، تبریز بوده و از بسیاری شهرها و روستاهای بزرگ استان می‌گذرد. دو طرف جاده‌ی مذکور مرتفع بوده و تا ۲۵۰۰ متر بلندی دارد که در مواردی کوه‌های با ارتفاع بیشتر نیز در آن یافت می‌شود؛ به عبارتی وضعیت توپوگرافی استان زنجان را به صورت سطوحی کشیده در جهت شمال غربی، جنوب شرقی که تقریباً یکی دشت و یکی کوه می‌باشد را، شکل داده است. همچنین می‌توان تصور کرد که کوه‌ها سرچشمه‌ی رودهای پر آبی هستند که در دشت‌ها جاری می‌باشند؛ بنابراین با توجه به شکل ظاهری این استان که متشکل از دو منطقه‌ی کوهستانی و دشتی می‌باشد، ساختار قلمرو طبیعی استان زنجان فاقد هرگونه فضایی با مشخصات جغرافیای طبیعی از نوع جنگلی و یا ساحلی باشد.

چگالی آبادی‌های استان از سمت فضاها صاف و دشتی به سوی مناطق ناهموار و بلند کاسته شده و معمولاً در بالاتر از ارتفاعات ۲۵۰۰ متر، کمتر روستایی پیدا می‌شود که از نظر حجم جمعیت و کالبد بزرگ و وسیع باشد. چگونگی پراکنش آبادی‌های دشتی براساس تنوع منابع آب از جمله چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق و در کوهپایه‌ها با توجه به رودخانه‌ها، قنات و چشمه‌سارها است

که به صورت خطی در امتداد جریان‌های آبی شکل می‌گیرند. همچنین نحوه قرارگیری و استقرار مکانی سکونتگاه‌های روستایی، استقرار جمعیتی و فعالیتی آن در استان زنجان عمدتاً در داخل دره‌ها و در حاشیه رودخانه‌ها به طور کلی به شکل خطی است. از طرفی دسترسی به خدمات و امکانات شهرها باعث استقرار و تراکم مکانی و جمعیتی روستاها حول کانون‌های شهری استان است که به عنوان نمونه می‌توان به آبادی‌های بزرگ پیرامون شهر زنجان اشاره نمود.

استقرار آبادی‌های بزرگ با جمعیت فشرده در پهنه‌ی دشت‌ها، با تکیه بر منابع آب رودخانه‌ها، چشمه‌سارها و آبخوان‌ها و وجود استعداد و توان مناسب فعالیت‌های کشاورزی (به طور عمده زراعت و باغداری)، از ویژگی‌های بارز آبادی‌نشینی در استان زنجان است.

بدین ترتیب در قلمرو استان زنجان، الگوی زیست و فعالیت، متأثر از شرایط طبیعی، اقلیمی، منابع آب و خاک و... به دو گونه روستانشینی و شهرنشینی بروز می‌کند. منابع آب به عنوان عامل اصلی شکل‌گیری و استقرار سکونتگاه‌های روستایی قلمداد می‌گردند. نقاطی که دارای آب فراوان و همچنین زمین‌های مناسب برای فعالیت کشاورزی باشند، بالطبع از تراکم جمعیت بیشتری برخوردارند. همچنین وجود خدمات و تسهیلات زیربنایی علاوه بر دسترسی به شبکه‌های ارتباطی مناسب نیز نقش مهمی در تمرکز جمعیت و نحوه شکل‌گیری و استقرار روستایی است.

• چگونگی استقرار سکونتگاه‌های روستایی بر پهنه‌های طبیعی استان

بر اساس نتایج اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، از تعداد ۱۲۰۶ آبادی استان، ۲۵۴ آبادی معادل ۲۱/۱ درصد از نوع جلگه‌ای، ۴۰۵ آبادی معادل ۳۶/۶ درصد از نوع کوهستانی، ۵۴۱ آبادی معادل ۴۴/۹ درصد از نوع جلگه‌ای کوهستانی، ۵ آبادی معادل ۰/۴ درصد از نوع جلگه‌ای جنگلی و ۱ پارچه آبادی معادل ۰/۱ درصد از نوع کوهستانی جنگلی می‌باشد. بدین ترتیب بیشترین تعداد آبادی‌های (دارای سکنه و خالی از سکنه)، استان از نوع آبادی‌های جلگه‌ای، کوهستانی بوده (۴۴/۹ درصد) و کمترین تعداد آن هم از نوع آبادی‌های کوهستانی جنگلی با ۰/۱٪ است.

جدول شماره ۵- کمیت عددی استقرار و وضع طبیعی روستاهای در پهنه‌های طبیعی استان

شرح	کل	وضع طبیعی				
		جلگه‌ای	کوهستانی	جلگه‌ای کوهستانی	جلگه‌ای جنگلی	کوهستانی جنگلی
ابهر	۱۴۶	۳۷	۴۸	۶۱	۰	۰
ایجرود	۹۵	۲۰	۶	۶۹	۰	۰
خدابنده	۲۶۶	۹۳	۷۴	۹۷	۲	۰
خرمدره	۲۹	۱۰	۱۰	۹	۰	۰
زنجان	۳۵۷	۵۵	۹۸	۲۰۳	۱	۰
طارم	۱۵۴	۳۳	۶۸	۵۰	۲	۱
ماه‌نشان	۱۵۹	۶	۱۰۱	۵۲	۰	۰
استان	۱۲۰۶	۲۵۴	۴۰۵	۵۴۱	۵	۱

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

جدول شماره ۶- کمیت درصدی استقرار و وضع طبیعی روستاهای در پهنه‌های طبیعی استان

شرح	کل	وضع طبیعی				
		جلگه‌ای	کوهستانی	جلگه‌ای کوهستانی	جلگه‌ای جنگلی	کوهستانی جنگلی
ابهر	۱۰۰	۲۵.۳	۳۲.۹	۴۱.۸	۰	۰
ایجرود	۱۰۰	۲۱.۱	۶.۳	۷۲.۵	۰	۰
خدابنده	۱۰۰	۳۵	۲۷.۸	۳۶.۵	۰.۸	۰
خرمدره	۱۰۰	۳۴.۵	۳۴.۵	۳۱	۰	۰
زنجان	۱۰۰	۱۵.۴	۲۷.۵	۶۵.۹	۰.۳	۰
طارم	۱۰۰	۲۱.۴	۴۴.۲	۳۲.۵	۱.۳	۰.۶
ماه‌نشان	۱۰۰	۳.۸	۶۳.۵	۳۲.۷	۰	۰
استان	۱۰۰	۲۱.۵	۳۳.۶	۴۴.۹	۰.۴	۰.۱

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

همان گونه که در مبحث پیشین ذکر گردید، نظام استقرار روستاها در دو قلمرو متمایز کوهستانی و دشتی به تبع شرایط فیزیکی دارای ویژگی‌های متفاوتی است. قلمرو کوهستانی در مجموع دارای تعداد بیشتری از آبادی‌های استان است، هر چند به دلیل محدودیت‌های طبیعی فضاها کوهستانی از قبیل ناهمواری و شیب زیاد، معمولاً محدوده‌های مناسبی برای اسکان جمعیت و فعالیت به شمار نمی‌آیند و عمدتاً در این فضاها آبادی‌های کوچک و پراکنده‌ای در امتداد دره‌ها و کوهپایه‌ها شکل گرفته‌اند. الگوی استقرار جمعیت در قلمرو کوهستانی و فضاها مرتفع کمابیش به صورت خطی در راستای دره‌ها و حاشیه رودخانه‌های است. همچنین در ملتقای کوه و دشت در دامنه‌ی ارتفاعات و قسمت علیای دشت‌ها نیز آبادی‌هایی به صورت خطی استقرار یافته است. به این ترتیب، آبادی‌های کوهستانی با شمار جمعیت محدود در پهنه‌ی استان پراکنده‌اند. این آبادی‌ها به دلیل محدودیت منابع آب و خاک، جمعیت محدودی را می‌توانند در خود جای دهند. به همین لحاظ کل جمعیت این نوع آبادی‌ها کمتر از جمعیت آبادی‌های

دشتی است. علاوه بر محدودیت جغرافیایی و طبیعی و پراکندگی آبادی‌های کوهستانی، کمبود امکانات و تسهیلات اجتماعی و اقتصادی مانند: شبکه‌ی راه‌ها و ارتباطات موجب تشدید مهاجرت جمعیت از آنها شده است. آبادی‌های پرجمعیت با بیش از ۵۰۰ نفر سکنه، محدود به ۳۲ درصد از آبادی‌های استان است که عمدتاً در گستره دشت‌های هموار استقرار یافته و از امکانات آب و خاک زیر بناها و شبکه‌های دسترسی مناسب برخوردارند. در این آبادی‌ها، حدود ۷۰ درصد از جمعیت روستایی استان تمرکز یافته است. نقشه‌ی پراکنش آبادی‌ها در قلمرو استان، حاکی از استقرار و تمرکز آبادی‌های پرجمعیت، عمدتاً در پیرامون کانون‌های شهری و فضاهای هموار دشت‌ها و پراکندگی اکثر آبادی‌های کوچک، در قلمروهای ناهموار است. روی هم رفته ارتباط میان پستی و بلندی‌ها و الگوی استقرار، حاکی از کاهش چگالی آبادی‌ها به تناسب ارتفاع در گستره‌ی استان است. در فضاهای مرتفع استان، آبادی‌های بزرگ و پرجمعیت به ندرت استقرار یافته است.

شرایط اقلیمی نیز یکی دیگر از عوامل تاثیرگذار بر نظام استقرار سکونتگاه‌های روستایی به شمار می‌آید. گستره‌های کوهستانی استان در تکوین الگوی حرارتی، نقش بارزی داشته و فضاهای روستایی استان را غالباً از شرایطی مشابه مناطق سردسیری برخوردار کرده است. ارتفاعات استان واقع در گستره‌های شمال، شمال شرقی، جنوب غربی همانند دیواری مانع ورود سیستم‌های باران زا با منشا شمالی و غربی به استان شده‌اند. به همین جهت بارندگی در گستره‌ی استان، توزیع نامتعادلی دارد، به طوری که از حدود ۱۰۰۰ میلی متر در فضاهای روستایی گستره‌های شمالی شهرستان طارم تا حدود ۳۰۰ میلی متر در فضاهای روستایی قلمرو جنوبی استان متغیر است. میانگین سالانه‌ی دما نیز در فضاهای روستایی مرتفع به نسبت پایین و در فضاهای روستایی نواحی پست مرکزی به بالغ بر ۱۲ درجه سانتی‌گراد نیز می‌رسد. براساس نقشه‌ی پهنه‌بندی اقلیمی، استان زنجان دارای طیفی از اقلیم‌های خشک بیابانی گرم، نیمه مرطوب گرم، مدیترانه‌ای گرم، خشک بیابانی معتدل، نیمه مرطوب، مربوط و خیلی مرطوب معتدل، مرطوب سرد، نیمه خشک سرد و خیلی مرطوب سرد است. وضعیت اقلیمی سرد و خشک در فضاهای روستایی استان موجب کوتاهی طول دوره‌ی رشد برای گیاهان زراعی است که محدودیتی برای استفاده‌ی بهینه از منابع آب و خاک توسط روستاییان استان به شمار می‌آید.

آبادی نشینی در استان زنجان همانند سایر استان‌های کشور متکی به آب است و کم و کیف این منبع نقش بارزی در تراکم و تجمع آبادی‌ها دارد. ارتباط میان استقرار آبادی‌ها و کاربری اراضی و آبراهه‌ها، حاکی از همبستگی تراکم جمعیت روستایی با فضاهای دارای قابلیت کشاورزی و تبعیت الگوی استقرار از نحوه‌ی استحصال آب است. در گستره‌ی آبخانه‌های استان که فضاهایی هموار است، آبادی‌ها اکثراً پر جمعیت و به گونه‌ای مجتمع استقرار یافته و تمرکز اراضی زراعی آبی به صورت لکه‌های تحت کاربری، در این فضاها چشمگیر است. در سایر گستره‌های استان، یا آبادی‌های یا ابعادی کوچک و بزرگ در حاشیه‌ی

رودخانه‌ها، به صورت خطی استقرار یافته و یا با ابعادی بسیار کوچک، به صورت پراکنده در دیم زارها و یا فضاها مرتفع و نیمه مرتفع استقرار یافته‌اند. رودخانه‌های متعددی در استان جریان دارند که مهم‌ترین آنها قزل اوزن است. این رودخانه از کوه‌های چهل چشمه کردستان سرچشمه گرفته و در جنوب غربی استان زنجان وارد این استان می‌شود و در مسیر جنوب به شمال و پس از دریافت سرشاخه‌های رودهای متعدد از طریق شمال غربی استان خارج شده و پس از دریافت سرشاخه‌های دیگر در استان اردبیل دوباره وارد استان زنجان شده و به طرف شهرستان طارم جریان می‌یابد و پس از خروج مجدد از استان به سد منجیل می‌ریزد. ادامه‌ی این رود در استان گیلان به نام «سفید رود» نامیده می‌شود. از دیگر رودخانه‌های مهم استان می‌توان خرارود، سجاس رود، ایجرود، بزینه رود، زنجانرود و ابهر رود را، نام برد.

تمرکز فعالیت‌های صنعتی و خدماتی عمدتاً در کانون‌های شهری و پیرامون این کانون‌ها است. به همین دلیل نظام استقرار در این فضاها تا حدودی متأثر از گسترش فعالیت‌های صنعتی و خدماتی است. بی‌شک گرایش جمعیت به تمرکز در این کانون‌ها و شکل‌گیری الگوی استقرار بالنسبه متراکم در این فضاها ناشی از توسعه فعالیت‌های خدماتی و صنعتی در این فضاها و گرایش به تمرکز این گونه فعالیت‌ها در فضاهای مزبور است. همچنین پهنه‌ای از فضاها به فعالیت‌های کشاورزی که ترکیبی از زراعت، باغداری و دامداری روستایی است، اختصاص داشته است که عمدتاً در دشت‌ها و فضاهای هموار استان است. عمده‌ی کانون‌های پرجمعیت روستایی نیز در این فضاها استقرار یافته است. ساختار اجتماعی حاکم در این فضاها دهقانی است. سایر فضاها که به عنوان فضاهای دامداری تلقی شده، عرصه‌های مرتعی است که گستره‌ی فعالیت دامداری عشایری قلمداد می‌شود که از دیر باز زمینه‌ی اصلی فعالیت سنتی در استان بوده است. نظام استقرار در این فضاها به صورت چادر نشینی و تلفیقی از چادر نشینی و آبادی نشینی است. به اقتضای ضرورت‌های دامداری عشایری که بر تعریف دام از مراتع استوار است، عشایر همراه با دام و رویش مرتع در قلمرو استان طبق قاعده و قراری مشخص جابجا می‌شوند. بخشی از سرزمین بیلاقی است که محل استقرار تابستانه عشایر است و بخشی از این فضاها قشلاقی است و محل استقرار زمستانه‌ی عشایر است. الگوی استقرار عشایر در فضاهای بیلاقی عمدتاً پرنه‌های موقت و سیاه چادر است، گر چه در سال‌های اخیر آبادی‌های کوچک و پراکنده‌ای در این فضاها پدید آمده است. در فضاهای قشلاقی الگوی غالب استقرار عشایر در سر پناه‌های دایم و ساختمان است، گر چه بخشی از عشایر به ویژه عشایری که از خارج از استان می‌آیند از سر پناه‌های موقت و سیاه چادر استفاده می‌کنند. بدین ترتیب شیوه‌ی تولید و فعالیت‌های اقتصادی استان زنجان، متأثر از عواملی مانند: موقعیت جغرافیایی، موقعیت مکانی و فضایی، شکل زمین (توپوگرافی) و سایر عوامل طبیعی به قلمروهای کوهستانی و دشتی تفکیک شده است. استقرار جمعیت در فضاهای متعدد استان با توجه به اقلیم‌های گوناگون و تنوع منابع طبیعی و حیاتی از الگوهای کم و بیش متمایزی تبعیت می‌کند. به همین دلیل الگوی استقرار آبادی‌ها در فضاهای هموار

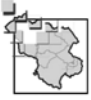

استان عمدتاً به شکل مجتمع‌های طولی یا به شکل مجتمع‌های متراکم برگرد آبخانه‌ها مشاهده می‌شود. در دشت‌های استان به تناسب منابع آب و خاک، موقعیت طبیعی و قابلیت محیطی، معمولاً الگوی متراکمی از استقرار به وجود آمده است. در فضا‌های هموار جلگه‌ای استان نیز، استقرار آبادی‌ها از الگوی کمابیش متمرکز برگستره آبخوان‌ها و خاک‌های حاصلخیز برخوردار است. آبادی‌هایی که متأثر از جریان آب‌های سطحی منطقه‌اند و عمدتاً مجتمع‌های خطی را در راستای رودخانه‌ها تشکیل می‌دهند.

همچنین الگوی استقرار آبادی‌ها در فضا‌های ناهموار و فضا‌های کوهستانی، نظام استقرار جمعیت خطی است که از عوارض طبیعی تأثیر پذیرفته است. در قلمروهای کوهستانی استان که عمدتاً قسمت‌های جنوبی، جنوب‌شرقی استان را در بر گرفته است. آبادی‌ها عمدتاً در اعماق دره‌ها و در دامنه‌ی ارتفاعات مشرف به دشت‌ها استقرار یافته‌اند. الگوی استقرار جمعیت در این گونه نواحی به صورت خطی در اعماق دره‌ها و حاشیه رودخانه‌ها است. نحوه استقرار آبادی‌ها در ارتفاعات استان بسیار پراکنده بوده و هر چه از این ارتفاعات به سمت کوهپایه‌ها و دامنه‌ها نزدیک می‌شویم، آبادی‌ها متراکم‌تر شده و در مسیر آب‌های سطحی و یا سفره‌های آب زیرزمینی استقرار می‌یابند.

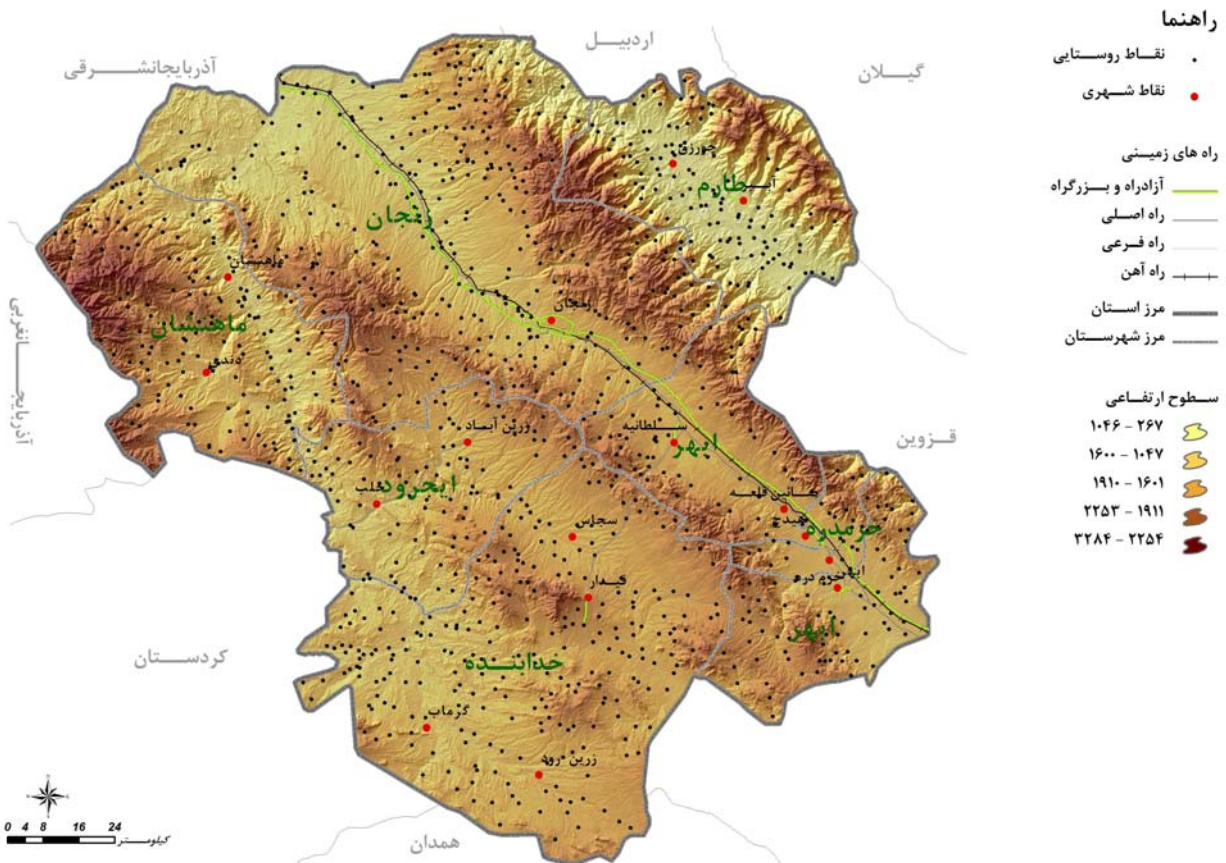
بیشترین آبادی‌های استان زنجان در مناطق کوهستانی مستقر هستند. حدود ۷۰٪ آبادی‌های کوهستانی استان در شهرستان زنجان استقرار دارند و تجمع آبادی‌های جلگه‌ای نیز در شهرستان‌های زنجان و خدابنده بیش از شهرستان ابهر است، به طوری که از کل آبادی‌های جلگه‌ای استان حدود ۴۷٪ در شهرستان زنجان و قریب ۴۵٪ در شهرستان خدابنده قرار دارند. در شهرستان ابهر پس از سال‌های ۱۳۵۵، گرایش به سکونت در آبادی‌های کوهستانی افزایش یافته است. در سال ۱۳۵۵ حدود ۵۳٪ از آبادی‌های شهرستان ابهر کوهستانی و ۴۷٪ از نوع جلگه‌ای بوده است که این ارقام در سال ۱۳۶۵ به ترتیب به ۵۵/۷٪ و ۴۴/۳٪ تغییر می‌یابد. آبادی‌های کوهستانی با شمار جمعیت محدود در پهنه‌ی استان پراکنده‌اند. این آبادی‌ها به دلیل محدودیت منابع آب و خاک، جمعیت محدودی را می‌توانند در خود جای دهند. به همین لحاظ کل جمعیت این نوع آبادی‌ها کمتر از جمعیت آبادی‌های دشتی است. علاوه بر محدودیت جغرافیایی و طبیعی و پراکندگی آبادی‌های کوهستانی، کمبود امکانات و تسهیلات اجتماعی و اقتصادی مانند: شبکه راه‌ها و ارتباطات، موجب تشدید مهاجرت جمعیت از آنها شده است.

علاوه بر تأثیر امکانات زیربنایی چون راه‌ها و موقعیت توپوگرافی باید از تأثیر منابع آب و مسیر رودخانه‌ها در شکل‌گیری استقرار فضایی و توسعه‌ی آبادی‌های استان نام برد. به طوری که در میان کوهستان‌ها، آبادی‌ها پراکنده و در اطراف شاخه‌های فرعی رودخانه‌ی قزل اوزن، آبادی‌ها به صورت خطی و ممتد شکل گرفته‌اند. در دره‌های تنگ نیز امکان استقرار آبادی‌ها محدود می‌شود.

تغییراتی که در سال‌های اخیر در نظام سکونت روستایی به وجود آمده، گرایش به سکونت در روستاهای دشتی را بیشتر کرده است که این تغییرات عمدتاً به دلیل جمعیت‌پذیری بیشتر و امکانات زیربنایی متنوع این روستاها می‌باشد. دسترسی به منابع آب مطمئن و بهره‌برداری از منابع آب سطحی هم در روستاهای دشتی و هم در روستاهای کوهستانی نقش اساسی را در حیات اقتصادی آنها داشته و گرایش به سمت بهره‌برداری بیشتر از این منابع آبی است.

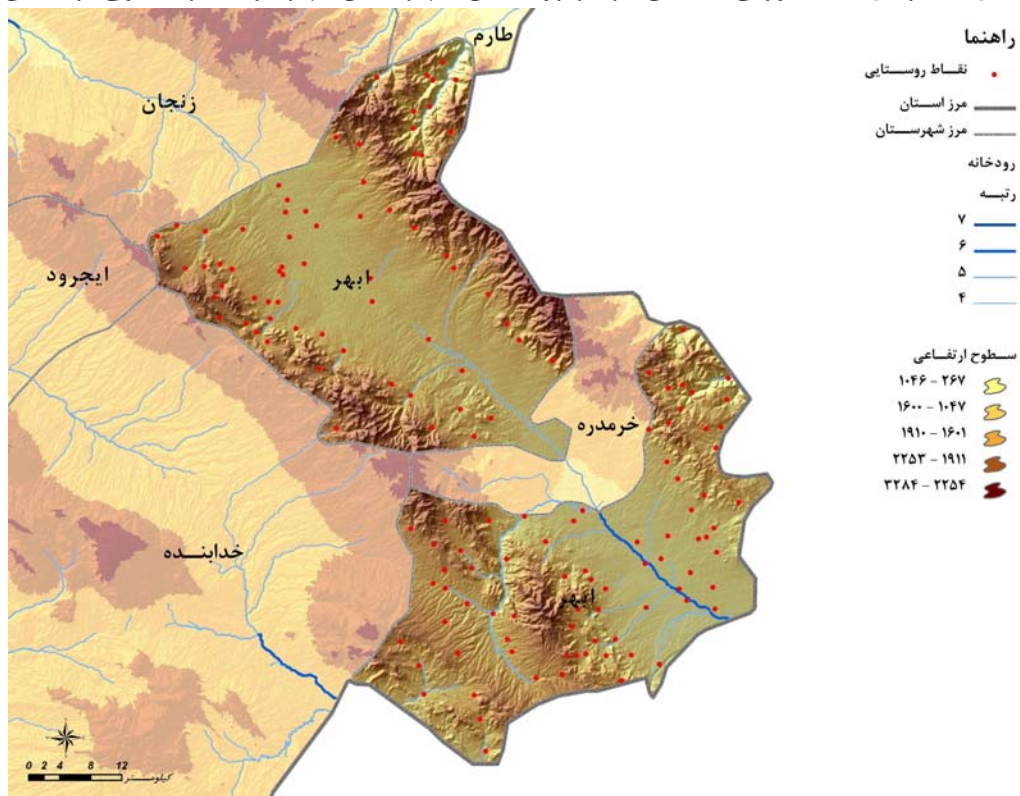
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۵- توزیع فضایی مراکز روستایی در بستر سطوح ارتفاعی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

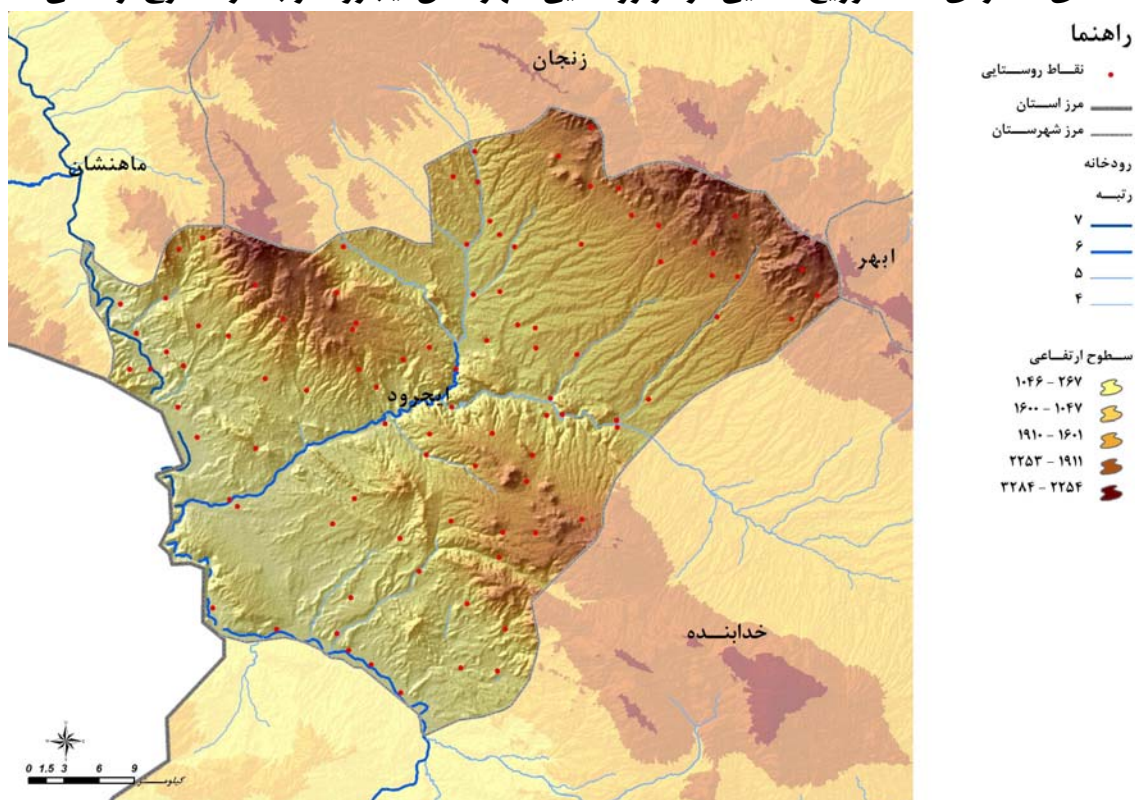

نقشه‌ی شماره‌ی ۳۶- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان ابهر در بستر سطوح ارتفاعی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

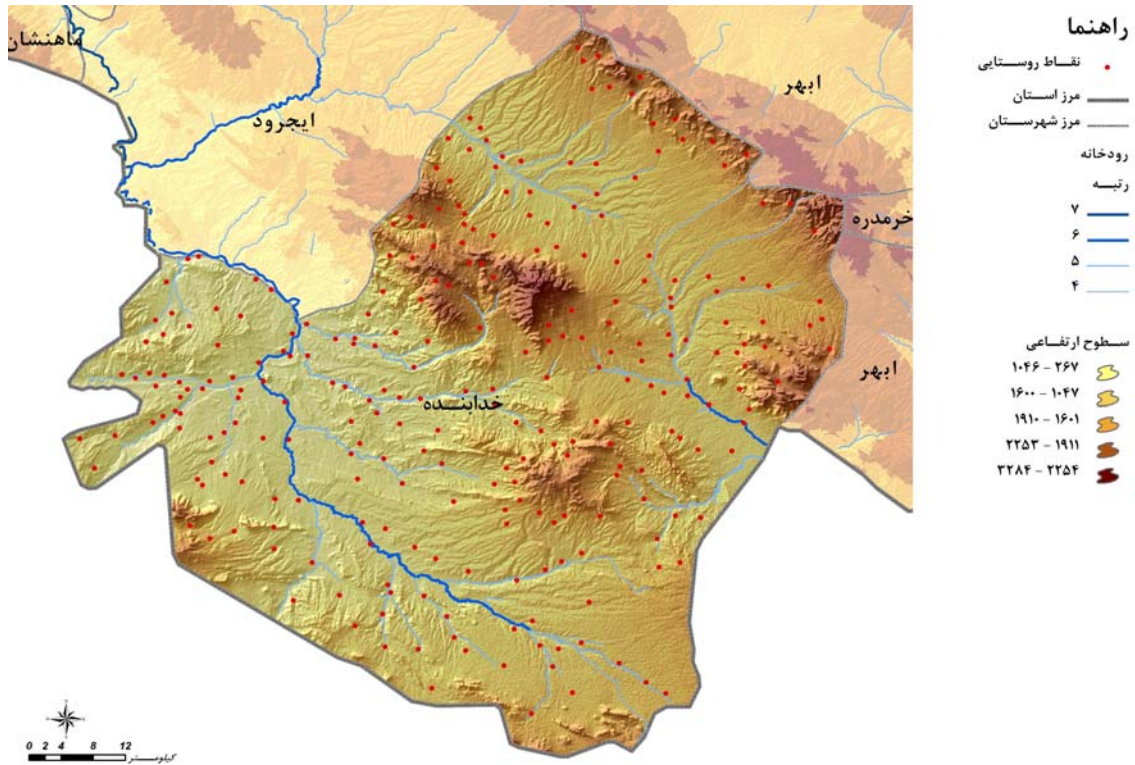
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۷- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان ايجرود در بستر سطوح ارتفاعی

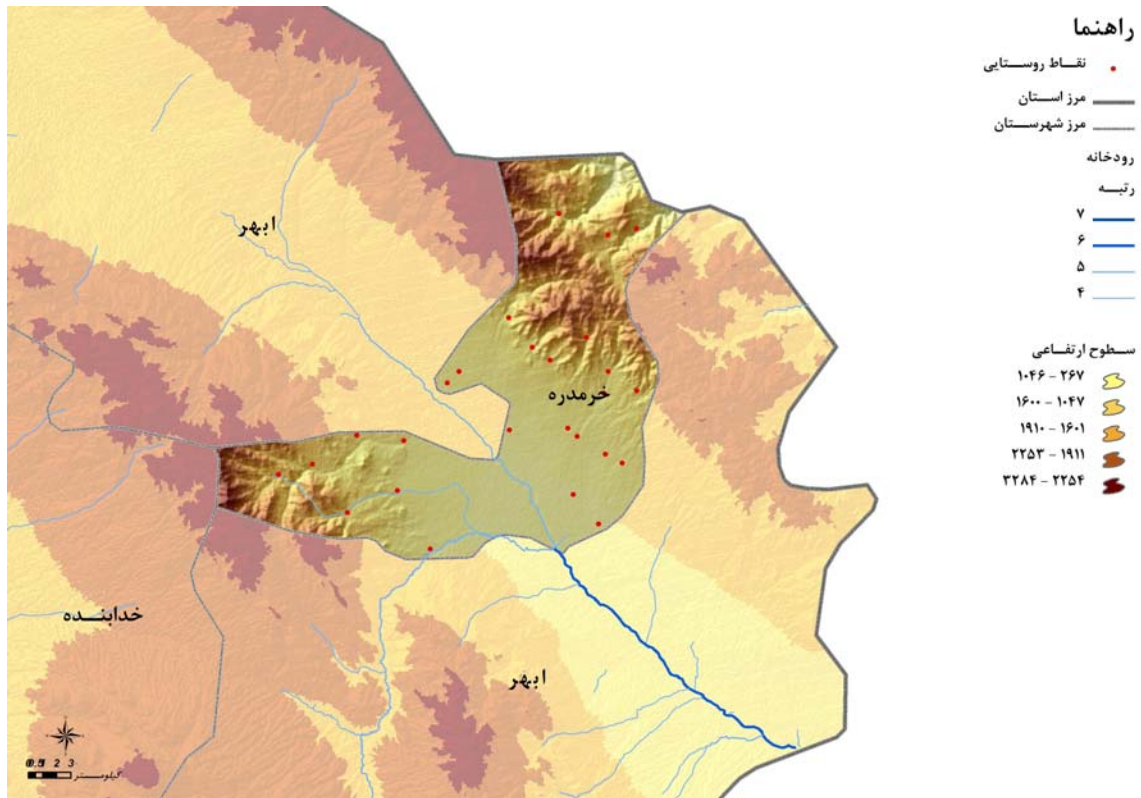
مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۳۸- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان خداپنده در بستر سطوح ارتفاعی

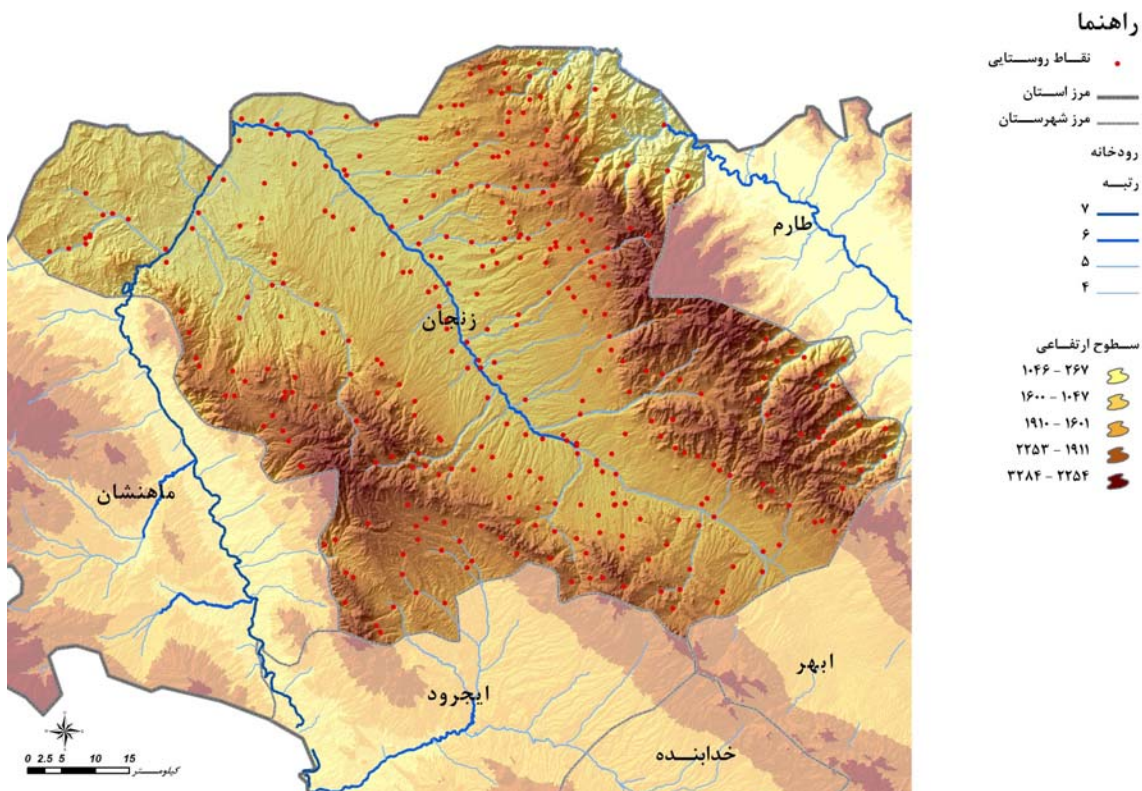
نقشه‌ی شماره‌ی ۳۹- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان خرمدره در بستر سطوح ارتفاعی

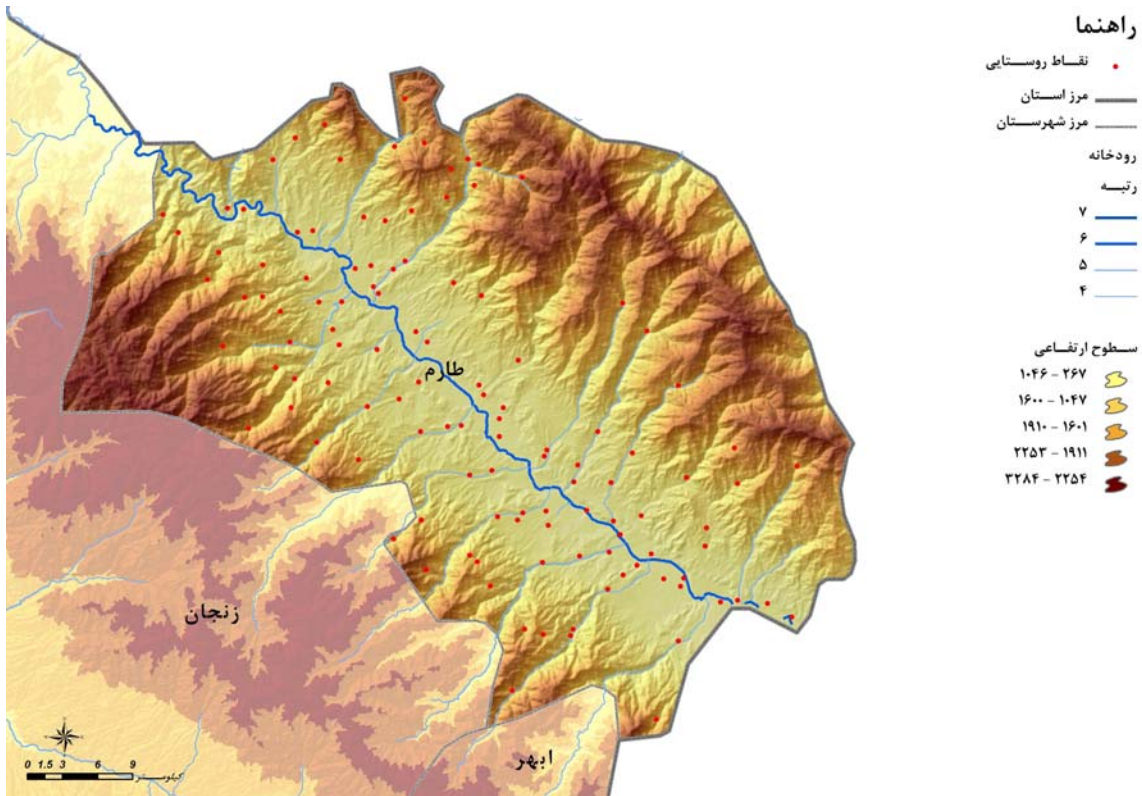

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۰- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان زنجان در بستر سطوح ارتفاعی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

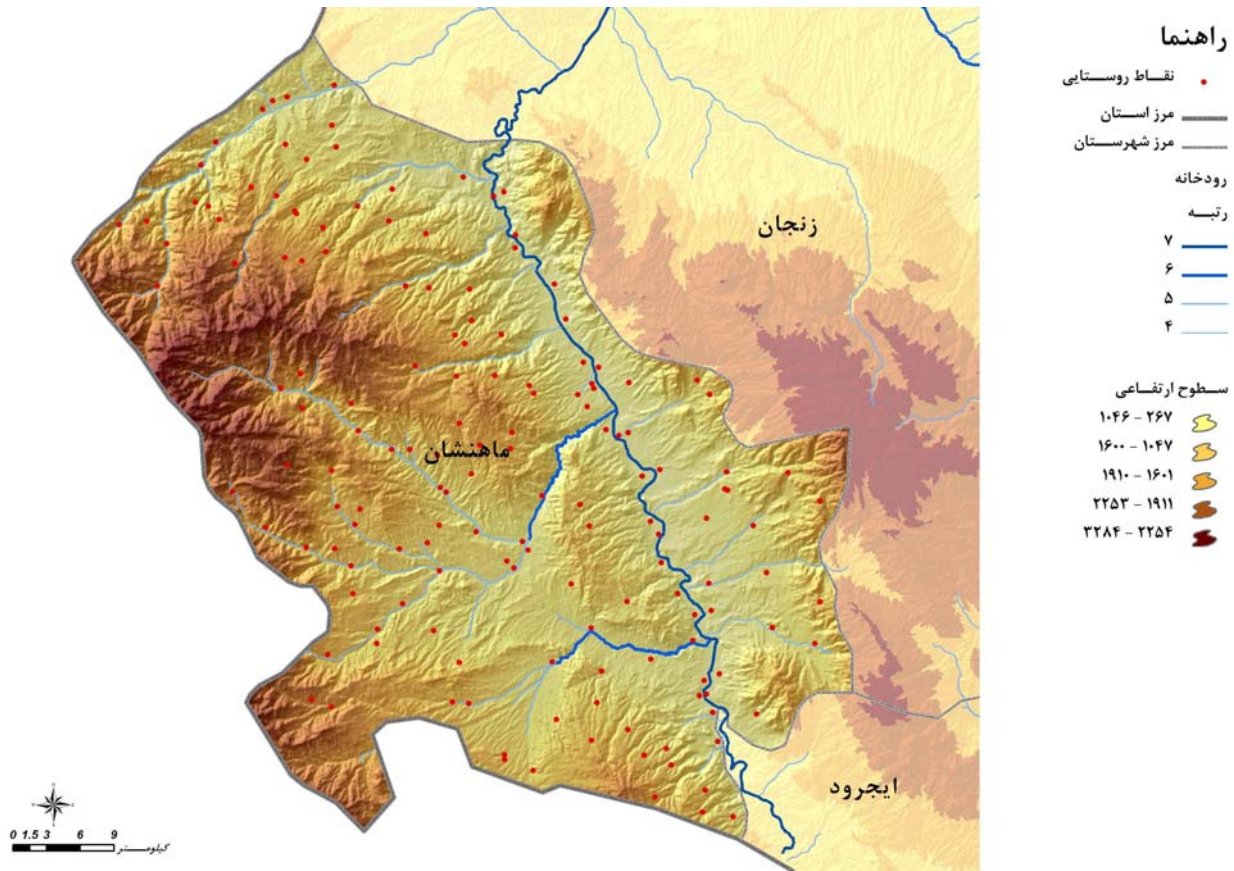
نقشه‌ی شماره‌ی ۴۱- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان طارم در بستر سطوح ارتفاعی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۲- توزیع فضایی مراکز روستایی شهرستان ماهنشان در بستر سطوح ارتفاعی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۳- سازمان فضایی فعالیت‌های اقتصادی، زیربنایی و پشتیبان تولید

۵-۱-۱-۳-۱- کشاورزی

همانگونه که در مبحث تبیین سازمان فضایی محیطی و زیست محیطی بیان شد، چهره‌ی طبیعی استان را دو بخش کوهستانی و دشت تشکیل می‌دهد و جهت ارتفاعات و ناهمواری‌ها شمال غرب به جنوب شرق و به موازات سیمای پستی و بلندی‌ها در شمال غرب کشور است. حد فاصل ارتفاعات، دشت‌های استان قرار گرفته‌اند. دشت سلطانیه زنجان، ابهر- خرمدره، سجاس- حلب، قیدار و گرماب، زرین آباد- گل تپه، دشت طارم و ماهنشان، انگوران مهم‌ترین دشت‌های استان است که قسمت عمده‌ی مراکز جمعیتی شهری و روستایی، مراکز فعالیت‌های اقتصادی و زیرساخت‌های پشتیبان تولید در محدوده‌ی آنها قرار گرفته است.

در بین فعالیت‌های مهم اقتصادی استان فعالیت‌های مرتبط با اقتصاد کشاورزی سهم قابل توجهی را به خود اختصاص داده است. به گونه‌ای که مطابق نقشه‌ی کاربری‌های اراضی استان سطح عمده‌ای از اراضی استان را محدوده‌های زراعی تشکیل

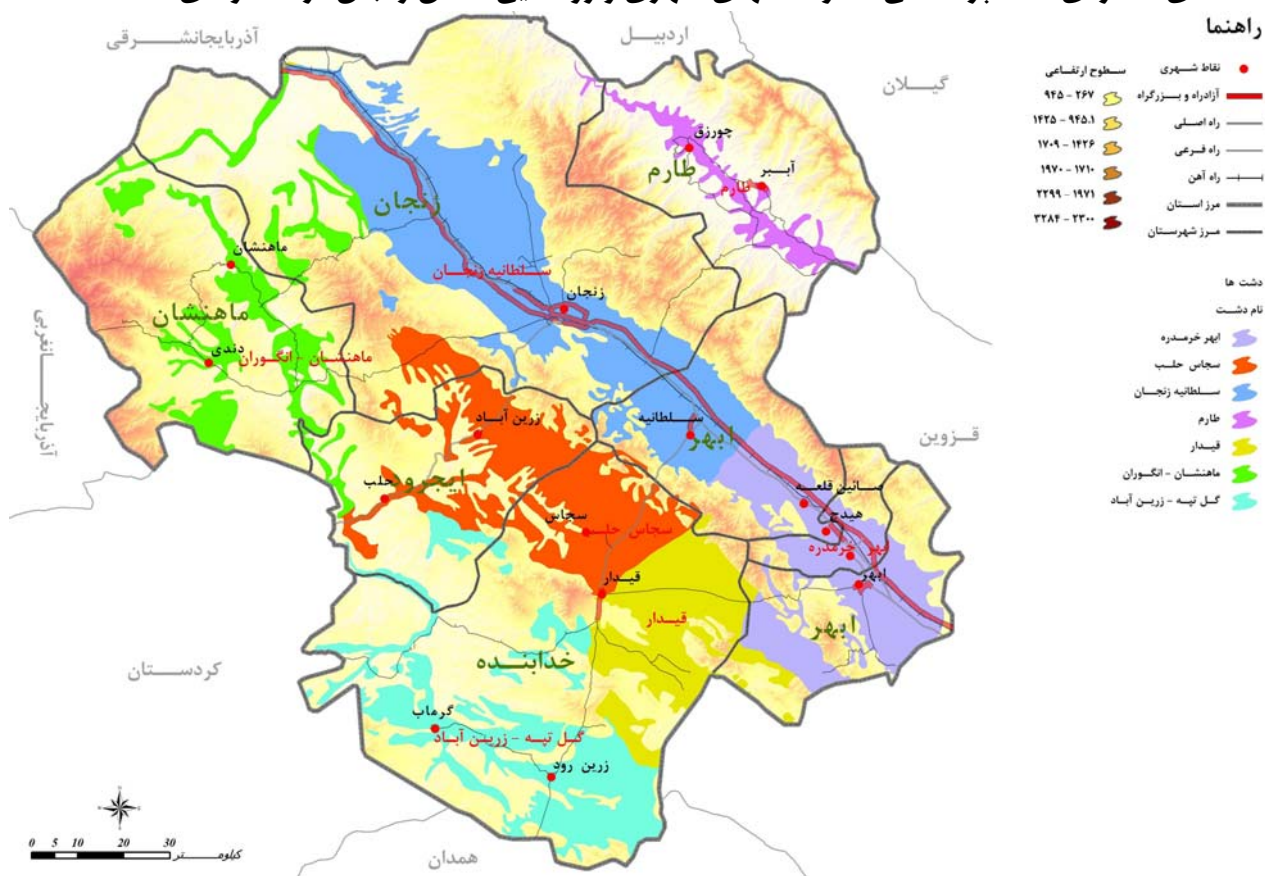

می‌دهد، به گونه ای که ۳۲/۲۲ درصد استان معادل ۷۰۱۹۰۱/۷ هکتار به دیمزارها اختصاص یافته است. که توان و قابلیت مناسب استان زنجان را در بخش کشاورزی نشان می‌دهد.

مطابق آمار سال‌های زراعی ۸۴-۱۳۷۶ به طور متوسط ۷۱/۷ درصد از کل اراضی زیر کشت استان و ۷۸/۴ درصد از سطح زیر کشت محصولات زراعی سالانه به صورت دیم بوده است؛ بنابراین سهم غالب زمینهای زراعی استان دیم است. بیشترین سطح اراضی زراعی دیم در استان به طور کلی در شهرستان خدابنده، ابهر و زنجان است و عمدتاً بر تپه ماهورها و دشت‌های قیدار، گل تپه و زرین آباد، سجاس در شهرستان ماهنشان و دشت‌های سلطانیه، زنجان، ابهر و خرمدره انطباق یافته است.

از کل مساحت استان تنها ۶/۶۵ درصد معادل ۱۴۴۸۰۳/۱ هکتار را زمین‌های زراعی آبی و باغ‌ها در بر گرفته است که نشان می‌دهد سهم اراضی آبی و باغات استان نسبت به اراضی دیم بسیار کمتر است. توزیع فضایی زمین‌های زراعی آبی و باغ‌ها به طور کلی به صورت نوارهای باریک در امتداد آبراهه‌های اصلی استان و همچنین در دشت‌های قیدار، سجاس، ابهر، خرمدره، سلطانیه، زنجان و طارم دیده می‌شود.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۳- پراکندگی سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان زنجان در محدوده‌ی دشت‌ها

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که از کل اراضی کشاورزی استان ۹۱/۴ درصد را اراضی زراعی تشکیل می‌دهد که هر ساله به زیر کشت محصولات سالانه می‌رود و ۷۸ درصد این اراضی دیم است.

متأسفانه بررسی سال‌های زراعی ۸۴-۱۳۷۶ نشان می‌دهد، سهم اراضی آبی استان در این سال‌ها رو به کاهش بوده است و از ۱۰۴/۹۰۰۰ هکتار در سال ۷۷-۱۳۷۶ به ۹۳/۲۰۰۰ هکتار در سال زراعی ۸۲-۱۳۸۱ کاهش یافته است. حال با توجه به سهم قابل توجه اراضی زراعی دیم و ویژگی‌های اقلیمی و رژیم بارش استان و مطالعات مربوط به تهدیدات محیطی استان که نشان می‌دهد، این استان در معرض ناپایداری‌های اقلیمی همچون وقوع خشکسالی است، لذا فراوانی بروز خشکسالی در مناطق استان و ریسک ناشی از زراعت دیم که توفیق در این فعالیت اقتصادی به میزان زیادی به نزولات جوی وابسته است، ریسک و آسیب‌پذیری ناشی از زراعت دیم را در سطح استان بسیار بالا می‌برد.

مهم‌تر این که پراکندگی اراضی دیم در محدوده‌هایی از استان بیشتر دیده می‌شود که سطوح هم باران محدوده‌های با بارش متوسط و کمتر در این محدوده‌ها واقع شده است. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که از کل جمعیت ده ساله و بیشتر استان در سال ۱۳۸۵، ۲۹/۴ درصد در بخش کشاورزی مشغول به کار بوده‌اند که این میزان رقم قابل توجهی را نشان می‌دهد. هرچند این میزان در ده سال گذشته و به نسبت سال ۱۳۷۵ بسیار کاهش پیدا کرده است؛ چرا که میزان اشتغال در بخش کشاورزی در سال یاد شده برابر ۳۸ درصد بوده است. این موضوع نشان می‌دهد فعالیت در بخش کشاورزی استان در ده سال گذشته روند نزولی داشته و سهم این بخش به بخش‌های صنعت و خدمات و بازرگانی منتقل شده است. به نظر می‌رسد این رخداد بی‌ارتباط با روند رو به کاهش جمعیت روستایی و تخلیه روستاهای استان و افزایش جمعیت شهری در این سال‌ها نباشد. این موضوع از معضلات و تهدیدات مهم استان در بخش نیروی انسانی است.

در بین محصولات زراعی استان، غلات بیش‌ترین سهم را دارد، به گونه‌ای که ۷۱ درصد سطوح زیر کشت استان (در دوره‌ی زراعی ۸۲-۱۳۷۶) را غلات تشکیل داده است. ۹/۴ درصد نباتات علوفه‌ای، ۸/۸ درصد حبوبات و ۴/۱ درصد را سایر محصولات زراعی شامل سبزیجات و سایر محصولات زراعی تشکیل می‌دهد. همچنین ۹۴ درصد از کل سطح زراعی زیر کشت محصولات زراعی استان به کشت گندم، جو، یونجه، عدس، نخود و لوبیا اختصاص دارد و در این میان گندم به تنهایی ۶۵/۷ درصد را داراست. شایان ذکر است، سهم محصولات باغی استان با وجود محدودیت سطح زیرکشت از نظر ارزش افزوده، عملکرد بیش‌تر در واحد سطح و درآمدزایی برای کشاورزان استان بسیار حائز اهمیت است.

کاربری اراضی در شهرستان های استان

شهرستان زنجان ۳۰/۵ درصد مساحت استان را در بر گرفته است و بزرگترین شهرستان استان است. شهرستان خرمدره با ۱/۸ درصد پوشش مساحت استان، کمترین سهم از مساحت استان را به خود اختصاص داده است. اما وضعیت شهرستانها از نظر دارا بودن میزان اراضی کشاورزی و سهم آنها در استان متفاوت است. به گونه‌ای که، شهرستان خدابنده بیشترین مقدار (۳۴/۷ درصد) از اراضی کشاورزی استان را به خود اختصاص داده است. اگر چه شهرستان خرمدره کمترین سهم را در اراضی کشاورزی استان دارد، با وجود این که سهم مساحت آن از مساحت استان ۱/۸ درصد است، اما سهم اراضی کشاورزی آن از کل سطح کشاورزی استان برابر با ۲/۴ درصد است. در مورد سایر شهرستانها نیز چه از نظر رتبه و چه از نظر مقدار سهم آنها از اراضی کشاورزی، با سهم آنها از مساحت کل استان تفاوت دارد. دلیل آن در تفاوت درصد کاربری اراضی کشاورزی این شهرستانها نهفته است.

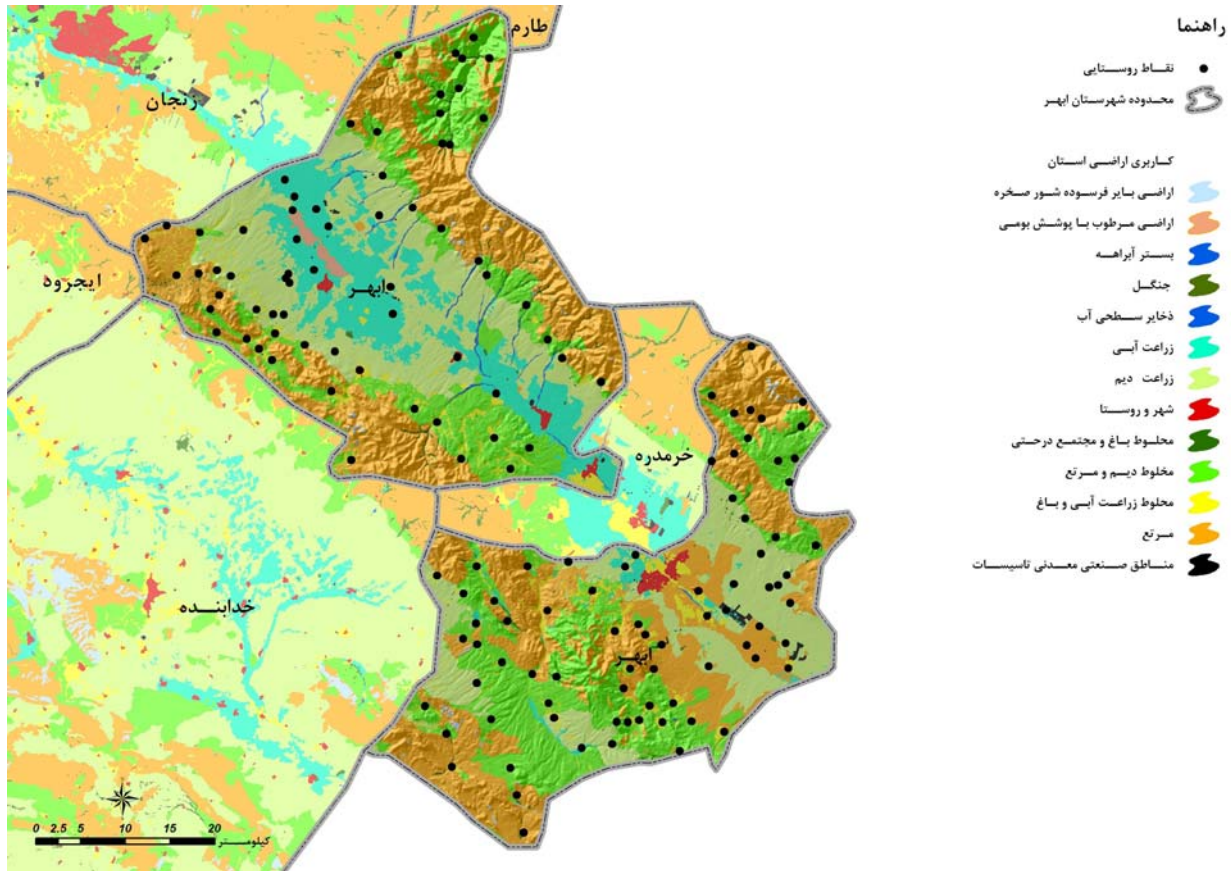
• شهرستان ابهر

وجود اراضی مسطح و دسترسی به منابع آبی سطحی و زیرزمینی شرایط مطلوبی را برای انجام فعالیت‌های کشاورزی در شهرستان ابهر فراهم کرده است. متوسط کاربری این شهرستان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۲۶/۶ درصد بوده که هم از متوسط استان و هم از متوسط کشوری بالاتر بوده است.

شهرستان ابهر دارای پتانسیل مناسب برای کشت محصولات باغی و نیز محصولات زراعی آبی است. چرا که در دوره‌ی مورد بررسی به طور متوسط ۴۱ درصد از اراضی تحت کشت این شهرستان به کشت محصولات زراعی آبی و باغی اختصاص داشته است که ۲۸ درصد آن محصولات زراعی آبی و ۱۳ درصد باغ‌های شهرستان بوده است. در سال‌های ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط حدود ۸۷ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان ابهر به کشت محصولات سالانه و ۱۳ درصد آن به محصولات دائمی اختصاص یافته است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۴- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان ابهر در سال ۱۳۸۶

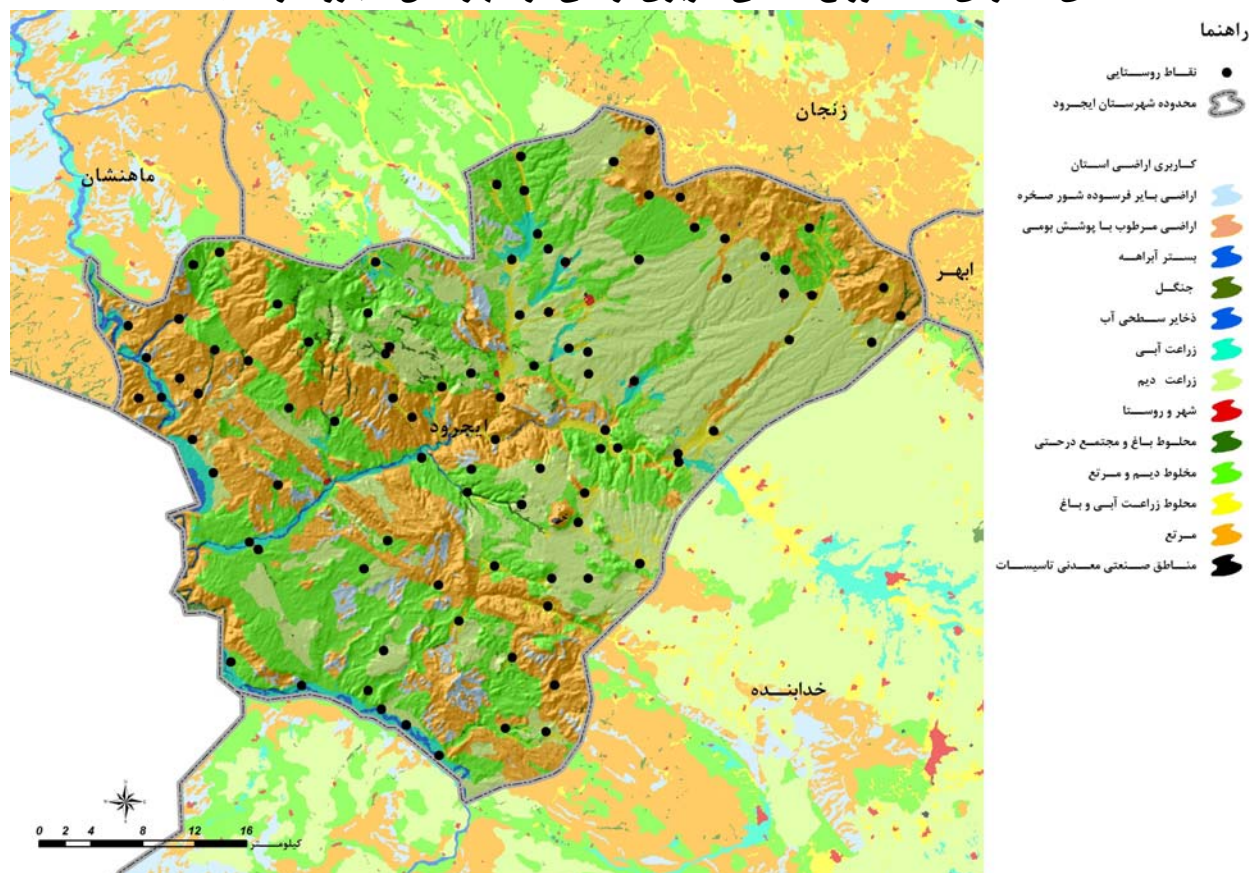
مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• شهرستان ایجرود

در حالی که سهم شهرستان ایجرود از اراضی کشاورزی استان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۱۰ درصد بوده است، این امر بیانگر بالا بودن درصد کاربری اراضی کشاورزی شهرستان نسبت به متوسط استان است. متوسط کاربری این شهرستان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۳۰ درصد بوده که هم از متوسط استان و هم از متوسط کشوری بیشتر بوده است. اگرچه شهرستان ایجرود دارای پتانسیل مناسب جهت کشت محصولات باغی و محصولات زراعی است، اما ۷۸ درصد از اراضی کشاورزی در این شهرستان به صورت دیم کشت می‌گردد. این در حالی است که (به اعتقاد کارشناسان) در شهرستان ایجرود ۷۳ درصد از اراضی در صورت تامین آب می‌تواند با استفاده از روش‌های آبیاری نوین به کشت محصولات زراعی آبی اختصاص یابد. در دوره‌ی مورد بررسی به طور متوسط ۱۶/۵ درصد از اراضی تحت کشت این شهرستان، محصولات زراعی آبی و ۵/۷ درصد باغی بوده است. در دوره‌ی مزبور بیش از ۹۴ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان ایجرود به کشت محصولات سالانه و کمتر از ۶ درصد آن به محصولات دائمی اختصاص یافته است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۵- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان ایجرود در سال ۱۳۸۶

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

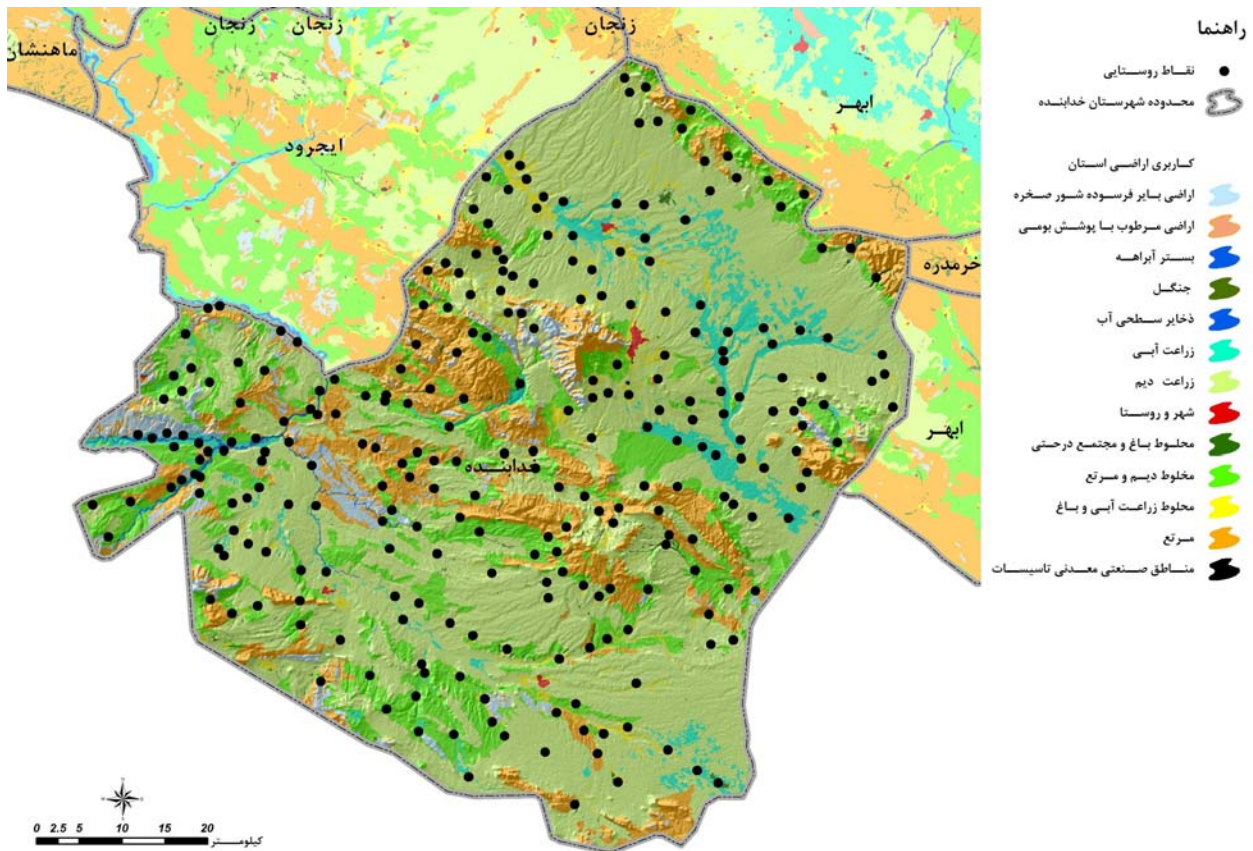
• شهرستان خدابنده

سهم شهرستان خدابنده از اراضی کشاورزی استان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۳۴/۷ درصد بوده است، دلیل این امر بالا بودن درصد کاربری اراضی کشاورزی شهرستان نسبت به متوسط استان است. متوسط کاربری این شهرستان در دوره‌ی مذکور به طور متوسط ۳۷ درصد بوده که به مراتب بیشتر از متوسط استان و متوسط کشوری بوده است.

اگر چه شهرستان خدابنده از نظر درصد کاربری اراضی کشاورزی در استان با ۳۴/۷ درصد رتبه اول را دارد، اما ۸۵/۴ درصد از اراضی کشاورزی در این شهرستان به صورت دیم می‌گردد، در صورتی که در این شهرستان ۲۱ درصد از اراضی در صورت تأمین آب می‌تواند با استفاده از روش آبیاری ثقلی به کشت محصولات زراعی آبی اختصاص یابد و در ۷۲ درصد از اراضی این شهرستان محصولات زراعی آبی در صورت تأمین آب، با استفاده از روش‌های آبیاری نوین قابل کشت است. در دوره‌ی مورد بررسی به طور متوسط ۱۱/۳ درصد از اراضی تحت کشت این شهرستان، محصولات زراعی آبی و تنها ۳/۳ درصد باغی بوده است. در دوره‌ی مزبور ۹۶/۷ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان خدابنده به کشت محصولات سالانه و ۳/۳ درصد آن به محصولات دائمی اختصاص یافته است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۶- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان خدابنده در سال ۱۳۸۶

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• شهرستان خرمدره

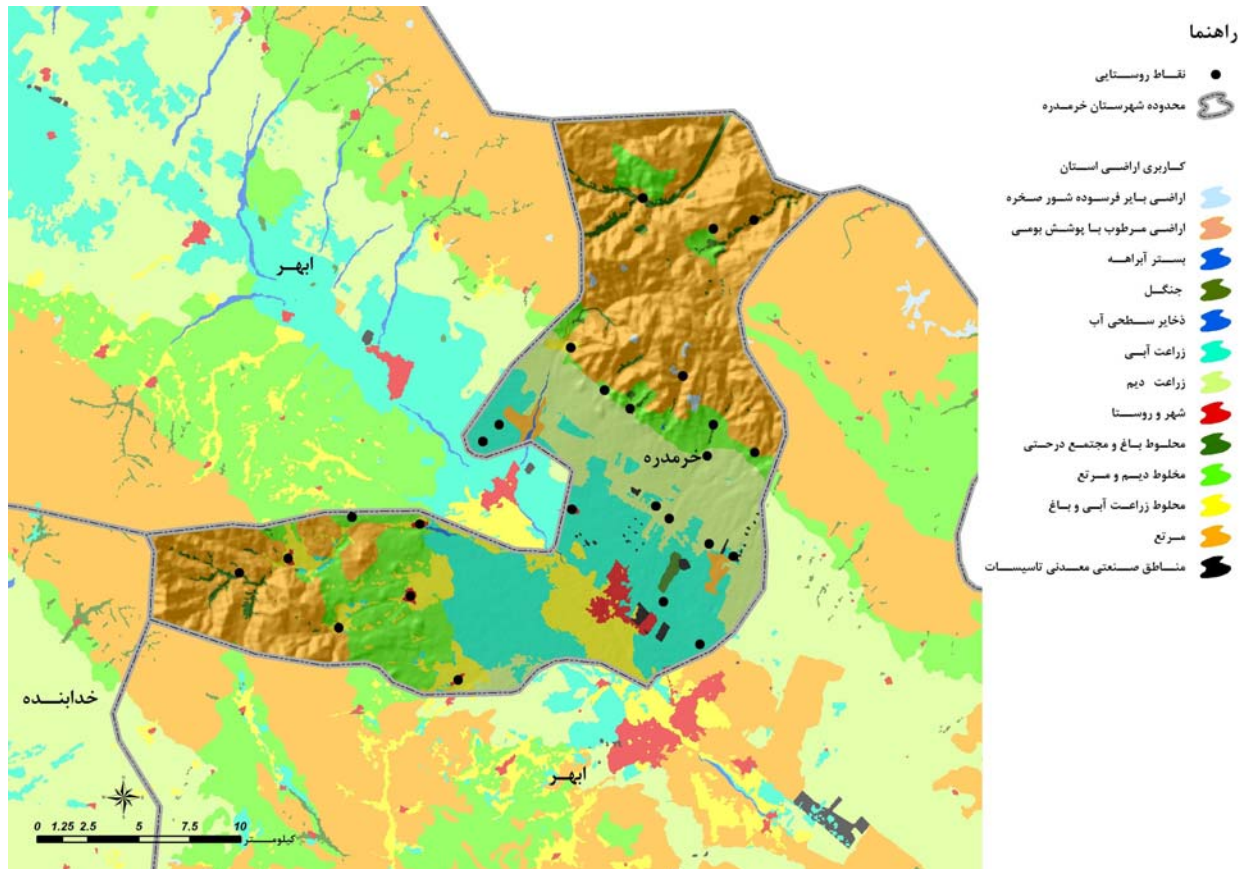
متوسط سهم شهرستان خرمدره از اراضی کشاورزی استان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۲/۴ درصد بوده است که نشان دهنده‌ی بالا بودن درصد کاربری اراضی کشاورزی شهرستان نسبت به متوسط استان است. متوسط کاربری اراضی کشاورزی این شهرستان در دوره‌ی مذکور به طور متوسط ۳۲/۲ درصد بوده که بیشتر از متوسط استان و متوسط کشوری بوده است.

در دوره‌ی زراعی ۸۴-۱۳۷۹ حدود ۷۱/۶ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان خرمدره به کشت محصولات سالانه و ۲۸/۴ درصد آن به محصولات دائمی اختصاص یافته است. از کل اراضی کشاورزی این شهرستان ۴۷/۶ درصد زراعی آبی و ۲۸/۴ درصد باغی و ۲۳/۹ درصد به صورت دیم کشت می‌گردد. اگر چه سهم اراضی آبی و باغها در این شهرستان بالاست و این یک مزیت و نقطه‌ی قوت برای کشاورزی منطقه‌ی مزبور تلقی می‌شود، ولی به دلیل پایین بودن مساحت کل شهرستان، سهم آن در کل کشاورزی استان چندان تاثیر گذار نیست.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۷- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان خرمدره در سال ۱۳۸۶

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

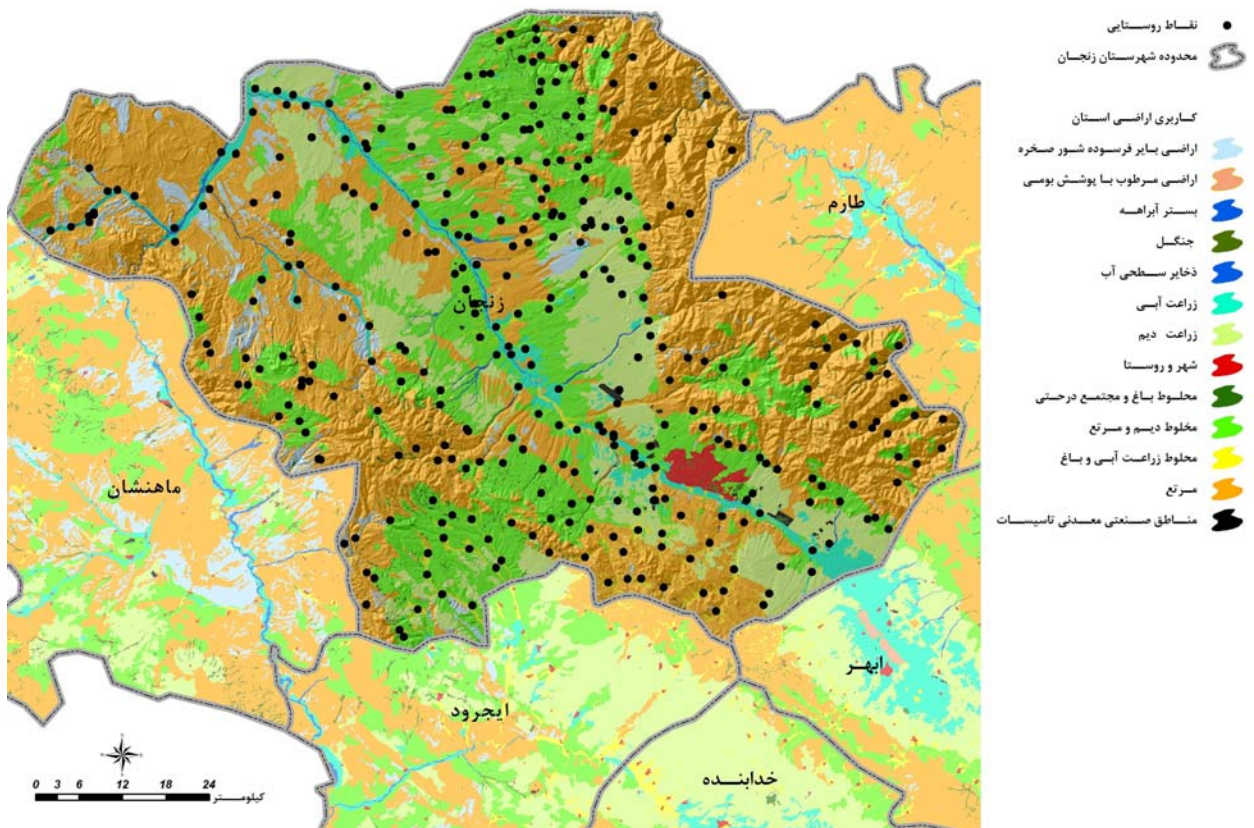
• شهرستان زنجان

متوسط سهم شهرستان زنجان از اراضی کشاورزی استان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۲۵ درصد بوده است که نشان دهنده‌ی پایین بودن درصد کاربری اراضی کشاورزی شهرستان نسبت به متوسط استان است. درصد کاربری اراضی کشاورزی این شهرستان در دوره‌ی مذکور به طور متوسط ۲۰/۳ درصد بوده که کمتر از متوسط استان و بیشتر از متوسط کشوری بوده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴۸- توزیع فضایی کاربری اراضی در شهرستان زنجان در سال ۱۳۸۶

راهنما

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• شهرستان طارم

متوسط سهم شهرستان طارم از اراضی کشاورزی استان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۴/۵ درصد بوده است که نشان دهنده‌ی پایین بودن درصد کاربری اراضی کشاورزی شهرستان نسبت به متوسط استان است. درصد کاربری اراضی کشاورزی این شهرستان در دوره‌ی مذکور به طور متوسط ۱۱ درصد بوده که کمتر از متوسط استان و بیشتر از متوسط کشوری بوده است. اگر چه شهرستان طارم در بین شهرستان‌های استان زنجان کمترین درصد کاربری اراضی کشاورزی را دارد، ولی شرایط آب و هوایی و اقلیم خاص حاکم بر این منطقه، موقعیت خاصی را برای این شهرستان فراهم کرده است که نظیر آن حتی در سطح کشور کمتر به چشم می‌خورد.

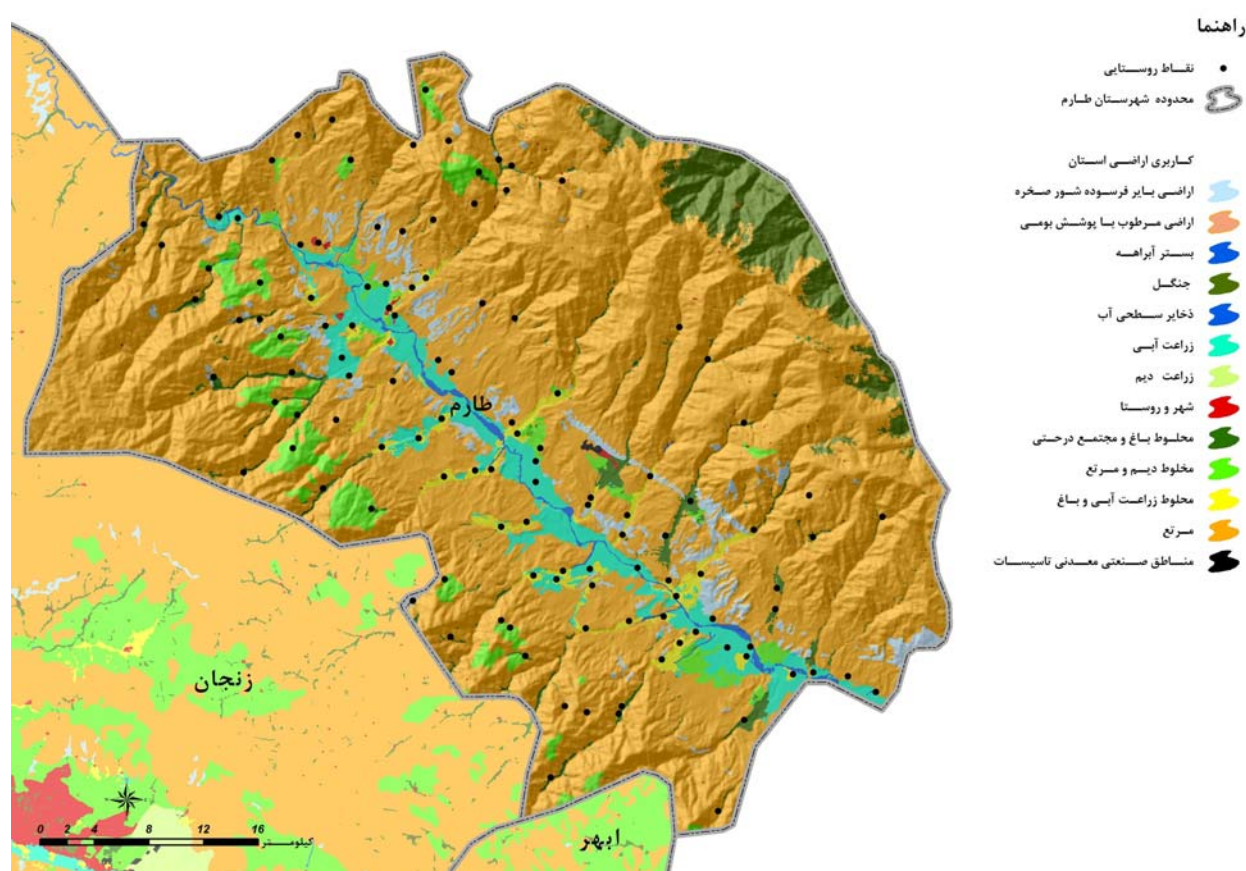
در دوره‌ی زراعی ۸۴-۱۳۷۹ حدود ۵۳/۵ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان طارم به کشت محصولات سالانه و ۴۶/۵ درصد آن به محصولات دائمی اختصاص یافته است. از کل اراضی کشاورزی این شهرستان ۴۸/۱۶ درصد زراعی آبی ۴۶/۵ درصد باغی و تنها ۵/۴ درصد به صورت دیم کشت می‌گردد. اگر چه سهم اراضی آبی و باغ‌ها در این شهرستان بالاست و این امر به همراه

ویژگی‌های آب و هوایی منطقه یک مزیت و نقطه‌ی قوت برای کشاورزی شهرستان مزبور تلقی می‌شود، ولی شرایط نامناسب راه‌های ارتباطی طارم با مرکز استان و سایر مناطق همجوار یکی از چالش‌های اساسی این شهرستان است.

به لحاظ شرایط آب و هوایی حاکم بر منطقه طارم، الگوی کشت و نوع محصولات زیر کشت - اعم از زراعی و باغی - در این شهرستان با سایر مناطق استان متفاوت می‌باشد. اگر چه گندم بیشترین سطح زیر کشت (۲۲ درصد) را داراست؛ ولی در مقایسه با سایر شهرستان‌ها به مراتب پایین‌تر است، همچنین بیش از ۴۳ درصد از کل اراضی کشاورزی شهرستان به کشت انواع سبزیجات اختصاص یافته است که در سایر شهرستان‌ها این رقم بسیار کم است.

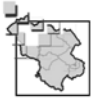
نقشه‌ی شماره‌ی ۴۹- توزیع فضای کاربری اراضی در شهرستان طارم در سال ۱۳۸۶

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

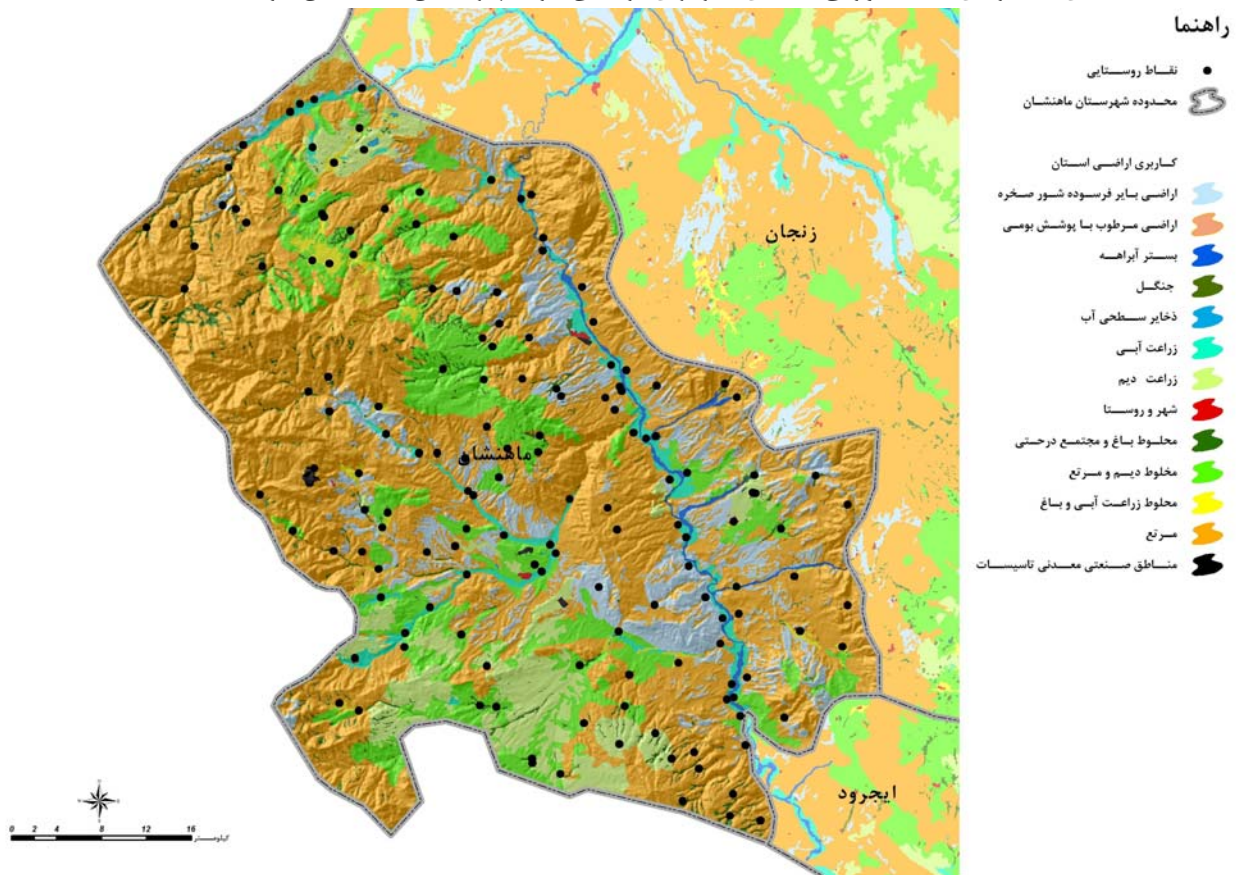
• شهرستان ماهنشان

متوسط سهم شهرستان ماهنشان از اراضی کشاورزی استان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۹ به طور متوسط ۹/۰ درصد بوده است که نشان دهنده‌ی پایین بودن درصد کاربری اراضی کشاورزی شهرستان نسبت به متوسط استان است. درصد کاربری اراضی کشاورزی این شهرستان در دوره‌ی مذکور به طور متوسط ۱۷/۷ درصد بوده که کمتر از متوسط استان و بیشتر از متوسط کشوری بوده است.

در دوره‌ی زراعی ۸۴-۱۳۷۹ حدود ۹۲ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان ماهنشان به کشت محصولات سالانه و ۸ درصد آن به محصولات دائمی اختصاص یافته است. از کل اراضی کشاورزی این شهرستان ۱۶/۵ درصد زراعی آبی، ۸ درصد باغی و ۷۵/۵ درصد به صورت دیم کشت می‌باشد. از آن‌جا که سهم اراضی دیم در این شهرستان بالاست و بیش از سه چهارم اراضی کشاورزی فقط با استفاده از نزولات جوی کشت می‌شود، لذا ریسک ناشی از شرایط نامطلوب جوی نیز بالاست و کشاورزان را با چالش اساسی مواجه کرده است. با وجود این عبور رودخانه قزل اوزن یکی از فرصت‌های مناسب شهرستان ماهنشان تلقی می‌شود که استفاده مطلوب از این موقعیت باید مدنظر قرار گیرد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۰- توزیع فضای کاربری اراضی در شهرستان ماهنشان در سال ۱۳۸۶

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۳-۲- دامداری

• دامداری سنتی

به دلیل وجود بیش از ۶۶۵/۷ هزار هکتار مراتع خوب و متوسط^۱ و تولید سالانه حدود ۲۰۰ هزار تن نباتات علوفه‌ای شرایط مناسبی برای انجام فعالیت‌های دامپروری و دامداری در استان زنجان وجود دارد. در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۶ «گوسفند بره» با میزان ۴۵/۶ درصد بیش‌ترین و گاو اصیل با میزان ۵/۹ درصد کمترین سهم را در جمعیت دامی استان داشته‌اند. جمعیت «گاو و گوساله بومی» با بیش از ۲۶ درصد سهم از جمعیت دامی استان در رتبه‌ی دوم قرار گرفته است. تا حدودی تمایل به جایگزینی دامداری و دامپروری صنعتی به جای دامداری سنتی افزایش یافته است. در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۶ تعداد و ظرفیت واحدهای پرورش گوساله پروراری به ترتیب با ۱۹/۴ درصد و ۲۴/۲ درصد رشد سالانه، بیش‌ترین افزایش را داشته است. ظرفیت واحدهای گاوشیری به طور متوسط سالانه ۱۹/۰ درصد افزایش یافته است. در همین مدت متوسط رشد سالانه‌ی ظرفیت واحدهای پرورش مرغ تخم‌گذار و گوشتی به ترتیب ۱۹/۴ درصد و ۴/۳ درصد بوده است.

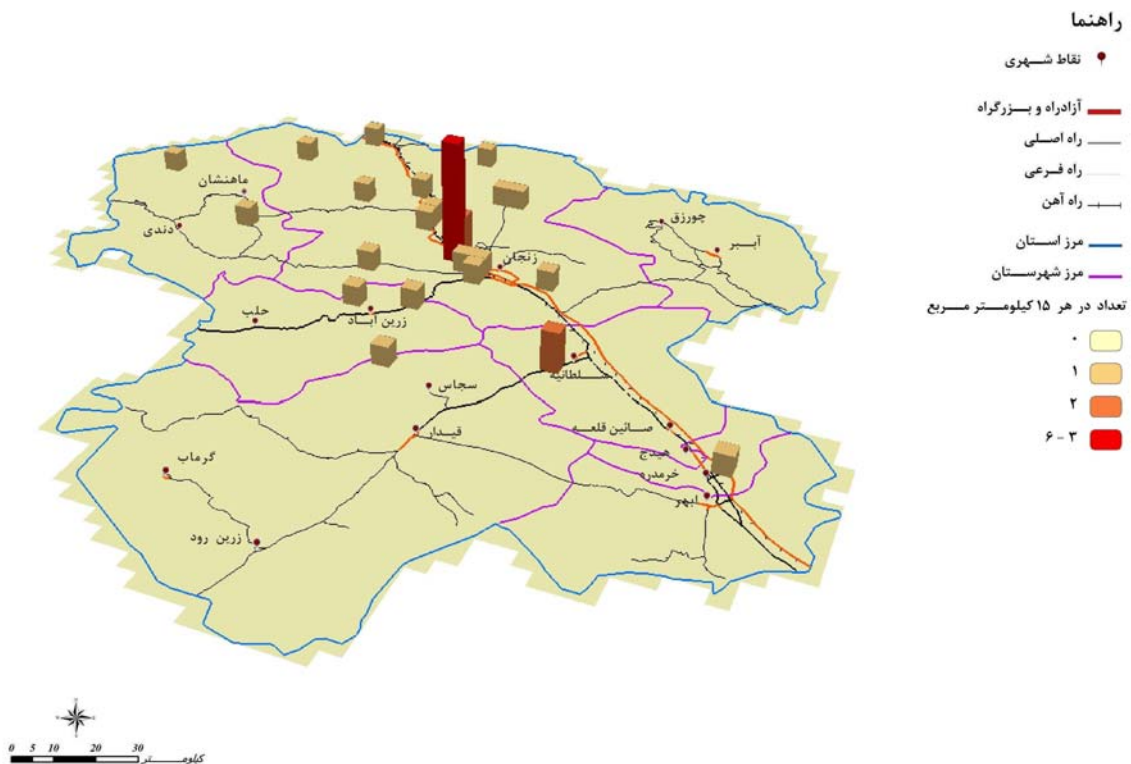
• دامداری صنعتی

مطابق آمار سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان در سال ۱۳۸۴ تعداد ۸۲ مرکز پرورش و نگهداری گاو شیری در استان مستقر بوده است و ظرفیت کل این واحدها ۱۳۷۸۵ رأس گاو شیری بوده است. همچنین در سال یاد شده تعداد ۹۱ واحد صنعتی پرورش گوساله پروراری در استان زنجان وجود داشته است. مجموع ظرفیت واحدهای صنعتی تولید گوساله پروراری ۱۵۴۹۰ رأس بوده است. در سال‌های ۸۲-۱۳۷۶، تعداد واحدهای پرورش گاو شیری از ۵۲ واحد به ۸۲ واحد در پایان دوره رسیده است و ظرفیت آنها نیز از ۳۴۳۵ رأس به ۱۳۷۸۵ رأس رسیده است، بنابراین از نظر تعداد واحدهای گاو شیری ۵/۹ درصد رشد و در خصوص ظرفیت این واحد ۱۹ درصد رشد دیده می‌شود. همچنین در این دوره، تعداد مراکز گوساله پروراری استان زنجان از ۲۲ واحد به ۹۱ واحد رسیده است که بیانگر رشدی معادل ۱۹/۴ درصد می‌باشد. همچنین ظرفیت این مراکز از ۲۷۳۵ رأس به ۱۵۴۹۰ رأس گوساله رسیده است. متوسط رشد ظرفیت این واحد ۲۴/۲ درصد بوده است.

۱. وزارت جهاد کشاورزی، آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۸۳، جلد دوم

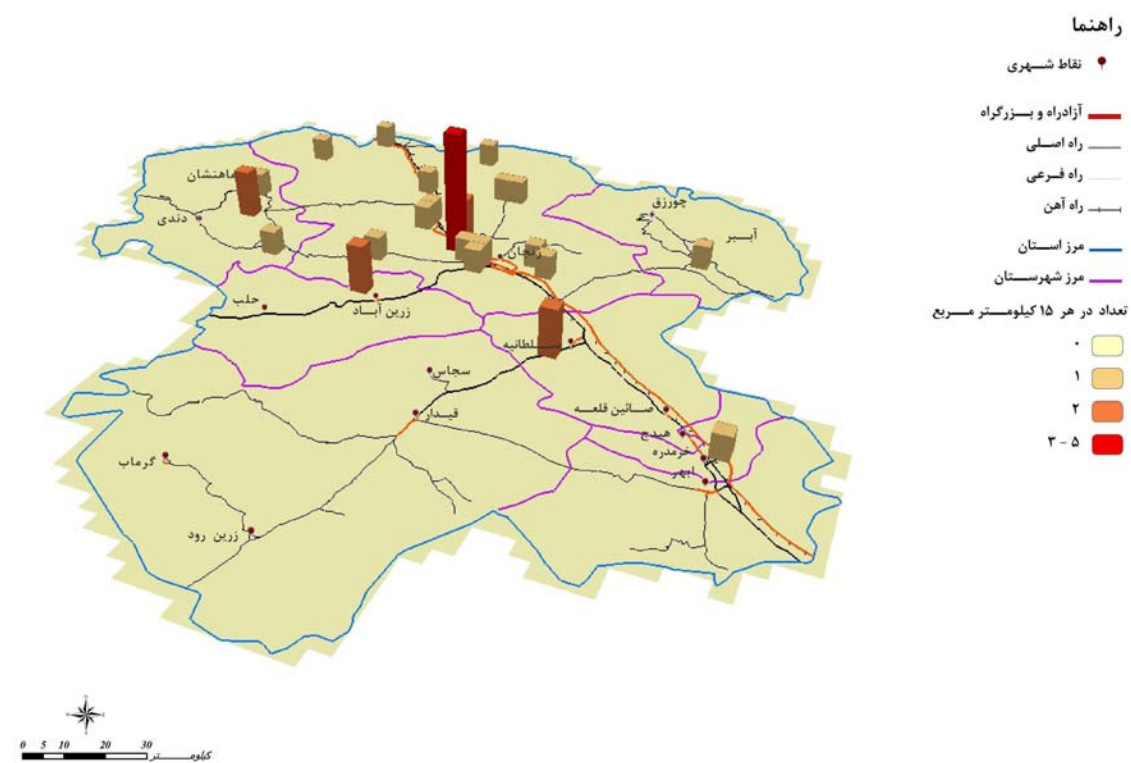

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۱- توزیع فضایی دامداری‌های متمرکز در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۲- توزیع فضایی گاوداری‌های صنعتی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

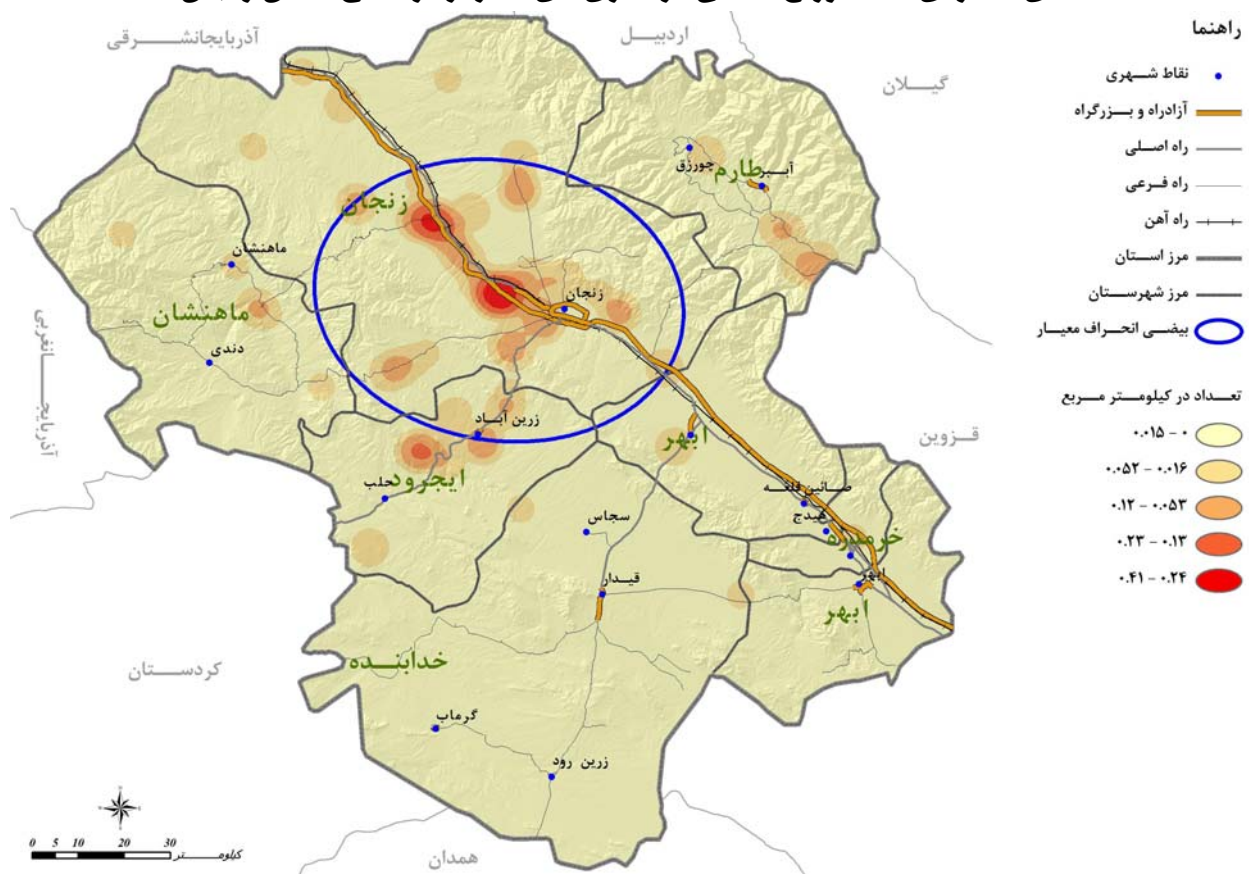

• مرغداری صنعتی

مطابق آمار سازمان جهاد کشاورزی در سال ۱۳۸۴، تعداد واحدهای صنعتی پرورش مرغ گوشتی، ۱۲۱ واحد و مجموع ظرفیت آن ۳/۱۳۸/۱۰۰ قطعه مرغ بوده است. همچنین در سال یاد شده تعداد واحدهای صنعتی پرورش و نگهداری مرغ تخم‌گذار ۱۲ واحد و مجموع ظرفیت آنها ۶۱۲/۷۰۰ قطعه بوده است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۵۳ توزیع فضایی مرغداری‌ها صنعتی در سطح استان زنجان نمایش داده شده است و ملاحظه می‌گردد بیشترین تمرکز فضایی مرغداری‌های صنعتی در استان زنجان در محدوده‌ی شهرستان زنجان، به ویژه در محور ارتباطی زنجان-میانه قرار دارد. همچنین در شهرستان‌های طارم و ایجرود تعداد قابل توجهی مرغداری صنعتی مشغول فعالیت هستند (محور زنجان- زرین‌آباد). در این میان کمترین تعداد مرغداری صنعتی در شهرستان‌های خداآینده، ابهر و خرمدره دیده می‌شود.

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۳- توزیع فضایی مرغداری‌های متمرکز در سطح استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

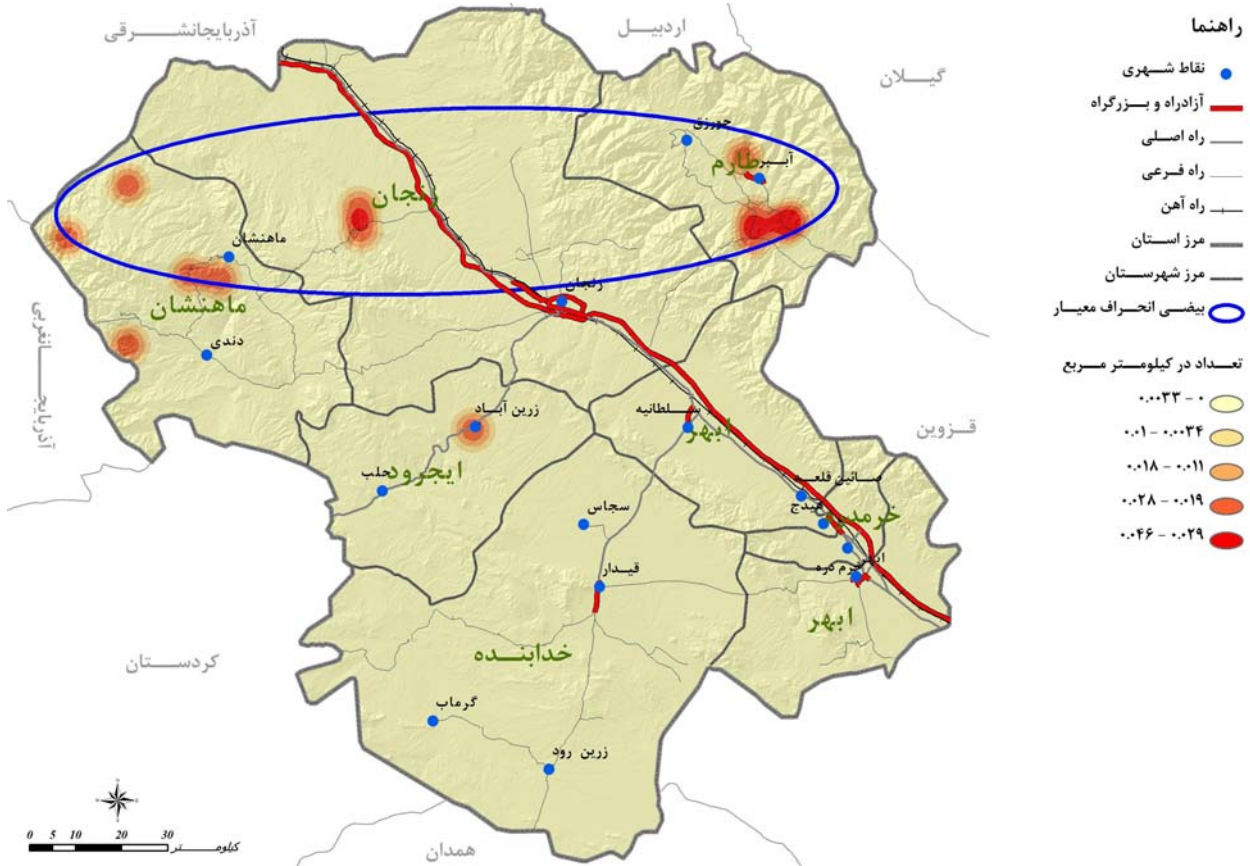
• پرورش زنبور عسل

در نقشه‌ی شماره‌ی ۵۴ محدوده‌های پرورش زنبور عسل در استان زنجان نمایش داده شده است. مطابق اطلاعات نقشه‌ی یاد شده بیش‌ترین واحدهای زنبورداری در شهرستان طارم در محدوده‌های روستای بالابان، هزاررود، سرخ دیزج، دستجرده و زهترآباد وجود داشته است. همچنین در شهرستان ماهنشان در محدوده‌ی روستاهای پری، علمکندی، آق‌کند، پشتوک و گلابر چند واحد زنبورداری وجود دارد. در شهرستان زنجان نیز در محدوده‌های روستایی اندآباد علیا و سفلی چند واحد زنبورداری قرار گرفته است و شهرستان‌های ابهر، خرمدره و خدابنده در دوره‌ی مورد بررسی فاقد واحد زنبورداری بوده‌اند.

• پرورش کرم ابریشم

در نقشه‌ی شماره‌ی ۵۵ محدوده‌های پرورش کرم ابریشم در استان زنجان نمایش داده است همان گونه که ملاحظه می‌گردد، شهرستان طارم محل تمرکز پرورش کرم ابریشم در استان است و در سایر مناطق استان این فعالیت به صورت محدود انجام می‌گیرد و تنها در حد دو واحد در شهرستان ایجرود و خدابنده پرورش کرم ابریشم گزارش شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۴- توزیع فضایی مراکز پرورش زنبور عسل در سطح استان زنجان

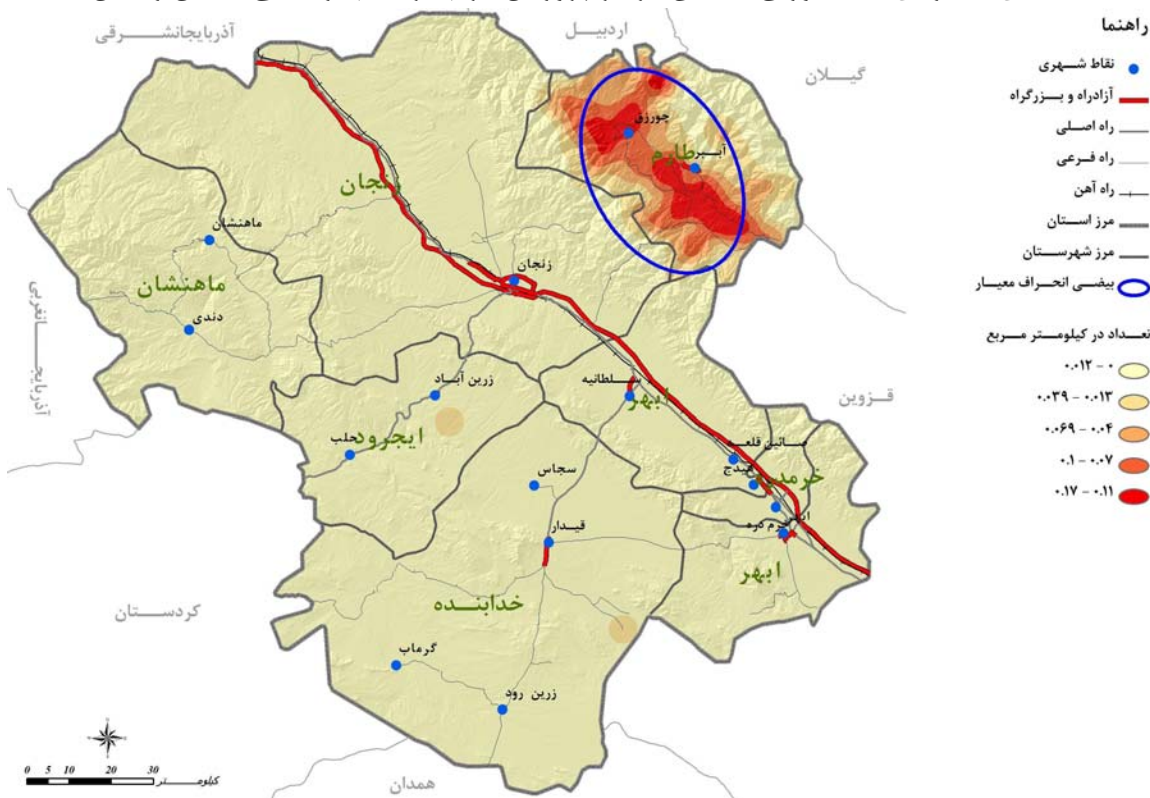

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

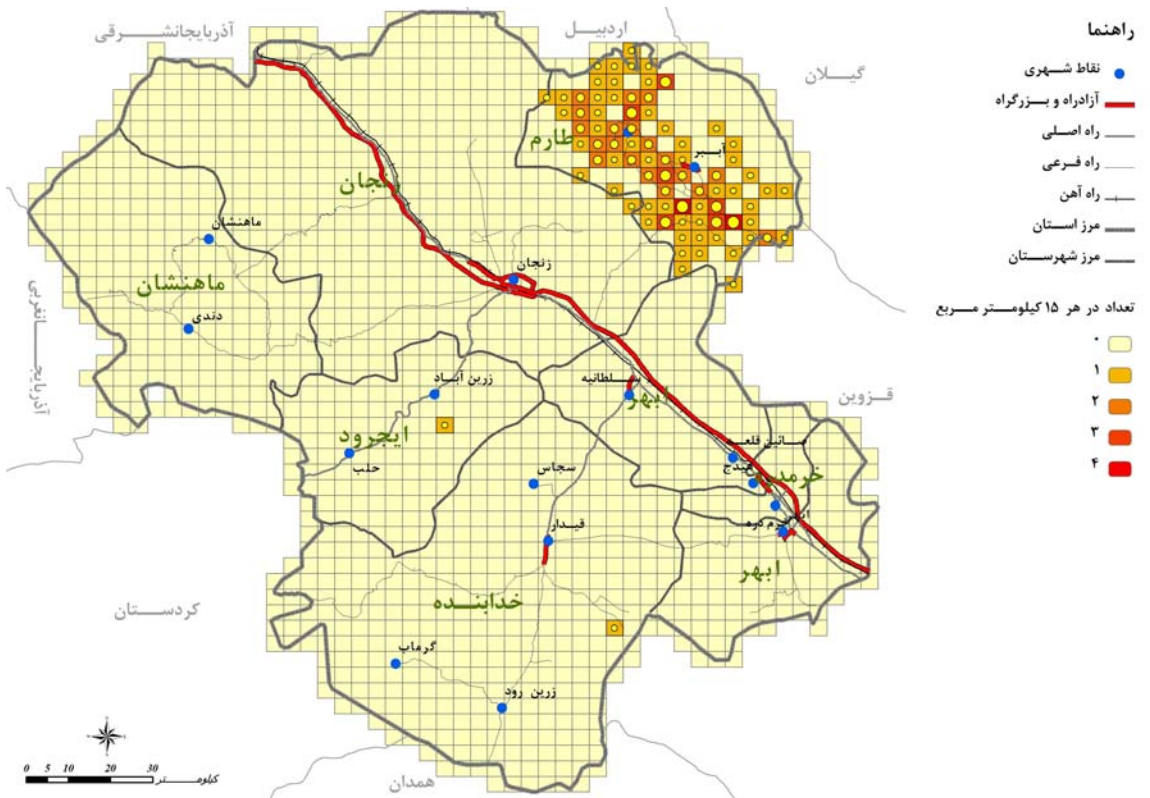

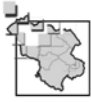

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۵- توزیع فضایی مراکز پرورش کرم ابریشم در سطح استان زنجان

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۶- توزیع فضایی مراکز پرورش کرم ابریشم در سطح شبکه‌ی ای

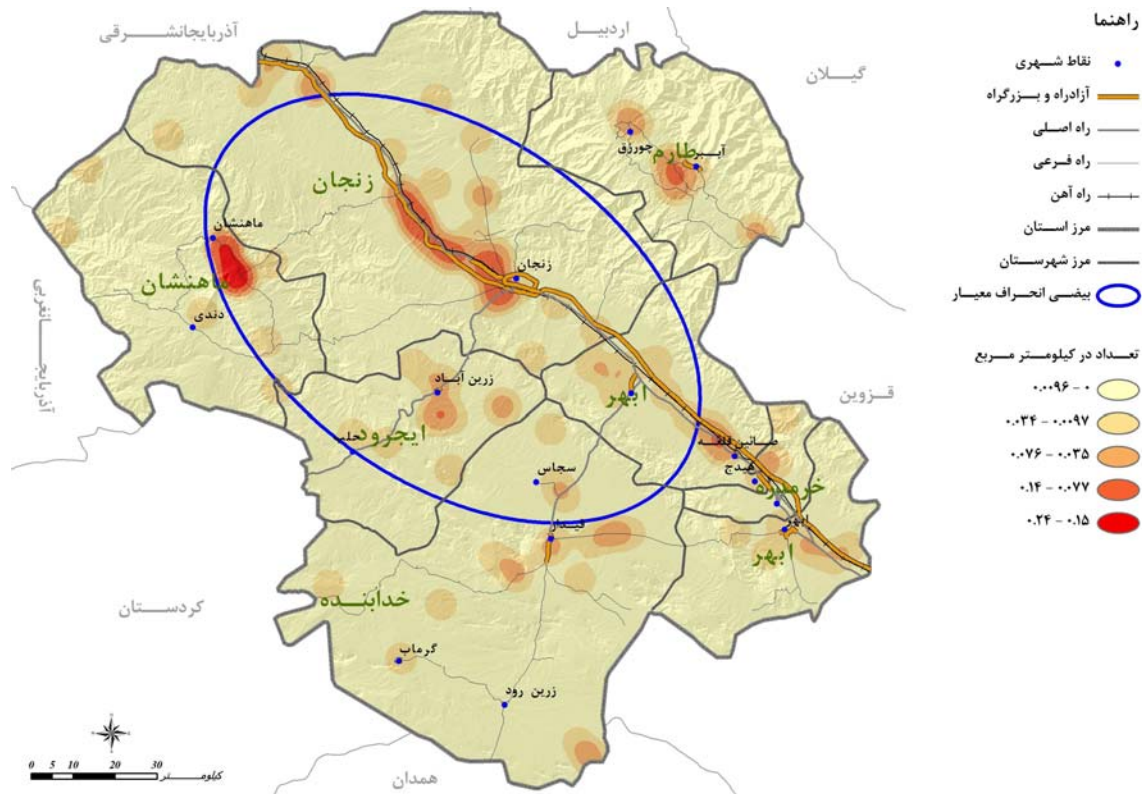

• پرورش آبزیان

در سال ۱۳۸۵ در مجموع تعداد ۱۳۸ واحد پرورش آبزی در استان فعالیت داشته است. در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ تعداد مزارع پرورش ماهی در استان زنجان رشد قابل توجهی داشته است و از تعداد ۹ واحد در سال ۱۳۷۷ به تعداد ۱۳۸ مزرعه در سال ۱۳۸۵ رسیده است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۶۳ پراکندگی جغرافیایی مزارع و مراکز پرورش ماهی در استان نمایش داده شده است. بررسی توزیع فضایی مراکز پرورش آبزیان در استان نشان می‌دهد، از مجموع ۱۳۸ واحد آبزی پروری استان بیش‌ترین تعداد در شهرستان زنجان با ۴۹ واحد مستقر است. در واقع حدود یک سوم (۳۵/۵۱ درصد) از مزارع در این شهرستان واقع شده است که این مزارع عمدتاً در بخش زنجانرود و در محدوده‌ی ارتباطی زنجان به سمت میانه قرار دارند. شهرستان ماهنشان با تعداد ۲۲ مزرعه در رتبه‌ی دوم قرار دارد که دلیل عمده‌ی آن فراوانی منابع آب سطحی در این شهرستان است (حدود ۱۵/۹۴ درصد). سهم سایر شهرستان‌های دیگر استان از مزارع پرورش آبزیان بین ۲/۱۷ تا ۲۰ درصد متغیر است. در این میان شهرستان خدابنده با ۱۹ (معادل ۱۳/۷ درصد) بیش‌ترین تعداد و شهرستان خرمدره با ۳ واحد (معادل ۳/۱۷ درصد) کمترین مراکز آبزی پروری را در سطح استان به خود اختصاص داده است.

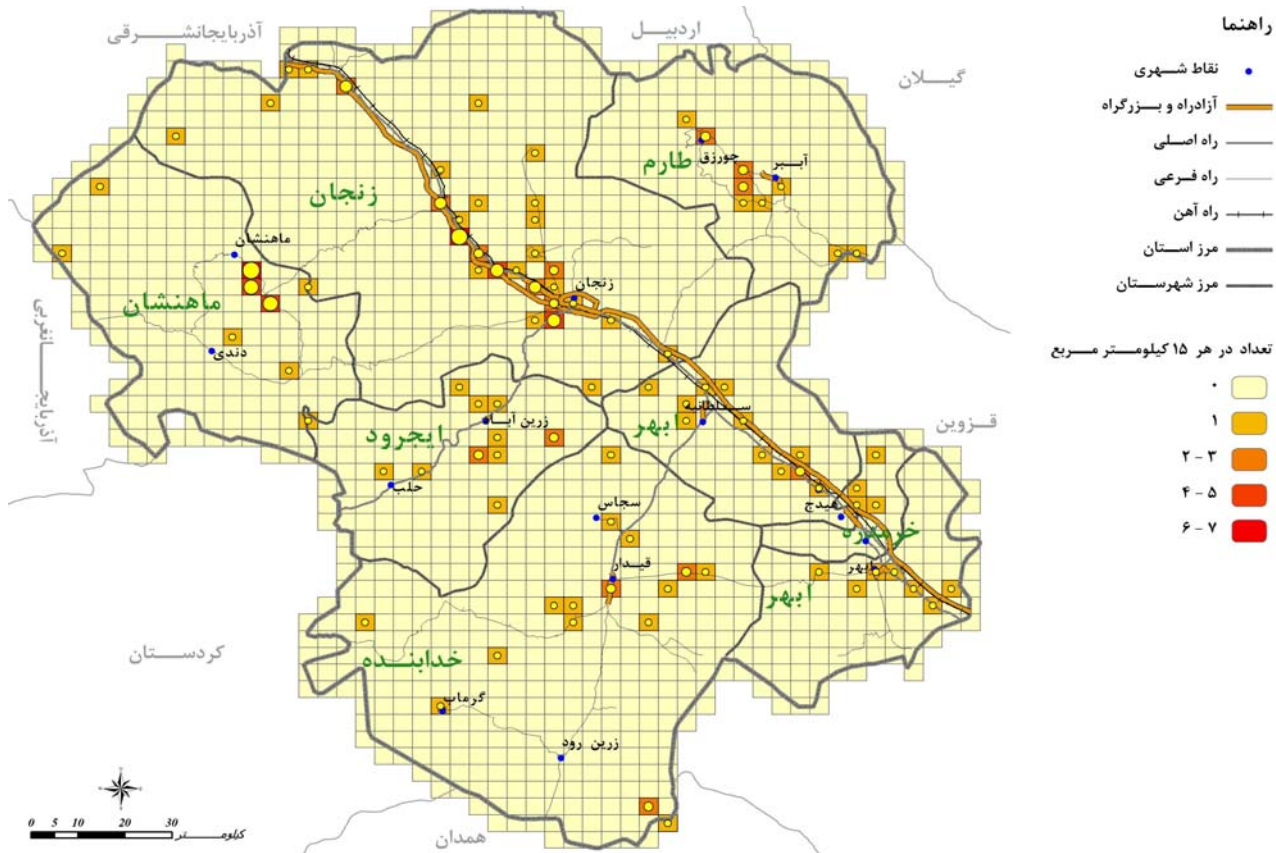
نقشه‌ی شماره‌ی ۵۷- توزیع فضایی مراکز آبزی پروری و پرورش ماهی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۸- توزیع فضایی مراکز آبی پروری و پرورش ماهی استان زنجان در سطوح شبکه‌ای

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۳-۳-صنعت

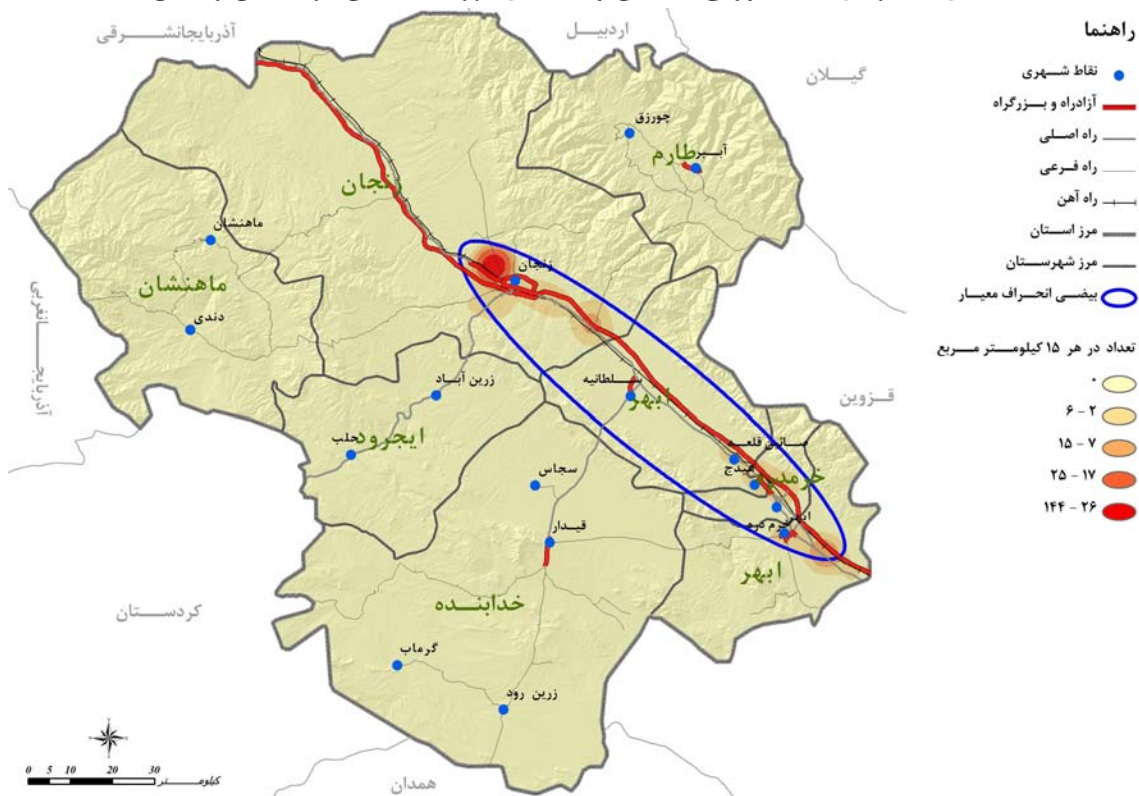
عدم تعادل قضایی شدید در استقرار واحدهای صنعتی اعم از بزرگ، متوسط و کوچک مهمترین ویژگی سازمان فضایی واحدهای بزرگ صنعتی استان است که به گونه‌ای که بیشتر این مراکز در محور راه ترانزیت و مسیر آزادراه قزوین زنجان به شکل خطی توسعه یافته اند و تمرکز بیشتر آنها در پیرامون سه سکونتگاه شهری مهم استان یعنی شهرهای زنجان ابهر و خرمدره است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۵۹ پراکندگی واحدهای بزرگ صنعتی در پهنه‌ی استان به تصویر کشیده شده است. بررسی پراکندگی واحدهای صنعتی بر حسب کارکنان مطابق نقشه‌ی شماره‌ی ۶۰ نشان می‌دهد، همه واحدهای صنعتی بالای ۵۰۰ نفر کارکن و بیشتر نیز در محور متورم آزادراه قزوین- زنجان استقرار یافته اند و قسمت عمده واحدهای زیر ۵۰۰ نفر کارکن نیز در این مسیر قرار دارند، صرفاً تعداد معدودی از واحدهای صنعتی در مناطق اطراف خدابنده، ماهنشان و ایجرود مکان‌یابی شده است، ضمن اینکه شهرستان‌های یاد شده فاقد واحدهای صنعتی بزرگ می‌باشد و تنها چند واحد صنعتی متوسط و کوچک در این شهرستان‌ها قرار گرفته است. شهرستان طارم و بخش شمالی استان نیز فاقد واحدهای صنعتی اعم از بزرگ، متوسط و کوچک می‌باشد.

نکته حائز اهمیت دیگر این که در درون سه شهرستان برتر زنجان، خرمدره و ابهر که بیش‌ترین تعداد واحدهای صنعتی استان را در خود جای داده‌اند نیز توزیع فضایی واحدهای صنعتی الگویی ناموزون دارد و استقرار صنایع به تبع الگوی استقرار راه و زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی در این سه شهرستان رشدی خطی البته در مقیاس کوچک‌تر از استان شکل گرفته است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۶۱، پراکندگی واحدهای صنعتی استان برحسب رشته کد ۲ رقمی ISIC نمایش داده شده است. بررسی این فعالیت‌ها نیز موید تمرکز عمده‌ی فعالیت‌های صنعتی در چند بخش از استان و نبود این فعالیت‌ها در سایر نقاط استان است. به عنوان مثال عمده‌ی واحدهای صنعتی از نظر تنوع رشته فعالیت‌ها اغلب در پیرامون ۳ شهرستان زنجان و ابهر و خرمدره واقع شده‌اند. از نظر تنوع فعالیت نیز ۱۸ نوع فعالیت در شهرستان زنجان، ۱۲ نوع فعالیت در شهرستان ابهر و ۳ نوع در شهرستان خرمدره موجود است و در شهرستان‌های خدابنده، ایجرود و ماهنشان تنها دو نوع فعالیت دیده می‌شود و شهرستان طارم نیز فاقد این‌گونه فعالیت‌های صنعتی است.

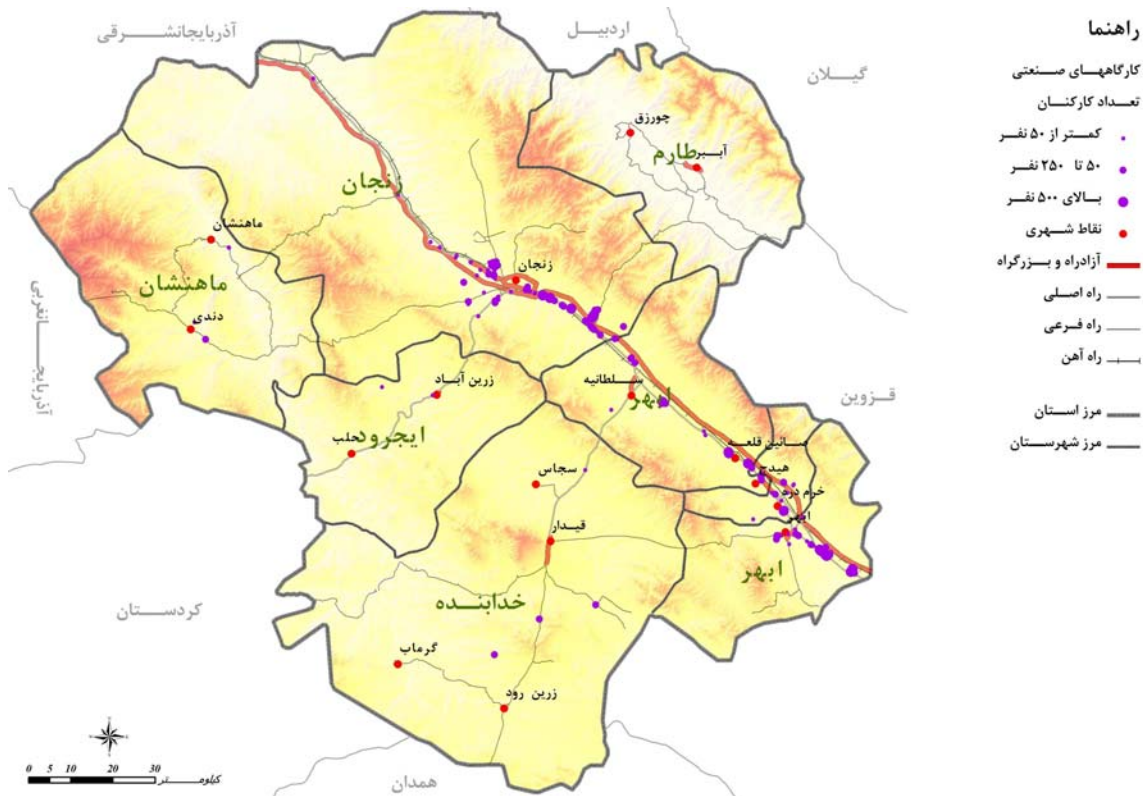

نقشه‌ی شماره‌ی ۵۹- توزیع فضایی واحدهای بزرگ صنعتی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

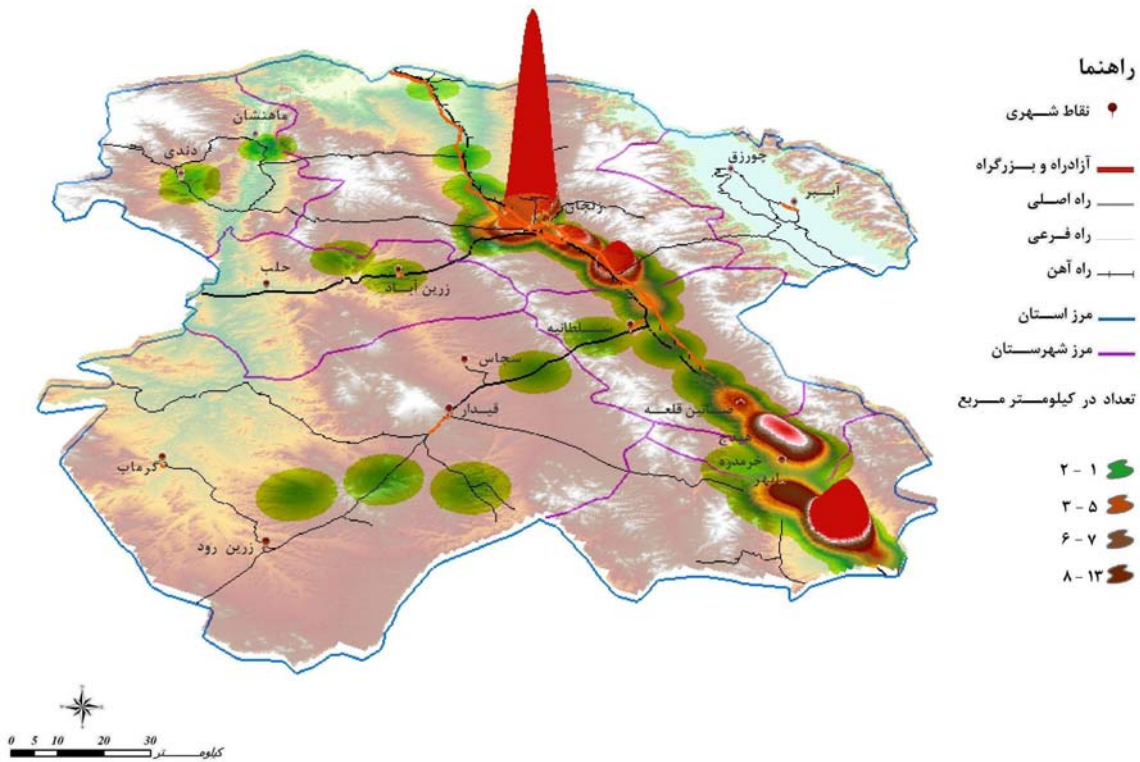
نقشه‌ی شماره‌ی ۶۰- توزیع فضایی کارگاههای صنعتی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

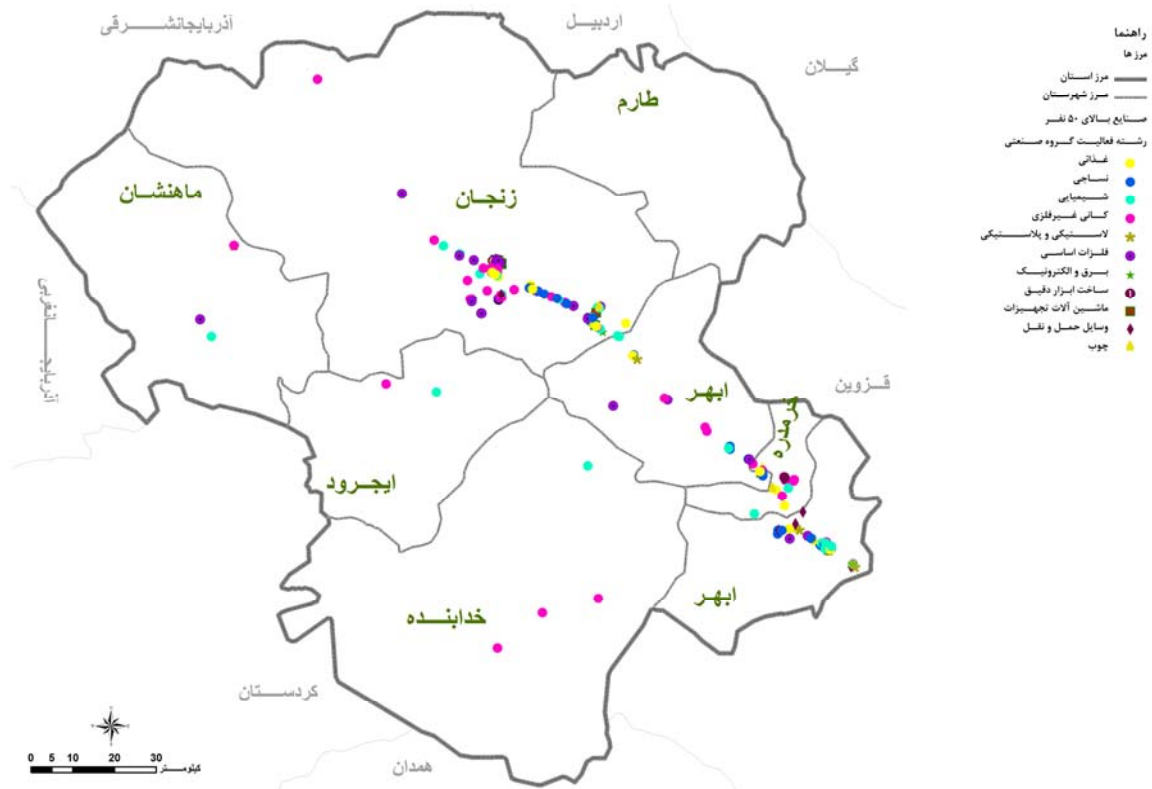

نقشه‌ی شماره‌ی ۶۱- توزیع فضایی واحدهای بزرگ صنعتی در استان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۶۲- پراکندگی صنعتی بر حسب رشته فعالیت ۲ رقمی ISIC

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

پراکندگی واحدهای صنعتی استان زنجان براساس تعداد شاغلین بخش صنعت نشان می‌دهد، در سال ۱۳۸۳، از کل ۲۰۳۵۹ نفر شاغل در بخش صنعت استان تعداد ۱۱۴۳۳ نفر (۵۶/۲ درصد) در شهرستان زنجان و تعداد ۶۸۱۷ نفر (۳۳/۵ درصد) در شهرستان ابهر ساکن بوده‌اند. به دیگر سخن از کل شاغلین در بخش صنعت استان زنجان بالغ بر ۸۹/۶ درصد در دو شهرستان زنجان و ابهر مشغول به فعالیت بوده‌اند و سهم ۵ شهرستان دیگر استان از این نظر تنها کمتر از ۱۰/۵ درصد بوده است. چنانچه سهم شاغلین بخش صنعت شهرستان خرمدره با تعداد ۱۶۷۹ نفر (۸/۲۵ درصد) به شاغلین دو شهرستان زنجان و ابهر اضافه شود، ملاحظه می‌گردد، ۹۷/۹ درصد شاغلین بخش صنعت استان زنجان در این ۳ شهرستان به فعالیت مشغول هستند و ۴ شهرستان باقیمانده‌ی استان تنها ۲/۱ درصد شاغلین بخش استان را در خود جای داده‌اند. این امر بیانگر نقش عمده‌ی ۳ شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره در ایجاد ارزش افزوده‌ی صنعتی در سطح استان و نقش اندک ۴ شهرستان دیگر استان از این نظر می‌باشد.

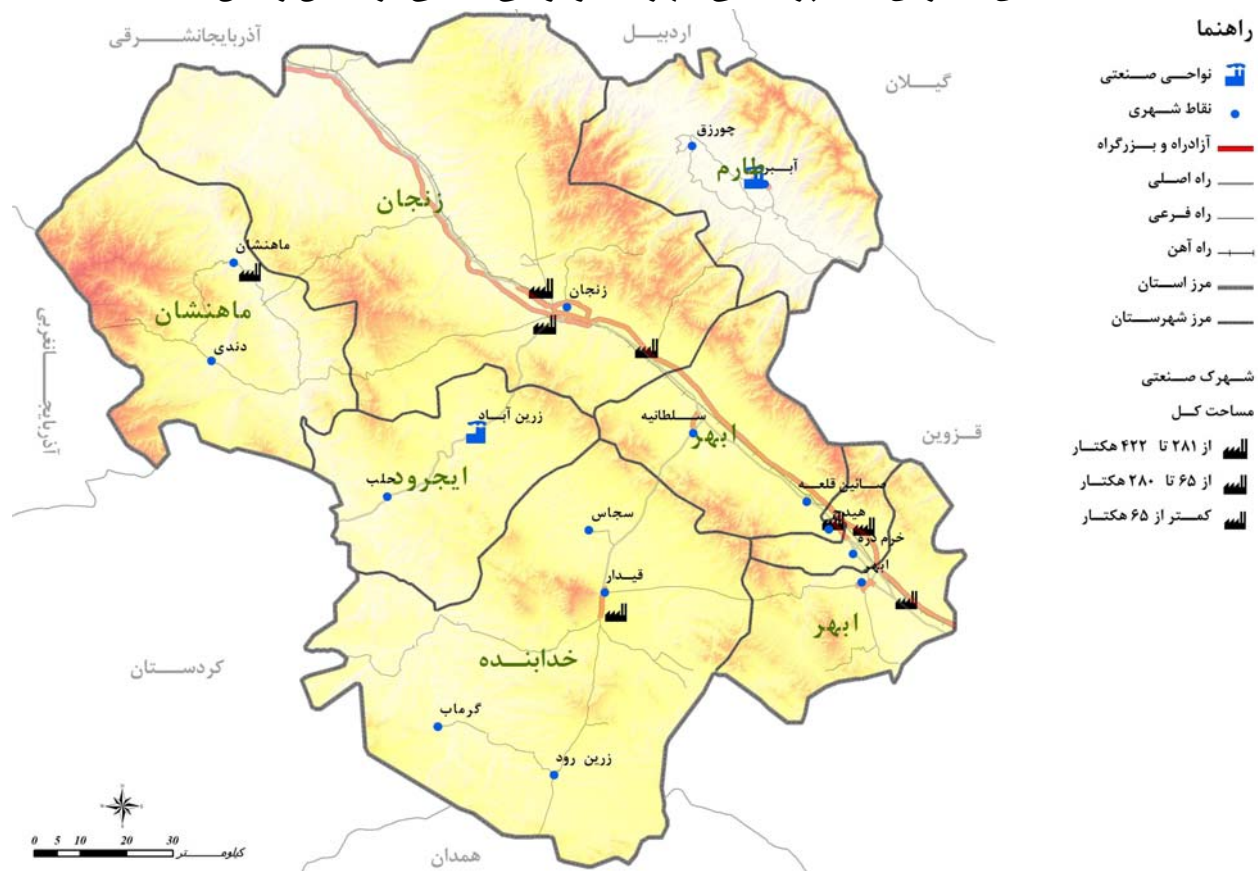
به نظر می‌رسد، توزیع فضایی واحدهای در دست احداث تا حدی از تمرکز استقرار صنایع در استان کاسته است؛ چرا که در شهرستان طارم که فاقد واحدهای صنعتی است، چند واحد صنعتی در دست ساخت می‌باشد. دیگر این که در شهرستان خدابنده تعداد واحدهای صنعتی جدید در حال احداث در سطح شهرستان پراکنده شده است و از نظر توزیع ویژگی‌های تمرکز صنعتی در دو شهرستان ابهر و زنجان را ندارد. هرچند توزیع فضایی واحدهای صنعتی جدید در شهرستان‌های ابهر، خرمدره، زنجان و ایجرود کماکان گرایش به تمرکز فضایی دارد و در مراکز شهری این شهرستان‌ها استقرار یافته است و سایر مناطق این شهرستان‌ها فاقد واحد صنعتی جدید است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۶۳ پراکندگی شهرک‌ها و نواحی صنعتی در سطح استان نمایش داده شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد به استثنای دو شهرک صنعتی خدابنده و ماهنشان، مابقی شهرک‌های صنعتی استان و همچنین نواحی صنعتی تعریف شده برای استان در محور ترانزیت ابهر، خرمدره، زنجان استقرار یافته‌اند. همچنین بزرگ‌ترین شهرک صنعتی استان از نظر مساحت در شهرستان زنجان (شهر زنجان) قرار گرفته است. شهرک‌های صنعتی ماهنشان و خدابنده از نظر مساحت کمتر از ۶۵ هکتار مساحت دارند.

علی‌رغم وجود شهرک صنعتی در خدابنده و ماهنشان، این دو شهرستان در انجام فعالیت‌های صنعتی و جذب شاغلین صنعت دچار ضعف می‌باشد که کمبود یا نبود زیرساخت‌های ارتباطی، تجهیزات و امکانات، سرمایه و عدم حمایت‌های لازم در این زمینه مهم‌ترین دلایل این وضعیت است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۶۳- پراکندگی شهرک‌ها و نواحی صنعتی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۳-۴- معدن

استان زنجان یکی از قطب‌های معدنی کشور به ویژه از نظر ذخایر سرب و روی با عیار مطلوب محسوب می‌شود.

در استان زنجان مواد معدنی منحصر به فردی چون آلونیت، براسیت آنتی موئن، سنگ‌های گرانیتی به رنگ بژ و شکلاتی به نام گرانیت خرمدره، پتاس سنگی و سولفات منیزیم وجود دارد. این استان از نظر تنوع مواد معدنی بالغ بر ۸۵ درصد از مواد معدنی موجود در کشور را در خود جای داده است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۶۴ توزیع فضایی معادن استان نمایش داده شده است. موقعیت استان، وجود راه‌های ارتباطی مناسب و همجواری زنجان در کنار پاره‌ای عوامل دیگر سبب شده است تا استخراج، عرضه مواد معدنی و صدور از استان زنجان به مراکز مصرف از رونق قابل توجهی برخوردار باشد.

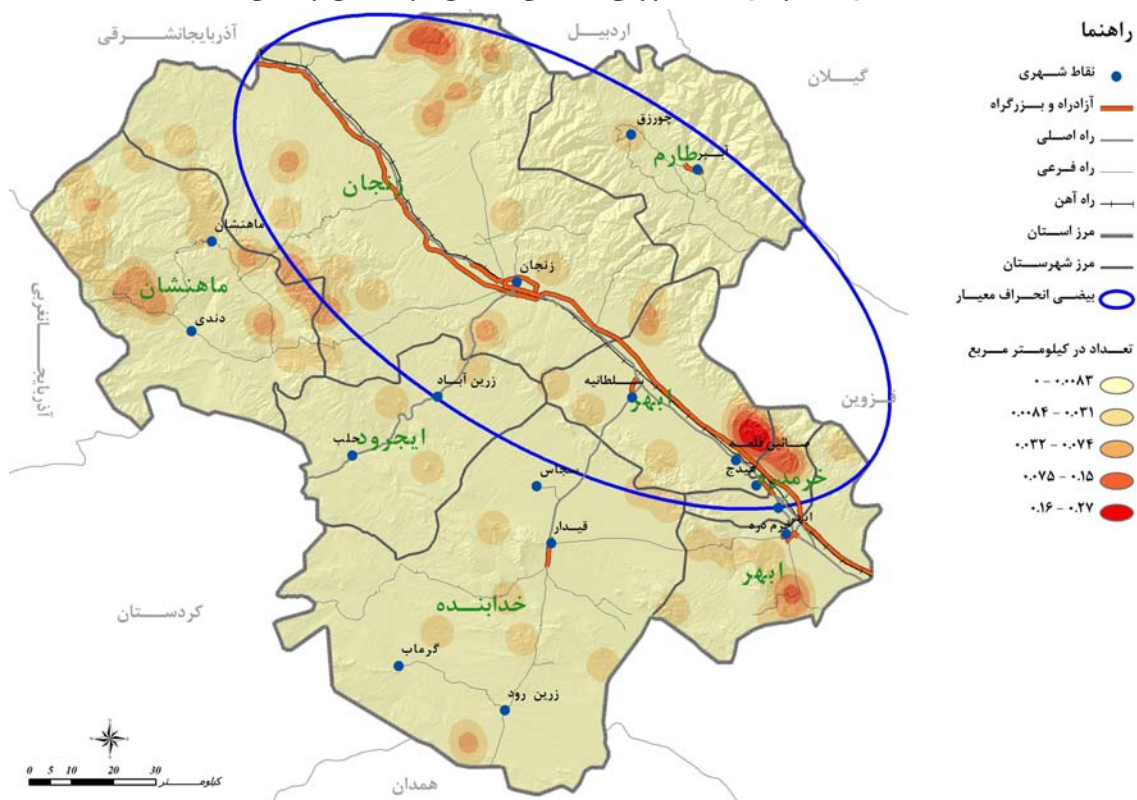
در استان زنجان در مجموع ۱۷۳ فقره معدن وجود دارد که از این تعداد ۱۲۸ فقره (۷۴ درصد) آن فعال و ۴۵ فقره (۲۶ درصد) نیز غیرفعال می‌باشد. معادل ۸۸٪ کل معادن فعال در مالکیت بخش خصوصی و ۱۴ معادن فعال نیز به بخش تعاونی تعلق دارد (۱۱ درصد) و یک معدن دولتی نیز (سرب و روی انگوران) در استان زنجان فعال است. مهم‌ترین مواد معدنی استان از نظر درجه‌ی اهمیت عبارتند از: سرب و روی، سیلیس، براسیت، پتاس، گرانیت، فلدسپات و خاک‌های صنعتی.

توزیع فضایی معادن استان به تفکیک شهرستان‌های هفتگانه آن نشان می‌دهد، بیش‌ترین تعداد معادن در شهرستان زنجان و در رتبه‌های بعدی شهرستان‌های ماهنشان و ابهر قرار دارند و کمترین تعداد معادن در شهرستان طارم واقع شده است. بررسی توزیع فضایی تعداد شاغلین در بخش معدن استان نشان می‌دهد، بیش‌ترین میزان اشتغال در شهرستان ماهنشان و سپس در شهرستان ابهر قرار دارد. شهرستان زنجان از این نظر رتبه‌ی سوم را داراست و شهرستان طارم کمترین میزان اشتغال در بخش معدن استان را دارد. از نظر میزان سرمایه‌گذاری در بخش معدن منطقه‌ی ماهنشان از بقیه‌ی شهرستان‌های استان پیش است و بیش‌ترین میزان سرمایه‌گذاری استان در این محدوده صورت پذیرفته است. در مرتبه‌ی بعد شهرستان زنجان و سپس شهرستان ابهر قرار دارد و کماکان شهرستان طارم رتبه‌ی آخر را داراست.

نقشه‌ی شماره‌ی ۶۵- توزیع فضایی معادن در استان زنجان

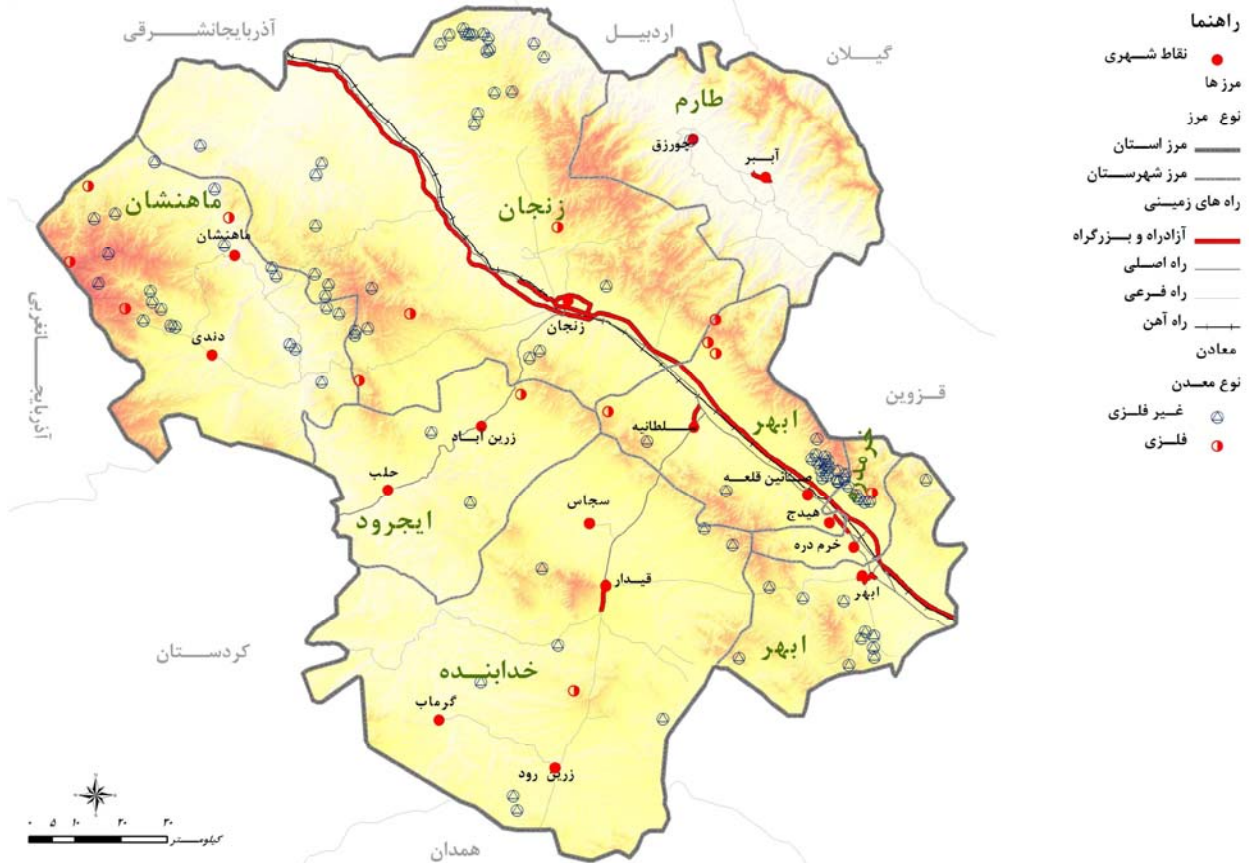

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

در استان زنجان بیش از ۱۷۳ اندیس معدنی شناسایی شده و مورد اکتشاف قرار گرفته است و نوع و میزان ذخیره قطعی و احتمالی آن بالغ بر ۴۲۷/۳ میلیون تن برآورد می‌شود. تنوع مواد معدنی استان ۲۷ فقره است. توزیع فضایی تنوع معدنی در پهنه‌های مختلف استان و به تفکیک شهرستان‌های هفتگانه آن نشان می‌دهد، بیش‌ترین تنوع مواد معدنی در شهرستان ماهنشان با ۲۳ نوع ماده‌ی معدنی و کمترین تنوع در شهرستان طارم با ۳ نوع ماده‌ی معدنی است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۶۶- پراکندگی معادن فلزی و غیرفلزی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۱-۱-۳-۵- خدمات

• حمل و نقل

الف) راه‌های ارتباطی

در نقشه‌ی شماره‌ی ۶۷ سطح‌بندی مجموعه راه‌های ارتباطی استان نمایش داده شده است و ملاحظه می‌گردد، در سطح استان پنج سطح راه از یکدیگر قابل تفکیک است. این سطوح که مهم‌ترین رکن ارتباط فیزیکی در سطح استان را تشکیل می‌دهد، شامل آزادراه‌ها و بزرگراه، راه اصلی، راه فرعی، راه روستایی و راه آهن می‌باشد.

- استان زنجان به طور کلی دارای ۱۹۱ کیلومتر آزادراه و بزرگراه است که شامل محورهای آزادراه زنجان- قزوین به طول ۱۰۶ کیلومتر و آزادراه زنجان- تبریز به طول ۸۵ کیلومتر است. همچنین بزرگراه‌های ورودی به شهرهای استان به طور کل ۱۵ کیلومتر طول دارد.

- ویژگی مهم آزادراه‌ها و بزرگراه‌های استان آن است که به صورت نواری از جنوب شرق استان به سمت شمال غرب کشیده شده و استان را به دو نیمه شمالی و جنوبی تقسیم کرده است. این توسعه‌ی خطی برای اتصال مرکز کشور به شمال غرب در داخل استان هیچ شاخه‌ای فرعی به بخش‌های داخلی استان ندارد. در واقع سایر مناطق استان از داشتن آزادراه و یا بزرگراه محروم می‌باشند. در نقشه‌ی شماره‌ی ۷۸، تراکم آزادراه و بزرگراه در استان نمایش داده شده است.

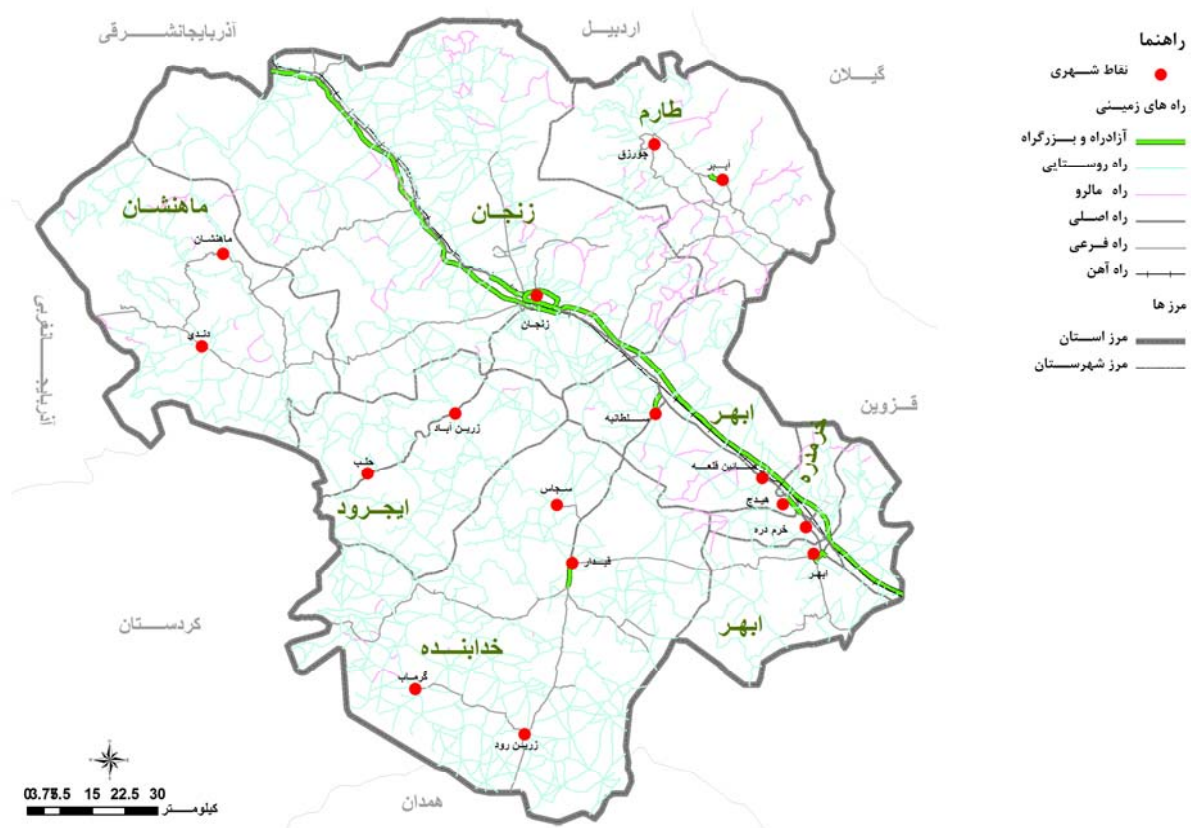
- استان زنجان دارای ۳۳۶ کیلومتر راه اصلی است. راه‌های اصلی استان شامل محورهای زنجان- ابهر، زنجان- میانه، زنجان- بیجار و سه‌راهی سلطانیه- زنجان- قیدار است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۶۸ تراکم راه‌های اصلی استان نشان داده شده است و ملاحظه می‌گردد، مهم‌ترین راه‌های اصلی استان همانند آزادراه‌های استان رشدی خطی و در جهت جنوب شرق، شمال غرب دارد و تنها در نیمه جنوبی استان دو محور زنجان- حلب و سلطانیه- قیدار در انشعاب از راه‌های اصلی استان به سمت جنوب کشیده شده است و راه‌های اصلی به سمت شمال، بخش شمالی شهرستان زنجان، شهرستان ماهنشان و شهرستان طارم توسعه نیافته است.

- مجموع طول راه‌های فرعی در استان زنجان ۷۵۷ کیلومتر است. راه‌های فرعی استان شامل محورهای ارتباطی زنجان- دندی به طول ۹۰ کیلومتر، محور نیک پی- ماهنشان- پری- دندی به طول ۲۰۹/۶ کیلومتر، محور سه راهی گیلوان- آبر- درام به طول ۲۰۸/۴ کیلومتر، قیدار- ابهر به طول ۶۰ کیلومتر، قیدار- کبودرآهنگ به طول ۵۸ کیلومتر، زرین رود- گرماب به طول ۳۲ کیلومتر، حصار- خرمدره به طول ۷۰ کیلومتر، ابهر- دولت آباد به طول ۲۹ کیلومتر است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۶۷ توزیع فضایی راه‌های فرعی در سطح استان زنجان نمایش داده شده است. ملاحظه تراکم این سطوح در پهنه‌ی استان نشان از گسترش بیش‌تر این سطوح در سطح استان دارد و تقریباً در تمامی شهرستان‌های استان این نوع راه دیده می‌شود. هرچند به نظر می‌رسد، کماکان محور ارتباطی جنوب‌شرق، شمال‌غرب رکن اصلی این نوع راه را در استان تشکیل می‌دهد و سایر بخش‌های استان به نوعی به این مسیر متصل گردیده‌اند. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که راه‌های فرعی تنها سطحی از راه ارتباطی استان است که تمامی سکونتگاه‌های شهری استان را به یکدیگر پیوند داده است. آزادراه‌ها، بزرگراه‌ها و راه‌های اصلی استان به دلیل رشد یک جانبه و خطی فاقد این ویژگی هستند.

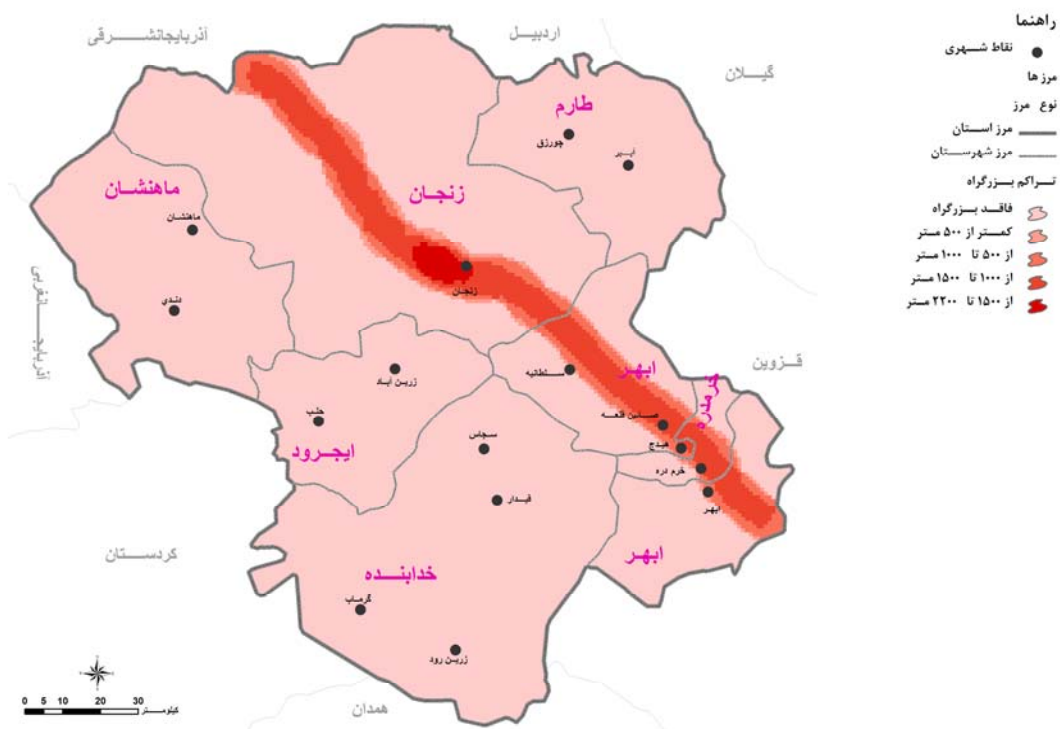
نقشه‌ی شماره‌ی ۶۷- شبکه راه‌های ارتباطی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

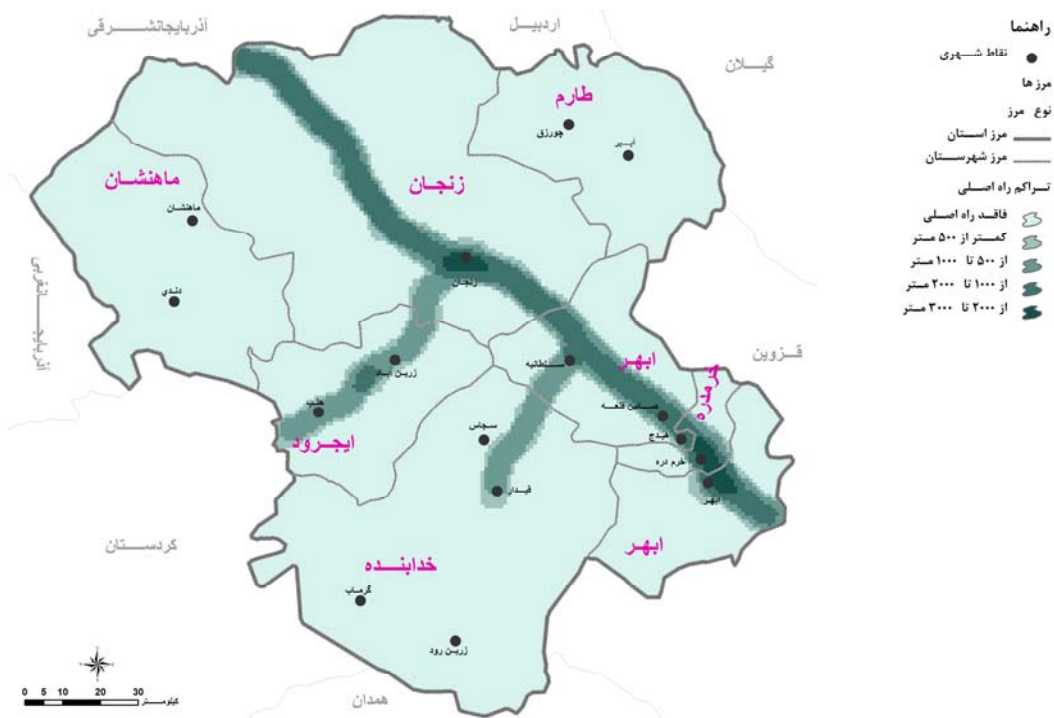

نقشه‌ی شماره‌ی ۶۸- تراکم آزادراه و بزرگراه در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۶۹- تراکم راه اصلی در استان زنجان

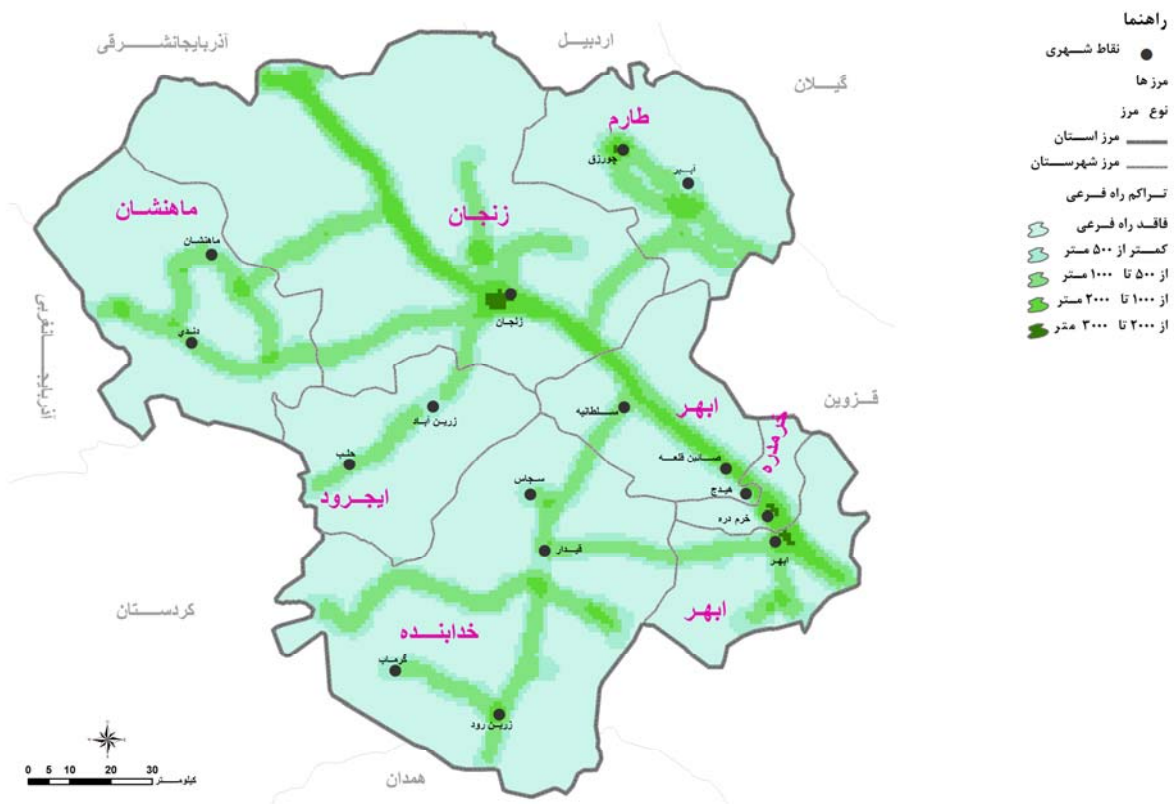

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• استان زنجان دارای ۳۵۱۹ کیلومتر راه روستایی و سایر راه‌ها (به جزء آزاد راه، بزرگراه، راه اصلی و فرعی) است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۷۱ تراکم راه‌های روستایی استان نمایش داده شده است. مطابق اطلاعات نقشه یاد شده ملاحظه می‌گردد، این نوع راه با توجه به عوارض جغرافیایی چون پستی و بلندی‌ها و الگو پراکنش آبادی‌ها در استان در تمامی سطح استان پراکنده شده است. در بین هفت شهرستان استان زنجان، شهرستان خرمدره دارای کمترین میزان راه روستایی و شهرستان زنجان بیش‌ترین میزان راه روستایی را دارد.

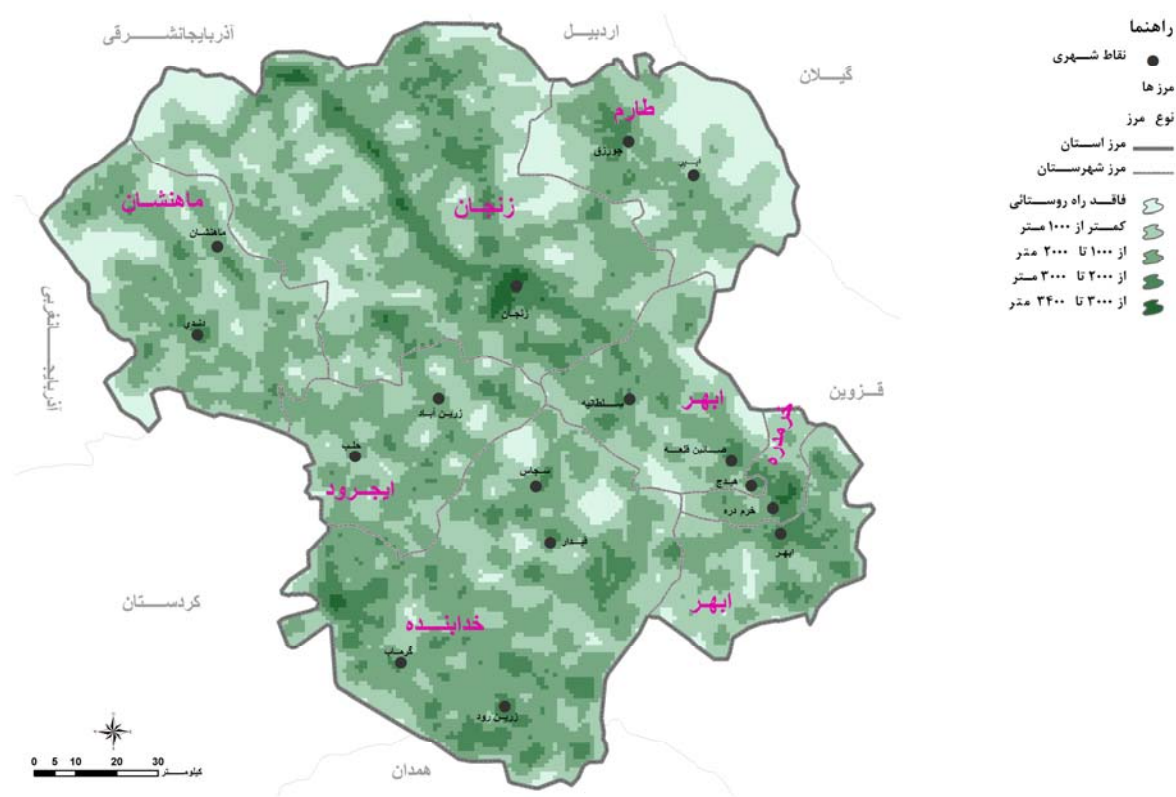
نقشه‌ی شماره‌ی ۷۰- تراکم راه فرعی در پهنه‌ی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۱- تراکم راه روستایی در سطح استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

(ب) راه آهن

خطوط ریلی استان مانند: راه‌های زمینی و آزادراه‌ها جهت جنوبی-غربی - شمال شرقی دارد و به سمت شرق و غرب و جنوب و شمال استان راه ندارد. گرچه با توجه به وجود فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و معادن غنی در پهنه استان، ایجاد خطوط ریلی و تأمین خدمات ریلی برای واحدهای صنعتی و به ویژه معادن استان ضروری است.

از طریق راه آهن استان انواع بار شامل مواد غذایی، مواد نفتی، مواد معدنی، مواد کشاورزی، مواد غذایی، مواد صنعتی، نظامی و سایر جابجا می‌گردد. با توجه به آمار جابجایی مسافر و کالا از طریق خطوط ریلی و مقایسه‌ی آن با جاده‌ها ملاحظه می‌گردد که سهم ناچیزی از این جابه‌جایی‌ها مربوط به خطوط ریلی (به ویژه در بخش حمل کالا) می‌باشد. از طرف دیگر به لحاظ این که خطوط ریلی از نظر ایمنی بسیار بالاتر از راه‌های زمینی است، لزوم گسترش خطوط ریلی و استفاده از پتانسیل موجود خطوط ریلی استان و ضروری به نظر می‌رسد.

ج) کریدورهای بین المللی

استان زنجان به دلیل قرارگیری در مسیر مهم‌ترین دالان بین‌المللی شرق به غرب کشور از نظر پیوندهای فیزیکی فراملی شبکه حمل و نقل دارای اهمیت خاصی می‌باشد. کریدورهای بین‌المللی که استان زنجان در مسیر عبور آن‌ها قرار دارد عبارتند از:

کریدور حمل و نقل آلتید^۱

این کریدور حمل و نقل دارای سه کریدور شرقی- غربی، شمالی- جنوبی و مرکزی می‌باشد که توسط اسکاپ پیشنهاد شد. کشور ما ایران در کریدور جنوبی آلتید واقع شده و این کریدور با عبور از ترکمنستان و قلمرو شمال خاک ایران و با گذر از استان زنجان به ترکیه، بلغارستان و شمال اروپا می‌رسد.

کریدور جاده ابریشم

راه ابریشم با قدمتی ۲۰۰۰ ساله به عنوان کریدور مشهور تجاری اتصال قاره‌های آسیا و اروپا به یکدیگر در زمان‌های قدیم بوده است. این جاده از منتهی‌الیه شرق چین و از شهرهای شانگ‌های و سیان شروع و با عبور از کشورهای آسیای میانه از شهرهای کاشغر، سمرقند و بخارا به تهران متصل می‌شود، سپس از تهران به دو شاخه تقسیم می‌گردد. شاخه‌ی جنوبی آن به طرف شهرهای بغداد، دمشق و قاهره به الکساندا و مسیر دیگر با گذر از شهرهای زنجان، تبریز و خروج از خاک ایران به آنکارا و رم امتداد می‌یابد. در نقشه‌ی شماره‌ی ۸۲، موقعیت ارتباطی فراملی استان نمایش داده شده است.

۷ بزرگراه‌های آسیایی

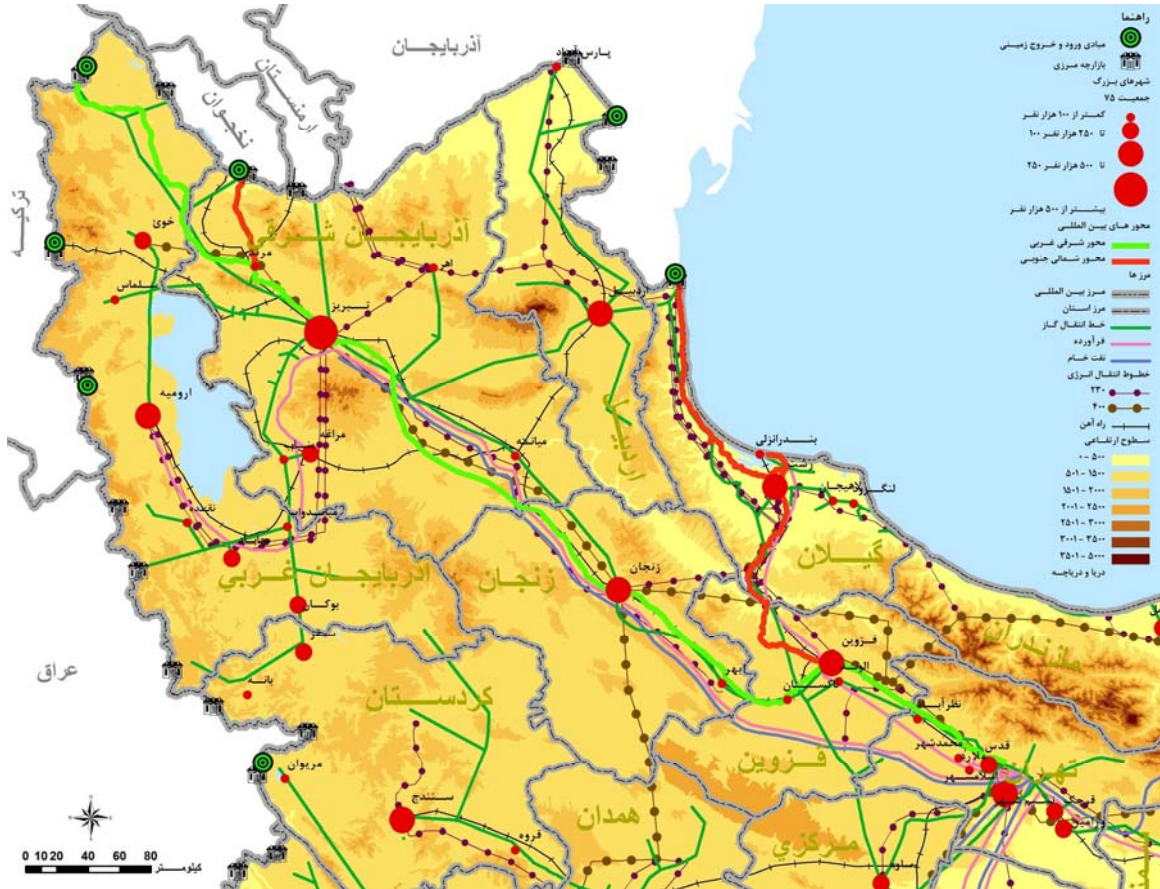
در حال حاضر طول شبکه بزرگراه‌های آسیایی بالغ بر ۱۴۰ هزار کیلومتر است که سه مسیر AH^1 , AH^2 و AH^7 از کشور ایران عبور می‌کند. استان زنجان در این بزرگراه در مسیر AH^1 قرار گرفته است. این مسیر که یکی از مهم‌ترین خطوط بزرگراهی آسیا به شمار می‌رود، از شهر توکیو آغاز و پس از گذر از دریا و اقیانوس به شهر پوسان در کره جنوبی می‌پیوندد و پس از گذر از سایر کشورها وارد خاک ایران می‌گردد.

این بزرگراه در ایران از شهرهای مشهد، سبزوار، دامغان، سمنان، قزوین، زنجان، تبریز و بازرگان می‌گذرد و وارد کشور ترکیه می‌گردد و در شهر ازمیر ترکیه به شبکه راه‌های اروپایی می‌پیوندد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۲- عبور کریدورهای بین‌المللی از استان زنجان

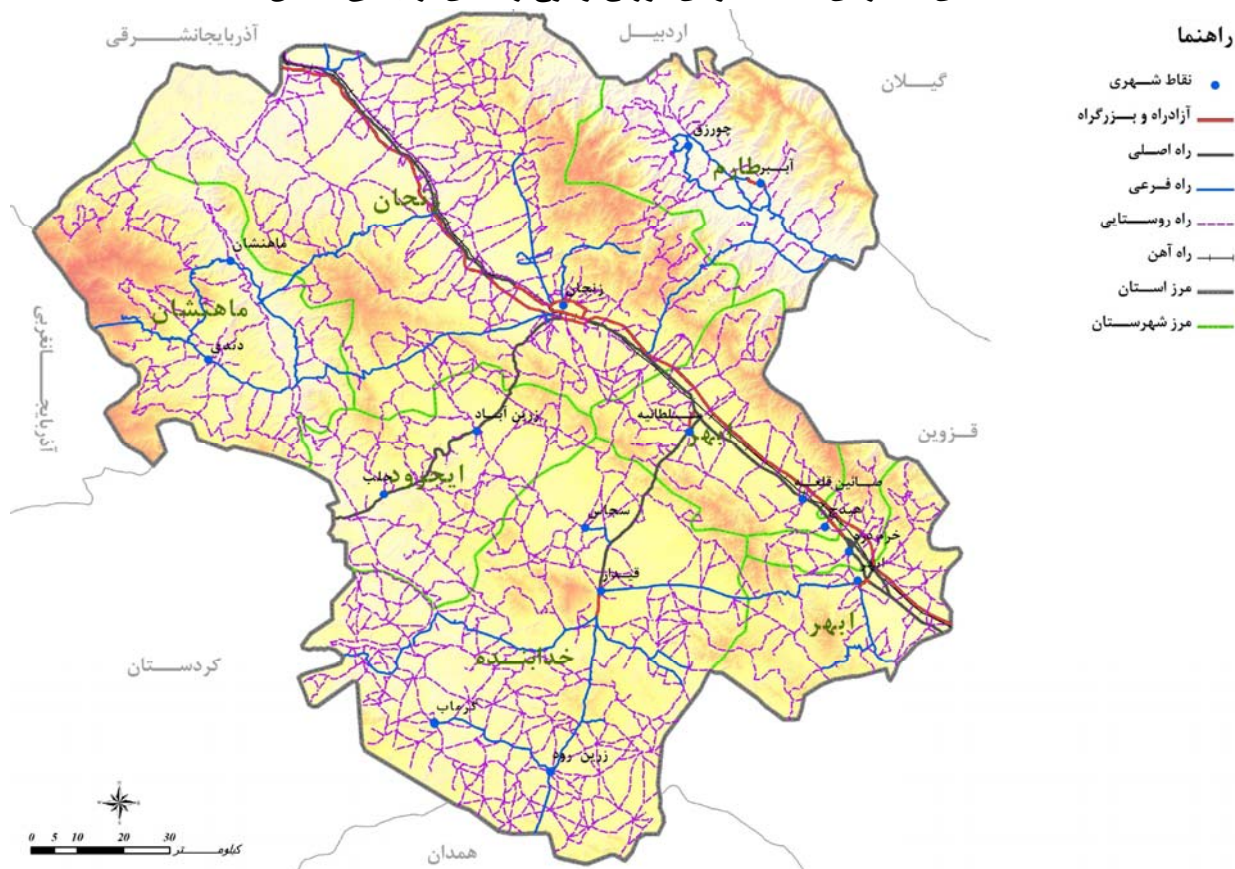

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

موقعیت استان زنجان به لحاظ عبور شریان اصلی پیوند فیزیکی تهران- تبریز و همچنین اهمیت بین‌المللی راه‌های استان موجب شده است تا این استان در مقام مقایسه با دیگر استان‌های کشور در خصوص برخی شاخص‌های پیوند فیزیکی جایگاه منحصر، ویژه و متمایزی داشته باشد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۳- نحوه‌ی توزیع و نوع راه‌های ارتباطی استان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

ملاحظه میزان و تراکم انواع راه در استان زنجان و رتبه استان از نظر این نوع راه‌ها از عدم تعادل قابل توجه در این رابطه حکایت می‌کند، به گونه‌ای که استان زنجان ۱۵/۲ درصد آزاد راه‌های کشور را در خود جای داده است، لیکن از نظر راه‌های اصلی چهار خطه، راه اصلی معمولی و راه فرعی عریض به ترتیب ۰/۳ درصد (رتبه ۲۷ کشوری)، ۱/۶۹ درصد (رتبه ۲۵ کشوری) و ۱/۸۴ درصد (رتبه ۲۰ کشوری) کل راه‌های کشور را دارد.

این امر نشان می‌دهد که استان زنجان از نظر تراکم راه‌های استانی به ویژه در وجود راه‌های چهارخطه (بزرگراه) دارای ضعف شدید و شرایط نامناسبی است.

پراکندگی راه‌های زمینی و ریلی در استان نشان می‌دهد، از نظر کیفی شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره بیش‌ترین دسترسی را به آزاد راه، راه اصلی و راه آهن دارند. دو شهر ابهر و خرمدره از نظر دسترسی به مرکز استان (شهر زنجان) بهترین موقعیت را در بین سایر شهرهای استان دارند و ارتباط این شهرها با شهر زنجان از طریق آزادراه قزوین، زنجان، جاده ترازیت تهران- تبریز، بازرگان و راه آهن سراسری امکان‌پذیر است.

ارتباط شهر قیدار با مرکز استان و سایر شهرهای استان از طریق جاده‌ی اصلی و فرعی امکان‌پذیر است. این شهرستان دسترسی بهتری نسبت به شهرستان‌های طارم و ماهنشان، با شهر زنجان دارد. شهرهای ماهنشان، آبر و دندی از طریق راه فرعی و اصلی با شهر زنجان ارتباط دارند. کوهستانی بودن جاده فرعی امکان دسترسی را خصوصاً در فصل زمستان دشوار می‌نماید. شهرستان طارم و شهر آبر از نظر کیفی پایین‌ترین سطح ارتباط را با شهر زنجان دارا می‌باشد. به صورتی که بیش از ۸۵ درصد مسیر ارتباطی از نوع جاده فرعی و با وجود گردنه‌های متعدد در مسیر است.

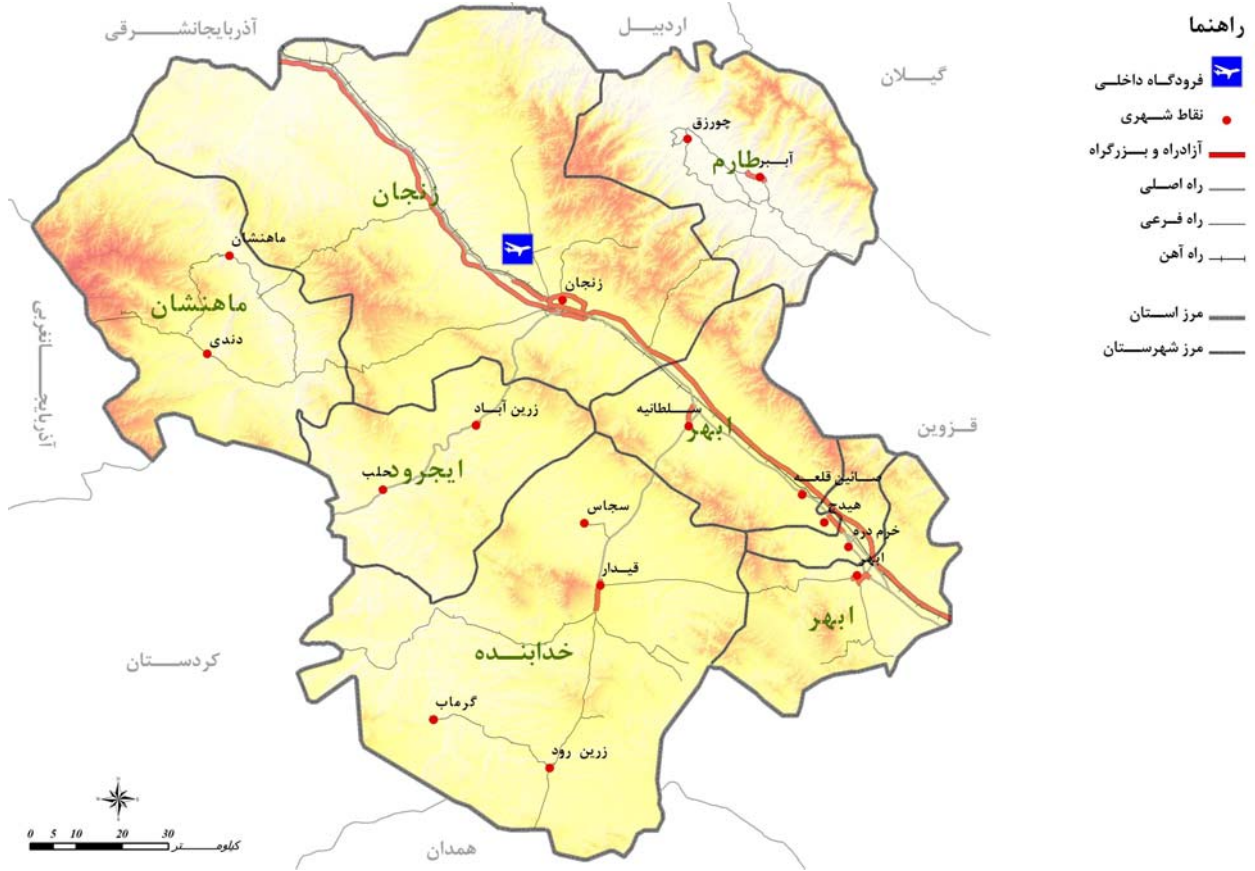
د) فرودگاه

استان زنجان دارای یک فرودگاه داخلی است که در سال ۱۳۸۱ افتتاح شده است. در طول هفته تنها دارای یک پرواز است، لذا فرودگاه زنجان از نوع فرودگاه‌های درجه‌ی دو می‌باشد. با توجه به شاخص ظرفیت راه‌های هوایی تنها شهر زنجان در شعاع ۴۰ کیلومتری فرودگاه زنجان قرار دارد و شاخص ظرفیت راه‌های هوایی برای این شهر ۰/۳ می‌باشد. در این میان شهر زرین آباد نیز در شعاع ۸۰ تا ۴۰ کیلومتری فرودگاه قرار گرفته است و سایر نقاط شهری استان در شعاع بیش از ۸۰ کیلومتر از تنها فرودگاه استان قرار دارند.

به نظر می‌رسد، فرودگاه زنجان با توجه به وجود راه‌های ارتباطی مناسب زمینی و ریلی نتوانسته است جایگاه مناسبی در شبکه‌ی حمل و نقل استان زنجان پیدا نماید؛ لذا در حال حاضر وضعیتی نیمه فعال دارد و در زمینه‌ی ورود و خروج مسافر از زنجان به مشهد و بالعکس آنها به صورتی نامنظم دارد. از این نظر جریان ورود هوایی بار و مسافر در مقایسه با حجم حمل و نقل زمینی و ریلی بار و مسافر در استان بسیار ناچیز است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۷۴ موقعیت فرودگاه استان زنجان نمایش داده شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۴- توزیع فضایی فرودگاه در سطح استان زنجان

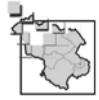

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

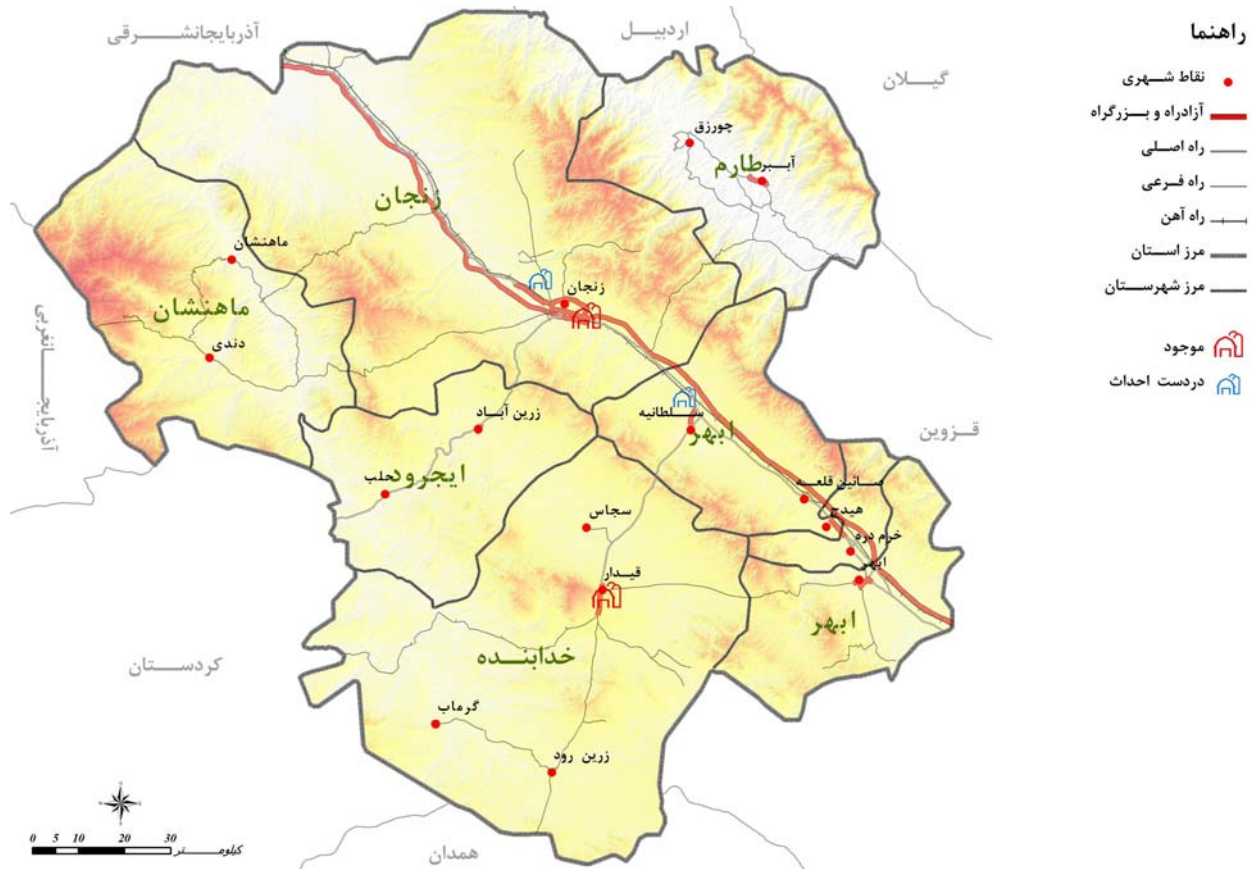
• بازرگانی

الف) سیلو

در نقشه‌ی شماره‌ی ۷۵، پراکندگی فضایی سیلو در استان زنجان نمایش داده شده است. مطابق آخرین اطلاعات اخذ شده در سال ۱۳۸۶ در استان زنجان دو یک سیلو یکی با ظرفیت ۸۰۰۰ تن در نزدیکی و دیگری با ظرفیت ۶۰۰۰۰ تن در شهرستان خداپنده موجود است. همچنین در حال حاضر تعداد دو سیلو در استان زنجان در دست احداث می‌باشد که موقعیت محل احداث این دو سیلو در نقشه‌ی شماره‌ی ۸۴، مشخص شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۵- توزیع فضایی سیلوها در پهنه‌ی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

ب) سردخانه

در مجموع در استان زنجان تعداد هشت سردخانه جودارد که ۷ واحد از آنها در مجاورت سه شهر بزرگ زنجان، ابهر، خرمدره و در طول محور ارتباطی اصلی استان به شکل خطی گسترش یافته است. تنها سردخانه موجود در خارج از این محدوده در شهرستان خداآینده و در شهر قیدار واقع شده است. از ۸ سردخانه استان، ۵ سردخانه در شهر زنجان (۶۲/۵ درصد)، ۳ واحد باقیمانده (۳۷/۵ درصد) در ۳ شهر ابهر، خرمدره و قیدار واقع شده‌اند.

با توجه به این که استان زنجان از نظر فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری و دیگر فعالیت‌های نیازمند ایجاد اسیسات نگهداری دارای توان بالایی است بنابراین وجود فضا و زیرساخت‌های لازم جهت نگهداری کالا و سردخانه‌های متناسب و مبتنی بر میزان تولیدات کشاورزی استان یک ضرورت محسوب می‌شود. مهم‌تر این که زیرساخت‌های موجود در سطح استان در دو شهرستان ابهر و زنجان متمرکز شده است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۷۶، پراکندگی سردخانه‌های استان زنجان نشان داده شده است.

با توجه به نسبت بالای فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری در استان و این مهم که ۲۴ درصد ارزش افزوده اقتصادی استان از این محل تأمین می‌گردد و تعداد محدود سردخانه‌های استان، نبود سردخانه برای نگهداری محصولات غذایی و فرآورده‌های دامی در قطب‌های کشاورزی استان و از جمله در شهرستان طارم یک ضعف محسوب می‌شود که نیاز به توجه و بازنگری دارد.

ج) انبارهای عمومی

در مجموع ۶۴ واحد انبار در استان زنجان وجود دارد که از این تعداد ۱۳ انبار در شهرستان زنجان واقع است. مجموع ظرفیت انبارهای موجود در شهرستان زنجان ۸۷۵۰ تن می‌باشد. بیش‌ترین توزیع انبارها در سطح این شهرستان در نیمه‌ی جنوبی شهرستان و در داخل شهر زنجان و پیرامون آن است.

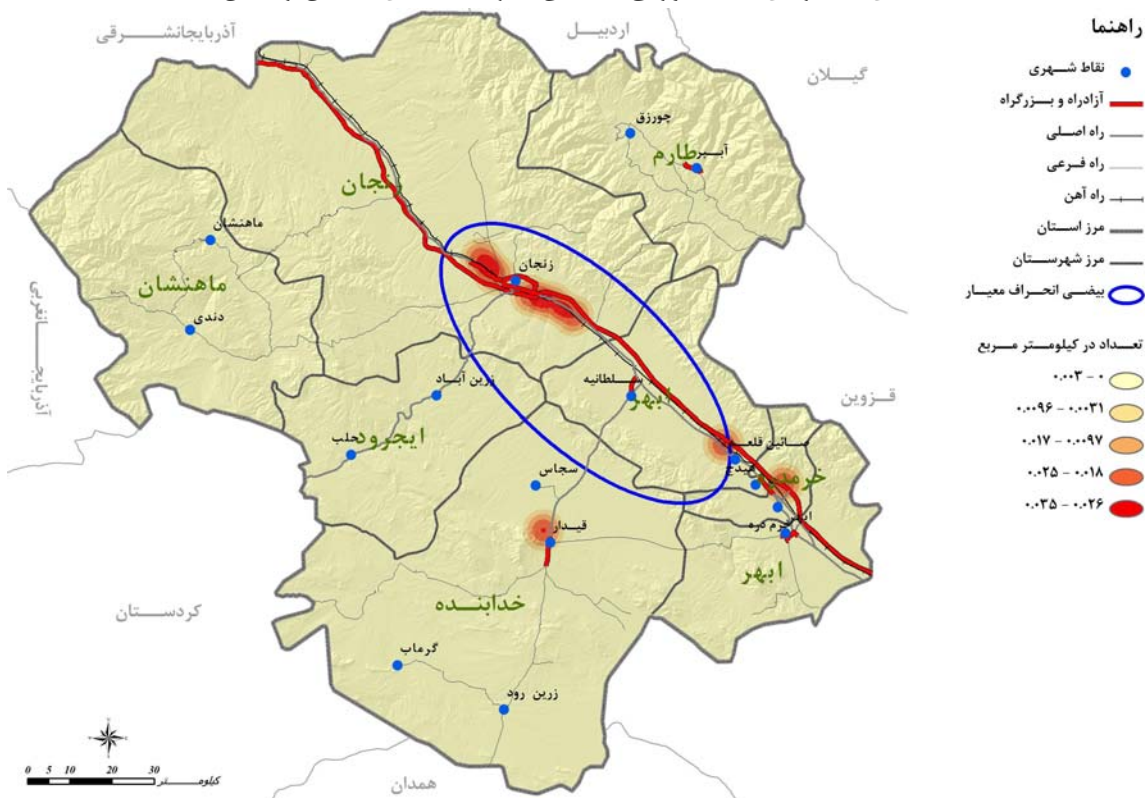
در شهرستان ابهر ۲۳ انبار واقع شده است که یک واحد آن انبار گندم متعلق به سازمان غله می‌باشد. ظرفیت انبارهای این شهرستان ۷۵۰۰۰ تن می‌باشد. شهرستان خدابنده دارای ۱۵ انبار به ظرفیت ۹۷۵۰ تن می‌باشد. مجموع انبارهای سه شهرستان طارم، ماهنشان و ایجرود ۱۱ فقره است که به ترتیب ۴ انبار در طارم، ۴ انبار در ماهنشان و ۳ انبار در ایجرود قرار گرفته است. این امر نشان می‌دهد، توزیع فضایی بخش مهمی از انبارها و پرظرفیت‌ترین آنها در ۳ شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره است و سایر شهرستان‌ها از این نظر با کمبود مواجه هستند. در نقشه‌ی شماره‌ی ۷۷ پراکندگی انبارها در سطح استان نمایش داده شده است.

د) گمرک

همان‌گونه که در نقشه‌ی شماره‌ی ۷۸ نشان داده شده است. تنها گمرک استان زنجان در شهرستان زنجان و شهر زنجان قرار گرفته است. گمرک استان فاقد انسجام و هماهنگی کامل جهت پشتیبانی صادرات در استان می‌باشد و با توجه به موقعیت جغرافیایی و ترانزیتی استان بایستی جهت توسعه و افزایش ارتقاء سطح گمرک استان اقدام شود.

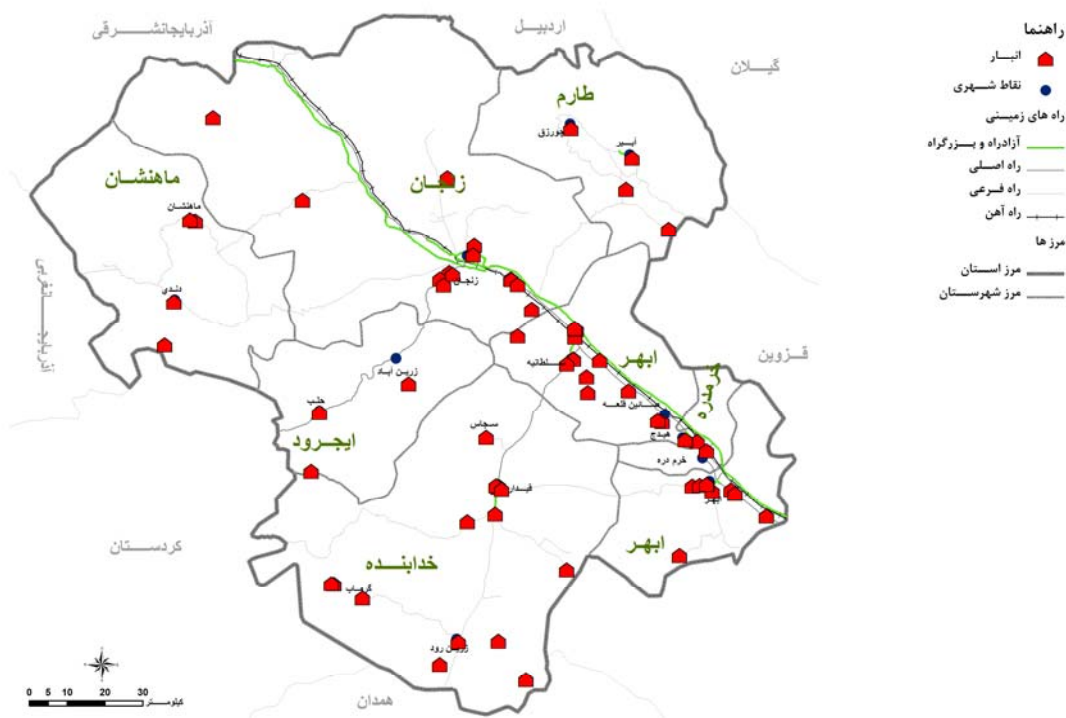

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۶- توزیع فضایی سردخانه‌های استان زنجان

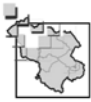

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

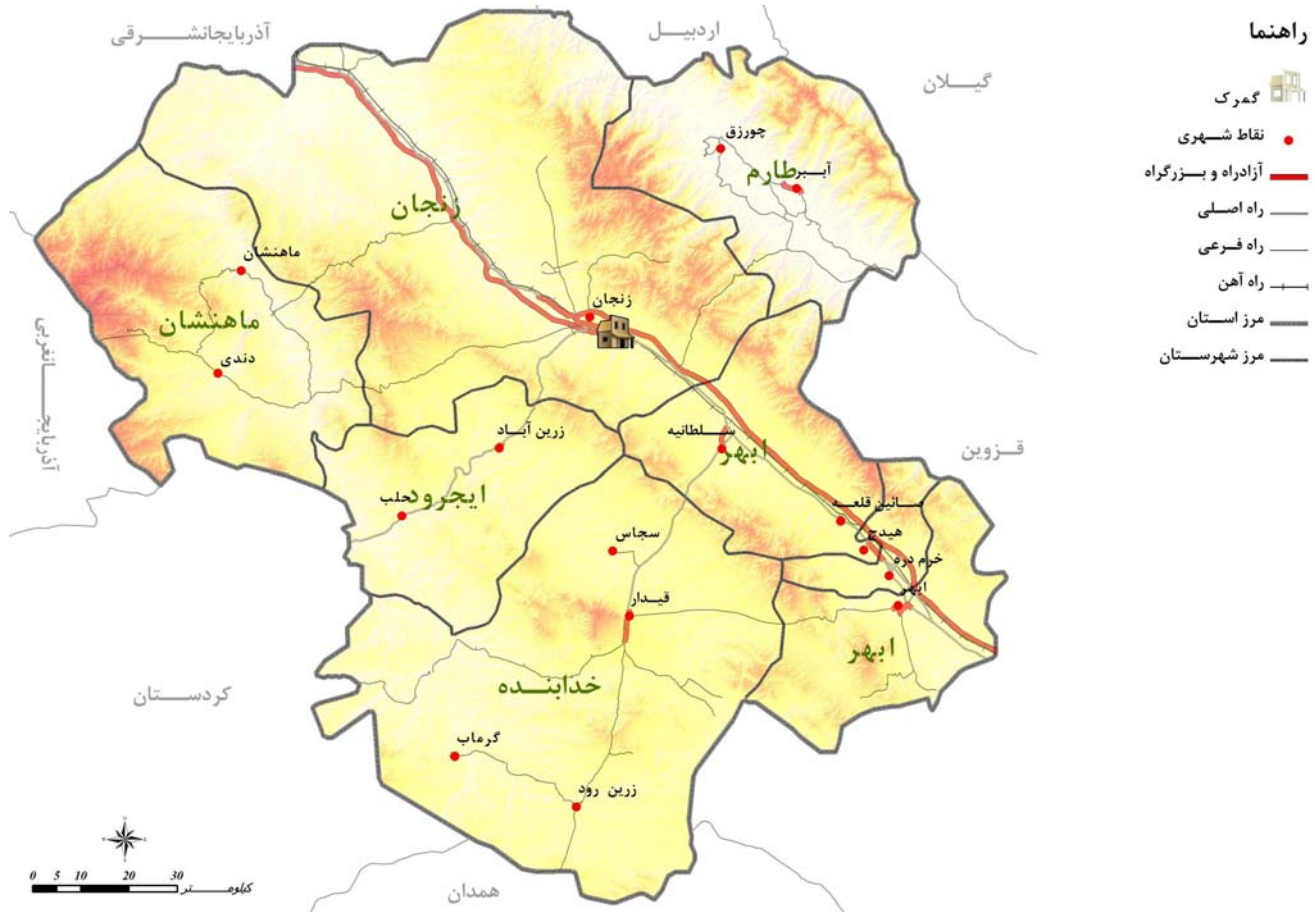
نقشه‌ی شماره‌ی ۷۷- پراکندگی انبارها در پهنه‌ی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۸- پراکندگی گمرک در سطح استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

ه) مبادی ورود و خروج زمینی کالا و مسافر

مبادی ورود و خروج زمینی بار و مسافر استان به دو بخش ورود، خروج مسافر و بار، قابل تفکیک است. مشخصات هر یک از

این دو بخش به شرح زیر است:

- **بخش مسافر:** در مجموع در بخش ورود و خروج مسافر در استان زنجان سه پایانه‌ی مسافری وجود دارد. از این تعداد یک واحد در شهرستان زنجان (شهر زنجان)، یک واحد در شهرستان ابهر (شهر ابهر) و یک واحد در شهرستان خداآبند (شهر قیدار) فعال می‌باشند.
- **بخش بار:** مهم‌ترین مبادی ورود و خروج بار استان شرکت‌های حمل و نقل بار هستند. شرکت‌های حمل و نقل امور مربوط به حمل کالا را از طریق صدور بارنامه و صورت وضعیت انجام می‌دهند. استان زنجان فاقد شرکت حمل و نقل بین‌المللی حمل بار و مسافر است. براساس آمار اخذ شده از سازمان حمل و نقل و امور پایانه‌های استان، در حال حاضر در استان ۴۲ شرکت و موسسه‌ی حمل و نقل داخلی (ملی) مشغول به کار فعالیت می‌باشند. شرکت‌های حمل و نقل یا

می‌توانند تاسیسات مورد نیاز خود را به صورت انفرادی ایجاد نموده، اقدام به فعالیت نمایند و یا در پایانه‌های عمومی بار مستقر شوند. پایانه‌های عمومی از مجموعه تأسیساتی که به منظور ارایه‌ی خدمات حمل و نقل به رانندگان، شرکت‌ها و صاحبان کالا می‌باشد که به صورت متمرکز از وظایف اصلی پایانه عمومی بار، جمع‌آوری بار در سطح شهرستان و هدایت صاحب کالا به شرکت‌های حمل و نقل کالا و تأمین شرایط مناسب برای بارگیری و یا راه‌اندازی کالاهای وارده یا صادره از شهرستان می‌باشند. پایانه بار متشکل از غرفه شرکت‌های حمل و نقل کالا، سالن‌های نوبت‌دهی، سالن‌های استراحت رانندگان، نمازخانه، امکانات رفاهی، باسکول، دفاتر انجمن‌های صنفی رانندگان، شرکت‌ها، بانک، بیمه و توقفگاه می‌باشد. اکثر پایانه‌های بار در شهر می‌باشد. پایانه بار زنجان توسط بخش خصوصی احداث و مورد بهره‌برداری قرار گرفته است.

با وجود موقعیت ویژه‌ی استان زنجان به لحاظ عبور شریان‌های ارتباطی بسیار مهم در سطح فراملی از این منطقه و ترانزیت در سطح قابل توجه، براساس آمار سال ۱۳۸۵ هیچ شرکت فعال باری و مسافری بین‌المللی در این استان فعالیت نداشته است. در زمینه‌ی حمل و نقل مسافر در سطح بین‌المللی نیز سهم استان زنجان از کشور صفر است.

و) پراکندگی مراکز تخلیه و توزیع کالا

همان‌گونه که در تحلیل ساختار خدمات در استان زنجان بیان گردید، مطابق آمار سال ۱۳۸۳ تعداد شرکت‌ها و تعداد سفر باری در استان در سال یاد شده ۲۸۶ هزار دستگاه و حمل و نقل درون‌استانی در سال یاد شده برابر ۱/۶ میلیون تن و حمل و نقل برون‌استانی ۱/۷ میلیون تن و مجموع آن ۳/۳ میلیون تن بوده است. در جدول شماره‌ی ۷ تعداد سفر باری و بار حمل شده از استان زنجان به تفکیک شهرستان مبدأ در سال ۱۳۸۴ به سایر استان‌ها براساس واحد تن / سفر کامیون آورده شده است.

جدول شماره‌ی ۷- تعداد سفر باری و بار حمل شده از استان زنجان به تفکیک شهرستان مبدأ در سال ۱۳۸۴ به

سایر استان‌ها

ردیف	نام شهرستان	تعداد سفر به سایر استانها	درصد از کل استان	رتبه در استان	میزان بار حمل شده به سایر استانها	درصد از کل استان	رتبه در استان
۱	زنجان	۱۱۳۴۷۰	۳۷/۵۴	۱	۱۴۷۱۶۴۹	۴۳/۸۳	۱
۲	ابهر	۸۹۷۳۱	۲۹/۶۹	۲	۸۲۵۰۰۰	۲۴/۵۷	۲
۳	ماه‌نشان	۵۷۵۸۲	۱۹/۰۵	۳	۶۸۳۴۷۰	۲۰/۳۶	۳
۴	خرمدره	۲۱۸۴۹	۷/۲۳	۴	۲۱۹۰۰۶	۶/۵۲	۴
۵	خدابنده	۱۱۷۶۲	۳/۸۹	۵	۱۱۴۸۵۳	۳/۴۲	۵
۶	طارم	۶۳۸۰	۲/۱۳	۶	۲۹۲۶۴	۰/۹	۶
۷	ایجرود	۱۲۰۹	۰/۴	۷	۱۲۱۷۶	۰/۳۳	۷
۸	اظه‌ار نشده	۲۲۳	۰/۰۷	۸	۲۲۶۴	۰/۰۷	۸
-	جمع	۳۰۲۲۰۶	٪۱۰۰	-	۳۳۵۷۶۸۲	٪۱۰۰	-

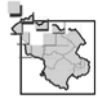
مأخذ: سازمان حمل و نقل و پایانه‌های استان زنجان، ۱۳۸۶.

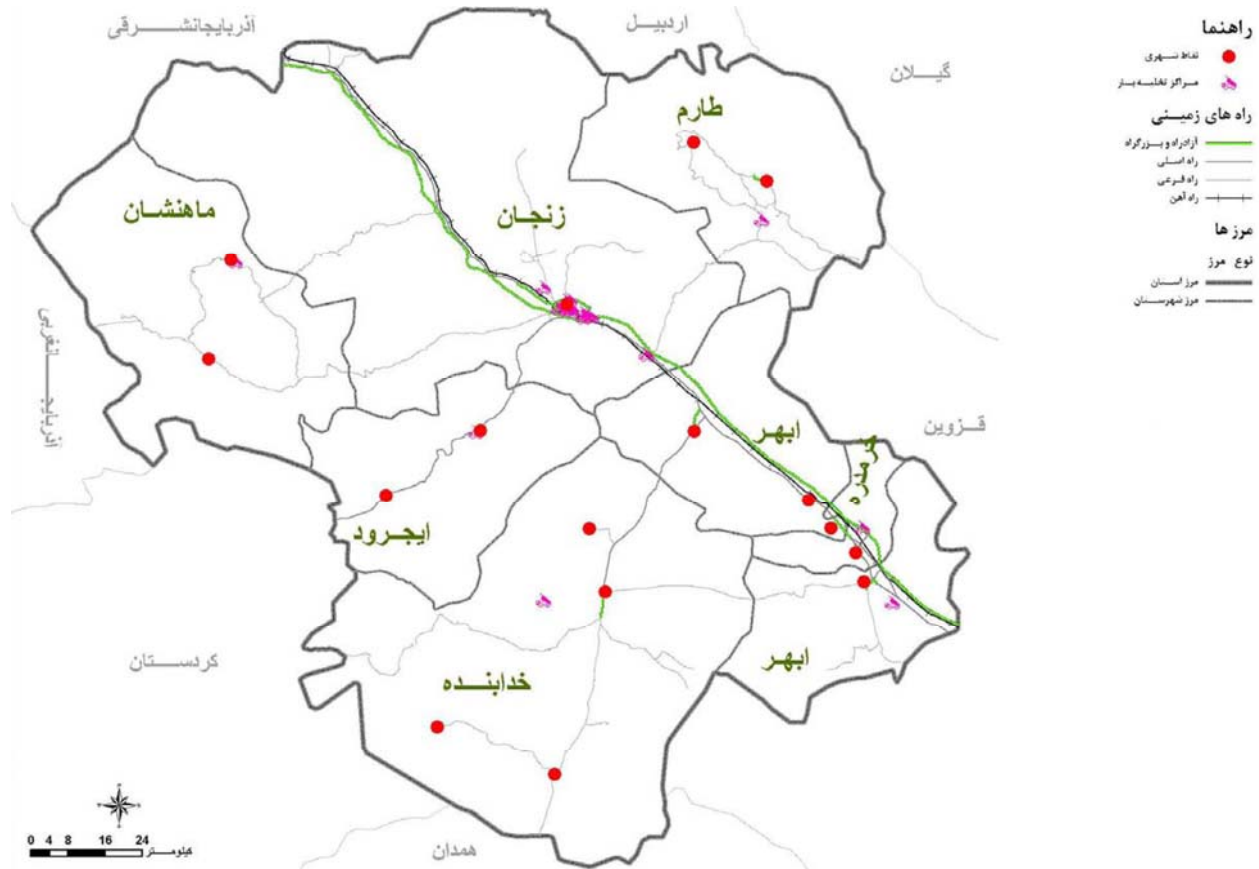
آمار جدول یاد شده نشان می‌دهد در این استان، شهرستان زنجان با تعداد ۱۱۳۴۷۰ سفر و میزان بار حمل شده به سایر استان‌ها به میزان ۱/۵ میلیون تن دارای رتبه‌ی نخست در زمینه‌ی تعداد سفر باری و بار حمل شده می‌باشد. در مرتبه‌ی بعد و با فاصله‌ی قابل توجه شهرستان ابهر و پس از آن ماهنشان قرار دارد. شهرستان‌های خرمدره، خدابنده، طارم و ایجرود رتبه‌های چهارم تا هفتم را در استان دارند. بنابراین ملاحظه می‌گردد، در سطح استان محدوده‌های تمرکز جمعیت و فعالیت‌های صنعتی و معدنی در سطح استان بیش‌ترین جابه‌جایی و حمل بار را تجربه کرده‌اند و به عکس شهرستان‌هایی چون طارم و ایجرود از این نظر دارای رتبه‌های پایینی بوده‌اند.

شایان ذکر است براساس بررسی به عمل آمده جهت تعیین جایگاه مجموعه سکونتگاه‌های شهری استان از نظر شدت و قدرت خدمات رسانی از شاخص مرکزیت استفاده شده است. مطابق این شاخص و براساس نحوه‌ی توزیع امکانات حمل و نقل و مهم‌ترین مراکز تخلیه و جابه‌جایی بار و مسافر در هر نقطه‌ی شهری استان ملاحظه گردید، بیش‌ترین مراکز تخلیه بار و مسافر شامل ترمینال مسافری، گاراژهای حمل بار و اتحادیه صنفی فعال در زمینه‌ی حمل بار، در شهر زنجان واقع شده است و از این نظر شهر زنجان واجد رتبه‌ی نخست می‌باشد.

تعداد قابل توجهی از سکونتگاه‌های شهری استان فاقد ترمینال، گاراژ، اتحادیه صنفی به عنوان مراکز اصلی تخلیه و توزیع کالا به شکل رسمی بوده‌اند. شهرهای چورزق، حلب، خرمدره، دندی، زرین آباد و سجاس از جمله شهرهای فاقد امکانات فوق در سطح استان می‌باشند. این امر نشان از محدود بودن فعالیت‌های مرتبط با ارایه‌ی خدمات حمل و نقل، جابه‌جایی بار و تخلیه کالا در سطح این شهرها دارد. لازم به ذکر است براساس محاسبه شاخص مرکزیت برای تمامی شاخص‌های خدماتی در سطح ۱۶ سکونتگاه شهری استان شهر زنجان واجد رتبه‌ی نخست و ابهر و خرمدره و قیدار واجد رتبه‌های دوم تا پنجم بوده‌اند و شهرهای سجاس، زرین آباد، دندی، زرین رود، چورزق و حلب رتبه‌های ۱۱ تا ۱۶ استان را از نظر شاخص مرکزیت داشته‌اند. این نکته نشان می‌دهد، در سطح استان مجموعه‌ی نقاط شهری پرجمعیت‌تر و فعال‌تر از نظر اقتصادی، مراکز اصلی تخلیه و توزیع کالا در سطح استان نیز می‌باشند. در این میان نقش شهر زنجان به عنوان مرکز استان بسیار پررنگ‌تر از شهرهای مرتبه بعد؛ یعنی ابهر، خرمدره و قیدار است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷۹- مراکز عمده تخلیه‌ی بار در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• گردشگری

محدوده‌های گردشگری

جاذبه‌های گردشگری در استان زنجان به صورت یکنواخت توزیع نشده‌اند و در واقع می‌توان گفت که توزیع فضایی جاذبه‌های استان در شهرستان‌ها تابع شرایط اقلیماتولوژیک، توپوگرافی و موقعیت سیاسی و اداری، صنعتی، خدماتی و بهداشتی هر یک از شهرستان‌های استان است. همان گونه که جدول شماره‌ی ۱۲ نشان داده شده، شهرستان زنجان ۳۹ درصد کل جاذبه‌های استان را در خود دارد و از این نظر دارای بیش‌ترین سهم از استقرار عناصر لازمه‌ی فعالیت‌های گردشگری است و به ترتیب شهرستان‌های خدابنده ۱۴ درصد، خرمدره و ابهر هر کدام ۱۳ درصد، ایجرود ۱۱ درصد، ماهنشان ۷/۱ درصد و طارم ۳/۶ درصد جاذبه‌های گردشگری را در خود جای داده‌اند.

بنابراین شهرستان زنجان از نظر جذابیت‌های گردشگری در صدر شهرستان‌های استان قرار دارد. خدابنده و خرمدره در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند و ایجرود و طارم نیز در رتبه‌های آخر جدول قرار دارند.

جاذبه‌های انسان‌ساخت استان زنجان ۳۴ درصد از کل جاذبه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند و به طور کلی تابعی از تحولات تاریخی، محصولات تجاری و مبادلات بازرگانی و نیازهای فراغتی شهروندان استان هستند. متأسفانه جاذبه‌های انسان‌ساخت در نواحی روستایی و کوچ‌نشین استان توسعه نیافته است و این جاذبه‌ها در مراکز جمعیتی شهری استقرار یافته و جانمایی شده‌اند. از عناصر مستقر بر روی زمین که در زمره‌ی جاذبه‌های انسان‌ساخت محسوب می‌شوند (۷۳/۷ درصد) در شهرستان زنجان واقع شده‌اند و شهرستان‌های ایجرود ۱۵/۸ درصد و خدابنده ۱۰/۵ درصد از کل جاذبه‌های انسان‌ساخت استان را در خود دارند، اما سایر شهرستان‌های استان در زمینه‌ی جاذبه‌های انسان‌ساخت، توانایی درخوری که قابل ذکر و محاسبه در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه‌ی گردشگری استان باشد، ندارند. در نقشه‌های شماره‌ی ۸۰ و شماره ۸۱ توزیع فضایی بناهای تاریخی و فرهنگی، بازار، کاروانسرا و سایر جاذبه‌های گردشگری استان آورده شده است.

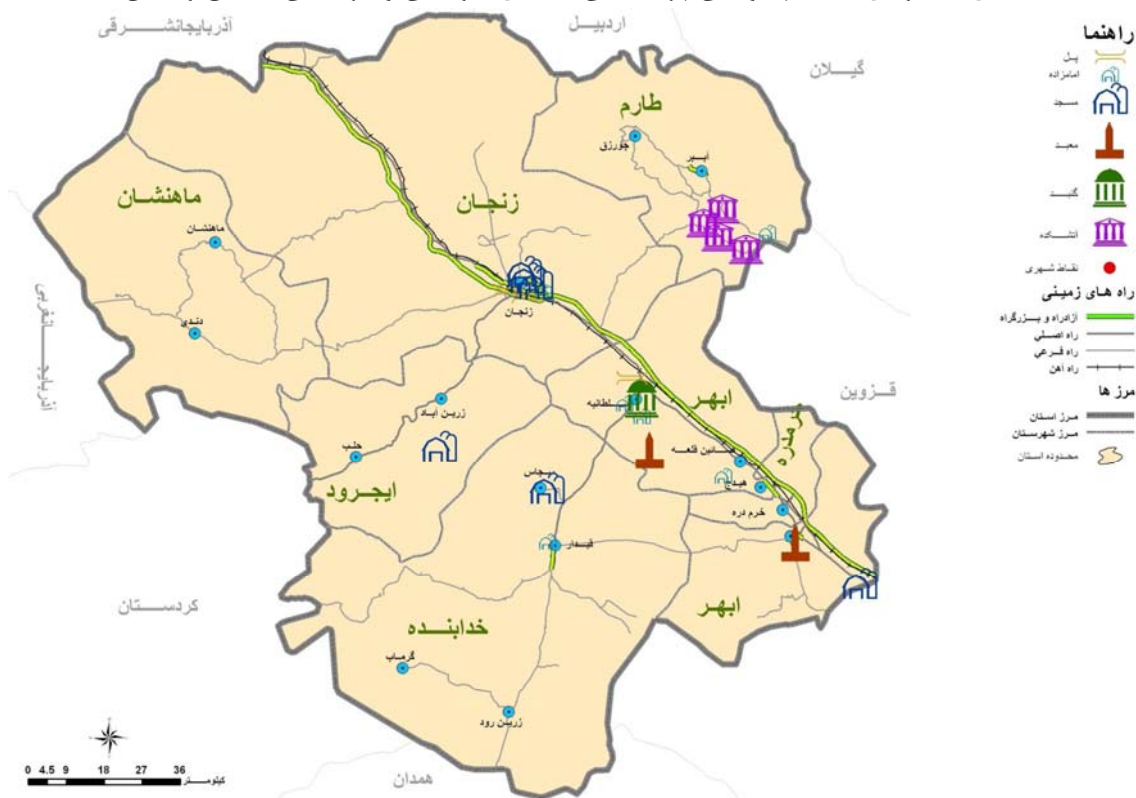
جدول شماره‌ی ۸- جاذبه‌های گردشگری استان به تفکیک شهرستان

شهرستان	تعداد جاذبه	درصد
زنجان	۲۲	۳۹
ماه‌نشان	۴	۷/۱
خرمدره	۷	۱۳
ایجرود	۶	۱۱
خدابنده	۸	۱۴
ابهر	۷	۱۳
طارم	۲	۳/۶
جمع	۵۶	۱۰۰

مأخذ: طرح جامع گردشگری استان زنجان، ۱۳۸۳.

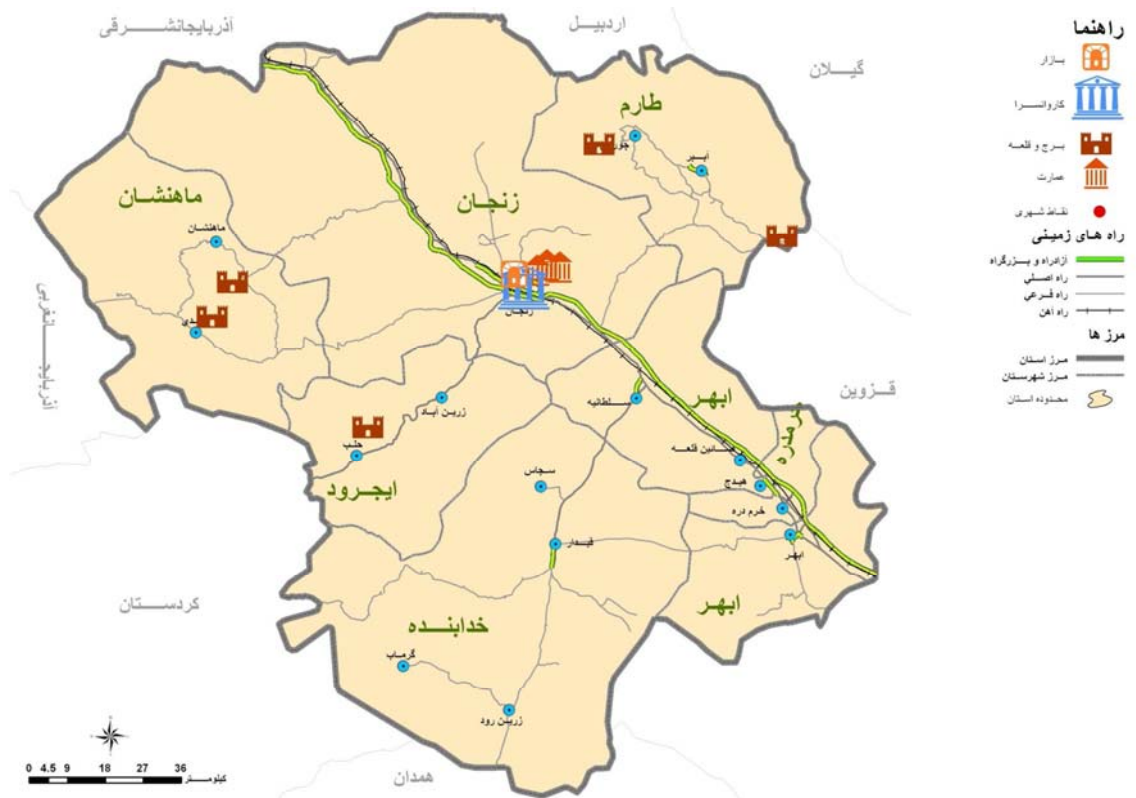

نقشه‌ی شماره‌ی ۸۰- چگونگی پراکندگی بناهای تاریخی و فرهنگی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۸۱- چگونگی پراکندگی بازارها، کاروانسراها، برج، قلعه و عمارت‌های تاریخی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

در استان زنجان تنها دو جاذبه‌ی گردشگری شامل گنبد سلطانیه و ارگ سلطانیه در سطح بین‌المللی قرار دارد که توانایی جذب گردشگران بین‌المللی را دارند. سایر جاذبه‌ها هر چند خود به تنهایی توان جذب گردشگران خارجی را ندارند ولی در نظام گردشگری بین‌المللی نمی‌توان از آنها چشم پوشی نمود.

در منطقه‌ی زنجان حدود ۷۰ اثر اعم از فرهنگی، طبیعی و انسان‌ساخت وجود دارد که تعداد ۵۶ اثر در شمار جاذبه‌های گردشگری قرار می‌گیرند. سهم جاذبه‌هایی که در سطح ملی و بین‌المللی باشند، بسیار اندک هستند. مهم‌ترین جاذبه‌ی گردشگری استان به ترتیب اهمیت عبارتند از: مجموعه‌ی آثار موجود در شهر سلطانیه شامل گنبد سلطانیه و آثار وابسته، گنبد چلبی اوغلی و مقبره ملامحسن کاشی، رخسویخانه شهر زنجان، بازار زنجان و غار کتله‌خور.

از میان شهرستان‌های استان، شهرستان ماهنشان دارای تعداد قابل‌توجهی آثار طبیعی است که مهم‌ترین آنها، منطقه‌ی حفاظت‌شده انگوران است. منطقه‌ی طارم (شهرستان آببر) نیز منطقه‌ای سرسبز است که به دلیل قرارگرفتن در منطقه‌ی کوهستانی دامنه‌های جنوبی البرز، دارای پوشش گیاهی متراکم‌تری نسبت به سایر مناطق استان است.

شهر زنجان به دلیل اهمیت اداری و سیاسی و تمرکز تعدادی از جاذبه‌ها، وجود امکانات رفاهی و اقامتی و قرارگرفتن در مرکز ارتباطی، به عنوان مرکز اصلی منطقه قلمداد می‌شود. مجموعه‌ی شهر سلطانیه به دلیل داشتن جاذبه منحصر بفرد گنبد سلطانیه و فضاهای وابسته و جاذبه‌های گردشگری اطراف آن که تشکیل یک مجموعه از جاذبه‌ها را می‌دهد، در رتبه‌ی دوم از نظر گردشگری قرار می‌گیرد. شهرستان خدابنده به واسطه داشتن غار بسیار زیبا و مهم کتله‌خور و آرامگاه قیدار نبی در جایگاه بعدی است. منطقه‌ی ماهنشان به دلیل داشتن تعداد بیش‌تری از آثار و جاذبه‌ها در جایگاه بعدی قرار می‌گیرد. شهرستان آببر، به دلیل جنگلی‌بودن منطقه و وجود غار خرمنه‌سر، تعدادی آثار مربوط به آتشکده‌ها و پدیده‌های طبیعی که همه دارای عملکرد محلی هستند، در جایگاه پنجم قرار گرفته است.

محدوده‌های زیست محیطی

مهم‌ترین محدوده‌های زیست‌محیطی استان در قالب عناوین قانونی همچون منطقه‌ی حفاظت‌شده، پناهگاه وحش و منطقه‌ی شکار ممنوع منطقه‌ی حفاظت‌شده انگوران با ۹۰۰۰۰ هکتار واقع در شهرستان ماهنشان، پناهگاه حیات وحش انگوران با ۳۵۰۰۰ هکتار واقع در شهرستان ماهنشان، منطقه‌ی حفاظت‌شده سرخ‌آباد با ۱۲۰۰۰۰ هکتار واقع در شمال و شمال‌غرب شهرستان زنجان، منطقه‌ی شکار ممنوع خراسانلو با ۷۰۰۰۰ هکتار واقع در شمال‌شرق و شرق شهرستان ابهر، منطقه‌ی شکار ممنوع کوه قیدار با ۱۲۰۰۰ هکتار واقع در شهرستان خدابنده، منطقه‌ی شکار ممنوع خرمنه‌سر با ۷۰۰۰۰ هکتار واقع در شهرستان طارم. لازم به

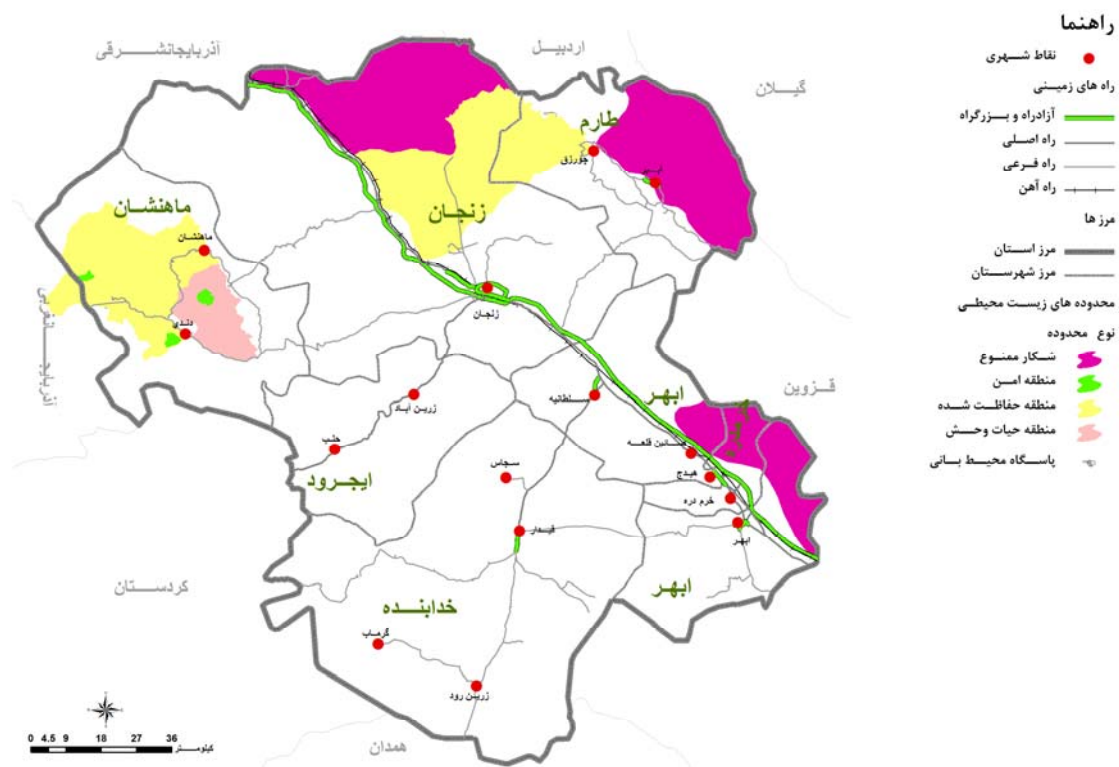

توضیح می‌باشد که مناطق مذکور به دلیل برخورداری از توان اکولوژیکی و گونه‌های شاخص گیاهی و جانوری از مناطق منحصر بفرد در کشور محسوب می‌شوند.

با عنایت به مساحت ۱۷۹۰/۶ هکتاری ذخیره گاه‌های جنگلی استان می‌توان گفت ۱/۸۳٪ از عرصه‌های جنگلی استان به عنوان ذخیره گاه‌های جنگلی مدیریت می‌شود.

استان زنجان که تقریباً خصوصیات اقلیمی حدواسط سلسله‌ی کوه‌های زاگرس شمالی و البرز غربی را دارد، در سطح بسیار کوچک و پراکنده‌ای دارای مناطق جنگلی بلوط، بنه و ارس می‌باشد؛ ولی سطح مراتع مشجر که ترکیبی از درختچه‌ها و بوته‌های مرتعی است، بسیار وسیع‌تر از سطح مناطق جنگلی است. به دلیل وجود انواع فرسایش آبی در سطح استان، توجه ویژه به حفظ و حمایت از این جنگل‌ها از اولویت خاصی برخوردار بوده است و از مهم‌ترین برنامه‌هایی است که در استان بدان پرداخته می‌شود. با توجه به این که گسترش این جنگل‌ها بیش‌تر در مناطق کوهستانی و اراضی پرشیب استان می‌باشد لذا فرسایش شدید خاک موجب کاهش توان تولیدی و حاصلخیزی این مناطق می‌گردد. بنابراین توجه به جنگل‌های این مناطق از هر نظر حائز اهمیت است. ارزش این نوع جنگل‌ها در استان از نظر حفظ منابع آب و خاک، تعادل بوم زیستی، حفظ ذخایر ژنتیکی گونه‌های جنگلی و مرتعی و... بسیار با اهمیت است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۸۲- محدوده‌های زیست محیطی موجود در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

تأسیسات اقامتی

تسهیلات و خدمات اقامتی به سه بخش اقامتگاه‌های رسمی، اقامتگاه‌های دولتی و عمومی و اقامتگاه‌های غیررسمی تقسیم می‌شوند. که در بخش اقامتگاه‌های رسمی، هتل‌ها، هتل آپارتمان‌ها و مهمانپذیرها قرار دارند و در بخش اقامتگاه‌های رسمی دولتی و عمومی مکان‌های اقامتی دولتی و زائرسراها قرار دارند و در بخش اقامتگاه‌های غیررسمی خانه‌های اجاره‌ای، ویلاها، باغ‌ها و کمپینگ‌ها قرار دارند.

طبق داده‌های بانک اطلاعاتی واحد نظارت سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان زنجان، ۱۶ مهمانپذیر (با تعداد ۲۱۹ اتاق و ۵۷۹ تخت و ۵ هتل (با تعداد ۱۴۰ اتاق و ۲۵۱ تخت) در استان زنجان وجود دارد.

بررسی تأسیسات اقامتی استان بیانگر آن است در حال حاضر استان زنجان با ۵ واحد هتل، ۰/۰۷ درصد از هتل‌های کشور را در خود جای داده است. در بخش مطالعات اقتصادی طرح جامع توسعه گردشگری استان زنجان، برآوردی که از مسافران مقیم داخل هتل‌های این استان به عمل آمده است، رقمی معادل ۶۱۸۲۳ نفر را نشان می‌دهد که خود بیانگر سهم ۳٪ استان زنجان از کل تقاضای مؤثر گردشگران داخلی برای هتل‌های کشور است. لذا می‌توان نتیجه گرفت که استان زنجان رتبه‌ی شایسته‌ای را از لحاظ آمار واحدهای اقامتی بالاخص هتل در کشور ندارد و کیفیت آرایه خدمات مربوط به هتل‌ها نیز در این استان نسبت به برخی از استان‌های دیگر از شرایط خوبی برخوردار نیست.

۶۲ درصد از مهمانپذیرهای استان درجه‌ی یک، ۱۳ درصد درجه‌ی دو و ۳۵ درصد درجه‌ی سه می‌باشند. میزان بالای مهمانپذیرهای درجه‌ی ۱ استان و دقت در سطح کیفی آرایه‌ی خدمات در این مراکز نشان می‌دهد، سیستم درجه‌بندی مهمانپذیرها در استان تابع استانداردهای رایج کشور نبوده و برخی از این واحدها شرایط دریافت درجه ۱ را ندارند و به نظر می‌رسد نیازمند درجه‌بندی مجدد و رعایت دقیق استانداردهای درجه‌بندی می‌باشد.

پراکندگی فضایی واحدهای بین‌راهی

توزیع فضایی واحدهای بین‌راهی در استان تابعی از وضعیت عرضه محیطی، عرصه‌های پیرامونی و همچنین عملکرد ترانزیتی محورها دارند و لذا براساس اهمیت برخی محورها پراکندگی و فراوانی در توزیع فضایی برخی محورها افزایش یا کاهش می‌یابد؛ اما در این میان مسیر زنجان- تبریز با داشتن ۲۰ واحد پذیرایی بیش‌ترین سهم واحدهای بین‌راهی استان به خود اختصاص داده است. جدول شماره‌ی ۱۵ پراکندگی رستوران‌های میان‌راهی استان زنجان را به تفکیک محوره‌های گردشگری و ترانزیت گردشگر در استان نشان می‌دهد.

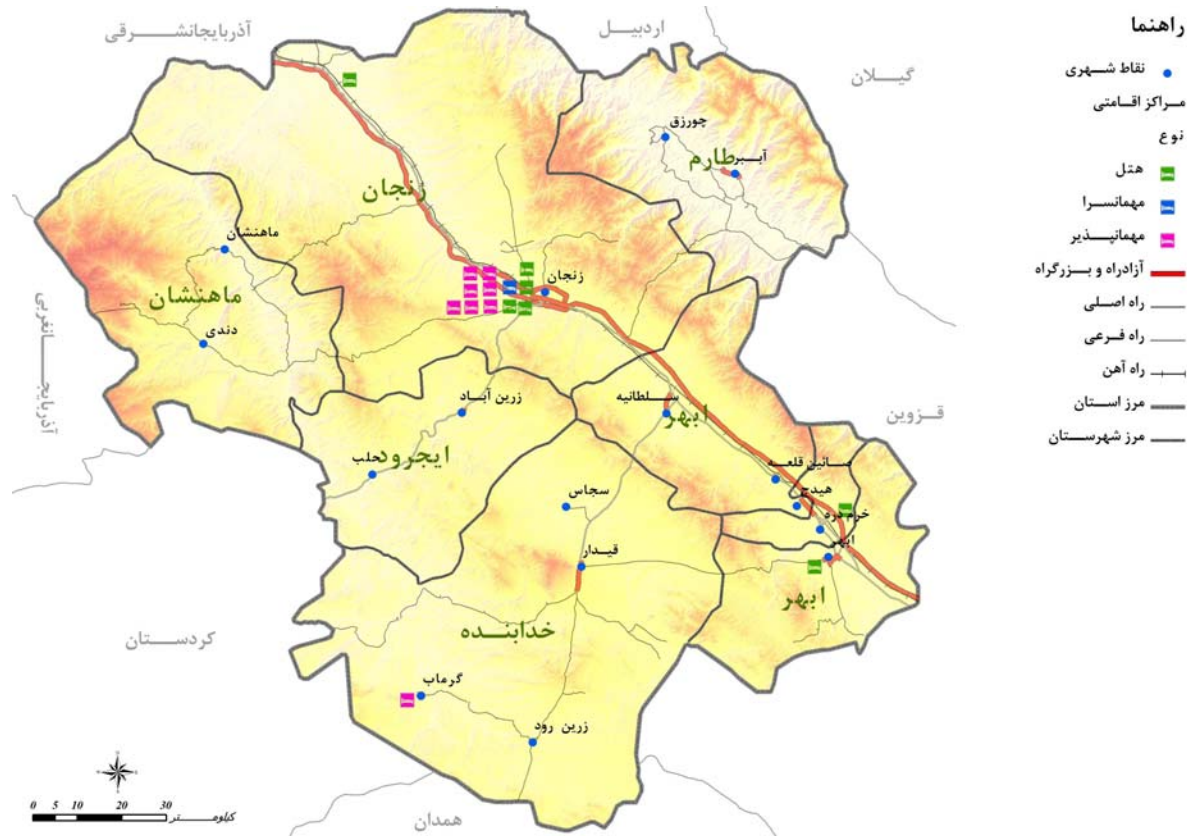

جدول شماره ۹- پراکندگی رستوران‌های میان راهی استان زنجان

مسیر	تعداد			
	نمونه	درجه ۱	درجه ۲	درجه ۳
محور زنجان - تبریز	۰	۰	۱	۱۹
محور زنجان - ابهر	۰	۳	۳	۱۹
محور ابهر - تاکستان	۰	۰	۰	۲
محور زنجان - کردستان	۰	۰	۱	۲
محور زنجان - بیجار	۰	۰	۰	۲
محور زنجان - طارم	۰	۰	۰	۵
محور طارم - آبیر	۰	۰	۰	۳
محور زنجان - دندی	۰	۰	۰	۵
جمع	۰	۳	۵	۵۸

مأخذ: طرح جامع گردشگری استان زنجان، ۱۳۸۳.

نقشه‌ی شماره ۸۳- نحوه‌ی توزیع مراکز اقامتی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• ارتباطات

محدوده‌های پوشش تلویزیونی

تنها فرستنده پرقدرت در استان زنجان در ارتفاعات بایندر مشرف بر شهر زنجان و در خط الرأس کوه‌های زنجان جنوبی استقرار یافته است. این فرستنده که با نام فرستنده بایندر شناخته می‌شود، به سبب موقعیت کوهستانی و عوارض طبیعی استان زنجان، توانایی پوشش تمام استان را ندارد و بنابراین در بسیاری از مناطق و سکونتگاه‌های استان، استقرار فرستنده‌ها ضروری است. وضعیت پوشش رادیویی و تلویزیونی استان زنجان در مقایسه با کل کشور به شرح جدول شماره‌ی ۱۶ می‌باشد.

جدول شماره‌ی ۱۰- گسترش پوشش رادیویی در سطح استان و کشور در سال ۱۳۸۶

ردیف	نام شبکه	درصد پوشش استانی	درصد پوشش ملی
۱	شبکه سراسری	٪۴۴.۵۱	٪۲۲.۴۹
۲	شبکه جوان	٪۹۰.۰۸	٪۷۷.۱۵
۳	شبکه پیام	٪۸۹.۰۴	٪۵۲.۳۶
۴	شبکه استانی	٪۴۴.۲۷	٪۲۴.۷۹
۵	شبکه فرهنگ	٪۴۴.۵۴	٪۴۸
۶	شبکه معارف	٪۷۲.۴۹	٪۴۸.۶۸
۷	شبکه ورزش	٪۶۴.۳	٪۴۴
۸	شبکه قرآن	٪۴۵.۹۷	٪۵۰.۴۶
۹	متوسط پوشش	٪۶۱.۹	٪۴۵.۹

مأخذ: اداره کل صدا و سیما، مرکز زنجان، ۱۳۸۶.

میانگین پوشش رادیویی در سطح استان زنجان از میانگین کشوری بالاتر است، به گونه‌ای که متوسط پوشش رادیویی استان ۶۱/۹ درصد و متوسط پوشش رادیویی در کشور برابر با ۴۵/۹ درصد می‌باشد که از دلایل این امر می‌توان به وجود تعداد فرستنده بیش‌تر در سطح استان، موقعیت استان (اقلیمی و توپوگرافی) در سطح کشور، الگوی استقرار سکونتگاهی شهری و روستایی و پراکنش جمعیت در سطح استان اشاره نمود.

در بین شبکه‌های رادیویی نیز در سطح استان شبکه‌های جوان، پیام و معارف از بیش‌ترین پوشش برخوردار هستند که از دلایل آن می‌توان به وجود تعداد فرستنده و اولویت‌های سازمان در پوشش‌دهی این شبکه‌ها به دلیل جذب مخاطبان، شرایط و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه اشاره نمود.

بررسی درصد پوشش گسترش سیما در سطح استان بیانگر این مطلب است که به استثنای شبکه‌ی خبر که درصد پوشش آن در استان زنجان نسبت به کشور کمتر است (۵۷/۲۵ درصد در مقابل ۶۷/۶۸ درصد)؛ سایر شبکه‌ها از درصد پوشش بیش‌تری نسبت به کشور برخوردار هستند. شبکه‌ی قرآن نیز توسط فرستنده بایندر فقط در سطح شهر زنجان و روستاهای اطراف پوشش داده

می‌شود به همین علت از درصد پوشش کمتری نسبت به سایر شبکه‌ها در استان برخوردار است، جدول شماره‌ی ۱۷ بیانگر درصد گسترش پوشش سیما در سطح استان زنجان و کشور است.

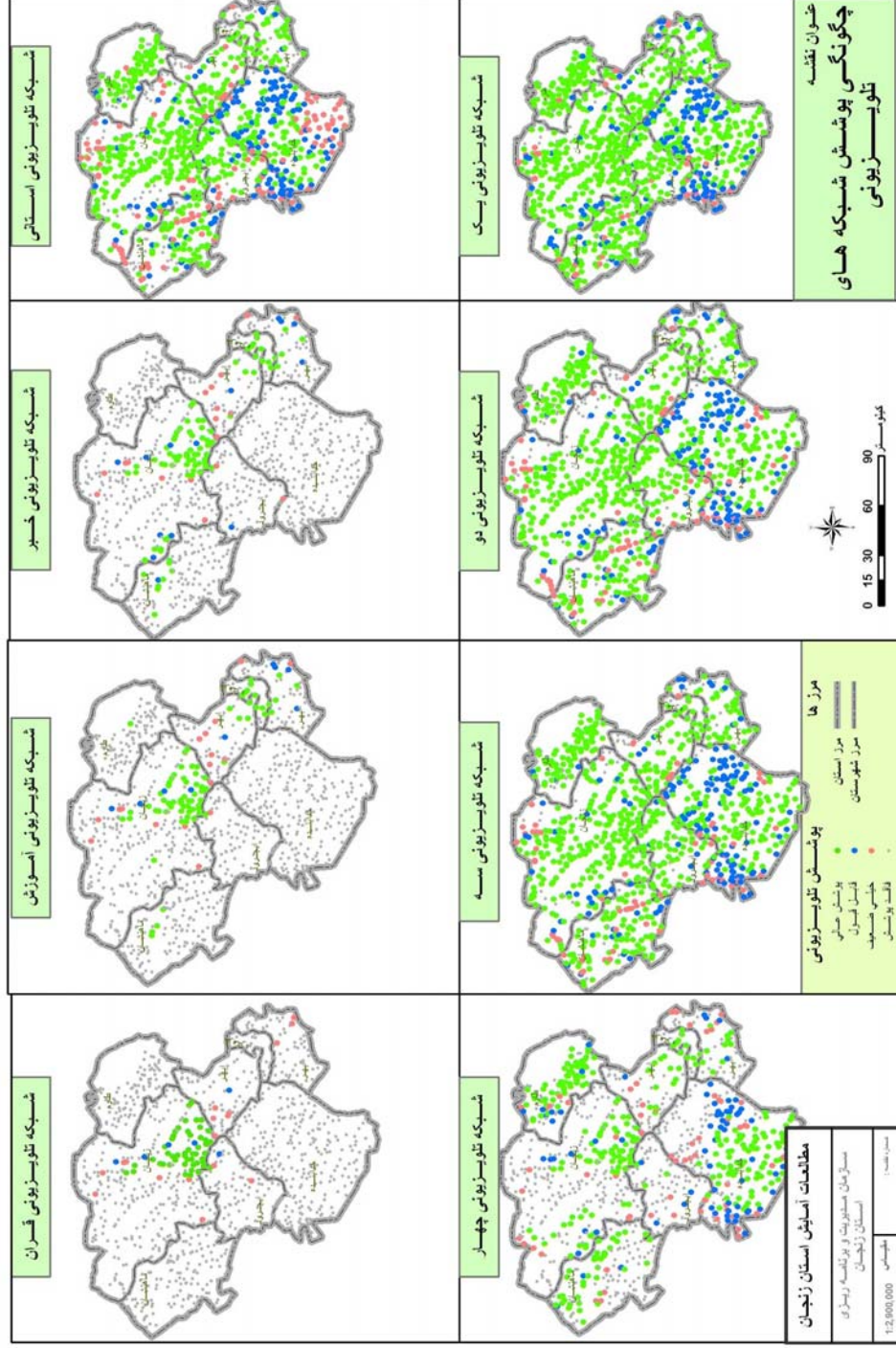
جدول شماره‌ی ۱۱- گسترش پوشش سیما در سطح استان و کشور در سال ۱۳۸۶

ردیف	نام شبکه	درصد پوشش استانی	درصد پوشش ملی
۱	شبکه اول	%۹۹.۲۸	%۹۶.۵۶
۲	شبکه دوم	%۹۶.۶۲	%۹۳.۳۰
۳	شبکه سوم	%۹۷.۵۶	%۸۸.۷۷
۴	شبکه چهارم	%۷۷.۰۰	%۷۲.۴۷
۵	شبکه استانی	%۹۱.۰۰	%۶۴.۹۲
۶	شبکه خیر	%۵۷.۲۵	%۶۷.۶۸
۷	شبکه آموزش	%۵۷.۱۴	%۹.۴۷
۸	شبکه قرآن	%۳۹.۶۱	----

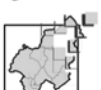
مأخذ: اداره کل صدا و سیما مرکز زنجان، ۱۳۸۶.

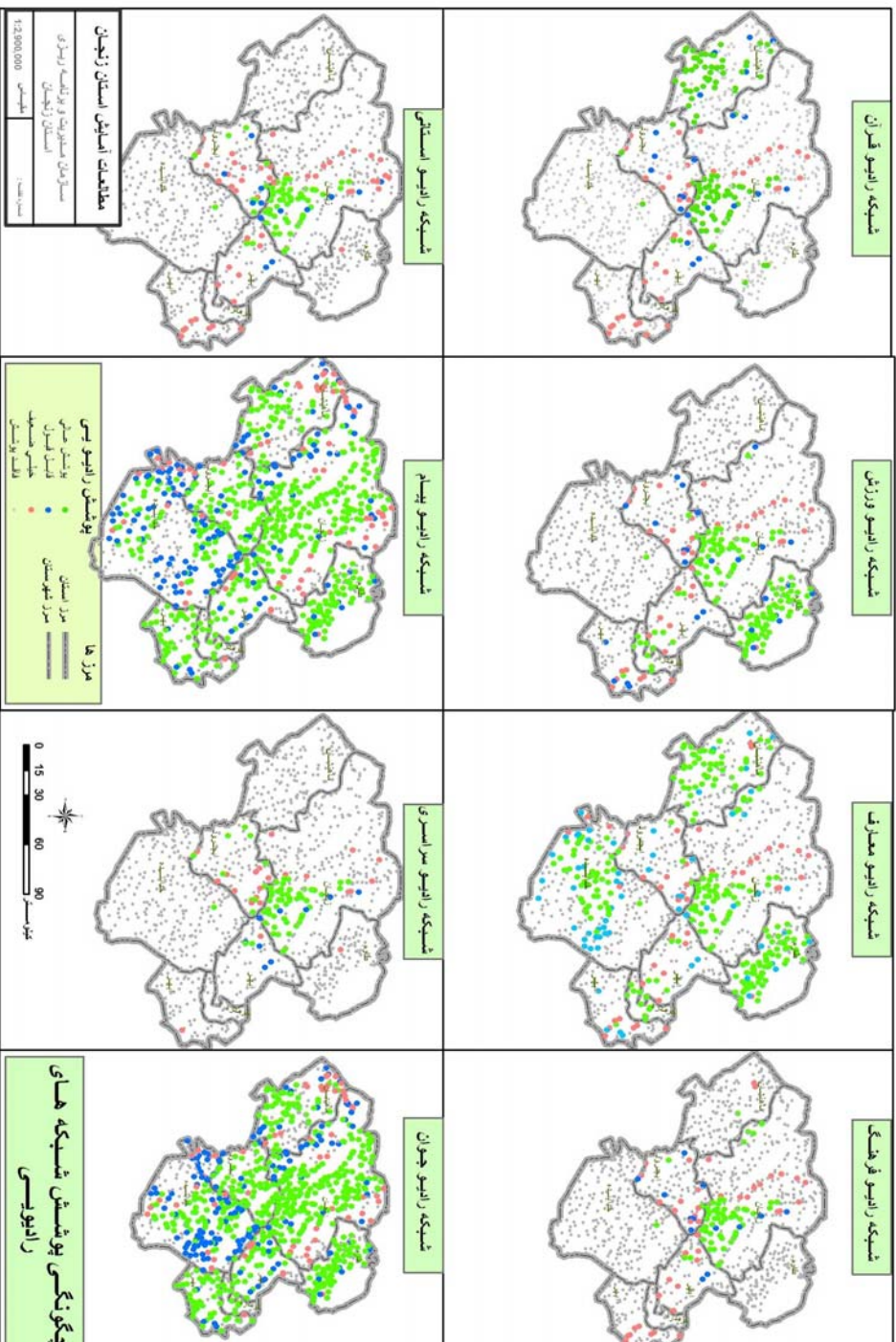
نقشه‌ی شماره‌ی ۸۴- چگونگی پوشش شبکه‌های تلویزیونی در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان زنجان

مأخذ: مشاوره، ۱۳۸۰.

نقشه‌ی شماردهی ۸۵- چگونگی پوشش شبکه‌های رادیویی در سکونتگاه‌های روستایی استان

مآخذ: مشاور، ۱۳۸۰.

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات

مقایسه‌ی پوشش رادیویی و تلویزیونی در شهرستان‌های استان زنجان نشان می‌دهد بیش‌ترین پوشش رادیویی مربوط به شهرستان زنجان با ۸۶/۹ درصد و کمترین پوشش رادیویی مربوط به شهرستان ماهنشان با ۲۹/۰۷ درصد می‌باشد. بیش‌ترین پوشش تلویزیونی نیز متعلق به شهرستان زنجان با ۹۱/۱ درصد و کمترین پوشش مربوط به شهرستان ایجرود با ۴۹/۷ درصد می‌باشد. شهرستان‌های ماهنشان و ایجرود از درصد پوشش کمتری برخوردار می‌باشند که از دلایل اصلی آن می‌توان به محدود بودن فرستنده‌ها در این شهرستان‌ها اشاره نمود. درصد پوشش کلیه شهرستانها به تعداد فرستنده‌های مستقر در آنها بستگی دارد. به عبارت دیگر هر چه قدر تعداد فرستنده‌ها بیشتر باشد، درصد پوشش نیز زیاد خواهد بود و بالعکس.

شبکه‌های رادیویی استان در موج FM تقریباً ۵۰٪ کل جمعیت استان را پوشش می‌دهد که از میزان متوسط ملی، بالاتر است، ولی هنوز برای پوشش کل استان افزایش تعداد فرستنده‌ها ضروری است. در موج MW برای دو شبکه‌ی سراسری و استانی پوشش ۱۰۰٪ داده شده است، ولی امواج MW از کیفیت خوبی برخوردار نیستند. در خصوص پوشش شبکه‌های تلویزیونی نیز پوشش شبکه‌های مختلف سیما نسبت به متوسط ملی از وضعیت بهتری برخوردار است، ولی تا رسیدن به پوشش ۱۰۰٪ کلیه شبکه‌های تلویزیونی نیاز به افزایش تعداد زیادی فرستنده می‌باشد. با تأمل در پیشرفت فناوری‌های نوین و گسترش ارتباطات رسانه‌ای این نکته‌ی مهم و اساسی باید مدنظر قرار گیرد که با ورود فناوری‌های نوین در عرصه‌ی رسانه‌ای و ارتباطات، طرح مباحثی نظیر درصد پوشش توسط فرستنده‌ها و... عملاً منتفی است و بایستی در جهت افزایش کیفیت برنامه‌ها و تولید آنها سرمایه‌گذاری صورت پذیرد. بنابراین با توجه به مطالب ذکر شده برای آینده مباحثی نظیر تغییر سیستم از آنالوگ به دیجیتال در تمامی زمینه‌ها و همچنین سیگنال رسانی برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی شبکه استان زنجان از طریق UPLink پیگیری می‌شود.

• شبکه‌ی فیبر نوری

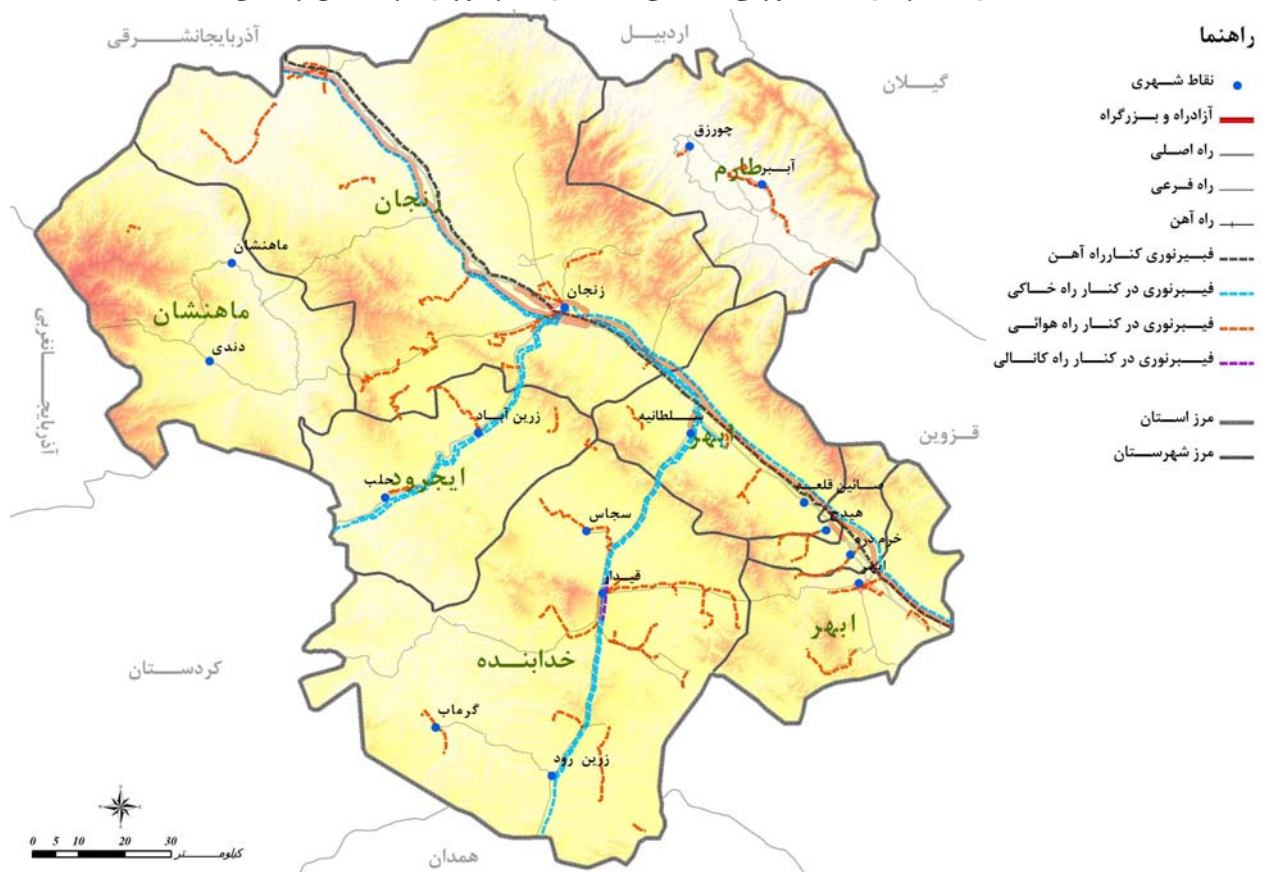
با توجه به موقعیت جغرافیایی و ترانزیتی زنجان از نظر شبکه‌ی مخابراتی و ضرورت بسترسازی برای انتقال اطلاعات پرفریت در شبکه‌ی زیرساخت کشور، اجرای عملیات پروژه‌ی ۵۰۰ کیلومتری، تحت عنوان پروژه‌ی BACK BONE، شامل مسیرهای زنجان- تاکستان، زنجان- قیدار- همدان، زنجان- بیجار و زنجان- میانه، از مسیر کنار اتوبان جدیدالاحداث، از سال ۱۳۸۱ شروع و عملیاتی شده است.

با اجرای بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر فیبر نوری، مسیرهای کم ظرفیت و پرفریت استان، اکنون ارتباط مراکز تمام شهرستان‌ها (به جز ماهنشان و طارم) و اکثر مراکز تلفنی میان ظرفیت و حتی کم ظرفیت و همچنین سایت‌های موبایل و WII (تلفن بیسیم

روستایی) استان، از طریق بستر کابل نوری تأمین شده است. اجرای کابل نوری زنجان، دندی، مرز تکاب به طول تقریبی ۲۰۰ کیلومتر در دست اجرا می‌باشد که با اجرای آن مقدمات ارتباط کابل نوری شهرستان ماهنشان هم فراهم می‌گردد. در برنامه‌ی پنج ساله چهارم مقرر گردیده به میزان ۲۰۰۰ کیلومتر عملیات توسعه‌ی فیبر نوری در مسیرهای درون شهری و برون شهری اجرا گردد که با تحقق این هدف ظرفیت کانال‌ها و کیفیت ارتباطات به نحو چشمگیری توسعه خواهد یافت. بررسی مسیرهای قرارگیری شبکه‌ی فیبرنوری در استان زنجان مطابق نقشه‌ی شماره‌ی ۹۷ نشان می‌دهد در مجموع الگوهای توسعه خطی شبکه زیربنایی استان در خصوص شبکه‌ی فیبرنوری نیز مصداق دارد، به گونه‌ای که خط اصلی نوری از جنوب شرق به سمت شمال شرق کشیده شده است و شهرهای مهم به این شبکه‌ی دسترسی دارند و شهرهای دور از محور توسعه‌ی زیرساخت‌های استان در حال حاضر به این شبکه دسترسی ندارند.

نقشه‌ی شماره‌ی ۸۶- توزیع فضایی شبکه‌ی فیبر نوری در استان زنجان

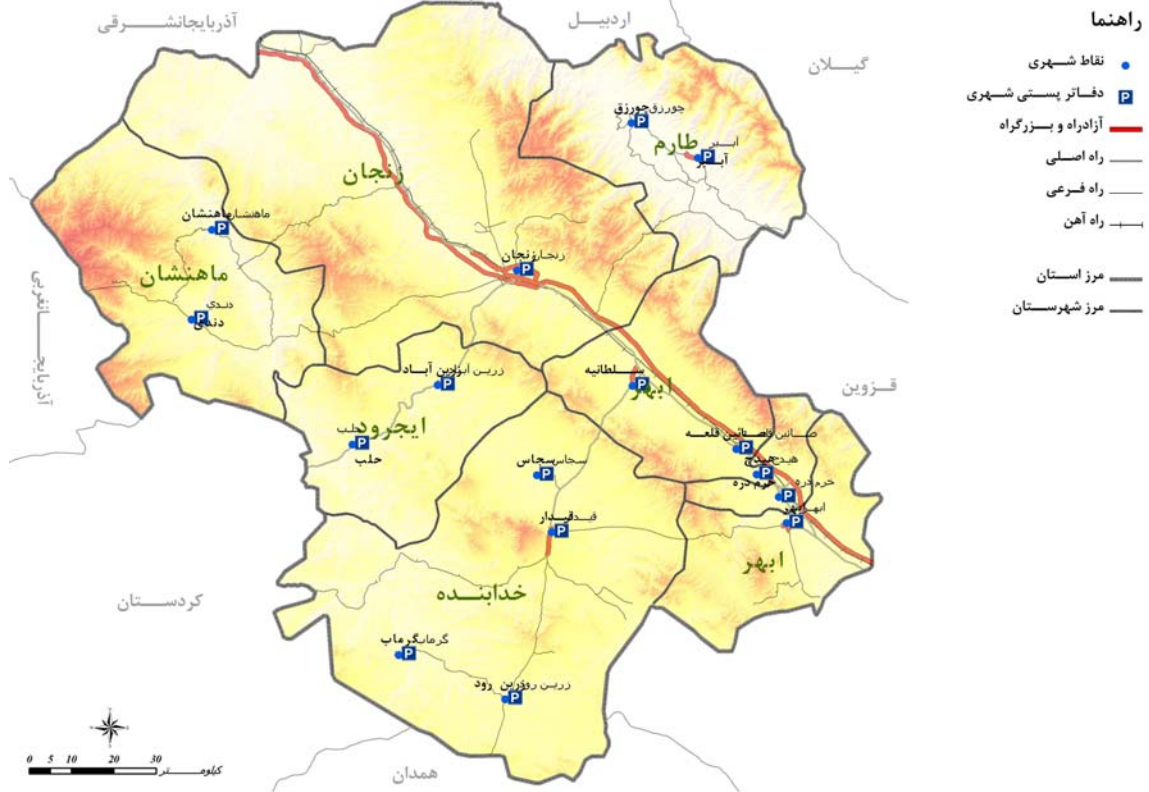
مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• مراکز پستی

در نقشه شماره ۸۷ پراکندگی دفاتر پستی در نقاط شهری و روستایی استان زنجان آورده شده است.

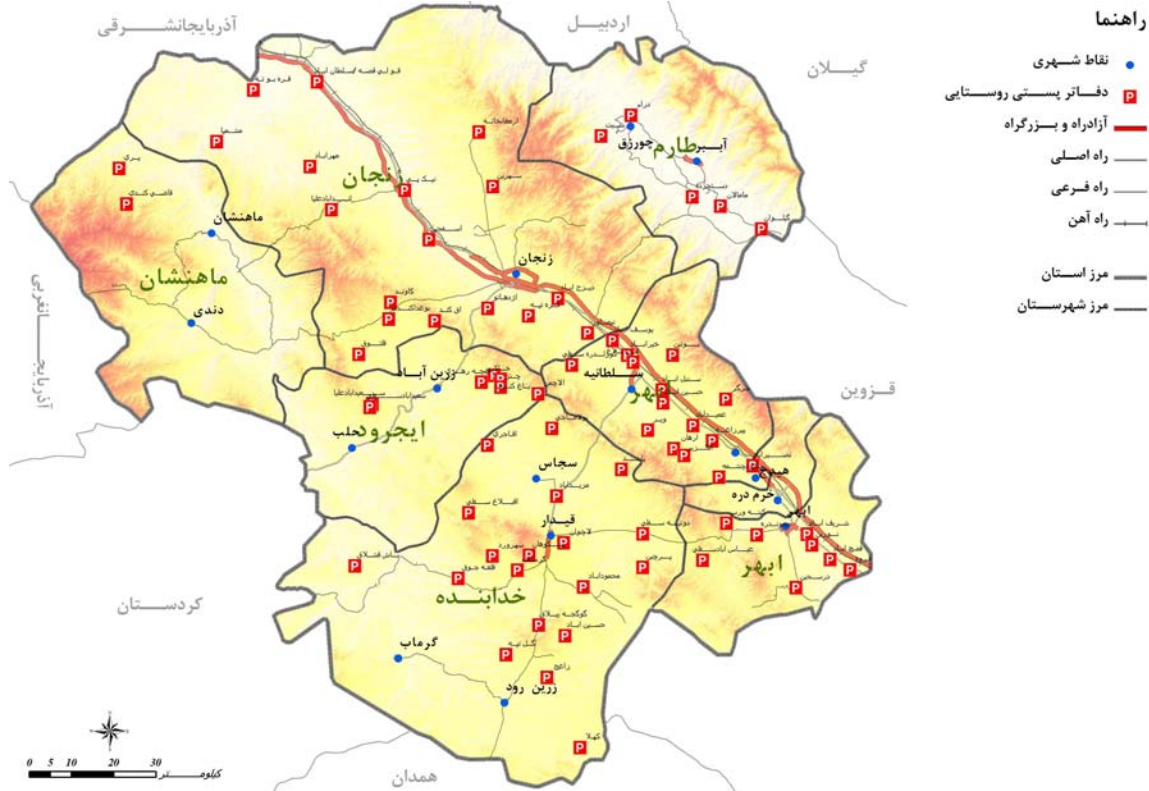

نقشه‌ی شماره‌ی ۸۷- توزیع فضایی دفاتر پست شهری در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۸۸- توزیع فضایی دفاتر پست روستایی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

بررسی مساحت تحت پوشش دفاتر پستی استان طی دوره ده ساله ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ نشان می دهد، این مساحت از ۳۲ کیلومتر مربع در سال ۱۳۷۵ به ۳۱ کیلومتر مربع در سال ۱۳۸۵ رسیده است که این شاخص نشانگر بهبود نسبی خدمات پستی در استان است. هرچند این شاخص در شهرستان‌های مختلف استان یکسان نیست و در برخی شهرستان‌ها این شاخص عدد بسیار بیش‌تری نشان می‌دهد. به عنوان مثال مساحت تحت پوشش دفاتر پستی در شهرستان‌های زنجان و خرمدره ۱۵ و در شهرستان‌های طارم و ماهنشان در سال ۱۳۸۵، ۹۶ و ۹۵ بوده است. در جدول شماره ۱۲ مساحت تحت پوشش دفاتر پستی در شهرستان‌های استان زنجان در سال‌های ۷۵ تا ۱۳۸۵ آورده شده است.

جدول شماره ۱۲- مساحت تحت پوشش دفاتر پستی در شهرستان‌های استان زنجان (۸۵-۱۳۷۵)

سال	استان	ابهر	ایجرود	خدابنده	خرمدره	زنجان	طارم	ماهنشان
۷۵	۳۲	۲۶	۰	۷۸	۰	۱۳	۰	۰
۷۸	۶۸	۴۲	۱۰۶	۹۳	۲۵	۶۰	۹۶	۸۹
۷۹	۵۹	۳۷	۱۰۶	۱۱۶	۲۵	۳۹	۱۲۲	۱۱۵
۸۰	۴۸	۴۰	۱۱۳	۱۲۵	۱۸	۲۵	۱۱۰	۱۵۳
۸۱	۴۱	۳۹	۸۵	۱۰۰	۱۶	۲۱	۱۱۰	۱۴۵
۸۲	۳۶	۳۶	۷۷	۶۳	۱۶	۱۹	۱۰۰	۱۱۵
۸۳	۳۰	۲۹	۷۷	۵۶	۱۶	۱۶	۹۶	۱۰۶
۸۴	۳۰	۲۸	۷۴	۵۷	۱۶	۱۶	۹۶	۱۰۲
۸۵	۳۱	۳۰	۸۵	۹۸	۱۵	۱۵	۹۶	۹۵

مأخذ: اداره کل پست استان زنجان، ۱۳۸۶.

• خدمات اینترنتی

استان زنجان به دلیل قرارگیری در مسیر خط بین‌المللی شانگهای فرانکفورت (TAE) و امکان بالقوه‌ای برای مبادله‌ی اطلاعات پرسرعت بین‌المللی را دارد. از طرفی زنجان در مسیر خطوط اصلی ارتباط مخابراتی ملی قرار دارد؛ بنابراین امکان مبادلات الکترونیکی پرسرعت در سطح ملی را دارا می‌باشد. کلیه‌ی شهرهای استان زنجان و نقاط پرجمعیت در مسیر فیبر نوری قرار گرفته‌اند. گرچه خدمات اینترنتی در استان زنجان با ضریب نفوذ ۱۲.۵٪ پائین تر از متوسط جهانی و کشوری و بالاتر از متوسط خاورمیانه می‌باشد.

تعداد کاربران اینترنت در استان زنجان از سال ۸۳-۱۳۷۸ سیر تصاعدی داشته و در طول ۵ سال از ۳۵۳ کاربر به ۱۸۷۲۴ کاربر افزایش یافته و این روند در سال‌های ۸۴ و ۸۵ سرعت بیش‌تری گرفته به نحوی که تعداد کاربران در ۱/۵ سال از ۱۸۷۲۴ به ۱۲۱۳۵۲ کاربر در استان افزایش یافته است و این افزایش با توسعه‌ی تجهیزات مراکز دیتا و افزایش تعداد ISP های استان و صدور مجوز فعالیت برای ICP در استان رشد چشمگیری در آینده‌ی نزدیک خواهد داشت.

در سال ۱۳۸۰ تنها دو شرکت در سطح استان خدمات اینترنتی (ISP ها) ارائه می داده‌اند لیکن تعداد این شرکت‌ها در سال ۱۳۸۳ به ۱۷ شرکت افزایش یافته است و این امر با راه اندازی مراکز دیتای شهرهای باقیمانده استان در حال افزایش می‌باشد. شایان ذکر است که تا پایان سال ۸۴ تعداد ۱۱ شهر از ۱۶ شهر استان دارای مرکز دیتا بوده است و مراکز دیتای ۵ شهر دیگر نیز در سال ۸۵ راه‌اندازی گردیده است.

ارایه‌ی خدمات اینترنتی در استان زنجان از سال ۱۳۸۷ با واگذاری ۶۴kb پهنا‌ی باند به یک مشترک دولتی آغاز گردیده است. روند واگذاری خدمات اینترنتی در پایان آذر سال ۱۳۸۵ به ۳۴ مشترک اینترنت، ۷ مشترک اینترنت، ۴ مشترک PTP، ۱۳۴ مشترک PTMP، ۶ مشترک MPLS و ۱۰ مشترک X25 رسیده است (در مجموع ۱۹۵ مشترک دولتی و خصوصی). رشد پهنا‌ی باند واگذار شده از ۶۴ kb در سال ۷۸ به ۲۶۶۸۸ kb در آذر ۸۵ ارتقاء یافته است که از این میزان ۱۹۹۴۴kb دولتی و مابقی پهنا‌ی باند مشترکین خصوصی می‌باشد.

در راستای اجرای سیاست دولت مبنی بر گسترش حوزه‌ی ارائه‌ی خدمات الکترونیکی به اقصی نقاط کشور از جمله نقاط روستایی، برنامه تجهیز ۱۰۰۰۰ مرکز ICT روستائی و تجهیز ۱۴۰ دفتر به عنوان فاز اول پروژه در استان زنجان از سال ۱۳۸۴ شروع و تاکنون ۷۲ دفتر به مرحله بهره برداری رسیده است. در خصوص وضعیت استفاده از خدمات اینترنت در استان زنجان نکات زیر حایز اهمیت است:

- استان فاقد مرکز داده^۱ است؛
- تعداد ۷۰ تارنما^۲ برای سازمان‌های دولتی و عمومی استان زنجان شناسایی شده است؛
- تعداد کاربران اینترنت در استان پایین‌تر از متوسط کشوری و جهانی می‌باشد؛
- عمده کاربران به عنوان مصرف کنندگان اطلاعات بوده و نقش ناچیزی در تولید و ارائه اطلاعات دارند؛
- برای بهبود این وضعیت ایجاد یک بستر مناسب و مطمئن برای شبکه‌ی کشوری و استانی به صورت توامان به عنوان اولین گام ضرورت دارد؛
- اصلاح قوانین، دستورالعمل‌ها و آیین نامه‌ها و حذف بروکراسی غیرضرور در زمینه‌ی توسعه‌ی فعالیت‌های اینترنتی موجب تسهیل و تسریع در رشد شرکت‌های ارائه دهنده خدمات اینترنتی (ISPها) و رقابت سالم آنها و کاهش هزینه‌ها و در پی آن افزایش تعداد کاربران اینترنت خواهد شد؛

- فعالیت بخش خصوصی در زمینه‌ی ارتباطات به تأسیس ISP ها و کافی‌نت‌ها محدود می‌گردد که نمونه‌های اصلی آن در ارائه‌دهندگان خدمات اینترنت: آفتاب و مهتاب، سپیدنت، سپهرآوا، سپها، نوین‌رایا، رهانت، آبی، دات‌کام، شهاب، ماهتاب، اسکار و عرشیات که موسسات با کسب و کار کوچک تلقی می‌گردند قابل رهگیری است.
- وضعیت فناوری اطلاعات استان ضعیف‌تر از وضعیت فناوری ارتباطات آن است لیکن خوشبختانه شرایط توسعه برای آن فراهم شده و با توجه به برآوردهای موجود مبنی بر وجود بیش از یکصد هزار کاربر اینترنت امکان حضور در جامعه اطلاعاتی جهانی وجود دارد. شرایط استان از حیث اطلاعات به شرح زیر می‌باشد:
- ✓ در حال حاضر تعداد ۳۴ پورتال سازمان‌های دولتی و عمومی در استان زنجان شناسایی شده است؛ از جمله آنها پورتال‌های سازمان برق منطقه‌ای زنجان، سازمان شهرداری زنجان، صنایع و معادن، شرکت پست، استان زنجان، شرکت آب و فاضلاب روستایی، زنجان گویا، تعاون روستایی، چالش (اخبار استان زنجان)، بیمارستان امیرالمومنین خدابنده و بیمه ایران می‌باشد؛
- ✓ بخش خصوصی در زنجان نیز اقدام به مبادله‌ی اطلاعات الکترونیک کرده است و تارنماهایی برای آنها ایجاد شده است؛
- ✓ تعداد ۳۳ مرکز در استان دارای تجهیزات دیتا با ظرفیت بالا و متوسط هستند؛
- ✓ در ۱۲۹ سکونتگاه روستایی استان مراکز کم ظرفیت با قابلیت توزیع سرویس اینترنت (ICT روستایی) و سرویس نقطه به نقطه دارند دایر شده است که این تعداد تا پایان برنامه چهارم توسعه به ۱۵۴ روستا افزایش خواهد یافت؛
- ✓ تعداد پورت‌های قابل واگذاری در سطح استان ۱۳۳۰ می‌باشد که تا پایان برنامه چهارم و پس از توسعه پورت‌های قابل دسترسی در سطح استان به عدد ۳۱۳۰ افزایش خواهد یافت؛
- ✓ پورت‌های واگذار شده استان به مشترکین ۴۰۵ پورت و به صورت نقطه به نقطه می‌باشد.
- ✓ سرویس‌های واگذار شده دیتا در استان زنجان از نوع VPN, Internet, PTMP, MPLS, X.۲۵, X.۲۸, Intranet است؛
- ✓ جهت توسعه‌ی بانکداری الکترونیک حدود ۲۴۰ شعبه از بانک‌های استان از سرویس‌های PTMP و MPLS استفاده می‌کنند؛
- ✓ در پروژه‌ی اتصال مدارس به شبکه‌ی ملی اینترنت در فاز اول برنامه‌ی توسعه تعداد ۸۰ مدرسه در شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره و خدابنده به اینترنت متصل شده‌اند که تا پایان برنامه چهارم توسعه به حدود ۳ برابر افزایش خواهد یافت؛
- ✓ ظرفیت Gateway اینترنت ورودی استان زنجان ۱۵۵Mbps (STM¹) است.

بررسی نوع استفاده از اینترنت در استان نشان می‌دهد حدود ۳۰٪ پهنای باند به پست الکترونیکی اعم از پست الکترونیکی یاهو و سایر اختصاص دارد و حدود ۵۰٪ نیز متعلق به سرویس WWW (World Wide Web) می‌باشد. حدود ۱۰ درصد استفاده از اینترنت در استان مربوط به سرویس انتقال فایل FTP (File Transfer Protocol) و ۱۰ درصد نیز مربوط به chat (گفتگوی صوتی و تصویری اینترنتی) است.

• انرژی

نیروگاه‌ها و خطوط انتقال برق

با وجود اخذ مجوز برای احداث ۴ برای احداث نیروگاه در استان که دو نیروگاه در حال احداث و دو نیروگاه در مرحله مطالعه و مکان یابی است، استان زنجان در حال حاضر فاقد نیروگاه جهت تولید انرژی است.

در سال ۱۳۸۵ جمع کل خطوط انتقال نیرو (۴۰۰ کیلووات و ۲۳۰ کیلووات) در سطح استان ۱۶۷۵ کیلومتر مدار بوده است که این میزان در کشور ۷۴۲۶۳ کیلومتر مدار است. این مقدار معادل ۲/۴۶ درصد خطوط انتقال نیرو در کشور است. در سال ۱۳۸۵ استان زنجان دارای ۳ پست ۴۰۰ کیلو وات بوده است که محل قرارگیری هر ۳ پست یاد شده در شهرستان زنجان است و بقیه‌ی شهرستان‌ها فاقد پست ۴۰۰ کیلو وات هستند. همچنین در سال ۱۳۸۵ تعداد ۶ پست ۲۳۰ کیلو وات در استان زنجان وجود داشته است که از این تعداد ۴ پست در شهرستان زنجان قرار دارد و دو پست نیز در شهرستان ابهر قرار دارد. تعداد پست‌های ۶۳ کیلووات ۴۱ پست بوده است که از این تعداد ۱۹ پست معادل ۴۶/۳۴ درصد در شهرستان زنجان واقع شده است. ۱۰ پست در شهرستان ابهر (۲۴/۳ درصد)، ۴ پست در شهرستان ماهنشان (۹/۸ درصد)، ۴ پست در شهرستان خدابنده (معادل ۹/۸ درصد) و در شهرستان طارم و ایجرود هر کدام دو پست معادل ۴/۹ درصد قرار گرفته است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۱، شبکه‌ی انتقال برق استان شامل خطوط انتقال ۴۰۰ کیلو وات و ۲۳۰ کیلو وات ترسیم شده است. حجم کل خطوط انتقال نیرو در سطح استان در سال ۱۳۸۵، ۱۶۷۵ کیلومتر مدار بوده است. استان زنجان معادل ۲/۴۶ درصد خطوط انتقال نیرو کشور را داراست.

• خط لوله گاز

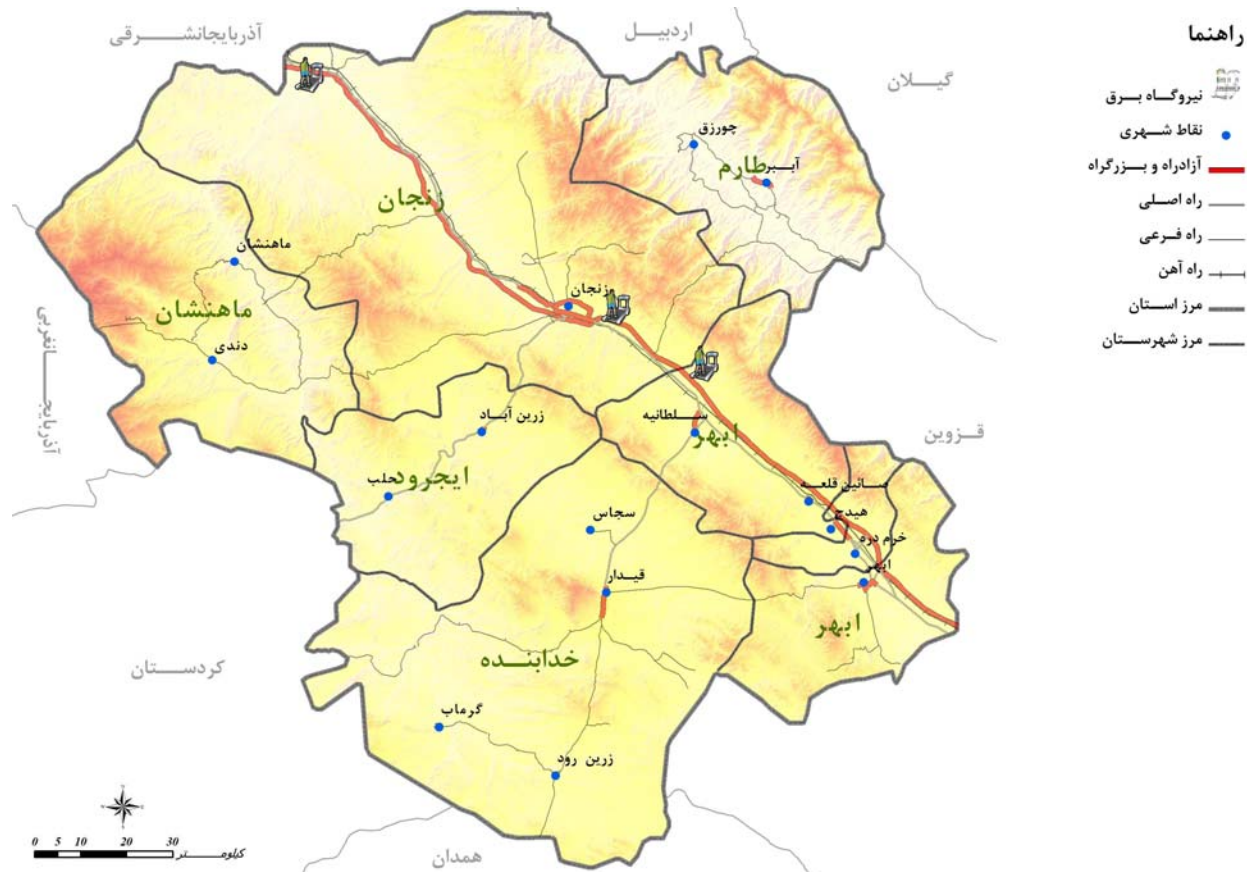
گاز طبیعی مصرفی استان از طریق خطوط انتقال گاز انتقالی از مناطق گازی جنوب کشور صورت می‌گیرد، چرا که استان زنجان فاقد مرکز تولید گاز و میادین گاز و پالایشگاه است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۸۹ خطوط انتقال گاز استان زنجان نمایش داده شده است و نشان می‌دهد در سطح استان در سال ۱۳۸۵ در مجموع ۱۵۹۱ کیلومتر خطوط شبکه اجرا شده است و خطوط انتقال گاز اجرا شده در مجموع ۳۳۸ کیلومتر مربع است که از طریق این ۳ خط انتقال گاز، گازرسانی به بخش‌های مختلف خانگی،

صنعتی و تجاری انجام می‌گیرد. گفتنی است علاوه بر خطوط انتقال در حال بهره‌برداری دو پروژه‌ی خطوط انتقال گاز زنجان حلب، ماهنشان دندی، به طول بیش از ۱۳۰ کیلومتر در حال احداث می‌باشد. همچنین پروژه‌ی مراحل اجرایی احداث خط انتقال گاز زنجان طارم، در دست انجام می‌باشد. ملاحظه می‌شود، محدوده‌های گازرسانی شده استان بخش‌هایی از شهرستان‌های ابهر، خرمدره، زنجان و خدابنده را در برمی‌گیرد و در حال حاضر ۳ شهرستان طارم، ایجرود و ماهنشان فاقد شبکه‌ی گازرسانی در حال بهره‌برداری می‌باشند.

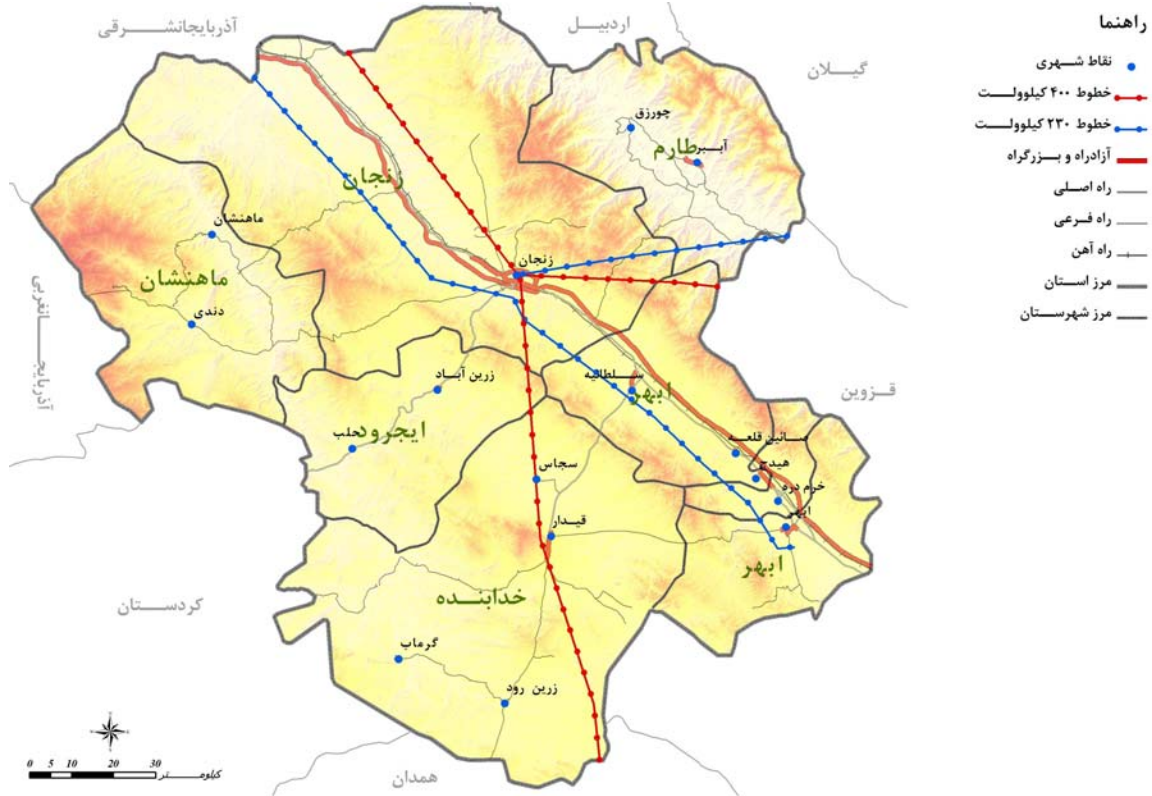
تعدد و پراکندگی نقاط روستایی و کوهستانی بودن استان و کم‌خانوار بودن تعداد قابل توجهی از نقاط روستایی از جمله موانع توسعه گازرسانی در سطح استان است که موجب می‌شود تا هزینه‌های گازرسانی به این محدوده‌ها افزایش یابد. در حال حاضر به ۸ نقطه‌ی شهری استان گازرسانی شده است و ۳۱ روستا امکان استفاده از گاز لوله کشی را دارند.

نقشه‌ی شماره‌ی ۸۹- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار نیروگاه‌های برق در استان زنجان

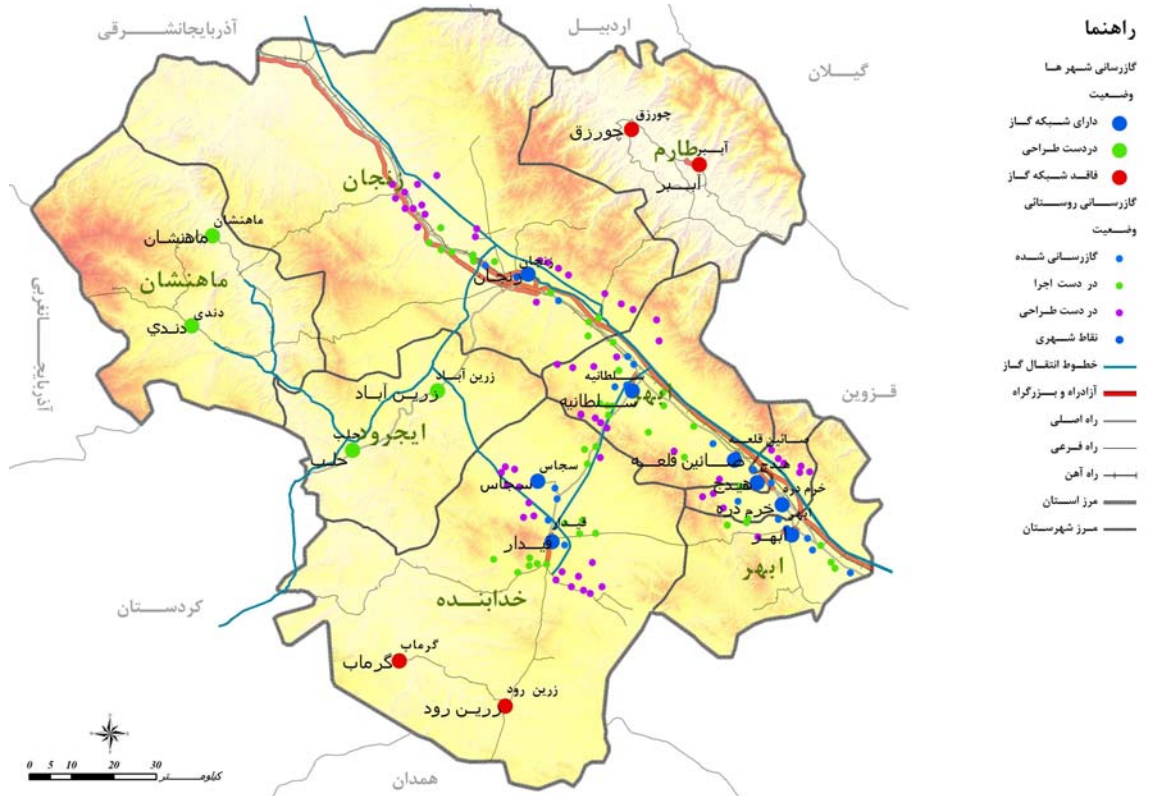

نقشه‌ی شماره‌ی ۹۰- نحوه‌ی استقرار شبکه‌ی انتقال برق در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

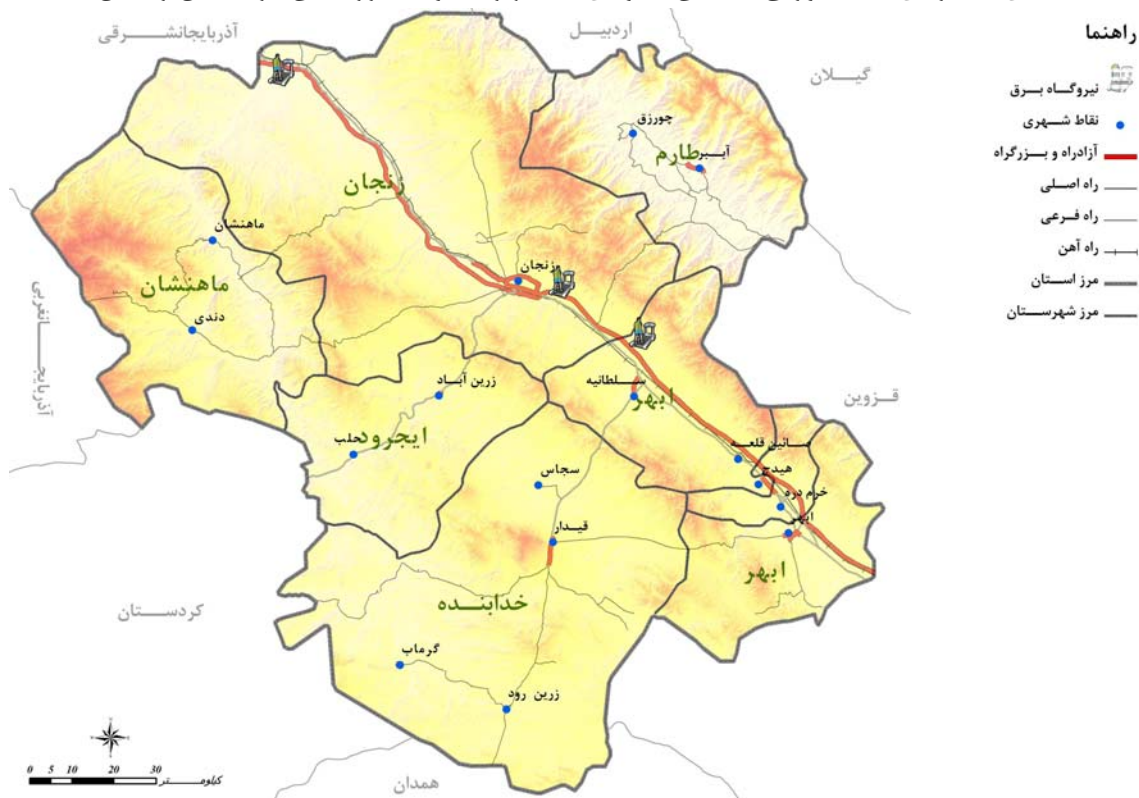
نقشه‌ی شماره‌ی ۹۱- چگونگی بر خورداری سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان زنجان در شبکه گاز

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

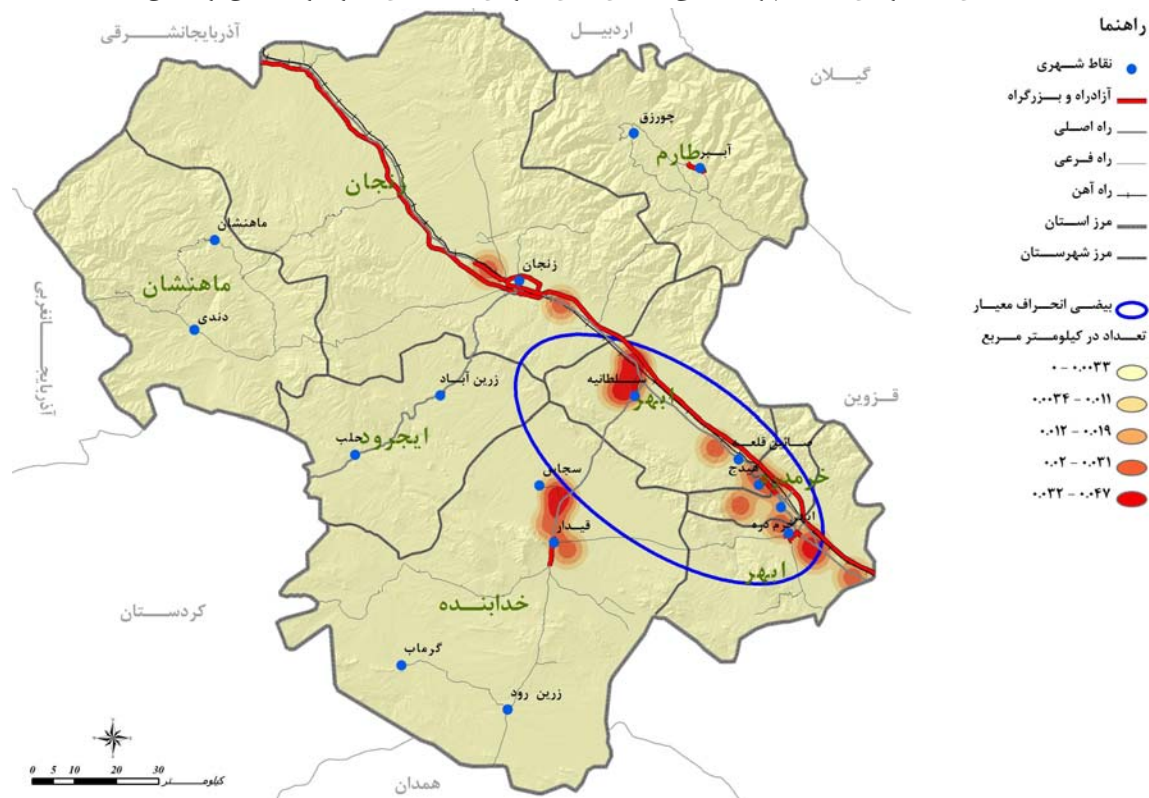

نقشه‌ی شماره‌ی ۹۲- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط گازرسانی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۹۳- پراکندگی آبدی‌های دارای شبکه‌ی گاز در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

خطوط نفت و فرآورده‌های نفتی

الگوی خطی حاکم بر استان در زمینه‌ی توسعه‌ی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی در زمینه دو خط اصلی انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی استان نیز صادق است. لازم بذکر است در سطح استان هیچ انشعابی برای انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی به مناطق و محدوده‌های حاشیه‌ای استان وجود ندارد و این خطوط تنها به موازات راه‌های اصلی استان مستقر شده‌اند. به نظر می‌رسد واقع شدن استان زنجان در مسیر انتقال نفت از جنوب به شمال غرب کشور موجب شده است تا انتقال مواد و انرژی از این استان عبور کند. در حال حاضر قطر خط انتقال نفت خام در استان زنجان ۱۶ اینچ و قطر خط انتقال فرآورده‌های نفتی ۱۴ اینچ است. این خطوط انتقال از جنوب شرق به استان وارد شده و با گذر از شهرستان‌های ابهر، خرمدره و زنجان به استان آذربایجان شرقی (شهرستان میانه)، وصل می‌شود. مراکز برداشت و انتقال و تأسیسات نفت استان در ابهر، زنجان و مرکز انتقال نفت ایده‌لو قرار دارد. عمده‌ی فعالیت این مراکز انتقال نفت خام به پالایشگاه تبریز است.

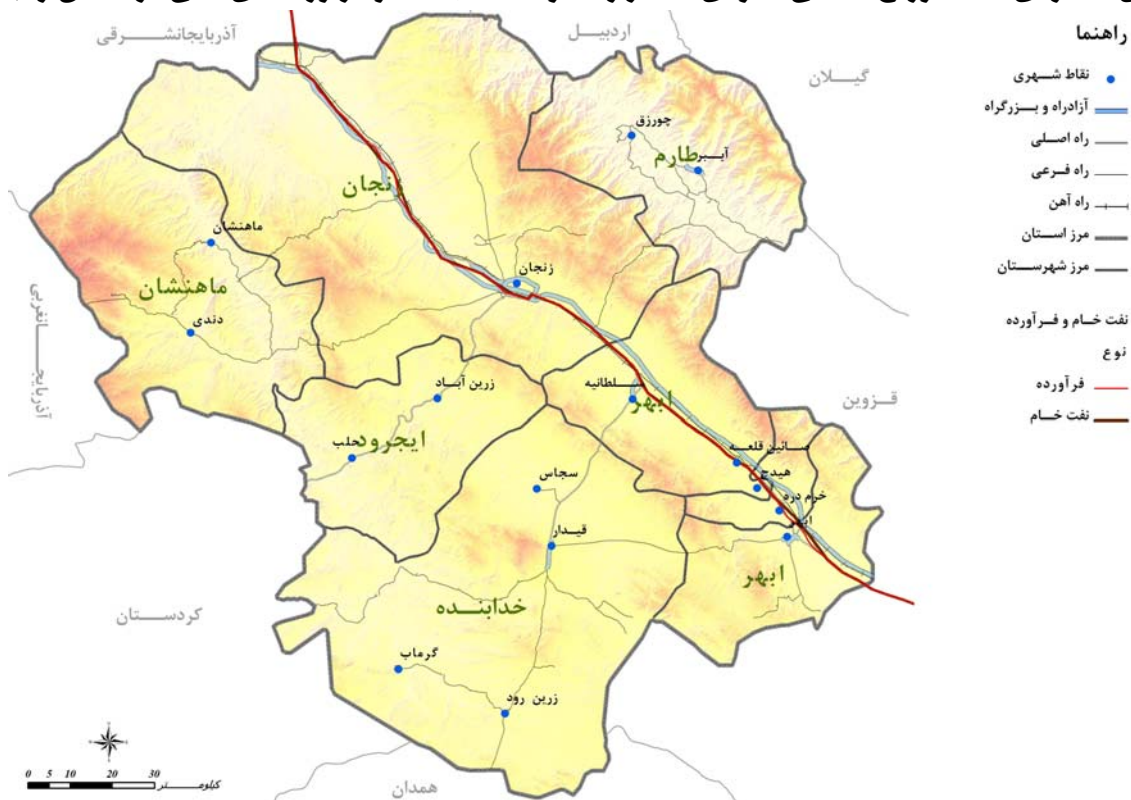
پمپ بنزین

در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۷، محل استقرار پمپ بنزین‌ها آورده شده است. گرچه اکثر پمپ بنزین‌های بین شهری استان در محور اصلی ارتباطی استان قرار گرفته‌اند، لیکن در محورهای قیدار- زرین رود، ابهر- زنجان- میانه، زنجان- ایجرود، زنجان- ماهنشان دندی و زنجان- طارم پمپ بنزین‌های بین راهی احداث شده و فعال می‌باشند.

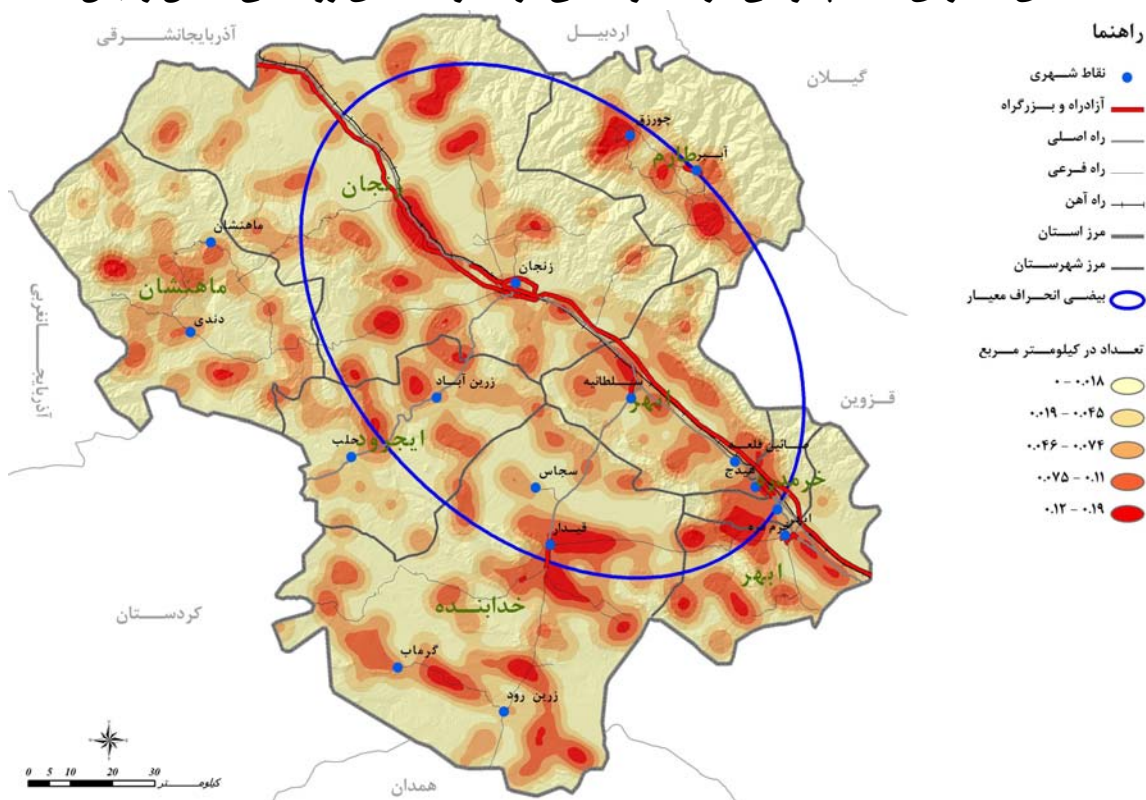

نقشه‌ی شماره‌ی ۹۴- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی در استان زنجان

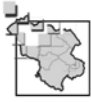

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

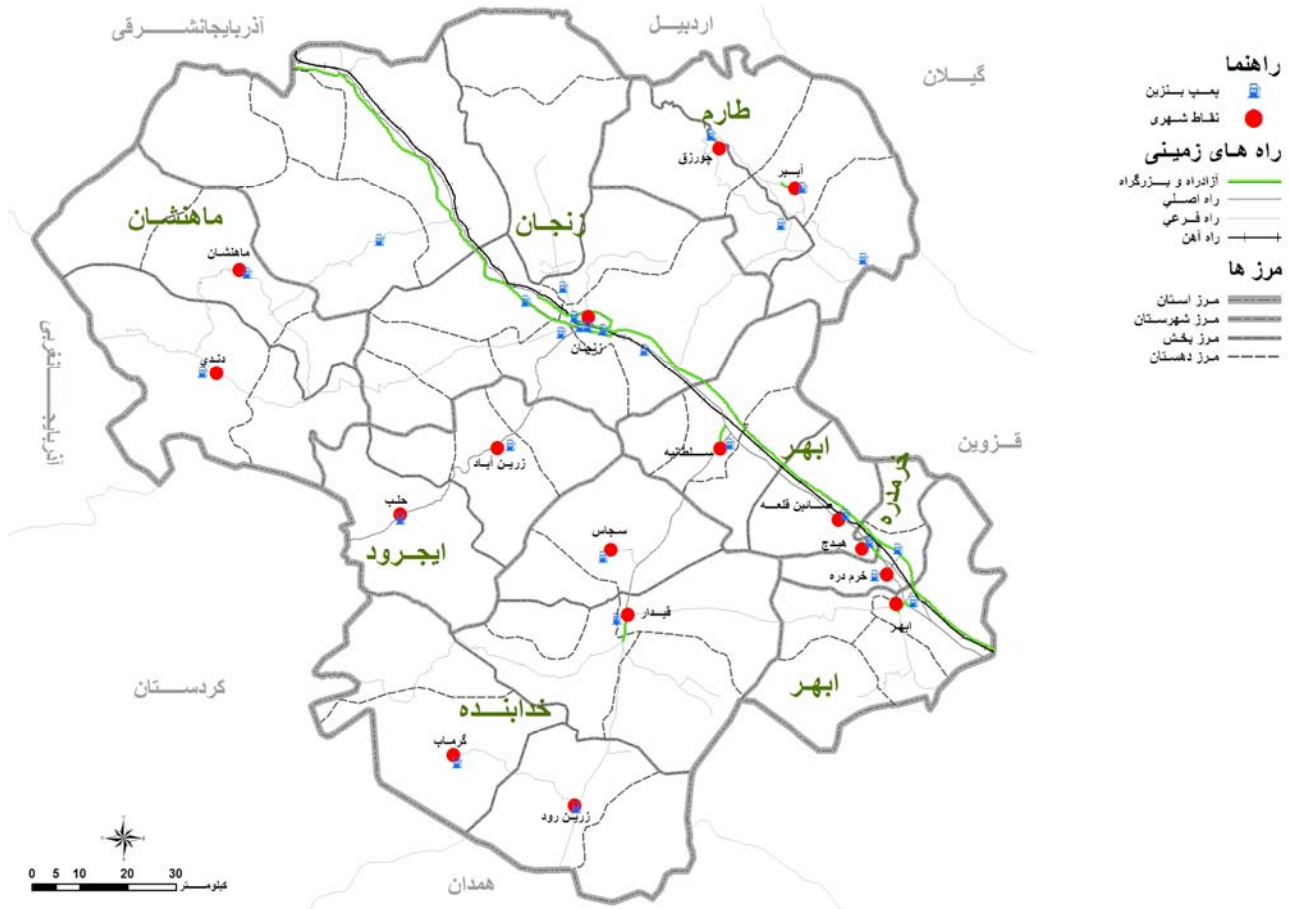
نقشه‌ی شماره‌ی ۹۵- چگونگی عرضه مواد نفتی در سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۹۶- پراکندگی جایگاه‌های پمپ بنزین در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• خدمات درمانی

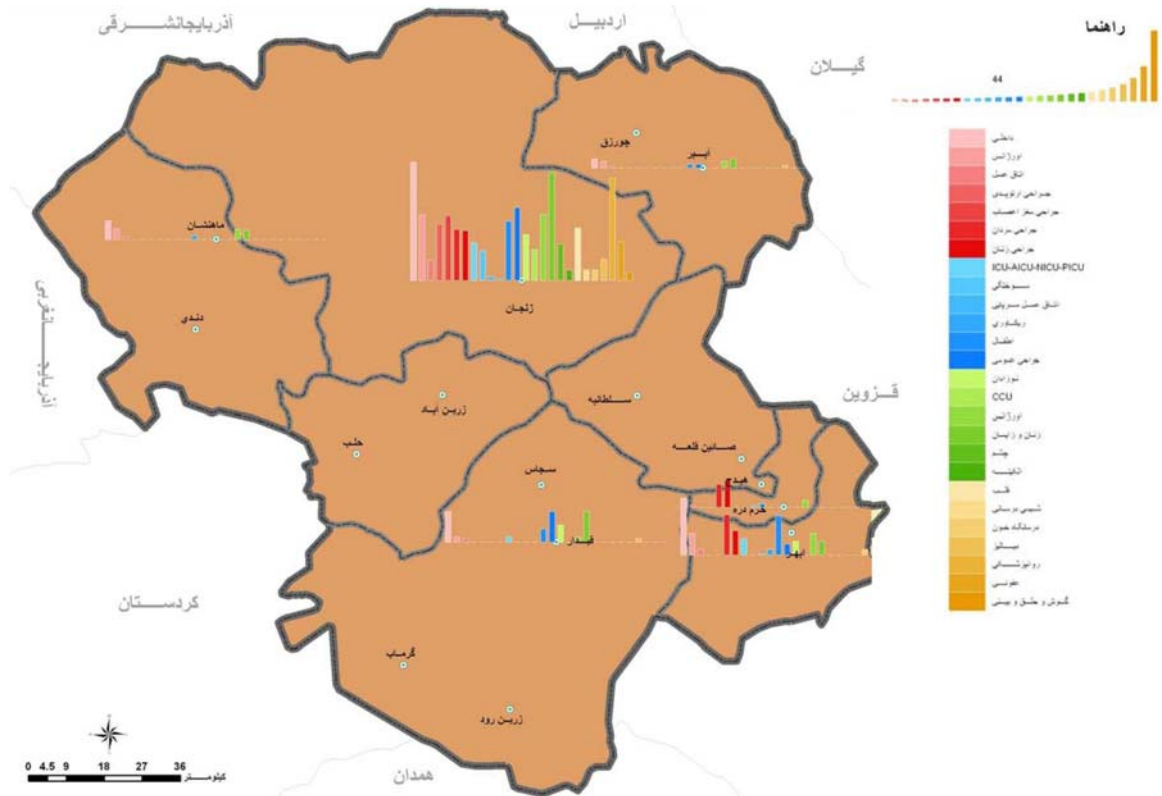
پراکندگی بیمارستان‌ها

در سال ۱۳۸۷، در محدوده‌ی استان زنجان تعداد ۱۱ بیمارستان فعالیت داشته‌اند. در بین هفت شهرستان استان، شهرستان ایجرود تنها شهرستانی است که فاقد بیمارستان است. در شهرستان زنجان (شهر زنجان) ۵ بیمارستان واقع شده است. به عبارت دیگر نزدیک به نیمی از بیمارستان‌های استان زنجان در شهر زنجان به عنوان مرکز استان واقع شده است (۴۵/۵ درصد). به جز شهرستان ابهر که دارای دو مرکز بیمارستانی است، سایر شهرستان‌های استان شامل خرمدره، طارم، ماهنشان و خدابنده هر یک تنها دارای یک بیمارستان هستند. شایان ذکر است براساس نقشه‌ی توزیع امکانات درمانی در بیمارستان‌های استان ملاحظه می‌گردد، بیش‌ترین امکانات درمانی در شهرستان و شهر زنجان قرار گرفته است و پس از آن دو شهر ابهر و قیدار در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در نقشه‌ی شماره‌ی ۹۷ پراکندگی بیمارستان‌های استان زنجان به تصویر کشیده شده است. همچنین در

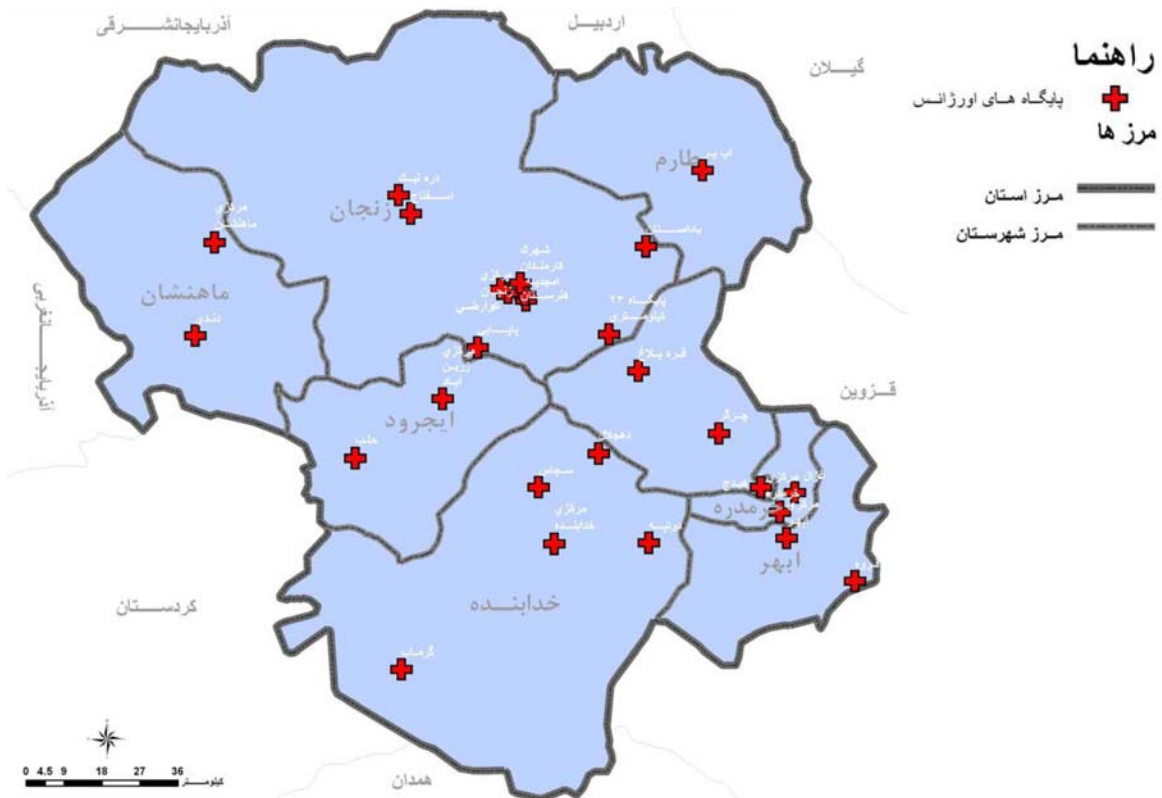

نقشه‌ی شماره‌ی ۹۸- توزیع امکانات درمانی در بیمارستان‌های شهرهای استان زنجان

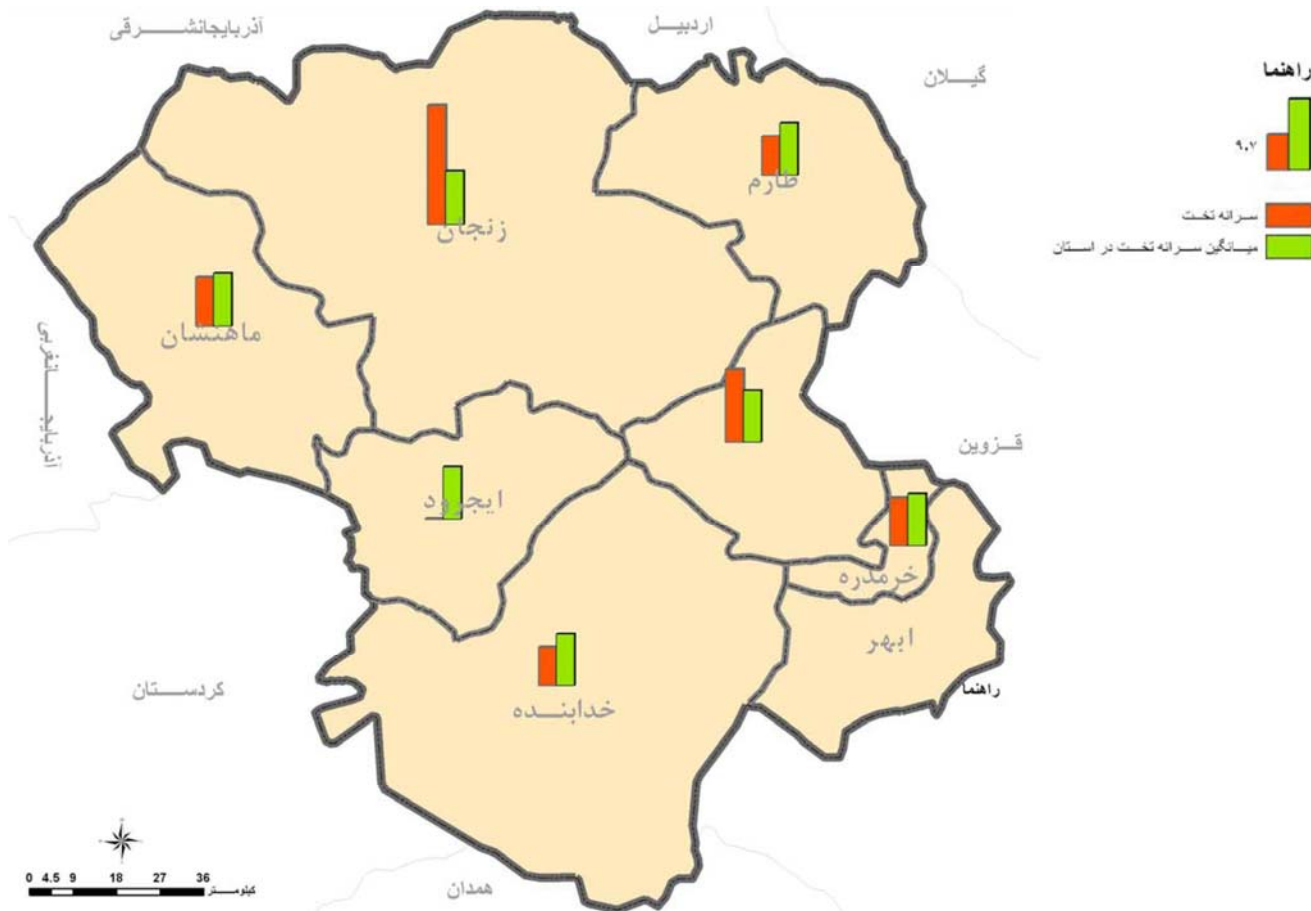

نقشه‌ی شماره‌ی ۹۹- پراکندگی پایگاه‌های اورژانس در استان زنجان

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۰- سرانه تخت در بیمارستان‌های استان زنجان به تفکیک شهرستان (در هر ده هزار نفر)

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

پراکندگی مراکز بهداشتی درمانی شهری

براساس اطلاعات دانشگاه علوم پزشکی زنجان در سال ۱۳۸۶ تعداد ۴۳ مرکز بهداشتی درمانی شهری در استان وجود داشته

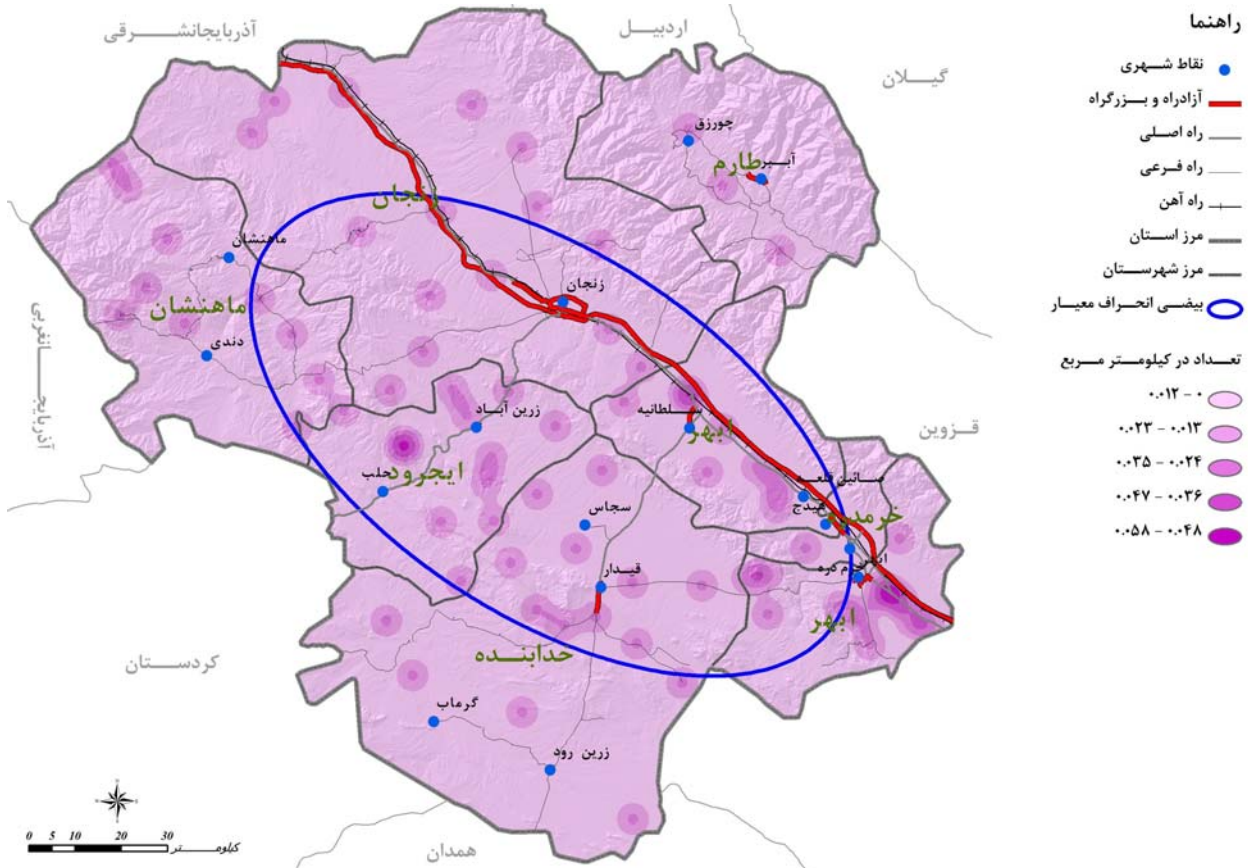
که ۴۰ مرکز آن فعال و ۳ مرکز آن غیرفعال می‌باشند.

مراکز بهداشتی درمانی روستایی

مطابق اطلاعات دانشگاه علوم پزشکی زنجان در سال ۱۳۸۶، علاوه بر مراکز بهداشتی درمانی شهری، تعداد ۶۲ مرکز بهداشتی درمانی روستایی در سطح استان وجود داشته است که از این تعداد، ۵۵ مرکز بهداشتی درمانی فعال و ۷ مرکز بهداشتی درمانی غیرفعال است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۱ توزیع فضایی مراکز بهداشت روستایی در پهنه‌ی استان نشان داده شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۱- توزیع فضایی مراکز بهداشت روستایی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

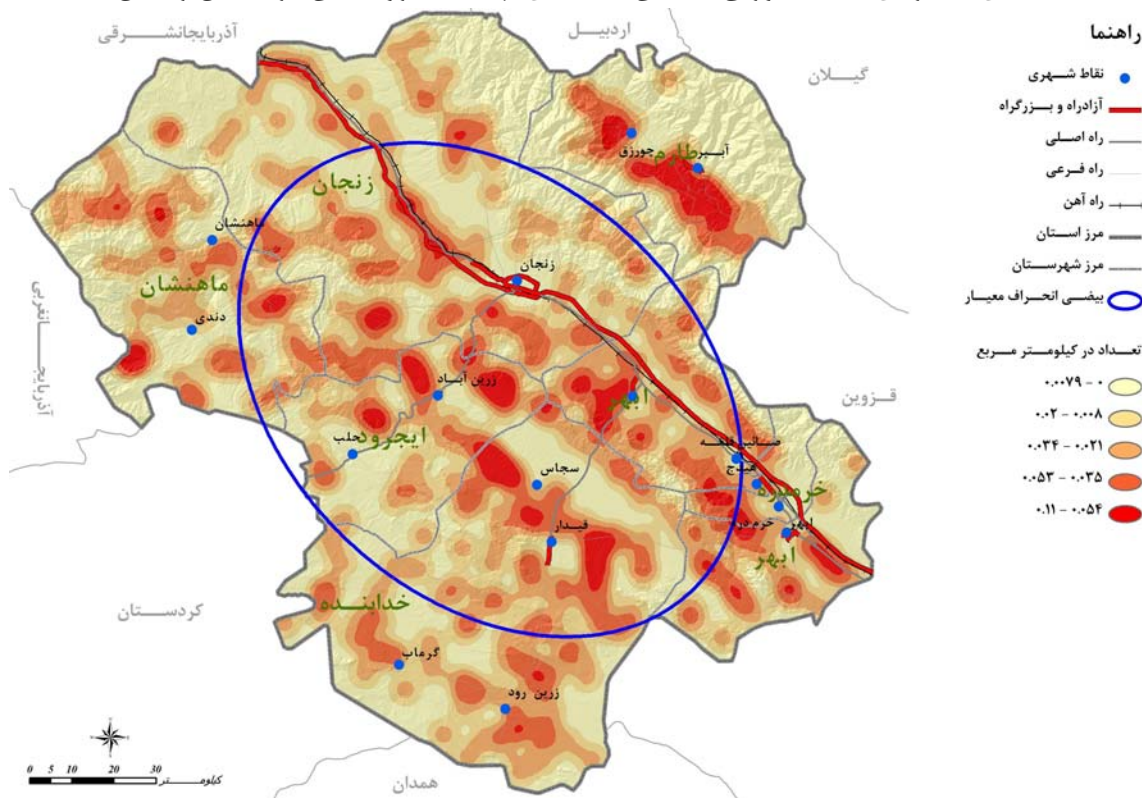
خانه‌های بهداشت روستایی

براساس داده‌های دانشگاه علوم پزشکی زنجان در سال ۱۳۸۶، تعداد ۴۱۲ خانه‌ی بهداشت روستایی در استان زنجان وجود داشته است که این تعداد خانه‌ی بهداشت در مجموع ۹۱۵ روستای دارای سکنه‌ی استان را تحت پوشش قرار داده است. علاوه بر ۴۱۲ روستا که در آن خانه‌ی بهداشت مستقر شده است، ۴۶۲ روستا به صورت قمر، ۳۲ روستا به صورت سیار و ۹ روستا به صورت ضمیمه‌ی شهرستان، تحت پوشش خدمات بهداشتی قرار دارند.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۲ پراکندگی جغرافیایی خانه‌های بهداشت روستایی در سطح استان آورده شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۲- توزیع فضایی خانه‌های بهداشت روستایی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• آموزشی

پراکندگی مراکز آموزش عالی

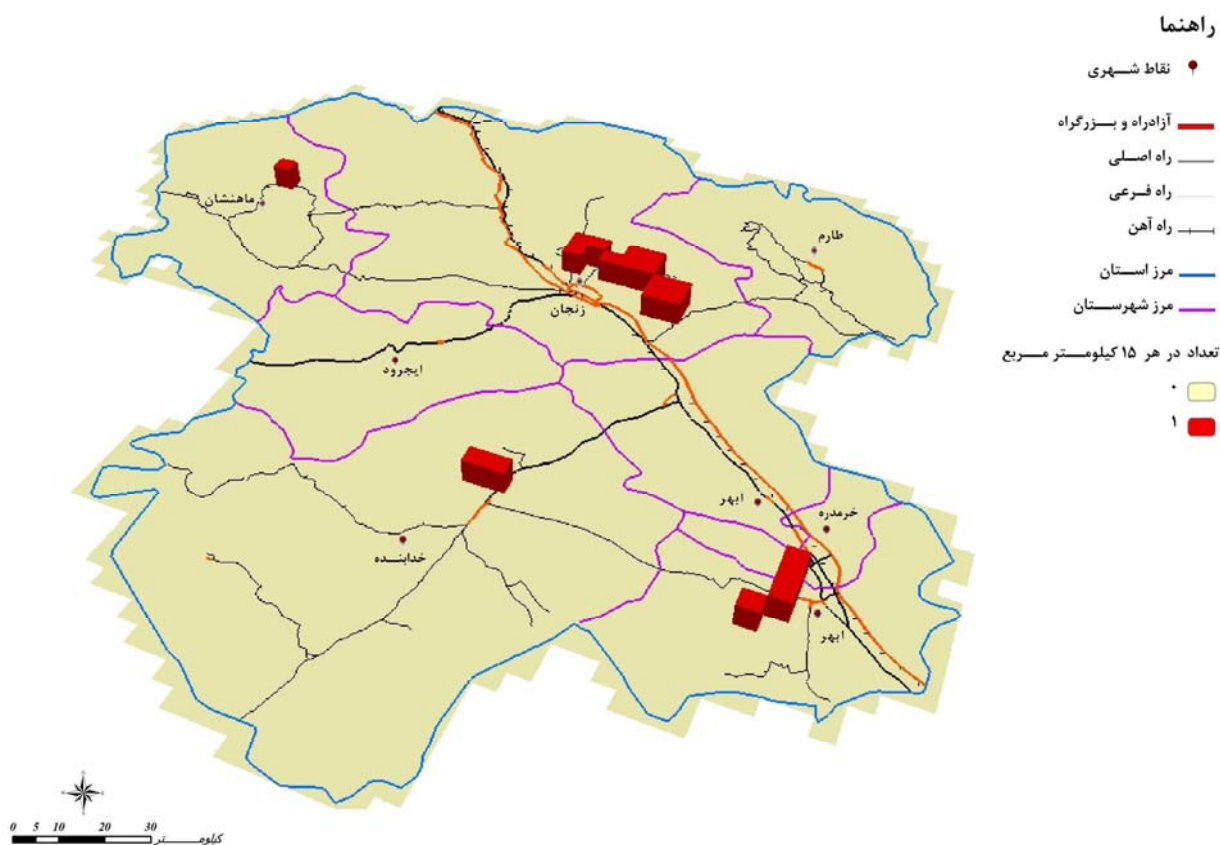
در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۳ توزیع فضایی مراکز آموزش عالی در محدوده‌ی استان زنجان آورده شده است. مراکز آموزش عالی و مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای استان به چهار گروه دانشگاه دولتی، دانشگاه آزاد، دانشگاه پیام نور و مرکز آموزش عالی خصوصی تقسیم می‌شوند. به طور کلی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی استان نیز به سه گروه آموزش عالی دولتی، آموزش عالی غیردولتی، آموزش عالی علمی- کاربردی و پودمانی تقسیم می‌شوند و به لحاظ نوع آموزش، به آموزش عالی حضوری، دوره‌های روزانه و شبانه، آموزش عالی از راه دور، آموزش عالی علمی و کاربردی و به لحاظ دوره‌های تحصیلی به دوره‌های کاردانی، دوره‌ی کارشناسی، دوره‌ی کارشناسی ارشد، دوره‌ی دکترای حرفه‌ای (عمومی) و دوره‌ی دکترای تخصصی (P.H.D) تقسیم می‌شوند. لازم به ذکر است استان زنجان دارای انواع دانشگاه‌ها در تمام مقاطع تحصیلی می‌باشد.

در استان زنجان ارتباطات میان مراکز آموزش عالی و پژوهشی استان چندان قوی نیست که این امر خود عاملی بزرگ در پیشرفت و ارتقاء سطح علمی استان می‌باشد و این موضوع سبب شده تا اغلب کارها به صورت موازی انجام شود و ناگزیر در اکثر موارد فرصت و امکانات به بسیاری از موضوعات مهم و ضروری علم، پژوهش و فناوری نرسد. وجود رشته‌های یکسان و همزمان

در چند مرکز آموزش عالی استان بدون در نظر گرفتن نیازهای منطقه و اشباع شدن استان از فارغ‌التحصیلان این رشته‌ها و اقدامات مستقل مراکز آموزش عالی بدون هماهنگی با سایر مراکز استان و همچنین بدون نیازسنجی‌های ضروری در منطقه از جمله‌ی مهم‌ترین مشکلات در این زمینه‌ی است. توزیع جغرافیایی مراکز آموزش عالی در استان نشان می‌دهد، تمامی مراکز آموزش عالی دولتی استان در شهر زنجان، مرکز شهرستان و استان زنجان واقع شده است و سایر نقاط استان فاقد مراکز آموزش عالی دولتی هستند. در ۳ شهر زنجان، ابهر و قیدار دانشگاه اسلامی فعالیت دارد. توزیع جغرافیایی مراکز دانشگاهی و آموزش عالی در سطح استان نشان دهنده‌ی تمرکز نسبی این مراکز در شهر زنجان و ابهر می‌باشد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰۳- توزیع فضایی مراکز آموزش عالی در پهنه‌ی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

مراکز رشد

مرکز رشد فناوری متعلق به دانشگاه زنجان و مرکز تحصیلات تکمیلی علوم پایه تنها مراکز رشد و فناوری در سطح استان هستند که با هدف تجاری سازی یافته‌های تحقیقاتی دانشگاهیان و کمک به فارغ التحصیلان دانشگاهی استان برای ورود به بازار کار و همچنین رفع مشکل اشتغال و ایجاد فرصت‌های اشتغال و اشتغالزایی در دو مرکز دانشگاهی فوق فعال هستند و از واحدهای فناوری تأسیس شده به این منظور حمایت می‌نماید و عموماً از افراد حقیقی شامل دانشجویان نخبه و با ایده‌های نو و اشخاص غیرحقوقی متخصص با ایده‌های تجاری واجد نوآوری مؤسسات حقوقی حمایت می‌کنند.

۵-۱-۲- نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها

۵-۱-۲- نقاط قوت و ضعف، فرصت ها و تهدیدها

در این بخش باتوجه به مطالعات پیشین درخصوص تبیین سازمان فضایی موجود و ارزیابی توان‌ها و محدودیت‌های استان برای پاسخگویی به مأموریت‌ها و برنامه‌های تعیین شده برای استان و همچنین با توجه به روندها و گرایش‌های حاکم بر وضعیت طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی استان از روش تحلیلی SWOT استفاده شده است. ارزیابی و تحلیل کیفی توان‌ها و تنگناها، فرصت‌ها و تهدیدها به شیوه‌ی SWOT از شیوه‌های مرسوم در اغلب مطالعات مدیریت برنامه‌ریزی راهبردی است.

برنامه‌ریزی و مدیریت راهبردی فرایندی است که از طریق آن سیستم‌ها، محیط داخلی (نقاط قوت و ضعف) و محیط خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) خود را تحلیل کرده و از آن شناخت کسب می‌کنند، علاوه بر آن مسیر راهبردی خود را پایه‌گذاری کرده و خلق می‌کنند که آنها را برای رسیدن به اهداف تعیین شده کمک نماید (حکمت نیا، موسوی، ۱۳۸۵: ۲۸۲).

فرآیند اصلی مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی از چهار عنصر اساسی تشکیل شده است:

- بررسی محیطی: عبارت است از نظارت و ارزیابی و نشر اطلاعات مربوط به محیط‌های داخلی و خارجی سیستم؛
- تدوین راهبرد^۱: عبارت است از طراحی طرح‌های بلند مدت برای مدیریت مؤثر فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی و بررسی نقاط قوت و ضعف سیستم؛
- اجرای راهبرد^۲: فرایندی است که به وسیله آن راهبردها و سیاست‌ها در تمام مراحل تهیه‌ی برنامه مورد توجه قرار می‌گیرد و اعمال می‌شوند؛
- کنترل و ارزیابی: فرایندی است که توسط آن بر فعالیت‌ها و نتایج عملکرد سیستم نظارت می‌شود تا بدین وسیله بتوان عملکرد واقعی سیستم را با عملکرد مطلوب مقایسه کرد.

---

۱. Strategy Formulation

۲. Strategy Implementation

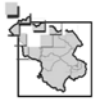
مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی نحوه‌ی تعامل بین این چهار عنصر را در بر می‌گیرد. در این شیوه‌ی مدیریت و برنامه‌ریزی، محیط خارجی برای کشف فرصت‌ها و تهدیدها و محیط داخلی به منظور کشف و درک نقاط قوت و ضعف سیستم مطالعه می‌شود. عواملی که در آینده سیستم بیش‌ترین تأثیر را دارند، اصطلاحاً عوامل راهبردی^۱ نامیده می‌شوند که عبارتند از نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها می‌شود، در واقع می‌توان گفت برنامه‌ریزی راهبردی به عنوان مجموعه‌ای از تصمیمات و اقدامات تعریف می‌شود که نتیجه آن تنظیم و تحلیل سیستماتیکی مناسب قوت‌ها و فرصت‌ها برای به حداقل رساندن ضعف‌ها و تهدیدها است (همان: ۲۸۴).

• معرفی مدل تحلیلی SWOT

مدل تجزیه و تحلیل SWOT که مخفف واژگان لاتین Strengths (نقاط قوت)، Weaknesses (نقاط ضعف)، Opportunities (فرصت‌ها) و Threats (تهدیدها) است، شناسایی نظام‌مند عواملی است که راهبرد انتخاب شده باید بهترین سازگاری را با آنها داشته باشد.

منطق رویکرد مذکور این است که راهبرد اثربخش باید قوت‌ها و فرصت‌های هر سیستم را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدهای آن را به حداقل برساند. این منطق اگر درست به کار گرفته شود نتایج بسیار خوبی برای انتخاب و طراحی یک راهبرد اثربخش خواهد داشت (پیرز و رابینسون ۱۳۸۲: ۱۵۵، به نقل از حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵). بنابه شرح فوق اجزاء تحلیلی SWOT به شرح زیر است:

- قوت‌ها: وجود یک منبع، مهارت و یا مزیت در یک مجموعه و یا یک محدوده نقطه قوت یا قدرت محسوب می‌گردد. این امر بدان معناست که یک مجموعه یا محیط در قیاس با سایر مجموعه‌ها و یا محیط‌ها از یک مزیت یا صلاحیت ممتاز برخوردار است که بدان برتری می‌بخشد؛
- ضعف‌ها: محدودیت‌ها یا عدم کارایی در استفاده از منابع، مهارت‌ها و توانایی‌ها که موانعی جدی برای عملکرد موفقیت آمیز یک مجموعه یا یک محیط برنامه‌ریزی ایجاد می‌نمایند، ضعف شناخته می‌شوند. در این راستا فقدان منابع، تسهیلات، توانایی‌های مدیریت و... می‌تواند از جمله منابع ضعف برای یک مجموعه محسوب گردند؛
- فرصت‌ها: فرصت‌ها، موقعیت‌های مطلوب و مهم در یک محیط به شمار می‌آیند؛

• تهدیدات: منظور از تهدیدات موفقیت‌های نامطلوب اما مهم در محیط می‌باشند که موانعی اساسی برای موقعیت جاری یا آتی مورد نظر محیط ایجاد می‌نمایند؛

مدل تحلیلی SWOT یکی از ابزارهای راهبردی تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات برون سیستمی است. در این مدل، تحلیل نظام‌مندی برای شناسایی این عوامل و انتخاب راهبردی که بهترین تطابق بین آنها را ایجاد نماید، ارائه می‌دهد. مطابق این مدل یک راهبرد مناسب قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. رایج‌ترین کاربرد این مدل تحلیلی فراهم کردن یک چهارچوب منطقی برای هدایت نظام مند سیستم، راهبردهای مختلف و در نهایت انتخاب راهبرد است. آنچه که یک برنامه ریز به عنوان فرصت می‌بیند برنامه ریز دیگر ممکن است آن را تهدید تلقی کند. همچنین احتمال دارد یک نقطه قوت را دیگری ضعف ببیند. بدین ترتیب تشخیص‌های متفاوت ممکن است بازتاب ملاحظات اساسی قدرت در درون سیستم و یا تفاوت چشم اندازهای واقعی باشد، نقطه کلیدی در این مدل، تجزیه و تحلیل یافته‌ای از همه جنبه‌های موقعیتی سیستم و در نتیجه فراهم کننده چارچوب مفیدی برای انتخاب راهبرد است (پیرز و رابینسون، ۱۳۸۳: ۱۵۷، به نقل از حکمت نیا و موسوی).

در شکل شماره‌ی ۱ طرح شماتیک ماتریس SWOT نمایش داده شده است.

جدول شماره ۱- طرح شماتیک ماتریس SWOT

عوامل داخلی (IFE)	نقاط قوت (S) (Strengths)	نقاط ضعف (W) (Weakness)
عوامل بیرونی (EFE)	استراتژی‌های SO (Maxi-Max)	استراتژی‌های WO (Mini-Max)
فرصت‌های بیرونی (O) (Opportunities)	تهدیدات بیرونی (T) (Threats)	استراتژی‌های ST (Maxi-Min)
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

مأخذ: کرباسی، منوری، موگویی، ۱۳۸۶: ۱۵۸

با تهیه ماتریس SWOT این امکان فراهم می‌شود تا براساس ایجاد نظم و ارتباط و محاسبات خاص از میان زمینه‌های مختلف محیطی، زیست محیطی، کالبدی، جمعیتی، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و تولیدی مجموعه راهبردهای قابل اجرا، مورد نیاز و ضروری برای تدوین برنامه‌های توسعه بخش مورد مطالعه استخراج گردد. کارکرد این شیوه بر دو فرض زیر استوار است:

الف) هر پدیده یک نظام درونی است که با نظام محیط بیرونی خود در تقابل و تعامل می‌باشد (اصل پویایی پدیده) براین اساس پدیده مورد نظر برای توسعه و تکامل خود با همتایان خویش در محیط بیرونی دارد رقابت می‌شود.

ب) هر پدیده از نقاط قوت خویش برای بهره‌مندی از فرصت‌های موجود در بسط خارجی استفاده می‌کند.

دومین کاربرد مدل SWOT در شکل شماره ۲ نشان داده شده است. فرصت‌ها و تهدیدات کلیدی خارجی به صورت سیستماتیک با ضعف و قوت‌های داخلی در یک رویکرد ساختاری شده مقایسه می‌گردند. هدف از این مقایسه شناسایی یکی از چهار الگوی خاص برای سازگاری موقعیت داخلی و خارجی است.

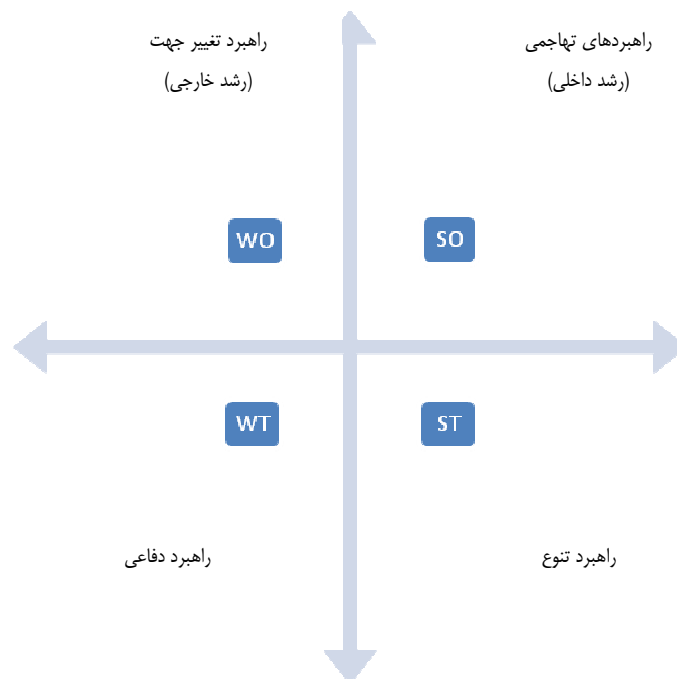
الف) استراتژی های SO (Maxi-Max): این استراتژی ها به منظور حداکثر استفاده از قوت های موجود برای بیشترین استفاده از فرصت های محیطی طراحی می شوند. به عبارت دیگر این استراتژی ها، استراتژی های خاص رقابتی بوده و از نقاط قوت جهت بهره برداری بهتر از فرصت ها استفاده می شود.

ب) استراتژی های ST (Maxi-Min): این استراتژی ها به منظور حداکثر استفاده از قوت های موجود برای حداقل نمودن اثرات تهدیدهای محیط بیرونی طراحی می شوند. به عبارت دیگر این استراتژی ها تهدیدها را با استفاده از نقاط قوت بی خطر می کند.

ج) استراتژی ها WO (Mini-Max): این استراتژی ها به منظور حداقل نمودن ضعف های داخلی برای بیشترین استفاده از فرصت های محیطی طراحی می شوند. به عبارت دیگر در این استراتژی ها از فرصت ها جهت کم رنگ نمودن نقاط ضعف استفاده می شود.

د) استراتژی ها WT (Mini-Min): این استراتژی ها به منظور حداقل نمودن ضعف های داخلی برای حداقل نمودن اثرات تهدیدهای محیط بیرونی طراحی می شوند. به عبارت دیگر این استراتژی ها، استراتژی های بقاءپذیری در محیط بوده و جهت به حداقل رساندن نقاط ضعف و اجتناب از تهدیدها استفاده می شود.

نمودار شماره ۱- ابعاد چهارگانه تجزیه و تحلیل SWOT

مأخذ: حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۹۵

با توجه به شرح فوق در پژوهش حاضر ابتدا توان‌ها، قابلیت‌ها و امکانات و محدودیت‌ها و تنگناهای استان زنجان در سه بخش محیطی، طبیعی، زیست محیطی و کالبدی، جمعیتی، اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و تولیدی (کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات) شرح داده شده است و در ادامه به منظور نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات استان به تفکیک سه موضوع زیر استخراج گردیده است:

الف) ویژگی‌های محیطی، طبیعی، زیست محیطی و کالبدی

ب) ویژگی‌های جمعیتی، اجتماعی و فرهنگی

ج) ویژگی‌های اقتصادی و تولیدی (کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات)

۵-۱-۲-۱- ویژگی‌های طبیعی، اجتماعی و اقتصادی

۵-۱-۲-۱- ویژگی‌های محیطی، طبیعی، زیست محیطی و کالبدی

• توان‌ها، قابلیت‌ها و امکانات

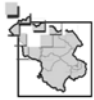
• قرارگیری استان زنجان با وسعتی بیش از ۲۲ هزار کیلومتر مربع در شمال غرب کشور به عنوان پل ارتباطی مرکز کشور با شمال و شمال غرب و عبور کریدور بین‌المللی کشور از این استان و همجواری استان زنجان با ۷ استان گیلان، قزوین، همدان، کردستان، آذربایجان غربی و شرقی و اردبیل فرصتی مناسب و منحصر به فرد برای استان پدید آورده است.^۱

• تحت تأثیر برنامه‌های کلان ملی جهت توسعه زیرساخت‌ها، امکانات زیربنایی و پیوندهای فیزیکی در شمال غرب کشور و با تأثیرپذیری از موقعیت ویژه استان زنجان در این بخش از کشور ناگزیر استان زنجان از برنامه‌های یاد شده تأثیر پذیرفته و خطوط مواصلاتی و شبکه‌های زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات، سوخت و انرژی و ... در بخش‌های خاصی از استان تقویت شده است. این ویژگی مزیت نسبی و نقطه قوت مهمی برای بخش‌هایی از استان و بسیاری از سکونتگاه‌های روستایی و شهری واقع در این محدوده پدید آورده است.

• همجواری استان زنجان با هفت استان دیگر کشور ظرفیت مناسبی برای ایفای نقش‌های ملی و منطقه‌ای و مرکزیت ارتباطی برای استان پدید آورده است.^۲ استان زنجان واقع در حد واسط شمال، مرکز و شمال غرب

۱. هر چند این خصیصه از جهتی ضعف و تهدید و سبب بروز عدم تعادل‌های فضایی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی در استان شده است که در مبحث مربوطه بدان اشاره خواهد شد.

۲. هرچند از این مزیت و توان برای توسعه همه‌جانبه استان بهره کافی برده نشده است.

کشور نقش توقفگاهی و منزلگاهی بسیار مناسبی برای بار و مسافر دارد. چرا که غالب کالاها و مواد ورودی از خارج از کشور و استان های مرزی و شمال و شمال غرب کشور از محورهای ارتباطی این استان عبور می نماید و این جایگاه امکان تقویت و توسعه بسیار زیادی دارد.

- موقعیت منحصر به فرد و ویژه استان از نظر همجواری با ۷ استان دیگر کشور که در این زمینه تنها استان اصفهان در سطح کشور وضعیت مشابه استان را دارد، موجب شده است تا این استان در کانون تبادلات و تعاملات فرهنگی و اجتماعی قرار گیرد و این خود بسیاری از ویژگی های کالبدی، اقتصادی و اجتماعی و جمعیتی و فرهنگی استان را از گذشته تا به امروز تحت تأثیر قرار داده است که این خود نقطه قوتی برای توسعه فرهنگی، اجتماعی استان محسوب می شود.

- استان زنجان در حد فاصل کلانشهرهای مهم کشور شامل شهرهای تهران، تبریز، کرج، قزوین، همدان، سنندج و رشت قرار گرفته است. کلانشهرهایی که از نظر جمعیت و کارکرد قطب های مهم جمعیتی و اقتصادی کشور محسوب می شوند. این ویژگی در کنار امکانات دسترسی مناسب به این کلانشهرها موجب شده است تا طی دو دهه گذشته استان زنجان موقعیتی مناسب برای جذب سرریز جمعیت و فعالیت ها به ویژه از تهران و آذربایجان شرقی و غربی داشته باشد. مهمتر اینکه پیوندهای اقتصادی و تبادلات کالا و مواد به این کلانشهرها از استان زنجان قابل توجه است.

- قرارگیری استان در شمال غرب کشور و موقعیت ریاضی آن از منظر طول و عرض جغرافیایی و قرارگیری در عرض های جغرافیایی بالاتر و متوسط ارتفاع بیشتر از سطح دریا، با توجه به نقش ارتفاع در تعدیل شرایط آب و هوایی و استقرار سکونتگاه های شهری و روستایی و فعالیت و موقعیت انسانی و اقلیمی مطلوب به دلیل داشتن رژیم بارش مناسب، دسترسی به منابع آب، خاک و تنوع زیستی، توان و ظرفیت بالایی برای زندگی و فعالیت در این استان ایجاد کرده است و امکان پذیرش نقش و عملکردهای چندگانه در سطح وسیع و در زمینه های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و اداری پدید آورده است.

- از ۷ استان همسایه استان زنجان، ۴ استان مرزی هستند که به دلیل پاره ای ملاحظات سیاسی، امنیتی و دفاعی، انجام برخی فعالیت ها و استقرار برخی امکانات با محدودیت هایی مواجه است، استان زنجان به عنوان نزدیک ترین همسایه به این استان های مرزی محل مناسبی برای انجام این فعالیت ها و استقرار امکانات پشتیبان زندگی و فعالیت در استان های همجوار می باشد.

- پیوندهای فیزیکی و ارتباطی حمل و نقل استان و نقش ملی و فراملی راههای استان و عبور جاده بین المللی تهران- اروپا از استان و استقرار شبکه حمل و نقل ریلی، شبکه انتقال برق، انرژی، نفت، گاز و مخابرات از توانمندی های رشد و توسعه استان محسوب می شود.
- قرارگیری بازارهای عمده مصرف کشور با جمعیتی حدود ۵۰ درصد جمعیت کل کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری از مرکز استان زنجان (شهر زنجان) و استقرار بازارهای تولید کشور به میزان تقریبی ۵۶ درصد تولید ناخالص داخلی (بدون نفت خام و گاز طبیعی) در همین محدوده از دیگر مزیت های است که استان زنجان را در موقعیت و جایگاه ممتازی برای نقش پذیری در زمینه های مختلف کشاورزی، صنعت، خدمات و بازرگانی قرار داده است.
- وجود دشت های حاصلخیز چون دشت سلطانیه زنجان، دشت ابهر خرمدره، دشت های سجاس، حلب، قیدار و گرماب، زرین آباد- گل تپه، دشت طارم، دشت ماهنشان و دشت انگوران- دندی و این مهم که این دشت ها از توان طبیعی و جغرافیایی قابل توجهی برای زندگی و فعالیت برخوردارند و وجود زمین های زراعی حاصلخیز و منابع آبی قابل اطمینان، امکان ویژه ای برای توسعه فعالیت های کشاورزی و دامپروری، پرورش دام، طیور، آبزیان سرد آبی و گرمابی، زنبور عسل و کرم ابریشم به این دشت ها داده است.
- برخورداری از ۸۰۰ هزار هکتار ارضی حاصلخیز برای فعالیت های کشاورزی و از جمله دشت ها و آبرفت ها و مخروطه افکنه ها برای کشت های آبی در سواحل رودها از جمله وجود رود قزل اوزن
- وجود مراتع خوب و مستعد برای پرورش زنبور عسل به ویژه در مناطق کوهستانی دارای محدودیت برای فعالیت های کشاورزی و دامداری
- وجود منابع آب سطحی و زیر سطحی فراوان و با قابلیت بالای استحصال از نقاط قوت استان برای توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی محسوب می شود. قزل اوزن از مهمترین رودهای استان است که در الگوی فعالیت های کشاورزی و استقرار سکونتگاههای روستایی استان تأثیر غیرقابل انکاری داشته است.
- ظرفیت بالای ذخیره آب سطحی در سطح استان جهت گسترش سطوح زیرکشت آبی و توسعه آبی پروری و شیلات و ایجاد استخرهای پرورش ماهی و آبی پروری به ویژه در مناطقی از شهرستان های ماهنشان، طارم و زنجان و امکان سرمایه گذاری برای ساخت انواع سدها و از جمله سدهای خاکی و انحرافی برای گسترش سطوح زیرکشت آبی (زراعی و باغی) و استفاده مطلوب از منابع آب سطحی برای آبی پروری

- وجود ساختگاههای مناسب و شرایط توپوگرافی جهت احداث سدهای خاکی، بندهای انحرافی و ایستگاههای پمپاژ
- تنوع اقلیمی و تنوع زیستی بالای استان زنجان با وجود وسعت کم و اختلاف دمای زیاد، تولید انواع محصولات کشاورزی گرمسیری و سردسیری و تولیدات دامی را در استان میسر ساخته است.
- از نظر اقلیمی در مناطق مرکزی و جنوبی استان میزان ساعات آفتابی بالاست و این نقطه قوتی برای استفاده از انرژی خورشیدی و سرمایه گذاری در این زمینه فراهم نموده است.
- تنوع اقلیمی و ویژگی های پستی و بلندی و شرایط اکولوژیک خاص موجب تنوع زیستی جانوری و گیاهی در محدوده استان شده است. همچنین وجود مناطق حفاظت شده انگوران، سرخ آباد، منطقه شکار ممنوع خراسانلو، فیله خاصه، خرمنه سر و وجود ذخیره گاههای جنگلی و گونه های جانوری و گیاهی منحصر به فرد (آهوان دشت سهرین به عنوان نمونه و دشت های لاله های واژگون در منطقه انگوران) استان زنجان را از نظر طبیعی و منابع طبیعی بسیار ارزشمند ساخته است. به ویژه آنکه این قابلیت فرصت مناسبی برای توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم در استان پدید آورده است.
- استان زنجان از نظر تولید گیاهان دارویی و صنعتی دارای توان و قابلیت ویژه ای است. آویشن، باریجه، انواع بابونه، گل راعی، علف چای، کنگر و ریواس از جمله گونه های گیاهی با ارزش دارویی و صنعتی هستند که در صورت توجه و سرمایه گذاری در این زمینه می توان صنایع دارویی را در سطح استان توسعه داد. استان دارای سطوح هرچند محدود ولی با ارزش و توان بالای اکولوژیک حفاظتی است. ارس، بنه، زرشک، زالزاک، آلوچه وحشی، نسترن وحشی، سیاه تلو، بادام کوهی، گیلاس وحشی و شیرخشت از جمله گونه های غالب پهنه های جنگلی استان است. مناطق ویلوار، زاشکان، جیش آباد، چرزه و مینا از مهمترین ذخیره گاههای جنگلی استان است.
- استان از نظر گونه های جانوری و حیات وحش از تنوع بسیاری برخوردار است، به گونه ای که از میان ۷۱ گونه پستاندار موجود در منطقه شمال غرب کشور تعداد ۴۶ گونه معادل ۶۴ درصد در استان زنجان یافت می شود. همچنین از ۳۲۱ گونه پرنده موجود در منطقه شمال غرب ایران ۲۲۸ گونه معادل ۷۱ درصد در استان وجود دارد.

- وجود فرصت مناسب در مناطق مختلف استان جهت توسعه اقتصاد کشاورزی و فعالیت های صنعتی و خدماتی وابسته به آن جهت تمرکز زدایی و توسعه متعادل فضایی و بهینه در سطح استان و کاهش عدم تعادل های کنونی در اثر کنونی شدن رشد اقتصادی در محدوده ها و محورهای خاص در استان

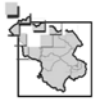
• محدودیت‌ها و تنگناها

- همجواری استان با استان های مرزی و موقعیت پل ارتباطی استان زنجان برای اتصال مرکز به شمال غرب و غرب کشور باعث شده است تا پدیده قاچاق کالا و اقتصاد زیرزمینی و خرید و فروش کالاهای غیرمجاز در آن رونق بگیرد.

- توسعه خطی استان از نظر استقرار محورهای ارتباطی، شبکه زیربنایی و سکونتگاههای شهری و روستایی موجب عدم تعادل و توازن اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و کالبدی بین مناطق واقع در محورهای استقرار این شبکه و مناطق حاشیه ای استان شده است و این عدم تعادل بیش از همه بر الگوهای سکونت گزینی استان، تخلیه روستاها و مهاجرت های شدید روستایی و تغییر الگوی اشتغال در استان تأثیر گذاشته است و باعث شده است تا به میزان قابل توجه سهم اشتغال بخش کشاورزی استان طی دو دهه گذشته به نفع بخش خدمات و صنعت کاهش یابد.

- شبکه ارتباطی درون استانی عموماً در تبعیت از نقاط سکونتگاهی مراکز شهرستان و بخش و به صورت انشعابی از راههای فرعی شکل گرفته است. ارتباطات سکونتگاههای درون استانی از نظر شاخص تراکم راه بسیار ضعیف است. این موضوع بیانگر آن است الگوی ارتباطی محور ترانزیت و آزاد راه، شبکه ای خطی به استان تحمیل نموده است و سایر مناطق استان از این نظر فاقد ارتباطات مواصلاتی مناسب هستند.

- استان زنجان محدوده ای کوهستانی و ناهموار است. پستی و بلندی های استان محدودیت هایی برای استقرار جمعیت و انجام فعالیت های اقتصادی و توسعه زیرساخت ها و امکانات زیربنایی بویژه در مناطق دور افتاده استان پدید آورده است. حدود ۲۵ درصد مساحت استان شیبی بالای ۱۵ درصد دارد و یکی از محدودیت های مهم استان برای استقرار فعالیت ها و امکانات زیربنایی است. در واقع ناهمواری های استان الگوی استقرار جمعیت و فعالیت ها را در سطح استان تعیین نموده است. از سوی دیگر ویژگی های توپوگرافی و پستی بلندی های استان سبب پایین بودن عملکرد اراضی زراعی و مرتعی به ویژه در مناطق روستایی و نواحی طبیعی مرتفع با ارتفاع بیش از ۱۹۰۰ متر از سطح دریا شده است.

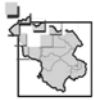

- از نظر زمین شناسی استان زنجان دارای فعالیت های شدید تکنوتیکی در دوره های مختلف زمین شناسی بوده است و همین امر باعث شده است تا این استان دارای گسل های فراوانی باشد. گسل تبریز از جمله مهمترین گسل های استان است. به سبب ویژگی های زمین ساخت و وجود گسل های اصلی و فرعی مناطق مختلف زنجان به ویژه قسمت عمده سکونتگاههای شهری و روستایی از نظر ویژگی لرزه خیزی عموماً در محدوده های با خطر بالا و متوسط وقوع زلزله واقع شده است. این امر نیاز به توجه و آمادگی برای مقابله در صورت بروز خطر و اتخاذ تدابیر مناسب جهت مدیریت بهینه بحران در صورت بروز سانحه را ضروری می سازد.
- از نظر ویژگی های اقلیمی و بارش های جوی، در استان زنجان شرایط نیمه خشک و خشک حکمفرماست. متوسط بارندگی مناطق مختلف استان بین ۴۵۰-۲۰۰ میلی متر است و همچنین رژیم بارش دارای نوسان است و وقوع خشکسالی در استان بارها باعث بروز خسارات فراوان بویژه به بخش کشاورزی شده است. مهمتر اینکه الگوی غالب کشت در استان دیم کاری و شدیداً وابسته به بارش های جوی است.
- نامالیقات اقلیمی در برخی بخش های استان از جمله سردسیر بودن، محدود بودن فصل کاری و رژیم زمانی و مکانی نامناسب بارش، موجب ریسک بالای فعالیت های کشاورزی (به ویژه در کشت های دیم) و محدودیت فصل کاری در فعالیت های معدنی شده است. همچنین وجود بادهای گرم و خشک در ماه خرداد در استان سبب افت محصولات کشاورزی می شود.
- طغیانی بودن رودها و فصلی بودن آنها در دبی های بالا و عدم وجود امکانات مناسب برای جلوگیری از تخریب سیلابها از دیگر تنگناهای استان در بخش محیطی است.
- ظرفیت ذخیره سازی منابع آب سطحی استان (۸۷/۳ میلیون متر مکعب) با ظرفیت منابع آب قابل استحصال (حدود ۲ میلیارد متر مکعب) تناسبی ندارد.
- وابستگی شدید به منابع آب زیرزمینی در استان بویژه در مصارف شرب و بهداشت شهری و روستایی، بخش صنعت و خدمات یک ضعف مهم در مقطع کنونی است، چرا که در حال حاضر حدود صد در صد نیاز به مصارف یاد شده از منابع آب زیرزمینی تأمین می شود. همچنین ۴۵ درصد آب مورد نیاز بخش کشاورزی نیز به منابع آب زیرزمینی وابسته است.
- اشکال دیگر در استفاده از منابع آب زیرزمینی استان اینکه بیشترین برداشت آب زیرزمینی از طریق چاههای عمیق و نیمه عمیق است و در مرتبه بعد چشمه و قنات قرار دارد. گسترش حفر چاههای عمیق و نیمه عمیق

طی دهه های اخیر به عنوان شیوه غالب استحصال آب زیرزمینی در استان باعث شده است تا به دلیل برداشت زیاد آب، سطح آبهای زیرزمینی افت نماید. از سوی دیگر افت سطح آبهای زیرزمینی سبب خشک شدن قنوات و چشمه ها، مخروبه شدن آنها و یا نقصان میزان آبدهی آنها شده است. روند نزولی سطح منابع آب زیرزمینی استان طی سالهای ۷۰-۷۱ تا ۸۵-۸۴ در برخی محدوده ها بیش از ۴/۹ متر بوده است (کاهش متوسط سالانه ۲۶ تا ۵۵ سانتی متر). این روند نزولی در تمامی استان یکسان نیست و در حوزه ها و زیر حوزه های مطالعاتی استان نوساناتی داشته است و این کاهش بین ۳/۲ متر تا ۱۰/۸ متر تفاوت داشته است و طی سال های ۷۵-۷۰ از ۲۳ سانتی متر تا ۷۲ سانتی متر در سال در نوسان بوده است. به نظر می رسد رشد جمعیت و فعالیت ها در استان زنجان و تحولاتی که طی دهه های اخیر در استان رخ داده است، در کمیت و کیفیت منابع آب استان تأثیرگذار بوده است.

- سنتی بودن شیوه های برداشت آب سطحی، ضعف مهم استان در بخش بهره برداری از آبهای سطحی است. انهار، مهمترین شیوه برداشت آبهای سطحی در استان است که عموماً در بخش کشاورزی مورد بهره برداری قرار می گیرد و سهم اندکی از آبهای سطحی استان به وسیله سدها، بندهای انحرافی و آب بندان و شبکه های آبیاری مدرن برداشت می شود، بنابراین غالب بودن شیوه های آبیاری سنتی در بخش کشاورزی استان یک ضعف مهم دیگر استان در بخش استفاده از منابع آب است. این امر سبب راندمان پایین مصرف آب بویژه در امور کشاورزی، صنعت، شرب و بهداشت شده است.
- ضعف فرهنگ استفاده و مصرف بهینه از منابع آب و اندک بودن شیوه های بازیافت آب در صنایع خاص و تصفیه خانه های شهری و روستایی ضعف دیگر استان در بخش آب است.
- آلودگی شدید منابع آب سطحی و زیرزمینی به دلیل استقرار صنایع دارای پسماند خطرناک و نفوذ آلاینده ها از پسماندهای صنعتی و واحدهای سرب و روی و عدم دقت کافی در دفع و دفن زباله های شهری و روستایی و تخلیه شیرابه های زباله های شهری، صنعتی، بیمارستانی، کشتارگاه دام، کارواش ها، قالی شویی ها و لجن های اسیدی واحدهای تصفیه دوم روغن و همچنین آلوده ساز بودن فعالیت های معدنی و صنایع معدنی در سطح استان (به ویژه در منطقه ماهنشان)، تهدیدی جدی برای زندگی و فعالیت مطابق با الگوی توسعه پایدار در استان است. از سوی دیگر مصرف بیش از حد از کود و سموم کشاورزی در اراضی زراعی و باغی سبب ورود خسارات قابل توجهی به منابع آب و خاک استان شده است.

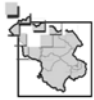

- آلودگی شدید هوا در اثر تردد خودروهای نقلیه عمومی و صنایع مزاحم شهری و فعالیت کارخانه های سرب و روی، آسفالت، سیمان و سایر صنایع واقع در محور اهر- زنجان
- عدم وجود تعادل بین ظرفیت مراتع و تعداد دام و خانوارهای بهره بردار دامی وابسته به مراتع و چرای بی رویه و زودرس سبب شده است تا اکثر تیپ های گیاهی استان با گرایش منفی روبرو باشد (۸۶ درصد). همچنین غالب بودن شیوه های دامداری سنتی و رواج الگوی دیم در مناطق دارای پوشش مرتعی در گذشته موجب تخریب پوشش گیاهی گردیده است. همین امر باعث شده است تا تنها ۴ درصد مراتع استان دارای وضعیت عالی تا خوب باشد. در نقطه مقابل ۵۲ درصد مراتع وضعیتی فقیر، خیلی فقیر و غیر قابل بهره برداری دارند و ۴۴ درصد بقیه سطح مراتع وضعیتی متوسط دارند. این امر بیانگر نامطلوب بودن شرایط پوشش گیاهی و ضرورت بازنگری در سیاست ها و برنامه های حفظ و بهره برداری از مراتع و پوشش گیاهی استان دارد. در واقع از عوامل تهدید پوشش گیاهی و مراتع استان وجود دام و جمعیت بهره بردار مازاد (۸ برابر ظرفیت مراتع استان)، چرای بی رویه، خارج از فصل، زودرس و طولانی مدت، دیمکاری بی ضابطه و تبدیل مراتع به اراضی زراعی در سال های گذشته، مشاعی بودن اکثر مراتع، عدم شناخت مرتعداران از اصول صحیح مرتع و مرتعداری، کمبود آب شرب دام و عدم پراکنش صحیح دام در برخی مراتع، اختلافات محلی، عدم رعایت قوانین مربوطه در برخی مراتع و آتش سوزی های عمدی و غیرعمدی می باشد.
- با وجود برخورداری استان زنجان از توان اکولوژیک و گونه های شاخص گیاهی و جانوری، عوامل انسانی و توسعه زیرساخت ها در مناطق مختلف استان موجب کاهش برخی از گونه های جانوری، تخریب منابع زیستی، فرسایش شدید خاک و تخریب منابع گیاهی و رستنی ها شده است.
- فقر فرهنگ زیست محیطی در بین مردم و مسئولین برای حفاظت بهینه از منابع آب و خاک، رستنی ها و حیات وحش، نبود قوانین و مقررات و استانداردهای مناسب زیست محیطی در سطوح ملی، منطقه ای و محلی، عدم هماهنگی لازم بین مراجع صادر کننده مجوزهای استقرار فعالیت های صنعتی و معدنی با ضوابط زیست محیطی و یا عدم اجرای دقیق مقررات مربوطه، نبود بانک اطلاعاتی جامع از فون و فلور استان، ناکافی بودن مطالعات تحقیقاتی در خصوص شناسایی و ارزیابی دقیق توان های طبیعی و زیست محیطی استان و عدم تطابق کاربری های تخصیص یافته با شرایط اکولوژیک مناطق مختلف، از جمله دیگر ضعف های کنونی استان در بخش محیطی و زیست محیطی است.

- برداشت بی رویه و غیرمجاز از شن و ماسه حریم بستر رودخانه های استان خصوصاً رودخانه قزل اوزن و خرارود
- سرمایه گذاری ناکافی در امور آب و خاک و کمبود تأسیسات و تجهیزات کافی برای برداشت بهینه و اصولی از منابع آب سطحی
- افزایش شکار بی رویه و خارج از فصل

۵- ۱- ۲- ۱- ۲- ویژگی های اجتماعی و فرهنگی

• توان‌ها، قابلیت‌ها و امکانات

• بررسی ساختار سنی جمعیت استان زنجان در دوره ده ساله ۸۵-۱۳۷۵ از کاهش سهم جمعیت گروه‌های سنی ۰-۴، ۵-۹ و ۱۰-۱۴ ساله حکایت می‌کند. این روند کاهنده در مناطق روستایی به مراتب بیش از مناطق شهری بوده است.^۱ استمرار یافتن برنامه های مهار (کنترل جمعیت)، کاهش باروری و تقلیل زاد و ولد موجب گردیده سهم جمعیت گروه‌های سنی ۰-۴ ساله، ۵-۹ ساله و ۱۰-۱۴ ساله به شدت کاهش یابد. این امر می‌تواند زمینه پوشش گسترده تر خدمات آموزشی، بهداشتی- درمانی و... را در سالهای آتی فراهم کند.^۲ کاهش سهم گروه‌های سنی ۰-۴، ۵-۹ و ۱۰-۱۴ ساله از جمعیت استان طی دوره ده ساله ۸۵-۱۳۷۵ در مناطق روستایی بسیار چشمگیرتر از مناطق شهری بوده است. این روند موجب گردیده است از اضطراب جمعیت روستایی لازم‌التعلیم در دوره ابتدایی و راهنمایی کاشته شود. فرستادن سهمی از آموزگاران و دبیران مناطق شهری به مناطق روستایی از جمله سیاست‌هایی است که باید طی ده سال آینده صورت پذیرد.

• نسبت جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیشتر) استان زنجان (۶/۹ درصد) به مراتب از نسبت این جمعیت در کشور (۵/۲ درصد) بیشتر است. این افزایش سهم سالخوردگان در کل جمعیت نشانه افزایش امید به زندگی و فزونی گرفتن طول عمر می‌باشد که استان زنجان از میانگین کشوری پیشی جسته است.

• سهم خانه‌داران شهری استان کمتر از نسبت متناظر آن در کشور است و نشان می‌دهد زنان و دختران شهری استان بیش از حد روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند.

• قطبی شدن ارزش‌ها (این جهانی و آن جهانی) زمینه‌های ذهنی-هنجاری تقسیم اجتماعی کار و تخصص‌یافتگی را فراهم خواهد کرد. مردان، جوانان و دانش‌آموختگان بیشتر به ارزش‌های این جهانی (پیشرفت، ارتقای دانش و مهارت، تلاش مستمر و...) پایبند بوده و در مقابل زنان بر ارزش‌های آن جهانی (خوبی، کمال، تقوا، سلامت نفس و...) پای فشرده‌اند. وارد شدن مردان به جرگه شاغلان، کارفرمایان و... توسعه اقتصادی را تضمین خواهد کرد و حضور زنان در عرصه فعالیت‌های اقتصادی، اشتغال در دستگاه دولتی و... به تقییدات اخلاقی دامن خواهد زد. جذب دختران و زنان دانش‌آموخته در سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی طی سال‌های اخیر، موجب خواهد شد بر

۱. سهم گروه سنی ۰-۱۴ ساله جمعیت سال ۱۳۸۵ استان حدود ۱۴/۴ درصد کمتر از سهم همین گروه سنی در سال ۱۳۷۵ بوده است.

۲. سهم گروه سنی ۰-۴ ساله در جمعیت سال ۱۳۷۵ استان نزدیک به ۱۱/۲ درصد و در سال ۱۳۸۵ حدود ۷/۵ درصد شد. سهم گروه سنی ۵-۹ ساله در جمعیت سال ۱۳۷۵ استان نزدیک به ۱۵/۱ درصد و در سال ۱۳۸۵ حدود ۷/۵ درصد گردید. سهم گروه سنی ۱۰-۱۴ ساله در جمعیت سال ۱۳۷۵ استان نزدیک به ۱۵/۱ و در سال ۱۳۸۵ به حدود ۱۰/۳ درصد رسید.

سلامت نظام اداری- سازمانی افزوده شود و فرهنگ سازمانی دستگاه‌های دولتی به محافظه‌کاری و شعائرگرایی (تأکید بر وسیله رسیدن به اهداف و غافل شدن از معنا و رسالت فعالیت سازمان) در اجرا تمایل پیدا کند. از این رو پیش‌بینی می‌شود تا حدودی از نوآوری و خلاقیت در این قبیل سازمان‌ها کاسته گردد.

● عضویت فراگیر دختران و زنان در تشکل‌های غیررسمی، به منزله واکنشی نسبت به فقدان تشکل‌های ویژه آنها، موجب گردیده است آنان همچنان در حفظ مناسبات اجتماعی و روابط بین‌فردی خویش بکوشند و از نابودی سرمایه اجتماعی خویش جلوگیری کنند. چرا که برخلاف سایر تشکل‌های سرمایه (فیزیکی و ...) عدم استفاده از سرمایه اجتماعی موجب کاهش و نابودی آن می‌گردد. تلاش دختران و زنان، برای حفظ مناسبات و تقویت روابط خویش، توانسته است تا حدودی از پیامدهای ناخواسته و منفی فقدان تشکل‌های رسمی ویژه زنان در استان بکاهد. با حضور گسترده‌تر دختران و زنان دانش‌آموخته در سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی، تعامل دختران و زنان در عرصه‌های اجتماعی- عمومی فزونی خواهد گرفت و از انزوای آنان به مراتب کاسته خواهد شد. این وضعیت می‌تواند به شکل‌گیری هویت نوین دختران و زنان از سویی و کاهش نابرابری‌های جنسیتی در استان از طرف دیگر، تعبیر شود.

● همسویی افزایش میزان تحصیلات و گسترش عضویت در تشکل‌ها. با بالا رفتن تحصیلات افراد جامعه، تمایل آنها به عضویت در تشکل‌های دارای روابط افقی و همتراز، گرایش آنها به دوری جستن از مناسبات سلسله مراتبی و تلاش آنان برای دستیابی به برابری فزونی یافته است. پوشش فزاینده آموزش رسمی (به ویژه آموزش عالی) به عضویت در تشکل‌ها دامن خواهد زد. به این ترتیب در آینده‌ای نه چندان دور شاهد سر بر آوردن تشکل‌هایی در استان زنجان خواهیم بود که سهم چشمگیری از اعضای آن، دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی خواهند بود که انتظار پاسخ‌گو بودن نظام مدیریت کشور را گسترش خواهند داد. این شرایط به فراهم آمدن بستر کنش متقابل مردم-حکومت یاری می‌رساند و از فعالیت‌های پنهان پیشگیری می‌کند. چنان‌چه این گرایش پاسخی درخور نیابد، بیم آن می‌رود فعالیت‌های پنهانی و مخفیانه گسترش یابد.

● همسویی افزایش نسبت شهرنشینی با فزونی گرفتن عضویت در تشکل‌های رسمی. با گسترش شهرها و رواج شهرگرایی، اشتیاق مردم برای دخالت در تعیین سرنوشت خویش، درک ضرورت روی آوردن به خرد جمعی و حضور در عرصه‌های عمومی بیشتر خواهد شد. در چنین شرایطی افراد می‌کوشند از بحران غریبه‌شدن و جدامانگی بگذرند و در کنش‌های جمعی مشارکت داشته باشند. وجود تشکل‌های رسمی و غیررسمی می‌تواند

زمینه‌ساز پاسخ‌گویی به این نیاز امروزی باشد. فقدان این قبیل تشکلهای در مناطق روستایی موجب گردیده که روستاییان همچنان در مناسبات غیررسمی و روابط خودمانی باقی بمانند و چندان امکان چانه‌زنی یا دخالت در امور عمومی را نداشته باشند. چون نظام سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در شهر تمرکز یافته و از این رو روستاییان با گونه‌ای بی‌صدایی تاریخی و بی‌قدرتی نهادینه‌شده‌ای رویاروی می‌باشند. اگر شوراهای روستایی را مهم‌ترین نهاد مردمی مؤثر در مشارکت روستاییان بدانیم، بررسی وظایف و اختیارات آنها می‌تواند به خوبی سهم‌شان از قدرت را آشکار سازد. در برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی پنج ساله به شوراهای روستایی بیشتر به منزله نهادی هماهنگ‌ساز و نه تصمیم‌گیر نگریسته شده است. از این رو بی‌صدایی و بی‌قدرتی روستاییان در مقابل شهر و نظام مدیریتی - سیاسی متمرکز، علی‌رغم کوشش‌های بسیار برای دگرگون ساختن اوضاع، بازتولید شده و استمرار یافته است. این پدیده را می‌توان جنبه‌ای دیگر از نابرابری فزاینده اجتماعی (فقدان قدرت چانه‌زنی و اعمال قدرت) دانست.

- با شکل‌گیری تشکلهای غیررسمی و برآوردن نیازهای مالی، اعتباری و... بستر مناسبی برای قدرت گرفتن نیروهای بازار و تقلیل چیرگی سازوکارهای نابازار فراهم شده است. از آن جا که نظارت اندکی بر این تشکلهای اعمال می‌شود^۱ مخاطره عدم ایفای تعهد و زیر پا گذاشتن قرارها افزایش پیدا می‌کند (قوت گرفتن نیروهای بازار و تقلیل چیرگی ساز و کارهای بازار)

- بین عضویت در تشکلهای دامنه شعاع اعتماد به دیگران همبستگی وجود دارد. با افزایش تشکلهای و فعالیت مردم در آنها دامنه اعتماد گسترده‌تر می‌گردد و زمینه‌های کاهش هزینه‌های معامله فراهم می‌آید. یکی از دستاوردهای بالا بودن سرمایه اجتماعی در یک جامعه، ضرورت اندک مراجعه افراد به مراجع قانونی - قضایی است. در چنین وضعیتی اشخاص بدون این که نگران سوءاستفاده دیگران باشند اقدام به فعالیت‌های می‌کنند و کمتر از وثیقه و دیگر ابزارهای مالی بهره می‌گیرند. از این رو هزینه‌های معامله کمتر و سرعت بده‌بستان افزایش می‌یابد و توسعه اقتصادی آسان‌تر تحقق می‌یابد.

● محدودیت‌ها و تنگناها

- تأمل در پیشینه تقسیمات اداری، سیاسی استان زنجان و ملاحظه دگرگونی‌های حدود و مساحت استان و شهرستان‌ها و زیرتقسیمات آن نشان می‌دهد، از یک سو همواره نظام مدیریت و برنامه ریزی استان با

۱. شاید بهتر است گفته شود که اطلاع چندان از تعداد و دامنه فعالیت این قبیل تشکلهای گردآوری نگردیده است.

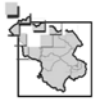
تنگناهایی مواجه بوده است و از سوی دیگر در این تقسیمات انطباق و همگنی با ویژگی های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سرزمین به طور کامل مدنظر قرار نگرفته است. این موضوعی است که موجب تحت تأثیر قرار گرفتن نقش و کارکرد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی استان و سکونتگاههای شهری و روستایی درون آن شده است.

- حدود و تقسیمات اداری استان، دو پاره شدن شهرستان ابهر و جای گیری شهرستان خرمدره در میان دو گستره جغرافیایی از هم گسسته شهرستان ابهر نقطه ضعف مهم دیگر استان است. این رخداد با توجه به عدم انطباق و همگنی تقسیمات اداری شهرستان های یاد شده با ویژگی های کارکردی، عملکردی و کالبدی این بخش از استان موجبات بروز ناپایداری هایی به لحاظ سیاسی، اداری و مدیریتی و حتی اقتصادی شده است. گسسته بودن واحد سیاسی- اداری شهرستان ابهر که در دو سوی شهرستان خرمدره واقع شده است، مدیریت یکپارچه این شهرستان را با مشکلاتی مواجه ساخته است. از سوی دیگر قرارگیری شهرستان خرمدره در میان شهرستان ابهر نظام مدیریت و برنامه ریزی این شهرستان را دستخوش ملاحظات خاص خود کرده است.

- انزوای جغرافیایی شهرستان طارم به دلیل شرایط کوهستانی منطقه و پستی و بلندی ها و همچنین دسترسی محدود این شهرستان با مرکز استان (شهر زنجان) باعث شده است تا ارتباطات و تعاملات اقتصادی این شهرستان و سکونتگاههای شهری و روستایی آن با نقاط مختلف استان ضعیف شده و در مقابل ارتباطات این شهرستان با استان گیلان تقویت گردد.

- توزیع فضایی جمعیت در سطح استان زنجان متوازن نیست، به گونه ای که ۸۰/۹ درصد جمعیت استان تنها در ۳ شهرستان زنجان (۴۷/۱ درصد)، خدابنده (۱۷/۱ درصد) و ابهر (۱۶/۷ درصد) ساکن هستند و چهار شهرستان خرمدره (۶/۳ درصد) طارم (۴/۶ درصد)، ماهنشان (۴/۴ درصد) و ایجرود (۳/۸ درصد) کمترین تعداد جمعیت استان را در خود جای داده اند. پراکندگی جمعیت در مناطق شهری استان زنجان نیز بسیار ناهمگون است، چرا که تنها در شهر زنجان بیش از ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری استان ساکن است و در ۱۵ نقطه شهری دیگر استان تنها ۳۷/۵ درصد جمعیت به سر می برد.

- توزیع جمعیت در شبکه سکونتگاهی استان نیز بسیار ناهمگون است، به گونه ای که تنها در شهر زنجان ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری استان ساکن است. این در حالی است که جمعیت شهری شهرستان ماهنشان برابر ۱/۴ درصد جمعیت شهری استان و جمعیت شهری ساکن در دو شهرستان طارم و ایجرود به ترتیب ۱/۲ و ۰/۶

درصد بوده است. این موضوع به خوبی نشان می دهد شهر زنجان به عنوان شهر مسلط با فاصله قابل توجهی از نظر تعداد جمعیت و کارکرد از ۱۵ شهر دیگر استان قرار دارد. جالب اینکه شهر زنجان در مقایسه با شهر دوم استان (ابهر) ۴ برابر بیشتر جمعیت دارد. از این رو تمرکز جمعیت شهری در شهر زنجان و درصد پایین شهرنشینی سایر شهرستان های استان نشان از عدم تعادل در نظام سکونتگاهی استان دارد. بی رقیب بودن شهر زنجان در رأس شبکه سکونتگاهی استان باعث شده است تا شهر زنجان به عنوان نقطه توانمند مرکزی ضمن جذب سرمایه و پذیرش نقش های مهم و کلیدی در عرصه های سیاسی، اداری، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با باروری پرشتاب رشد و گسترش یابد و موجب ایجاد گسست و نارسایی های اساسی در نظام سکونتگاهی استان گردد.

- نظام فضایی سکونتگاههای شهری استان از حیث سلسله مراتب جمعیتی دچار گسیختگی و نارسایی است. این نارسایی از تمرکز جمعیت و فعالیت ها در چند نقطه محدود شهری و توزیع نامتعادل طبقات جمعیتی در این سکونتگاهها ناشی شده است. استان زنجان در طبقه جمعیتی ۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر فاقد نقطه شهری است. به استثنای شهر زنجان هیچ شهر دیگری بیش از ۱۰۰ هزار نفر جمعیت ندارد و در طبقه شهرهای بزرگ تنها نقطه شهری زنجان وجود دارد که این نقطه شهری حدود ۶۳ درصد جمعیت را در خود جای داده است. ابهر و خرمدره دو شهر متوسط اندازه استان هستند که در طبقه جمعیتی ۱۰۰-۵۰ هزار نفر قرار گرفته اند. قیدار تنها شهر کوچک استان است که با ۳۲۶۷۴ نفر جمعیت ۵/۴ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است. در این میان ۱۲ شهر دیگر استان همه جزء روستا شهرها هستند که جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر دارند. در این ۱۲ شهر تنها ۱۱ درصد جمعیت شهری استان سکونت دارد.

- تعداد شهرهای کوچک اندام (کمتر از ۲۵ هزار نفر) به نسبت شهرهای میانه اندام بسیار بیشتر است، به گونه ای که تعداد ۱۲ شهر از ۱۶ شهر استان در طبقه جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر قرار دارد که این تعداد برابر ۷۵ درصد سکونتگاههای شهری استان است. این در حالی است که این شهرهای کوچک اندام (روستاشهر) از نظر جمعیتی در سال ۸۵ تنها ۶۶۸۶۸ نفر جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده است. این میزان برابر ۱۱ درصد جمعیت شهرنشین استان است.

- ارزیابی شاخص رتبه- اندازه سکونتگاههای شهری استان از عدم تعادل و فاصله بسیار زیاد بین شهر نخست (زنجان) و شهر آخر (حلب) حکایت دارد و نشان می دهد بین نقاط شهری استان گسست و شکاف زیادی وجود

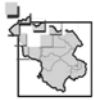
دارد. این عدم تعادل از رشد سریع و شتابزده شهر زجان و جمعیت پذیری قابل توجه آن طی دهه های اخیر از یک سو و ایجاد روستا شهرهای جدید که به دلیل جمعیت اندک و نقش و کارکرد ناچیز نسبت به شهر نخست استان از سوی دیگر ناشی شده است.

- نسبت بزرگ سری شهر زجان در سطح بندی نظام سکونتگاهی بسیار بالاست. در سال ۸۵ جمعیت شهر زجان ۵ برابر شهر دوم استان و ۲۵۴ برابر شهر حلب به عنوان کوچک ترین شهر استان است.

- تعدد، پراکندگی و پائین بودن جمعیت سکونتگاههای روستایی، تخلیه آبادیها و کاهش تعداد سکونتگاههای روستایی به ویژه در نواحی حاشیه‌ای، نابسامانی در عملکردهای نظام فضایی، فقدان کانوهای زیستی تجهیز یافته به وسیله مجموعه‌ای از عملکردهای مرکزی چندجانبه و یکپارچه شده در یک نظام منطقی سلسله مراتبی، نابسامانی در توزیع، نحوه استقرار، اندازه و ارتباط منطقی طبیعی میان کانوهای زیستی با توجه به امکانات بالقوه و بالفعل آن، نارسایی تأسیسات و تجهیزات زیربنایی اجتماعی و پشتیبانی تولید و عدم توزیع مناسب آنها، محدودیت امکانات زیست و معیشت در سکونتگاههای روستایی و عدم گسترش فعالیت‌های غیرکشاورزی در آنها، عدم وجود سلسله مراتب منظم و کارآمد بین سکونتگاهها و بوجود آمدن خلاء فضائی و عملکردی در نواحی حاشیه‌ای و تسلط و تقدم قطبی شهرهای مراکز استان از مهم‌ترین تنگناهای سکونتگاههای روستایی استان است که موجب عدم تعادل و توازن بین شهر و روستا در استان شده است.

- پراکندگی آبادی های کوهستانی با شمار جمعیت محدود در پهنه استان ضعف دیگر استان است. این آبادی ها به دلیل محدودیت منابع آب و خاک، جمعیت محدودی را می توانند در خود جای دهند. به همین لحاظ جمعیت این نوع آبادی ها کمتر از جمعیت آبادی های دشتی است. علاوه بر محدودیت جغرافیایی و طبیعی و پراکندگی آبادی های کوهستانی، کمبود امکانات و تسهیلات اجتماعی و اقتصادی مانند شبکه راه ها و ارتباطات موجب تشدید مهاجرت جمعیت از آن ها شده است.

- تراکم جمعیت در محدوده های کنونی شهرستان های استان طی سال های ۸۵-۱۳۵۵ به طور یکنواخت افزایش نیافته و طی ۳۰ سال گذشته بعضی از شهرستان های استان مطلوبیت بیشتری برای اسکان جمعیت یافته اند. در این مدت تراکم جمعیت در استان ۱/۶ برابر، نقاط شهری ۳/۳ برابر و نقاط روستایی ۰/۹ برابر شده است. تراکم جمعیت نقاط روستایی شهرستان خرمدره طی سی سال اخیر ۱/۴ برابر، شهرستان طارم ۱/۳ برابر و شهرستان خدابنده ۱/۲ برابر شده است. طی همین دوره تراکم جمعیتی مناطق روستایی شهرستان های ابهر،

زنجان، ایجرود و ماهنشان نه تنها افزایش نداشته بلکه کاهش نیز داشته است. نکته مهم دیگر تفاوت در میزان تراکم در نقاط شهری استان است، به گونه ای که کمترین میزان تراکم جمعیت در شهر حلب با ۸/۰۴ نفر در هکتار و بیشترین آن در شهر زنجان ۶۷/۵۴ نفر در هکتار در سال ۱۳۸۵ بوده است.

- متوسط رشد جمعیت در سکونتگاههای شهری و روستایی استان طی دهه ۸۵-۱۳۷۵ بسیار متفاوت و ناهمگون بوده است، به گونه ای که در مناطق شهری استان این میزان برابر ۲/۶۹ درصد (کشوری ۲/۷۴ درصد) و در مناطق روستایی منفی ۱/۵۱ درصد (کشوری ۱/۳۷ درصد) بوده است. در واقع استان زنجان از نظر رشد جمعیت روستایی یکی از بالاترین میزان های رشد منفی کشور را داراست. این موضوع از مهاجرت های شدید روستایی در استان زنجان نشأت گرفته است که باعث عدم تعادل هایی در ساختار سنی و جنسی جمعیت در مناطق روستایی استان شده است و مشکلاتی را در مناطق مقصد مهاجرت آنها پدید آورده است.

- بررسی چگونگی توزیع نیروی کار جوان یعنی جمعیت ۳۴-۱۵ ساله در شهرستان های مختلف استان نشان می دهد، سه شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره در سال ۱۳۸۵ قطب های جذب نیروی کار جوان بوده اند. دیگر شهرستان های استان نتوانسته اند جمعیت جوان را در خود نگه دارند و شاهد مهاجرت گسترده و فراگیر آنها بوده اند. همین امر باعث شده است تا سهم گروههای سنی سالخورده ۶۰ ساله و بیشتر در شهرستان های ایجرود، ماهنشان، طارم و خدابنده بیشتر باشد.

- استان زنجان طی دهه ۸۵-۷۵ تعداد ۱۵۸۴۵ نفر از جمعیت خود را از دست داده است. بنابراین استان زنجان استانی مهاجرفرست بوده است.

- از نظر فرصت های تحصیلی و کسب دانش، مناطق روستایی استان محرومیت شدیدی را تجربه می کنند و در این میان دختران روستایی بیش از پسران قربانی این تبعیض شده اند. این دختران محروم از تحصیل بیشتر به خانه داری (۲۴/۱ درصد) و اشتغال (۴ درصد) روی آورده اند.

- سهم محصلان مناطق روستایی استان (۲۱/۴ درصد) به مراتب کمتر از سهم این افراد در مناطق روستایی کشور (۲۳/۱ درصد) بوده است.

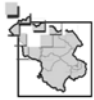
- سهم خانه داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) نیز بیش از سهم خانه داران مناطق یاد شده در کشور (۳۱/۵ درصد) بوده است که از محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت های آموزشی در مناطق روستایی استان حکایت دارد.

- مقایسه سهم شاغلان مرد و زن در مناطق شهری و روستایی از تبعیض ماندگار و فراگیر حکایت می کند. سهم مردان شاغل در مناطق شهری ۳۷/۳ درصد و سهم زنان شاغل در همین مناطق ۵ درصد است. سهم مردان شاغل در مناطق روستایی ۵۲/۷ درصد و سهم زنان شاغل در همین مناطق ۱۲ درصد است. پس می توان نتیجه گرفت اقبال زنان برای یافتن شغل و اشتغال آنان در بخش های اقتصادی بسیار کمتر از مردان می باشد و این نابرابری در مناطق شهری، حادثر از مناطق روستایی بوده است.
- کاهش نسبت جنسی در گروههای سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله بیانگر مهاجرت گسترده تر مردان و ماندگاری زنان این گروه سنی می باشد. پایین تر بودن نسبت جنسی این دو گروه سنی در مناطق روستایی گواه مهاجرت شتابان تر مردان جوان روستایی می باشد.
- نسبت جمعیت خردسال و کودک (۱۴-۰ سال) استان زنجان (۲۵/۳ درصد) به مراتب از نسبت این جمعیت در کشور (۲۵/۱ درصد) بیشتر است. چنانچه بالا بودن سهم خردسالان و کودکان از جمعیت را نشانه موفقیت اندک طرحهای تنظیم خانواده و کاهش باروری تلقی کنیم باید پذیرفت میزان موفقیت استان زنجان در این زمینه از میانگین کشور کمتر بوده است.
- نسبت جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) جمعیت سال ۱۳۸۵ استان زنجان (۶۴/۸ درصد) به مراتب کمتری از نسبت این گروه سنی در جمعیت کشور (۶۹/۷ درصد) بوده است. به این ترتیب باید پذیرفت بار معیشتی، بار تکفل ناخالص و میزان وابستگی در استان زنجان بیش از میانگین این شاخصها در کشور می باشد. از این رو اشتغال افراد واقع در سن فعالیت اقتصادی اهمیت ویژه ای می یابد و به توجهی خاص نیاز دارد. گسترش بیکاری می تواند در چنین شرایطی آسیبهای جبران ناپذیری به خانوادهها و پیکره جامعه وارد سازد.
- سهم گروه های سنی ۱۹-۱۵، ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله جمعیت استان زنجان در سال ۱۳۸۵ نسبت به ده سال پیش از آن افزایش یافته است. به بیان دیگر با تقلیل فشار جمعیت بر نظام آموزش و پرورش (آموزش رسمی ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان)، این موج به مشکل اشتغال، مسأله ازدواج و رقابت در برخورداری از آموزش عالی انتقال یافته است.^۱

۱. سهم گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله از جمعیت سال ۱۳۷۵ حدود ۱۲/۳ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ به ۱۲/۳ درصد رسید. سهم گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله از جمعیت سال ۱۳۷۵ استان نزدیک به ۹/۲ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ به ۱۲/۴ درصد افزایش یافت. سهم گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله از جمعیت سال ۱۳۷۵ استان نزدیک به ۷/۲ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ به حدود ۱۰/۲ درصد بالغ گردید.

- با توجه به مهاجرپذیری مراکز و مؤسسات آموزش عالی این استان، جوانان بومی اقبال (شانس) کمتری برای جذب در این مراکز و مؤسسات به دست خواهند آورد. بنابراین فشار مضاعفی به بازار کار وارد خواهد آمد.
- سهم گروههای سنی ۱۹-۱۵، ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله جمعیت مناطق شهری استان زنجان در سال ۱۳۸۵، نسبت به ده سال پیش از آن (۱۳۷۵)، افزایش قابل ملاحظه ای داشته است. از این رو در مناطق شهری استان نه تنها با انبوه داوطلبان آزمونهای ورودی دانشگاهها رو به رو خواهیم بود بلکه خیل عظیمی از افراد جویای کار نیز شکل خواهند گرفت.
- کاهش گروههای سنی ۴-۰، ۹-۵ و ۱۴-۱۰ ساله در شهرستانهای ماهنشان، خدابنده و ایجرود چندان قابل ملاحظه نیست. از این رو طی پنج سال آینده از فشار ضرورت آموزش جمعیت لازم التعلیم مقطع ابتدایی کاسته نخواهد شد. سهم بالای جمعیت روستایی، دورافتادگی این شهرستانها و پراکندگی روستاهای آنها موجب می‌گردد نابه‌سامانی‌های گذشته و نارسایی‌های تجربه‌شده استمرار یابند. طی هفت ساله آینده آموزش دو گروه سنی ۴-۰ و ۹-۵ ساله از چالش‌های جدل نظام آموزش و پرورش استان تلقی می‌گردد.
- پراکندگی سن در جمعیت مناطق روستایی سال ۱۳۸۵ استان زنجان بیشتر است و مناطق شهری از همگونی بیشتری برخوردار می‌باشند. سهم جمعیت واقع در سن فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) در مناطق شهری نزدیک به ۷۱/۶ درصد و در مناطق روستایی حدود ۶۴/۹ درصد بوده است. به این ترتیب باید قبول کرد که نه تنها مناطق روستایی به تدریج نیروی کار جوان خود را به نفع مناطق شهری از دست می‌دهند، بلکه شکاف نسلی روستاییان به مراتب بیش از شهرنشینان خواهد بود.
- یکی از مسائل مهم استان زنجان در خصوص فضاهای سکونتگاهی روستایی که واجد جنبه‌های جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است، نرخ بالای مهاجرت‌های روستایی در استان و تخلیه روستاها از جمعیت است. این رخداد مهم صرف نظر از پیامدهای ناگواری که از نظر جمعیتی و اجتماعی و فرهنگی و تغییر ساختار سنی و جنسی جمعیت در محیط‌های مبداء و مقصد مهاجرت گذارده است، موجب شده است تا طی سال‌های گذشته نسبت جمعیت شهرنشین استان کاهش یابد و از همه مهمتر تخلیه بسیاری از سکونتگاههای روستایی و استقرار جمعیت در سکونتگاههای روستایی استان از الگوی پراکنده به الگوی متمرکز در مناطق حاضر استان تغییر وضعیت دهد. از دیگر پیامدهای ناگوار مهاجرت‌های روستایی کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و

دامپروری و فعالیت های وابسته به آن و مشکلات شهرنشینی در شهرهای مقصد مهاجرین روستایی استان بوده است.

● پرهیز از شراکت در فعالیت های اقتصادی به مراتب به تمایل برای داشتن شریک و انتظار افزودن بر قابلیت های حاصل از آن برتری داده می شود. چنین گرایشی از چیرگی فضای بی اعتمادی و یا دوری جستن از اعتمادهای خوش باورانه حکایت می کند. مردم با انتخاب شریک اقتصادی از میان اعضای خانواده و خویشاوندان نزدیک نه تنها توانسته اند تاحدی خود را از هزینه های ناشی از عدم تعهد به انتظارات رهایی بخشند بلکه هم چنان به فعالیت اقتصادی بپردازند. اما وابسته ماندن به مناسبات خویشاوندی و روابط خانوادگی می تواند زیان های جبران ناپذیری برای توسعه اقتصادی استان در بر داشته باشد. انتقال دانش و بهره گیری از فناوری های پیشرفته مستلزم کنش متقابل با افراد بیگانه ای است که از این دانش و فناوری برخوردار می باشند و چنانچه سرمایه گذاری کلان نیاز باشد دیگر نمی توان به شیوه های سنتی - عادی دل بست. ایجاد بنگاه های عظیم اقتصادی و تولید انبوه کارخانه ای چندان با این محدودیت ها سازگاری ندارد.

● اتکاء شدید مردم به تصمیم ها و برنامه های حکومت و فراهم نشدن زمینه های مشارکت مردم در امور جاری و... ارتباط تنگاتنگی با تمرکزگرایی سیاسی آن دارد. نادیده گرفتن انسان ها در تعیین سرنوشت خویش از دیرباز سابقه داشته است و متأسفانه سازوکارهای کارآمدی برای مشارکت مردم در امور وجود ندارد. این وضعیت باعث می شود استعدادها و قابلیت های آشکار و پنهان افراد شکوفا نگردد و حکومت نیز از خواسته ها و انتظارات توده مردم بی خبر بماند. به این ترتیب شرایط جدایی حکومت از مردم و بی اعتمادی مردم به شایستگی حکومت شکل می گیرد. از جمله سازوکارهای دخالت دادن مردم در امور، قدرت یافتن شوراهای شهر و روستا است. انتخابی بودن اعضای شوراها و برقراری مناسبات چهره به چهره در بسیاری از مناطق می تواند بده بستان افراد را زیاده تر کند و از این طریق مشارکت آنان را در طراحی، برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی میسر سازد. این شرایط تنها در صورتی تحقق خواهد یافت که مسئولان و دست اندرکاران به توسعه انسانی و قابلیت های آشکار و پنهان آحاد مردم اعتقاد پیدا کنند.

● تعداد اندک تشکل های مردم نهاد در استان و به ویژه شهرستان های دورافتاده موجب اختلال در فرآیند جامعه پذیری ثانویه و یادگیری اجتماعی ارزش ها و هنجارهای جامعه مدنی گردیده است. فقدان این تشکل ها به نادیده گرفتن توان های نهفته (پتانسیل ها) اجتماعی و جلوگیری از شکوفا شدن استعدادهای انسان های هر

منطقه منجر خواهد شد. افراد جایی برای ابراز وجود نمی‌یابند و امکان اندوختن تجربه‌های شخصی در عرصه‌های عمومی را از دست می‌دهند. این امر به وابستگی آنها به رسانه‌ها (داخلی و خارجی) می‌انجامد و از قدرت خطرپذیری آنها می‌کاهد. عضویت در این قبیل تشکلهای می‌تواند افراد را با کنش‌های جمعی هدفمند و سازمان‌دهی نیروها و قابلیت‌ها آشنا سازد و توجه اعضاء را به ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی جلب کند. به این ترتیب فردگرایی لگام‌گسیخته حاصل از برتر دانستن منافع خویش بر دیگری به خردورزی مدنی و تأمین منافع مشترک تبدیل می‌گردد. اختلال در این فرآیند اجتماعی شدن موجب می‌شود که احساس تعلق افراد به یکدیگر کاهش یابد و زمینه بی‌تفاوتی و بیگانگی فراهم آید که در نهایت به گسست اجتماعی خواهد انجامید. نبود تشکلهای مردم‌نهاد مهم‌ترین دلیل عدم عضویت در این قبیل تشکلهای شناخته شده است و سلب اعتماد نسبت به دیگران نیز از دیگر علت‌ها به شمار آمده است.^۱

- فقدان چندگونگی و تکثیر تشکلهای مردم‌نهاد نشان از آن دارد که نه تنها افراد جامعه متناسب با خواسته‌ها و معضلات خود اقدام به ایجاد آن نکرده‌اند بلکه از اراده سیاسی حاکم برای تشکیل این قبیل نهادها خبر می‌دهد. بررسی روند شکل‌گیری این نهادها آشکار می‌سازد که تأسیس آنها چندان تدریجی و متناسب با دگرگونی‌های جامعه نبوده است. تنوع فعالیت آنها نیز هشدار می‌دهد که بیشتر تشکیل آنها اهمیت داشته است تا برآوردن نیازهای اقشار اجتماعی مختلف. بنابراین نیازها و خواسته‌های اقشار مختلف اجتماعی بیان نمی‌شود و نظام تصمیم‌گیری استان با آنچه در درون جامعه می‌گذرد بیگانه می‌شود و نسبت به تحولات آن ناآشنا می‌ماند.
- تنگ‌تر شدن دامنه اعتماد در فعالیتهای اقتصادی از سویی و باز بودن شعاع اعتماد در مناسبات اجتماعی از طرف دیگر، موجب می‌گردد فعالیتهای همراه با فناوری‌های پیچیده و سرمایه‌بر اقتصادی چندان زمینه‌ای برای رشد و شکوفایی نیابند اما مهاجرپذیری شهرهای استان (به ویژه زنجان، ابهر و...) افزایش می‌یابد.
- عدم عضویت در تشکلهای (رسمی و غیررسمی) موجب تنگ شدن شعاع اعتماد اجتماعی افراد و انزوای بیشتر آنان گردیده است که می‌تواند برای انسجام اجتماعی زیان‌بار باشد. چون در تشکلهای و نهادهای مردمی، نظارت اجتماعی به شیوه‌ای کارآمد اعمال می‌گردد و بر ارزش‌های مشترک تأکید می‌شود؛ اعضا بیش از پیش در معرض تعامل و کنش اجتماعی متقابل قرار می‌گیرند. آنها باید پاسخ‌گوی اعمال خویش باشند و همواره به

۱. نگاه کنید به گزارش سرمایه اجتماعی

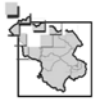
پیامدهای کردار خود بیندیشند (اندیشیدن به حقوق و منافع دیگران). اما انزوای افراد آنان را به فردگرایی شدید و غفلت از دیگران سوق می‌دهد و به احساس تعلق آنان به جمع خدشه وارد می‌کند.

● به انزوا کشیده شدن مردم و به ویژه گروه‌های بی‌صدا (زنان، کودکان و بیکاران) به دلیل فراهم نبودن زمینه مشارکت و فعالیت در عرصه‌های تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجراء بر نابرابری‌های اجتماعی و تبعیض‌های دیرپا استوار گردیده است. یکی از راه‌های کاهش نابرابری و رفع تبعیض‌ها جلب مشارکت مردم (به ویژه اقشار فقیر و تهی‌دست) در طرح‌های عمرانی و یا در نظر گرفتن منافع آنان در اجرای برنامه‌های توسعه‌ای می‌باشد. اگر چه تا کنون از توانمندسازی^۱ مردم سخن بسیار رفته ما در عمل راه‌کارهای مؤثری ارائه نشده و سازوکارهای سودمندی به کار گرفته نشده است.

● فردگرایی لگام‌گسیخته، پیگیری منافع فردی بر پایه خردورزی و رهایی از بازدارنده‌های بیرونی رو به گسترش است. این وضعیت موجب کم‌رنگ شدن احساس تعلق فرد به جمع (ترجیح منافع فردی بر منافع جمعی) و افزایش خطر روی دادن سواری مجانی گردیده است. پیش‌بینی می‌شود سوءاستفاده از کالاهای مشترک و بهره‌گیری از کالاهای عمومی در جهت اهداف فردی رو به فزونی گذارد. گسترش فردگرایی موجب اختلال در به هم پیوستگی و انسجام اجتماعی می‌گردد و دیگر سازوکارهای پیونددهنده گذشته (سنت‌ها، شعائر، رسوم و...) کارکردهای خود را از دست می‌دهند.

● قطبی شدن ارزش‌ها (این‌جهانی و آن‌جهانی) در میان زنان و مردان می‌تواند نهاد خانواده را تهدید کند. فقدان مهارت‌های زندگی زناشویی در چنین شرایطی باعث خواهد شد که مدارای اعضای خانواده نسبت به یکدیگر کمتر شود و احتمال ایجاد تنش بیشتر گردد. در مناطق توسعه‌یافته‌تر استان این جدایی ارزش‌ها نمایان‌تر بوده است. به همین دلیل پرونده‌های مختومه طلاق دادگاه‌های عمومی در شهرستان زنجان، به منزله مرکز استان و توسعه‌یافته‌ترین شهرستان آن، بسیار بیش از حد انتظار بوده است.

● ارتکاب جرایم خشونت بار (همچون قتل عمد و غیرعمد، ایران ضرب و جرح و همچنین تصرف عدوانی و مزاحمت) در شهرستان‌های رو به توسعه ابهر و خرمدره بیش از حد انتظار دیده می‌شود. در حالی که پایین‌ترین میزان ارتکاب جرایم یادشده در شهرستان‌های زنجان، ماهنشان و طارم رخ می‌دهند. به این ترتیب باید گفت که در شهرستان‌های دارای رشد شتابان اقتصادی - صنعتی (ابهر و خرمدره) میزان نظارت اجتماعی کاهش

فزاینده‌ای یافته است و دستگاه‌های انتظامی- قضایی باید از مشارکت مردم در برقراری نظم و امنیت بهره گیرند. در غیر این صورت کاهش نسبت نیروهای انتظامی- قضایی به ساکنان (به دلیل مهاجرت‌های درون و برون استانی) موجب خواهد شد که از کارآمدی و تأثیرگذاری این دستگاه‌ها کاسته شود.

● شرایط گذار از شیوع جرایم خشونت بار به جرایم نرم، بیش از هر جای دیگر در شهرستان خرمدره دیده می‌شود که به شدت با نسبت شهرنشینی آن پیوند دارد^۱. توجه ویژه به تأمین امنیت و برقراری نظم در شهرها می‌تواند به کاهش ارتکاب جرائم در استان یاری رساند. از سوی دیگر ایجاد بانک اطلاعاتی جرائم در استان (به تفکیک مناطق شهری و روستایی هر شهرستان) زمینه‌های انجام پژوهش‌های کاربردی و مداخله مؤثر در وقوع جرائم و بروز آسیب‌های اجتماعی را امکان‌پذیر خواهد کرد.

● جرایم نرم (اختلاس، ارتشاء و جعل؛ صدور چک بلامحل و جرایم رانندگی) بیش از همه در زنجان و خرمدره دیده می‌شود. توسعه‌یافتگی اقتصادی- صنعتی شهرستان‌هایی چون زنجان و خرمدره با رواج این گونه جرایم همراه بوده است^۲. بنابراین چنانچه رشد اقتصادی- صنعتی در دیگر مناطق استان پیش آید، بیم آن می‌رود که جرائم یادشده شیوع یابند. ناگفته نماند که نسبت شهرنشینی این دو شهرستان بیش از دیگر شهرستان‌های استان بوده که می‌تواند از هم‌گسیختگی اجتماعی در شهرهای بزرگ را هشدار دهد. شیوع این قبیل جرائم می‌تواند آسیب‌هایی سختی به سرمایه اجتماعی وارد کند که یکی از ضروری‌ترین پیش‌شرط‌های سرمایه‌گذاری و توسعه اقتصادی به شمار می‌آید. اما رواج جرائم نرم با کاهش جرائم سخت (خشونت‌بار) همراه بوده است^۳. به این ترتیب دلیل مراجعه به دستگاه‌های انتظامی- قضایی و انگیزه افراد شاکی دچار دگرگونی خواهد شد و بهتر است که نیروی انتظامی و دادگاه‌ها متناسب با این تحولات اقدام به آموزش کارکنان خود کنند.

● وقوع جرائم خشونت‌بار (همچون قتل عمد، قتل غیرعمد، ایراد ضرب و جرح و همچنین تصرف عدوانی و مزاحمت) در شهرستان‌های ابهر و خرمدره با روند شتابان توسعه اقتصادی، رشد صنعتی و گسترش شهرنشینی

۱. به نظر می‌آید بالا بودن میزان ارتکاب جرایم در شهرستان خرمدره، بیش از هر چیز به نسبت جمعیت مناطق شهری به جمعیت مناطق روستایی آن بازمی‌گردد. درصد شهرنشینی شهرستان خرمدره در سال ۱۳۸۵ حدود ۷۹/۹۰ درصد، شهرستان زنجان ۷۶/۹۲ درصد، شهرستان ابهر ۶۳/۲۲ درصد، شهرستان خدابنده ۲۴/۸۸ درصد، شهرستان ماهنشان ۱۸/۷۰ درصد، شهرستان طارم ۱۵/۵۷ درصد و شهرستان ایجرود ۹/۰۹ درصد بوده است. از آنجا که ثبت پرونده‌های مختومه دادگاه‌های عمومی به تفکیک مناطق شهری و روستایی نمی‌باشد؛ استفاده از این یافته‌ها باید با احتیاط صورت گیرد.

۲. البته باید یادآور شد که شهرستان ابهر نیز از رشد اقتصادی- صنعتی چشمگیری برخوردار بوده است اما وقوع جرائم نرم در آن به اندازه دو شهرستان زنجان و خرمدره نبوده است که دلایل آن همچنان بر ما روشن نیست. انجام مطالعات میدانی تکمیلی می‌تواند در پاسخ گفتن به این سؤال‌ها یاری بسیاری رساند.

۳. شاید از همین رو است که وقوع جرایم خشونت بار در شهرستان زنجان به مراتب کمتر از تعداد مورد انتظار آن بوده است.

همسویی دارد. از این رو ناامنی ناشی از وقوع این قبیل جرایم تاوان توسعه‌یافتگی تلقی می‌شود که می‌تواند نه تنها بازدارنده تقویت سرمایه اجتماعی به شمار آید، بلکه به انگیزه‌های پیشرفت خدشه وارد سازد.

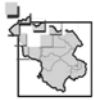
- جرائمی که نهاد خانواده را تهدید می‌کنند (اعمال منافی عفت موجب حد و تعزیز و جرایم اطفال) در شهرستان پیشرو زنجان رواج بیشتری داشته و با پدیده طلاق نیز همخوانی و همبستگی زیادی پیدا کرده است. از این رو می‌توان ارتکاب این جرایم را در شرایط توسعه یافتگی انتظار داشت.

۵-۱-۲-۱-۳- ویژگی‌های اقتصادی و تولیدی

۵-۱-۲-۱-۳- بخش کشاورزی و دامپروری

• توان‌ها، قابلیت‌ها و امکانات

- موقعیت جغرافیایی ویژه استان و دسترسی مناسب استان از طریق عبور راه ترانزیت و آزادراه‌های اصلی کشور از این استان که مزیت ویژه ای را برای دسترسی به بازار تهیه مواد اولیه و فروش محصولات کشاورزی در استان پدید آورده است.
- وجود فرصت مناسب در مناطق مختلف استان جهت توسعه اقتصاد کشاورزی و فعالیت های صنعتی و خدماتی وابسته به آن جهت تمرکززدایی و توسعه متعادل فضایی و بهینه در سطح استان و کاهش عدم تعادل های کنونی در اثر کانونی شدن رشد اقتصادی در محدوده ها و محورهای خاص در استان
- وجود امکانات و منابع طبیعی، ویژگی های مساعد جغرافیایی، تنوع اقلیمی و زیستی بالای استان با وجود وسعت کم و اختلاف دمای زیاد و آب و هوای معتدل برای انجام فعالیت های کشاورزی با راندمان بالا (زراعت، باغداری، دامپروری، آبیزی پروری، پرورش زنبور عسل و...) در استان زنجان که این استان را برای تولید انواع محصولات گرمسیری و سردسیری بسیار توانا ساخته است.
- میزان بالای اراضی کشاورزی (آبی و باغی) در شهرستان های طارم، ابهر و خرمدره به گونه ای که بیش از ۴۰ درصد از اراضی کشاورزی شهرستان طارم را باغات تشکیل می دهد و ۴۱ درصد اراضی کشاورزی شهرستان ابهر حدود ۷۵ درصد اراضی کشاورزی شهرستان خرمدره آبی و باغی است.
- وجود الگوی کشت مناسب و رواج سیستم چند کشتی در برخی مناطق استان (شهرستان طارم) یک نقطه قوت مهم محسوب می شود که نیاز به توجه و تقویت و حمایت دارد. این قوت در کنار تولید انبوه برخی محصولات

کشاورزی به ویژه گندم در برخی مناطق (شهرستان ماهنشان) می تواند روند رشد فعالیت های کشاورزی در استان را بسیار سریع تر از وضع کنونی نماید.

- تولید بالای محصولات کشاورزی و دامی به ویژه تولید محصولات زراعی و باغی چون گندم، جو، انگور، سیب، زردآلو، هلو، نخود، عدس، دانه روغنی کلزا، سیب زمینی، سیر، پیاز و فرآورده های دامی چون گوشت قرمز، شیر و عسل

- وجود مناطق مناسب تولید محصولات کشاورزی خاص و از جمله مزیت ویژه استان زنجان در تولید زیتون و با تأکید بر این نکته مهم که استان زنجان پشتوانه ژنتیکی زیتون در کشور است.

- مناسب بودن شاخص عملکرد در واحد سطح در برخی مناطق استان برای تولید محصولاتی خاص از جمله بالا بودن شاخص عملکرد در واحد سطح برای تولید انگور، سیب، گردو، بادام، گندم آبی و لوبیا در شهرستان خرمدره که این شاخص ها در مقایسه با متوسط استان و کشور بالاتر است و همچنین تولید زردآلو به لحاظ گونه های پرورشی که عملکرد در واحد سطح این محصول در شهرستان ماهنشان بالاست. گفتنی است مزیت دار بودن مناطق مختلف استان زنجان در تولید برخی محصولات کشاورزی (چون زیتون، سیب، زردآلو و انگور) امکان توسعه اقتصاد کشاورزی در استان را بسیار بالا برده است.

- تولیدات کشاورزی و دامی فراوان و ارزان قیمت به عنوان ماده اولیه برای گسترش صنایع تبدیلی کشاورزی و فرآورده های دامی

- فراوانی مراتع و شرایط مناسب اقلیمی و محیطی برای تولید علوفه مورد نیاز بخش دامپروری استان (که البته بایستی بهره برداری از مراتع محدود باشد و تعداد دام به مرتع استان متعادل گردد).

- وجود بیش از ۲ میلیون واحد دامی و مزیت استان در تولید محصولات دامی شامل گوشت قرمز و سفید، تخم مرغ، آبزیان، عسل و انواع فرآورده های لبنی و روند رو به رشد گسترش دامپروری های صنعتی در سطح استان طی ده سال گذشته. هرچند در برخی موارد این گسترش متوقف مانده است.

- وجود نژاد گوسفند افشاری در استان و همچنین تعداد قابل توجه جمعیت دامی برخی شهرستان ها از نظر تعداد گاو و گوساله اصیل و دورگه (شهرستان خرمدره از جمله شهرستان های استان است که بیش از ۵۳ درصد جمعیت دامی آن به صورت گاو و گوساله اصیل و دورگه است).

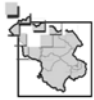

- وجود منابع آب سطحی فراوان (دایمی، فصلی و موقت) و امکان سرمایه گذاری بیشتر برای ساخت انواع سدها و از جمله سدهای خاکی و انحرافی و ظرفیت بالای ذخیره آب سطحی در سطح استان برای گسترش فعالیت های کشاورزی و دامپروری و سطوح زیرکشت آبی (زراعی و باغی) و فعالیت های شیلات و آبی پروری و توسعه زیرساخت های گردشگری و طبیعت گردی
- پتانسیل بالای اقتصاد کشاورزی استان برای سرمایه گذاری جهت فرآوری محصولات و ایجاد صنایع تبدیلی و بسته بندی محصولات کشاورزی و دامی به ویژه با توجه به حجم بالای تولید صیفی جات و سبزی، زیتون و انگور، سیر و انار در مناطقی چون طارم و ابهر و خرمدره و امکان ایجاد تشکل های تولیدی و صادراتی به ویژه برای صادرات سیر، مرکبات، زیتون و برای بازاریابی و کسب و کار مرتبط با آن
- وجود امکان و فرصت مناسب در استان برای اجرای طرح های کشاورزی مدرن و مکانیزه
- وجود مراتع خوب و مستعد برای پرورش زنبور عسل به ویژه در مناطق کوهستانی دارای محدودیت برای فعالیت های کشاورزی و دامداری
- امکان برداشت دوباره و چندباره محصولات کشاورزی در طول سال در برخی از مناطق استان (به ویژه در شهرستان طارم)
- وجود امکان مناسب برای افزایش تولید محصولات گلخانه ای خارج از فصل در استان برای افزایش درآمد روستائیان و نگهداشت آنها در محیط های روستایی و کاهش روند مهاجرتی آنها
- وجود نیروی کار جوان و تحصیلکرده و متخصص در رشته های زراعت، باغبانی، علوم دامی، ژنتیک و اصلاح نباتات، پرورش زنبور عسل و...

● محدودیت ها و تنگناها

- عدم ثبات سیاست های کلان برای توسعه اقتصادی استان و تأثیرپذیری این سیاست ها از مسایل سیاسی و مصلحت اندیشی های کوتاه مدت و همچنین اعمال سیاست های دستوری برای توسعه
- ویژگی های توپوگرافی و پستی و بلندی های استان و محدوده بودن میزان اراضی مسطح و قابل زراعت و عملکرد پایین اراضی زراعی و مرتعی به ویژه مناطق روستایی و نواحی طبیعی مرتفع با ارتفاع بیش از ۱۹۰۰ متر از سطح دریا بالا بودن سهم اراضی دیم در استان به نسبت کل اراضی زیرکشت آبی و باغی

- نامالیقات اقلیمی در برخی بخش های استان از جمله سردسیر بودن، محدود بودن فصل کاری، پایین بودن میزان بارش و رژیم زمانی و مکانی نامناسب که موجب ریسک بالای فعالیت های کشاورزی به ویژه در کشت های دیم می شود. وجود بادهای گرم و خشک خردادماه و تأثیر آن در افت محصولات کشاورزی تهدید دیگر برای فعالیت های کشاورزی استان است. طغیانی بودن رودها و فصلی بودن آنها در دبی های بالا و عدم وجود امکانات برای جلوگیری از تخریب سیلاب ها مانع دیگری برای توسعه کشاورزی در استان است.
- غالب بودن شیوه های آبیاری سنتی و راندمان پایین این شیوه ها در سطح استان و اتلاف منابع آب زراعی و پایین بودن بهره وری تولید و تهدید بنیان های زندگی و معیشت و اقتصاد کشاورزی روستایی در استان و عدم ترویج، نبود آموزش کافی و عدم آشنایی بهره برداران زراعی با سیستم های نوین آبیاری و موارد فنی در استفاده بهینه از منابع آب استان
- سهم غالب استفاده از منابع آب زیرزمینی در بخش کشاورزی و بیلان منفی آبهای زیرزمینی در اکثر دشت های استان (ابهر، سلطانیه، خدابنده و خرمدره) و وجود محدودیت های استفاده از این منابع
- دور بودن اراضی مستعد و دشت ها از منابع آب سطحی و نیاز به استفاده از شبکه های مدرن انتقال آب و آبیاری این اراضی
- غالب بودن اقتصاد کشاورزی سنتی در استان و به تبع آن پایین بودن درآمد سرانه که موجب مهاجرت های بی رویه روستاییان وابسته به اقتصاد کشاورزی به شهرها شده است.
- ضعف مکانیزاسیون به دلیل کوچک مقیاس بودن قطعات اراضی کشاورزی و عقب ماندن روند افزایش ضریب مکانیزاسیون استان از شاخص های تعیین شده در برنامه های کلان توسعه اقتصاد کشاورزی
- عدم مطالعه کافی برای تعیین دقیق نوع محصولات کشاورزی تولیدی در مناطق مختلف استان با شرایط اقلیمی و جغرافیایی این مناطق به منظور افزایش بهره وری و راندمان تولیدات کشاورزی
- غالب بودن الگوی کشاورزی دیم در استان و اثرات نامطلوب زیست محیطی آن و از جمله تخریب مراتع و کاهش تنوع زیستی در پهنه های طبیعی
- غالب بودن شیوه های دامداری سنتی و ورود و خروج بی رویه دام به مناطق بیابانی و تخریب منابع طبیعی
- بالا بودن سهم دام های سبک و بومی در جمعیت دامی در برخی مناطق استان (شهرستان ماهنشان) و پایین بودن میزان تولید علوفه برای فعالیت های دامپروری در برخی شهرستان ها (طارم)

- بالا بودن ضایعات محصولات تولیدی کشاورزی به جهت کمبود زیرساختها و مراکز نگهداری سردخانه ای و سنتی بودن شیوه های بسته بندی، انبارداری و بازاریابی محصولات
- مصرف بیش از حد کود و سموم کشاورزی در اراضی زراعی و باغی که سبب ورود خسارات قابل توجهی به منابع آب و خاک استان شده است.
- کمبود صنایع تبدیلی در بخش تولید محصولات کشاورزی و عدم تناسب تعداد واحدهای فراوری محصولات کشاورزی با میزان محصولات کشاورزی و دامی قابل فرآوری در سطح استان
- ضعف شدید در شیوه های بسته بندی و نگهداری و انبارداری محصولات کشاورزی و سنتی بودن این شیوه ها و فروش فله ای برخی تولیدات از قبیل کشمش و گردو...
- وجود مشکلات و موانع در تأمین نهاده های تولید و پشتیبان تولید در بخش های کشاورزی، دامپروری، شیلات و آبیاری پروری
- ضعف در جذب سرمایه های موجود در بخش کشاورزی و دامپروری
- کمبود منابع مالی و سرعت رشد پایین برای اجرای طرح های عمرانی تأمین آب و ذخیره سازی منابع آب سطحی استان و طولانی شدن اجرای برخی از این طرح ها
- پایین بودن درآمد اغلب بهره برداران کشاورزی و دامی و بالا بودن هزینه های تولید و عدم تمایل به سرمایه گذاری در این بخش ها به نسبت سایر بخش های اقتصادی استان
- محدودیت منابع مالی سرمایه گذاران بخش خصوصی برای استفاده از ظرفیت های سرمایه گذاری استان در بخش کشاورزی و دامپروری
- نبود فرصت های شغلی مناسب و درآمد کافی برای جمعیت مازاد در بخش کشاورزی
- نظام قیمت گذاری نامناسب در خرید تضمینی محصولات کشاورزی و نوسان زیاد قیمت محصولات کشاورزی در فصل برداشت و عرضه و ورود خسارت به فعالان بخش کشاورزی استان به دلیل نبود یا ضعف در زیرساخت های مورد نیاز پشتیبان تولید استان
- کمبود مراکز خدمات مشاوره ای، فنی و تحقیقاتی جهت پشتیبانی فعالیت های کشاورزی و دامپروری استان

۵-۱-۲-۱-۳-۱-۲- بخش صنعت و معدن

• توان‌ها، قابلیت‌ها و امکانات

• وجود منابع متنوع و بسیار غنی از مواد معدنی در سطح استان زنجان شامل معادن سرب و روی، گچ، باریتین، تراورتن، مرمریت، سنگ لاشه، سنگ تزئینی، سیلیس، کائولین، گرانیت، سنگ آهن، پرلیت، مس و نمک، مارن آهکی و مارن‌های رسی برای تولید سیمان، فلدسپات و خاک صنعتی که قابلیت توسعه صنایع معدنی در استان را بسیار بالا برده است.

• برخورداری از منابع عظیم مرغوبترین نوع خاک رس برای تولید انواع مصالح ساختمانی (آجر و سفال)

• استقرار قطب تولید روی کشور و بزرگترین معدن سرب و روی خاورمیانه در استان

• وجود منابع غنی و امکان ایجاد صنایع فراوری و تبدیلی مواد معدنی در مناطق معدنی استان

• پتانسیل بالای استان برای سرمایه‌گذاری در بخش اکتشاف

• توسعه صنایع نساجی در استان و اینکه استان زنجان قطب مهم کشور در بخش صنایع نساجی است

• توسعه صنایع برق در استان (ایران ترانسفو، پارس سوئیچ و شرکت‌های اقماری وابسته) و تبدیل استان به قطب صنایع برق کشور

• وجود شهرک‌های صنعتی و قابل توسعه برای استقرار صنایع مدرن و پیشرفته در اکثر مناطق استان

• وجود صنایع مادر به ویژه واحدهای صنعتی فراوری مواد معدنی جهت ایجاد صنایع بالادستی و پایین دستی برای ایجاد خوشه‌های صنعتی، تأکید بر صنایع متالورژی ذوب فلزات، صنایع مرتبط با انرژی، قطعه‌سازی ماشین‌آلات

• احداث کارخانه سیمان برای ایجاد صنایع وابسته در سطح استان

• استقرار زیرساخت‌های مناسب تجهیز شده در سطح ملی برای توسعه صنعت و معدن در استان از جمله وجود آزادراه، جاده ترانزیت، فرودگاه، خطوط ریلی، شبکه اتصال انرژی، برق، گاز، نفت، گمرک و...

• دسترسی مناسب و آسان برخی مناطق استان به خطوط ارتباطی اصلی و تجهیزات برای دسترسی به مراکز تولید مواد اولیه و عرضه محصولات صنعتی

• وجود هنرها و صنایع بومی و دستی با قدمتی چند هزار ساله از جمله ملیله‌کاری، چارق‌دوزی، گلیم و جاجیم بافی، چاقوسازی، قالی‌بافی (فرش‌افشار و زرنیم)، مسگری، سرامیک‌سازی و ...

- وجود مراکز آموزش عالی مختلف جهت توسعه صنعت استان و وجود نیروی کار تحصیلکرده و متخصص و ساختار جمعیتی جوان استان جهت فعالیت در بخش صنعت و معدن
- وجود طرح های عظیم صنعتی در استان از جمله کارخانه های سیمان، فرآوری آجر صنعتی، ذوب آهن و پتروشیمی که فرصت مناسبی برای توسعه فعالیت های صنعتی بالادستی و پایین دستی در استان فراهم نموده است و بر الگوی توسعه و استقرار جمعیت در استان تأثیر خواهد داشت.

- امکان بسیار مناسب برای ایجاد صنایع جانبی و تبدیلی، انبار و سردخانه برای محصولات کشاورزی و دامی استان

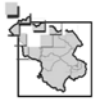
- وجود فرصت مناسب برای توسعه صنایع مرتبط با امور دامی و دامپروری، آبیاری پروری و شیلات
- امکان توسعه صنایع دارویی با توجه به تنوع بالای گیاهی استان و وجود منابع قابل توجه گیاهان دارویی
- وجود زمینه مناسب برای ایجاد شهرک های تخصصی صنایع غذایی در اکثر شهرستان های استان به ویژه در شهرستان طارم و خدابنده و ابهر

- سهم قابل توجه ارزش افزوده بخش کشاورزی در اقتصاد استان و میزان بالای تولیدات کشاورزی
- وجود امکانات دسترسی مناسب به مراکز عمده جمعیت کشور و نزدیکی به قطب های صنعتی و بازارهای عمده مصرف محصولات صنعتی از جمله تهران، تبریز، قزوین، همدان، کرمانشاه و رشت
- وجود ظرفیت های مناسب سرمایه گذاری در بخش های مختلف اقتصادی استان و با توجه به قرارگیری شهرهای اصلی استان در مسیر ترانزیت تهران، تبریز، اروپا و عبور خطوط انتقال نفت و گاز و انرژی از استان
- وجود مقررات تسهیل کننده برای صدور مجوزهای فعالیت های صنعتی و معدنی در استان

• محدودیت ها و تنگناها

- پایین بودن بهره وری سرمایه و نیروی انسانی در بخش صنعت و پایین بودن درآمد سرانه استان در بخش صنعت

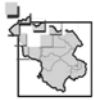
- پایین بودن نرخ رشد تولید ناخالص داخلی استان
- سهم کم استان از ارزش افزوده کارگاه های صنعتی

- نبود ساز و کار مناسب برای تشویق سرمایه‌گذاری و برای جذب سرمایه‌گذاری در بخش‌های صنعت و معدن (در بخش‌های دولتی، عمومی غیردولتی و خصوصی) و استقبال اندک سرمایه‌گذاران بومی جهت سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و معدنی در استان
- سرمایه‌گذاری بدون مطالعه و بدون وجود پتانسیل و ظرفیت در برخی صنایع غیر قابل توجیه از نظر اقتصادی و بازار در سالهای گذشته
- دیربازده بودن سرمایه در بخش صنعت در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی رایج استان
- عدم ثبات سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه صنعتی و معدنی استان و نبود برنامه و راهبرد معین در جهت توسعه پایدار صنعتی و معدنی استان
- ارتباط درون بخشی و بین بخشی ضعیف در بخش‌های مختلف تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی و خدماتی)
- وجود ناهماهنگی بین مراجع صادرکننده مجوز استقرار صنایع در استان با ضوابط زیست محیطی
- روند کند آماده‌سازی برخی شهرک‌های صنعتی در شهرستان‌های حاشیه‌ای استان (شهرک صنعتی ایجرود و طارم) و یا عدم اجرای اکثر طرح‌های دارای زمین در نواحی صنعتی
- ضعف هماهنگی دستگاه‌های اجرایی در شناسایی صنایع بومی استان و جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در بخش صنایع بومی استان
- تعداد قابل توجه طرح‌های نیمه تمام صنعتی و معدنی و سرعت کم تکمیل و بهره‌برداری از این طرح‌ها و تعلل در اجرای طرح‌های بزرگ از جمله پتروشیمی، ذوب آهن، سیمان در برخی شهرستان‌ها (ایجرود)
- نبود زیرساخت‌ها و بستر آماده برای سرمایه‌گذاری‌های صنعتی در مناطق حاشیه‌ای استان (ایجرود، خدابنده، طارم، ماهنشان)
- ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل در مناطق معدنی استان، نبود صنایع تبدیل در محل و دوری معادن از مکان‌های مصرف مواد معدنی و هزینه‌های بالای حمل و نقل
- کمبود صنایع بسته بندی و صنایع تبدیلی و فرآوری
- پایین بودن سطح فناوری مورد استفاده در معادن و فرسوده و مستهلک و فرسوده بودن ماشین‌آلات مورد استفاده در اکثر معادن استان

- ضعف فراوری و تبدیل مواد معدنی از جمله عدم فراوری مناسب معادن سرب و روی، عدم فراوری مناسب سنگهای گرانیکی استخراجی از معادن
- ضعف در استفاده از دانش روز در مدیریت و بهره برداری از واحدهای صنعتی و معدنی در امور مختلف، تولید، صادرات، بازاریابی، انبارداری و کمبود نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده در این بخش از اقتصاد استان و کمبود نیروهای بومی و ماهر در واحدهای صنایع تبدیلی موجود
- کافی نبودن رشته های تحصیلی مرتبط با بخش های اقتصاد، مدیریت، صنعت و معدن در مراکز آموزش عالی و مراکز فنی و حرفه ای استان جهت تربیت نیروهای متخصص
- روند کاهش کیفیت فرش های تولیدی استان
- توزیع فضایی نامتعادل و نامناسب فعالیتهای صنعتی در استان و رشد خطی این فعالیت ها در محور ترانزیت ابهر، زنجان
- محدودیت فصل کاری در فعالیت های معدنی به لحاظ ویژگی های اقلیمی استان
- عدم شکل گیری زنجیره های تولید و خوشه های صنعتی مرتبط با فعالیت های معدنی استان به ویژه در زمینه سرب و روی و صنایع بالادستی و پایین دستی
- کم توجهی در سرمایه گذاری و گسترش شهرک های تخصصی و خوشه های صنعتی با تأکید بر صنایع متالوژی، ذوب فلزات، نساجی، صنایع مرتبط با انرژی و قطعه سازی و ماشین آلات و توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع تبدیلی، تکمیلی، غذایی، فلزی، خودروسازی، برق و الکترونیک که موجب صدور مواد خام معدنی یا مواد معدنی با حداقل فراوری از استان به استان های همجوار و پایین آمدن درآمد سرانه استان شده است.
- ضعف شدید سیستم حمایت از تولید (کشاورزی، صنعت، خدمات)
- سرعت نامناسب تکمیل طرح های نیمه تمام صنعتی و معدنی
- سنتی بودن بخش مدیریت اکثر معادن، پایین بودن سطح سواد شاغلین در بخش معدن که موجب پایین بودن راندمان تولید و محدودیت فعالیت های معدنی در استان شده است.
- پایین بودن فرصت های اشتغال، ضعف در سیستم های حمایتی از بخش کشاورزی، کمبود مراکز صنعتی و کارخانجات، بیکاری و مهاجر فرستی روستاها و در مجموع استان زنجان را استانی مهاجر فرست نموده است.

- بالا بودن قیمت تمام شده محصولات تولیدی استان در مقایسه با محصولات مشابه خارجی و عدم امکان رقابت این محصولات در داخل یا خارج

۵-۱-۲-۱-۳-۳-۳- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش خدمات و بازرگانی

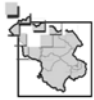
• توان‌ها، قابلیت‌ها و امکانات

- وجود هفت استان در همسایگی و امکان جذب سرریز سرمایه گذاری‌های استان‌های تهران، قزوین، آذربایجان شرقی و غربی و گیلان، کردستان و همدان در استان زنجان به دلیل نزدیکی به مهمترین کانون‌های جمعیتی کشور
- نزدیکی به استان‌های مرزی و مراکز عمده مبادلات کالا در سطح فراملی (مرز بازرگان، جلفا، آستارا و انزلی) و همچنین وجود گمرک در استان
- نزدیکی به قطب‌های عمده صنعتی و مراکز عمده مصرف کالا در بخش‌های کشاورزی، صنعت و معدن چرا که حدود ۴۰ درصد جمعیت کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری استان واقع شده‌اند و وجود مزیت مکانی برای استان جهت توسعه فعالیت‌های بازرگانی با تأکید بر خدمات بازرگانی نوین جهت توسعه خدمات در سطوح منطقه‌ای، ملی و فراملی
- دسترسی مناسب استان‌های پرجمعیت و مجاور استان زنجان برای استفاده جمعیت ساکن این استان‌ها از جاذبه‌های طبیعت‌گردی، توریسم زمستانی و کوهستانی (اسکی و کوهنوردی) و ژئوتوریسم (در شهرستان ماهنشان) ایجاد اشتغال، درآمدزایی و توسعه زیرساخت‌ها در استان زنجان
- زودبازده بودن سرمایه گذاری در بخش خدمات و گرایش به سرمایه گذاری در بخش مذکور
- وجود فعالیت‌های بازرگانی متعدد در زمینه‌های گوناگون در سکونتگاه‌های شهری اصلی زنجان (زنجان، ابهر، خرمدره و قیدار) با توجه به مزیت مکانی استان
- نزدیکی و دسترسی مناسب استان به بخش خدمات قوی و زیرساخت‌های مناسب در سطوح منطقه‌ای و ملی برای دسترسی آسان به بازار نهاده‌ها، تولید و عرضه محصولات
- وجود پایانه‌های حمل و نقل و راه‌های ارتباطی مهم تجهیز شده در بخش‌هایی از استان

- وجود شعب متعدد بانکها و مؤسسات مالی در سطح استان و وجود زیرساخت های مناسب جهت توسعه تجارت و بانکداری الکترونیک برای انجام امور مالی و بازرگانی
- وجود گمرک و سازمان بورس و نمایشگاه بین المللی کاسپین برای توسعه تجارت و بازرگانی و تسهیل واردات و صادرات محصولات تولیدی استان
- وجود دانشکده های کشاورزی، مراکز آموزش عالی مراکز پژوهشی جهت تربیت نیروی انسانی در بخش های مختلف اقتصادی استان
- توان بالا برای پذیرش و توسعه سرمایه گذاری های بزرگ در بخش خدمات به ویژه خدمات بازرگانی
- وجود فرصت مناسب برای سرمایه گذاری در بخش انبارداری، بازاریابی، بسته بندی و عرضه محصولات کشاورزی، دامی و پروتئینی در استان
- امکان توسعه بانک های خصوصی و مؤسسات مالی و اعتباری برای ایجاد فضای رقابتی بین بانکها و ارائه شیوه های نوین خدمات بانکداری
- موقعیت ارتباطی مناسب استان برای توسعه شرکت های حمل و نقل منطقه ای، ملی و فراملی
- وجود پتانسیل مناسب برای ایجاد تشکل های تعاونی در زمینه صنایع دستی به ویژه در بخش قالی بافی
- استقرار شبکه قوی زیربنایی از قبیل آزادراه، راه اصلی و راه آهن و فرودگاه به عنوان گلوگاه متصل کننده مرکز کشور به شمالغرب و غرب کشور و دسترسی مناسب برای جذب سرمایه گذاران از کلانشهرهای کشور به استان و همچنین ارتباط مواصلاتی مهم استان با هفت استان کشور و امکان استفاده از این مزیت مکانی برای توسعه اقتصادی استان
- وجود زیرساخت های مناسب ارتباطی آب، برق، تلفن، فیبرنوری، اینترنت و ... برای توسعه بازرگانی در استان
- امکان توسعه دسترسی های جاده ای و زیرساخت های مربوطه برای توسعه نواحی حاشیه ای استان
- وجود جاذبه های طبیعی، تاریخی و باستانی متعدد در سطح استان جهت سرمایه گذاری و گسترش بخش گردشگری استان و شهرت جهانی برخی آثار گردشگری استان. از جمله وجود بیش از ۳۰۰ اثر فرهنگی، تاریخی شناسایی شده و قابل ثبت در شهرستان ابهر و ۴۳۸ اثر فرهنگی در شهرستان خدابنده، تنها بخشی از جاذبه های استان است. همچنین محور گردشگری فرهنگی تاریخی و هنری زنجان، سلطانیه، خدابنده توان مهم دیگری برای توسعه گردشگری در استان است.

- تنوع اقلیمی، زیستی (جانوری و گیاهی) بالا برای توسعه گردشگری علمی و پژوهشی
- وجود قشر جوان تحصیلکرده فاقد شغل و در جستجوی کار

• محدودیت‌ها و تنگناها

- وجود بازارهای غیرمتشکل پولی که با نرخ‌های بالاتر پس‌اندازها را جذب می‌کند.
- کمبود سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بخش بازرگانی از جمله انبارها، سردخانه‌ها، سیلوها و پایانه‌های صادراتی
- پایین بودن درآمد سرانه استان که از کمبود سرمایه‌گذاری‌های مولد استان ناشی شده است و عدم سرمایه‌گذاری مناسب در امور خدمات و بازرگانی
- کمبود امکانات رفاهی، خدماتی، تفریحی و فرهنگی برای جذب سرمایه‌گذار بخش خصوصی در سطح استان
- ضعف ناوگان حمل و نقل و نبود شرکت فعال در زمینه حمل و نقل بین‌المللی در استان
- ضعف شدید زیرساختها و تأسیسات مورد نیاز توسعه گردشگری در مناطق دارای جاذبه‌های گردشگری استان (تأسیسات اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی)
- توزیع نامناسب امکانات زیربنایی و زیرساخت‌های توسعه اقتصادی در سطح استان به ویژه در مناطق قطب کشاورزی استان، شهرستان‌های طارم، خدابنده و ماهنشان
- وجود ضعف در ارائه خدمات پشتیبان تولید و فقدان شرکت‌های مشاوره‌ای در این زمینه در استان به ویژه در بخش کشاورزی و معدن و زمین‌شناسی
- کمبود تعاونی‌ها و تشکل‌های اقتصادی فراگیر به منظور تشویق سرمایه‌گذاری و جمع‌آوری سرمایه‌ها و به کارگیری این سرمایه‌ها در سرمایه‌گذارهای مولد
- ضعف نظام بانکی استان در ارائه تسهیلات به میزان نیاز در بخش‌های مختلف اقتصادی
- ضعف گمرک استان در حمایت از تولیدات صادراتی استان
- عدم رشد کافی بخش خدمات نوین بازرگانی از جمله تجارت الکترونیک در استان
- ضعف در صادرات تولیدات کشاورزی استان (به ویژه در سطح فراملی) و عدم حضور در بازارهای بین‌المللی
- ناکافی بودن صنایع تبدیلی، تکمیلی و مراکز نگهداری محصولات کشاورزی

- نبود هماهنگی کافی بین مراکز آموزش عالی و تخصصی با بخش های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) و همچنین ارتباط اندک بخش کشاورزی، صنعت و خدمات با دانشگاهها در زمینه تربیت نیروی انسانی، انجام پژوهش های کاربردی و برطرف کردن نیازهای علمی و پژوهشی بخش های مختلف اقتصاد در استان
- فقدان نیروی متخصص و آموزش دیده و تشکل های تخصصی و شرکت خدمات بازرگانی و صادرات و واردات استان
- ضعف در آموزش به شاغلین بخش خدمات و عدم استقرار مراکز خدمات نوین بازرگانی در سطح جوامع شهری و روستایی استان
- اجرای برخی طرح های عمرانی و زیرساختی بدون توجه به ارزش های میراث فرهنگی، گردشگری و زیست محیطی استان
- تعدد سکونتگاههای روستایی با راههای ارتباطی نامناسب در سطح استان و ضعف خدمات رسانی به آنها که عموماً به دلیل مشکلات اجتماعی، اقتصادی و... در حال تخلیه و متروکه شدن هستند.
- ضعف زیرساخت ها، تجهیزات و امکانات مخابراتی برای توسعه خدمات بانکداری الکترونیک در استان
- فقدان زیرساخت ها و کمبود راههای زمینی و ریلی کافی و مناسب برای دسترسی به برخی مناطق استان از جمله شهرستان طارم، ماهنشان، ایجرود و خدابنده و همچنین مناسب نبودن برخی راههای ارتباطی با مرکز استان و استان های مجاور و بالا بودن نقاط حادثه خیز در این محورهای ارتباطی که این تهدید از فرسودگی و استفاده بیش از حد از راههای فوق و پایین بودن کیفیت این راهها ناشی شده است.
- عدم توزیع عادلانه زیرساخت ها، امکانات و تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی در سطح استان
- تأثیرپذیری فعالیت های اقتصادی استان (کشاورزی، صنعت و خدمات) از تصمیمات سیاسی و اقتصادی کلان ملی و عدم تطابق برخی از این سیاست ها با توسعه پایدار در استان زنجان
- فقدان نگرش اقتصادی به فعالیت ها در بخش خدمات و بازرگانی
- وجود جاذبه های سرمایه گذاری بیشتر و مناسب تر در استان ها و مناطق همجوار استان
- نبود نگرش اقتصادی صحیح برای توسعه فعالیت های گردشگری، حفظ و احیاء موارث فرهنگی
- گرایش بیشتر به بازرگانی داخلی و کم توجهی به توسعه بازرگانی خارجی

- رشد اندک بخش تعاونی و تشکل های اقتصادی مردمی به منظور جمع آوری سرمایه و به کارگیری آن در سرمایه گذاری های مولد
- رشد بی رویه واحدهای توزیعی به جای افزایش واحدهای خدمات فنی و تولیدی در استان
- وادرات بی رویه کالاها و ورود کالاهای قاچاق به استان و رکود بازارهای کالاهای داخلی نبود تشکل های تخصصی در بخش خدمات بازرگانی به ویژه در زمینه ایجاد تشکل های صادراتی کالاهای تولیدی مزیت دار استان
- مشکلات دسترسی و صعب العبور بودن راههای منتهی به برخی شهرستان های استان (طارم و ماهنشان) که روند توسعه خدمات پشتیبان تولید را در این مناطق دشوار ساخته است.

۵-۱-۲- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات

۵-۱-۲-۱- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات محیطی، طبیعی، زیست محیطی و کالبدی

• نقاط قوت

- وجود شبکه های زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات، سوخت و انرژی و ... نسبتاً تجهیز شده در بخش های خاصی از استان
- نقش توقفگاهی و منزلگاهی بسیار مناسب برای پذیرش و خدمات دهی به بخش بار و مسافر با توجه به قرارگیری در مسیر ورود کالا از خارج از کشور و استان های مرزی و شمال و شمال غرب کشور
- توان بالای توسعه کشاورزی به دلیل وجود دشتها و اراضی زراعی حاصلخیز، تنوع اقلیمی و زیستی
- وجود سطح قابل توجه مناطق حفاظت شده استان (۲۲/۹ درصد)
- وجود پوشش گیاهی طبیعی مناسب برای گسترش فعالیت های صنعتی و دارویی

• نقاط ضعف

- تخصیص ناکافی منابع برای حفاظت از منابع آب و خاک استان
- وجود عدم تعادل در سطح استان به دلیل توسعه خطی زیربناها و زیرساخت های کالبدی
- در اولویت نبودن تقویت زیرساخت های ارتباطی با استان توسط استان های همسایه

- برداشت بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی و روند کاهشی سطح آبهای زیرزمینی (بیان منفی آبخوان‌ها) و وابستگی شدید مصارف سه گانه به این منابع و راندمان پایین مصرف آب و سنتی بودن شیوه‌های برداشت آب

سطحی

- آلودگی منابع آب سطحی و زیرزمینی و نبود شیوه‌های مناسب بازیافت آب
- گرایش منفی اکثر تیپ‌های گیاهی مراتع استان و روند کاهشی تنوع زیستی
- غالب بودن الگوی زراعی دیم
- عدم هماهنگی لازم بین مراجع صادر کننده مجوزهای استقرار فعالیت‌های صنعتی و معدنی با ضوابط زیست

محیطی

- فرسایش خاک به دلیل بهره‌برداری نامناسب و بیش از ظرفیت تحمل خاک و مصرف بیش از حد کود و سموم کشاورزی و برداشت بی‌رویه از معادن شن و ماسه در حریم رودخانه‌های بزرگ استان
- آلودگی‌های زیست محیطی (آب، خاک و هوا) ناشی از فعالیت‌های معدنی و صنایع معدنی در سطح استان به ویژه در منطقه ماهنشان و روند افزایش تولید نخاله، زباله‌ها و آلاینده‌های شهری و روستایی
- نبود بانک اطلاعاتی جامع محیط زیست در سطح استان
- نسبت ۱۰ درصدی کنترل و پایش آلودگی خاک به کل مساحت استان

• فرصت‌ها

- شرایط مساعد طبیعی و اقلیمی برای زندگی و فعالیت
- قرارگیری در حد فاصل چند کلانشهر مهم کشور و استقرار حدود نیمی از جمعیت کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری شهر زنجان و امکانات دسترسی مناسب به آن‌ها و وجود توان مناسب برای جذب سرریز جمعیت،

سرمایه و فعالیت‌ها

- موقعیت مناسب برای استقرار فعالیت‌های خاص به جهت همسایگی با ۴ استان مرزی
- وجود پیمان‌ها و کمک‌های بین‌المللی برای حفظ محیط زیست
- قرارگیری به عنوان پل ارتباطی مرکز کشور با شمال و شمال غرب و عبور کریدور بین‌المللی کشور از این

استان

- همجواری با ۷ استان گیلان، قزوین، همدان، کردستان، آذربایجان غربی و شرقی و اردبیل و امکان پذیرش نقش و عملکردهای چندگانه در سطوح ملی و منطقه ای
- بالا بودن میزان ساعات آفتابی در مناطق مرکزی و جنوبی استان
- وجود منابع آب سطحی و زیر سطحی فراوان و با قابلیت بالای استحصال
- تعدد و تنوع جاذبه‌های طبیعی و زیست محیطی استان به دلیل تنوع اقلیمی، ویژگی‌های پستی و بلندی و شرایط اکولوژیک خاص

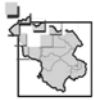
• تهدیدات

- لرزه خیزی استان به دلیل وجود گسل‌های فراوان و قرارگیری عمده سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در محدوده‌های با خطر بالا و متوسط لرزه خیزی
- تخلفات شکار و صید در مناطق حفاظت شده استان
- وجود اقلیم نیمه خشک فراسرد و کوهستانی بودن استان و محدودیت برای استقرار جمعیت و انجام فعالیت‌های اقتصادی و توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی
- محدودیت بارش (۲۰۰-۴۵۰ میلی متر) و احتمال وقوع خشکسالی
- خطر وقوع سیل به دلیل طغیانی و فصلی بودن رودها و عدم وجود امکانات برای جلوگیری از تأثیرات تخریبی سیلاب‌ها

نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات محیطی، طبیعی، زیست محیطی و کالبدی			
نمره وزن در رتبه	رتبه عامل	ضریب وزنی	عوامل درونی
۰.۴۶۵	۴	۰.۱۱۶	وجود شبکه های زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات، سوخت و انرژی و ... نسبتاً تجهیز شده در بخش های خاصی از استان
۰.۲۶۹	۳	۰.۰۹۰	نقش توقفگاهی و منزلگاهی بسیار مناسب برای پذیرش و خدمات دهی به بخش بار و مسافر با توجه به قرارگیری در مسیر ورود کالا از خارج از کشور و استان های مرزی و شمال و شمال غرب کشور
۰.۴۳۱	۴	۰.۱۰۸	توان بالای توسعه کشاورزی به دلیل وجود دشت ها و اراضی زراعی حاصلخیز، تنوع اقلیمی و زیستی
۰.۴۰۰	۴	۰.۱۰۰	وجود سطح قابل توجه مناطق حفاظت شده استان (۲۲/۹ درصد)
۰.۲۵۹	۳	۰.۰۸۶	وجود پوشش گیاهی طبیعی مناسب برای گسترش فعالیت های صنعتی و دارویی
۰.۰۳۸	۱	۰.۰۳۸	تخصیص ناکافی منابع برای حفاظت از منابع آب و خاک استان
۰.۰۳۹	۱	۰.۰۳۹	وجود عدم تعادل در سطح استان به دلیل توسعه خطی زیربناها و زیرساخت های کالبدی
۰.۰۱۶	۱	۰.۰۱۶	در اولویت نبودن تقویت زیرساخت های ارتباطی با استان توسط استان های همسایه
۰.۱۱۹	۲	۰.۰۶۰	برداشت بی رویه از منابع آب زیرزمینی و روند کاهشی سطح آب های زیرزمینی (بیان منفی آبخوان ها) و وابستگی شدید مصارف سه گانه به این منابع و راندمان پایین مصرف آب و سنتی بودن شیوه های برداشت آب سطحی
۰.۰۹۴	۲	۰.۰۴۷	آلودگی منابع آب سطحی و زیرزمینی و نبود شیوه های مناسب بازیافت آب
۰.۰۴۱	۱	۰.۰۴۱	گرایش منفی اکثر تیپ های گیاهی مراتع استان و روند کاهشی تنوع زیستی
۰.۰۴۰	۱	۰.۰۴۰	غالب بودن الگوی زراعی دیم
۰.۱۰۱	۲	۰.۰۵۱	عدم هماهنگی لازم بین مراجع صادر کننده مجوزهای استقرار فعالیت های صنعتی و معدنی با ضوابط زیست محیطی
۰.۰۴۸	۱	۰.۰۴۸	فرسایش خاک به دلیل بهره برداری نامناسب و بیش از ظرفیت تحمل خاک و مصرف بیش از حد کود و سموم کشاورزی و برداشت بی رویه از معادن شن و ماسه در حریم رودخانه های بزرگ استان
۰.۱۰۸	۲	۰.۰۵۴	آلودگی های زیست محیطی (آب، خاک و هوا) ناشی از فعالیت های معدنی و صنایع معدنی در سطح استان به ویژه در منطقه ماهنشان و روند افزایش تولید نخاله، زباله ها و آلاینده های شهری و روستایی
۰.۰۳۱	۱	۰.۰۳۱	نبود بانک اطلاعاتی جامع محیط زیست در سطح استان
۰.۰۷۱	۲	۰.۰۳۶	نسبت ۱۰ درصدی کنترل و پایش آلودگی خاک به کل مساحت استان
۲.۵۷۱		۱.۰۰	جمع

نقاط ضعف

عوامل بیرونی			
۰.۱۵۷	۳	۰.۰۵۲	شرایط مساعد طبیعی و اقلیمی برای زندگی و فعالیت
۰.۱۵۲	۲	۰.۰۷۶	قرارگیری در حد فاصل چند کلانشهر مهم کشور و استقرار حدود نیمی از جمعیت کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری شهر زنجان و امکانات دسترسی مناسب به آن‌ها و وجود توان مناسب برای جذب سرریز جمعیت، سرمایه و فعالیت‌ها
۰.۰۶۲	۱	۰.۰۶۲	موقعیت مناسب برای استقرار فعالیت‌های خاص به جهت همسایگی با ۴ استان مرزی
۰.۰۶۹	۲	۰.۰۳۵	وجود پیمان‌ها و کمک‌های بین‌المللی برای حفظ محیط زیست
۰.۱۷۶	۳	۰.۰۵۹	قرارگیری به عنوان پل ارتباطی مرکز کشور با شمال و شمال غرب و عبور کریدور بین‌المللی کشور از این استان
۰.۱۰۴	۲	۰.۰۵۲	همجواری با ۷ استان گیلان، قزوین، همدان، کردستان، آذربایجان غربی و شرقی و اردبیل و امکان پذیرش نقش و عملکردهای چندگانه در سطوح ملی و منطقه ای
۰.۰۸۸	۲	۰.۰۴۴	بالا بودن میزان ساعات آفتابی در مناطق مرکزی و جنوبی استان
۰.۱۳۹	۳	۰.۰۴۶	وجود منابع آب سطحی و زیر سطحی فراوان و با قابلیت بالای استحصال
۰.۲۳۳	۳	۰.۰۷۴	تعدد و تنوع جاذبه‌های طبیعی و زیست محیطی استان به دلیل تنوع اقلیمی، ویژگی‌های پستی و بلندی و شرایط اکولوژیک خاص
۰.۱۳۰	۱	۰.۱۳۰	لرزه خیزی استان به دلیل وجود گسل‌های فراوان و قرارگیری عمده سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در محدوده‌های با خطر بالا و متوسط لرزه خیزی
۰.۰۷۱	۱	۰.۰۷۱	تخلفات شکار و صید در مناطق حفاظت شده استان
۰.۰۹۷	۱	۰.۰۹۷	وجود اقلیم نیمه خشک فراسرد و کوهستانی بودن استان و محدودیت برای استقرار جمعیت و انجام فعالیت‌های اقتصادی و توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی
۰.۲۵۳	۲	۰.۱۲۷	محدودیت بارش (۲۰۰-۴۵۰ میلی متر) و احتمال وقوع خشکسالی
۰.۱۵۱	۲	۰.۰۷۵	خطر وقوع سیل به دلیل طیفیانی و فصلی بودن رودها و عدم وجود امکانات برای جلوگیری از تأثیرات تخریبی سیلاب‌ها
۱.۸۷۲	-	۱.۰۰	جمع

فرصت‌ها

تهدیدات

۵- ۱- ۲- ۲- ۲- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات اجتماعی و فرهنگی

• نقاط قوت

- افزایش نرخ امید به زندگی و فزونی گرفتن طول عمر جمعیت استان زنجان از میانگین کشوری
- بالا بودن نرخ عضویت در تشکل‌های رسمی و غیر رسمی در بین مردم استان
- مشارکت بالای مردم استان در تعیین سرنوشت خویش، روی آوردن به خرد جمعی و حضور در عرصه‌های عمومی

- روند افزایشی جذب دختران و زنان دانش‌آموخته در سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی طی سال‌های اخیر

- افزایش تعداد تشکل‌های غیررسمی زنان

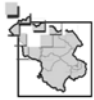

- مشارکت اقتصادی بالاتر زنان استان (۱۴/۱۸) نسبت به کشور (۱۲/۸)
- روند افزایش تعداد شهرهای استان به دلیل تبدیل روستاها به شهرها
- وجود امنیت نسبی اجتماعی بیشتر در سطح استان از نظر نرخ و میزان ناهنجاری‌های اجتماعی نسبت به سایر مناطق کشور
- تعدد و تنوع دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و وجود فرصت مناسب برای جذب استاد و دانشجو در داخل استان و از استان‌های همجوار

• نقاط ضعف

- عدم انطباق تقسیمات اداری و سیاسی استان با ویژگی‌های جغرافیایی سرزمین
- دگرگونی‌های مداوم حدود و مساحت استان و شهرستان‌ها و زیر تقسیمات آن و مشکلات مدیریت و برنامه‌ریزی استان
- دو پاره بودن شهرستان ابهر و جای‌گیری شهرستان خرمدره در میان دو گستره جغرافیایی از هم گسسته و ناپایداری‌های سیاسی، اداری و مدیریتی و اقتصادی این دو شهرستان
- توزیع فضایی نامتوازن جمعیت در سطح استان و تمرکز ۸۰/۹ درصد جمعیت استان تنها در ۳ شهرستان زنجان (۴۷/۱ درصد)، خدابنده (۱۷/۱ درصد) و ابهر (۱۶/۷ درصد)
- توزیع فضایی نامتوازن جمعیت شهری استان و تمرکز ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری در شهر زنجان و در نتیجه نارسایی سلسله مراتب سکونتگاهی استان و عدم تعادل بین شهر نخست و نسبت بزرگ سری (شهر زنجان) و شهر آخر (حلب)
- تأثیر پذیری اندک سطح عملکردی و جمعیتی نظام شهری مناطق حاشیه‌ای استان از منابع و مزیت‌های طبیعی و اقتصادی موجود و نابسامانی در توزیع، نحوه استقرار، اندازه و ارتباط منطقی میان کانون‌های زیستی با توجه به امکانات بالقوه و بالفعل آنها
- ناهمگونی رشد جمعیت در سکونتگاه‌های شهری و روستایی طی دهه ۸۵-۱۳۷۵، و مهاجرت‌های شدید روستایی و عدم تعادل در ساختار سنی و جنسی جمعیت در مناطق روستایی
- شتاب پایین گسترش شهرنشینی در شهرهای کوچک اندام استان (تمامی شهرها بجز ۴ شهر نخست)
- جایگاه ضعیف شهر زنجان در نظام سلسله مراتب سکونتگاه‌های شهری کشور

- قرارگیری سه شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره در سال ۱۳۸۵ به عنوان قطب‌های جذب و مقصد مهاجران و نیروی کار جوان از ۴ شهرستان حاشیه‌ای استان
- مهاجر فرستی شدید استان زنجان طی دهه ۸۵-۷۵ (تعداد ۱۵۸۴۵ نفر) به ویژه مهاجرت گسترده‌تر مردان و کاهش نسبت جنسی در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله
- نرخ پایین متوسط رشد جمعیت (۰/۶۸ درصد)
- مهاجرت نخبگان از استان و عدم نگهداشت نخبگان مهاجر به استان
- نرخ ملموس بیکاری نیروی فعال جوان و تحصیلکرده
- پایین بودن نسبت جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) در سال ۱۳۸۵ (استان زنجان ۶۴/۸ درصد و کشور ۶۹/۷ درصد) و نرخ بالای بار معیشتی، بار تکفل ناخالص و میزان وابستگی در استان زنجان بیش از میانگین این شاخص‌ها در کشور
- از دست رفتن نیروی کار جوان مناطق روستایی به نفع مناطق شهری و ایجاد شکاف نسلی
- فقدان تشکل‌های مردم‌نهاد یا اندک بودن آنها و نادیده گرفتن توان‌های نهفته (پتانسیل‌ها) اجتماعی به ویژه در شهرستان‌های دورافتاده

• فرصت‌ها

- وجود سیاست‌ها و تسهیلات مناسب برای تمرکز زدایی از تهران و سایر کلانشهرها
- وجود آثار و جاذبه‌های تاریخی و باستانی فراوان و وجود زمینه‌های مناسب برای توسعه گردشگری فرهنگی در استان
- رشد روزافزون فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در جهان و کشور

• تهدیدات

- روند رو به کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و دامپروری و فعالیت‌های وابسته به آن به دلیل مهاجرت گسترده روستاییان
- روند فزاینده آسیب به سرمایه اجتماعی استان به سبب شیوع جرایم نرم (اختلاس، ارتشاء و جعل؛ صدور چک بلامحل و جرایم رانندگی) در شهرستان‌های توسعه‌یافته استان

نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات اجتماعی و فرهنگی			
نمره وزن در رتبه	رتبه عامل	ضریب وزنی	عوامل درونی
۰.۳۴۶	۴	۰.۰۶۱	افزایش نرخ امید به زندگی و فزونی گرفتن طول عمر جمعیت استان زنجان از میانگین کشوری
۰.۱۲۲	۳	۰.۰۴۱	بالا بودن نرخ عضویت در تشکل‌های رسمی و غیر رسمی در بین مردم استان
۰.۱۹۶	۴	۰.۰۴۹	مشارکت بالای مردم استان در تعیین سرنوشت خویش، روی آوردن به خرد جمعی و حضور در عرصه‌های عمومی
۰.۱۴۹	۳	۰.۰۵۰	روند افزایشی جذب دختران و زنان دانش‌آموخته در سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی طی سال‌های اخیر
۰.۱۱۱	۳	۰.۰۳۷	افزایش تعداد تشکل‌های غیررسمی زنان
۰.۲۶۱	۴	۰.۰۶۵	مشارکت اقتصادی بالاتر زنان استان (۱۴/۱۸) نسبت به کشور (۱۲/۸)
۰.۱۶۸	۳	۰.۰۵۶	روند افزایش تعداد شهرهای استان به دلیل تبدیل روستاها به شهرها
۰.۲۹۷	۴	۰.۰۷۴	وجود امنیت نسبی اجتماعی بیشتر در سطح استان از نظر نرخ و میزان ناهنجاری‌های اجتماعی نسبت به سایر مناطق کشور
۰.۲۶۸	۴	۰.۰۶۷	تعدد و تنوع دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و وجود فرصت مناسب برای جذب استاد و دانشجو در داخل استان و از استان‌های همجوار
۰.۰۲۳	۱	۰.۰۲۳	عدم انطباق تقسیمات اداری و سیاسی استان با ویژگی‌های جغرافیایی سرزمین
۰.۰۲۷	۱	۰.۰۲۷	دگرگونی‌های مداوم حدود و مساحت استان و شهرستان‌ها و زیر تقسیمات آن و مشکلات مدیریت و برنامه‌ریزی استان
۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	دو پاره بودن شهرستان ابهر و جای‌گیری شهرستان خرمدره در میان دو گستره جغرافیایی از هم گسسته و ناپایداری‌های سیاسی، اداری و مدیریتی و اقتصادی این دو شهرستان
۰.۰۳۱	۱	۰.۰۳۱	توزیع فضایی نامتوازن جمعیت در سطح استان و تمرکز ۸۰/۹ درصد جمعیت استان تنها در ۳ شهرستان زنجان (۴۷/۱ درصد)، خدابنده (۱۷/۱ درصد) و ابهر (۱۶/۷ درصد)
۰.۰۲۲	۱	۰.۰۲۲	توزیع فضایی نامتوازن جمعیت شهری استان و تمرکز ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری در شهر زنجان و در نتیجه نارسایی سلسله مراتب سکونتگاهی استان و عدم تعادل بین شهر نخست و نسبت بزرگ سری (شهر زنجان) و شهر آخر (حلب)
۰.۰۷۵	۲	۰.۰۲۷	تأثیر پذیری اندک سطح عملکردی و جمعیتی نظام شهری مناطق حاشیه‌ای استان از منابع و مزیت‌های طبیعی و اقتصادی موجود و نابسامانی در توزیع، نحوه استقرار، اندازه و ارتباط منطقی میان کانون‌های زیستی با توجه به امکانات بالقوه و بالفعل آنها
۰.۰۳۳	۱	۰.۰۳۳	ناهمگونی رشد جمعیت در سکونتگاه‌های شهری و روستایی طی دهه ۸۵-۱۳۷۵، و مهاجرت‌های شدید روستایی و عدم تعادل در ساختار سنی و جنسی جمعیت در مناطق روستایی
۰.۰۲۲	۱	۰.۰۲۲	شتاب پایین گسترش شهرنشینی در شهرهای کوچک اندام استان (تمامی شهرها بجز ۴ شهر نخست)
۰.۰۶۸	۲	۰.۰۳۴	جایگاه ضعیف شهر زنجان در نظام سلسله مراتب سکونتگاه‌های شهری کشور
۰.۰۲۲	۱	۰.۰۲۲	قرارگیری سه شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره در سال ۱۳۸۵ به عنوان قطب‌های جذب و مقصد مهاجران و نیروی کار جوان از ۴ شهرستان حاشیه‌ای استان
۰.۰۶۰	۲	۰.۰۳۰	مهاجر فرستی شدید استان زنجان طی دهه ۸۵-۷۵ (تعداد ۱۵۸۴۵ نفر) به ویژه مهاجرت گسترده‌تر مردان و کاهش نسبت جنسی در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله
۰.۰۵۱	۲	۰.۰۲۶	نرخ پایین متوسط رشد جمعیت (۰/۶۸ درصد)

نقاط قوت

نقاط ضعف

۰.۰۳۴	۱	۰.۰۳۴	مهاجرت نخبگان از استان و عدم نگهداشت نخبگان مهاجر به استان	
۰.۰۶۸	۲	۰.۰۳۴	نرخ ملموس بیکاری نیروی فعال جوان و تحصیلکرده	
۰.۰۷۱	۲	۰.۰۳۶	پایین بودن نسبت جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) در سال ۱۳۸۵ (استان زنجان ۶۴/۸ درصد و کشور ۶۹/۷ درصد) و نرخ بالای بار معیشتی، بار تکفل ناخالص و میزان وابستگی در استان زنجان بیش از میانگین این شاخص‌ها در کشور	
۰.۰۲۸	۱	۰.۰۲۸	از دست رفتن نیروی کار جوان مناطق روستایی به نفع مناطق شهری و ایجاد شکاف نسلی	
۰.۰۵۰	۲	۰.۰۲۵	فقدان تشکل‌های مردم‌نهاد یا اندک بودن آنها و نادیده گرفتن توان‌های نهفته (پتانسیل‌ها) اجتماعی به ویژه در شهرستان‌های دورافتاده	
۲.۵۳۹		۱.۰۰	جمع	
عوامل بیرونی				
۰.۱۶۸	۱	۰.۱۶۸	وجود سیاست‌ها و تسهیلات مناسب برای تمرکز زدایی از تهران و سایر کلانشهرها	فرصت‌ها
۰.۳۹۱	۲	۰.۱۹۶	وجود آثار و جاذبه‌های تاریخی و باستانی فراوان و وجود زمین‌های مناسب برای توسعه گردشگری فرهنگی در استان	
۰.۲۷۲	۲	۰.۱۳۶	رشد روزافزون فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در جهان و کشور	
۰.۵۰۱	۲	۰.۲۵۰	روند رو به کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و دامپروری و فعالیت‌های وابسته به آن به دلیل مهاجرت گسترده روستائیان	تهدیدات
۰.۴۹۹	۲	۰.۲۵۰	روند فزاینده آسیب به سرمایه اجتماعی استان به سبب شیوع جرایم نرم (اختلاس، ارتشاء و جعل؛ صدور چک بلامحل و جرایم رانندگی) در شهرستان‌های توسعه‌یافته استان	
۱.۸۳۳	-	۱.۰۰	جمع	

۵- ۱- ۲- ۲- ۳- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات بخش اقتصادی و تولیدی

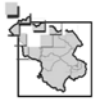
۵- ۱- ۲- ۲- ۳- ۱- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات بخش کشاورزی

• نقاط قوت

- وجود الگوهای کشت مناسب و سیستم چندکشتی در شهرستان طارم
- تولید انبوه برخی محصولات به ویژه گندم در شهرستان ماهنشان و خدابنده
- میزان بالای اراضی کشاورزی آبی و باغی در سطح دشت‌های استان و به ویژه در شهرستان‌های طارم، ابهر و خرمدره و تولید بالای محصولات کشاورزی و دامی
- مناسب بودن شاخص عملکرد در واحد سطح در برخی مناطق استان و در برخی محصولات
- مزیت دار بودن مناطق مختلف استان زنجان در تولید برخی محصولات کشاورزی (چون زیتون، سیب، زردآلو و انگور)

- وجود بیش از ۲ میلیون واحد دامی و مزیت استان در تولید محصولات دامی گوشت قرمز و سفید، تخم مرغ، آبزبان، عسل و فراورده‌های لبنی
- روند رو به رشد گسترش دام‌پروری های صنعتی در سطح استان طی ده سال گذشته
- وجود نژاد گوسفند افشاری در استان و همچنین تعداد قابل توجه گاو و گوساله اصیل و دورگه در برخی شهرستان‌ها
- وجود نیروی کار جوان و تحصیل کرده و متخصص در رشته‌های زراعت، باغبانی، علوم دامی، ژنتیک و اصلاح نباتات، پرورش زنبور عسل و...
- توان مناسب استان برای سرمایه گذاری جهت ایجاد صنایع فرآوری، تبدیلی و بسته بندی محصولات کشاورزی و دامی
- **نقاط ضعف**
- عدم وجود تعادل بین ظرفیت مراتع و تعداد دام و خانوارهای بهره بردار دامی وابسته به مراتع (۸ برابر ظرفیت مراتع استان)
- عملکرد پایین اراضی زراعی و مرتعی در مناطق روستایی و نواحی طبیعی مرتفع با ارتفاع بیش از ۱۹۰۰ متر
- بالا بودن سهم اراضی دیم به نسبت کل اراضی زیر کشت آبی و باغی استان و ریسک بالای این فعالیت در اقتصاد وابسته به کشاورزی
- به طور دقیق مشخص نبودن نوع محصولات کشاورزی متناسب با شرایط اقلیمی و جغرافیایی مناطق مختلف استان
- بالا بودن سهم دام‌های سبک و بومی در جمعیت دامی در برخی مناطق استان (شهرستان ماهنشان)
- غالب بودن شیوه‌های آبیاری سنتی و راندمان پایین این شیوه ها و اتلاف منابع آب سطحی و زیر سطحی در امور کشاورزی
- کمبود شبکه‌های مدرن انتقال آب و آبیاری اراضی و دور بودن اراضی مستعد و دشت‌ها از منابع آب سطحی
- پایین بودن درآمد سرانه استان در بخش کشاورزی و پایین بودن پس اندازهای استانی و سرمایه گذاری به تبع آن مهاجرت‌های روستایی

- ضعف مکانیزاسیون، کوچک بودن قطعات اراضی و عقب ماندن روند افزایش ضریب مکانیزاسیون استان از شاخص‌های تعیین شده در برنامه‌های توسعه
- آموزش و ترویج ناکافی و عدم آشنایی بهره برداران زراعی با شیوه‌های نوین کشاورزی و آبیاری و ...
- بهره برداری بی رویه از منابع آب زیر سطحی و بیلان منفی آبخوان‌ها در اکثر دشت‌های استان (ابهر، سلطانیه، خدابنده و خرمدره)
- تخریب مراتع و کاهش تنوع زیستی استان به دلیل غالب بودن شیوه‌های دامداری سنتی و چرای بی رویه دام و عدم تعادل دام و مراتع در اکثر مناطق استان و همچنین رواج کشت دیم در مراتع
- بالا بودن ضایعات محصولات کشاورزی به سبب سنتی بودن شیوه‌های بسته بندی، انبارداری و بازاریابی محصولات و کافی نبودن تعداد و میزان انبارها و سردخانه‌ها و محدود بودن ظرفیت آن‌ها
- کمبود مراکز خدمات مشاوره‌ای، فنی و تحقیقاتی جهت پشتیبانی فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری استان
- مصرف بیش از حد کود و سموم کشاورزی در اراضی زراعی و باغی و ورود خسارات قابل توجه به منابع آب و خاک استان
- ضعف در جذب سرمایه‌های موجود در بخش کشاورزی و دامپروری
- **فرصت‌ها**
- وجود امکانات و منابع طبیعی و اقلیمی مساعد و ظرفیت بالای ذخیره آب سطحی برای توسعه اقتصاد کشاورزی
- موقعیت جغرافیایی ویژه استان و دسترسی مناسب به سبب عبور راه ترانزیت و آزادراه‌های اصلی کشور (دسترسی مناسب به بازار تهیه مواد اولیه و فروش محصولات کشاورزی)
- تنوع اقلیمی و تنوع زیستی بالای استان با وجود وسعت کم و اختلاف دمای زیاد و امکان تولید انواع محصولات کشاورزی گرمسیری و سردسیری و تولیدات دامی
- تولیدات کشاورزی و دامی فراوان و ارزان قیمت به عنوان مواد اولیه (امکان گسترش صنایع تبدیلی کشاورزی و فرآورده‌های دامی)
- وجود فناوری مدرن صنایع غذایی تبدیلی وابسته به اقتصاد کشاورزی

- منابع غنی آب‌های سطحی در کنار ویژگی‌های مساعد اقلیمی به ویژه در مناطقی از شهرستان‌های ماهنشان، طارم و زنجان

- امکان برداشت دوباره و چندباره محصولات کشاورزی در طول سال در برخی از مناطق استان (به ویژه در شهرستان طارم)

- تنوع زیستی بالا در استان و قابلیت تولید و پرورش گیاهان دارویی و صنایع فرآوری و بسته بندی وابسته به آن

• تهدیدات

- ناملایمات اقلیمی در برخی بخش‌های استان از جمله سردسیر بودن، بادهای گرم، محدود بودن فصل کاری، پایین بودن میزان بارش و رژیم زمانی و مکانی نامناسب

- نظام قیمت گذاری نامناسب در خرید تضمینی محصولات کشاورزی

- محدودیت میزان اراضی مسطح و قابل زراعت در مناطق کوهستانی استان به ویژه در شهرستان‌های طارم و ماهنشان

- نبود یا ضعف صنایع تبدیلی و نگهداری و ... و ورود خسارت به فعالان بخش کشاورزی استان به دلیل نوسان زیاد قیمت محصولات کشاورزی در فصل برداشت

- سرمایه گذاری ناکافی در امور آب و خاک و کمبود تأسیسات و تجهیزات کافی برای برداشت بهینه و اصولی از منابع آب سطحی در امور کشاورزی

- کمبود منابع مالی (ملی) و سرعت رشد پایین اجرای طرح‌های عمرانی تأمین آب و ذخیره سازی منابع آب سطحی استان و طولانی شدن اجرای برخی از این طرح‌ها

- محدودیت منابع مالی سرمایه گذاران بخش خصوصی (در سطح ملی) برای استفاده از ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری استان در بخش کشاورزی و دامپروری

نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش کشاورزی			
نمره وزن در رتبه	رتبه عامل	ضریب وزنی	عوامل درونی
۰.۳۴۱	۴	۰.۰۶۰	وجود الگوهای کشت مناسب و سیستم چندکشتی در شهرستان طارم
۰.۱۴۳	۳	۰.۰۴۸	تولید انبوه برخی محصولات به ویژه گندم در شهرستان ماهنشان و خدابنده
۰.۲۶۲	۴	۰.۰۶۶	میزان بالای اراضی کشاورزی آبی و باغی در سطح دشت‌های استان و به ویژه در شهرستان‌های طارم، ابهر و خرمدره و تولید بالای محصولات کشاورزی و دامی
۰.۱۱۹	۳	۰.۰۴۰	مناسب بودن شاخص عملکرد در واحد سطح در برخی مناطق استان و در برخی محصولات
۰.۲۳۰	۴	۰.۰۵۵	مزیت دار بودن مناطق مختلف استان زنجان در تولید برخی محصولات کشاورزی (چون زیتون، سیب، زردآلو و انگور)
۰.۱۵۱	۳	۰.۰۵۰	وجود بیش از ۲ میلیون واحد دامی و مزیت استان در تولید محصولات دامی گوشت قرمز و سفید، تخم مرغ، آبیان، عسل و فراورده‌های لبنی
۰.۱۳۹	۳	۰.۰۴۶	روند رو به رشد گسترش دامپروری های صنعتی در سطح استان طی ده سال گذشته
۰.۱۰۳	۳	۰.۰۳۴	وجود نژاد گوسفند افشاری در استان و همچنین تعداد قابل توجه گاو و گوساله اصیل و دورگه در برخی شهرستان‌ها
۰.۱۷۳	۴	۰.۰۴۳	وجود نیروی کار جوان و تحصیل کرده و متخصص در رشته‌های زراعت، باغبانی، علوم دامی، ژنتیک و اصلاح نباتات، پرورش زنبور عسل و...
۰.۲۳۲	۴	۰.۰۵۵	توان مناسب استان برای سرمایه گذاری جهت ایجاد صنایع فرآوری، تبدیلی و بسته بندی محصولات کشاورزی و دامی
۰.۰۸۲	۲	۰.۰۴۱	عدم وجود تعادل بین ظرفیت مراتع و تعداد دام و خانوارهای بهره بردار دامی وابسته به مراتع (۸ برابر ظرفیت مراتع استان)
۰.۰۲۷	۱	۰.۰۲۷	عملکرد پایین اراضی زراعی و مرتعی در مناطق روستایی و نواحی طبیعی مرتفع با ارتفاع بیش از ۱۹۰۰ متر
۰.۰۷۵	۲	۰.۰۳۸	بالا بودن سهم اراضی دیم به نسبت کل اراضی زیر کشت آبی و باغی استان و ریسک بالای این فعالیت در اقتصاد وابسته به کشاورزی
۰.۰۲۴	۱	۰.۰۲۴	به طور دقیق مشخص نبودن نوع محصولات کشاورزی متناسب با شرایط اقلیمی و جغرافیایی مناطق مختلف استان
۰.۰۵۰	۲	۰.۰۲۵	بالا بودن سهم دام‌های سبک و بومی در جمعیت دامی در برخی مناطق استان (شهرستان ماهنشان)
۰.۰۷۹	۲	۰.۰۴۰	غالب بودن شیوه‌های آبیاری سنتی و راندمان پایین این شیوه‌ها و اتلاف منابع آب سطحی و زیر سطحی در امور کشاورزی
۰.۰۸۱	۲	۰.۰۴۱	کمبود شبکه‌های مدرن انتقال آب و آبیاری اراضی و دور بودن اراضی مستعد و دشت‌ها از منابع آب سطحی
۰.۰۶۷	۲	۰.۰۳۳	پایین بودن درآمد سرانه استان در بخش کشاورزی و پایین بودن پس اندازهای استانی و سرمایه گذاری به تبع آن مهاجرت‌های روستایی
۰.۰۷۹	۲	۰.۰۴۰	ضعف مکانیزاسیون، کوچک بودن قطعات اراضی و عقب ماندن روند افزایش ضریب مکانیزاسیون استان از شاخص‌های تعیین شده در برنامه‌های توسعه
۰.۰۲۹	۱	۰.۰۲۹	آموزش و ترویج ناکافی و عدم آشنایی بهره برداران زراعی با شیوه‌های نوین کشاورزی و آبیاری و ...
۰.۰۷۱	۲	۰.۰۳۵	بهره برداری بی رویه از منابع آب زیر سطحی و بیابان منفی آبخوان‌ها در اکثر دشت‌های استان (ابهر، سلطانیه، خدابنده و خرمدره)

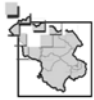
نقاط قوت

نقاط ضعف

۰.۰۶۰	۲	۰.۰۳۰	تخریب مراتع و کاهش تنوع زیستی استان به دلیل غالب بودن شیوه‌های دامداری سنتی و چرای بی رویه دام و عدم تعادل دام و مراتع در اکثر مناطق استان و همچنین رواج کشت دیم در مراتع بالا بودن ضایعات محصولات کشاورزی به سبب سنتی بودن شیوه‌های بسته بندی، انبارداری و بازاریابی محصولات و کافی نبودن تعداد و میزان انبارها و سردخانه‌ها و محدود بودن ظرفیت آن‌ها	
۰.۰۷۵	۲	۰.۰۳۸	کمبود مراکز خدمات مشاوره‌ای، فنی و تحقیقاتی جهت پشتیبانی فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری استان	
۰.۰۳۳	۱	۰.۰۳۳	مصرف بیش از حد کود و سموم کشاورزی در اراضی زراعی و باغی و ورود خسارات قابل توجه به منابع آب و خاک استان	
۰.۰۱۸	۱	۰.۰۱۸	ضعف در جذب سرمایه‌های موجود در بخش کشاورزی و دامپروری	
۰.۰۴۳	۲	۰.۰۳۳		
۲.۶۵۶	-	۱.۰۰	جمع	
عوامل بیرونی				
۰.۱۴۱	۲	۰.۰۷۰	وجود امکانات و منابع طبیعی و اقلیمی مساعد و ظرفیت بالای ذخیره آب سطحی برای توسعه اقتصاد کشاورزی	فرصت‌ها
۰.۱۹۸	۳	۰.۰۶۶	موقعیت جغرافیایی ویژه استان و دسترسی مناسب به سبب عبور راه ترانزیت و آزادراه‌های اصلی کشور (دسترسی مناسب به بازار تهیه مواد اولیه و فروش محصولات کشاورزی)	
۰.۳۳۴	۳	۰.۰۷۸	تنوع اقلیمی و تنوع زیستی بالای استان با وجود وسعت کم و اختلاف دمای زیاد و امکان تولید انواع محصولات کشاورزی گرمسیری و سردسیری و تولیدات دامی	
۰.۰۶۰	۱	۰.۰۶۰	تولیدات کشاورزی و دامی فراوان و ارزان قیمت به عنوان مواد اولیه (امکان گسترش صنایع تبدیلی کشاورزی و فرآورده‌های دامی)	
۰.۰۴۷	۱	۰.۰۴۷	وجود فناوری مدرن صنایع غذایی تبدیلی وابسته به اقتصاد کشاورزی	
۰.۱۸۲	۳	۰.۰۶۱	منابع غنی آب‌های سطحی در کنار ویژگی‌های مساعد اقلیمی به ویژه در مناطقی از شهرستان‌های ماهنشان، طارم و زنجان	
۰.۲۰۲	۳	۰.۰۶۷	امکان برداشت دوباره و چندباره محصولات کشاورزی در طول سال در برخی از مناطق استان (به ویژه در شهرستان طارم)	
۰.۱۰۰	۲	۰.۰۵۰	تنوع زیستی بالا در استان و قابلیت تولید و پرورش گیاهان دارویی و صنایع فرآوری و بسته بندی وابسته به آن	
۰.۱۴۷	۲	۰.۰۷۳	ناملازمات اقلیمی در برخی بخش‌های استان از جمله سردسیر بودن، بادهای گرم، محدود بودن فصل کاری، پایین بودن میزان بارش و رژیم زمانی و مکانی نامناسب	تهدیدات
۰.۰۶۸	۱	۰.۰۶۸	نظام قیمت گذاری نامناسب در خرید تضمینی محصولات کشاورزی	
۰.۰۶۹	۱	۰.۰۶۹	محدودیت میزان اراضی مسطح و قابل زراعت در مناطق کوهستانی استان به ویژه در شهرستان‌های طارم و ماهنشان	
۰.۰۵۶	۱	۰.۰۵۶	نبود یا ضعف صنایع تبدیلی و نگهداری و ... و ورود خسارت به فعالان بخش کشاورزی استان به دلیل نوسان زیاد قیمت محصولات کشاورزی در فصل برداشت	
۰.۱۶۸	۲	۰.۰۸۴	سرمایه گذاری ناکافی در امور آب و خاک و کمبود تأسیسات و تجهیزات کافی برای برداشت بهینه و اصولی از منابع آب سطحی در امور کشاورزی	
۰.۱۵۶	۲	۰.۰۷۸	کمبود منابع مالی (ملی) و سرعت رشد پایین اجرای طرح‌های عمرانی تأمین آب و ذخیره سازی منابع آب سطحی استان و طولانی شدن اجرای برخی از این طرح‌ها	
۰.۰۷۲	۱	۰.۰۷۲	محدودیت منابع مالی سرمایه گذاران بخش خصوصی (در سطح ملی) برای استفاده از ظرفیت‌های سرمایه گذاری استان در بخش کشاورزی و دامپروری	
۱.۹۰۰	-	۱.۰۰	جمع	

۵- ۱- ۲- ۲- ۳- ۲- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش صنعت و معدن

• نقاط قوت

- استقرار قطب تولید روی کشور و بزرگترین معدن سرب و روی خاورمیانه در استان
- وجود قطب مهم صنایع نساجی کشور در استان و صنایع برق در استان (ایران ترانسفو، پارس سوئیچ و شرکت های اقماری وابسته)
- وجود صنایع مادر به ویژه واحدهای صنعتی فراوری مواد معدنی
- وجود صنایع دستی با قدمتی چند هزار ساله از جمله ملیله کاری، چارق دوزی، گلیم و جاجیم بافی، چاقوسازی، قالی بافی (فرش افشار و زر نیم)، مسگری، سرامیک سازی و ...
- وجود توان مناسب برای ایجاد صنایع بالادستی و پایین دستی و خوشه‌های صنعتی با تأکید بر صنایع متالوژی ذوب فلزات، صنایع مرتبط با انرژی، قطعه سازی ماشین آلات
- وجود شهرک های صنعتی و قابل توسعه برای استقرار صنایع مدرن و پیشرفته در اکثر مناطق
- استقرار زیر ساخت های مناسب تجهیز شده برای توسعه صنعت و معدن در استان از جمله وجود آزادراه، جاده ترانزیت، فرودگاه، خطوط ریلی، شبکه اتصال انرژی، برق، گاز، نفت، گمرک و...
- وجود طرح های عظیم صنعتی سیمان، آجر صنعتی، ذوب آهن و پتروشیمی و فرصت مناسب برای توسعه صنایع بالادستی و پایین دستی
- وجود توان مناسب برای توسعه صنایع (نوبین و بومی) از قبیل صنایع تبدیلی کشاورزی، صنایع وابسته به صنایع موجود و صنایع دستی چون قالی بافی، جاجیم بافی، چاقوسازی و ملیله کاری
- تنوع بالای زیستی استان و وجود منابع قابل توجه گیاهان دارویی

• نقاط ضعف

- پایین بودن بهره وری سرمایه و نیروی انسانی در بخش صنعت و معدن
- پایین بودن نرخ رشد تولید ناخالص داخلی استان
- سهم کم استان از ارزش افزوده کارگاههای صنعتی کشور در بخش‌های صنعت و معدن (در بخش‌های دولتی، عمومی غیردولتی و خصوصی)

- استقبال اندک سرمایه گذاران بومی جهت سرمایه گذاری‌های صنعتی و معدنی و کمبود سرمایه گذاری بخش خصوصی در این بخش
- سرمایه گذاری صنعتی نامناسب با ظرفیت‌های سرزمینی استان
- ضعف ارتباط درون بخشی و بین بخشی در بخش های مختلف تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی و خدماتی)
- وجود ناهماهنگی بین مراجع صادرکننده مجوز استقرار صنایع در استان با ضوابط زیست محیطی
- نبود زیرساخت ها و بستر آماده برای سرمایه گذاری های صنعتی و روند کند آماده سازی برخی شهرک‌های صنعتی در شهرستان های حاشیه ای استان (ایجرود، خدابنده، طارم، ماهنشان)
- ضعف هماهنگی دستگاه‌های اجرایی در شناسایی صنایع بومی استان و جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی برای توسعه این صنایع
- تعداد قابل توجه طرح‌های نیمه تمام صنعتی و معدنی و سرعت کم تکمیل و بهره برداری برخی (پتروشیمی، ذوب آهن و سیمان)
- ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل در مناطق معدنی استان، کمبود صنایع تبدیل در محل و دوری معادن از مکان های مصرف مواد معدنی و هزینه های بالای حمل و نقل
- ضعف شدید صنایع بسته بندی و صنایع تبدیلی و فرآوری متناسب با سطح تولید کشاورزی استان
- عدم شکل گیری زنجیره های تولید و خوشه های صنعتی مرتبط با فعالیت های صنعتی و معدنی استان به ویژه در زمینه سرب و روی و صنایع بالادستی و پایین دستی
- پایین بودن سطح فناوری مورد استفاده در معادن و فرسوده و مستهلک بودن ماشین آلات مورد استفاده
- ضعف فرآوری و تبدیل مواد معدنی (سرب و روی و سنگ‌های گرانیکی) استخراجی از معادن و صدور مواد خام معدنی یا مواد معدنی با حداقل فرآوری از استان به استان های همجوار
- کمبود نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده در بخش صنعت و معدن و صنایع تبدیلی و عدم ارتباط کافی مراکز آموزش عالی استان با این بخش
- روند کاهش کیفیت صنایع دستی و به ویژه فرش‌های تولیدی استان

- توزیع فضایی نامتعادل و نامناسب فعالیت‌های صنعتی در استان و رشد خطی این فعالیت‌ها در محور ترانزیت اهر، زنجان
- سرمایه‌گذاری و گسترش محدود شهرک‌های تخصصی و خوشه‌های صنعتی با تأکید بر صنایع متالوژی، ذوب فلزات، نساجی و قطعه‌سازی و ماشین‌آلات و صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع تبدیلی، تکمیلی، غذایی، فلزی، خودروسازی، برق و الکترونیک
- تمایل کم بخش خصوصی و مشارکت اندک مردم در سرمایه‌گذاریهای صنعتی و معدنی
- نبود برنامه و راهبرد خاص برای توسعه صنعتی و معدنی متوازن و پایدار مبتنی بر توان و ظرفیت سرزمین
- سستی بودن بخش مدیریت در اکثر معادن، پایین بودن سطح سواد شاغلین معدن و پایین بودن راندمان تولید
- کافی نبودن صنایع معدنی و صنایع مصرف‌کننده مواد معدنی و در نتیجه محدودیت فعالیت‌های صنعتی و معدنی در استان
- بالا بودن قیمت تمام‌شده محصولات تولیدی استان در مقایسه با محصولات مشابه خارجی و رقابتی نبودن این محصولات
- انرژی بر بودن بخش عمده‌ای از صنعت استان و تهدید از ناحیه هدفمندی یارانه‌ها
- ناتوانی در استفاده از دانش روز در مدیریت و بهره‌برداری از واحدهای صنعتی و معدنی در امور مختلف، تولید، صادرات، بازاریابی، انبارداری
- **فرصت‌ها**
- دسترسی مناسب و آسان برخی مناطق استان به خطوط ارتباطی اصلی و تجهیزات برای دسترسی به مراکز تولید مواد اولیه و عرضه محصولات صنعتی
- برخورداری از منابع عظیم مرغوبترین نوع خاک رس برای تولید انواع مصالح ساختمانی (آجر و سفال)
- نزدیکی به قطب‌های صنعتی و بازارهای عمده مصرف در مراکز عمده جمعیت کشور (تهران، تبریز، قزوین، همدان، کرمانشاه و رشت)
- قرارگیری شهرهای اصلی در مسیر ترانزیت تهران، تبریز، اروپا و عبور خطوط انتقال نفت و گاز و انرژی از استان

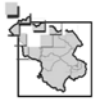

- وجود ذخایر غنی، با ارزش و متنوع مواد معدنی سرب، روی، گچ، باریتین، تراورتن، مرمریت، سنگ لاشه، گرانیت، مارن آهکی و رسی
- امکان توسعه صنایع غذایی و تبدیلی
- **تهدیدات**
- ضعف شدید سیستم حمایت از تولید توسط بخش عمومی و دولتی (کشاورزی، صنعت، خدمات)
- ناکارآمدی سیاست های حمایتی ملی از سرمایه گذاران و عدم توانایی این سیاست ها در جذب سرمایه گذاری کافی در بخش صنعت و معدن
- پایین بودن فرصت های اشتغال، ضعف در سیستم های حمایتی از بخش کشاورزی
- کمبود صنایع روستایی، بیکاری و مهاجر فرستی روستاها
- نبود بخش خصوصی توانمند برای توسعه بخش های مختلف اقتصادی استان

نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش صنعت و معدن			
نمره وزن در رتبه	رتبه عامل	ضریب وزنی	عوامل درونی
۰.۲۷۱	۴	۰.۰۶۸	استقرار قطب تولید روی کشور و بزرگترین معدن سرب و روی خاورمیانه در استان
۰.۲۴۹	۴	۰.۰۶۲	وجود قطب مهم صنایع نساجی کشور در استان و صنایع برق در استان (ایران ترانسفو، پارس سوئیچ و شرکت های اقماری وابسته)
۰.۱۴۱	۳	۰.۰۴۷	وجود صنایع مادر به ویژه واحدهای صنعتی فراوری مواد معدنی
۰.۱۳۹	۳	۰.۰۴۶	وجود صنایع دستی با قدمتی چند هزار ساله از جمله ملیله کاری، چارق دوزی، گلیم و جاجیم بافی، چاقوسازی، قالی بافی (فرش افشار و زرینیم)، مسگری، سرامیک سازی و ...
۰.۲۰۲	۴	۰.۰۵۰	وجود توان مناسب برای ایجاد صنایع بالادستی و پایین دستی و خوشه های صنعتی با تأکید بر صنایع متالورژی ذوب فلزات، صنایع مرتبط با انرژی، قطعه سازی ماشین آلات
۰.۱۵۵	۳	۰.۰۵۲	وجود شهرک های صنعتی و قابل توسعه برای استقرار صنایع مدرن و پیشرفته در اکثر مناطق
۰.۲۱۷	۴	۰.۰۵۴	استقرار زیر ساخت های مناسب تجهیز شده برای توسعه صنعت و معدن در استان از جمله وجود آزادراه، جاده ترانزیت، فرودگاه، خطوط ریلی، شبکه اتصال انرژی، برق، گاز، نفت، گمرک و ...
۰.۱۶۳	۳	۰.۰۵۴	وجود طرح های عظیم صنعتی سیمان، آجر صنعتی، ذوب آهن و پتروشیمی و فرصت مناسب برای توسعه صنایع بالادستی و پایین دستی
۰.۱۱۲	۳	۰.۰۳۷	وجود توان مناسب برای توسعه صنایع (نوبین و بومی) از قبیل صنایع تبدیلی کشاورزی، صنایع وابسته به صنایع موجود و صنایع دستی چون قالی بافی، جاجیم بافی، چاقوسازی و ملیله کاری
۰.۰۸۵	۳	۰.۰۲۸	تنوع بالای زیستی استان و وجود منابع قابل توجه گیاهان دارویی
۰.۰۴۵	۲	۰.۰۲۳	پایین بودن بهره وری سرمایه و نیروی انسانی در بخش صنعت و معدن
۰.۰۳۹	۲	۰.۰۱۹	پایین بودن نرخ رشد تولید ناخالص داخلی استان
۰.۰۴۶	۲	۰.۰۲۳	سهم کم استان از ارزش افزوده کارگاه های صنعتی کشور در بخش های صنعت و معدن (در

نقاط قوت

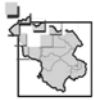
نقاط ضعف

			بخش‌های دولتی، عمومی غیردولتی و خصوصی)
۰.۰۳۷	۲	۰.۰۱۹	استقبال اندک سرمایه‌گذاران بومی جهت سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و معدنی و کمبود سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این بخش
۰.۰۴۱	۲	۰.۰۲۰	سرمایه‌گذاری صنعتی نامناسب با ظرفیت‌های سرزمینی استان
۰.۰۲۱	۱	۰.۰۲۱	ضعف ارتباط درون بخشی و بین بخشی در بخش‌های مختلف تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی و خدماتی)
۰.۰۳۵	۲	۰.۰۱۸	وجود ناهمبندی بین مراجع صادرکننده مجوز استقرار صنایع در استان با ضوابط زیست محیطی
۰.۰۱۷	۱	۰.۰۱۷	نبود زیرساخت‌ها و بستر آماده برای سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و روند کند آماده‌سازی برخی شهرک‌های صنعتی در شهرستان‌های حاشیه‌ای استان (ایجرود، خدابنده، طارم، ماهنشان)
۰.۰۱۶	۱	۰.۰۱۶	ضعف هماهنگی دستگاه‌های اجرایی در شناسایی صنایع بومی استان و جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی برای توسعه این صنایع
۰.۰۳۵	۱	۰.۰۳۵	تعداد قابل توجه طرح‌های نیمه تمام صنعتی و معدنی و سرعت کم تکمیل و بهره‌برداری برخی (پتروشیمی، ذوب آهن و سیمان)
۰.۰۱۹	۱	۰.۰۱۹	ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل در مناطق معدنی استان، کمبود صنایع تبدیل در محل و دوری معادن از مکان‌های مصرف مواد معدنی و هزینه‌های بالای حمل و نقل
۰.۰۲۱	۱	۰.۰۲۱	ضعف شدید صنایع بسته بندی و صنایع تبدیلی و فرآوری متناسب با سطح تولید کشاورزی استان
۰.۰۳۳	۱	۰.۰۳۳	عدم شکل‌گیری زنجیره‌های تولید و خوشه‌های صنعتی مرتبط با فعالیت‌های صنعتی و معدنی استان به ویژه در زمینه سرب و روی و صنایع بالادستی و پایین دستی
۰.۰۲۱	۱	۰.۰۲۱	پایین بودن سطح فناوری مورد استفاده در معادن و فرسوده و مستهلک بودن ماشین‌آلات مورد استفاده
۰.۰۳۴	۱	۰.۰۳۴	ضعف فرآوری و تبدیل مواد معدنی (سرب و روی و سنگ‌های گرانیکی) استخراجی از معادن و صدور مواد خام معدنی یا مواد معدنی با حداقل فرآوری از استان به استان‌های همجوار
۰.۰۳۴	۲	۰.۰۱۷	کمبود نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده در بخش صنعت و معدن و صنایع تبدیلی و عدم ارتباط کافی مراکز آموزش عالی استان با این بخش
۰.۰۱۲	۱	۰.۰۱۲	روند کاهش کیفیت صنایع دستی و به ویژه فرش‌های تولیدی استان
۰.۰۳۸	۲	۰.۰۱۹	توزیع فضایی نامتعادل و نامناسب فعالیت‌های صنعتی در استان و رشد خطی این فعالیت‌ها در محور ترانزیت اهر، زنجان
۰.۰۲۰	۱	۰.۰۲۰	سرمایه‌گذاری و گسترش محدود شهرک‌های تخصصی و خوشه‌های صنعتی با تأکید بر صنایع متالوژی، ذوب فلزات، نساجی و قطعه‌سازی و ماشین‌آلات و صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع تبدیلی، تکمیلی، غذایی، فلزی، خودروسازی، برق و الکترونیک
۰.۰۱۳	۱	۰.۰۱۳	تمایل کم بخش خصوصی و مشارکت اندک مردم در سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و معدنی
۰.۰۱۶	۱	۰.۰۱۶	نبود برنامه و راهبرد خاص برای توسعه صنعتی و معدنی متوازن و پایدار مبتنی بر توان و ظرفیت سرزمین
۰.۰۳۳	۲	۰.۰۱۶	سستی بودن بخش مدیریت در اکثر معادن، پایین بودن سطح سواد شاغلین معدن و پایین بودن راندمان تولید
۰.۰۱۸	۱	۰.۰۱۸	کافی نبودن صنایع معدنی و صنایع مصرف‌کننده مواد معدنی و در نتیجه محدودیت فعالیت‌های صنعتی و معدنی در استان
۰.۰۱۸	۱	۰.۰۱۸	بالا بودن قیمت تمام شده محصولات تولیدی استان در مقایسه با محصولات مشابه خارجی و رقابتی نبودن این محصولات

۰.۰۴۵	۲	۰.۰۲۲	انرژی بر بودن بخش عمده ای از صنعت استان و تهدید از ناحیه هدفمندی یارانه ها	
۰.۰۴۰	۲	۰.۰۲۰	ناتوانی در استفاده از دانش روز در مدیریت و بهره برداری از واحدهای صنعتی و معدنی در امور مختلف، تولید، صادرات، بازاریابی، انبارداری	
۲.۴۵۱	-	۱.۰۰	جمع	
عوامل بیرونی				
۰.۲۷۰	۳	۰.۰۹۰	دسترسی مناسب و آسان برخی مناطق استان به خطوط ارتباطی اصلی و تجهیزات برای دسترسی به مراکز تولید مواد اولیه و عرضه محصولات صنعتی	فرصت‌ها
۰.۱۵۰	۲	۰.۰۷۵	برخورداری از منابع عظیم مرغوبترین نوع خاک رس برای تولید انواع مصالح ساختمانی (آجر و سفال)	
۰.۲۶۸	۳	۰.۰۸۹	نزدیکی به قطب های صنعتی و بازارهای عمده مصرف در مراکز عمده جمعیت کشور (تهران، تبریز، قزوین، همدان، کرمانشاه و رشت)	
۰.۲۳۹	۳	۰.۰۸۰	قرارگیری شهرهای اصلی در مسیر ترانزیت تهران، تبریز، اروپا و عبور خطوط انتقال نفت و گاز و انرژی از استان	
۰.۲۸۳	۳	۰.۰۹۴	وجود ذخایر غنی، با ارزش و متنوع مواد معدنی سرب، روی، گچ، باریتین، تراورتن، مرمریت، سنگ لاشه، گرانیت، مارن آهکی و رسی	
۰.۱۴۳	۲	۰.۰۷۳	امکان توسعه صنایع غذایی و تبدیلی	
۰.۱۰۱	۱	۰.۱۰۱	ضعف شدید سیستم حمایت از تولید توسط بخش عمومی و دولتی (کشاورزی، صنعت، خدمات)	
۰.۲۰۲	۲	۰.۱۰۱	ناکارآمدی سیاست های حمایتی ملی از سرمایه گذاران و عدم توانایی این سیاست ها در جذب سرمایه گذاری کافی در بخش صنعت و معدن	تهدیدات
۰.۱۷۷	۲	۰.۰۸۹	پایین بودن فرصت‌های اشتغال، ضعف در سیستم های حمایتی از بخش کشاورزی	
۰.۰۹۷	۱	۰.۰۹۷	کمبود صنایع روستایی، بیکاری و مهاجر فرستی روستاها	
۰.۲۳۴	۲	۰.۱۱۲	نبود بخش خصوصی توانمند برای توسعه بخش‌های مختلف اقتصادی استان	
۲.۱۵۵	-	۱.۰۰	جمع	

۵- ۱- ۲- ۲- ۳- ۳- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش خدمات

• نقاط قوت

- وجود مراکز آموزش عالی مختلف و وجود نیروی کار تحصیلکرده و متخصص و ساختار جمعیتی جوان استان جهت فعالیت در بخش‌های اقتصادی
- وجود فعالیت‌های بازرگانی متعدد در زمینه‌های گوناگون در شهرهای اصلی زنجان (زنجان، ابهر، خرمدره و قیدار)
- وجود پایانه‌های حمل و نقل و راه‌های ارتباطی مهم تجهیز شده در بخش‌هایی از استان
- وجود شعب متعدد بانکها و مؤسسات مالی در سطح استان
- وجود زیرساخت‌های مناسب جهت توسعه تجارت و بانکداری الکترونیک برای انجام امور مالی و بازرگانی
- وجود گمرک و سازمان بورس و نمایشگاه بین‌المللی کاسپین برای توسعه تجارت و بازرگانی و تسهیل واردات و صادرات محصولات تولیدی استان
- مجوز اسمان باز جهت ورود و بار اندازی کالا و احتمالا منطقه ویژه یا مقدمات آن
- استقرار شبکه قوی زیربنایی از قبیل آزادراه، راه اصلی و راه آهن و فرودگاه و دسترسی مناسب برای جذب سرمایه‌گذاران از کلان‌شهرهای کشور به استان
- ارتباط مواصلاتی مهم استان با هفت استان کشور (تنها استان اصفهان شرایطی مشابه استان زنجان دارد) و امکان استفاده از این مزیت مکانی برای توسعه اقتصادی استان
- وجود زیرساخت‌های مناسب ارتباطی راه، آب، برق، تلفن، فیبرنوری، اینترنت و ... برای توسعه بازرگانی در استان

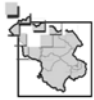
• نقاط ضعف

- کمبود سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بخش بازرگانی از جمله انبارها، سردخانه‌ها، سیلوها و پایانه‌های صادراتی و ناکافی بودن واحدهای صنعتی تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات کشاورزی
- پایین بودن درآمد سرانه و سطح پس‌انداز استان و عدم سرمایه‌گذاری مناسب در امور خدمات و بازرگانی
- کمبود امکانات، خدماتی، تفریحی و فرهنگی برای جذب سرمایه‌گذار بخش خصوصی

- رشد ناموزن شبکه های ارتباطی و کمبود جاده های مناسب دسترسی در مناطق حاشیه ای استان (شهرستان های ماهنشان، طارم، ایجرود و خدابنده)
- ضعف ناوگان حمل و نقل و نبود شرکت فعال در زمینه حمل و نقل بین المللی در استان
- ضعف شدید زیرساختها و تأسیسات مورد نیاز توسعه گردشگری در مناطق دارای جاذبه های گردشگری استان (تأسیسات اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی)
- عدم توزیع عادلانه امکانات زیربنایی شامل زیرساخت ها، امکانات و تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی در سطح استان به ویژه در مناطق قطب کشاورزی (شهرستان های طارم، خدابنده و ماهنشان)
- ضعف بودن بخش خدمات پشتیبان تولید و فقدان شرکت های مشاوره ای به ویژه در بخش کشاورزی و معدن و زمین شناسی و بازرگانی
- کمبود تعاونی ها و شرکت های سرمایه گذاری برای جمع آوری سرمایه ها و به کارگیری این سرمایه ها در سرمایه گذاری های مولد
- ضعف گمرک استان و ضعف در صادرات تولیدات کشاورزی استان و عدم حضور در بازارهای بین المللی
- ضعف زیرساخت ها، تجهیزات و امکانات مخابراتی برای توسعه خدمات بانکداری الکترونیک و عدم رشد کافی بخش خدمات نوین بازرگانی از جمله تجارت الکترونیک در استان
- نبود هماهنگی کافی بین مراکز آموزش عالی با بخش های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) و ارتباط اندک این بخش ها با دانشگاهها در زمینه تربیت نیروی انسانی
- عدم انجام پژوهش های کاربردی برای برطرف سازی نیازهای علمی و پژوهشی بخش های مختلف اقتصاد استان
- کمبود نیروی متخصص و آموزش دیده و شرکت های فنی و تخصصی در زمینه خدمات بازرگانی و صادرات واردات
- فقدان زیرساخت ها و کمبود راههای زمینی و ریلی در ۴ شهرستان طارم، ماهنشان، ایجرود و خدابنده
- مناسب نبودن پیوندهای ارتباطی مرکز استان با مناطق حاشیه ای استان و استان های مجاور و بالا بودن نقاط حادثه خیز در این محورهای ارتباطی

- عدم استفاده بهینه از جاذبه‌های گردشگری استان و برای توسعه فعالیت های گردشگری، حفظ و احیاء مواریث فرهنگی

- گرایش بیشتر به بازرگانی داخلی و کم توجهی به توسعه بازرگانی خارجی و فراملی
- رشد بی رویه واحدهای توزیعی به جای افزایش واحدهای خدمات فنی و تولیدی در استان
- نبود تشکل های تخصصی در بخش خدمات بازرگانی به ویژه در زمینه ایجاد تشکل های صادراتی کالاهای تولیدی مزیت دار استان

• فرصت‌ها

- قرار گیری در محور ورود و خروج کالا و بازار عمده مصرف و هسته اصلی جمعیتی کشور (۴۰۰ کیلومتری)
- وجود جاذبه های طبیعی و تنوع زیست محیطی و تاریخی و باستانی متعدد و با شهرت جهانی در سطح استان جهت سرمایه گذاری و توسعه گردشگری، طبیعت گردی، بوم گردی، ژئوتوریسم و گردشگری ورزشی و درمانی
- نزدیکی و دسترسی مناسب استان به بخش خدمات قوی و زیرساخت های مناسب در سطوح منطقه ای و ملی برای دسترسی آسان به بازار نهاده ها، تولید و عرضه محصولات
- وجود هفت استان در همسایگی و امکان جذب سرریز سرمایه گذاری ها از مهم‌ترین کانون‌های جمعیتی و اقتصادی مجاور

- نزدیکی به استان های مرزی و مراکز عمده مبادلات کالا در سطح فراملی (مرز بازرگان، جلفا، آستارا و انزلی)
- نزدیکی به قطب های عمده صنعتی و مراکز عمده مصرف کالا
- وجود مزیت مکانی برای توسعه فعالیت های بازرگانی با تأکید بر خدمات بازرگانی نوین
- دسترسی مناسب به استان های پرجمعیت و مجاور استان برای استفاده جمعیت آن‌ها از جاذبه‌های طبیعت گردی و ژئوتوریسم به دلیل نسبت ۱۵ درصدی گونه های دارای طبقه خاص حفاظتی استان به کل کشور و پوشش ۱۱/۱ درصد مساحت استان تحت مدیریت خاص محیط زیستی

- موقعیت ارتباطی مناسب استان برای توسعه شرکت های حمل و نقل منطقه ای، ملی و فراملی
- وجود پتانسیل مناسب برای ایجاد تشکل های تعاونی در زمینه صنایع دستی به ویژه در بخش قالی بافی
- استقرار استان در محدوده نزدیک به شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران (برای جذب سرریز سرمایه و فعالیت در محدوده ۱۲۰ کیلومتری)

• تهدیدات

- وجود پدیده قاچاق کالا و اقتصاد زیرزمینی و وادرات بی رویه و خرید و فروش کالاهای غیرمجاز و و رکود بازارهای کالاهای داخلی به دلیل همجواری استان با استان های مرزی
- ضعف نظام بانکی در ارائه تسهیلات به میزان نیاز در بخش های مختلف اقتصادی
- رشد اندک بخش تعاونی و تشکل های اقتصادی مردمی به منظور جمع آوری سرمایه و به کارگیری آن در سرمایه گذاری های مولد
- وجود روستاهای دور افتاده و حاشیه ای از کانون ها و محورهای توسعه استان و ضعف خدمات رسانی به این روستاها و میل به مهاجرت و تخلیه این روستاها (ایجرود، ماهنشان، خدابنده)
- پائین بودن میزان فعالیتهای مشارکتی و پایدار در اقتصاد استان
- ضعف پیوندهای اقتصادی درون بخشی و بین بخشی

نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدات بخش خدمات			
نمره وزن در رتبه	رتبه عامل	ضریب وزنی	عوامل درونی
۰.۱۷۲	۳	۰.۰۵۷	وجود مراکز آموزش عالی مختلف و وجود نیروی کار تحصیلکرده و متخصص و ساختار جمعیتی جوان استان جهت فعالیت در بخش های اقتصادی
۰.۱۲۱	۳	۰.۰۴۰	وجود فعالیت های بازرگانی متعدد در زمینه های گوناگون در شهرهای اصلی زنجان (زنجان، ابهر، خرمدره و قیدار)
۰.۱۳۳	۳	۰.۰۴۴	وجود پایانه های حمل و نقل و راههای ارتباطی مهم تجهیز شده در بخش هایی از استان
۰.۱۳۴	۳	۰.۰۴۱	وجود شعب متعدد بانکها و مؤسسات مالی در سطح استان
۰.۱۹۲	۴	۰.۰۴۸	وجود زیرساخت های مناسب جهت توسعه تجارت و بانکداری الکترونیک برای انجام امور مالی و بازرگانی
۰.۲۲۶	۴	۰.۰۵۷	وجود گمرک و سازمان بورس و نمایشگاه بین المللی کاسپین برای توسعه تجارت و بازرگانی و تسهیل واردات و صادرات محصولات تولیدی استان
۰.۱۳۴	۳	۰.۰۴۱	مجوز اسمان باز جهت ورود و بار اندازی کالا و احتمالا منطقه ویژه یا مقدمات ان
۰.۲۷۲	۴	۰.۰۶۸	استقرار شبکه قوی زیربنایی از قبیل آزادراه، راه اصلی و راه آهن و فرودگاه و دسترسی مناسب برای جذب سرمایه گذاران از کلان شهرهای کشور به استان
۰.۲۱۸	۴	۰.۰۵۵	ارتباط موصلاتی مهم استان با هفت استان کشور (تنها استان اصفهان شرایطی مشابه استان زنجان دارد) و امکان استفاده از این مزیت مکانی برای توسعه اقتصادی استان
۰.۱۴۵	۳	۰.۰۴۸	وجود زیرساخت های مناسب ارتباطی راه، آب، برق، تلفن، فیبرنوری، اینترنت و ... برای توسعه بازرگانی در استان
۰.۰۶۹	۲	۰.۰۲۵	کمبود سرمایه گذاری در زیرساخت های بخش بازرگانی از جمله انبارها، سردخانه ها، سیلوها و پایانه های صادراتی و ناکافی بودن واحدهای صنعتی تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات کشاورزی

نقاط قوت

نقاط ضعف

۰.۰۵۹	۲	۰.۰۳۹	پایین بودن درآمد سرانه و سطح پس انداز استان و عدم سرمایه گذاری مناسب در امور خدمات و بازرگانی
۰.۰۴۶	۲	۰.۰۳۳	کمبود امکانات، خدماتی، تفریحی و فرهنگی برای جذب سرمایه گذار بخش خصوصی
۰.۰۴۰	۲	۰.۰۲۰	رشد ناموزن شبکه های ارتباطی و کمبود جاده های مناسب دسترسی در مناطق حاشیه ای استان (شهرستان های ماهنشان، طارم، ایجرود و خدابنده)
۰.۰۳۶	۲	۰.۰۱۸	ضعف ناوگان حمل و نقل و نبود شرکت فعال در زمینه حمل و نقل بین المللی در استان
۰.۰۶۰	۲	۰.۰۳۰	ضعف شدید زیرساختها و تأسیسات مورد نیاز توسعه گردشگری در مناطق دارای جاذبه های گردشگری استان (تأسیسات اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی)
۰.۰۴۸	۲	۰.۰۳۴	عدم توزیع عادلانه امکانات زیربنایی شامل زیرساخت ها، امکانات و تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی در سطح استان به ویژه در مناطق قطب کشاورزی (شهرستان های طارم، خدابنده و ماهنشان)
۰.۰۵۶	۲	۰.۰۲۸	ضعیف بودن بخش خدمات پشتیبان تولید و فقدان شرکت های مشاوره ای به ویژه در بخش کشاورزی و معدن و زمین شناسی و بازرگانی
۰.۰۲۱	۱	۰.۰۲۱	کمبود تعاونی ها و شرکت های سرمایه گذاری برای جمع آوری سرمایه ها و به کارگیری این سرمایه ها در سرمایه گذاری های مولد
۰.۰۳۳	۱	۰.۰۳۳	ضعف گمرک استان و ضعف در صادرات تولیدات کشاورزی استان و عدم حضور در بازارهای بین المللی
۰.۰۳۰	۱	۰.۰۳۰	ضعف زیرساخت ها، تجهیزات و امکانات مخابراتی برای توسعه خدمات بانکداری الکترونیک و عدم رشد کافی بخش خدمات نوین بازرگانی از جمله تجارت الکترونیک در استان
۰.۰۴۲	۲	۰.۰۲۱	نبود هماهنگی کافی بین مراکز آموزش عالی با بخش های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) و ارتباط اندک این بخش ها با دانشگاهها در زمینه تربیت نیروی انسانی
۰.۰۲۰	۱	۰.۰۲۰	عدم انجام پژوهش های کاربردی برای برطرف سازی نیازهای علمی و پژوهشی بخش های مختلف اقتصاد استان
۰.۰۵۱	۲	۰.۰۲۵	کمبود نیروی متخصص و آموزش دیده و شرکت های فنی و تخصصی در زمینه خدمات بازرگانی و صادرات و واردات
۰.۰۲۶	۲	۰.۰۱۸	فقدان زیرساخت ها و کمبود راههای زمینی و ریلی در ۴ شهرستان طارم، ماهنشان، ایجرود و خدابنده
۰.۰۵۲	۲	۰.۰۲۷	مناسب نبودن پیوندهای ارتباطی مرکز استان با مناطق حاشیه ای استان و استان های مجاور و بالا بودن نقاط حادثه خیز در این محورهای ارتباطی
۰.۰۵۲	۲	۰.۰۲۶	عدم استفاده بهینه از جاذبه های گردشگری استان و برای توسعه فعالیت های گردشگری، حفظ و احیاء میراث فرهنگی
۰.۰۳۳	۱	۰.۰۳۳	گرایش بیشتر به بازرگانی داخلی و کم توجهی به توسعه بازرگانی خارجی و فراملی
۰.۰۵۱	۲	۰.۰۲۵	رشد بی رویه واحدهای توزیعی به جای افزایش واحدهای خدمات فنی و تولیدی در استان
۰.۰۴۸	۲	۰.۰۳۴	نبود تشکل های تخصصی در بخش خدمات بازرگانی به ویژه در زمینه ایجاد تشکل های صادراتی کالاهای تولیدی مزیت دار استان
۲.۶۰۱	-	۱.۰۰	جمع
عوامل بیرونی			
۰.۰۵۵	۱	۰.۰۵۵	قرار گیری در محور ورود و خروج کالا و بازار عمده مصرف و هسته اصلی جمعیتی کشور (۴۰۰ کیلومتری)
۰.۰۴۷	۱	۰.۰۴۷	وجود جاذبه های طبیعی و تنوع زیست محیطی و تاریخی و باستانی متعدد و با شهرت جهانی در سطح استان جهت سرمایه گذاری و توسعه گردشگری، طبیعت گردی، بوم گردی، ژئوتوریسم و گردشگری ورزشی و درمانی

فرصت ها

۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	نزدیکی و دسترسی مناسب استان به بخش خدمات قوی و زیرساخت های مناسب در سطوح منطقه ای و ملی برای دسترسی آسان به بازار نهاده ها، تولید و عرضه محصولات
۰.۰۹۱	۲	۰.۰۴۵	وجود هفت استان در همسایگی و امکان جذب سرریز سرمایه گذاری ها از مهم ترین کانون های جمعیتی و اقتصادی مجاور
۰.۰۵۲	۱	۰.۰۵۲	نزدیکی به استان های مرزی و مراکز عمده مبادلات کالا در سطح فراملی (مرز بازرگان، جلفا، آستارا و انزلی)
۰.۱۰۳	۲	۰.۰۵۲	نزدیکی به قطب های عمده صنعتی و مراکز عمده مصرف کالا
۰.۰۳۴	۱	۰.۰۳۴	وجود مزیت مکانی برای توسعه فعالیت های بازرگانی با تأکید بر خدمات بازرگانی نوین
۰.۰۴۶	۱	۰.۰۴۶	دسترسی مناسب به استان های پرجمعیت و مجاور استان برای استفاده جمعیت آن ها از جاذبه های طبیعت گردی و ژئوتوریسم به دلیل نسبت ۱۵ درصدی گونه های دارای طبقه خاص حفاظتی استان به کل کشور و پوشش ۱۱/۱ درصد مساحت استان تحت مدیریت خاص محیط زیستی
۰.۰۴۲	۱	۰.۰۴۲	موقعیت ارتباطی مناسب استان برای توسعه شرکت های حمل و نقل منطقه ای، ملی و فراملی
۰.۰۵۲	۲	۰.۰۲۶	وجود پتانسیل مناسب برای ایجاد تشکل های تعاونی در زمینه صنایع دستی به ویژه در بخش قالی بافی
۰.۱۰۰	۲	۰.۰۵۰	استقرار استان در محدوده نزدیک به شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران (برای جذب سرریز سرمایه و فعالیت در محدوده ۱۲۰ کیلومتری)
۰.۰۸۴	۱	۰.۰۸۴	وجود پدیده قاچاق کالا و اقتصاد زیرزمینی و وادرات بی رویه و خرید و فروش کالاهای غیرمجاز و و رکود بازارهای کالاهای داخلی به دلیل همجواری استان با استان های مرزی
۰.۰۹۲	۱	۰.۰۹۲	ضعف نظام بانکی در ارائه تسهیلات به میزان نیاز در بخش های مختلف اقتصادی
۰.۱۶۳	۲	۰.۰۸۲	رشد اندک بخش تعاونی و تشکل های اقتصادی مردمی به منظور جمع آوری سرمایه و به کارگیری آن در سرمایه گذاری های مولد
۰.۱۴۴	۲	۰.۰۷۲	وجود روستاهای دور افتاده و حاشیه ای از کانون ها و محورهای توسعه استان و ضعف خدمات رسانی به این روستاها و میل به مهاجرت و تخلیه این روستاها (ایجرود، ماهنشان، خدابنده)
۰.۱۷۱	۲	۰.۰۸۵	پائین بودن میزان فعالیت های مشارکتی و پایدار در اقتصاد استان
۰.۱۷۱	۲	۰.۰۸۵	ضعف پیوندهای اقتصادی درون بخشی و بین بخشی
۱.۵۴۹	-	۱.۰۰	جمع

تجدیدات

۵-۱-۳- تشخیص توان پاسخگویی به رسالت‌ها و مأموریت‌ها

۵-۱-۳- تشخیص توان پاسخگویی به رسالت ها و مأموریت ها

در دو مبحث قبلی و به منظور تشخیص توان کنونی استان از منظر محیط طبیعی، ویژگی های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کالبدی و زیربنایی برای دستیابی به اهداف و مأموریت هایی که در اسناد توسعه ملی و استانی برای استان زنجان تعیین شده است، ابتدا سازمان فضایی استان در وضع موجود مورد تحلیل قرار گرفت.

- در تبیین سازمان فضایی اجزاء تشکیل دهنده سازمان فضایی استان از یکدیگر تفکیک و به طور جداگانه مورد مطالعه قرار گرفت. سازمان فضایی محیطی و زیست محیطی، سازمان فضایی شبکه سکونتگاهی و کانون های جمعیتی شهری و روستایی، سازمان فضایی فعالیت های اقتصادی و شبکه زیربنایی و پشتیبان تولید مهمترین موضوعات مورد بررسی در تحلیل سازمان فضایی موجود استان بود. در ادامه مطابق ویژگی های اساسی حاکم بر سازمان فضایی استان، مهمترین قوت ها، ضعف ها، فرصت ها و تهدیدات استان در مقطع کنونی استخراج گردید. در این مرحله با توجه به مطالعات پیشین و ویژگی های طبیعی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان توان استان زنجان در پاسخگویی به اهداف و مأموریت های تعیین شده در اسناد کلان و منطقه ای مورد ارزیابی قرار گرفته است، در این راستا ابتدا مجموعه اهداف و رسالت های معین شده در اسناد مرتبط با توسعه استان تبیین گردیده است. گفتنی است بخشی از رسالت ها و مأموریت های استان برای نیل به توسعه پایدار را بایستی در برنامه های بلندمدت و کلان ملی جستجو نمود. برنامه هایی که روشنگر خطوط اساسی توسعه در زمینه های طبیعی، زیست محیطی، زیستی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای کشورها و مناطق درونی کشور است. در این ارتباط سند چشم انداز جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴، سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی، قانون اجرای اصل ۴۸ قانون اساسی، قانون برنامه چهارم و پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ضوابط ملی آمایش سرزمین، نظریه پایه توسعه استان و سند ملی توسعه استان زنجان از جمله

مهمترین اسناد توسعه ای هستند که مجموعه رسالت ها و مأموریت ها برای توسعه استان زنجان از آن ها استخراج گردیده است. در ادامه توان پاسخگویی به این رسالت ها و مأموریت ها مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۵-۱-۳-۱- رسالت ها و مأموریت های تعیین شده در اسناد توسعه ملی و استانی

مطابق ماده واحد قانون اجرای اصل ۴۸ قانون اساسی مصوب مرداد ۱۳۸۰ شمسی دولت مکلف شده است تا دو سال پس از تصویب این قانون و در اجرای اصل ۴۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به منظور:

الف) رفع هرگونه تبعیض در استفاده مناطق (استان ها و شهرستان ها) مختلف کشور از منابع طبیعی و سرمایه های اصلی

ب) فراهم کردن زمینه رشد همه مناطق (استان ها و شهرستان ها) متناسب با استعدادها و با حفظ رقابت سازنده

ج) توزیع متناسب فعالیت های اقتصادی در مناطق (استان ها و شهرستان های مختلف کشور)

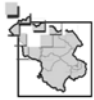
د) استفاده بهینه از قابلیت ها و مزیت های نسبی استان و نقش منطقه ای و فراملی کشور

با مطالعه و بررسی کارشناسی لازم و با ملاحظه میزان سرمایه گذاری های انجام شده در سال های گذشته و شاخص های توسعه یافتگی مناطق (استان ها و شهرستان ها) طرح آمایش سرزمین (توزیع متناسب جمعیت و فعالیت های بخش های اقتصادی در فضای ملی) را تهیه و اقدامات قانونی لازم را برای اجرای آن از آغاز سال ۱۳۸۳ به عمل آورد.

• رویکردهای استانی مأموریت ها و رسالت های تعیین شده در سند چشم انداز جمهوری

اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی

در سند چشم انداز جمهوری اسلامی به عنوان برنامه ای بلند مدت برای توسعه کشور، ایران کشوری توسعه یافته و با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه تعریف شده است. در این سند جامعه ایرانی در افق این چشم انداز، جامعه ای توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی و تاریخی خود، متکی بر اصول اخلاقی و ارزش های اسلامی توصیف شده است. مطابق سند چشم انداز جامعه ایرانی برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم بهتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی دانسته شده است. همچنین این جامعه برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت اجتماعی، فرصت های برابر، توزیع متناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر و تبعیض و بهره مند از محیط زیست مطلوب می باشد.

مطابق مفاد این سند و در افق طرح، بایستی کشور ایران به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوبغربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) رسیده باشد. جایگاه نخستین با تأکید بر جنبش نرم افزاری و تولید علم رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل تبیین شده است. شایان ذکر است مطابق سند چشم انداز، باید در تهیه و تدوین و تصویب برنامه های توسعه و بودجه های سالیانه، این نکته مورد توجه قرار گیرد که شاخص های کمی کلان این سند از قبیل نرخ سرمایه گذاری، درآمد سرانه، تولید ناخالص ملی، نرخ اشتغال و تورم، کاهش فاصله درآمد میان دهک های بالا و پایین جامعه، رشد فرهنگ و آموزش و پژوهش و توانایی های دفاعی و امنیتی، باید متناسب با سیاست های توسعه و اهداف و الزامات سند چشم انداز تنظیم و تعیین گردد و این سیاست ها و اهداف به صورت کامل مراعات شود.

• مأموریت ها و رسالت های مرتبط با توسعه استان مندرج در سیاست های کلی اصل ۴۴

قانون اساسی جمهوری اسلامی

در بند ۱ از فراز الف ابلاغیه سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران معین شده است. دولت حق فعالیت اقتصادی جدید خارج از موارد صدور اصل ۴۴ را ندارد و موظف است هرگونه فعالیت (شامل تداوم فعالیت های قبلی و بهره برداری از آن) را که مشمول عناوین صدور اصل ۴۴ نباشد، حداکثر تا پایان برنامه پنج ساله چهارم (سالیانه ۲۰ درصد کاهش فعالیت) به بخش های تعاونی و خصوصی و عمومی غیر دولتی واگذار کند. هدف از این بند ابلاغیه تأکید بر توسعه بخش های غیردولتی و جلوگیری از بزرگ شدن بخش دولتی ذکر شده است. همچنین در سیاست های کلی اصل ۴۴ در خصوص بخش تعاونی معین شده است تا سهم بخش تعاونی در اقتصاد کشور تا آخر برنامه پنج ساله چهارم کشور به ۲۵٪ برسد و مقرر شده است تا دولت با حمایت از ایجاد تعاونی ها و رفع محدودیت از حضور تعاونی ها در همه عرصه های اقتصادی باعث توسعه این بخش گردد.

در جمع بندی از ابلاغیه سیاست های کلی اصل ۴۴ می توان دریافت هدف غایی این ابلاغیه توسعه بخش های غیردولتی و جلوگیری از بزرگ شدن دولت و تغییر نقش دولت از مالکیت و مدیریت مستقیم بنگاه به سیاستگذاری، هدایت و نظارت بر آن، توانمندسازی بخش خصوصی و تعاونی در اقتصاد و توسعه سرمایه انسانی دانش محور می باشد. این مهم از طریق سیاست های کلی واگذاری سهام بنگاههای دولتی به بخش خصوصی و تعاونی و بنگاههای غیردولتی انجام خواهد پذیرفت.

• رویکرد استانی مأموریت ها و رسالت های تعیین شده در قانون برنامه چهارم توسعه

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

در برنامه چهارم توسعه کشور (۸۸-۱۳۸۴) و در مواد و فصول مختلف آن می توان به اهدافی دست یافت که توسعه استانی را مدنظر قرار داده است. مهمترین رئوس این برنامه که در زمینه توسعه استانی است به شرح زیر است:

• در ماده ۷۲ از فصل ششم قانون برنامه چهارم با عنوان آمایش سرزمین و توان منطقه ای، دولت مکلف شده است به منظور توزیع مناسب جمعیت و فعالیت ها در پهنه سرزمینی، با هدف استفاده کارآمد از قابلیت ها و مزیت های کشور و با استفاده از مطالعات انجام شده، سند ملی آمایش سرزمین را از ابتدای برنامه چهارم (۱۳۷۴) به مرحله اجرا درآورد. در همین ماده قانون تصریح شده است در سند ملی آمایش بایستی سند چشم انداز بلند مدت توسعه فضایی کشور در چارچوب سیاست های کلی نظام، تحلیل شرایط منطقه ای و بین المللی و امکانات و محدودیت ها و مزیت های سرزمین تهیه شود. همچنین راهبردهای کلی توزیع جمعیت در سرزمین، الگوی اسکان و نظام شهری و روستایی و راهبردهای خاص مناطق و عرصه هایی که به لحاظ "امنیتی و دفاعی"، حفاظت از منابع طبیعی، محیط زیست و میراث فرهنگی دارای موقعیت ویژه هستند، تدوین گردد.

در بند چهارم از ماده ۷۴ قانون فوق الذکر مقرر داشته است که راهبردهای هماهنگ و سازگار بلندمدت توسعه و توزیع فضایی بخش های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطبق با ویژگی های سرزمین تعیین و سیاست ها و توصیه های منطقه ای و سرزمینی بخش ها و اقدامات و عملیات اولویت دار در توسعه بخش تدوین و به موقع اجرا گذارده شود.

در ماده ۷۴ قانون یادشده دولت مکلف شده است به منظور هماهنگ سازی عملیات عمرانی و سرمایه گذاری های جدید متناسب با شرایط در حال گذار ملی و بین المللی و با رعایت موازین آینده نگری، تحلیل مناسب موقعیت منطقه ای و بین المللی کشور، ساختار فرهنگی هویت ایرانی و اسلامی، امکانات و قابلیت ها و فرصت های کشور، اقدامات زیر را انجام دهد:

الف) قرار دادن اسناد ملی آمایش سرزمین و کالبدی ملی به عنوان مرجع اصلی هماهنگی های بین بخشی، بین منطقه ای و بخشی منطقه ای در تصمیم گیری های اجرایی؛

ب) به هنگام نمودن سند ملی آمایش سرزمین متناسب با تحولات جهانی، منطقه ای، علمی و فنی با بهره گیری از اطلاعات پایه ای و مکانی و تعامل سطوح خرد و کلان منطقه ای و بخشی، به گونه ای که برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سازگاری با سند ملی آمایش سرزمین تنظیم گردد.

در ماده ۷۵ قانون برنامه چهارم سازمان (وقت) مدیریت و برنامه ریزی کشور مکلف شده است تا با همکاری سایر دستگاههای اجرایی ذی ربط، به منظور بهره گیری از قابلیت ها و مزیت های سرزمین در راستای ارتقای نقش و جایگاه بین المللی کشور و تقابل مؤثر در اقتصاد بین المللی، راهبردها و اولویت های آمایشی ذیل را در قالب برنامه های اجرایی از ابتدای برنامه چهارم به مرحله اجرا درآورد:

الف) بهره گیری مناسب از موقعیت و توانمندی های عرصه های مختلف سرزمینی برای توسعه علم و فناوری و تعامل فعال با اقتصاد جهانی، از طرق مختلف از جمله تعیین مراکز و پارک های فناوری علمی، تحقیقاتی تخصصی و همچنین تعیین نقش و عملکرد مناطق آزاد او ویژه اقتصادی

ب) استفاده مناسب از قابلیت و توان کلانشهرها، در جهت تقویت نقش فراملی و ارتقای جایگاه بین المللی کشور، از طریق تقویت مدیریت توسعه، برنامه ریزی و اجرا در این شهرها، تعیین حوزه عملکرد فراملی و بین المللی هر یک و انتقال همزمان وظایف ملی و منطقه ای آنها به سایر شهرها.

ج) بهره گیری مناسب از قابلیت های ترانزیتی کشور از طریق اولویت بندی محورهای خاص در دالانهای ارتباطی شرقی - غربی و شمالی - جنوبی کشور و تدوین برنامه توسعه مبادی، شبکه ها و نقاط خاص واقع بر این محورها.

د) آماده سازی عرصه های مختلف سرزمین، برای پذیرش فعالیت های جدید و ایجاد فرصت های شغلی متناسب با قابلیت هر منطقه، از طریق تکمیل، توسعه و تجهیز شبکه های زیربنایی.

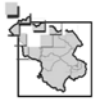
ه) بهره گیری از آثار انتشاری سرمایه گذاری های ملی و فراملی در توسعه مناطق پیرامونی (به ویژه دشتهای و پیرامون سدها)، از طریق تهیه برنامه های چند بخشی و گسترش شیوه های نوین معیشت و فعالیت و ساماندهی استقرار جمعیت و فعالیتها

ز) توسعه مناطق مرزی با هدف تقویت همگرایی های ملی و پیوند مناطق مرزی با اقتصاد ملی و فراملی

ح) بهره گیری از قابلیت های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق روستایی کشور از طریق توسعه منابع انسانی، تنوع بخشی به فعالیت های اقتصادی، ساماندهی نظام ارائه خدمات سطح بندی شده و اصلاح نظام برنامه ریزی توسعه روستایی، با تأکید بر افزایش هماهنگی و محلی نمودن فرایند آن

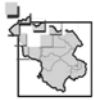
- با توجه به اینکه پاره ای فعالیت ها و دستیابی به اهدافی خاص در سطح استان نیازمند مشارکت چندبخش و یا چند استان می باشد، در ماده ۷۶ قانون یاد شده، سازمان (وقت) مدیریت و برنامه ریزی کشور موظف شده است تا در راستای ایجاد هماهنگی بین فعالیت های دستگاههای اجرایی، آن دسته از اهداف و مضامین برنامه چهارم که تحقق آنها مستلزم مشارکت چند بخش و چند استان است را در قالب برنامه های ویژه (فرابخشی) تدوین و نقش هریک از دستگاههای اجرایی را در چارچوب وظایف قانونی هر دستگاه مشخص نماید. در این قانون کلیه دستگاههای اجرایی بخشی و استانی موظف شده اند تا عملیات و اقدامات این گونه برنامه ها را که توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور تعیین می گردد، در برنامه اجرایی خود منظور و اجرا نماید.
  - به منظور هماهنگی در امور عمرانی و توسعه ای بین استانی در ماده ۷۷ قانون برنامه چهارم به دولت اجازه داده شده است تا نسبت به منطقه بندی کشور از دیدگاه آمایش سرزمین و ایجاد نهادهای هماهنگ کننده و تعیین وظایف آنها در سطح فرا استانی اقدام نماید.
  - به منظور تحقق اهداف و شاخص های کمی مربوط به ارتقاء بهره وری کل عوامل تولید در ماده ۵ قانون یاد شده تمامی دستگاههای اجرایی ملی و استانی مکلف شده اند تا در تدوین اسناد ملی، بخشی و استانی و ویژه، سهم ارتقاء بهره وی کل عوامل تولید در رشد تولید مربوطه را تعیین کرده و الزامات و راهکارهای لازم برای تحقق آنها را برای تحول کشور از یک اقتصاد نهاده محور به یک اقتصاد بهره ور با توجه به محورهای زیر مشخص نمایند به طوری که سهم بهره وری کل عوامل در رشد تولید ناخالص داخلی حداقل به سی و یک و سه دهم درصد (۳۱/۳٪) برسد:
- الف) هدف گذاری های هر بخش و زیربخش با شاخص های ستانده به نهاده مشخص گردد به طوری که متوسط رشد سالانه بهره وری نیروی کار، سرمایه و کل عوامل تولید به مقادیر حداقل ۳/۵، ۱ و ۲/۵ درصد برسد.
- ب) سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور مکلف است نسبت به بررسی عملکرد دستگاههای اجرایی در زمینه شاخص های بهره وری و رتبه بندی دستگاههای اجرایی اقدام نماید و تخصیص منابع مالی برنامه چهارم توسعه و بودجه های سنواتی را با توجه به برآوردهای مربوط به ارتقاء بهره وری کل عوامل تولید و همچنین میزان تحقق آنها به عمل آورده و نظام نظارتی فعالیت ها، عملیات و عملکرد مدیران و مسئولین را براساس ارزیابی بهره وری متمرکز نماید.

- **مأموریت ها و رسالت های تعیین شده در قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران**
- توجه به ارزش های اقتصادی، امنیتی، سیاسی و زیست محیطی آب با تسریع در استحصال، عرضه، نگهداری و مصرف آن و مهار آبهایی که از کشور خارج می شود با اولویت استفاده از منابع آبهای مشترک
- زنده و نمایان نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام خمینی (ره) و برجسته کردن نقش آن به عنوان یک معیار اساسی در تمام سیاستگذاری ها و برنامه ریزی ها
- تقویت قانون گرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری، خودباوری، روحیه کار جمعی، ابتکار، درستکاری، قناعت، پرهیز از اسراف و اهتمام به ارتقاء کیفیت در تولید
- استفاده بهینه از فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی برای تحقق اهداف فرهنگی نظام
- تقویت و کارآمد کردن نظام بازرسی و نظارت، اصلاح قوانین و مقررات در جهت رفع تداخل میان وظایف نهادهای نظارتی و بازرسی
- اهتمام به توسعه ورزش و حمایت از گسترش فعالیت های گردشگری با تأکید بر سفرهای زیارتی
- تأکید بر رویکرد انسان سالم و سلامت همه جانبه با توجه به:
  - الف) یکپارچگی در سیاستگذاری، برنامه ریزی، ارزشیابی، نظارت و تخصیص منابع عمومی
  - ب) ارتقاء شاخص های سلامت هوا، امنیت غذا، محیط و بهداشت جسمی و روحی
  - ج) کاهش مخاطرات و آلودگی های تهدید کننده سلامت
  - د) اصلاح الگوی تغذیه جامعه با بهبود ترکیب و سلامت مواد غذایی
  - ه) توسعه کمی و کیفی بیمه های سلامت و کاهش سهم مردم از هزینه های سلامت به ۳۰٪ تا پایان برنامه پنجم
- **ارتقاء امنیت اجتماعی:**
  - الف) مبارزه همه جانبه با مواد مخدر و روانگردان و اهتمام به اجرای سیاست های کلی مبارزه با مواد مخدر
  - ب) استفاده از ابزارهای فرهنگی، آموزشی و رسانه ها برای پیشگیری و مقابله با ناهنجاری های فرهنگی و اجتماعی
- **تحول در نظام آموزش عالی و پژوهش در موارد زیر:**
  - الف) افزایش بودجه تحقیق و پژوهش به ۳ درصد تولید ناخالص داخلی تا پایان برنامه پنجم و افزایش ورود دانش آموختگان دوره کارشناسی به دوره های تحصیلات تکمیلی به ۲۰ درصد

- ب) ارتباط مؤثر بین دانشگاهها و مراکز پژوهشی با صنعت و بخش های مربوط جامعه
- ج) توانمندی سازی بخش غیردولتی برای مشارکت در تولید علم و فناوری
- د) دستیابی به فناوری های پیشرفته مورد نیاز
- تحول در نظام آموزش و پرورش با هدف ارتقاء کیفی آن براساس نیازها و اولویت های کشور در سه حوزه دانش، مهارت و تربیت و نیز افزایش سلامت روحی و جسمی دانش آموزان
  - تحول و ارتقاء علوم انسانی با تقویت جایگاه و منزلت این علوم، جذب افراد مستعد و با انگیزه، اصلاح و بازنگری در متون و برنامه ها و روش های آموزشی، ارتقاء کمی و کیفی مراکز و فعالیت های پژوهشی و ترویج نظریه پردازی، نقد و آزاد اندیشی
  - تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و در صحنه های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه عرصه ها و توجه ویژه به نقش سازنده آنان
  - هویت بخشی به سیمای شهر و روستا، بازآفرینی و روزآمدسازی معماری ایرانی-اسلامی، رعایت معیارهای پیشرفته برای ایمنی بناها و استحکام ساخت و سازها
  - تحقق رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸ درصد نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی با:
  - الف) توسعه سرمایه گذاری از طریق کاهش شکاف پس انداز - سرمایه گذاری با حفظ نسبت پس انداز به تولید ناخالص داخلی حداقل در سطح ۴۰ درصد و جذب منابع
  - ب) بهبود فضای کسب و کار کشور با تأکید بر ثبات محیط اقتصاد کلان، فراهم آوردن زیرساخت های ارتباطی، اطلاعاتی، حقوقی، علمی و فناوری مورد نیاز، کاهش خطرپذیری کلان اقتصادی، ارائه مستمر آمار و اطلاعات به صورت شفاف و منظم به جامعه
  - ج) تقویت و توسعه نظام استاندارد ملی
  - ارائه تسهیلات از منابع صندوق توسعه ملی به بخش های خصوصی، تعاونی و عمومی غیردولتی با هدف تولید و توسعه سرمایه گذاری در داخل و خارج کشور با در نظر گرفتن شرایط رقابتی و بازدهی مناسب اقتصادی
  - اصلاح ساختار نظام بانکی با اجرای کامل و روزآمد قانون بانکداری بدون ربا و نهادینه کردن نظام های قرض الحسنه، تأمین اعتبارات خود و اعتبارات لازم برای سرمایه گذاریهای بزرگ
  - حمایت از شکل گیری بازارهای رقابتی.

- تکمیل بانک اطلاعات مربوط به اقشار دو دهک پایین درآمدی و به هنگام کردم مداوم آن
- اقدامات لازم برای جبران عقب ماندگی های حاصل از دوران های تاریخی گذشته با تکیه بر:
  - الف) ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان با تهیه طرحهای توسعه روستایی، گسترش کشاورزی و صنعتی، صنایع روستایی و خدمات نوین و اصلاح نظام قیمت گذاری محصولات کشاورزی
  - ب) انجام اقدامات ضروری برای رساندن نرخ بیکاری کشور به ۷ درصد
  - ج) تأمین بیمه فراگیر و کارآمد و گسترش کمی و کیفی نظام تأمین اجتماعی و خدمات بیمه درمان
  - د) توسعه نظام های پیشگیری از آسیب های فردی و اجتماعی
  - ه) حمایت از اقشار محروم و زنان سرپرست خانوار
  - و) توسعه بخش تعاون با هدف توانمندسازی اقشار متوسط و کم درآمد جامعه

• رویکردهای استانی جهت گیری ها، رسالت ها و مأموریت های ضوابط ملی آمایش سرزمین

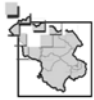
به استناد اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هیأت وزیران در تاریخ ۸۳/۸/۶ ضوابط ملی آمایش سرزمین را تصویب نمود. خطوط و سیاست های کلی این سند در راستای تبیین فضایی سند چشم انداز جمهوری اسلامی و ترسیم الزامات تحقق آن در توسعه بلندمدت کشور و بر پایه اصول آمایش سرزمین شامل ملاحظات امنیتی و دفاعی، کارایی و بازدهی اقتصادی، وحدت و یکپارچگی سرزمین، گسترش عدالت اجتماعی و تعادل های منطقه ای، حفاظت محیط زیست و احیای منابع طبیعی، تسهیل روابط اقتصادی و رفع محرومیت ها به ویژه در مناطق روستایی کشور تنظیم شده است. جهت گیری های اصلی این ضوابط به شرح زیر بیان شده است:

- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور، به ویژه تهران و اصفهان و مهار روند رو به رشد جمعیت و فعالیتها در این مناطق، از طریق دگرگونی ساختار فعالیتهای صنعتی و خدماتی آنها در راستای افزایش سهم فعالیتهای دانش پایه و زمینه سازی برای هدایت سرمایه گذاری های متمایل به این مناطق به دیگر استانهای کشور.
- تغییر نقش و عملکرد شهر تهران به عنوان مرکزی با عملکرد بین المللی و شهرهای اصفهان، مشهد، تبریز، شیراز، اهواز و کرمانشاه به عنوان مرکزی با عملکرد فراملی برای پوشش خدماتی در حوزه های جغرافیایی و یا عملکردی خاص.

- ایجاد شبکه های سازمان یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آنها به نحوی که بتوانند در سطوح منطقه تحت نفوذ خویش بخشی از وظایف شهرهای موضوع بند (۲) را به عهده گرفته و در راستای عدم تمرکز در یک تقسیم کار ملی و منطقه ای مشارکت نمایند.
- توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرکها و پارکهای علمی - فن آوری کشور (با تأکید بر توسعه فن آوری های نوین، نظیر فن آوری اطلاعات و ارتباطات، بیوتکنولوژی، نانو تکنولوژی و...) متناسب با نیازهای ملی و منطقه ای و با تکیه بر قابلیت ها و استعدادهای بومی هر منطقه در راستای کاهش سهم منابع طبیعی و افزایش سهم در تولیدات ملی.
- توسعه و تجهیز گزیده ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل و نقل بین المللی شمالی، جنوبی و شرقی، غربی کشور به عنوان محورهای اولویت دار در توسعه، برای استفاده مناسب از موقعیت ممتاز ارتباطی کشور با تأکید بر تمرکززدایی ارتباطی از تهران و استفاد از مسیرهای جایگزین.
- زمینه سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت ها و توان های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت با متنوع سازی فعالیتهای، ایجاد اشتغال و افزایش نقش فعالیتهای صنعتی و خدماتی قابل استقرار در این مراکز.
- توسعه زیر ساختها و شبکه های زیر بنایی به ویژه تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش بینی شده برای مناطق و استانهای کمتر توسعه یافته کشور، هر چند که بازدهی اقتصادی آنها در بلند مدت تحقق یابد.
- ایجاد تعادل نسبی در توزیع و ترکیب جمعیت در سطح کشور با استفاده از ابزار استقرار فعالیت و زیر ساختها و بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی و امنیتی در محور شرق، جنوب و مناطق کم جمعیت مرکزی و استقرار ارادی جمعیت در مناطق استراتژیک و کانونهای دارای قابلیت توسعه، با توجه به توان محیطی عرصه ها و مناطق مختلف در این گونه بارگذاریهای جمعیتی و فعالیتی.
- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بوم ها، با تأکید بر ابعاد اجتماعی وظایف توسعه ای دولت در مناطق غربی و شمالی، به شرح ذیل:

الف) استفاده بهینه از ظرفیتهای زیر بنایی موجود در مناطقی که از این جهت توسعه یافته اند، با نیت صرفه جویی در میزان و تسریع در بازدهی سرمایه گذاریها و اولویت به کار گیری امکانات بخش خصوصی در این مناطق.

ب) رفع تنگناهای شبکه های زیربنایی مناطق مستعد، متناسب با قابلیتهای تولیدی و خدماتی این مناطق.

ج) بهره برداری از شبکه نسبتاً توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم کار تخصصی بین آنها، با تأکید بر توسعه فعالیتهای کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی.

- گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه ای در راستای تقویت همبستگی ملی.
- رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی"، "حفاظت از محیط زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت، به ویژه در محدوده هایی که با توجه به ملاحظات یاد شده، محدود نمودن و یا تسریع توسعه در آنها الزامی است.
- رعایت اصول ایمنی و الگوی پدافند غیر عامل، از قبیل استفاده از شرایط جغرافیایی و عوارض طبیعی، پراکندگی مناسب در پهنه سرزمین، انتخاب عرصه های امن به لحاظ سوانح طبیعی و غیر مترقبه و انتخاب مقیاس بهینه در استقرار جمعیت و فعالیتهای در راستای کاهش آسیب پذیری در برابر تهدیدات و بهره مندی از پوشش مناسب دفاعی.
- ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین، با توجه به منابع و امکانات مناطق مختلف، به طوری که نرخ رشد طبیعی جمعیت کشور سالانه به طور متوسط از یک درصد و نرخ رشد طبیعی جمعیت هر یک از شهرستانهای کشور سالانه به طور متوسط از ۱/۵ درصد، فراتر نرود.
- توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و برقراری تعادل در شاخصهای اصلی آن در سطح ملی با تأکید بر توانمند سازی اقتصادی- اجتماعی گروههای آسیب پذیر و اجرای سیاستهای جبرانی کاهش فقر و ارتقای رفاه اجتماعی بر اساس مشارکت مردم.
- گسترش آموزش و بهداشت، به ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروههای اجتماعی در معرض خطر، به منظور ارتقای کیفیت منابع انسانی و جلوگیری از تولید نسلهای ناسالم.

• ساماندهی و هدایت هدفمند جریان مهاجرتها از طریق:

الف) ایجاد زمینه های اشتغال، فعالیت و سرمایه گذاری و جذب و نگهداشت نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجر فرست دارای قابلیت.

ب) ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه گذاریهای جدید تولیدی و خدماتی.

• تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی و توسعه بخشهای صنعت و خدمات، به گونه ای که علاوه بر جذب سرریز شاغلین کشاورزی و پشتیبانی از این بخش، فرصتهای جدید شغلی مورد نیاز کشور را نیز تأمین نمایند.

• استفاده پایدار از قابلیتهای طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیتهای کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن در نواحی مستعد کشاورزی، به ویژه در نواحی شمالی، غربی و جنوب غربی کشور، در راستای دستیابی به امنیت غذایی و توسعه صادرات محصولات کشاورزی.

• توجه به محدودیتهای آب برای مصارف کشاورزی، با تأکید بر:

الف) افزایش راندمان آب با استفاده از مهار آب، شیوه های مدرن آبیاری، توسعه شیوه های تولید متراکم و گلخانه ای در مناطق کم آب کشور.

ب) انتقال درون و بین حوضه ای آب، با توجه به حفظ تعادل های محیطی، برای مصارف شرب، خدمات و صنعت.

• توسعه بهره برداری از قابلیت های معدنی کشور به عنوان یکی از مزیت های نسبی سرزمین، با تأکید بر حداکثر نمودن عملیات فرآوری معدنی و کاهش صادرات مواد خام معدنی، به گونه ای که به افزایش سهم این بخش در اقتصاد ملی بیانجامد.

• تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع معدنی (ذوب فلزات و کانیهای غیر فلزی)، صنایع مرتبط با حمل و نقل و صنایع ICT به عنوان صنایع اولویت دار، با توجه به مزیت های نسبی کشور در این صنایع.

• توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخوردار از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخوردار از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آنها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل و نقل بین المللی، با اولویت استقرار در مناطق تخصصی انرژی در سواحل خلیج فارس با هدف توسعه صادرات.

- توسعه صنایع پشتیبان حمل و نقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل و نقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد (با تاکید بر کاهش سهم تهران در صنایع خودروسازی)، صنایع تولید و تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در نوار ساحلی جنوب.
  - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تاکید بر توسعه: خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه ای، حمل و نقل و ترانزیت و استفاده از فن آوریهای نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین المللی کشور.
  - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی، از طریق استفاده از ظرفیتهای طبیعی، تاریخی و میراث فرهنگی کشور و گسترش و تسهیل ارتباطات بین مناطق، به منظور تقویت پیوند بین اقوام و خرده فرهنگها و همچنین، گسترش تعاملات فرهنگی فراملی.
  - سازماندهی و تقویت خدمات اجتماعی و خدمات برتر، از جمله رسته های خدمات: مهندسی مشاور، حقوقی، حسابرسی، بیمه، مالی، بازاریابی، بورس و خدمات اطلاعات و ارتباطات برای ارایه خدمات پشتیبانی فرآیندهای توسعه ملی و پاسخ به تقاضای کشورهای منطقه، با رعایت ملاحظات مندرج در بندهای (۲) و (۳)
  - باز تعریف نقش و وظایف مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگیهای مناطق کشور و با هدف تقویت تعامل لازم بین عملکرد اقتصاد کشور با اقتصاد جهانی، تأمین سرمایه مورد نیاز، ارتقای سطح فن آوری و گسترش و تضمین بازارها.
- ماده ۲) دستگاههای اجرایی کشور موظفند برنامه های عملیاتی خود را به گونه ای تنظیم نمایند که اجرای اقدامات، عملیات و سرمایه گذاریهای مربوط، زمینه تحقق جهت گیریهای ملی آمایش سرزمین را فراهم نمایند.
- ماده ۳) دستگاههای اجرایی کشور موظفند سیاستهای تشویقی و بازدارنده، از جمله نرخ تسهیلات بانکی، تعرفه ها، عوارض، مالیاتها و سایر مقررات را برای فعاليتها و مناطق مختلف کشور به گونه ای تنظیم و یا پیشنهاد نمایند که برنامه ها، اقدامات، عملیات و سرمایه گذاریهای بخشهای عمومی و غیر دولتی در راستای تحقق جهت گیریهای آمایش هدایت شوند.
- ماده ۶) شوراهای برنامه ریزی و توسعه استانهای کشور موظفند نظریه پایه توسعه استان ذی ربط، ارایه شده در مطالعات آمایش سرزمین را بررسی کرده و پیشنهادهای خود را برای اصلاح و تکمیل آنها با توجه به جهت گیریهای

موضوع ماده (۱) این تصویب نامه ظرف یک ماه از تاریخ ابلاغ تصویب نامه به سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، منعکس نمایند.

ماده ۷) سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور مکلف است راهبردهای بخشی و نظریه پایه توسعه استانها را براساس جهت گیریهای ملی آمایش و نقطه نظرات اعلام شده از سوی دستگاههای بخشی و شوراهای برنامه ریزی و توسعه استانها، تنظیم و هماهنگ نموده و به شورای آمایش سرزمین - موضوع ماده (۱۳) این تصویب نامه- ارایه نماید تا به تصویب مراجع ذی ربط قانونی برسد.

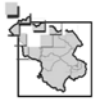
ماده ۸) دستگاههای اجرایی کشور موظفند ضمن انعکاس جهت گیریهای ملی و راهبردهای بخشی و استانی آمایش در اسناد ملی بخشی و اسناد ملی ویژه، برنامه های عملیاتی خود را در برنامه چهارم توسعه، براساس این راهبردها تهیه نموده و مبنای تنظیم اقدامات و عملیات بودجه سالانه خود قرار دهند.

ماده ۹) شوراهای برنامه ریزی و توسعه استانهای کشور موظف است ضمن انعکاس جهت گیریهای ملی، راهبردهای استانی و راهبردهای بخشی آمایش در اسناد ملی توسعه استان، برنامه های عملیاتی خویش را در برنامه چهارم توسعه، بر اساس این راهبردها تهیه نموده و مبنای تنظیم اقدامات و عملیات بودجه سالانه خود قرار دهند.

ماده ۱۰) شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، شوراهای برنامه و توسعه استانها و دستگاههای اجرایی ذی ربط مکلفند طرحهای توسعه و عمران در سطوح ملی، منطقه ای، ناحیه ای و محلی را در محدوده وظایف قانونی خویش در راستای تحقق جهت گیریهای ملی و راهبردهای بخشی و استانی آمایش سرزمین تنظیم و تصویب نمایند. تمامی دستگاههای اجرایی ملی، استانی و محلی در انتخاب مکان فعالیتها و اقدامات مربوط، موظف به اجرای نتایج طرحهای مذکور که در این راستا تهیه و تصویب شده اند، خواهند بود.

ماده ۱۱) سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور موظف است زمینه استمرار و پویایی مطالعات آمایش سرزمین را با سه رویکرد "تاثیر تحولات جهانی، منطقه ای و داخلی"، "تعمیق نگرش بلند مدت و پایدار در راهبردهای توسعه ای کشور" و "تهیه طرحهای ویژه از نظر موضوعی و یا محدوده جغرافیایی" فراهم نموده و سازماندهی مطالعات آمایش سرزمین به گونه ای صورت پذیرد که برنامه پنجم و برنامه های بعدی میان مدت توسعه کشور به طور کامل بر مبنای سند آمایش سرزمین تهیه شود.

ماده ۱۲) دستگاههای اجرایی کشور موظفند در چهار چوب دستورالعملهای مطالعاتی که سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور ارایه می نماید، مطالعات بخشی، فرابخشی و منطقه ای آتی خود را با رویکرد آمایشی سازماندهی نمایند.

ماده ۱۳) به منظور ایجاد هماهنگی در تنظیم راهبردهای آمایش سرزمین و نظارت مستمر بر اجرای آن، "شورای آمایش سرزمین" با حضور معاون رییس جمهور و رییس سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (رییس شورا)، رییس مرکز ملی آمایش سرزمین (دبیرشورا) و عضویت ثابت یکی از معاونین وزارتخانه های نیرو، راه و ترابری، مسکن و شهر سازی، صنایع و معادن، جهادکشاورزی، نفت، دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، امور اقتصادی و دارایی و کشور، بازرگانی، امور خارجه، رفاه و تأمین اجتماعی و سازمان های حفاظت محیط زیست و گردشگری و میراث فرهنگی و رییس شورای عالی استانها تشکیل می گردد.

تبصره: از نمایندگان سایر وزارتخانه ها، استانداران و دستگاههای اجرایی حسب مورد با حق رأی برای شرکت در جلسات شورا، دعوت به عمل خواهد آمد.

ماده ۱۴) سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور موظف است در راستای تحقق وظایف یاد شده، "مرکز ملی آمایش سرزمین" را متناسب با جایگاه آن در نظام برنامه ریزی کشور ایجاد نموده و نهاد تحقیقاتی متناظر با این جایگاه را برای تقویت زمینه های علمی و فنی آمایش سرزمین و ارتقای مهارتهای تخصصی نیروهای مورد نیاز، تدارک ببیند.

ماده ۱۵) مرکز ملی آمایش سرزمین موظف است با استفاده از امکانات نظارتی موجود در کشور، روند تغییرات جمعیت و فعالیت و تحولات در سازمان فضایی کشور را بررسی و با جهت گیریهای ملی آمایش سرزمین مقایسه و مغایرت های اساسی را مشخص کرده و گزارش آن را به شورای آمایش سرزمین ارائه نماید.

• رسالت ها و مأموریت های مندرج در نظریه پایه توسعه استان زنجان

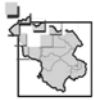
نظریه پایه توسعه استان زنجان یک سند فرادست و کلان راهبردی است که مبنای تعیین و تبیین جهت گیری های توسعه استان در سطوح مختلف برنامه ریزی و اجراست. این نظریه مجموعه دیدگاهها و رویکردها و پیش فرض های پذیرفته شده ای را درباره آینده توسعه در بر می گیرد که تعیین کننده جهت گیری ها، راهبردها و سیاست های اجرایی و زمینه ساز تهیه طرح ها و برنامه ها در سطوح خردتر می باشد. نظریه پایه استان زنجان با توجه به اسناد کلان ملی و از جمله ضوابط ملی آمایش سرزمین تهیه شده است. براساس اسناد یادشده سهم و جایگاه استان در توسعه ملی مشخص گردیده است.

— در تاریخ ۸۵/۵/۳ شورای آمایش سرزمین در راستای تحقق اهداف چشم انداز بلند مدت توسعه کشور، نظریه پایه توسعه ملی و جهت گیری های آمایش سرزمین و با توجه به ویژگی های استان زنجان نظریه پایه توسعه استان زنجان را تصویب نموده است. در این سند مأموریت ها و وظایف اصلی استان به ترتیب بر پایه توسعه

صنعت، معدن و کشاورزی، استفاده حداکثر از قابلیت های بازرگانی و گردشگری بیان شده است. مطابق مفاد سند یاد شده اصلی ترین راهبردهای توسعه استان به شرح زیر است:

- توسعه بخش صنعت و ایجاد خوشه های صنعتی با تاکید بر صنایع متالورژی و ذوب فلزات، قطعه سازی و ماشین آلات، صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع نساجی و گسترش صنایع تبدیلی و تکمیلی
- گسترش و بهره برداری از مواد معدنی و توسعه واحدهای صنعتی فرآوری آن با توجه به قابلیت های استان در زمینه مواد معدنی شیمیایی با تاکید بر معادن سرب، روی و مس.
- توسعه کشاورزی با بهره برداری از پتانسیل منابع آب، خاک، اقلیم و ارتقاء سطح فناوری و نوین سازی ساختار بخش در استان با اولویت زیربخش باغداری (با تأکید بر محصولات نظیر زیتون و میوه های سردسیری) و زراعت (با تأکید بر نباتات علوفه ای) و توسعه دامپروری صنعتی، زراعت چوب.
- حفاظت و بهره برداری متعادل و اقتصادی از منابع آبهای زیرزمینی، مهار و بهره برداری مناسب از جریانهای سطحی (دایمی و فصلی) در چارچوب راهبردهای ملی توزیع منابع آب.
- ایجاد و توسعه امکانات و خدمات نوین بازرگانی با توجه به چشم انداز توسعه صنعتی آن به منظور بهره گیری از مزایای تولیدی و فضایی
- توسعه و ارتقاء بخش خدمات برتر در زمینه مهندسان مشاور و پیمانکاران، حسابرسان، مشاوران حقوقی، موسسات بازاریابی، مالی (بیمه و بانکداری) و بازارهای سرمایه به منظور پشتیبانی از فرآیند توسعه استان.
- حفظ و احیاء آثار تاریخی، ایجاد و توسعه زیرساخت های گردشگری، تجهیز کانون های تفریحی -سیاحتی در عرصه های گردشگری استان متناسب با سطح عملکرد ملی و فراملی و توسعه کیفی هنرهای سنتی و صنایع دستی
- توسعه زیرساختها و شبکه های حمل و نقل برای تسهیل ارتباطات فراملی، با توجه به قرارگیری در مسیر کریدور اصلی حمل و نقل و گسترش پیوندهای اقتصادی درون استانی و بین استانی
- گسترش و تجهیز شبکه های توزیع انرژی متناسب با موقعیت فضایی استان در شمالغرب و پراکندگی جمعیت و فعالیت در سطح استان
- ایجاد و توسعه زیرساختهای ارتباطی و اطلاعاتی و کاربردی فناوری اطلاعات و ارتباطات

- توسعه فعالیتهای آموزشی و تحقیقاتی مراکز آموزش عالی استان با هدف تربیت نیروی انسانی متخصص موردنیاز در سطح ملی در گروه علوم پایه و تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز با توجه به چشم انداز فعالیتهای تخصصی و نقش استان در تمرکززدایی از تهران در سایر رشته ها

- توسعه فعالیتهای دانش پایه از طریق ساماندهی مجموعه ای از مراکز علمی، پژوهشی و فناوری در قالب پارک علمی و فناوری و مراکز رشد تخصصی و گسترش فعالیتهای پژوهشی در گرایشهای اصلی توسعه استان

- تقویت و تجهیز مراکز بهداشتی و درمانی استان با هدف ارتقاء عرضه خدمات درمانی

- توسعه آموزشهای فنی و حرفه ای با توجه به الزامات توسعه و گرایشهای تخصصی فعالیتها در سطح ملی

- تقویت و تجهیز مراکز مستعد جمعیت و فعالیت با تاکید بر نواحی شمالی و جنوبی استان به منظور تعادل

بخشی به سازمان فضایی استان و تعدیل حرکتهاى جمعیتی به سوی تهران با رعایت اصول پدافند غیرعامل

- رعایت ملاحظات محیط زیستی در فرآیند توسعه استان به منظور ارتقاء سطح پایداری توسعه با تاکید بر

حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی از طریق اعمال مدیریت جامع زیست بومی مبتنی بر رویکرد مشارکتی

- **ارتقاء شاخصهای توسعه انسانی، سرمایه اجتماعی، هویت فرهنگی و احیاء میراث معنوی**

با توجه به نقش و مأموریت های تعیین شده و تحقق راهبردهای فوق، استان زنجان در سال ۱۴۰۴ استانی

خواهد بود؛ با عملکرد فعال در عرصه تعاملات ملی، برخوردار از زیرساختهای مناسب برای رشد فعالیت های صنعتی و

معدنی، برخوردار از کشاورزی و صنایع مبتنی بر فناوری های نوین با بهره برداری مناسب و متعادل از منابع آب، ارائه

کننده خدمات نوین بازرگانی و خدمات برتر در عرصه استان و آموزش فنی و حرفه ای در سطح ملی، دارای نقش

مناسب در گردشگری کشور، با توزیع متعادل و سازماندهی شده جمعیت و فعالیت در کل استان به گونه ای که سهم

جمعیت استان از کل کشور اندکی افزایش می یابد

- **رسالت ها و مأموریت های مندرج در سند ملی توسعه استان**

سند ملی توسعه استان که در مورخ ۸۴/۵/۹ به تصویب هیأت وزیران رسیده است، سندی است راهبردی که در آن

جهت گیری های اصلی توسعه استان در چارچوب تحقق چشم انداز بیست ساله توسعه، تبیین و تعیین شده است. در

سند یاد شده مهمترین رسالت ها و مأموریت های اصلی ترین اهداف و راهبردهای بلند مدت توسعه استان به شرح زیر

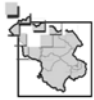
ذکر شده است:

اهداف بلند مدت

- با توجه به قابلیت ها و تنگناها توسعه استان بر پایه توسعه هماهنگ بخش های کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات بازرگانی و گردشگری استوار خواهد بود. بدین ترتیب اهداف بلندمدت توسعه استان عبارتند از:
- توسعه صنعتی و معدنی استان متناسب با ظرفیت ها و قابلیت های استان و ارتقاء نقش و جایگاه آن در اقتصاد ملی با حفظ تعادل در محیط زیست
  - بهره برداری مطلوب از آبهای سطحی با رعایت حقوق ذینفعان حوزه آبریز و تقویت منابع آب های زیر زمینی با اولویت آبخوان های با بیلان منفی
  - حفظ و احیا و بهره برداری بهینه از منابع طبیعی استان
  - گسترش اراضی آبی کشاورزی، ارتقاء فن آوری و نوین سازی فعالیت های این بخش و توسعه دامداریهای صنعتی و مجتمع های آبی پروری
  - ارتقاء شاخص های توسعه انسانی متناسب با مقتضیات و قابلیت های استان
  - ساماندهی نظام مراکز زیست و فعالیت، نظام خدمات رسانی و تقویت پیوندهای درون استانی
  - اعتلای معرفت دینی، ارزشهای فرهنگی و ویژگی های هویتی استان و گسترش تعاملات اقتصادی و فرهنگی با استان های همجوار
  - تقویت و تجهیز تأسیسات و امکانات زیر بنایی در راستای فعالیت های محوری و الویت دار در توسعه استان و تاکید بر فناوری اطلاعات و ارتباطات
  - افزایش نقش بخش خصوصی و نظام بانکی در گسترش فعالیت های اقتصادی با توجه به قابلیت های استان
  - توسعه فعالیتهای بازرگانی با تاکید بر خدمات بازرگانی نوین با توجه به موقعیت جغرافیایی (مزیت مکانی) استان
  - توسعه ظرفیت های گردشگری استان با سطوح عملکرد استانی، ملی و فراملی
  - نهادینه سازی بهره وری و افزایش آن در بخشهای اقتصادی و عوامل تولید
  - ارتقاء نقش ورزش در تامین سلامت جسمی و روحی و تقویت توانمندیهای افراد و گروه های اجتماعی
  - دست یابی به هدف های توسعه هزاره (NV HSJHK M.D.G)
  - توانمند سازی بخش تعاونی برای ایفای فعالیت های گسترده و اداره بنگاههای اقتصادی بزرگ
  - توسعه نقش و جایگاه زنان در سطوح تصمیم سازی و تصمیم گیری استان

- راهبرد های بلند مدت توسعه
- ایجاد خوشه های صنعتی با تأکید بر صنایع متالوژی، نساجی، ذوب فلزات و صنایع مرتبط با انرژی و قطعه سازی و ماشین آلات و توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع تبدیلی، تکمیلی، غذایی، فلزی، خودرو سازی، برق و الکترونیک
- ایجاد زمینه مناسب جهت افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی اعم از داخلی و خارجی در توسعه استان
- ایجاد و توسعه واحد های صنعتی فراوری مواد معدنی
- مهار و بهره برداری از منابع غنی آب های سطحی با رعایت حقوق تام ذینفعان حوزه آبریز و هماهنگی با نیازهای پایین دست و در چارچوب ظرفیت حوضه آبریز و حفاظت و بهره برداری متعادل و مجاز از منابع آب های زیر زمینی
- یکپارچه سازی اراضی و تبدیل اراضی دیم به آبی مکانیزه در چارچوب نظام تخصیص منابع آب در حوضه آبریز و در نظر گرفتن نیازهای پایین دست، توسعه باغداری با تأکید بر زیتون، انگور و سیب، توسعه فعالیت های آبریز پروری و تبدیل دامداری های سنتی به صنعتی
- ایجاد و توسعه امکانات و خدمات نوین بازرگانی به منظور بهره گیری از مزیت های تولیدی و فضایی استان
- ایجاد و توسعه زیر ساخت های گردشگری و تجهیز کانون های تفریحی و سیاحتی در عرصه های گردشگری استان
- تقویت مراکز آموزش عالی استان در جهت تمرکز زدایی دوره های کارشناسی دانشگاه های تهران و توسعه تحصیلات تکمیلی و مراکز تحقیقاتی و فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ارتقاء شاخص های بهداشتی و درمانی، آموزشی، فرهنگی و گذران اوقات فراغت
- تمهید زمینه های لازم جهت دستیابی به نظام متعادل سلسله مراتب شهری و روستایی و ارتقاء سطح خدمات برتر در شهر زنجان و تجهیز کانونهای شهری به خدمات پشتیبان تولید
- گسترش شبکه های خطوط انرژی متناسب با توزیع جمعیت و فعالیت
- توسعه، تقویت و بهسازی شبکه های ارتباطی استان با استان های همجوار به منظور گسترش پیوندهای اقتصادی درون استانی و بین منطقه ای و بهره گیری از وضعیت ممتاز استان در تسریع ارتباطات غرب و شمال غرب با مناطق شمالی کشور

- اجرای طرحهای زیست محیطی در نقاط و مناطق بحرانی و صیانت از منابع طبیعی استان
- استفاده از انرژی باد برای تولید برق
- ایجاد ساز و کارهای لازم و حمایت از افزایش بهره وری در بخشهای اقتصادی و عوامل تولید
- ریشه کنی فقر شدید و گرسنگی و بهره مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی
- دستیابی همگانی به آموزش ابتدایی و ترویج و بهبود برابری جنسیتی و توانمند سازی زنان
- کاهش مرگ و میر مادران و کودکان
- مبارزه با بیماری های عمده (ایدز / H.I.V، سل، مالاریا و ...)
- حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی ها و ایجاد و گسترش شهرک ها و مجتمع های تعاونی
- بستر سازی برای افزایش مشارکت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی زنان در روند توسعه استان
- نهادینه کردن رویکرد مدیریت عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی در مدیریت بهینه مصرف آب
- ایجاد زمینه های لازم برای جلب مشارکت مردمی و بخش خصوصی در بهره برداری و مدیریت آب
- گسترش پوشش بیمه های اجتماعی و کاهش تلفات انسانی در اثر حوادث

۵- ۱- ۳- ۲- تدقیق رسالتها و مأموریتها در اسناد فرادست و تواناییها و محدودیتها برای

پاسخگویی به آنها

با توجه به مجموعه اهداف، راهبردها، سیاستها، برنامهها و طرحهای تعیین شده در اسناد فرادست ملی و استانی در این بخش مهمترین رسالتها و مأموریتهای مربوط به توسعه استان زنجان به تفکیک بخشهای محیطی و زیست محیطی، کالبدی و زیربنایی، اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی بیان می گردد.

الف) محیطی و زیست محیطی

- حفاظت محیط زیست و اجرای طرحهای زیست محیطی در نقاط و مناطق بحرانی و رعایت ملاحظات محیطزیستی در فرایند توسعه استان به منظور ارتقاء سطح پایداری توسعه؛
- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بومها؛
- حفظ و احیاء و بهره برداری بهینه از منابع طبیعی و استفاده پایدار از منابع آب و خاک و گیاه؛

- حفاظت و بهره برداری متعادل و مجاز از منابع آب های زیرزمینی و تقویت منابع آبهای زیرزمینی با اولویت آبخوان های با بیلان منفی و بهره برداری مناسب از جریان های سطحی (دایمی و فصلی)؛
- استحصال، نگهداری، عرضه، و مصرف آب با توجه به ارزش های اقتصادی، امنیتی، سیاسی و زیست محیطی؛
- افزایش راندمان آب با استفاده از مهار آب، شیوه های مدرن آبیاری، توسعه شیوه های تولید متراکم و گلخانه ای؛
- نهادینه کردن رویکرد مدیریت عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی در مدیریت بهینه مصرف آب؛

ب) شبکه های زیربنایی

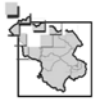
- توسعه زیرساخت ها و شبکه های زیربنایی متناسب با قابلیت های سرزمین و سهم فعالیت و جمعیت پیش بینی شده؛
- رفع تنگناهای شبکه های زیربنایی در مناطق مستعد، متناسب با قابلیت های تولیدی و خدماتی این مناطق؛
- استفاده بهینه از ظرفیت های زیربنایی موجود در مناطقی که از این جهت توسعه یافته اند با نیت صرفه جویی در میزان و تسریع در بازدهی سرمایه گذاری ها و اولویت به کارگیری امکانات بخش خصوصی در این مناطق؛
- ایجاد، تجهیز و توسعه زیرساخت های ارتباطی و اطلاعاتی و کاربردی فناوری اطلاعات و ارتباطات و استفاده بهینه از فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی؛
- توسعه، تقویت و بهسازی شبکه های ارتباطی و حمل و نقل به منظور گسترش پیوندهای اقتصادی درون استانی و بین منطقه ای و بهره گیری از وضعیت ممتاز استان و برای تسهیل ارتباطات فراملی، با توجه به قرارگیری در مسیر کریدور اصلی حمل و نقل و گسترش پیوندهای اقتصادی درون استانی و بین استانی؛
- استفاده از انرژی باد برای تولید برق؛

ج) جمعیت و نظام سکونتگاهی

- ساماندهی استقرار جمعیت و فعالیت ها در پهنه ی فضای جغرافیایی که مجموعه سکونتگاه های روستایی و شهری و نواحی پیرامون آن را در بر می گیرد؛
- زمینه سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت ها و توان های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک) به منظور حفظ و نگهداشت جمعیت
- برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت با متنوع سازی فعالیت ها، ایجاد اشتغال و افزایش نقش فعالیت های صنعتی و خدماتی قابل استقرار در مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک)؛

- ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین با توجه به منابع و امکانات مناطق مختلف به طوری که نرخ رشد طبیعی جمعیت کشور سالانه به طور متوسط از یک درصد و نرخ رشد طبیعی جمعیت هر یک از شهرستان‌های کشور سالانه به طور متوسط از ۱/۵ درصد فراتر نرود؛
- ساماندهی و هدایت هدفمند جریان مهاجرت‌ها از طریق:
  - الف) ایجاد زمینه‌های اشتغال، فعالیت و سرمایه‌گذاری و جذب و نگهداشت نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجرفرست دارای قابلیت؛
  - ب) ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی.
- تقویت و تجهیز مراکز متعدد جمعیت و فعالیت با تأکید بر نواحی شمالی و جنوبی شهرستان خدابنده و بخش مرکزی آن به منظور تعادل بخشی به سازمان فضایی و تعدیل حرکت‌های جمعیتی؛
- ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان و رفع فقر با تهیه طرح‌های توسعه روستایی، گسترش کشاورزی و صنعتی و تقویت زیرساخت‌های مناسب تولید و تنوع بخشی و گسترش فعالیت‌های مکمل به ویژه صنایع تبدیلی و کوچک و خدمات نوین با تأکید بر اصلاح نظام قیمت‌گذاری محصولات؛
- کمک‌های اعتباری و فنی به عرضه‌کنندگان خدمات فنی برای بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و حمایت از ایجاد کارگاه‌های تولید و عرضه مصالح ساختمانی؛
- طراحی روش‌های لازم برای افزایش بهره‌وری و درآمد روستائیان و ایجاد فرصت‌های اشتغال به ویژه در دوره‌های زمانی خارج از فصل کاشت و برداشت با رویکرد مشارکت روستائیان و عشایر، با حمایت از صندوق قرض‌الحسنه توسعه‌ی اشتغال روستایی و صندوق اشتغال نیازمندان؛
- بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق روستایی کشور از طریق توسعه منابع انسانی، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، ساماندهی نظام ارائه خدمات سطح بندی شده و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی با تأکید بر افزایش هماهنگی و محلی نمودن فرایند آن؛
- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بوم‌ها، با تأکید بر ابعاد اجتماعی وظایف توسعه‌ی دولت در مناطق غربی و شمالی و تمرکز بر ایجاد ظرفیت‌های فیزیکی و اجتماعی مورد نیاز توسعه در مناطق غربی و شمالی کشور به شرح ذیل:

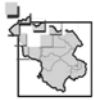
- هویت بخشی به سیمای شهر و روستا (بازآفرینی و روزآمدسازی معماری ایرانی- اسلامی، رعایت معیارهای پیشرفته برای ایمنی بناها و استحکام ساخت و سازها)؛
- ایجاد تعادل نسبی در توزیع و ترکیب جمعیت در سطح کشور با استفاده از ابزار استقرار فعالیت و زیرساخت ها و بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی و امنیتی در محور شرق، جنوب و مناطق کم جمعیت مرکزی و استقرار ارادی جمعیت در مناطق استراتژیک و کانون های دارای قابلیت توسعه با توجه به توان محیطی عرصه ها و مناطق مختلف در این گونه بارگذاری های جمعیت و فعالیتی؛
- تقویت و تجهیز مراکز متعدد جمعیت و فعالیت با تأکید بر نواحی شمالی و جنوبی استان به منظور تعادل بخشی به سازمان فضایی استان و تعدیل حرکت های جمعیتی به سوی تهران با رعایت اصول پدافند غیرعامل؛
- آمایش سرزمینی برای کارایی و بازدهی اقتصادی و رفع محرومیت ها خصوصاً در مناطق روستایی؛
- ساماندهی نظام مراکز زیست و فعالیت، نظام خدمات رسانی و تقویت پیوندهای درونی استان؛
- تمهید زمینه های لازم جهت دستیابی به نظام سلسله مراتب شهری و روستایی و ارتقاء سطح خدمات برتر در شهر زنجان و تجهیز کانون های شهری به خدمات پشتیبان تولید؛

د) اجتماعی و فرهنگی

- فراهم سازی محیط رشد فکری و علمی و تلاش در جهت رفع دغدغه های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب های اجتماعی آنان، توجه به مقتضیات دوره جوانی و نیازها و توانایی های آنان؛
- اولویت دادن به اینتارگران انقلاب اسلامی در عرضه منابع مالی و فرصت ها و امکانات و مسئولیت های دولتی در صحنه های مختلف فرهنگی و اقتصادی؛
- تلاش در جهت تبیین و استحکام مبانی مردم سالاری دینی و نهادینه کردن آزادی های مشروع از طریق آموزش، آگاهی بخشی و قانونمند کردن آن؛
- سالم سازی فضای فرهنگی، رشد آگاهی ها و فضایل اخلاقی و مقابله با تهاجم فرهنگی؛
- تقویت قانون گرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری، خودباوری، روحیه کار جمعی، کارآفرینی، ابتکار، درستکاری، قناعت، پرهیز از اسراف و اهتمام به ارتقاء کیفیت در تولید؛
- گسترش عدالت اجتماعی و تعادل های منطقه ای مبتنی بر اصول آمایش سرزمین؛

- اصلاح نظام آموزشی شامل آموزش و پرورش، آموزش فنی و حرفه‌ای، و کارآمد کردن آن برای تأمین منابع انسانی مورد نیاز؛
- برقراری ارتباط مؤثر بین دانشگاهها و مراکز پژوهشی با صنعت و بخش های مربوط جامعه، توانمندسازی بخش غیردولتی برای مشارکت در تولید علم و فناوری، دستیابی به فناوری های پیشرفته مورد نیاز؛
- تحول و ارتقاء علوم انسانی با تقویت جایگاه و منزلت این علوم، جذب افراد مستعد و با انگیزه؛
- اصلاح و بازنگری در متون و برنامه ها و روش های آموزشی، ارتقاء کمی و کیفی مراکز و فعالیت های پژوهشی و ترویج نظریه پردازی، نقد و آزاد اندیشی؛
- تلاش در جهت تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت های برابر و ارتقاء سطح شاخص هایی از قبیل آموزش، سلامت، تأمین غذا، افزایش درآمد سرانه و مبارزه با فساد؛
- ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر و حمایت از نهادهای عمومی و مؤسسات و خیریه های مردمی با رعایت ملاحظات دینی و انقلابی؛
- توسعه رفاه و تأمین اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی اقتصادی- اجتماعی گروه های آسیب پذیر و اجرای سیاست های جبرانی کاهش فقر و ارتقای رفاه اجتماعی براساس مشارکت مردم؛
- ریشه کنی فقر و بهره‌مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی؛
- توسعه نظم و امنیت عمومی، پیشگیری و مقابله با جرایم و مفسدات اجتماعی و امنیتی؛
- گسترش و عمق بخشیدن به روحیه تعاون و مشارکت عمومی و شوراهای اسلامی شهر و روستا؛
- کاهش مخاطرات و آلودگی های تهدید کننده سلامت، اصلاح الگوی تغذیه جامعه با بهبود ترکیب و سلامت مواد غذایی، توسعه کمی و کیفی بیمه های سلامت؛
- مبارزه همه جانبه با مواد مخدر و روانگردان و اهتمام به اجرای سیاست های کلی مبارزه با مواد مخدر؛
- استفاده از ابزارهای فرهنگی، آموزشی و رسانه ها برای پیشگیری و مقابله با ناهنجاری های فرهنگی و اجتماعی؛
- ارتقاء شاخص های توسعه انسانی، سرمایه اجتماعی، هویت فرهنگی و احیاء میراث معنوی متناسب با مقتضیات و قابلیت های توسعه محدوده مورد مطالعه؛
- حمایت از گسترش فعالیت های گردشگری با تأکید بر سفرهای زیارتی؛
- توسعه نقش و جایگاه زنان در سطوح و تصمیم سازی تصمیم گیری استان؛

- ارتقاء نقش ورزش در تأمین سلامت جسمی و گسترش ورزش‌های پرورشی، همگانی، تفریحی، قهرمانی و حرفه‌ای؛
- توسعه سرمایه انسانی دانش پایه و تخصصی؛
- سازماندهی و بسیج امکانات و ظرفیتهای کشور در جهت افزایش سهم کشور در تولیدات علمی جهان (تقویت نهضت نرم افزاری و ترویج پژوهش، کسب فناوری به ویژه فناوری های نو شامل ریز فناوری و فناوری های زیستی، اطلاعات و ارتباطات، زیست محیطی – هوا فضا و هسته ای)؛
- اصلاح نظام اداری و قضایی در جهت: افزایش تحرک و کارایی، بهبود خدمات رسانی به مردم، تأمین کرامت و معیشت کارکنان، به کارگیری مدیران و قضات لایق و امین و تأمین شغلی آنان، حذف یا ادغام مدیریت های موازی، تأکید بر تمرکز زدایی در حوزه های اداری و اجرایی، پیشگیری از فساد اداری و مبارزه با آن و تنظیم قوانین مورد نیاز؛
- تحول در نظام آموزش عالی و پژوهش در موارد زیر:
  - الف) افزایش بودجه تحقیق و پژوهش به ۳ درصد تولید ناخالص داخلی تا پایان برنامه پنجم و افزایش ورود دانش آموختگان دوره کارشناسی به دوره های تحصیلات تکمیلی به ۲۰ درصد
  - ب) ارتباط مؤثر بین دانشگاهها و مراکز پژوهشی با صنعت و بخش های مربوط جامعه؛
  - ج) توانمندسازی بخش غیردولتی برای مشارکت در تولید علم و فناوری؛
  - د) دستیابی به فناوری های پیشرفته مورد نیاز.
- تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و در صحنه های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه عرصه ها و توجه ویژه به نقش سازنده آنان؛
- توسعه نظام های پیشگیری از آسیب های فردی و اجتماعی؛
- حمایت از اقشار محروم و زنان سرپرست خانوار.

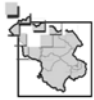
هـ) اقتصادی

• کشاورزی

- تأمین امنیت غذایی با تکیه بر تولید از منابع داخلی و تأکید بر خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی؛
- تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی و توسعه بخش‌های صنعت و خدمات، به گونه‌ای که علاوه بر جذب سرریز شاغلین کشاورزی و پشتیبانی از این بخش، فرصت‌های جدید شغلی مورد نیاز کشور را تأمین نمایند؛
- توسعه کشاورزی با بهره‌برداری از پتانسیل منابع خاک، اقلیم و ارتقاء سطح فناوری و نوین‌سازی ساختار بخش با اولویت زیربخش باغداری (با تأکید بر محصولات نظیر زیتون و میوه‌های سردسیری) و زراعت (با تأکید بر نباتات علوفه‌ای) و توسعه دامپروری صنعتی، زراعت چوب؛
- یکپارچه سازی اراضی و تبدیل اراضی دیم به آبی مکانیزه در چارچوب نظام تخصیص منابع آب در حوضه آبریز و در نظر گرفتن نیازهای پایین دست، توسعه باغداری با تأکید بر زیتون، انگور و سیب، توسعه فعالیت‌های آبریز پروری و تبدیل دامداری‌های سنتی به صنعتی؛
- گسترش اراضی آبی کشاورزی، ارتقاء فن‌آوری و نوین‌سازی فعالیت‌های این بخش و توسعه دامداری‌های صنعتی و مجتمع‌های آبریز پروری.

• صنعت و معدن

- ایجاد و توسعه واحدهای صنعتی فراوری مواد معدنی؛
- توسعه صنعتی و معدنی متناسب با ظرفیت‌ها و قابلیت‌های استان و با حفظ تعادل در محیط زیست؛
- تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی و صنایع معدنی (ذوب فلزات و کانی‌های غیرفلزی)، صنایع مرتبط با حمل و نقل و صنایع ICT به عنوان صنایع اولویت دار؛
- گسترش و بهره‌برداری از مواد معدنی و توسعه واحدهای صنعتی فرآوری آن با توجه به قابلیت‌های استان در زمینه مواد معدنی شیمیایی با تأکید بر معادن سرب، روی و مس؛
- افزایش سهم فعالیت‌های صنعتی و معدنی و خدماتی در مناطق دارای توان این فعالیت‌ها و برای جذب و نگهداشت جمعیت در این مناطق؛

- توسعه بهره برداری از قابلیت های معدنی کشور به عنوان یکی از مزیت های نسبی سرزمین با تأکید بر حداکثر نمودن عملیات فرآوری معدنی و کاهش صادرات مواد خام معدنی به گونه ای که به افزایش سهم این بخش در اقتصاد ملی بیانجامد؛
- توسعه صنایع پشتیبان حمل و نقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل و نقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد؛
- توسعه بخش صنعت و ایجاد خوشه های صنعتی با تأکید بر صنایع متالوژی و ذوب فلزات، قطعه سازی و ماشین آلات، صنایع پتروشیمی، صنایع نساجی و گسترش صنایع تبدیلی و تکمیلی؛
- ایجاد خوشه های صنعتی با تأکید بر صنایع متالوژی، نساجی، ذوب فلزات و صنایع مرتبط با انرژی و قطعه سازی و ماشین آلات و توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع تبدیلی، تکمیلی، غذایی، فلزی، خودروسازی، برق و الکترونیک.
- **خدمات، بازرگانی، مالی و اعتباری**
- افزایش سهم بخش تعاونی در اقتصاد و حمایت دولت از تشکیل و توسعه تعاونی ها و ایجاد و گسترش شهرک ها و مجتمع های تعاونی از طریق تخفیف مالیاتی و ارائه تسهیلات اعتباری حمایتی؛
- توانمندسازی بخش های خصوصی و تعاونی برای ایفای فعالیت های گسترده و اداره بنگاه های اقتصادی بزرگ؛
- ایجاد و توسعه امکانات و خدمات نوین بازرگانی با توجه به چشم انداز توسعه صنعتی و به منظور بهره گیری از مزیت های تولیدی و فضایی؛
- ارتقاء ظرفیت و توانمندی های بخش تعاونی از طریق تسهیل فرایند دستیابی به منابع، اطلاعات، فناوری، ارتباطات و توسعه پیوندهای فنی، اقتصادی و مالی آن؛
- شتاب بخشیدن به رشد اقتصادی، گسترش مالکیت در سطح عموم مردم به منظور تأمین عدالت اجتماعی، ارتقاء کارایی بنگاه های اقتصادی و بهره وری منابع مادی و انسانی و فناوری؛
- کاستن از بار مالی و مدیریتی دولت در تصدی فعالیت های اقتصادی؛
- افزایش سطح عمومی اشتغال، تشویق اقشار مردم به پس انداز و سرمایه گذاری و بهبود درآمد خانوارها؛
- افزایش نرخ سرمایه گذاری، درآمد سرانه، تولید ناخالص، نرخ اشتغال؛

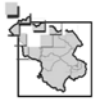
- مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم درآمد و کاهش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی جامعه؛
- توسعه سرمایه گذاری از طریق کاهش شکاف پس‌انداز، سرمایه‌گذاری با حفظ نسبت پس‌انداز به تولید ناخالص داخلی حداقل در سطح ۴۰ درصد و جذب منابع؛
- تلاش برای دستیابی به اقتصادی متنوع و متکی بر منابع دانش و آگاهی، سرمایه انسانی و فناوری نوین؛
- نهادینه سازی بهره‌وری و ایجاد ساز و کار مناسب برای رشد بهره‌وری عوامل تولید (انرژی، سرمایه، نیروی کار، آب و خاک و غیره) (پشتیبانی از کارآفرینی، نوآوری و استعدادهای فنی و پژوهشی)؛
- تثبیت فضای اطمینان بخش برای فعالان اقتصادی و سرمایه گذاران با اتکا به مزیت های نسبی و رقابتی و خلق مزیت‌های جدید و حمایت از مالکیت و کلیه حقوق ناشی از آن؛
- توجه و عنایت جدی برای مشارکت‌جویی از عامه مردم در فعالیتهای اقتصادی؛
- بهبود فضای کسب و کار کشور با تأکید بر ثبات محیط اقتصاد کلان، فراهم آوردن زیرساخت‌های ارتباطی، اطلاعاتی، حقوقی، علمی و فناوری مورد نیاز، کاهش خطرپذیری کلان اقتصادی، ارائه مستمر آمار و اطلاعات به صورت شفاف و منظم به جامعه؛
- حمایت از شکل‌گیری بازارهای رقابتی؛
- تأمین بیمه فراگیر و کارآمد و گسترش کمی و کیفی نظام تأمین اجتماعی و خدمات بیمه درمان؛
- توسعه و ارتقای استانداردهای ملی و انطباق نظام‌های ارزیابی کیفیت با استانداردهای بین‌المللی؛
- نظارت و پشتیبانی مراجع ذی‌ربط بعد از واگذاری برای تحقق اهداف واگذاری؛
- استفاده از روش‌های معتبر و سالم واگذاری با تأکید بر بورس، تقویت تشکیلات واگذاری، برقراری جریان شفاف اطلاع‌رسانی، ایجاد فرصت‌های برابر برای همه، بهره‌گیری از عرضه تدریجی سهام شرکت‌های بزرگ در بورس به منظور دستیابی به قیمت پایه سهام؛
- ایجاد خوداتکایی برای خانواده مستضعف و محروم و تقویت تأمین اجتماعی؛
- تحقق رشد اقتصادی پیوسته، با ثبات و پرشتاب متناسب با اهداف چشم‌انداز (ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری)؛
- تحقق رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸ درصد نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی

- ارائه تسهیلات از منابع صندوق توسعه ملی به بخش های خصوصی، تعاونی و عمومی غیردولتی با هدف تولید و توسعه سرمایه گذاری در داخل و خارج کشور با در نظر گرفتن شرایط رقابتی و بازدهی مناسب اقتصادی؛
  - اصلاح ساختار نظام بانکی با اجرای کامل و روزآمد قانون بانکداری بدون ربا و نهادینه کردن نظام های قرض الحسنه، تأمین اعتبارات خود و اعتبارات لازم برای سرمایه گذاریهای بزرگ
  - تکمیل بانک اطلاعات مربوط به اقشار دو دهک پایین درآمدی و به هنگام کردم مداوم آن؛
  - انجام اقدامات ضروری برای رساندن نرخ بیکاری به ۷ درصد؛
  - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه ای، حمل و نقل و ترانزیت و استفاده از فناوری های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین المللی کشور؛
  - افزایش نقش بخش خصوصی و نظام بانکی در گسترش فعالیت های اقتصادی با توجه به قابلیت های استان؛
  - توسعه ظرفیتهای گردشگری استان با سطوح عملکرد استانی، ملی و فراملی از طریق حفظ و احیاء آثار تاریخی؛
  - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری با استفاده از ظرفیت های طبیعی، تاریخی و میراث فرهنگی؛
  - ایجاد و توسعه زیرساخت های گردشگری و تجهیز کانون های تفریحی و سیاحتی در عرصه های گردشگری و توسعه کیفی هنرهای سنتی و صنایع دستی؛
- توجه به مجموعه رسالت ها و مأموریت های تعیین شده در اسناد فرادست به منظور توسعه استان زنجان نشان می دهد این مأموریت ها با توجه به مجموعه توان ها و امکانات، ضعف ها و تنگناهای موجود در استان از منظر محیطی، زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تعریف شده است و در مجموع و در نگاه کلی، استان زنجان توان پاسخگویی به تمامی این مأموریت ها و رسالت ها را دارد، هرچند دستیابی به این رسالت ها و مأموریت ها با ملاحظات اساسی به شرح زیر مواجه است:
- تحقق برخی رسالت ها و مأموریت ها در افق بلند مدت میسر است و برخی از این مأموریت ها در حال حاضر محقق گردیده است.
  - از آنجا که مأموریت ها و رسالت های تعیین شده برای توسعه استان به ویژه آن بخش از مأموریت ها که در اسناد کلان ملی آورده شده است، رویکردی جامع، کلی و غیرکمی دارد، بنابراین دستیابی به این اهداف نیازمند تدوین برنامه ها و طرح های مشخص و تدقیق موضوع در حوزه های بخشی و میان بخشی است.

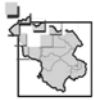
- بی‌شک توان پاسخگویی به مأموریت‌ها و رسالت‌های استان زنجان نیازمند نگرشی جامع و یکپارچه نگر با در نظر گرفتن تمامی امکانات، قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه در سطح استان دارد و توجه به مباحث پیشین و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات بیانگر آن است که روند کنونی، با تحقق رسالت‌ها و اهداف تعیین شده در استان هم‌سو نیست، بنابراین با وجود توان پاسخگویی استان برای دستیابی به این مأموریت‌ها و رسالت‌ها، دستیابی به آن‌ها نیازمند تغییر و دگرگونی این روندهاست. مهم‌ترین روندهای یاد شده به شرح زیر است:
- روند استقرار جمعیت و نظام سکونت‌گزینی به سمت تعادل حرکت نمی‌کند.
- در بسیاری موارد استقرار جمعیت و فعالیت در سطح استان متناسب با توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بوم‌ها نیست.
- روندهای حاکم بر بهره‌برداری از منابع طبیعی در همه موارد نشان‌دهنده استفاده پایدار از منابع آب و خاک نیست، چراکه در بسیاری از مناطق استان پوشش گیاهی با گرایش منفی شدید روبروست و وجود دام‌مازاد بر ظرفیت مراتع و برتری الگوی زراعت دیم سبب تخریب منابع طبیعی شده است و تنوع زیستی با روند کاهش روبروست، همچنین به دلیل وجود تخلقات صید و شکار در مناطق حفاظت شده، حفظ و بهره‌برداری از منابع طبیعی با چالش جدی مواجه است. همچنین بین میزان منابع آب سطحی قابل استحصال با میزان کنترل و ذخیره‌سازی این منابع و فرایند استقرار شیوه‌های مدرن آبیاری و مدیریت بهینه بر این منابع تناسبی وجود ندارد. از سوی دیگر روند برداشت بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی از طریق چاه سبب شده است تا بیلان بسیاری از آبخوان‌ها منفی باشد و روند کاهنده سطح سفره‌های آب زیرزمینی استمرار داشته باشد. این موضوع با اهداف و رسالت‌های تعیین شده برای استان در بخش محیط زیست تناقض دارد.
- توسعه زیرساخت‌ها و شبکه‌های زیربنایی استان با قابلیت‌های سرزمین تناسب کافی ندارد و این موضوع سبب تراکم سهم فعالیت و جمعیت در مناطق خاص و روند کاهش این سهم در مناطق فاقد این شبکه باشد. این موضوع مانع تحقق مأموریت تعریف شده در اسناد بالا دست برای تقویت پیوندهای اقتصادی درون و برون استانی و جهت بهره‌گیری از وضعیت ممتاز استان و تسهیل ارتباطات فراملی شده است.
- امکان استفاده بهینه از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به جهت عدم ایجاد و توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در تمام مناطق استان در شرایط کنونی میسر نیست.

- روندهای موجود جمعیت و نظام سکونتگاهی استان امکان تحقق رسالت‌ها و مأموریت‌ها تعیین شده در اسناد فرادست را ندارد چراکه استقرار جمعیت و فعالیت‌ها در استان زنجان طی دهه‌های گذشته روندی تمرکزگرا و به سمت مناطق خاص داشته است، از سوی دیگر به دلیل عدم ایجاد زمینه‌های اشتغال و فعالیت و سرمایه‌گذاری در مناطق مهاجر فرست، بسیاری از این مناطق جمعیت خود را از دست داده‌اند. این روند مهاجر فرستی در سکونتگاه‌های روستایی واقع در مناطق شمالی و جنوبی استان و به ویژه در چهار شهرستان ماهنشان، خدابنده، ایجرود و طارم بیشتر دیده می‌شود.
- پیوندهای کالبدی، اقتصادی و اجتماعی موجود در استان پاسخگوی مأموریت‌ها و رسالت‌های تعریف شده برای توسعه استان نیست و عدم وجود نظام سلسله مراتب سکونتگاه‌های شهری و روستایی و نبود نظام خدمات‌رسانی متوازن برای این شبکه سکونتگاهی مانع مهم تحقق این اهداف است.
- به دلیل عدم وجود تعادل و توازن منطقه‌ای در سطح استان و در نظام سکونتگاهی شهری و روستایی و فعالیت امکان گسترش عدالت اجتماعی مبتنی بر اصول آمایش سرزمین فراهم نشده است.
- روندهای حاکم بر ایجاد و توسعه مراکز آموزش عالی و مراکز پژوهشی و دیگر مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای استان متعادل نیست و ارتباط مؤثری نیز بین این مراکز با بخش‌های مختلف اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) و دیگر بخش‌های جامعه وجود ندارد. همین امر باعث شده است تا توسعه منابع انسانی در استان متناسب با اهداف تعریف شده در اسناد بالادست نباشد.
- تحقق مأموریت‌های تعیین شده برای اصلاح الگوهای تغذیه و سلامت مواد غذایی، به دلیل وجود برخی مخاطرات و آلودگی‌های تهدید کننده سلامت با چالش جدی روبروست.
- گرچه اهداف تعیین شده در بخش اقتصاد کشاورزی با توان‌ها و قابلیت‌های استان هم‌سو است و این استان توان پاسخگویی به تمام این اهداف را دارد لیکن دستیابی به این مهم نیازمند تغییر روندهای موجود برای بهره‌برداری پایدار از منابع خاک، ارتقای سطح فناوری‌های مورد استفاده، توقف روندهای موجود در زراعت دیم، گسترش اراضی آبی و توسعه دامداری‌های صنعتی است. همچنین در بخش صنعت و معدن روند حاکم بر صدور مواد خام معدنی نشان دهنده توسعه موزون روند استخراج و توسعه صنایع معدنی نیست و عدم شکل‌گیری زنجیره‌های تولید و خوشه‌های صنعتی و معدنی و صنایع تبدیلی و بسته‌بندی مانع دستیابی به مأموریت تعریف شده برای استان جهت توسعه پایدار کشاورزی، صنعتی، معدنی و خدماتی شده است.

- عدم توسعه زیرساخت‌های فناوری ارتباطات و اطلاعات در مناطق مختلف استان امکان پاسخگویی به مأموریت‌های تعریف شده در استان جهت تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات، افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای نوین را دشوار نموده است.
- با توجه به اهداف تعیین شده برای توسعه گردشگری در استان زنجان به دلیل عدم توسعه شبکه‌های زیربنایی و زیرساخت‌ها در مناطق دارای ظرفیت‌های گردشگری طبیعی و تاریخی امکان دستیابی به این اهداف در شرایط کنونی میسر نیست.

منابع و مأخذ

- اداره کل پست استان زنجان (۱۳۸۶)؛ مساحت تحت پوشش دفاتر پستی در شهرستان های استان زنجان در سال های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵، گزارش منتشر نشده.
- اداره کل صدا و سیمای مرکز زنجان (۱۳۸۶)؛ گسترش پوشش رادیویی و تلویزیونی در سطح استان زنجان و مقایسه آن با کشور در سال ۱۳۸۶، گزارش منتشر نشده.
- پیرز، جان، دی و ریچارد بی، رابینسون (۱۳۸۳)؛ مدیریت راهبردی (برنامه ریزی، اجرا و کنترل)، انتشارات سمت، تهران.
- حکمت نیا، حسن و موسوی، میرنجف (۱۳۸۵)؛ کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه‌ای، یزد، نشر علم نوین.
- سازمان حمل و نقل و پایانه های مسافربری استان زنجان (۱۳۸۶)؛ تعداد سفر باری و بار حمل شده از استان زنجان به سایر استان ها در سال ۱۳۸۴، گزارش منتشر نشده.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان زنجان (۱۳۸۴)؛ سالنامه آماری استان زنجان در سال ۱۳۸۴، زنجان، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان زنجان.
- شارمند (۱۳۷۷)؛ طرح جامع ناحیه زنجان، بررسی اوضاع و احوال فرهنگی، اجتماعی و تاریخی استان زنجان، زنجان، سازمان مسکن و شهرسازی استان زنجان.
- کرباسی، عبدالرضا، منوری، مسعود و موگویی، رکسانا (۱۳۸۶)؛ مدیریت استراتژیک در محیط زیست، چاپ اول، تهران، انتشارات کاوش قلم.
- مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان در سال ۱۳۵۵، انتشارات مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان در سال ۱۳۶۵، انتشارات مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان در سال ۱۳۷۵، انتشارات مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان، وبگاه مرکز آمار ایران.

- مشکینی، ابوالفضل (۱۳۸۲)؛ نارسایی های فضایی نظام شهری استان زنجان، پایان نامه دکتری؛ به راهنمایی دکتر ژیلا سجادی و دکتر محمد تقی رضویان، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین.
- معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان (دفتر برنامه ریزی و بودجه) (۱۳۸۸)؛ مجموعه اسناد توسعه (اسناد پایه)، زنجان، انتشارات استانداری زنجان (معاونت برنامه ریزی)
- مهندسین مشاور سبزاندیش پایش (ساپ) (۱۳۸۳)؛ طرح جامع گردشگری استان زنجان، سازمان میراث فرهنگ و گردشگری، مدیریت میراث فرهنگی و گردشگری استان زنجان.
- وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۸۳)؛ آمارنامه کشاورزی، جلد دوم.

۵-۲- تعارض و توازن بین نیازهای عناصر فضایی در

استفاده از منابع موجود

۵-۲-۱- منابع طبیعی

۵-۲-۱- منابع طبیعی

تعارض در بهره برداری از منابع طبیعی هنگامی بروز می‌کند که در مصرف و استفاده از منابع طبیعی و تولید این منابع تعادل وجود نداشته باشد، و نقطه مقابل آن هنگامی است که در استفاده از منابع موجود و استقرار عناصر فضایی در پهنه‌ی سرزمین توازن بین مصرف کنندگان و تولیدکنندگان محیط طبیعی (خاک و رستنی‌ها) برقرار باشد. در این حالت محیط طبیعی از پایداری اکولوژیک برخوردار شده و سیر توالی اکولوژیکی را در بستر زمان طی می‌نماید؛ به عنوان نمونه چنانچه تعداد دام مورد استفاده انسان به اندازه و متناسب با ظرفیت برد مراتع و چراگاه باشد، پوشش مرتعی به عنوان یک منبع طبیعی در حالت توازن و وضعیت فعال خواهد بود در غیر این صورت معادله توازن اکولوژیکی انسان در بهره برداری از منابع طبیعی دچار اختلال و عدم تعادل و توازن شده و این منبع طبیعی سیر قهقرایی بُرد را خواهد پیمود. افزون بر این گاهی انسان با دخل و تصرف سنجیده برای افزایش برداشت از منابع طبیعی (به عنوان مثال با کوددهی و آبیاری در عملیات کشاورزی) می‌کوشد تا بدین طریق میزان تولید طبیعی را افزایش دهد. در این وضعیت نیز چنانچه میزان مصرف و برداشت بیش از توان تولیدی محیط باشد، موجب برهم خوردن تعادل و توازن اکولوژیک خواهد شد. علاوه بر این در محیط‌های انسان ساخت (همانند: کشتزارها، شهرها و روستاها و مراکز تولید صنعتی) تنها مصرف بیش از توان تولید باعث تعارض و عدم توازن منابع طبیعی نمی‌شود، بلکه عدم توجه و دقت در نوع کمک رسانی به محیط برای افزایش تولید یا نحوه و شیوه تولید و بهره برداری از محیط می‌تواند باعث عدم توازن در منابع طبیعی و عدم تعادل اکولوژیکی محیط شود. بنابراین علاوه بر مصرف مستقیم انسان از منابع طبیعی، میزان مصرف، نوع و شیوه مصرف، نوع بهره برداری از منابع، باعث اختلال و عدم توازن و تعارض در منابع طبیعی خواهد شد.

بنابه مراتب فوق در این بخش مهم‌ترین تعارض‌ها و توازن‌ها در عناصر فضایی موجود و استفاده از منابع طبیعی در سطح استان مورد تحلیل قرار گرفته است. استان زنجان با وسعتی بیش از ۲۲ هزار کیلومتر مربع در شمال غرب فلات ایران واقع شده است. از نظر مختصات جغرافیایی بین ۷' و ۴۷° تا ۳۵' و ۴۸° طول شرقی و ۳۷' و ۳۵° تا ۷' و ۳۶° عرض

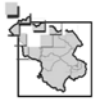
شمالی قرار گرفته است. این استان به لحاظ موقعیت با ۷ استان گیلان، آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، همدان، قزوین و کردستان، همسایه است. از این نظر استان زنجان از جمله استان‌های کشور است که دارای بیشترین تعداد همجواری (همانند استان اصفهان) با استان‌های همجوار است. این ویژگی یک مزیت ویژه و توان جغرافیایی مناسب برای استان جهت احیای نقش‌های منطقه‌ای و مرکزیت ارتباطی میان استان‌های پیرامون پدید آورده است؛ چرا که استان زنجان در حد واسط شمال، مرکز و شمال غرب کشور از این ویژگی بسیار ممتاز برخوردار است که بتواند نقش توقفگاهی بار و مسافر را پذیرا شود. چرا که غالب کالاها و مواد ورودی از خارج کشور و استان‌های مرزی و شمال و شمال غرب کشور از محورهای ارتباطی استان عبور می‌نماید. از سوی دیگر عمده بار و کالای صادر از مراکز جمعیت و فعالیت در جنوب و مرکز کشور از این محور عبور می‌نماید.

از دیگر قابلیت‌های استان زنجان که از موقعیت جغرافیایی خاص آن تأثیر می‌پذیرد، موارد زیر حائز اهمیت بیش‌تری است:

- عبور شبکه‌ی حمل و نقل و امکانات زیربنایی شامل آزاد راه، راه آهن، راه ترانزیت تهران، تبریز، اروپا، شبکه برق و گاز و خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی از استان زنجان؛
- استقرار مراکز مهم جمعیتی و بازارهای عمده‌ی مصرف با جمعیتی حدود ۵۰ درصد جمعیت کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری از شهر زنجان (مرکز استان)؛
- استقرار بازارهای تولید به میزان حدود ۵۶ درصد تولید ناخالص داخلی (بدون نفت خام و گاز طبیعی)، در شعاع ۴۰۰ کیلومتری از مرکز استان.

این ویژگی برای استان این فرصت را فراهم آورده است تا نقش‌ها و عملکردهای چندگانه در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را پذیرا گردد. افزون بر این از آن جا که در ۴ استان همسایه‌ی مرزی استان زنجان به دلیل پاره‌ای ملاحظات سیاسی، امنیتی و دفاعی، انجام برخی فعالیت‌ها و استقرار برخی امکانات با محدودیت‌هایی مواجه است، لذا استان زنجان به عنوان نزدیک‌ترین همسایه به این استان‌های مرزی از موقعیت جغرافیایی متمیزی برای انجام فعالیت‌ها و استقرار امکانات پشتیبان زندگی و فعالیت در استان‌های همجوار برخوردار است.

همچنین با توجه به حوزه‌ی نفوذ قوی و تسلط کلان‌شهرهایی چون تهران و تبریز بر سکونتگاه‌های شهری و روستایی در عرصه‌های خدمات‌رسانی و جذب جمعیت و امکانات و سرمایه این مناطق، در صورت تقویت نقش و عملکرد این استان در ارائه‌ی خدمات و امکانات به استان‌های مرز نشین، از یک سو از ناموزونی نظام سلسله مراتب

خدمات رسانی کشور کاسته خواهد شد و از سوی دیگر نقش مسلط و قطبی شده کلان‌شهرهای تهران و تبریز در پهنه‌ی کشور تعدیل خواهد شد. با این وجود به نظر می‌رسد تاکنون از موقعیت جغرافیایی ویژه‌ی استان برای ایفای نقش‌های ملی و منطقه‌ای و مرکزیت ارتباطی استان استفاده مناسبی نشده است و استان زنجان در پذیرش نقش‌های یاد شده و در جهت جذب سرریز جمعیت و سرمایه و فعالیت‌های استان‌های همجوار و کلان‌شهرهای تهران و تبریز چندان توفیقی نداشته است و همان‌گونه که در مبحث تهدیدات اقتصادی استان به تفصیل بیان شد، این استان از نظر استقرار شبکه‌های زیربنایی پشتیبان تولید، امکانات زیربنایی و توسعه‌ی گمرک، صادرات با وجود ظرفیت و توان بالا در وضعیت مناسبی قرار ندارد.

توزیع جغرافیایی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی و عناصر فضایی انسان ساخت در سطح استان متوازن نیست، بلکه این امکانات و زیرساخت‌ها تحت تأثیر تصمیمات و برنامه‌های کلان ملی و متأثر از موقعیت جغرافیایی استان در کشور به عنوان گلوگاه و پل ارتباطی مرکز، شمال و شمال‌غرب شکل گرفته است. در واقع استقرار شبکه‌های حمل و نقل، ارتباطات و سوخت و انرژی در محوری خاص در استقرار جمعیت و فعالیت در این محور بسیار مؤثر بوده است. از سوی دیگر سایر مناطق استان که از این امکانات محروم بوده‌اند، از فرایند توسعه و توسعه‌پذیری استان عقب مانده‌اند. در واقع توسعه‌ی خطی شبکه‌ی زیربنایی موجب بروز عدم تعادل و توازن در سطح استان و مانع تحقق عدالت فضایی در مناطق محروم از مواهب توسعه کالبدی شده است. در واقع ویژگی مهم شبکه‌ی ارتباطی درون استانی این است که این شبکه در تبعیت از نقاط سکونتگاهی مراکز شهرستان و بخش به صورت انشعابی از راه‌های فرعی ایجاد شده است و ارتباطات سکونتگاهی درون استانی از نظر شاخص تراکم راه بسیار ضعیف و یا ضعیف است.

موقعیت جغرافیایی استان زنجان و همجواری آن با استان‌های مرزی کشور و نقش‌پذیری آن به عنوان پل ارتباطی برای اتصال جنوب و مرکز کشور به شمال و شمال‌غرب کشور سبب شده است تا پدیده‌ی قاچاق کالا و اقتصاد زیرزمینی و خرید و فروش کالاهای غیرمجاز در استان رواج یابد و اقتصاد استان از این پدیده منفی آسیب ببیند.

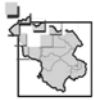
استان زنجان از نظر طبیعی، منطقه‌ای کوهستانی و مرتفع است. مهم‌ترین خصوصیات پستی و بلندی استان این که بیش‌ترین سطح استان در طبقه‌ی ارتفاعی ۲۲۰۰-۱۸۰۰ متر قرار گرفته است، به گونه‌ای که این طبقه‌ی ارتفاعی بیش از ۳۹/۲ درصد از مساحت استان را در بر گرفته است. کم ارتفاع‌ترین محدوده‌ی استان در شمال شرق استان (شهرستان طارم)، قرار گرفته است. بلندترین نقطه‌ی استان در کوه بلقیس ۳۳۲۸ متر و پست‌ترین نقطه‌ی استان با ارتفاع ۲۷۰ متر در حاشیه‌ی دریاچه‌ی سفیدرود، در شهرستان طارم واقع شده است. در واقع اختلاف ارتفاع قابل توجه ۳۰۵۸ متر بین

بلندترین و پست ترین مناطق استان باعث شکل گیری اقلیم های متفاوت و همچنین تنوع بسیار بالای گیاهی و جانوری در استان شده است.

زمان پیدایش رشته کوه های استان، دوره سوم زمین شناسی است، این کوه ها بیش تر از سنگ های ماسه ای و دولومیتی تشکیل شده اند و فرسایش دوره چهارم زمین شناسی، چهره ی آنها را دگرگون کرده است. یکی از ویژگی های بارز جغرافیای طبیعی استان، مجاورت ارتفاعات با دشت ها است که به تبع آن، تنوع سایر ویژگی های طبیعی از جمله انواع اقلیم و توزیع منابع آب سطحی و زیر سطحی، پوشش گیاهی و حیات وحش شکل گرفته است. مناطق کوهستانی استان اغلب دارای قله های مرتفعی هستند و در شهرستان های زنجان، طارم، ماهنشان و خدابنده قرار گرفته اند. سایر نقاط استان را دشت ها در بر گرفته اند. دشت های حاصلخیز سلطانیه زنجان، ابهر خرمدره، سجاس و حلب، قیدار و گرماب، زرین آباد گل تپه و دشت طارم و دشت ماهنشان انگوران از توان طبیعی و جغرافیایی قابل توجهی برای توسعه ی مراکز زیست و فعالیت برخوردارند و چون زمین های زراعی حاصلخیز و منابع آبی قابل اطمینان توان بسیار مناسبی برای توسعه فعالیت های اقتصادی به ویژه اقتصاد کشاورزی و دامپروری به این دشت ها داده است. مطالعات اقلیم استان نشان می دهد، نوع اقلیم از نیمه خشک خفیف تا اقلیم مرطوب متفاوت است. گرچه بخش عمده ی استان را اقلیم نیمه خشک خفیف در بر گرفته است و در این اقلیم تابستان ها خشک و زمستان های سرد و بسیار سرد حاکم است. متوسط بارندگی در استان ۲۸۱ میلی متر است که از متوسط بارندگی کشور (۲۵۱ میلی متر) بیش تر است. این تنوع اقلیمی در کنار ویژگی پستی و بلندی موجب پیدایش شرایط خاص اکولوژیک و تنوع زیستی جانوری و گیاهی در محدوده استان شده است و این استان را از نظر منابع طبیعی بسیار ارزشمند ساخته است. به ویژه آن که این قابلیت فرصت بسیار مناسبی برای توسعه ی اکوتوریسم و ژئوتوریسم در استان پدید آورده است. هر چند از این قابلیت در پهنه ی استان چندان استفاده ای نشده ای است و استان زنجان از نظر جذب گردشگر و به ویژه از نظر جذب و پذیرایی از علاقمندان طبیعت گردی چندان جایگاه مناسبی ندارد و زیرساخت ها و عناصر فضایی مناسب جابه جایی، اقامت و پذیرایی از گردشگران طبیعی جهت توسعه ی بوم گردی در استان ایجاد نشده است. مهم تر این که به نظر می رسد، در جهت معرفی و اطلاع رسانی این جاذبه ها به علاقمندان این بخش از گردشگری استان، چندان موفق عمل نشده است.

مناطق حفاظت شده انگوران، سرخ آباد، پناهگاه حیات وحش انگوران، منطقه ی شکار ممنوع خراسانلو و منطقه ی شکار ممنوع کوه قیدار و منطقه ی شکار ممنوع خرمنه سر از محدوده های شاخص، با ارزش حفاظتی کشور هستند که در محدوده ی استان زنجان قرار گرفته اند. این محدوده ها نمایانگر نمونه های برجسته ای از محیط طبیعی هستند، پدیده های

نمونه و نادر گیاهی، حیوانی و اشکال یا مناظر کم نظیر طبیعی و ژئومرفولوژیک را در خود جای داده اند و از جمله منابع طبیعی ارزشمند استان و حتی کشور محسوب می‌شوند. بز، بزکوهی، کل، قوچ و میش، خرس و آهوان دشت سهرین از مهم‌ترین گونه‌های شاخص جانوری این مناطق هستند. همچنین حدود ۱/۸۳ درصد از عرصه‌های جنگلی استان به عنوان ذخیره گاه جنگلی تحت مدیریت و حفاظت قرار دارد. این ذخیره گاه‌ها از نظر برخورداری نمونه‌های در حال انقراض، نادر، مورد تهدید، گونه‌های جنگلی بومی و با ارزش ژنتیکی برتر، واجد اهمیت هستند. گونه‌های غالب این مناطق ارس، بلوط، بنه، زالزالک، زرشک، شیرخشت، نسترن وحشی و بادام وحشی می‌باشند. عمده‌ترین تعارضات موجود در مناطق حفاظت شده و تحت مدیریت استان به شرح زیر است:

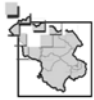
- تعارض بین فعالیت‌های اقتصادی و عمرانی و حضور دام در این مناطق حیات وحش این مناطق را تحت تأثیر قرار داده است. چرای بی‌رویه، زودرس و خارج از فصل و مازاد بر ظرفیت این مناطق باعث شده است تا مهم‌ترین منابع زیستی حیات وحش این مناطق از دسترسی آنها خارج شود و آنها را وادار به ترک زیستگاه اصلی آنها نماید. استقرار فرودگاه زنجان (تنها فرودگاه استان)، در مجاورت دشت آهوان سهرین و غرش ناشی از نشست و برخاست هواپیماها سبب کوچ اجباری بسیاری از آهوان این دشت در سال‌های گذشته شده است. همچنین عملیات راه سازی، احداث کارخانه کالسمین در منطقه‌ی انگوران، شخم اراضی و فعالیت‌های کشاورزی، زیستگاه‌های برخی از حیات وحش این مناطق را تخریب می‌کند. افزون بر این حضور انسان و دام در مناطق به ویژه در مقاطع حساس زمانی نظیر فصل جفت‌گیری و زایمان وحوش اثرات ناگواری بر حیات وحش این مناطق دارد؛

- قطع اشجار و درختچه و بوته‌زارها و دیگر سطوح مرتعی از دیگر تعارضات موجود در پهنه‌های طبیعی استان است که موجب تقلیل ارزش‌های زیستگاهی و نابودی پوشش گیاهی طبیعی استان می‌گردد. تخریب پوشش گیاهی جهت عملیات عمرانی، تعلیف دام و دیگر نیازهای معیشتی و سوختی روستاییان یا رمه‌گردانان باعث محدود شدن رویشگاه‌های طبیعی و از بین رفتن گونه‌های با ارزش گیاهی و زیستگاه‌های حیات وحش شده است. این گونه فعالیت‌ها در عرصه‌های طبیعی استان همراه چرای بی‌رویه یا تبدیل این محدوده‌ها به اراضی دیم موجب تخریب منابع طبیعی و کاهش تنوع زیستی گونه‌ها و تهدید زیست محیطی در سطح استان شده است؛

- شکار غیرمجاز و لزوم حفظ تنوع حیات وحش از دیگر تعارضات موجود در منابع طبیعی استان است. این تهدید در سال‌های گذشته تاکنون موجب کاهش جمعیت وحوش گردیده است؛
- بهره‌برداری از معادن در مقابل حفظ ارزش‌های طبیعی مناطق تحت مدیریت از دیگر جنبه‌های تعارض در بین عناصر فضایی انسان ساخت و منابع طبیعی استان در مقطع کنونی است. این نوع فعالیت به ویژه در شهرستان زنجان و ماهنشان اثرات تخریبی گسترده‌ای داشته و دارد. حضور انسان، استفاده از مواد منفجره، تردد وسایل نقلیه حمل بار و مواد معدنی و آلودگی منابع آب، خاک و صدا و هوا از دیگر جنبه‌های منفی این فعالیت در سطح استان است. از دیگر اثرات تخریبی این فعالیت از بین رفتن پوشش گیاهی، تشدید مهاجرت وحوش و ترک زیستگاه‌های آنها است.
- انواع فعالیت‌های انسانی و نفوذ آلودگی‌های زیست محیطی به مناطق حفاظت شده از دیگر تعارضات موجود در بهره‌برداری از منابع طبیعی استان است. اغلب طرح‌های توسعه صنعتی، معدنی، کشاورزی و دامپروری در پیرامون محدوده‌های واجد ارزش‌های زیستی و زیست محیطی سبب انتشار آلودگی به این مناطق و ورود تأثیرات سوء به این محدوده‌ها شده است. به نظر می‌رسد مدیریت و کنترل ضعیف متولیان امر در جهت حمایت و حفاظت از گونه‌های با ارزش و کمیاب گیاهی و جانوری و نبود هماهنگی بین متولیان توسعه فعالیت‌های صنعتی و معدنی با سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت محیط زیست استان جهت حمایت از گونه‌های با ارزش و کمیاب یکی از عوامل تشدید کننده اثرات تخریبی فعالیت‌های صنعتی و معدنی و دیگر فعالیت‌های عمرانی در این مناطق بوده است؛
- با وجود آن که استان زنجان از نظر تولید گیاهان دارویی و صنعتی از توان و قابلیت بالایی برخوردار است و گونه‌های گیاهی با ارزش دارویی و صنعتی چون: آویشن، باریجه، بابونه، گل راعی، علف چای، کنگر و ریواس، در مناطق مختلف استان به طور طبیعی می‌روید؛ لیکن تاکنون جهت سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری از این منابع طبیعی ارزشمند جهت توسعه صنایع دارویی در سطح استان اقدام چندانی نشده است؛ لذا از جمله تعارضات موجود در سطح استان در استفاده بهینه از منابع طبیعی و توسعه فعالیت‌های اقتصادی در سطح استان عدم استفاده پایدار و مطلوب از این منابع می‌باشد؛
- از دیگر تعارضات موجود بین نیازهای عناصر فضایی در استفاده منابع طبیعی استان وجود منابع متنوع و بسیار غنی مواد معدنی در سطح استان به ویژه معادن سرب و روی، گچ، باریتین، مرمربت، تراورتن، سنگ لاشه،

گرانیت و مارن آهکی است، به گونه‌ای که استان زنجان قطب تولید روی کشور و بزرگ‌ترین معدن سرب و روی خاورمیانه را در خود دارد. هرچند متأسفانه صنایع معدنی و فراوری استان متناسب با توان بالای تولید مواد معدنی استان رشد و توسعه نیافته است و قسمت عمده‌ی مواد معدنی استان به سبب نبود صنایع کانه آرایشی و فراوری به استان‌های همجوار صادر می‌شود. لذا بین فعالیت‌های معدنی استان و صنایع معدنی مرتبط با آن توازن و تعادل برقرار نشده است؛

● استان زنجان از نظر زمین شناسی دارای فعالیت‌های شدید تکتونیکی در دوره‌های مختلف زمین شناسی بوده است و همین امر باعث شده است تا این استان دارای گسل‌های فراوانی باشد. به سبب ویژگی‌های زمین ساخت و وجود گسل‌های اصلی و فرعی بخش وسیعی از استان در محدوده‌های با خطر بالای لرزه خیزی واقع شده است. بررسی مراکز عمده زیست و فعالیت در سطح استان نشان می‌دهد، قسمت عمده‌ی جمعیت و مهم‌ترین سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در محدوده‌های با خطر بالای زلزله خیزی قرار گرفته است. به گونه‌ای که از ۱۶ شهر استان تعداد ۱۲ شهر (معادل ۷۰ درصد شهرها و بیش از ۹۳/۲ درصد جمعیت شهری استان) در محدوده‌ی پر خطر از نظر زلزله‌خیزی قرار گرفته است. مهم‌تر این که بررسی کیفیت ابنیه و نوع مصالح در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان نشان می‌دهد، در محدوده‌های با خطر بالای زلزله کیفیت ابنیه بی‌دوام یا نیمه بی‌دوام است. این موضوع نشانگر آسیب‌پذیری بالای سکونتگاه‌های شهری و روستایی واقع در این محدوده در اثر بروز زلزله در این مناطق می‌باشد. اتخاذ تدابیر متناسب برای اصلاح الگوی ساخت به ویژه در سکونتگاه‌های روستایی و استفاده از مصالح بادوام و مقاوم در برابر زلزله و دیگر سوانح طبیعی از جمله ضرورت‌های مهم استان برای رفع تعارض موجود بین کیفیت ابنیه مسکن شهری و روستایی در مناطق واقع در محدوده‌های پرخطر زلزله می‌باشد. همچنین نیاز به آمادگی بیش‌تر برای مقابله در صورت بروز زلزله و مدیریت بهینه بحران ناشی از بروز این بلای طبیعی به شدت احساس می‌شود؛

● به دلیل ویژگی‌های پستی و بلندی و ارتفاعی استان سطح قابل توجهی از اراضی استان دارای شیب زیاد و محدودیت‌هایی برای انجام فعالیت است. حدود ۲۵ درصد از مساحت استان شیبی بالای ۱۵ درصد دارد. بررسی توزیع فضایی اراضی کشاورزی و دیم با توجه سطوح شیب استان نشان می‌دهد، در بسیاری از مناطق که به دلیل شیب زیاد برای زراعت دیم مجاز نمی‌باشد، این اراضی به زیرکشت دیم رفته است. این موضوع از دیگر تعارضات در زمینه‌ی بهره‌برداری‌های انسانی و استقرار فعالیت‌ها با توجه به ویژگی‌های طبیعی استان است.

همچنین از نظر ویژگی‌های اقلیمی و بارش‌های جوی در بسیاری از مناطق استان شرایط اقلیمی نیمه خشک حکمفرماست و با توجه به متوسط بارندگی در مناطق مختلف استان (۴۵۰-۲۰۰ میلی‌متر) و همچنین رژیم بارش دارای نوسان و نامنظم و سابقه وقوع خشکسالی در مناطق استان این ویژگی طبیعی با الگوی غالب کشاورزی استان که زراعت دیم است و به شدت وابسته به بارش‌های جوی است، در تعارض می‌باشد؛

- نبود تعادل بین ظرفیت مراتع و تعداد دام و خانوارهای بهره بردار وابسته به مراتع و چرای بی‌رویه و زودرس در مراتع سبب شده است تا اکثر تیپ‌های گیاهی استان با گرایش منفی روبه‌رو باشد (۸۶ درصد). همچنین غالب بودن شیوه‌های دامداری سنتی و رواج الگوی دیم در مناطق دارای پوشش مرتعی در گذشته موجب تخریب پوشش گیاهی گردیده است. همین امر باعث شده است تا تنها ۴ درصد مراتع استان دارای وضعیت عالی تا خوب باشد، نقطه مقابل آن ۵۲ درصد مراتع وضعیتی فقیر، خیلی فقیر و غیر قابل بهره برداری دارند و ۴۴ درصد بقیه سطح مراتع وضعیتی متوسط دارند. این امر بیانگر نامطلوب بودن شرایط پوشش گیاهی و ضرورت بازنگری در سیاست‌ها و برنامه‌های حفظ و بهره برداری از مراتع و پوشش گیاهی استان دارد. در واقع از جمله عوامل تهدید پوشش گیاهی و مراتع استان وجود دام و جمعیت بهره بردار مازاد (۸ برابر ظرفیت مراتع استان)، چرای خارج از فصل و دیمکاری بی‌ضابطه است. همچنین تبدیل مراتع به اراضی زراعی در سال‌های گذشته، مشاعی بودن اکثر مراتع، عدم شناخت مرتعداران از اصول صحیح مرتع و مرتعداری، کمبود آب شرب دام و عدم پراکنش صحیح دام در برخی مراتع، چرای بی‌رویه، زودرس و طولانی مدت و اختلافات محلی، سبب ایجاد تعارض و عدم توازن در بهره برداری از محدوده‌های دارای پوشش گیاهی طبیعی در استان شده است؛

- با وجود برخورداری استان زجان از توان اکولوژیک و گونه‌های شاخص گیاهی و جانوری، عوامل انسانی و توسعه زیرساخت‌ها در مناطق مختلف استان موجب کاهش برخی از گونه‌های جانوری، تخریب منابع زیستی، فرسایش شدید خاک و تخریب منابع گیاهی و رستنی‌ها شده است. از سوی دیگر فقر فرهنگ زیست محیطی در بین مردم و مسؤولین برای حفاظت بهینه از منابع آب و خاک، رستنی‌ها و حیات وحش، نبود قوانین و مقررات و استانداردهای مناسب زیست محیطی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی، عدم هماهنگی لازم بین مراجع صادرکننده مجوزهای استقرار فعالیت‌های صنعتی و معدنی با ضوابط زیست محیطی و یا عدم اجرای دقیق مقررات مربوطه، نبود بانک اطلاعاتی جامع از فون و فلور استان، ناکافی بودن مطالعات تحقیقاتی در خصوص شناسایی

و ارزیابی دقیق توان‌های طبیعی و زیست محیطی استان و عدم تطابق کاربری‌های تخصیص یافته با شرایط اکولوژیک مناطق مختلف، از دیگر تعارضات کنونی استان در بخش محیطی و زیست محیطی است؛

- گرچه وجود منابع آب سطحی و زیرزمینی فراوان و با قابلیت استحصال بالا از مزیت‌های استان برای توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌شود، لیکن ظرفیت ذخیره‌سازی منابع آب سطحی استان در مقطع کنونی به میزان $87/3$ میلیون مترمکعب با ظرفیت منابع قابل استحصال (حدود 2 میلیارد متر مکعب)، هیچ تناسبی ندارد. از سوی دیگر شاخص‌های بهره‌برداری از منابع آب استان در مقایسه با شاخص‌های کشور از عدم توازن و اختلاف قابل توجه در بهره‌برداری از منابع آب سطحی و زیرزمینی بین استان و کشور حکایت دارد. به گونه‌ای که شاخص استحصال آب سطحی نسبت به آب‌های سطحی در دسترس در سطح کشور $46/7$ درصد و همچنین شاخص برای استان $27/3$ درصد در سال 1384 بوده است که اختلاف شاخص رقمی معادل $19/4$ - درصد نشان می‌دهد (شرکت آب منطقه‌ای استان زنجان، 1384). همچنین شاخص استحصال آب زیرزمینی نسبت به کل آب استحصال در سطح کشور $53/8$ و در سطح استان $64/7$ درصد این موضوع بیانگر $10/9$ + اختلاف شاخص بین استان و کشور از یک سو و نشان دهنده‌ی اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی در سطح استان نسبت به کل کشور است که این امر خود از معضلات استان در بخش منابع آب می‌باشد؛

- با وجود منابع آب سطحی فراوان (دایمی، فصلی و موقت)، میزان سرمایه‌گذاری برای ساخت انواع سدها و از جمله سدهای خاکی و انحرافی و گسترش سطوح زیر کشت آبی (زراعی و باغی) و استفاده بهینه و مطلوب از این منابع آب سطحی به هیچ وجه کافی نیست و در این ارتباط استان از برنامه‌های توسعه در بخش آب بسیار عقب افتاده است؛

- از دیگر تعارضات موجود در بخش آب عدم تناسب بین ظرفیت‌های ذخیره آب‌های سطحی در سطح استان و اراضی زراعی و باغی آبی و فعالیت‌های مرتبط با آبی‌پروری و شیلات است که امکان توسعه‌ی فضاهای فعالیتی برای توسعه‌ی آبی‌پروری و پرورش آبزیان در بسیاری از مناطق استان وجود دارد؛

- میزان فعالیت‌های مرتبط با بخش کشاورزی در سطح استان با توان توسعه‌ی کشاورزی استان از جمله وجود دشت‌های حاصلخیز، منابع غنی آب‌های سطحی و در کنار ویژگی‌های مساعد اقلیمی استان جهت کشت محصولات خاص و پرورش دام، طیور و آبزیان تناسب چندانی ندارد. این موضوع بیانگر سرمایه‌گذاری ناکافی در بخش آب و خاک و کافی نبودن سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و کمبود تأسیسات و تجهیزات و زیرساخت

های توسعه این بخش با توجه به توان توسعه‌ی کشاورزی استان است. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که تنوع اقلیمی و زیستی بالای استان با وجود وسعت کم و اختلاف دما و ارتفاع زیاد این فرصت را برای این پهنه از کشور پدید آورده است تا در زمینه‌ی تولید انواع محصولات کشاورزی گرمسیری و سردسیری و تولیدات دامی بسیار بیش از وضع موجود فعالیت نماید. این قابلیت واجد این مزیت ویژه است که در صورت توسعه‌ی بخش کشاورزی در مناطق حاشیه‌ای و استقرار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی مرتبط و وابسته به آن، امکان تمرکززدایی و توسعه متعادل فضایی در سطح استان و کاهش عدم تعادل‌های کنونی در محدوده‌های خاص تمرکز سرمایه‌گذاری در استان فراهم خواهد شد؛

- عدم توازن در استفاده از منابع آب سطحی و زیرسطحی و وابستگی شدید استان به منابع آب زیرزمینی به ویژه در مصارف شرب و بهداشت شهری و روستایی، بخش صنعت و خدمات معضل دیگر استان در مقطع کنونی است. در حال حاضر حدود صد در صد نیاز به مصارف یاد شده از منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود. با وجود منابع قابل توجه آب‌های سطحی و به دلیل استفاده نه چندان مطلوب از این منابع از یک سو و گسترش حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق در دهه‌های اخیر به عنوان شیوه غالب استحصال آب زیرزمینی از سوی دیگر باعث شده است تا به دلیل برداشت زیاد سطح آب‌های زمینی افت نماید و شیوه‌های دیگر استحصال از جمله قنات محدود و متروک گردد. از سویی افت سطح آب‌های زیرزمینی در بسیاری موارد سبب خشک شدن قنات‌ها و چشمه‌ها، مخروبه شدن آنها یا نقصان میزان آبدهی آنها شده است؛

- اشکال دیگر در استفاده از منابع آب زیرزمینی استان این که بیش‌ترین برداشت آب زیرزمینی از طریق چاه‌های عمیق و نیمه عمیق است و در مرتبه بعد چشمه و قنات قرار دارد. روند نزولی سطح منابع آب زیرزمینی استان در سال‌های ۷۱-۷۰ تا ۸۵-۸۴ در برخی محدوده‌ها بیش از ۴/۹ متر کاهش داشته است (کاهش متوسط سالانه ۵۵ تا ۲۶ سانتی‌متر) این روند نزولی در تمامی استان یکسان نیست و روند نزولی سطح منابع آب در حوزه‌ها و زیرحوزه‌های مطالعاتی استان نوساناتی داشته است و این کاهش بین ۳/۲ متر تا ۱۰/۸ متر تفاوت داشته است و در سال‌های ۷۵-۷۰ از ۲۳ سانتی‌متر تا ۷۲ سانتی‌متر در سال در نوسان بوده است. به نظر می‌رسد، رشد جمعیت و فعالیت‌ها در استان زنجان و تحولاتی که در دهه‌های اخیر در استان رخ داده است، در کمیت و کیفیت منابع آب استان تأثیرگذار بوده است؛

- سنتی بودن شیوه‌های برداشت آب سطحی و عدم توسعه‌ی شبکه‌های مدرن آبیاری و زهکشی، بندهای انحرافی و آب‌بندان با توان توسعه‌ی فعالیت‌های کشاورزی و ظرفیت استحصال منابع آب سطحی استان متناسب نیست، مطابق بررسی‌های به عمل آمده و گزارش‌های فصل اول در مبحث استحصال آب در استان حاکی است در مقطع کنونی، نهرها مهم‌ترین شیوه‌ی برداشت آب سطحی در استان است. همین امر باعث پایین آمدن راندمان مصرف آب به ویژه در بخش کشاورزی شده است؛

- کمبود فضاها و تجهیزات بازیافت آب در واحدهای صنعتی و کمبود تصفیه خانه‌های شهری و روستایی موجب شده است تا بهره‌برداری از منابع آب استان در سطح بهینه نباشد. این امر تعارض دیگر فضاها را مورد نیاز برای بهره‌برداری در منابع طبیعی استان است.

از دیگر تعارضات موجود در پهنه‌ی استان بروز انواع آلودگی‌های محیطی و زیست محیطی در اثر جلوه‌های مختلف زندگی و فعالیت انسانی در سطح استان است. مطابق گزارش تهدیدات زیست محیطی استان فاضلاب‌های شهری و روستایی و صنعتی و فعالیت‌های کشاورزی و استفاده از کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات، بسیاری از رودهای استان و منابع آب سطحی و زیرسطحی را آلوده ساخته است. همچنین در اثر عملیات ساختمانی و عمرانی و فعالیت واحدهای صنعتی و کشاورزی منابع خاک استان در معرض آلودگی قرار دارند و همچنین آلودگی‌های ناشی از دفع پسماندهای شهری و روستایی و صنعتی و نیز لجن‌های اسیدی از جمله تهدیدات جدی زیست محیطی استان در مقطع کنونی است. منشأ بسیاری از تهدیدات زیست محیطی استان از عدم رعایت ضوابط و استانداردهای زندگی و فعالیت ناشی شده است که این امر خطرات ناشی از این آلودگی‌ها را بسیار افزایش داده است. عدم تجهیز سکونتگاه‌های شهری و روستایی و بسیاری از مراکز صنعتی و معدنی به سیستم تصفیه فاضلاب (یا سیستم‌های تصفیه هوا در مراکز صنعتی) یا تأخیر در تجهیز این مراکز به این سیستم‌ها، دفع غیراصولی پسماندها و زباله‌های شهری، روستایی، بیمارستانی، صنعتی، نخاله‌های ساختمانی و معدنی و جانمایی و دفن نامناسب و غیراصولی این پسماندها موجب افزایش میزان آلودگی‌های زیست محیطی در سطح استان شده است. آلودگی هوا، صدا، منظر و چشم انداز، تخریب زمین و فرسایش خاک، برداشت بی‌رویه شن و ماسه از بستر رودخانه‌ها از دیگر مصادیق آلودگی استان است که شرایط بسیار نامطلوبی را از نظر محیطی و زیست محیطی در این استان پدید آورده است و از آنجا که این شرایط ناگوار معلول نظام و ساختار پیچیده و در هم تنیده زندگی و فعالیت در پهنه استان است اقدام برای مقابله و کاهش اثرات سوء این شرایط نامطلوب نیز نیازمند بازنگری اساسی در الگوهای زندگی و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی در مجموعه سکونتگاه‌های شهری و روستایی

استان و تجدیدنظر در نوع مدیریت در سطوح مختلف برنامه‌ریزی استان است. بیش از همه نیاز است تا نسبت به کنترل و پایش مستمر منابع مولد آلودگی در مناطق شهری، روستایی، صنعتی، خدماتی و کشاورزی اقدام شود. از جمله این که مکان‌های دفع فاضلاب و زباله‌های شهری و روستایی و بیمارستانی، پساب‌های صنعتی و خدماتی مورد بازنگری و طراحی و جانمایی مجدد قرار گیرد و ضمن شناسایی منابع مولد آلودگی آب، هوا و خاک نسبت به کنترل این منابع اقدام اساسی صورت گیرد. از همه مهم‌تر ضوابط حفاظت محیط‌زیست در تمامی جنبه‌ها رعایت گردد و از فعالیت واحدهایی که نسبت به رعایت این ضوابط و مقررات اقدام نمی‌نمایند و با قصور در این زمینه موجب ورود خسارات هنگفت و درموردی غیرقابل جبران به منابع طبیعی، انسانی استان می‌گردند، جلوگیری به عمل آید. لزوم تسریع در احداث سیستم فاضلاب و آگوشهری شهرها، احداث تصفیه‌خانه‌های شهری با توجه به افزایش روز افزون معضل فاضلاب‌های شهری و روستایی و راه‌اندازی سیستم‌های تصفیه فاضلاب در شهرک‌های صنعتی تحت تملک شرکت شهرک‌های صنعتی از جمله این موارد است.

۵-۲-۲- مالی و اعتباری

۵-۲-۲- مالی و اعتباری

بررسی ویژگی‌های محیطی، زیست‌محیطی، کالبدی و زیربنایی و پاره‌ای شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی استان زنجان بیانگر توان و ظرفیت تولیدی بالای این استان است و نشان می‌دهد این استان قادر است یکی از مناطق پیشرو و توسعه‌یافته کشور باشد. میزان قابل توجه اراضی کشاورزی قابل کشت و وجود مزیت‌های نسبی در تولید برخی محصولات کشاورزی مانند گندم، انگور، زیتون و سیر از جمله این توانمندی‌هاست. همچنین تنوع و غنای بسیار بالای ذخایر معدنی استان و روند رو به رشد فعالیت‌های معدنی و گسترش واحدهای صنعتی و برخورداری از زیرساخت‌های مناسب توسعه، از دیگر توانمندی‌های استان جهت نیل به توسعه پایدار است. هرچند با وجود این توانمندی‌ها، بررسی شاخص‌های اصلی اقتصاد استان و مقایسه‌ی آن با میانگین کشوری حکایت از توسعه نیافتگی استان دارد و خبر از وضعیت نامطلوب و جایگاه پایین‌تر استان نسبت به میانگین کشوری دارد. پایین بودن سرانه تولید ناخالص داخلی (با نفت خام و گاز طبیعی و بدون آن)، پایین بودن میزان سپرده‌گذاری، پایین بودن متوسط درآمد خانوارهای شهری و روستایی به نسبت میزان متناظر آن در کشور، نشان دهنده‌ی عدم توازن و شکاف سطح توسعه استان زنجان در مقایسه‌ی با متوسط کشوری دارد، این در حالی است که استان زنجان از نظر توان توسعه و ظرفیت‌های طبیعی اکولوژیک و زیرساخت‌های انسان‌ساخت از جایگاهی ویژه برخوردار است.

در این بخش با بهره‌گیری از مجموع شاخص‌های مرتبط با منابع مالی و اعتباری استان ابتدا وضعیت استان با کشور مقایسه شده است و سپس با توجه به آمار و اطلاعات موجود این شاخص‌ها در سطح استان و در مقیاس سکونتگاه‌های شهری و روستایی و یا در سطح بخش‌های اقتصادی مورد مطالعه قرار گرفته است.

۵-۲-۱- درآمد سرانه

شاخص درآمد سرانه از جمله شاخص‌های مهم برای تشخیص توازن و یا تعارض در پهنه سرزمین است، از آنجا که سطح درآمد سرانه از یک سو بیانگر وضعیت معیشت و سطح زندگی افراد و معیاری برای اندازه‌گیری سطح رشد و توسعه اقتصادی است و از سوی دیگر با توجه به این که میزان درآمد سرانه در میزان پس انداز و سپرده گذاری افراد تأثیر مستقیم دارد، به تحلیل منابع مالی و اعتباری استان پرداخته می‌شود. مقایسه درآمد سرانه کشور و استان در دوره‌ی زمانی ۵ ساله ۱۳۸۲-۱۳۷۸ از عدم توازن بین استان و کشور حکایت دارد. مطابق بررسی آمار مرتبط با درآمد سرانه، در دوره‌ی یاد شده متوسط درآمد سرانه کشور ۱/۷ برابر متوسط درآمد سرانه استان زنجان بوده است. به دیگر سخن متوسط سرانه هر ساکن استان زنجان در دوره‌ی مورد مطالعه تنها حدود ۶۰ درصد متوسط درآمد هر ایرانی بوده است. نکته حائز اهمیت دیگر این که پایین بودن درآمد سرانه در استان بیانگر وجود عدم تعادل در استفاده از توان‌های طبیعی و انسانی و اجتماعی استان برای دستیابی به توسعه پایدار است. مهم‌تر این که بررسی نسبت درآمد سرانه استان به کشور در دوره‌ی زمانی مورد مطالعه بیانگر روند نزولی این شاخص از ۶۹ درصد در سال ۱۳۷۸ به ۶۰ درصد در سال ۱۳۸۳ است.^۱

مطابق آمار مربوط به درآمدهای استان در دوره‌ی زمانی ۸۲-۱۳۷۸، حدود ۸۰ درصد درآمدهای استان مربوط به درآمدهای مالیاتی است، لیکن بررسی‌های به عمل آمده حاکی است، بالا بودن سهم درآمد مالیاتی از کل درآمدهای استان به معنی بالا بودن ظرفیت مالیاتی استان نیست؛ زیرا به طور متوسط ۵۰ درصد مالیات‌های استان به مالیات شرکت‌ها اختصاص دارد که مالیات اخذ شده از شرکت‌ها نیز عمدتاً محدود به چند شرکت بزرگ صنعتی استان بوده است.

۵-۲-۲- موجودی سرمایه

مطالعه وضعیت موجودی سرمایه در کشور و استان زنجان در دوره‌ی زمانی ۸۵-۱۳۷۸ بیانگر آن است که موجودی سرمایه کشور به طور متوسط سالانه حدود ۵/۷ درصد افزایش داشته است و بیش‌ترین رشد سرمایه‌گذاری و به تبع آن افزایش موجودی سرمایه به بخش صنایع و معادن (۷/۹۵ درصد) اختصاص داشته است، این در حالی است که در استان زنجان متوسط رشد سالانه کل موجودی سرمایه کمتر از میزان متناظر آن در کشور و حدود ۴/۳ درصد بوده است و در بین بخش‌های اقتصادی همانند سود موجودی سرمایه بخش صنایع و معادن با ۵/۵۱ درصد سریع‌تر از سایر بخش‌ها

۱. برای آگاهی بیشتر به گزارش ۵-۳-۱ صفحه‌ی ۱۵ به بعد مراجعه شود.

رشد یافته است. بررسی میزان‌های فوق نشان می‌دهد متوسط رشد سالانه موجودی سرمایه در بخش‌های اقتصادی استان نسبت به کشور پایین‌تر است. استمرار این روند حداقل از دو جنبه حائز اهمیت است: نخست این که با توجه به ظرفیت بالای توسعه‌ی بخش کشاورزی در استان به نظر می‌رسد، این بخش از اقتصاد استان نسبت به بخش صنعت و معدن تا حدی به حاشیه رانده شده و مغفول مانده است، از سوی دیگر پایین‌تر بودن نسبت رشد سالانه موجودی سرمایه استان نسبت به کشور در آینده نوعی تهدید و عقب ماندگی برای استان پدید خواهد آورد^۱.

۵-۲-۲-۳- سرمایه گذاری

سرمایه گذاری موتور رشد اقتصادی است و تراکم و انباشت سرمایه یکی از عوامل مهم رشد می‌باشد. موجودی سرمایه در کنار سایر عوامل نظیر نیروی کار، کمیت و کیفیت اراضی زیرکشت و شرایط جوی، تعیین کننده‌ی میزان تولید بخش کشاورزی محسوب می‌شوند. سرمایه‌گذاری از دو منبع تأمین می‌گردد:

الف) سرمایه گذاری بخش خصوصی که از طریق پس انداز بخش خصوصی و تسهیلات اعطایی بانک‌ها تأمین می‌شود.

ب) سرمایه گذاری بخش دولتی که در قالب اجرای طرح‌های عمرانی و تخصیص اعتبارات عمرانی صورت می‌گیرد. حال اگر چه قسمت عمده مالکیت در بخش کشاورزی استان، خصوصی است و بخش خصوصی عهده‌دار انجام اغلب فعالیت‌های کشاورزی است، ولی سرمایه‌گذاری بخش دولتی در امور زیربنایی نقش بسیار مهمی در تسهیل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی دارد؛ چرا که امکانات مالی و سرمایه بخش خصوصی و بنگاه‌های خصوصی به ویژه در بخش کشاورزی محدود است. به دلیل نقش و اهمیت سرمایه گذاری بخش دولتی، در این قسمت اعتبارات عمرانی تخصیص یافته در دوره‌ی ۸۲-۱۳۷۶ مورد بررسی قرار گرفته است. همانگونه که اطلاعات جدول شماره‌ی ۱ نشان می‌دهد، در دوره‌ی ۸۲-۱۳۷۶، اعتبارات عمرانی (تملک دارایی‌های سرمایه‌ای) استان از محل درآمد عمومی به طور متوسط سالانه ۲۸ درصد افزایش یافته و از ۹۲۲۹۰ میلیون ریال در ابتدای دوره به ۴۰۶۲۴۴ میلیون ریال (حدود ۴ برابر) در پایان دوره رسیده است. در حالی که در همین دوره، متوسط رشد سالانه مجموع اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای فصول کشاورزی و منابع آب ۱/۲۶ درصد بوده و از ۱۳۱۹۱ میلیون ریال در سال ۱۳۷۶ به ۵۳۰۰۶ میلیون ریال در سال ۱۳۸۲ رسیده است.

۱. برای آگاهی بیشتر به گزارش ۵-۳-۱ مراجعه شود.

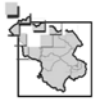

جدول شماره ۱- عملکرد اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای از محل درآمد عمومی در استان زنجان (میلیون ریال - درصد)

شرح	جمع استان	فصل کشاورزی و منابع طبیعی		فصل منابع آب		مجموع فصول کشاورزی و منابع طبیعی و آب	
		طبیعی	۸۰۷۹	۸۰۷۵	۵۱۱۲	۵۰۵۴	مبلغ
۱۳۷۶	۹۲۲۹۰	۸۰۷۹	۸۰۷۵	۵۱۱۲	۵۰۵۴	۱۳۱۹۱	۱۴۰۲۹
۱۳۷۷	۸۱۶۰۹	۷۰۱۶	۸۰۶۰	۳۵۵۶	۴۰۳۶	۱۰۵۷۲	۱۲۰۹۵
۱۳۷۸	۱۲۳۰۱۷	۶۱۳۲	۴۰۹۸	۱۶۷۷۳	۱۳۶۳	۲۲۹۰۵	۱۸۶۲
۱۳۷۹	۱۵۳۳۷۵	۹۵۹۶	۶۰۲۶	۲۲۲۹۰	۱۴۵۳	۳۱۸۸۶	۲۰۰۷۹
۱۳۸۰	۱۶۶۳۹۲	۱۵۲۰۸	۹۰۱۴	۱۴۵۶۱	۸۰۷۵	۲۹۷۶۹	۱۷۰۸۹
۱۳۸۱	۳۱۹۰۲۸	۱۵۰۰۹	۴۰۷۰	۲۹۵۸۸	۹۰۲۷	۴۴۵۹۷	۱۳۰۹۸
۱۳۸۲	۴۰۶۲۴۴	۱۳۵۵۵	۳۰۳۷	۳۹۴۵۱	۹۰۷۱	۵۳۰۰۶	۱۳۰۰۵
متوسط سهم	-	-	۶۰۵۴	-	۹۰۴۰	-	-
متوسط رشد	۲۸۰	۹۰	-	۴۰۶	-	۲۶۰۱	۱۵۰۹۴

ماخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی، سالنامه آماری استان زنجان (سال‌های مختلف)

در دوره‌ی مزبور، با وجود این که عملکرد اعتبارات عمرانی استان از روند صعودی (به استثنای سال ۱۳۷۷) برخوردار بوده است، اعتبارات عمرانی فصل منابع آب نوسانات زیادی داشته که مطلوب نمی‌باشد؛ چرا که این امر حاکی از داشتن دید کوتاه‌مدت به سرمایه‌گذاری در این زمینه است. همچنین اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی رشد یکنواختی نداشته و حتی برخی سال‌ها کاهش داشته است. این موضوع با توجه به ظرفیت بالای استحصال منابع آب در سطح استان و عدم تعادل‌های موجود در بهره‌برداری از منابع آب سطحی و زیرزمینی در سطح استان نشان دهنده‌ی وجود تعارض و عدم توازن در نیاز به سرمایه‌گذاری در ایجاد فضاهای مربوط به کنترل و استحصال منابع آب و میزان اعتبارات تخصیص یافته به این امر در دوره‌ی مورد مطالعه دارد. نکته حائز اهمیت دیگر این که در دوره‌ی مورد مطالعه سهم اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی از کل اعتبارات عمرانی استان پرنوسان بوده است و از حدود ۱۳ درصد در سال ۱۳۷۷ تا ۲۰/۸ درصد در سال ۱۳۷۹ تغییر یافته است و این سهم از سال ۸۲-۱۳۷۹ همواره رو به کاهش بوده است و در نهایت به حدود ۱۳ درصد تقلیل یافته است. متوسط سهم بخش کشاورزی در دوره‌ی مذکور حدود ۱۵/۹ درصد بوده است. این در حالی است که سهم ارزش افزوده بخش به مراتب بیش‌تر از این رقم می‌باشد. این رقم نه تنها مطلوب بخش کشاورزی نیست، بلکه چنانچه در سال‌های آینده و در درازمدت همین روند ادامه داشته باشد، موجب شکاف بیش‌تر در ساخت

دوگانه اقتصاد استان (بخش شهری با درآمد بیش تر و بخش روستایی با درآمد کمتر) خواهد شد که تبعات و مشکلات جدی به دنبال خواهد داشت.

از دیگر شاخص های مهم برای تشخیص تعارض و توازن بین نیازهای عناصر فضایی در استفاده از منابع مالی و اعتباری استان مطالعه میزان اعتبارات عمرانی و نحوه تخصیص آن در نقاط شهری و روستایی استان می باشد. کل اعتبارات عمرانی دستگاه های اجرایی استان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۲۱۵ میلیارد ریال بوده است که به ازاء هر جمعیت ساکن استان ۱۹۹ هزار ریال سرانه عمومی اعتبار عمرانی وجود داشته است. با کسر بودجه عمرانی روستاها مبالغ ۷۵۴ میلیارد ریال باقی می ماند که اختصاص به نواحی شهری دارد. براساس آمارهای موجود در سال ۱۳۸۵ رقمی برابر با ۵۷ میلیارد ریال برای عمران شهرها در قالب ردیف های اعتباری منظور گردیده است. بر این اساس شهر زنجان با ۱۹ میلیارد ریال معادل ۳۳/۵ درصد از کل این اعتبار در رتبه اول و شهر چورزق با ۸۶۰ میلیون ریال معادل ۵/۱ درصد از کل در رتبه آخر قرار دارد. شهر زنجان دارای جمعیتی ۲۵۴ برابر بزرگ تر از شهر ۱۴۹۷ نفری چورزق می باشد. در حالی که تنها ۳۲٪ بیش تر از شهر چورزق بودجه دریافت نموده است. بر این اساس به لحاظ سرانه هر شهروند شهر حلب با ۷۵۶ هزار ریال به ازاء هر شهروند، بالاترین سرانه و شهر ابهر با ۹۹ هزار ریال سرانه، پایین ترین میزان را به خود اختصاص داده است. این موضوع نشان می دهد، میزان مطلق سرمایه گذاری مستقیم دولت در عمران شهری در رونق شهری تأثیر اساسی به جا گذاشته است. همچنین بررسی میزان اعتبار عمرانی اختصاص یافته به شهرهای استان براساس سلسله مراتب اداری شهرها نشان می دهد، پنج شهر زنجان، ابهر، خدابنده، خرمدره و آبیر به عنوان مراکز شهرستان به ترتیب بالاترین سهم بودجه عمرانی را به خود اختصاص داده اند، از این لحاظ شهرهای زرین آباد (مرکز شهرستان ایجرود) و ماهنشان (مرکز شهرستان ماهنشان)، به ترتیب رتبه های ۹ و ۱۴ را دارا می باشند که این شهرها به لحاظ درجه شهری نیز در سطوح پایینی قرار دارند. با توجه به آمار ارائه شده و پیرو آن رتبه بندی شهرها به لحاظ میزان بودجه جاری و عمرانی، تأثیر درجه سلسله مراتبی اداری، سیاسی کاملاً مشهود است. به دیگر سخن موقعیت شهرها در نظام تقسیمات سیاسی- اداری استان است که جایگاه و نقش اجتماعی و اقتصادی آن را تعیین می کند.

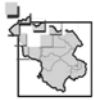
مقایسه ی پس انداز (سرانه ی سپرده گذاری بانکی) استان زنجان و کشور در سال های ۸۳-۱۳۷۹ نشان می دهد، در سال ۱۳۷۹ سرانه ی سپرده گذاری کشور ۲/۷ برابر سرانه ی سپرده گذاری استان بوده است. به عبارت دیگر سرانه ی سپرده گذاری در استان زنجان تنها ۳۷ درصد میزان متناظر آن در سطح کشور بوده است و هر چند در سال ۱۳۸۳ سرانه ی سپرده گذاری استان نسبت به کشور ۳/۵ برابر افزایش یافته است، لیکن همچنان سرانه ی سپرده گذاری استان

پایین تر از سرانه سپرده گذاری کشور است و در بهترین وضعیت تنها حدود ۴۸ درصد میزان این شاخص در سطح کشور است. این موضوع نشان می دهد، سرانه ی سپرده گذاری کشور در پایان دوره ی مورد بررسی (۱۳۸۳) بیش از دو برابر سرانه سپرده گذاری استان زجان بوده است. این امر از عدم توازن و تعادل شاخص های مالی و اعتباری استان در مقایسه با کشور خبر می دهد.

۵-۲-۲-۴- سپرده گذاری

از دیگر شاخص های تعیین کننده ی توازن و تعادل در نظام مالی و اعتباری استان مطالعه وضعیت سپرده گذاری و اعطای تسهیلات بانکی توسط بانک ها و مؤسسات مالی در استان است. به این منظور ضمن بررسی تعداد و پراکندگی بانک های عامل استان، سپرده های اشخاص حقیقی و حقوقی و تسهیلات اعطایی به بخش دولتی که سیستم بانکی استان در اختیار دولت، شرکت ها و مؤسسات دولتی قرار می دهد، تسهیلات اعطایی به بخش غیردولتی مورد مطالعه قرار گرفته است. در جدول شماره ی ۲ تعداد و پراکندگی بانک های عامل استان آورده شده است. مطابق اطلاعات جدول فوق ملاحظه می گردد، بانک ملی و تجارت و صادرات از بیشترین تعداد شعبه و نمایندگی در سطح استان برخوردارند. همچنین بررسی میزان سپرده گذاری نزد شبکه بانکی استان به تفکیک شهرستان در دوره ی ۵ ساله (۸۴-۱۳۸۰) نشان می دهد، سهم شهرستان زجان از کل سپرده ها (۱۷۶۹۴۳۰۰ میلیون ریال)، ۶۷/۷ درصد می باشد و شهرستان ابهر با اختلاف فاحش ۵۲ درصد یعنی با ۱۵/۷ درصد از کل سپرده ها در رتبه ی دوم قرار دارد. شهرستان ایجرود با کمترین سهم سپرده گذاری (۱۳۷۰۰۰ میلیون ریال)، برابر با ۰/۷۷ درصد از کل، در رده ی آخر واقع شده است. به این ترتیب شهرستان زجان به عنوان نقطه ی مرکزی استان بالاترین گردش پول را به لحاظ شبکه ی بانکی در سطح استان دارا است. اطلاعات تفصیلی میزان سپرده گذاری های فوق در جدول شماره ی ۳ آورده شده است.

جدول شماره ۲- تعداد و پراکندگی بانک‌های عامل در استان زنجان

بانک	جمع	تعداد شعبه	تعداد نمایندگی و باجه
ملی	۴۸	۴۸	۰
سپه	۱۲	۱۲	۰
صادرات	۳۵	۳۳	۲
ملت	۳۰	۲۷	۳
تجارت	۳۶	۳۶	۰
رفاه کارگران	۱۶	۱۳	۳
مسکن	۱۱	۱۱	۰
کشاورزی	۲۹	۲۸	۱

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان، ۱۳۸۱

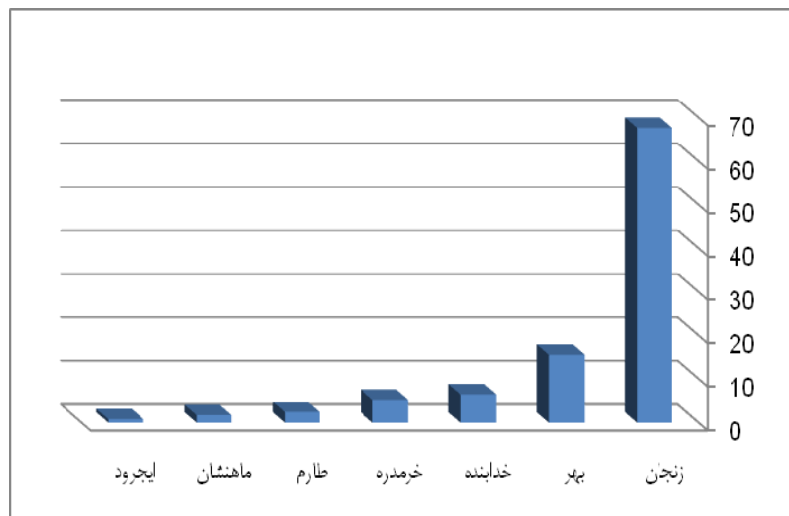
جدول شماره ۳- میزان سپرده‌گذاری در شبکه بانکی استان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی (۸۰-۸۴)

برحسب میلیون ریال

شهرستان	سال	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	جمع	درصد از کل
زنجان		۱۰۶۳۵۰۰	۱۵۲۳۶۰۰	۲۲۳۳۶۰	۲۹۹۸۱۰۰	۴۱۵۳۳۰۰	۱۶۰۹۱۰۰	۶۷.۷
ابهر		۲۸۱۷۹۰۰	۳۹۸۹۰۰	۵۲۲۱۰۰	۶۸۴۹۰۰	۸۹۴۰۰۰	۲۷۶۷۸۰۰	۱۵.۷
خدابنده		۱۰۳۷۰۰	۱۸۸۲۰۰	۲۰۹۶۰۰	۲۷۲۳۰۰	۳۶۸۵۰۰	۱۱۴۲۳۰۰	۶.۵
خرمدره		۷۵۳۰۰	۱۳۵۶۰۰	۱۸۱۱۰۰	۲۳۲۰۰۰	۳۱۱۴۰۰	۹۳۵۴۰۰	۵.۳
طارم		۴۰۱۰۰	۶۴۷۰۰	۸۲۹۰۰	۱۰۲۶۰۰	۱۳۶۲۰۰	۴۲۶۵۰۰	۲.۴
ماه‌نشان		۴۱۳۰۰	۳۸۶۰۰	۴۷۱۰۰	۷۶۲۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۳۷۰۰۰	۱.۷
ایجرود		۷۳۰۰	۲۲۷۰۰	۲۰۹۰۰	۳۵۷۰۰	۴۹۴۰۰	۶۰۱۲۸۰۰	۰.۷۷
جمع کل		۱۱۹۷۲۱۰۰	۲۷۸۱۷۸۰۰	۱۱۴۲۳۰۰	۹۳۵۴۰۰	۴۲۶۵۰۰	۱۷۶۹۴۳۰۰	

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی، (۸۰-۸۴).

نمودار شماره ۱- درصد سپرده‌گذاری در شبکه بانکی استان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی (۸۰-۸۴)

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی، (۸۰-۸۴).

پایین بودن تسهیلات پرداختی بانکها و مؤسسات اعتباری به متقاضیان سرمایه‌گذاری استان از دیگر معضلات موجود و مانعی مهم برای توسعه‌ی اقتصادی استان محسوب می‌شود. گزارش‌های سازمان امور اقتصادی و دارایی استان از عدم تناسب حجم سپرده‌های استانی با نیاز سرمایه‌گذاری و کافی نبودن حجم این سپرده‌ها برای سرمایه‌گذاری خبر می‌دهد. ارقام درج شده در جدول مقایسه سرمایه‌گذاری مجوزهای صادره‌ی استان و کشور و تسهیلات اعتباری تکلیفی تخصیصی نشان می‌دهد، به طور میانگین در سال‌های ۷۸-۱۳۷۵ تا ۱۳۸۳، ۹/۵ درصد از سرمایه‌گذاری ثابت پیش‌بینی شده در جواز تأسیس‌های صادره استان در قالب سرمایه‌گذاری ثابت ثبت شده در پروانه‌های بهره‌برداری تحقق پیدا نموده است و این رقم در سطح کشور به طور میانگین ۱۳/۴ درصد بوده است. یعنی استان از لحاظ نسبت سرمایه‌گذاری پروانه بهره‌برداری به سرمایه‌گذاری جواز تأسیس‌های صادره در سال‌های مذکور ۳/۹ درصد از میانگین کشوری پایین‌تر بوده است.

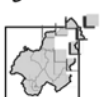
در سال‌های ۱۳۷۵، ۷/۵ درصد و ۱۳۷۸، ۲۲/۱ درصد و ۱۳۷۹، ۴/۸ درصد و ۱۳۸۰، ۹/۱ درصد و ۱۳۸۱، ۱۰/۳ درصد و ۱۳۸۲، ۴/۹ درصد و سال ۱۳۸۳، ۷/۸ درصد از سرمایه‌گذاری ثابت جوازهای تأسیس صادره در قالب سرمایه‌گذاری ثابت پروانه‌های بهره‌برداری تحقق پیدا نموده است که با توجه به تسهیلات تکلیفی جذب شده در سال‌های فوق به طور میانگین فقط ۱۴/۸ درصد این سرمایه‌گذاری‌ها از طریق تسهیلات تکلیفی تأمین شده است که بیش‌ترین درصد تخصیص مربوط به سال ۱۳۸۱ به میزان ۳۰/۶ درصد به مبلغ ۲۳۲ میلیارد ریال و کمترین آن مربوط به سال ۱۳۸۳ به میزان ۳/۲ درصد به مبلغ ۴۰ میلیارد ریال می‌باشد. با مقایسه ارقام سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده در جواز تأسیس‌های صادره با میزان تسهیلات تکلیفی جذب شده در سال‌های گذشته در می‌یابیم، مؤسسات مالی و اعتباری نه تنها نیاز سرمایه‌گذاری استان در بخش صنعت و معدن را تأمین ننموده‌اند، بلکه فقط درصد کمی از سرمایه‌گذاری انجام شده در استان از طریق تسهیلات تکلیفی تأمین شده است.

تسهیلات اعطایی بانکها به بخش خصوصی یکی از منابع تأمین سرمایه بخش خصوصی تلقی می‌شود. البته تمامی وام‌های پرداختی از سوی بانکها ماهیت سرمایه‌ای ندارند و قسمتی از این وام‌ها با دوره‌ی بازپرداخت کوتاه‌مدت در اختیار مشتریان (وام‌گیرندگان) قرار می‌گیرند. با وجود این تأمین هزینه‌ی جاری یا سرمایه در گردش تولیدکنندگان و ارایه دهندگان خدمات از اهمیت زیادی برخوردار است و چه بسا در صورت فقدان چنین تسهیلاتی، فرایند تولید کالا و ارایه‌ی خدمات با مشکل مواجه گردد. افزون بر این، تسهیلات بانکی (وام‌های بانکی) با دوره‌ی بازپرداخت بلندمدت و نرخ بهره‌ی مناسب نقش بسیار مهمی در تأمین منابع سرمایه‌ای بخش خصوصی به ویژه سرمایه‌گذاران بخش کشاورزی

می‌تواند داشته باشد. به همین دلیل در قانون برنامه‌ی سوم توسعه، بانک‌ها موظف شده بودند، ۲۵ درصد مانده تسهیلات خود را به فعالیت‌های کشاورزی تخصیص دهند. همان‌گونه که در جدول شماره‌ی ۴ مشاهده می‌گردد، در سال‌های ۸۲-۱۳۷۷، تسهیلات پرداختی بانک‌ها به طور متوسط سالانه ۴۰/۲ درصد افزایش داشته و از حدود ۴۷۱ میلیارد ریال در ابتدای دوره به ۲۵۵۰ میلیارد ریال در پایان دوره رسیده است. در همین دوره، تسهیلات پرداختی بانک‌ها به بخش کشاورزی سالانه ۴۰/۶ درصد رشد داشته و از ۱۳۳/۳ میلیارد ریال به ۷۲۳/۳ میلیارد ریال بالغ گردیده است. متوسط سهم بخش کشاورزی از تسهیلات بانکی استان حدود ۲۸/۷ درصد گزارش شده است.

گرچه ترکیب وام‌ها از حیث مدت بازپرداخت برای بخش‌های مختلف اقتصادی استان مشخص نیست و دسترسی به چنین اطلاعاتی بسیار مشکل است، ولی همین رشد هماهنگ میزان تسهیلات پرداختی به بخش کشاورزی همپای کل تسهیلات پرداختی استان جای امیدواری دارد. امید است در سال‌های آتی نیز همین روند ادامه داشته باشد؛ زیرا تولیدکنندگان بخش کشاورزی از لحاظ تأمین سرمایه در گردش و نیز منابع مالی لازم جهت سرمایه‌گذاری با مشکلات عدیده و جدی مواجه هستند. چنانچه پرداخت تسهیلات به این قشر از انعطاف کافی برخوردار نباشد، به دلیل پس انداز پایین اغلب تولیدکنندگان، ادامه فعالیت‌های بخش با مشکل روبه‌رو شده و به کندی حرکت خواهد کرد. این مسأله ضمن ایجاد رکود در بخش کشاورزی، زندگی و معاش درصد قابل توجهی از جمعیت استان را با خطر جدی مواجه ساخته و به تبع آن مشکلات اقتصادی- اجتماعی عدیده‌ای در سطح استان به وجود خواهد آمد.

جدول شماره ۴- تسهیلات پرداختی بانک‌ها به بخش غیردولتی بر حسب بخش‌های عمده اقتصادی

(میلیون ریال - درصد)

سهام	خدمات		صنعت و معدن		مسکن و ساختمان		کشاورزی		جمع کل	شرح
	مبلغ	سهام	مبلغ	سهام	مبلغ	سهام	مبلغ	سهام		
۳۰.۴	۱۴۳۱۹۲	۱۵.۶	۷۳۳۵۲	۲۵.۸	۱۲۱۱۶۷	۲۸.۳	۱۲۳۲۶۷	۴۷۱۱۷۸	۱۳۷۷	
۲۶.۸	۲۳۴۸۳۶	۱۳.۹	۱۲۱۸۶۸	۲۵.۹	۲۲۷۳۴۷	۳۳.۴	۲۹۲۴۹۲	۸۷۶۵۴۳	۱۳۷۸	
۲۱.۶	۲۱۷۱۴۰	۲۰.۶	۲۰۶۶۹۳	۲۳.۹	۲۴۰۵۵۱	۳۳.۹	۳۴۰۵۶۸	۱۰۰۴۹۵۲	۱۳۷۹	
۲۸.۶	۴۲۵۷۸۱	۲۵.۵	۳۷۸۷۸۸	۱۹.۴	۲۸۸۷۰۸	۲۶.۵	۳۹۳۷۰۱	۱۴۸۶۹۷۸	۱۳۸۰	
۳۰.۶	۷۶۵۸۲۱	۲۲.۷	۵۶۸۲۱۷	۲۵.۳	۶۳۳۱۴۹	۲۱.۵	۵۳۷۹۳۶	۲۵۰۵۱۲۳	۱۳۸۱	
۲۵.۲	۶۴۳۲۹۳	۲۵.۳	۶۴۴۱۰۷	۲۰.۸	۵۳۰۱۶۷	۲۸.۷	۷۳۳۳۱۳	۲۵۴۹۸۸۰	۱۳۸۲	
۲۷.۲	-	۲۰.۶	-	۲۳.۵	-	۲۸.۷	-	-	-	متوسط سهم
-	۲۵.۱	-	۵۴.۴	-	۳۴.۳	-	۴۰.۶	۴۰.۲	متوسط رشد	

مأخذ: سالنامه آماری استان زنجان (۸۲-۱۳۷۷).

۱. بانک صادرات و بانک سپه اطلاعات سال ۱۳۷۷ را ارائه نداده است.

در جدول شماره ۵ سکونتگاه‌های شهری استان زنجان براساس شاخص میزان سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی بانک‌ها رتبه‌بندی شده‌اند. مطابق اطلاعات جدول یاد شده ملاحظه می‌گردد، شهر زنجان از نظر میزان سپرده و تسهیلات رتبه‌ی نخست را در استان دارد. به گونه‌ای که بیش از ۵۰ درصد سپرده‌گذاری و ارائه‌ی تسهیلات اعطایی استان در بانک‌های شهر زنجان صورت پذیرفته است. در مرتبه‌ی بعد شهر ابهر مرکز شهرستان قرار دارد که حدود ۱۰ تا ۳۰ درصد سپرده‌ها و تسهیلات استان را داشته است. خرمدره و قیدار در مرتبه‌ی بعد هستند که بین ۳ تا ۱۰ درصد این موارد را داشته‌اند. شهرهای کوچک اندامی چون زرین آباد، هیدج، صائین قلعه، حلب و آببر حداقل سپرده‌گذاری و تسهیلات اعطایی بانک‌های استان را داشته‌اند. نکته‌ی جالب توجه این که شهرهای چورزق، دندی، ماهنشان، زرین رود، سجاس، گرماب و سلطانیه فاقد سپرده و تسهیلات بانکی بوده‌اند.

جدول شماره ۵- سطح‌بندی شهرهای استان براساس شاخص رتبه‌بندی بانک‌ها

سطح	شهر	شاخص
۱	زنجان	بالای ۵۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۲	-	۳۰ تا ۵۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۳	ابهر	۱۰ تا ۳۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۴	خرمدره- قیدار	۳ تا ۱۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۵	زرین آباد- هیدج- صائین قلعه- حلب- آببر	بین ۵٪ تا ۲ درصد
۶	چورزق- دندی- ماهنشان- زرین رود- سجاس- گرماب- سلطانیه	فاقد سپرده و تسهیلات بانکی

مأخذ: سالنامه آماری استان زنجان (۸۲-۱۳۷۷).

۵-۲-۲-۵- گرایش مکانی سرمایه‌گذاری‌ها

گرایش مکانی سرمایه‌گذاری‌ها بیانگر جریان‌های مهم مالی و اعتباری در سطح استان است. بررسی میزان کل سرمایه‌گذاری صورت گرفته در دوره‌ی ۵ ساله (۸۴-۸۰) به تفکیک شهرستان‌های استان نشان می‌دهد، بیش‌ترین گرایش سرمایه‌گذاری به سوی شهرستان زنجان است. به طوری که این شهرستان با جذب ۵۶/۷ درصد؛ یعنی بیش از ۵۰ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌ها اختلاف بسیار زیادی با شهرستان دوم یعنی شهرستان ابهر دارد. سایر شهرستان‌ها نیز اختلاف چشمگیری از شهرستان دوم دارند، به نحوی که در نهایت شهرستان ماهنشان، تنها با ۲/۲ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌ها استان در رتبه‌ی آخر جای گرفته است.

علاوه بر مطالعه‌ی میزان کل سرمایه‌گذاری، گرایش مکانی سرمایه‌گذاری‌ها در بخش صنعت نشان می‌دهد، گرایش سرمایه‌گذاری‌های صنعتی نیز به سوی شهرستان زنجان است. به نحوی که متجاوز از ۸۳ درصد از ظرفیت اشتغال‌زایی جوازهای تأسیس صادر شده مربوط به این شهرستان می‌باشد. شهرستان ابهر با ۱۳ درصد سهم، در رده‌ی

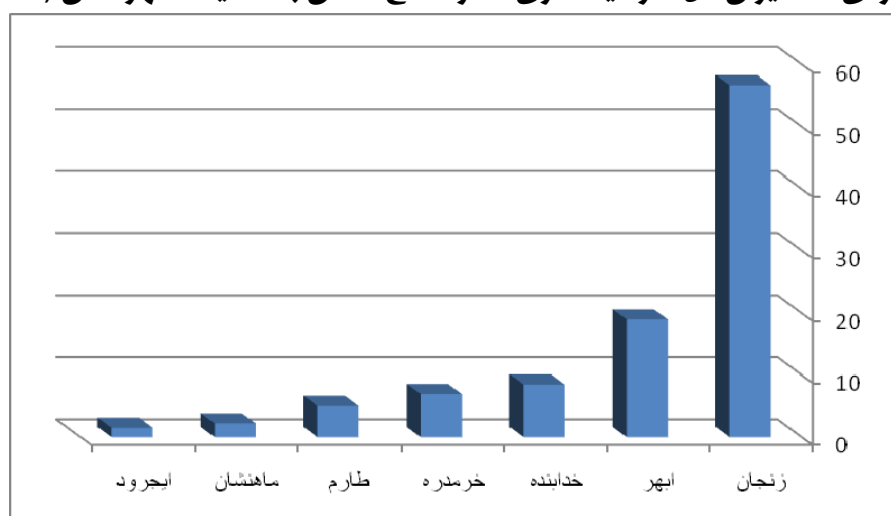
بعدی قرار دارد. سهم شهرستان خدابنده فقط ۲ درصد و سهم شهرستان ماهنشان حدود ۰/۵ درصد می‌باشد. در جدول شماره ۶ میزان کل سرمایه‌گذاری‌ها در سطح استان به تفکیک شهرستان آورده شده است.

جدول شماره ۶- میزان کل سرمایه‌گذاری‌ها در سطح استان به تفکیک شهرستان (۸۴-۸۰)

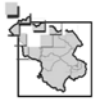
شهرستان	میزان کل سرمایه گذاری	درصد از کل
زنجان	۱۲۳۳۲.۳	۵۶.۷
ابهر	۴۱۰۸.۹	۱۹
خدابنده	۱۸۳۳.۸	۸.۵
خرمدره	۱۵۲۲.۲	۷
طارم	۱۱۰۱.۹	۵.۱
ماهنشان	۴۵۷.۵	۲.۲
ایجرود	۳۲۸.۳	۱.۵
جمع	۲۱۵۸۴.۱	۱۰۰

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۸۶

نمودار شماره ۲- میزان کل سرمایه‌گذاری‌ها در سطح استان به تفکیک شهرستان (۸۴-۸۰)

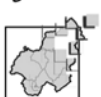

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۸۶

بنابراین گرچه سرمایه‌گذاری‌های جدید نسبت به سرمایه‌گذاری‌های گذشته در شهرستان ابهر به مراتب کمتر شده است، لیکن تمرکز فعلی بر سرمایه‌گذاری در شهرستان زنجان می‌باشد و سرمایه‌گذاران هنوز به سرمایه‌گذاری در شهرستان‌های حاشیه‌ای استان تمایلی نشان نمی‌دهند. به رغم سهم فاحش حجم سرمایه‌گذاری شهرستان زنجان از ظرفیت‌های اشتغال‌زایی به دلیل سهم بالای این شهرستان از جمعیت مناطق شهری استان، ضریب تمرکز مکانی مربوط به این شهرستان برابر ۱/۲۵ است که فاصله چندانی با واحد ندارد. این ضریب برای شهرستان ابهر ۰/۶ و در خدابنده و ماهنشان حدود ۰/۵ می‌باشد که بیانگر کاهش فراوان اهمیت نسبی شهرستان ابهر در سرمایه‌گذاری‌های صنعتی است (مشکینی، ۱۳۸۲، ۲۰۶).

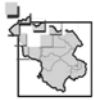
در حال حاضر ۵۴۰ واحد صنعتی با ظرفیت اشتغال‌زایی ۲۱۴۵۳ نفر در استان در ۱۱ مکان جغرافیایی مشغول فعالیت می‌باشند. آمار جدول شماره ۷ حاکی از آن است که در فاصله‌ی ۶ ساله (۸۱-۱۳۷۵) در سطح استان از نظر تعداد به میزان ۳۶/۵ درصد و از نظر سرمایه‌گذاری برابر ۱۶/۸ درصد و از نظر افزایش اشتغال ۴۰ درصد رشد وجود داشته است.

جدول شماره ۷- تعداد و میزان سرمایه‌گذاری و تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در استان زنجان (۱۳۸۱)

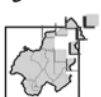
شهرستان	تعداد (فقره)	درصد	سرمایه (میلیون ریال)	اشتغال (نفر)	درصد
زنجان	۳۹۶	۷۳/۳	۱/۱۰۷/۵۱۶	۱۱۲۵۴	۵۴/۶
خرمدره	۲۲	۴/۱	۲۵۹۵۶	۲۵۶۵	۱۱/۹۳
ابهر	۱۰۶	۱۹/۰/۵۵۵۵	۷/۶۲۸۵	۷۲۳۹	۳۳/۷۳
ماهستان	۳	۱/۴	۱۴۳۲۹	۱۹۵	۰/۹
خدابنده	۸	۰/۲	۷۶۷۴	۱۳۴	۰/۶
ایجرود	۱	۰/۷	۶۵۴	۱۰	%/۵
طارم علیا	۴	۱۰۰	۵۶۸۰	۵۵	۰/۲۵
جمع کل	۵۴۰		۱/۹۵۸/۰۹۴	۲۱/۴۵۳	۱۰۰

مأخذ: سازمان صنایع استان زنجان، ۱۳۸۱

براساس اطلاعات دریافتی از سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان در خصوص گرایش مکانی سرمایه‌گذاری‌های حاصل از درآمد تولیدات صنعتی و کشاورزی ملاحظه می‌گردد، به طور متوسط $83/3$ درصد از درآمد بخش صنعت و $91/3$ درصد از درآمد بخش کشاورزی شهرستان زنجان در خود شهرستان مصرف یا سرمایه‌گذاری می‌شود و بقیه مربوط به خارج از استان می‌باشد. شهرستان ابهر نیز 75 درصد درآمد بخش صنعت و $94/1$ درصد از درآمد بخش کشاورزی را در خود شهرستان و $3/6$ درصد از درآمد صنعتی را در شهرستان ماهنشان سرمایه‌گذاری کرده است. شهرستان ماهنشان 40 درصد از درآمد بخش صنعت و $33/3$ درصد از درآمد بخش کشاورزی را در شهرستان زنجان و بقیه درآمد حاصله را در خود شهرستان یا خارج از استان سرمایه‌گذاری می‌کند. شهرستان خدابنده $11/1$ درصد از درآمد بخش صنعت را در زنجان و بقیه را در خود شهرستان یا خارج از استان سرمایه‌گذاری یا به مصرف می‌رساند. همچنین در شهرستان‌های ایجرود و طارم به ترتیب $8/3$ و $32/1$ از درآمد حاصل فعالیت‌های کشاورزی در شهرستان زنجان سرمایه‌گذاری شده است.

جدول شماره ۸- چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی هر یک از شهرستان‌های استان

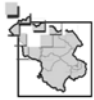
ظارم	ایجرود	خرمدره	خدابنده	ماهنشان	ابهر	زنجان	
-	-	-	-	-	-	۸۳/۳	زنجان
-	-	-	-	۳۶	۷۵	-	ابهر
-	-	-	-	۴۰	-	۴۰	ماهنشان
-	-	سرمایه‌گذاری خودی	-	-	-	-	خدابنده
-	-	۷۷/۸	-	-	-	۱۱/۱	خرمدره
-	-	-	-	-	-	-	ایجرود
-	-	-	-	-	-	-	ظارم

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶.

جدول شماره ۹- چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی در هر یک از شهرستان‌های استان

ظارم	ایجرود	خرمدره	خدابنده	ماهنشان	ابهر	زنجان	
-	-	-	-	-	-	۹۱/۳	زنجان
-	-	-	-	-	۹۴/۱	-	ابهر
-	-	-	-	۵۰	-	۳۳/۳	ماهنشان
-	-	-	۷۶/۵	-	-	۱۱/۸	خدابنده
-	-	۸۴/۶	-	-	-	-	خرمدره
-	۸۳/۳	-	-	-	-	۸/۳	ایجرود
۴۸/۲	-	-	-	-	-	۳۲/۱	ظارم

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶.

بررسی جدول‌های شماره‌ی ۹ و ۸، برتری بی‌چون و چرای شهرستان زنجان را نسبت به دیگر شهرستان‌های استان در زمینه‌ی مصرف و سرمایه‌گذاری از محل درآمد تولیدات صنعتی و کشاورزی را نشان می‌دهد. این در حالی است که شهرستان زنجان هیچ سرمایه‌گذاری در دیگر شهرستان‌های استان انجام نمی‌دهد و به طور متوسط ۲۵/۵ درصد درآمد تولیدات صنعتی شهرستان‌های ماهنشان و خرمدره و همچنین ۲۱/۱۵ درصد از درآمد بخش کشاورزی شهرستان‌های ماهنشان، خداآینده، ایجرود و طارم، جذب شهرستان زنجان می‌شود.

در بین سایر شهرستان‌ها تقریباً هیچ نوع ارتباطی از این لحاظ دیده نمی‌شود. به نظر می‌رسد سایر شهرستان‌ها درآمد حاصله از این دو بخش را یا در خود شهرستان صرف سرمایه‌گذاری می‌کنند یا در خارج از استان اقدام به مصرف و سرمایه‌گذاری این درآمد کرده‌اند.

۵-۲-۶- تحلیل جریان بودجه‌های دولتی در شهرهای استان

یکی از منابع مهم سرمایه‌گذاری دولت در نقاط شهری استان در قالب بودجه‌های جاری انجام می‌گیرد که به حقوق کارکنان دولت و هزینه آن در شهرها اختصاص می‌یابد. بخش دیگر این منابع مالی از طریق بودجه‌های عمرانی در نقاط شهری استان سرمایه‌گذاری می‌شود.

براساس آمارهای رسمی موجود در حال حاضر در نقاط شهری استان ۱۰۸۲۶۰ نفر شاغل به کار وجود دارد که ۳۶/۷ درصد یا ۳۹۷۴۲۰ نفر آنها در بخش عمومی مشغول به کار هستند. شهر زنجان با ۳۸/۹ درصد از کل شاغلان بخش عمومی و شهر زرین‌آباد با ۱/۸ درصد شاغلان بخش عمومی بیش‌ترین و کم‌ترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند.

شهرستان زنجان همراه با شهر زنجان به عنوان مرکز استان بیش از ۶۰ درصد کارکنان دولتی مشمول بودجه‌ی عمومی را در خود جای داده است؛ به عبارتی دیگر به ازاء هر ۴۰ نفر در شهرستان زنجان یک نفر کارکن دولتی وجود دارد که البته نیروهای مشمول بودجه‌ی استانی به طور دقیق نشان دهنده‌ی وضعیت استان نبوده و نیاز به بررسی عمیق‌تری دارد.

میزان شاغلان بخش عمومی در نقاط شهری استان از $38/9$ درصد در شهر زنجان تا $1/8$ درصد در شهر زرین آباد متفاوت است. با وجود این بیش از $36/7$ درصد کل شاغلان شهری استان را بخش عمومی به خود جذب کرده است. در سال 1379 در کل استان $347/8$ میلیارد ریال صرف هزینه‌های جاری شده است که از سرانه‌ای برابر 385 هزار ریال برخوردار بوده است و اگر 24513 نفر کارکن دولتی نیز در این محاسبه منظور شود، هر کارکن به طور متوسط 14800000 ریال دریافت نموده است. با توجه به این که قسمت عمده‌ای از کارکنان دولت در مناطق شهری سکونت داشته‌اند و نیروهای انتظامی، نظامی و امنیتی نیز در این آمار منظور نگردیده‌اند، ارقام هزینه شده‌ی جاری توسط دولت به صورت هزینه‌های جاری رقم بزرگ‌تری را تشکیل خواهد داد؛ بنابراین در تبیین نظام شهری استان، شاغلین دولتی و حقوق‌بگیران شهری نقش اساسی ایفاء می‌نمایند و نقش دولت در تکوین و گسترش شهرها و نوع توزیع آن نابرابری‌های مکانی را شکل می‌دهد. مهم‌ترین ابزار اجرایی و مدیریت دولتی که بازتاب آن در سطح شهرها تجلی خاصی دارد، بودجه‌های جاری است که اساس اقتصاد شهری را بویژه از طریق این پرداخت‌ها هدایت می‌نماید. از کل بودجه‌ی جاری استان، $66/5$ درصد در شهر زنجان و $33/5$ درصد در 15 شهر دیگر هزینه می‌گردد که مراکز شهرستان‌ها به ویژه سه شهر ابهر، خدابنده و خرمدره $20/9$ درصد و شهرهای دیگر تنها $12/6$ درصد از بودجه‌های جاری را به خود اختصاص داده‌اند. وجود این نسبت‌ها بیانگر این واقعیت است که حجم وسیعی از بودجه دولت در قالب حقوق ماهانه در سکونتگاه‌های شهری استان هزینه می‌گردد که جریان این درآمد و حجم ریالی این درآمد در طول سال برای خرید کالاها و خدمات تقاضا ایجاد می‌کند و موجب رونق اقتصاد شهری استان می‌شود.

جدول شماره ۱۰ - سهم شاغلان بخش های مختلف نقاط شهری استان زنجان (۱۳۷۵)

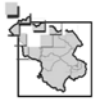
درصد	تعداد اظهار نشده	درصد	بخش تعاونی	تعداد مزد و حقوق بگیر	درصد	بخش خصوصی	تعداد مزد و حقوق بگیر	درصد	تعداد مزد و حقوق بگیر عمومی	درصد از کل شاغلان شهری استان	کل شاغلان شهر	نام شهر
۲.۲	۱۵۶۳	۰.۳	۲۱۹	۴۱۷۷۴	۳۸.۹	۳۷۷۹۰	۶۵.۹	۷۱۳۴۶	زنجان			
۳.۴	۴۳۹	۰.۲	۲۸	۷۷۲۵	۳۷	۴۸۴۲	۱۲	۱۳۰۵۴	ایهر			
۲	۲۴	۰.۷	۸	۷۹۰	۳۱	۲۶۹	۱.۱	۱۱۹۱	سلطانیه			
۲.۸	۶۰	۰.۰۵	۱	۱۵۰۵	۲۵.۹	۵۴۸	۱.۹۵	۲۱۱۴	صائین قلعه			
۲.۸	۷۱	۰.۴	۱۰	۲۰۶۶	۱۵.۹	۴۰۶	۲.۲۵	۲۵۵۳	هیج			
۳.۷	۳۴	۰.۲	۳	۵۳۹	۳۶.۷	۳۳۴	۰.۸۴	۹۱۰	آبر			
۷	۱۷	۰.۸	۲	۱۸۲	۱۶.۹	۴۱	۰.۲۲	۲۴۲	چورزق			
۱.۸	۶۹	۰.۴	۱۵	۲۱۱۹	۴۲.۵	۱۶۳۰	۳.۵	۳۸۳۳	فیدار			
۰.۸	۵	۰.۱۷	۱	۵۳۵	۹.۲	۵۵	۰.۵۵	۵۹۶	گرماپ			
۰.۹	۹	۰.۱	۱	۸۹۴	۷.۴	۷۲	۰.۹	۹۷۶	زرین رود			
۱.۲۵	۱۳	۰.۲	۲	۹۴۷	۷.۵	۷۸	۰.۹۶	۱۰۴۰	سجاس			
۱.۰۵	۴	۰.۲	۱	۳۶۶	۱.۸	۷	۰.۲۵	۳۷۸	زرین آباد			
۱.۸	۴	۰.۴	۱	۲۱۴	۲.۷	۶	۰.۲	۲۲۵	حلب			
۵.۹۵	۵۱۳	۰.۴۶	۴۰	۴۸۰۱	۳۷.۹	۳۲۶۷	۸	۸۶۲۱	خرمهره			
۲.۴	۲۰	۰.۷	۶	۵۵۶	۳۹.۵	۲۴۴	۰.۸	۸۱۶	ماهشنان			
۰.۸	۳	۰.۳	۱	۳۹۸	۱۴.۹	۵۳	۰.۳	۲۵۵	دندی			
۲.۶	۲۸۴۸	۰.۳	۳۳۹	۶۵۳۳۱	۳۶.۷	۳۹۷۴۲	۸۰.۸۲	۱۰۸۱۶۰	جمع کل			

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان، ۱۳۷۵.

تزیق بیش از ۶۶/۵ درصد اعتبارات جاری به شهر زنجان پویایی و تمرکز خاصی به این شهر بخشیده است. تداوم و پیوستگی جریان درآمد در قالب جریان کالا و مسافر در وضع موجود نشانگر گسترش بازار زنجان و ایجاد جریانی یکسویه از منطقه‌ی پیرامون بسوی شهر زنجان می‌باشد. این امر سبب شده است که قسمت عمده‌ای از بودجه‌های جاری سایر سکونتگاه‌ها نیز در شهر زنجان هزینه گردد. هزینه‌ی ۱۴۷۰۰ میلیارد ریال ماهانه در شهر زنجان به طور مستقیم یک پویایی اساسی در شهر زنجان ایجاد می‌نماید؛ به عبارتی از کل بودجه‌های جاری هزینه شده در سطح شهر زنجان، هر شهروند دارای سرانه‌ای برابر ۵۱ هزار ریال می‌باشد. توزیع این ارقام در سطح نقاط شهری از دامنه‌ی پخش وسیعی برخوردار است و از حداقل ۰/۳ درصد در شهر حلب تا ۹/۹۷ درصد در شهر ابهر نوسان دارد. آمارها حاکی است که رابطه‌ی مستقیم و وابسته‌ای بین میزان حقوق دریافتی و سطح توسعه یافتگی در سطح استان به چشم می‌خورد. بررسی مجموعه ویژگی‌های حاکم بر شهرهای استان نتایج زیر را دربر دارد:

- **شهر رتبه‌ی ۱:** شهر زنجان به تنهایی ۶۶/۵ درصد حقوق و دستمزد پرداختی از محل بودجه‌های دولتی را به خود اختصاص می‌دهد. این شهر به عنوان مرکز استان و مرکز بزرگ‌ترین شهرستان استان، محل تمرکز انواع فعالیت‌های صنعتی و خدماتی است و برخوردارترین شهر استان از لحاظ امکانات به شمار می‌رود. این شهر دارای حوزه نفوذی وسیع می‌باشد و بر کل شبکه سکونتگاهی استان تسلط دارد؛
- **شهر رتبه‌ی ۲:** در رتبه‌ی دوم شهر ابهر قرار دارد که حدود ۱۰ درصد حقوق دولتی را به خود اختصاص می‌دهد و در شرق استان زنجان به عنوان یک مرکز خدماتی قرار گرفته است. وجود مرکزیت و فاصله مناسب این شهر از مرکز استان، ابهر را به نقطه‌ای پویا در نظام سکونتگاهی استان تبدیل کرده است؛
- **شهرهای رتبه‌ی ۳:** مرکز شهرستان‌های خرمدره و قیدار در رتبه‌ی سوم قرار دارند که به ترتیب ۵/۲ و ۵/۷ درصد حقوق پرداختی از محل بودجه‌های عمومی را به خود جذب می‌نماید. شهر خرمدره به دلیل موقعیت خاص و تبدیل شدن به مرکز شهرستان در سال‌های اخیر توانسته است، در جذب حقوق بگیران دولتی از زمان مرکزیت بخش نسبت به سایر شهرها بهتر عمل نماید. شاغلین دولتی شهر قیدار نیز قابل توجه است و در مجموع یک شهر دولتی محسوب می‌شود؛
- **شهرهای رتبه‌ی ۴:** در رتبه‌ی چهارم سه شهر آببر، ماهنشان و زرین آباد، به عنوان مرکز شهرستان‌های جدیدالاحداث و سه شهر به نسبت قدیمی سلطانیه، هیدج و صابین قلعه با درصد جذب حقوق دولتی بین ۲/۵ تا ۰/۹ درصد قرار دارند. شهرهای آببر و ماهنشان و زرین آباد به ویژه در سال‌های اخیر از نظر تعداد کارکنان و

شاغلین حقوق‌بگیر دولتی رشد قابل توجهی داشته‌اند و عمدتاً سازمان‌های دولتی یک نمایندگی در این شهرها ایجاد نموده‌اند. شهر سلطانیه و هیدج و صابین قلعه به عنوان مراکز بخش و به سبب سابقه طولانی شهرنشینی از رشد به نسبت متعادل برخوردار بوده‌اند؛

• **شهرهای رتبه ۵:** شهرهای زرین رود، سجاس، گرماب، چورزق و حلب در رتبه‌ی پنجم قرار دارند که در سال‌های اخیر با جمعیت حتی کمتر از چهار هزار نفر تبدیل به نقطه‌ی شهری گردیده‌اند و در حال حاضر بین ۰/۲ تا ۰/۹ درصد شاغلین آن حقوق و دستمزد خود را از محل اعتبارات دولتی دریافت می‌نمایند.

لازم به ذکر است، دو نهاد آموزشی و بهداشتی؛ یعنی آموزش و پرورش و خدمات بهداشتی-درمانی، عمده نهادهای دولتی استان را تشکیل می‌دهند و این دو نهاد در بالا بردن نسبت اشتغال کارکنان دولتی استان نقش اساسی به عهده دارند.

• دومین عامل تأثیرگذار دولت در قالب روابط اداری - سیاسی، از طریق بودجه‌های عمرانی خود را نشان می‌دهند. دولت به عنوان نهادی که در کلیه‌ی شؤون زندگی نقش دارد، وارد عمل شده و ایجاد بسیاری از زیر بناها را به طور مستقیم به عهده گرفته است.

در سال ۱۳۸۵ کل اعتبارات عمرانی دستگاه‌های اجرایی استان برابر با ۱۲۱۵ میلیارد ریال بوده است که به ازاء هر جمعیت ساکن استان ۱۹۹ هزار ریال سرانه‌ی عمومی اعتبار عمرانی وجود داشته است. با کسر بودجه‌ی عمرانی روستاها از آن ۷۵۴ میلیارد باقی می‌ماند که اختصاص به نواحی شهری دارد. اما تأثیر این ارقام را در شکل‌دهی نقاط شهری نمی‌توان به درستی احساس کرد. مهم‌ترین بودجه‌ی دولتی در قالب عمرانی در شهرها هزینه می‌گردد.

براساس آمارهای موجود در سال ۱۳۸۵ رقمی برابر با ۵۷ میلیارد ریال برای عمران شهرها در قالب ردیف‌های اعتباری منظور گردیده است. بر این اساس شهر زنجان با ۱۹ میلیارد ریال معادل ۳۳/۵ درصد از کل این اعتبار در رتبه‌ی اول و شهر چورزق با ۸۶۰ میلیون ریال معادل ۵/۱ درصد از کل در رتبه‌ی آخر قرار دارد. شهر زنجان دارای جمعیتی ۲۵۴ برابر بزرگ‌تر از شهر ۱۴۹۷ نفری چورزق می‌باشد. در حالی که تنها ۳۲ درصد بیش‌تر از شهر چورزق بودجه دریافت نموده است. به لحاظ سرانه‌ی شهر حلب با ۷۵۶ هزار ریال به ازاء هر شهروند بالاترین سرانه و شهر ابهر با ۹۹ هزار ریال سرانه پایین‌ترین میزان را به خود اختصاص داده است. میزان مطلق سرمایه‌گذاری مستقیم دولت در عمران شهری در رونق شهری تأثیر اساسی به جا گذاشته است و یکی از محرک‌های اصلی نقاط شهری در پایداری جمعیتی به شمار می‌رود.

بررسی میزان اعتبار عمرانی اختصاص یافته به شهرهای استان براساس سلسله مراتب اداری شهرها نشان می‌دهد، پنج شهر: زنجان، ابهر، خدابنده، خرمدره و آببر، به عنوان مراکز شهرستان به ترتیب بالاترین سهم بودجه‌ی عمرانی را به خود اختصاص داده‌اند، از این لحاظ شهرهای زرین آباد (مرکز شهرستان ایجرود) و ماهنشان (مرکز شهرستان ماهنشان) به ترتیب رتبه‌های ۹ و ۱۴ را دارا می‌باشند که این شهرها به لحاظ درجه‌ی شهرداری نیز در سطوح پایینی قرار دارند. با توجه به آمار ارائه شده و پیرو آن رتبه‌بندی شهرها به لحاظ میزان بودجه‌ی جاری و عمرانی، تأثیر درجه‌ی سلسله مراتب اداری سیاسی کاملاً مشهود است. به عبارتی این موقعیت شهر در نظام تقسیمات سیاسی- اداری است که جایگاه و نقش اجتماعی و اقتصادی آن را تعیین می‌کند.

موضوع دیگری که در زمینه‌ی ارتباطات اداری- سیاسی شهرها قابل بحث است، استقرار سازمان‌ها و ارگان‌ها دولتی بر اساس جایگاه سلسله مراتبی شهرهاست. به طوری که تراکم این مراکز از مرکز استان تا مراکز دهستان با شیب تندی رو به نزول دارد. به طور حتم روابط متقابلی بین سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی برقرار است که حجمی از جریان‌ها را بین شهرها برقرار می‌کند. در بین مرکز استان به دلیل استقرار اداره‌ها کل سازمان‌ها و ارگان‌های مهم دولتی بالاترین حجم جریانات را از سراسر استان به خود اختصاص داده‌اند، که از دور افتاده‌ترین سکونتگاه‌های استان نیز حجم بالایی از مراجعه‌ها را به شهر زنجان موجب می‌گردد. مراکز شهرستان‌ها و بخش‌ها نیز به نوبه خود جریاناتی را از حوزه نفوذ خود دریافت می‌کنند.

۵-۲-۷- ارزش مالی فضاهای مختلف استان از نظر برخورداری از شبکه‌های زیربنایی^۱

برای تحلیل ارزش مالی سطح استان از نظر امکانات زیربنایی نیز از نقشه‌های شبکه‌ای و براساس مربعات 20×20 کیلومترمربع استفاده شده است.

براساس محاسبه‌های صورت گرفته، کل ارزش مالی شبکه‌های زیربنایی استان معادل ۲۷۵۰۸ میلیارد ریال است. از این میزان شبکه‌ی راه‌های ارتباطی دارای بالاترین ارزش ریالی و خطوط انتقال برق دارای پایین‌ترین ارزش ریالی است. براساس جدول شماره‌ی ۳، ۳/۹ درصد از ارزش مالی کل شبکه‌های زیربنایی استان متعلق به شبکه‌ی انتقال نیرو، ۲۷/۸ درصد متعلق به شبکه‌ی انتقال نفت، ۳۹ درصد متعلق به راه‌های ارتباطی و فرودگاه و ۲۹/۳ درصد متعلق به شبکه‌ی توزیع گاز می‌باشد.

۱. برای آگاهی بیشتر به گزارش ۲-۲-۲- از فصل نخست با عنوان سایر نواحی انسان ساخت مراجعه شود.

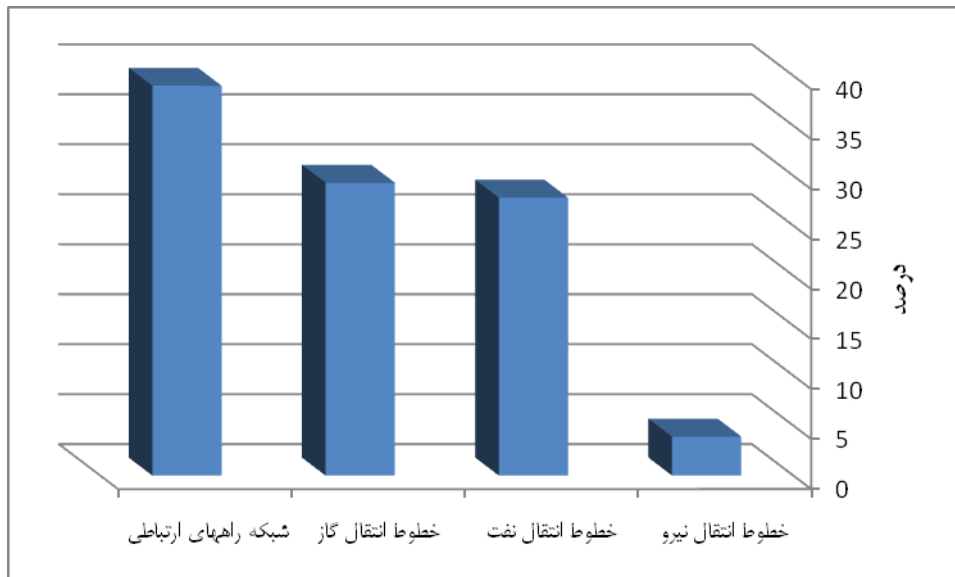

جدول شماره ۱۱- ارزش مالی شبکه‌های زیربنایی استان برحسب نوع شبکه (میلیارد ریال)

نوع شبکه	ارزش ریالی کل شبکه (برحسب میلیارد ریال)	درصد از کل
خطوط انتقال نیرو	۱۰۷۷.۳۳	۳.۹
خطوط انتقال نفت	۷۶۴۹.۳۹	۲۷.۸
خطوط انتقال گاز	۸۰۵۴.۹۶۶	۲۹.۳
شبکه راه‌های ارتباطی و فرودگاه	۱۰۷۲۶.۱۸	۳۹
جمع	۲۷۵۰۷.۸۷	۱۰۰

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۷.

نمودار شماره ۳- سهم ارزش مالی هر یک از شبکه‌های زیر بنایی به کل شبکه زیربنایی استان

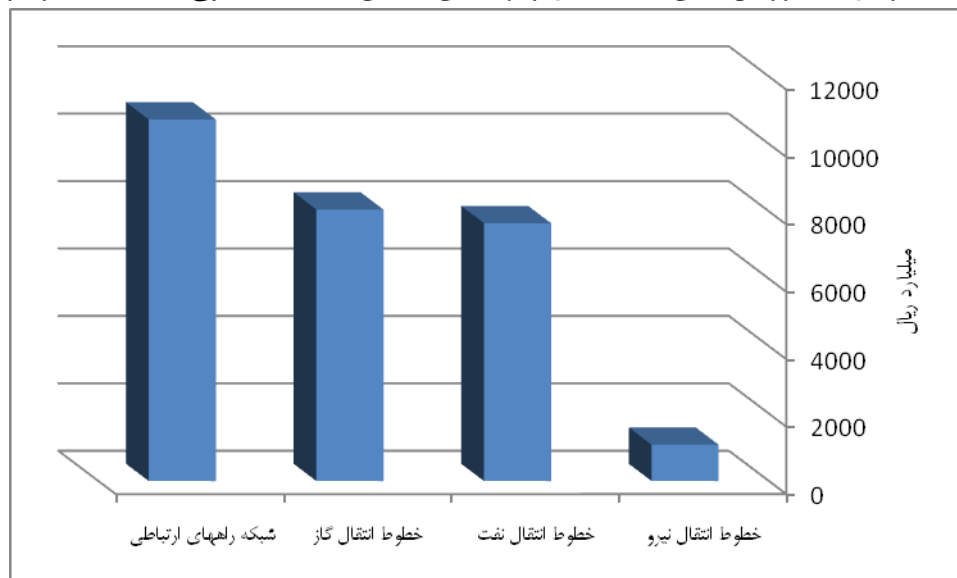

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۷.

نمودار شماره ۴- ارزش مالی شبکه‌های زیر بنایی استان به تفکیک نوع شبکه (میلیارد ریال)

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۷.

تحلیل ارزش مالی شبکه‌های زیربنایی به تفکیک مربعات 20×20 کیلومتر مربع نشان می‌دهد، ۱۹ مربع از کل مربعات سطح استان فاقد ارزش ریالی هستند که عمدتاً در نواحی حاشیه‌ای شمال شرق و غرب و جنوب غربی قرار گرفته‌اند. همچنین بالاترین ارزش مالی شبکه‌های زیربنایی استان در قطعه‌ی شماره‌ی ۲۶ با ارزش ۲۸۰۴ میلیارد ریال قرار گرفته است.

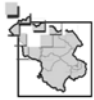
جدول شماره ۱۲- ارزش مالی شبکه‌های زیر بنایی به تفکیک نوع شبکه‌ها

قیمت هر کیلومتر (میلیون ریال)	نوع شبکه زیر بنایی	
۱۵۰۰۰	آزاد راه	شبکه راه
۷۰۰۰	راه اصلی	
۵۰۰۰	راه فرعی	
۱۲۰۰۰	راه آهن	
۸۵۰	خط ۶۳	شبکه‌ی انتقال برق
۱۶۰۰	خط ۲۳۰	
۳۰۰۰	۴۰۰	
*۳۰۰	شبکه‌ی انتقال گاز	
*۶۳۴۵	شبکه‌ی انتقال نفت	
**۳۰۰۰۰۰	فرودگاه	

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۷ (استعلام از ارگان‌های متولی ایجاد امکانات زیر بنایی، ۱۳۸۷)

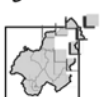
*هر اینچ کیلومتر

**ارزش ریالی کل فرودگاه

۵-۲-۲-۸- منابع مالی و میزان سرمایه گذاری در شهرستان های استان (از محل منابع درون استانی)

برای برآورد میزان سرمایه گذاری در شهرستان های استان از مستندات سند توسعه استان در برنامه چهارم استفاده شده است. در این سند میزان سرمایه گذاری بخش خصوصی استان به نسبت ۸۰ درصد سهم تسهیلات بانکی و ۲۰ درصد آورده سرمایه گذار پیش بینی شده است. به میزان سرمایه گذاری بخش خصوصی و تسهیلات پرداختی بانکها عملکرد اعتبارات تملک دارائی های سرمایه ای و عملکرد اعتبارات عمرانی شهرداری ها اضافه شده و میزان کل سرمایه گذاری در هر شهرستان بدست آمده است و برای تعیین میزان منابع لازم جهت پوشش سرمایه گذاری های انجام گرفته در هر شهرستان مجموع درآمدهای مالیاتی، درآمد شهرداری ها و میزان سپرده گذاری نزد شبکه بانکی استان در نظر گرفته شده است و این اطلاعات در جدول شماره ی ۱۳ و ۱۴ آورده شده است.

جدول شماره ۱۳- منابع مالی از محل منابع درون استانی

(واحد: میلیون ریال)

عنوان	زنجان	ابهر	خدابنده	خرمدره	طارم	ماهستان	ایجرود	جمع کل	
درآمدهای مالیاتی	۱۳۸۰	۱۴,۴۶۴	۲,۷۴۳	۵,۷۷۷	۶۲۲	۴۷۸		۲۱۱,۶۵۸	
	۱۳۸۱	۲۰۵,۰۷۷	۳,۵۰۵	۳,۹۱۲	۸۲۲	۶۱۲		۲۳۱,۵۳۷	
	۱۳۸۲	۱۹۴,۲۰۴	۲۳,۳۱۴	۵,۵۸۱	۹,۸۶۳	۷۸۰		۲۳۴,۳۰۰	
	۱۳۸۳	۲۷۷,۳۸۵	۳۴,۲۳۶	۸,۲۷۲	۱۳,۹۳۰	۱,۴۵۵	۹۴۱	۳۳۶,۲۱۹	
	۱۳۸۴	۳۴۲,۴۳۸	۵۲,۰۲۱	۱۰,۰۵۹	۱۵,۶۷۹	۲,۲۰۹	۱,۶۷۶	۴۲۴,۰۸۲	
	جمع کل	۱,۲۰۶,۶۷۸	۱۴۱,۶۴۴	۳۰,۱۶۰	۴۹,۱۶۱	۵,۸۸۸	۴,۲۶۵	-	۱,۴۳۷,۷۹۶
	درآمد شهرداری‌ها	۱۳۸۰	۲۲,۸۳۴	۴,۹۶۱	۷,۶۵۰	۱,۲۵۷	۲,۶۶۷	۷۲۱	۹۸,۶۸۲
		۱۳۸۱	۷۴,۰۱۵	۲۴,۵۱۸	۷,۵۳۶	۱۱,۰۳۹	۳,۴۲۶	۱,۴۲۹	۱۲۴,۷۶۳
		۱۳۸۲	۱۵۱,۳۴۲	۲۹,۷۹۲	۱۲,۰۹۹	۱۴,۲۰۱	۳,۳۴۵	۲,۲۸۶	۲۱۵,۸۰۴
		۱۳۸۳	۲۳۰,۷۳۶	۳۶,۰۷۹	۱۸,۱۸۶	۱۹,۴۴۳	۶,۲۷۲	۳,۰۴۵	۳۱۷,۳۱۷
۱۳۸۴		۱۵۶,۱۰۵	۴۱,۸۶۵	۱۸,۸۸۹	۲۱,۵۳۹	۵,۰۵۰	۳,۷۴۹	۲۵۴,۴۵۱	
جمع کل		۶۷۰,۷۹۰	۱۵۵,۰۸۸	۶۱,۶۷۱	۷۳,۸۷۲	۱۸,۷۲۴	۱۹,۱۳۱	۱۱,۷۴۱	۱,۰۱۱,۰۱۷
سپرده‌ها		۱۳۸۰	۱,۰۶۳,۵۰۰	۲۸۷,۹۰۰	۱۰,۳۷۰	۷۵,۳۰۰	۴۰,۱۰۰	۷,۳۰۰	۱,۶۰۹,۱۰۰
		۱۳۸۱	۱,۵۲۳,۶۰۰	۳۹۸,۹۰۰	۱۸۸,۲۰۰	۱۳۵,۶۰۰	۶۴,۷۰۰	۲۳,۷۰۰	۲,۳۷۳,۳۰۰
		۱۳۸۲	۲,۲۳۳,۶۰۰	۵۲۲,۱۰۰	۲۰۹,۶۰۰	۱۸۱,۱۰۰	۸۲,۹۰۰	۴۷,۱۰۰	۳,۲۹۷,۳۰۰
		۱۳۸۳	۲,۹۹۸,۱۰۰	۶۸۴,۹۰۰	۲۷۲,۳۰۰	۲۳۲,۰۰۰	۱۰۲,۶۰۰	۷۶,۲۰۰	۴,۴۰۱,۸۰۰
	۱۳۸۴	۴,۱۵۳,۳۰۰	۸۹۴,۰۰۰	۳۶۸,۵۰۰	۳۱۱,۴۰۰	۱۳۶,۲۰۰	۴۹,۴۰۰	۶,۰۱۲,۸۰۰	
	جمع کل	۱۱,۹۷۲,۱۰۰	۲,۷۸۷,۸۰۰	۱,۱۴۲,۳۰۰	۹۳۵,۴۰۰	۴۲۶,۵۰۰	۲۹۳,۲۰۰	۱۳۷,۹۴۴,۳۰۰	

مآخذ:

- گزارش نظارتی پروژه‌های عمرانی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور؛
- سالنامه آماری استان سال‌های مختلف؛
- سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان؛
- بانک‌های استان؛
- استانداردی.

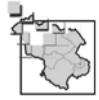
جدول شماره ۱۴ - برآورد کل سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در استان به تفکیک هر شهرستان

(واحد: میلیون ریال)

عنوان	زنجان	ابهر	خدابنده	خرمدره	طارم	ماه‌نشان	ایجرود	سپح استان	جمع کل
اعتبارت تمک دارائی‌های سرمایه‌ای	۶۵,۳۴۹	۲۵,۸۴۷	۲۸,۲۶۶	۹,۸۲۲	۱۹,۲۸۲	۱۰,۷۸۴	۱۲,۹۵۱	۳۵,۲۶۱	۲۰۷,۵۶۲
	۱۲۳,۰۷۹	۴۷,۳۷۹	۸۰,۵۲۰	۲۰,۷۴۶	۳۹,۵۳۸	۳۵,۲۶۱	۲۱,۱۳۷	۵۰,۳۷۵	۴۱۸,۰۳۵
	۱۷۵,۱۷۹	۷۲,۷۰۱	۶۴,۵۱۳	۲۶,۷۷۵	۴۳,۶۸۰	۳۸,۵۴۴	۲۷,۴۳۷	۵۱,۵۲۵	۵۰۰,۳۵۴
	۱۹۷,۷۳۵	۷۷,۱۰۲	۸۴,۰۲۸	۳۳,۸۵۱	۵۲,۴۹۳	۴۷,۰۰۶	۲۸,۲۱۹	۹۱,۳۴۷	۶۱۱,۷۸۱
۱۳۸۴	۲۹۹,۰۶۸	۸۵,۲۹۶	۹۹,۹۰۲	۳۷,۷۳۵	۶۶,۶۵۶	۶۷,۹۴۱	۳۰,۷۳۷	۹۹,۷۹۸	۷۸۷,۱۳۳
جمع کل	۸۶۰,۴۱۰	۳۰۸,۳۲۵	۳۵۷,۲۲۹	۱۲۸,۹۲۹	۲۲۱,۶۴۹	۱۹۹,۵۳۶	۱۲۰,۴۸۱	۳۲۸,۳۰۶	۲,۵۲۴,۸۶۵
تسهیلات پرداختی	۱۳۸۰	۷۹۶,۷۰۰	۱۳۴,۲۰۰	۱۳۸,۶۰۰	۹۰,۷۰۰	۳۲,۲۰۰	۲۵,۵۰۰	-	۱,۴۱۱,۳۰۰
	۱۳۸۱	۱,۵۱۴,۴۰۰	۲۱۵,۲۰۰	۲۲۸,۱۰۰	۱۲۱,۹۰۰	۴۳,۹۰۰	۵۵,۵۰۰	-	۲,۵۳۴,۲۰۰
	۱۳۸۲	۲,۲۰۱,۶۰۰	۴۸۸,۴۰۰	۲۹۸,۰۰۰	۲۷۲,۲۰۰	۶۱,۵۰۰	۵۹,۶۰۰	-	۳,۵۶۸,۵۰۰
	۱۳۸۳	۲,۹۰۷,۷۰۰	۱,۸۴۶,۱۰۰	۳۵۴,۲۰۰	۳۴۱,۲۰۰	۸۶,۹۰۰	۷۹,۵۰۰	-	۵,۸۴۷,۸۰۰
۱۳۸۴	۳,۶۶۹,۲۰۰	۸۲۸,۱۰۰	۴۳۳,۰۰۰	۴۰۷,۰۰۰	۲۲۶,۲۰۰	۱۰۷,۱۰۰	۱۰۵,۸۰۰	۵,۷۷۶,۴۰۰	
جمع کل	۱۱,۰۸۹,۶۰۰	۳,۷۱۱,۲۰۰	۱,۴۳۴,۶۰۰	۱,۳۸۷,۱۰۰	۸۵۸,۲۰۰	۳۳۱,۶۰۰	۳۲۵,۹۰۰	-	۱۹,۱۳۸,۲۰۰
عملکرد اعتبارات عمرانی شهر داری‌ها	۱۳۸۰	۵,۴۲۵	۲,۳۱۸	۱,۱۷۶	۲,۳۵۹	۱,۳۱۴	۱,۰۲۷	-	۱۱,۲۷۸
	۱۳۸۱	۳,۶۴۷	۴,۵۱۶	۳,۷۴۵	۱,۱۷۹	۱,۱۰۱	۱,۰۲۷	-	۱۶,۵۲۹
	۱۳۸۲	۱۷,۷۹۸	۳,۸۵۸	۳,۳۵۴	۱,۹۰۶	۱,۶۱۳	۱,۷۰۹	-	۳۱,۸۶۳
	۱۳۸۳	۴,۳۰۰	۱,۷۹۸	۲,۰۴۶	۱,۰۶۰	۷۰۷	۴۹۹	-	۱۰,۹۱۶
۱۳۸۴	۳۲,۷۵۰	۳,۸۵۰	۳,۵۲۹	۲,۴۰۰	۱,۷۵۰	۱,۹۰۵	۱,۴۰۰	۴۷,۵۸۴	
جمع کل	۶۳,۹۲۰	۱۶,۳۳۰	۱۳,۸۵۰	۸,۹۰۴	۵,۱۷۱	۵,۳۵۰	۴,۶۳۵	-	۱۱۸,۱۷۰

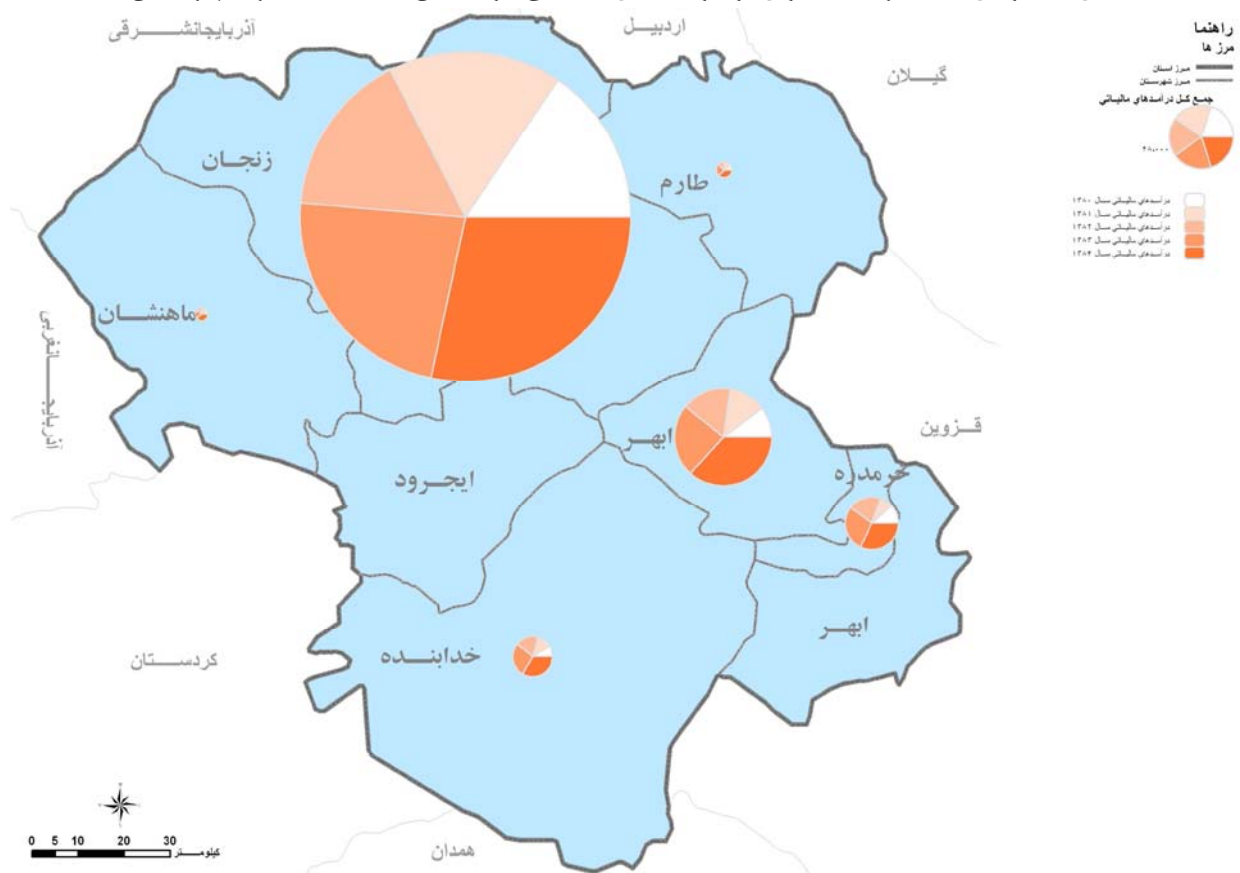
ماخذ:

- ۱- گزارش نظارتی پروژه‌های عمرانی سال‌های مختلف - سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور؛
- ۲- سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، بانک‌های استان، استانداری.

تحلیل منابع درآمدی هر شهرستان استان نشان از سهم غالب شهرستان زنجان از نظر درآمدهای مالیاتی، درآمد شهرداری‌ها و سپرده‌ها دارد. به گونه‌ای که از کل ۱۷/۶۹۴/۲۰۰ میلیون ریال منابع درآمدی بالغ بر ۱۱/۹۷۲/۱۰۰ میلیون ریال آن سهم شهرستان زنجان بوده است که این سهم بیش از ۶۷/۷ درصد منابع مالی درون استانی را شامل می‌شود. در این میان شهرستان ابهر با ۲/۷۸۷/۸۰۰ ریال در مرتبه‌ی دوم شهرستان‌های استان قرار دارد و در مرتبه‌ی آخر از نظر منابع مالی درون استانی شهرستان ماهنشان قرار دارد که سهم آن از این منابع برابر ۱۳۷/۰۰۰ میلیون ریال (معادل ۰/۷۷ درصد) بوده است. در نقشه‌های شماره‌ی ۱ تا ۶ میزان سرمایه‌گذاری‌ها از محل تهیدیدهای مالیاتی، درآمد شهرداری‌ها و از محل سپرده‌ها به تفکیک هر شهرستان استان زنجان نمایش داده شده است (برای سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴).

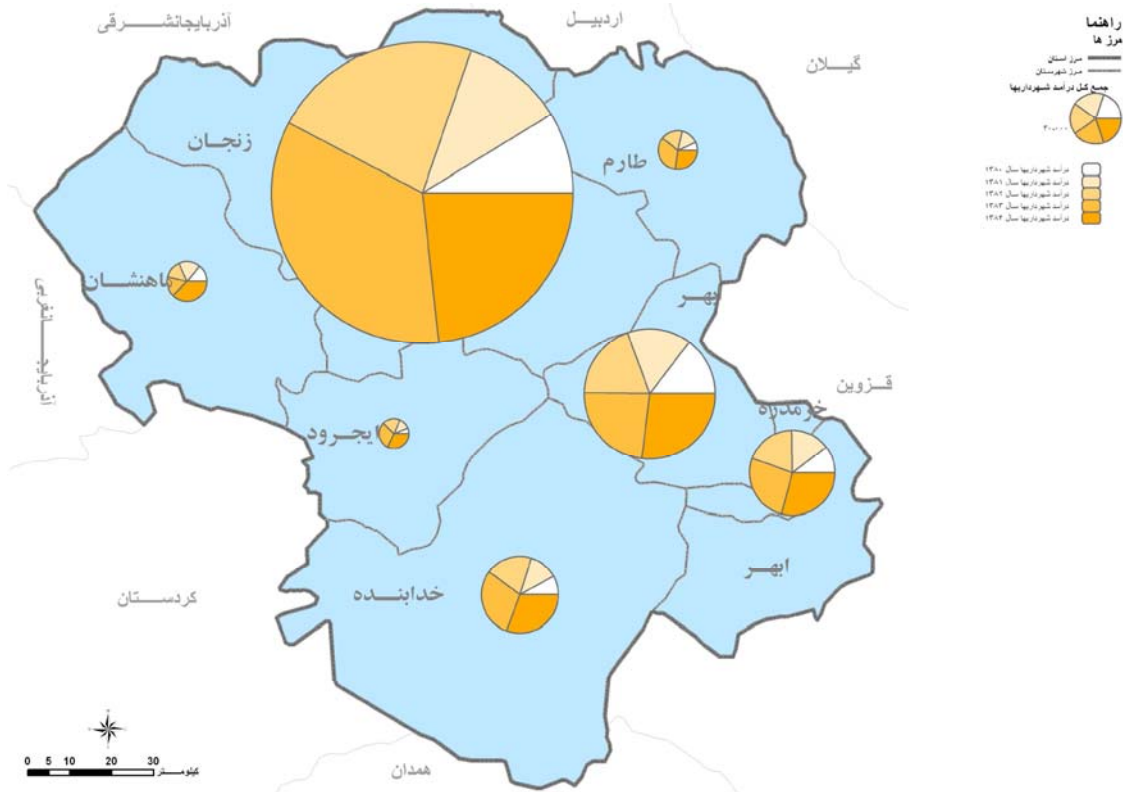
نقشه‌ی شماره‌ی ۱- سرمایه‌گذاری از درآمدهای مالیاتی در استان به تفکیک هر شهرستان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

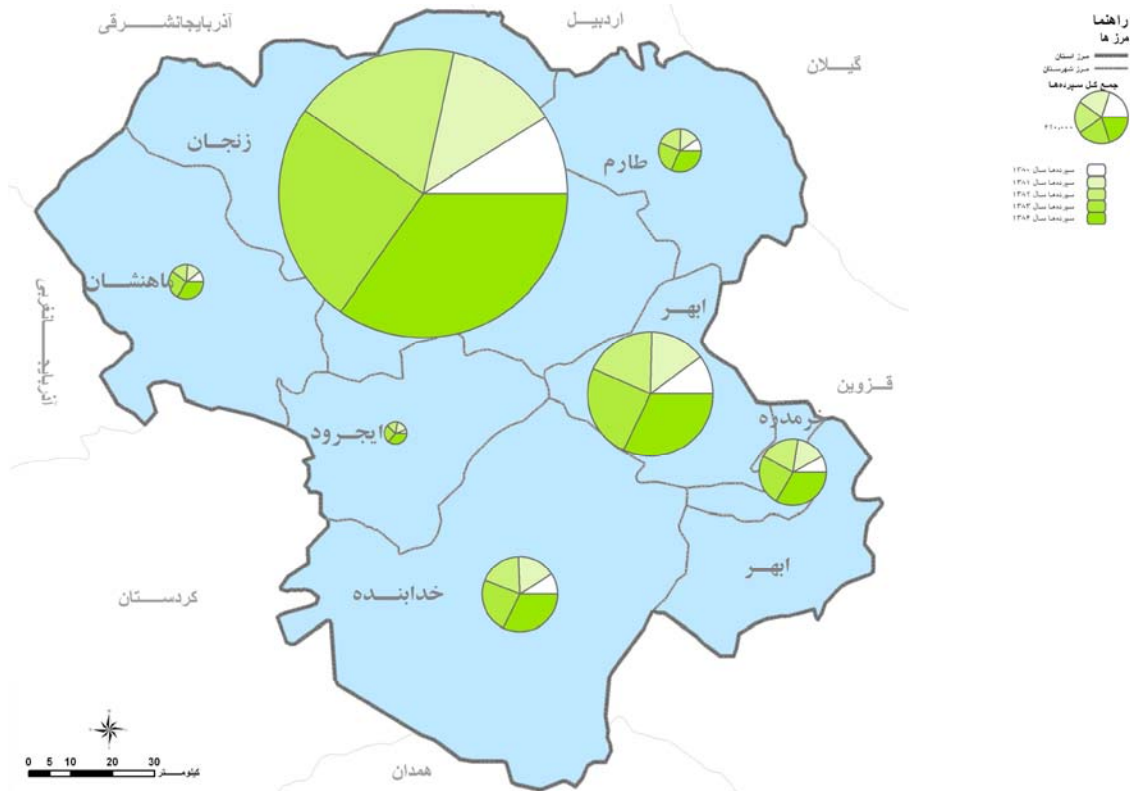

نقشه‌ی شماره‌ی ۲- سرمایه‌گذاری از درآمدهای شهرداری‌ها در استان به تفکیک هر شهرستان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

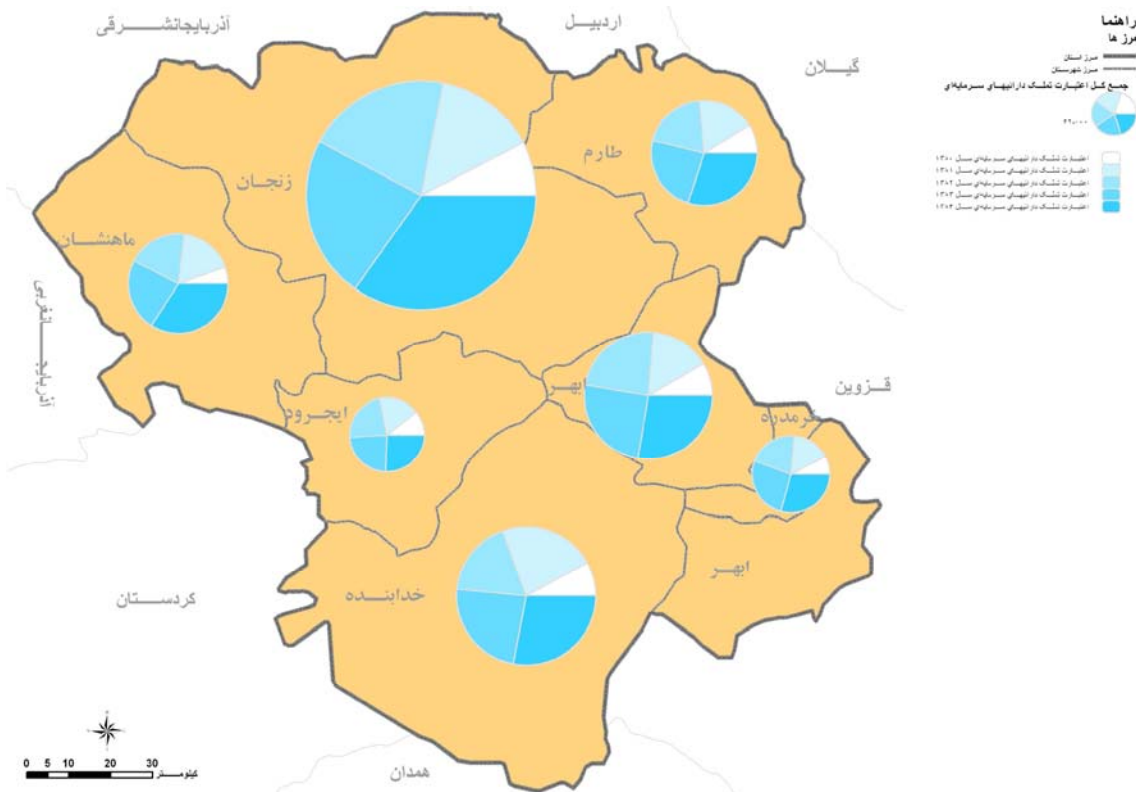
نقشه‌ی شماره‌ی ۳- سرمایه‌گذاری از محل سپرده‌ها در استان به تفکیک هر شهرستان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

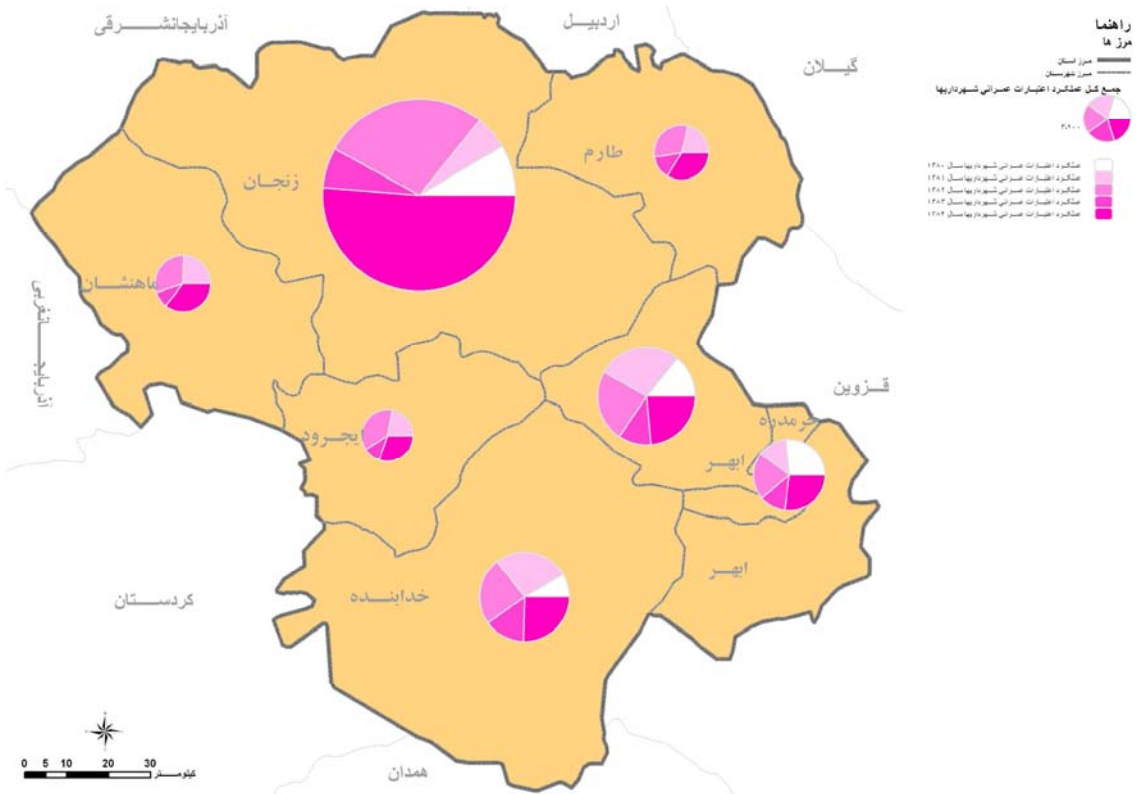

نقشه‌ی شماری ۴- برآورد اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در استان به تفکیک هر شهرستان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

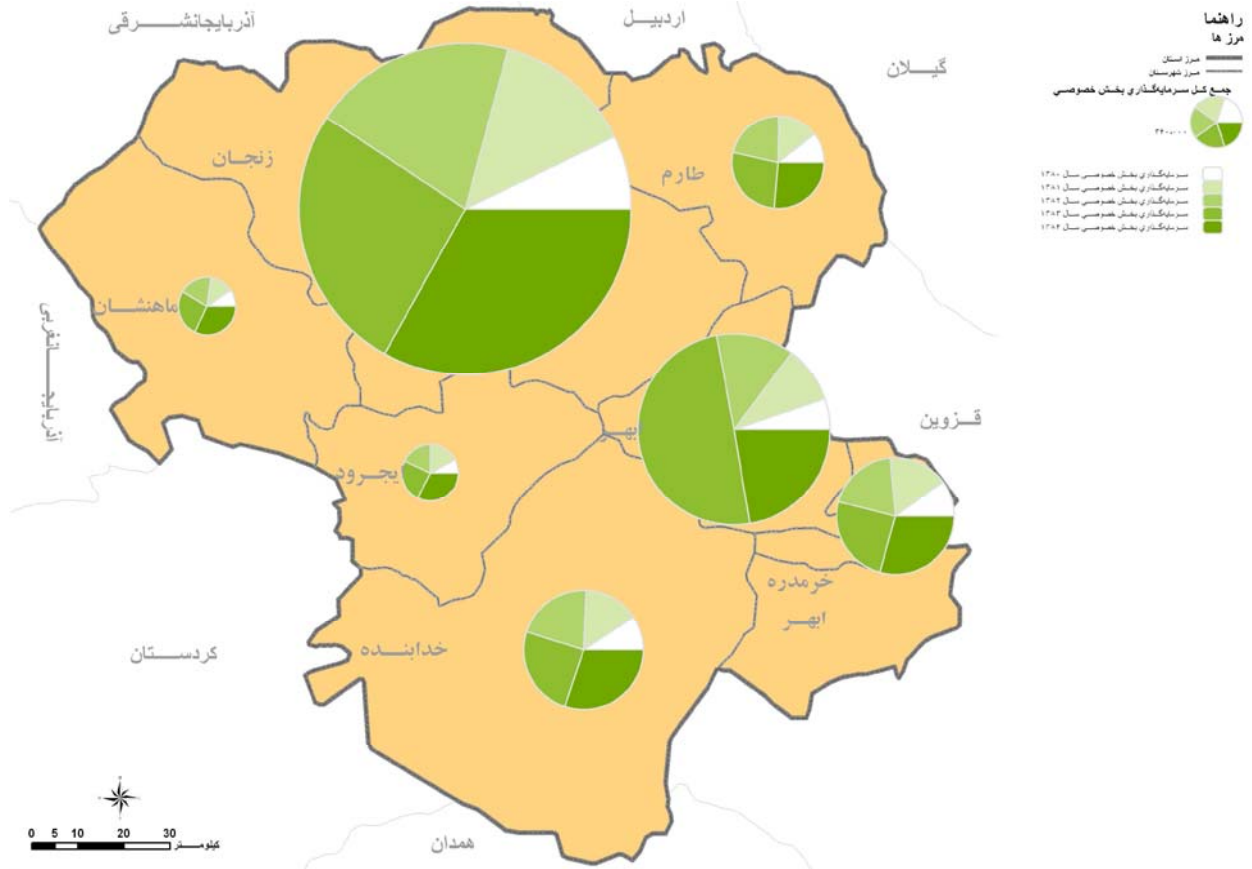
نقشه‌ی شماری ۵- برآورد عملکرد عمرانی شهرداری در استان به تفکیک هر شهرستان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۶- برآورد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در استان به تفکیک هر شهرستان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۲-۳- نیروی انسانی متخصص

۵-۲-۳- نیروی انسانی متخصص

برخلاف گذشته که در فرآیند توسعه به منابع مادی و سرمایه بیش تر تأکید می‌شد، تجربه‌ی سالیان و مشاهده پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ی کشورهای توسعه یافته در کنار تحولات علم و فناوری باعث شد تا نگرش‌های پیشین دگرگون گردد، امروزه برنامه‌ریزان توسعه یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین عوامل توسعه را نیروی انسانی می‌دانند و از آن به عنوان سرمایه‌ی انسانی یاد می‌کنند و بر این نکته تأکید می‌ورزند که منابع انسانی هرچه بیش تر رشد یابد و حداکثر استفاده از آن به عمل آید، چرا که سرمایه‌ی انسانی ضرورت حتمی و اجتناب‌ناپذیر برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار محسوب می‌شود و بدون انسان دانا و توانا و کارآمد دستیابی به توسعه میسر نخواهد شد.

به منظور تبیین تعارض و توازن وضعیت نیروی انسانی متخصص استان شاخص‌هایی چون نسبت باسوادی کشور و استان به تفکیک مناطق شهری و روستایی و به تفکیک جنس و سن مورد بررسی قرار گرفته است، همچنین وضعیت تحصیلی شاغلان، تعداد فارغ التحصیلان، پذیرفته شدگان دانشگاه‌ها و دانشجویان و تعداد مراکز علمی استان، بخش دیگر شاخص‌های مورد بررسی است. در پایان مهم‌ترین قابلیت‌ها و محدودیت‌های نیروی انسانی استان تحلیل شده است.

۵-۲-۳-۱- نسبت باسوادی

براساس آمار سرشماری سال ۱۳۸۵، (جدول شماره ۱)، در بررسی میزان باسوادی سکونتگاه‌های استان زنجان ملاحظه می‌شود، میزان باسوادی استان ۸۱.۷۲ درصد بوده است، که این میزان به ترتیب در مناطق شهری و روستایی استان ۸۷.۱۱ و ۷۴.۱۹ درصد بوده است. سیر تحول این موضوع در سال‌های گذشته نشان می‌دهد که در سال ۱۳۵۵ از مجموع ۴۵۴۴۶۹ نفر جمعیت بالای ۶ سال استان ۳۳۶۵۶۹ نفر ساکن نقاط روستایی بوده اند و از این تعداد فقط ۷۲۹۸۷ نفر باسواد بوده‌اند که نرخ باسوادی ۲۱/۷ درصد بوده که در جنس مردان ۳۶/۱ درصد و در جنس زنان نیز فقط ۶/۹ درصد گزارش شده است. نسبت باسوادی استان در سال ۱۳۶۵ حدود ۵۱/۸ درصد بوده که این نسبت در سکونتگاه‌های روستایی ۴۰/۸ درصد بوده است؛ چراکه از مجموع

جمعیت ۳۶۳۲۵۱ نفری بالای ۶ سال نقاط روستایی استان ۱۴۸۴۶۸ نفر باسواد بوده است؛ یعنی نسبت به دهه‌ی گذشته نسبت باسوادی نقاط روستایی نزدیک به ۲ برابر افزایش یافته است. این نسبت در جنس زن و مرد نیز متغیر بوده است؛ چرا که در بین مردان میزان باسوادی ۵۴/۹ بوده و در جنس زنان ۲۶/۳ بوده است. در بررسی میزان افزایش باسوادان در بین دو جنس ملاحظه می‌شود که باسوادی جنس مردان فقط ۲/۹ درصد افزایش داشته ولی افزایش در جنس زنان در این دهه نزدیک به ۱۹/۴ درصد (حدود ۴ برابر) بوده است. این موضوع از جهش قابل توجه نسبت باسوادی در زنان استان هم در نقاط روستایی و هم در نقاط شهری استان خبر می‌دهد و از انگیزه و توان بالای زنان استان در افزایش سطح تحصیل و پذیرش نقش‌های اجتماعی حکایت دارد.

در آبان ۱۳۷۵ (سرشماری عمومی نفوس و مسکن)، از ۷۷۴۴۸۳ نفر جمعیت ۶ ساله و بیش‌تر استان حدود ۷۵ درصد باسواد بوده‌اند که این نسبت در سکونتگاه‌های روستایی ۶۵/۹ درصد گزارش گردیده است. میزان باسوادی در بین مردان و زنان متفاوت بوده است؛ چراکه نسبت باسوادی در مردان ۷۴/۶ درصد بوده است ولی این نسبت در بین زنان ۵۷/۶ درصد گزارش شده است. در بررسی میزان باسوادی و روند آن در نقاط روستایی استان زنگنه ملاحظه می‌شود که این روند به شدت رو به افزایش بوده و نسبت باسوادی از دهه‌ی ۷۵-۱۳۵۵ بیش از ۵۰ درصد افزایش یافته است. این افزایش در مردان ۵۲/۹ درصد و در زنان ۵۰/۷ درصد بوده است. در آبان ۱۳۷۵، از ۷۷۴۴۸۳ نفر جمعیت ۶ ساله و بیش‌تر استان، ۷۵ درصد باسواد بوده‌اند. نسبت باسوادی در گروه سنی ۱۴ - ۶ ساله ۹۶ درصد و در گروه سنی ۱۵ ساله و بیش‌تر ۶۵ درصد بوده است. شایان ذکر است طبق گزارش نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ میزان باسوادی کشور ۸۴/۶۱ درصد و در سطح استان زنگنه این میزان ۸۱/۷۲ درصد بوده است. این موضوع نشان می‌دهد استان زنگنه از نظر میزان باسوادی ۳ درصد پایین‌تر از متوسط کشوری است. پایین بودن میزان باسوادی در سطح سکونتگاه‌های شهری و روستائین استان نیز ملاحظه می‌گردد و می‌توان دریافت هم در سطح شهرها و هم در سطح روستاهای استان میزان باسوادی در سال ۱۳۸۵ کمتر از متوسط کشوری بوده است. در جدول شماره‌ی ۱۸ میزان باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیش‌تر نقاط شهری و روستایی استان و کشور مقایسه شده است.

جدول شماره‌ی ۱- مقایسه‌ی میزان باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیش‌تر برحسب نقاط شهری و روستایی استان و کشور در سال ۱۳۸۵

شرح	کل	شهری	روستایی
کل کشور	۸۴/۶۱	۸۸/۹۳	۷۵/۰۹
زنگنه	۸۱/۷۲	۸۷/۱۱	۷۴/۱۹

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش، ۱۳۸۵.

۵-۲-۳-۲- وضعیت تحصیل

در سال ۱۳۷۵ حدود ۲۸/۲ درصد جمعیت ده ساله و بیش تر استان محصل بوده‌اند. در این سال سهم محصلان شهری به ۳۱/۳ درصد و محصلان روستایی به ۲۳/۱ درصد می‌رسید. در سال ۱۳۸۵ نزدیک به ۲۲/۲ درصد جمعیت ده ساله و بیش تر محصل بودند. سهم محصلان در مناطق شهری حدود ۲۳/۷ درصد و در مناطق روستایی حدود ۱۹/۰ درصد بوده است. این کاهش سهم محصلان به نقصان در جمعیت لازم‌التعلیم و کاستن زاد و ولد باز می‌گردد. در همین سال سهم محصلان از جمعیت ده ساله و بیش تر استان زنجان به حدود ۲۳/۱ درصد (بیش از سهم کشوری)، بالغ شد. سهم محصلان مناطق شهری نزدیک به ۲۶/۰ درصد (بیش از سهم کشوری) و در مناطق روستایی حدود ۱۹/۰ درصد (همسان با سهم کشوری) بود. بدین ترتیب باید پذیرفت برخورداری از آموزش رسمی در مناطق شهری استان به بهای محرومیت از تحصیل در مناطق روستایی تمام شده است.

۵-۳-۳-۲- وضعیت تحصیل شاغلین

بررسی سطح تحصیلات جمعیت شاغل، استان زنجان نشان می‌دهد، در سال‌های ۸۴-۱۳۷۵ میزان باسوادی از ۷۲/۸۹ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۸۲/۵۰ درصد در سال ۱۳۸۳ رسیده است که از رشدی معادل ۱۰ درصد برخوردار بوده است. همچنین توزیع نسبی شاغلان استان برحسب وضع شغلی نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۵ معادل ۷۶/۰۱ درصد شاغلان در بخش خصوصی اشتغال داشته‌اند که این رقم در سال ۱۳۸۳ با ۳/۳ درصد رشد به ۷۹/۳۰ درصد رسیده است.

بررسی سطح سواد جمعیت بیکار استان نیز نشان می‌دهد که سطح سواد جمعیت بیکار استان از ۸۱/۴۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۹۰ درصد در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است. در این بین جمعیت بیکاران استان با تحصیلات عالی از ۲/۳۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۴/۶ درصد در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است. این در حالی است که جمعیت بیکار بی‌سواد استان از ۱۸/۵۶ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۰ درصد در سال ۱۳۸۳ کاهش یافته است. افزایش جمعیت بیکار دارای تحصیلات عالی در دهه‌ی گذشته از جمله تهدیدات اجتماعی استان در مقطع کنونی محسوب می‌شود و نیاز به چاره‌اندیشی دارد.

نرخ بیکاری جوانان ۲۴-۱۵ ساله استان نیز در دهه‌ی ۸۴-۱۳۷۵ بدلیل ورود نیروهای جوان جویای کار به بازار کار استان که نتیجه‌ی بالا بودن نرخ مولید در دهه‌ی اول انقلاب می‌باشد، از ۱۴/۱۸ درصد در سال ۱۳۷۵ به حدود ۲۸/۰۵ درصد در سال ۱۳۸۰ افزایش پیدا نموده است. ولی در سال‌های اخیر با برنامه‌های اشتغال‌زایی دولت و ادامه‌ی مهاجرت جوانان جویای کار از استان به سایر مناطق کشور، این نرخ با حدود ۱۰ درصد کاهش به ۱۸/۷ درصد در سال ۱۳۸۴ رسیده است. مقایسه‌ی متغیر توصیفی وضعیت تحصیلی شاغلان کشور و استان نشان می‌دهد، در سطح کشور تقریباً همه ساله به تعداد شاغلان باسواد و بی‌سواد افزوده شده

است. با این حال درصد تعداد شاغلان بی‌سواد و باسواد در مجموع تعداد شاغلان در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ به ترتیب حدود ۵ و ۹۵ درصد بوده است. ضمن این که همه ساله درصد تعداد شاغلان باسواد افزایش یافته و از ۹۳ درصد در سال ۱۳۷۶ به ۹۶ درصد در سال ۱۳۸۳ رسیده است. در بین شاغلان باسواد نیز، در مجموع درصد تعداد شاغلان کمتر از دیپلم، دیپلم، فوق دیپلم، لیسانس، فوق لیسانس و دکتری به ترتیب برابر با ۵۵، ۲۷/۵، ۳/۴، ۷/۲، ۰/۶۹ و ۰/۱۷ درصد بوده است و این نشانگر آن است که بیش از ۸۲ درصد شاغلان صنایع کشور در سطح مدرک دیپلم و پایین‌تر قرار دارند و فقط ۸ درصد شاغلان لیسانس و بالاتر هستند.

در سطح استان زنجان نیز تقریباً همه ساله به تعداد شاغلان باسواد و بی‌سواد افزوده شده است. با این حال درصد تعداد شاغلان بی‌سواد و باسواد در مجموع تعداد شاغلان در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ به ترتیب حدود ۳/۱ و ۹۶/۹ درصد بوده است که نشان می‌دهد نسبت شاغلان باسواد در سطح استان زنجان، اندکی بهتر از سطح کشوری می‌باشد. علاوه بر این درصد تعداد شاغلان باسواد در سطح استان از ۹۵/۸ درصد در سال ۱۳۷۶ تا ۹۷/۵ درصد در سال ۱۳۸۳ رسیده است که باز هم بهتر از سطح کشوری است. این امر از توان بالای استان زنجان در تربیت و نگهداشت بهتر نیروی انسانی متخصص در استان خبر می‌دهد که با توجه به تعداد بالاتر بیکاران دارای تحصیلات عالی در سطح زنجان نیاز به توجه و بازنگری دارد. از سویی نکته‌ی حائز اهمیت دیگر در استان زنجان، وجود شاغلان باسواد در مجموع درصد تعداد شاغلان کمتر از دیپلم، فوق دیپلم، لیسانس، فوق لیسانس و دکتری به ترتیب برابر با ۵۸/۵، ۲۸/۲، ۳/۳، ۶/۰۲، ۰/۶۲ و ۰/۰۹ است که نشان می‌دهد، علی‌رغم بالاتر بودن تعداد باسوادان در استان زنجان نسبت به کشور، از لحاظ مدرک تحصیلی، استان زنجان در سطح پایین‌تری نسبت به کشور قرار دارد. چه این که بالای ۸۶ درصد شاغلان صنایع استان در سطح مدرک دیپلم و پایین‌تر قرار دارند و فقط ۷ درصد شاغلان، لیسانس و بالاتر هستند! این امر زنگ خطری برای صنایع استان و کشور بوده و نشان می‌دهد، با این کارکنان، به سختی می‌توان خلاقیت را ارتقاء داد یا یک سیاست منطقی را برای مقابله با رقبای خارجی اتخاذ کرد؛ لذا نیازمند توجه ویژه در این خصوص می‌باشد.

از لحاظ مقایسه‌ی وضعیت تحصیلی شاغلان در سطح کشور و استان، درصد تعداد شاغلین بی‌سواد در سال‌های ۷۸-۱۳۷۶ در سطح استان زنجان وضعیت مناسب‌تری داشته و تقریباً با وضع معمول کشوری برابر و حتی پایین‌تر بوده است و بین ۰/۷۳ تا ۰/۹۱ در نوسان می‌باشد، در سال‌های ۱۳۷۹، ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱، درصد شاغلان بی‌سواد استان در مقایسه با کشور، ارتقاء یافته و به ۱/۵۸ درصد هم رسیده است. با این حال از لحاظ تعداد شاغلان باسواد وضعیت استان در مقایسه با کشور بهتر است و از ۱/۵ درصد تا ۲ درصد در نوسان می‌باشد، به گونه‌ای که تقریباً همه ساله شاهد رشد وضعیت باسوادان شرکت‌ها بوده‌ایم.

۵-۲-۳-۴- تعداد مراکز علمی، فارغ التحصیلان و دانشجویان استان

موقعیت علمی استان زنجان در سطوح آموزش عالی، به طور کلی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، به سه گروه آموزش عالی دولتی، آموزش عالی غیر دولتی و آموزش عالی علمی-کاربردی و پودمانی، تقسیم می‌گردد و به لحاظ نوع آموزش، به آموزش عالی حضوری، دوره‌های روزانه و شبانه، آموزش عالی از راه دور، آموزش عالی علمی و کاربردی و به لحاظ دوره‌های تحصیلی، به دوره‌های کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکترای حرفه‌ای (عمومی) و دوره‌ی دکترای تخصصی (P.H.D) از یکدیگر تفکیک است. برای مقایسه‌ی موقعیت علمی استان زنجان تعداد مراکز علمی و دانشگاه‌های دولتی و آزاد را به همراه شاخص‌های جمعیتی و وسعت و تعداد شهرهای آنها در جدول شماره‌ی ۳-۲ آورده شده است تا با ارزیابی تعداد فارغ التحصیلان دوره‌های پیش‌دانشگاهی، تعداد دانشجویان در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی سراسری و تعداد اعضای هیئت علمی استان و کشور جایگاه علمی استان زنجان مشخص گردد.

بررسی مندرجات جدول شماره‌ی ۳ تعداد مراکز علمی و دانشگاهی کشور و استان زنجان نشان می‌دهد، استان زنجان دارای ۵ دانشگاه دولتی و ۴ دانشگاه آزاد می‌باشد و از نظر نوع مؤسسه‌ی آموزش عالی تمامی انواع دانشگاه‌ها را در تمام مقاطع تحصیلی دارا می‌باشد. همان‌طور که در جدول‌های شماره‌ی ۲۰ و ۱۹ نشان داده شده است، این استان در اکثر موارد پا به پای استان‌های دیگر در ایجاد و گسترش دانشگاه‌ها و مرکز آموزش عالی حرکت نموده است. گرچه به نظر می‌رسد این گسترش در مقایسه با استان‌های پیشرو کشور در سطح پایین‌تری می‌باشد و همچنین با توجه به ساختار اقتصادی، اجتماعی استان و شرایط و امکانات و توان توسعه اقتصادی استان نیاز است تا با توجه به نیاز استان و کمبود نیروی انسانی متخصص به ویژه در رشته‌های مدیریت، اقتصاد، صنایع، معادن، تغذیه و علوم کشاورزی جایگاه علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی استان بیش از پیش ارتقاء یابد.

جدول شماره ۲- تعداد فارغ التحصیلان، پذیرفته شدگان و دانشجویان کشور و استان زنجان (۸۵-۱۳۸۳)

استان	فارغ التحصیلان دوره‌ی پیش دانشگاهی ۸۴-۱۳۸۳	پذیرفته شدگان دانشگاهها ۸۵-۱۳۸۴	پذیرفته شدگان دانشگاه آزاد ۸۵-۱۳۸۴	دانشجویان دانشگاهها ۸۵-۱۳۸۴	دانشجویان دانشگاه آزاد ۸۵-۱۳۸۴
کل کشور	۴۸۱۴۸۴	۳۴۰۵۲۶	۲۹۷۶۳۷	۱۱۹۱۰۴۸	۱۱۹۷۵۲۱
آذربایجان شرقی	۲۶۵۱۲	۱۸۲۶۶	۲۰۸۵۱	۵۷۹۳۹	۶۶۹۶۴
آذربایجان غربی	۱۶۳۳۵	۱۰۲۲۰	۹۱۲۹	۳۷۷۰۵	۲۷۲۷۰
اردبیل	۹۴۶۶	۵۰۹۳	۶۱۱۸	۱۷۱۷۷	۲۰۹۰۸
اصفهان	۲۴۹۹۸	۲۸۰۷۰	۲۴۳۰۵	۱۰۱۳۴۵	۸۵۴۴۳
ایلام	۶۲۵۶	۳۰۰۳	۲۲۰۶	۱۱۴۵۷	۶۸۲۱
بوشهر	۶۳۵۱	۲۳۸۷	۱۵۵۵	۹۷۷۲	۱۴۵۱۸
تهران	۹۲۱۳۸	۶۱۹۶۱	۶۰۶۲۶	۲۴۱۰۶۱	۲۳۴۹۲۸
چهارمحال و بختیاری	۶۶۰۰	۵۸۵۴	۳۳۸۷	۱۸۶۱۸	۱۱۶۰۳
خراسان جنوبی	۳۳۰۵	۴۳۴۰	۲۲۷۶	۱۲۴۲۱	۹۰۰۰
خراسان رضوی	۳۳۵۸۵	۲۷۵۹۶	۲۱۰۸۹	۸۴۱۲۴	۶۶۱۷۴
خراسان شمال	۴۴۹۴	۲۵۳۰	۳۵۹۵	۷۲۴۱	۱۱۸۷۷
خوزستان	۲۷۱۸۳	۱۰۷۶۱	۳۵۴۱۹	۴۲۹۳۸	۸۵۵۱۴
زنجان	۶۲۰۴	۵۹۹۲	۷۷۱۰	۱۸۳۷۵	۲۲۱۷۰
سمنان	۴۴۱۴	۸۱۴۷	۱۰۱۴۲	۲۶۹۹۲	۳۲۰۲۵
سیستان و بلوچستان	۸۷۹۷	۹۳۱۱	۶۴۹۸	۴۱۳۷۳	۱۶۷۲۱
فارس	۳۴۱۳۰	۱۶۰۵۱	۲۸۸۷۲	۵۶۴۲۴	۹۱۰۱۳
قزوین	۶۹۴۴	۸۹۸۶	۱۰۱۵۷	۲۶۵۹۰	۲۹۰۰۶
قم	۷۲۹۶	۳۸۵۶	۳۰۵۱	۱۴۳۱۵	۱۰۰۰۲
کردستان	۷۹۰۵	۵۳۱۵	۳۲۷۲	۱۹۴۷۶	۹۴۰۸
کرمان	۱۷۱۱۵	۱۳۹۹۳	۱۳۰۶۴	۴۴۹۹۰	۳۷۵۳۱
کرمانشاه	۱۴۷۸۳	۸۵۳۲	۴۴۷۴	۳۳۳۳۰	۱۴۵۹۰
کهگیلویه و بویراحمد	۶۰۸۶	۲۸۲۱	۵۴۶۳	۹۳۸۵	۱۴۹۹۴
گلستان	۱۰۲۹۷	۶۴۹۱	۶۸۶۶	۲۳۱۵۷	۲۰۶۱۵
گیلان	۱۴۹۵۳	۱۰۸۶۴	۱۰۶۳۷	۳۲۳۷۱	۳۷۶۵۹
لرستان	۱۴۲۰۵	۵۵۲۱	۹۷۹۸	۲۱۱۵۰	۳۲۵۶۴
مازندران	۲۴۷۵۰	۲۱۶۶۸	۲۰۲۲۹	۶۹۱۰۴	۶۲۱۹۱
مرکزی	۷۸۹۸	۸۴۳۶	۱۷۹۷۷	۲۹۸۶۵	۶۱۴۶۶
هرمزگان	۷۴۷۹	۴۶۸۲	۵۸۳۸	۱۴۷۹۳	۱۳۰۸۲
همدان	۱۲۵۷۹	۹۲۷۸	۸۲۹۵	۳۴۱۱۲	۲۱۷۵۸
یزد	۸۷۲۶	۱۰۵۰۱	۹۱۱۰	۳۳۴۴۸	۲۹۷۳۶

مأخذ: سالنامه‌ی آماری کشور، (۸۵-۱۳۸۳).

جدول شماره ۳- تعداد مراکز علمی و دانشگاهی سراسری و آزاد و مشخصات آن‌ها در استان‌ها (۸۳-۱۳۸۲)

استان	تعداد دانشگاه‌های دولتی	تعداد دانشگاه‌های آزاد	دانش آموزان دانشگاه‌ها ۱۳۸۲-۸۳	دانش آموزان دانشگاه‌ها آزاد ۱۳۸۲-۸۳
کل کشور	-	-	۱۴۶۸۵۹	۲۱۳۹۹۸
آذربایجان شرقی	۷	۶	۶۶۴۳	۸۱۸۸
آذربایجان غربی	۲	۳	۴۰۳۶	۶۹۷۱
اردبیل	۲	۲	۱۶۶۳	۱۲۱۰
اصفهان	۹	۹	۱۱۷۴۴	۱۰۸۳۸
ایلام	۲	۱	۱۰۸۹	۱۲۳۵
بوشهر	۳	۲	۱۵۴۴	۴۵۵
تهران	۲۶	۱۱	۳۴۸۰۱	۱۰۸۹۲۸
چهارمحال و بختیاری	۱	۱	۲۰۲۶	۱۰۶۵
خراسان جنوبی	۱۱	۹	۲۲۱۰	۸۳۵۲
خراسان رضوی	۵	۶	۹۶۷۵	۱۲۰۴۵
خراسان شمال	۴	۲	۶۰۹	۱۱۲۸
خوزستان	۴	۳	۵۳۴۸	۵۷۳۷
زنجان	۵	۲	۲۴۱۳	۲۰۷۱
سمنان	۵	۱۲	۳۳۴۱	۱۸۲۶
سیستان و بلوچستان	۲	۲	۳۸۲۳	۱۸۶۴
فارس	۳	۱	۸۲۰۵	۵۳۰۹
قزوین	۲	۱	۲۸۶۵	۲۰۷۷
قم	۴	۹	۱۲۰۳	۱۱۵۷
کردستان	۲	-	۱۹۹۸	۱۳۲۸
کرمان	۲	-	۶۴۴۶	۴۳۰۳
کرمانشاه	۲	۳	۳۲۴۶	۶۰۶
کهگیلویه و بویراحمد	۳	۳	۱۱۷۲	۲۲۰۹
گلستان	۲	۳	۲۹۸۳	۲۰۶۳
گیلان	۴	۳	۴۷۲۸	۳۸۱۲
لرستان	۶	۳	۲۰۹۰	۳۸۷۳
مازندران	۵	۱	۸۲۰۶	۶۷۵۸
مرکزی	۲	۲	۲۷۳۲	۲۹۴۵
هرمزگان	-	۳	۹۳۳	۵۹۵
همدان	-	۱	۴۷۵۹	۲۶۹۸
یزد	۲	۲	۹۱۱۰	۲۳۵۲

مأخذ: سالنامه آماری کشور، (۸۵-۱۳۸۳).

نکته‌ی حائز اهمیت دیگر در خصوص استان زنجان این که پذیرش دانشجو در رشته‌های علوم پایه و علوم انسانی به دلیل کم هزینه بودن آموزش آن‌ها رشد سریعتری نسبت به رشته‌های فنی و مهندسی و پزشکی داشته است در جدول شماره‌ی ۴ پذیرفته‌شدگان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی برحسب رشته تحصیلی آنها را در سال تحصیلی ۸۷-۱۳۸۶ نشان داده شده است. همانطور که مشخص است چه دانشگاه‌های دولتی و چه دانشگاه‌های آزاد استان عمدتاً در زمینه جذب دانشجو در رشته‌های علوم انسانی و علوم پایه فعال بوده‌اند که متأسفانه بازار کار کمتری داشته و پس از فارغ‌التحصیلی بدلیل عدم ایجاد توازن در ظرفیت‌های شغلی مرتبط به جمع بیکاران اضافه خواهند شد. البته سرمایه‌گذاری در زمینه آموزش دانشجویان مقطع کاردانی رشته‌های فنی و مهندسی که سریع‌تر وارد بازار کار می‌گردند، وضعیت استان به مراتب بهتر می‌باشد. از سوی دیگر برای رونق در رشته‌های فنی و مهندسی و پزشکی در مقاطع بالاتر نیاز مبرم به حضور اساتید زبده و با کفایت علمی وجود دارد که این مهم با توجه بیش‌تر به مقوله‌ی آموزش عالی در استان در برنامه‌های توسعه‌ی استان می‌بایستی در نظر گرفته شود.

جدول شماره‌ی ۴- پذیرفته شدگان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی برحسب رشته‌ی تحصیلی استان در سال تحصیلی ۸۷-۱۳۸۶

هنر	کشاورزی و دامپزشکی	فنی و مهندسی	علوم پایه	علوم انسانی	پزشکی	رشته تحصیلی
۲۷۵	۲۱۱	۳۳۰۹	۲۰	۲۸۱۲	۳۴۳	کاردانی (به استثنای دانشگاه آزاد)
۰	۷۷۸	۱۵۰۳	۱۷۵۵	۶۰۸۰	۱۴۲	کارشناسی (به استثنای دانشگاه آزاد)
۰	۸۰	۵۱	۲۳۶	۵۹	۳	کارشناسی ارشد (به استثنای دانشگاه آزاد)
۰	۰	۰	۰	۰	۹۲	دکتری حرفه‌ای (به استثنای دانشگاه آزاد)
۰	۰	۰	۳۱	۰	۱۴	دکتری تخصصی (به استثنای دانشگاه آزاد)
۳۱	۴	۱۴۲۴	۱۲	۶۲۷	۰	کاردانی (دانشگاه آزاد)
۳۷۵	۷۵۰	۳۵۳۳	۱۰۴۲	۶۱۰۲	۳۷۶	کارشناسی (دانشگاه آزاد)
۰	۴۵	۳۷	۱۰۵	۳۴۷	۰	کارشناسی ارشد (دانشگاه آزاد)
۰	۰	۰	۰	۰	۰	دکتری حرفه‌ای (دانشگاه آزاد)
۰	۰	۰	۰	۰	۰	دکتری تخصصی (دانشگاه آزاد)

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

با توجه به مطالب پیش گفته و ویژگی‌های حاکم بر نظام آموزشی استان در سطوح پایین و عالی و روندهای موجود تحصیل و ترتیب نیروی انسانی متخصص در استان در دو دهه‌ی گذشته مهم‌ترین قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی منابع انسانی استان به شرح زیر است:

- توسعه و گسترش آموزش فنی و حرفه‌ای و کار و دانش و افزایش میزان گرایش به تحصیل در رشته‌های مربوط؛
  - ارتقای کمی و کیفی فعالیت‌های پژوهشی با افزایش پژوهش و فعال شدن کمیته‌های ذی‌ربط در مناطق و مراکز آموزش عالی و آموزش و پرورش استان؛
  - کاهش نابرابری‌های آموزشی در مناطق محروم استان به جهت بهره‌مندی مناسب از امکانات آموزشی به ویژه در سکونتگاه‌های روستایی؛
  - وجود زمینه‌های مناسب فرهنگی و مذهبی برای مشارکت مادی و معنوی در ساخت و ساز مدارس در جهت کاهش سطح بی‌سوادی استان؛
  - بهبود گذر تحصیلی دانش‌آموزان در مقاطع مختلف آموزشی که بیانگر ادامه‌ی تحصیل دانش‌آموزان تا مقاطع بالاتر می‌باشد؛
  - جوانی جمعیت و وجود نیروی انسانی برای بهره‌گیری در فرآیند توسعه؛
  - کاهش اختلاف بین شاخص پوشش تحصیلی دختران و پسران به ویژه افزایش نسبت باسوادی زنان و دختران استان؛
  - وجود دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی جامع و بزرگ در استان که در رشته‌های مختلف تحصیلی خدمات آموزشی ارائه می‌دهد؛
  - وجود شهرک‌های صنعتی در استان که امکان تربیت نیروی انسانی به صورت پایه‌ای و تئوریک را با تجربه‌های عملی در دوره‌های کارآموزی فراهم می‌سازد؛
  - نزدیکی استان به مرکز کشور و استقرار وسایل حمل و نقل ریلی و جاده‌ای زمینه‌ی جذب اساتید ماهر و زبده با مدارج علمی بالا را در مراکز آموزشی و دانشگاه‌های استان فراهم نموده است که این موضوع پتانسیل خوبی برای رشد و توسعه‌ی آموزش عالی را در استان ایجاد نموده است؛
  - افزایش نرخ باسوادی و افزایش نقش و جایگاه زنان باسواد و دارای تحصیلات عالی در سطح استان.
- در جمع‌بندی کلی مهم‌ترین محدودیت‌ها و تنگناهای منابع انسانی استان زنجان را به شرح زیر از یکدیگر تفکیک نمود:

- مشکل تثبیت نیرو در مناطق محروم و روستایی به دلیل نبود امکانات و تسهیلات و افزایش تقاضای نقل و انتقال معلمان به مناطق شهری و به تبع آن افزایش نیرو در مناطق برخوردار و کمبود شدید نیرو در مناطق روستایی و استفاده از نیروی کم تجربه در مناطق محروم استان؛
- عدم تناسب رشته تحصیلی و مدرک فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها با نیازهای استخدامی و به عبارتی به اندازه فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، ظرفیت‌های شغلی جدید ایجاد نشده است؛
- استاندارد نبودن اکثر فضاهای آموزشی در مراکز آموزش عالی استان؛
- پراکندگی و کم جمعیت بودن روستاهای استان به دلیل مهاجرت‌های شدید، سبب کاهش تعداد دانش آموز در روستاها شده است که این امر تشکیل کلاس‌های چند پایه را در اغلب مدارس روستایی سبب شده است؛
- عدم وجود مراکز فنی و حرفه‌ای در روستاها یا بخش‌های استان، فارغ‌التحصیلان مقطع متوسطه را سردرگم کرده و هدایت آنها را عمدتاً به رشته‌های موجود در دانشگاه‌ها و بیش‌تر رشته‌های علوم انسانی سوق می‌دهد که همین امر سبب می‌گردد دانش آموخته فوق‌تناسی با کار کشاورزی رایج در روستا و تحصیلات خود نداشته باشد؛
- پایین بودن سطح درآمد استان سبب شده است تا بسیاری از نیروهای آموزش دیده در مقطع متوسطه که از خدمات دولتی استفاده می‌نمودند، تحصیل در مقاطع آموزش عالی را رها کرده و زحمات ۱۲ ساله دولت به ثمر ننشیند و همانطور که گفته شد، آموزش‌های عالی که زمینه‌ی توسعه‌ی سرمایه‌ی انسانی و مهیا کننده‌ی آنها برای ورود به بازار کار می‌باشد، برای این افراد فراهم نگردد؛
- کمبود فضاهای ورزشی و رفاهی در استان و در مدارس و دانشگاه‌ها سبب گردیده است که سرمایه‌ی انسانی شاداب و با کارایی بالا کمتر به چشم بخورد؛
- تدریس دروس غیرمرتبط در روستاهای استان به دلیل کم جمعیت بودن روستاها و مشکلات ناشی از آنها؛
- نابرابری‌های آموزشی به ویژه در حوزه‌ی دختران در دوره‌ی متوسط و عالی و در توزیع امکانات آموزشی و منابع انسانی کارآموده و دانش آموخته سطوح بالا؛
- نبود شبکه‌ی جامع اطلاع رسانی و فقدان نظام آماری و اطلاع رسانی مناسب؛
- ضعف کیفی نیروی انسانی شاغل در دستگاه‌های آموزشی و ناکافی بودن آموزش و پژوهش و توان فنی و تخصصی در زمینه کارشناسی و سیاست‌گذاری و هدایت و برنامه‌ریزی.

۵-۲-۴- انرژی (برق، سوخت فسیلی ...)

۵-۲-۴- انرژی (برق، سوخت فسیلی و...)

۵-۲-۴-۱- انرژی برق

انرژی در حیات اجتماعی، اقتصادی و رفاهی جوامع نقش زیربنایی ایفا می‌کند، به گونه‌ای که هرگونه اختلال در تأمین انرژی مطمئن و کافی مشکلاتی را در عملکرد سیستم‌های موجود و نظام زندگی و فعالیت پدید خواهد آورد؛ بنابراین با توجه به رشد سریع جمعیت و وابستگی روزافزون انسان و منابع انرژی، ادامه‌ی روند کنونی افزایش مصرف منابع انرژی در آینده‌ای نه چندان دور، ما را با بحران شدیدی روبرو خواهد ساخت. علاوه بر این مصرف بی‌رویه این منابع، خطرات زیست محیطی و تأثیرات نامطلوبی در پی خواهد داشت.

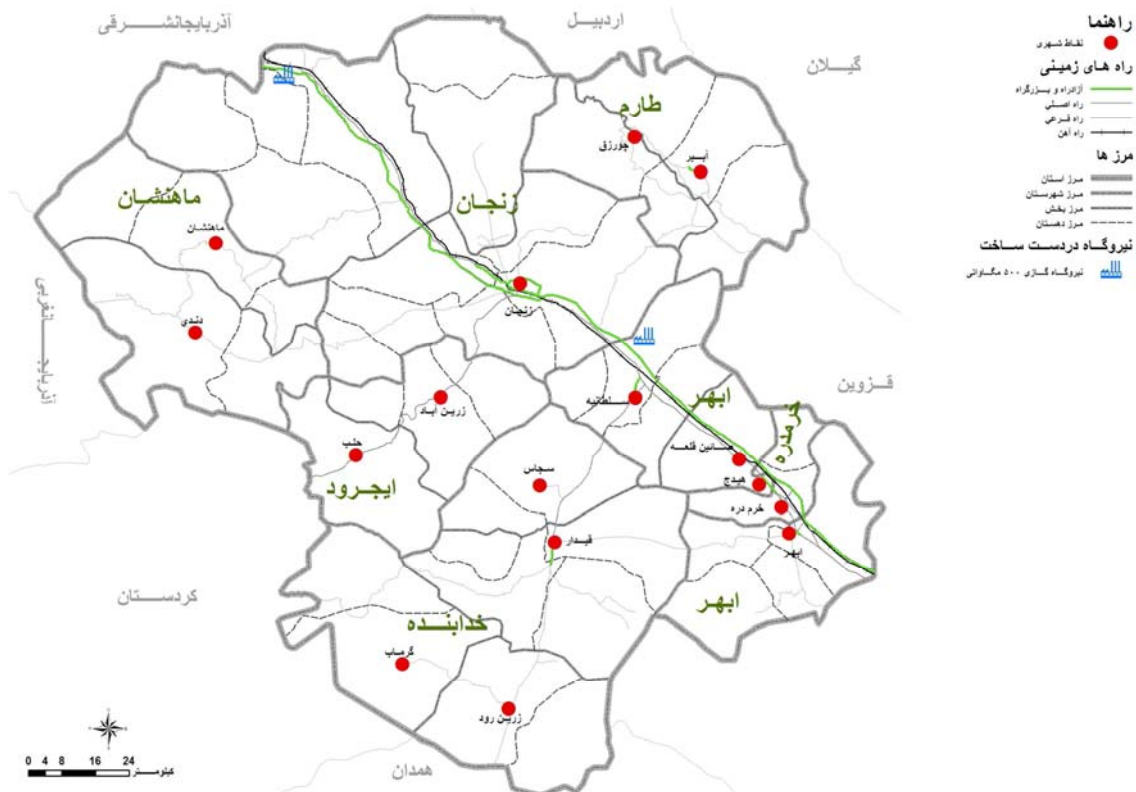
ارزیابی جایگاه صنعت برق در استان زنجان نشان می‌دهد، با توجه به همجواری استان زنجان با هفت استان دیگر کشور و نزدیکی استان به کشورهای همسایه و ترانزیت برق از استان زنجان از یک سو و همچنین به سبب وجود سکونتگاه‌های مهم شهری و روستایی و همچنین استقرار فعالیت‌های مختلف کشاورزی، صنعتی و معدنی در مناطق مختلف استان زنجان، صنعت برق در این استان از اهمیت بسیار بالا و استراتژیک برخوردار است. به طور کلی صنعت برق استان در حال حاضر در دو محور اساسی انتقال و توزیع برق در جهت مصارف خانگی، عمومی، صنعتی، کشاورزی، تجاری و سایر فعالیت دارد.

در خصوص تولید انرژی، استان زنجان در حال حاضر فاقد نیروگاه تولید انرژی است، لیکن مجوز احداث چهار نیروگاه ۵۰۰ مگاواتی اخذ شده است که در حال حاضر اقدامات احداث دو نیروگاه از این چهار نیروگاه در حال انجام و دو نیروگاه دیگر در مرحله‌ی مطالعه است. نیروگاه‌های ۱ و ۲ در کیلومتر ۷۰ جاده زنجان میانه و نیروگاه‌های ۳ و ۴ در کیلومتر ۲۵ آزادراه زنجان-قزوین استقرار دارد. با احداث و بهره برداری از ۴ نیروگاه یاد شده که هر کدام ظرفیتی برابر ۵۰۰ مگاوات دارند. سهم منطقه‌ی زنجان در تولید انرژی به ۵/۶ درصد خواهد رسید. شایان ذکر است، سهم مصرف برق استان از کل مصرف کشور در حال حاضر ۲/۶۲ درصد است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۷ محل احداث نیروگاه‌های استان زنجان و در نقشه‌ی شماره‌ی ۸ توزیع فضایی شبکه‌ی انتقال انرژی در سطح استان نمایش داده شده است.

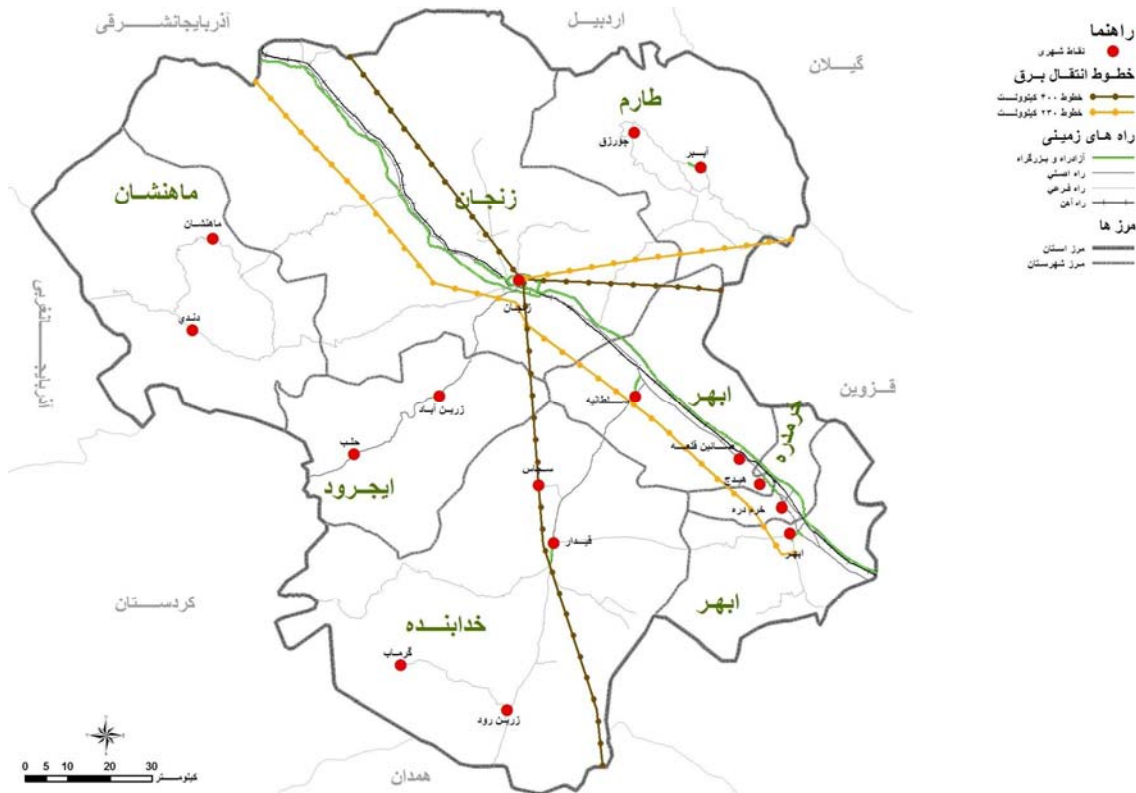

نقشه‌ی شماره‌ی ۱- نیروگاه‌های برق استان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲- شبکه‌ی انتقال برق استان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

تحلیل میزان دسترسی مناطق مختلف استان به شبکه‌ی برق از نظر نوع ولتاژ، مبدأ و مقصد بیانگر آن است که در سال ۱۳۸۵ تعداد ۳ پست ۴۰۰ کیلوولت در استان زنجان قرار داشته است که هر سه پست از نظر محل استقرار در شهرستان زنجان واقع شده‌اند و سایر مناطق استان فاقد پست ۴۰۰ کیلو ولت می‌باشد. لازم به ذکر است در سال ۱۳۸۵ در سطح کشور ۱۰۸ پست ۴۰۰ کیلو ولت وجود داشته است که سهم استان زنجان از این نظر ۲/۷۸ درصد است. در همین سال تعداد پست‌های ۲۳۰ کیلو ولت استان ۶ پست بوده است که ۴ پست در شهرستان زنجان و دو پست در شهرستان ابهر بوده است. در واقع ۶۶/۷ درصد پست‌های ۲۳۰ کیلو ولت نیز در شهرستان زنجان قرار گرفته است. سهم استان زنجان از پست‌های ۲۳۰ کیلو ولت کشور ۱/۲۹ درصد می‌باشد. تعداد پست‌های ۶۳ کیلو ولت ۴۱ پست در سال ۱۳۸۵ بوده است که از این تعداد، تعداد ۱۹ پست (۴۶/۳۴ درصد) در شهرستان زنجان، ۱۰ پست (۲۴/۳ درصد) در شهرستان ابهر واقع است و در شهرستان‌های ماهنشان و خدابنده هر کدام ۴ پست (۹/۸ درصد) و در شهرستان‌های طارم، ایجرود نیز هر کدام دو پست (۴/۹ درصد) وجود داشته است. بررسی توزیع فضایی ترانس‌های انتقال و فوق توزیع موجود در سطح استان نشان می‌دهد، سهم غالب این ترانس‌ها در محدوده‌ی شهرستان زنجان و سپس در شهرستان ابهر، قرار داشته است.

میزان مصرف انرژی در سال ۱۳۸۵ در سطح استان زنجان نیز برابر ۳۸۷ میلیون کیلو ولت ساعت بوده است که از این مقدار ۱۸۶/۷ میلیون کیلو ولت ساعت که نزدیک به نیمی از مصرف انرژی استان است، در شهرستان زنجان مصرف شده است. پس از شهرستان زنجان شهرستان ابهر پرمصرف‌ترین شهرستان استان است که در سال ۱۳۸۵ به میزان ۶۸/۴ میلیون کیلو ولت ساعت انرژی مصرف کرده است (۱۸/۱ درصد). در همین سال کمترین میزان مصرف انرژی در شهرستان ایجرود بوده است که ۱۳/۹ میلیون کیلوولت ساعت معادل ۳/۷ درصد مصرف انرژی استان را به خود اختصاص داده است.

شایان ذکر است از نظر مصرف انرژی در امور کشاورزی شهرستان ابهر در استان رتبه‌ی نخست را دارد و پس از آن شهرستان‌های زنجان، خدابنده و خرمدره قرار دارد. لیکن از نظر مصرف برق در بخش صنعت و معدن شهرستان زنجان در رتبه نخست و پس از آن شهرستان‌های ابهر و ماهنشان قرار دارد و در مرتبه‌ی آخر شهرستان طارم قرار گرفته است. با توجه به توزیع فضایی واحدهای صنعتی و معدنی استان این الگوی مصرف در سطح شهرستان‌های استان متعادل به نظر می‌رسد، لیکن مصرف برق در امور تجاری در شهرستان زنجان بسیار بالا و ناموزون است، به گونه‌ای که در سال ۱۳۸۵ بیش از ۷۱ درصد برق مصرف شده در بخش تجاری استان، در شهرستان زنجان مصرف شده است. پس از آن شهرستان ابهر در رتبه‌ی دوم قرار دارد که حدود ۱۳ درصد مصرف برق استان در بخش تجاری را به خود اختصاص داده است. این موضوع از عدم توازن شدید در مصرف برق در امور تجاری و بازرگانی بین شهرستان‌های استان خبر می‌دهد و نشان می‌دهد، در شهر زنجان به عنوان مرکز اداری، سیاسی،

اقتصادی، تجاری و بازرگانی استان در مصرف انرژی در بخش تجاری وزن قابل توجهی را به خود اختصاص داده است. نکته‌ی قابل توجه این که این الگوی مصرف تایید کننده‌ی الگوی شاخص مرکزیت در استقرار مراکز خدماتی در شهر زنجان است.

• مقایسه‌ی الگوی مصرف انرژی برق در بخش خانگی استان با استان‌های همجوار بیانگر شرایط مناسب‌تر استان زنجان و پیروی این استان از الگوی مصرف بهتر و اتلاف انرژی کمتر است.

• استان زنجان در زمینه‌ی مصرف برق در بخش کشاورزی بیشترین مصرف را در بین ۸ استان همجوار دارد. این استان در بخش صنعت و معدن و بخش تجاری پس از استان قزوین پر مصرف‌ترین استان منطقه‌ی شمال غرب کشور است. این امر نشان می‌دهد، مشترکین استان زنجان به ویژه مشترکین شهرستان و شهر زنجان از الگوی مصرف مناسبی در بخش تجاری برخوردار نیستند و این الگوی مصرف نیاز به تجدید نظر و اصلاح دارد.

• بررسی روند رشد جمعیت و فعالیت‌ها در سطح سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان و الگوی استقرار شبکه‌ی انرژی و مصرف برق در سطح استان نشان از تمرکز و عدم توازن در الگوی استقرار و همچنین مصرف دارد و به منظور تعادل بخشی به نظام زندگی و فعالیت در سطح استان و تمرکز زدایی از وضع کنونی به نظر می‌رسد نیاز است تا استان از نظر شبکه‌ی انرژی و ایجاد مراکز تولید انرژی تقویت شود. همچنین در جهت تقویت مناطق حاشیه‌ای کمتر برخوردار از امکانات و تجهیزات توزیع انرژی در سطح استان، اقدامات مضاعفی صورت پذیرد.

• مصرف انرژی در بخش تجاری در استان به ویژه در شهر زنجان بهینه نیست و همچنین مصرف در بخش‌های خانگی، کشاورزی، صنعتی، معدنی و معابر نیاز به بهینه سازی دارد. به این منظور به نظر می‌رسد، بایستی در سطح استان نسبت به آموزش و فرهنگی سازی و همچنین توزیع ملزومات کم مصرف و اصلاح شبکه انرژی معابر (دستگاه‌های ساعت فرمان نجومی در روشنایی معابر)، اقدامات مقتضی صورت پذیرد.

• با توجه با این که پیک بار انرژی مورد نیاز در سال ۱۳۸۵ در سطح استان حدود ۴۲۵ مگاوات بوده است، انرژی تولیدی یکی از چهار نیروگاه در حال احداث در استان جوابگوی نیاز مصرف استان تا سال ۱۳۸۷ بوده است و مطابق پیش بینی‌های انجام شده تا سال ۱۳۹۵ که حداکثر انرژی مورد نیاز استان به حدود ۸۴۵ مگاوات خواهد رسید، تولید انرژی دو نیروگاه از چهار نیروگاه در حال احداث استان که انرژی تولیدی آنها در مجموع ۲۰۰۰ مگاوات خواهد بود، تکافوی نیاز مصرف استان را تا ۹ سال آینده خواهد داد، هرچند با عنایت به سیاست‌های اخیر وزارت نیرو مبنی بر این که صنایع با نیاز مصرف ۲۵ مگاوات و یا بیش تر باید انرژی مورد نیاز خود را از یکی از مراکز تولید انرژی خریداری نمایند و نیز احتمال کاهش حد مصرف

مذکور به صنایع با نیاز ۱۰ مگاوات و بیش‌تر، نبودن نیروگاه در منطقه تأثیر چندانی بر روی صنایع نخواهد داشت و نقش شرکت‌های برق منطقه‌ای فقط ترانزیت انرژی خواهد بود.

• از آنجا که شبکه‌ی انتقال نیروی برق استان و شبکه‌ی سراسری کشور از نیروگاه‌ها به مراکز مصرف و نیز اتصال پست‌های انتقال و فوق توزیع به یکدیگر توسط خطوط ۴۰۰-۲۳۰-۶۳ و ۲۰ کیلوولت انجام می‌پذیرد، با توجه به رشد بخش‌های مختلف اقتصادی و افزایش جمعیت و بالطبع افزایش پست‌های مورد نیاز در منطقه، لزوم ایجاد خطوط جدید شبکه‌ی انتقال انرژی در سطح استان متناسب با نیاز مناطق مختلف وجود دارد، لذا سرمایه‌گذاری در این بخش یکی از ضرورت‌های استان در مقطع کنونی است؛

• بین مصرف انرژی در بخش خانگی و افزایش جمعیت استان و شهرستان زنجان ارتباط مستقیمی دیده می‌شود در نتیجه با روند افزایش جمعیت، رشد قابل ملاحظه‌ای در این بخش از مصرف انرژی شاهد خواهیم بود. علاوه بر شاخص جمعیت، مصرف انرژی با سلیقه و درآمد نیز ارتباط مستقیمی دارد و مردم با افزایش درآمد به جهت استفاده از وسایل برقی بیش‌تر و مدرن‌تر، مصرف در بخش خانگی به طور قابل توجهی افزایش یافته است. نکته‌ی قابل ذکر دیگر در این نوع مصرف، برق‌دار شدن روستاهای استان در سال‌های گذشته بوده است که میزان مصرف بخش خانگی در استان را بالا برده است. بنابراین مصرف انرژی استان از ۲۰۰ میلیون کیلوولت ساعت به ۳۷۹ میلیون کیلوولت ساعت افزایش یافته است. در خصوص تفکیک مکان‌های مصرف و پراکندگی آن شهرهای اصلی استان شامل شهرهای زنجان، ابهر، خدابنده، خرمدره، طارم، ماهنشان و ایجرود به ترتیب قرار گرفته‌اند. لازم به ذکر است تغییر الگوی مصرف خانواده‌ها و استفاده بیش‌تر از لوازم برقی، عدم استفاده از روش‌های بهینه‌سازی مصرف و عدم رعایت عایق‌بندی مناسب در احداث ساختمان‌ها باعث افزایش چشمگیر مصرف انرژی در سطح استان شده است.

بررسی نحوه‌ی توزیع شبکه‌ی انرژی در سطح استان با توجه به مراکز سکونتگاهی روستایی و شهری استان حکایت از تعادل و توازن این شاخص در سطح استان دارد. براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، از مجموع ۹۷۴ روستای دارای سکنه در سطح استان زنجان، حدود ۹۴۰ آبادی دارای برق بوده‌اند که ۹۷ درصد کل آبادی‌ها را شامل شده است. توزیع انرژی برق در سطح شهرستان‌های استان نیز از تعادل و توازن به نسبت منطقی برخوردار بوده است. در شهرستان‌های ابهر و خرمدره صد درصد روستاها دارای برق هستند. پس از آن در شهرستان‌های ایجرود و خدابنده ۹۷ و ۹۷٫۵ درصد از روستاها دارای برق می‌باشند. ۹۶/۳ درصد روستاهای شهرستان ماهنشان و ۹۶ درصد روستاهای شهرستان طارم نیز تحت پوشش برق هستند. ۲۷۳ روستا از مجموع ۲۸۹ آبادی دارای سکنه شهرستان زنجان دارای برق می‌باشد که این رقم معادل ۹۴٫۵ درصد از مجموع سکونتگاه‌های روستایی

شهرستان را شامل می شود. با بررسی نحوه توزیع انرژی برق در سطح استان ملاحظه می شود، از مجموع ۹۷۴ آبادی دارای سکنه استان، تنها ۳۴ روستا فاقد برق بوده اند که شهرستان زنجان با ۱۲ آبادی فاقد انرژی برق در رتبه اول و شهرستان خدابنده با ۷ روستای فاقد برق در رتبه دوم قرار دارد. با توجه به نقشه توزیع انرژی در سطح استان زنجان ملاحظه می گردد، غالب سکونتگاههایی که فاقد انرژی برق می باشند در فاصله های دورتری از مراکز شهری قرار داشته اند و همچنین علاوه بر ناهموار بودن بستر طبیعی، از تعداد جمعیت کمتری نیز برخوردار بوده اند

جدول شماره ۱- تعداد سکونتگاه های روستایی بهره مند از انرژی برق استان زنجان

نام شهرستان	شاخص	تعداد آبادی دارای سکنه در استان	آبادی های دارای برق	درصد آبادی های دارای برق
ابهر		۱۱۸	۱۱۸	۱۰۰.۰
خدابنده		۲۳۵	۲۲۸	۹۷.۰
زنجان		۲۸۹	۲۷۳	۹۴.۵
ایجرود		۷۹	۷۷	۹۷.۵
خرمدره		۱۸	۱۸	۱۰۰.۰
طارم		۱۰۱	۹۷	۹۶.۰
ماهانشان		۱۳۴	۱۲۹	۹۶.۳
جمع		۹۷۴	۹۴۰	۹۶.۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

جدول شماره ۲- تعداد سکونتگاه های روستایی بهره مند از گاز استان زنجان

نام شهرستان	شاخص	آبادی های دارای گاز طبیعی	درصد آبادی های دارای گاز طبیعی
ابهر		۱۵	۱۲.۷
خدابنده		۸	۳.۴
زنجان		۱۴	۴.۸
ایجرود		۰	۰.۰
خرمدره		۴	۲۲.۲
طارم		۰	۰.۰
ماهانشان		۰	۰.۰
جمع		۴۱	۴.۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

- وجود کارخانجات مرتبط با صنعت برق در استان از جمله «ایران ترانسفو» و «پارس سوئیچ» و وجود نیروهای متخصص در بخش طراحی، توسعه و تجهیزات شبکه در شرکت برق زنجان، تجهیز استان به سیستم GIS برای خطوط و پست‌های انتقال و توزیع و امکان و سهولت تأمین نیروی انسانی، تکنولوژی و لوازم مورد نیاز بخش از تهران، بستر مناسبی برای توسعه‌ی بخش انرژی در استان زنجان فراهم آورده است.

۵-۲-۴-۲- نفت و فرآورده های نفتی

استان زنجان فاقد میدان نفتی و پالایشگاه است. بررسی خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی در سطح استان نشان می‌دهد، دو خط اصلی نفت و فرآورده‌های نفتی استان به موازات راه‌های اصلی (آزادراه و راه آهن) کشیده شده است. این امر تایید کننده و بیانگر الگوی خطی حاکم بر استان در زمینه‌ی توسعه‌ی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی است. لازم به ذکر است در سطح استان هیچ انشعابی برای انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی به مناطق و محدوده‌های حاشیه‌ای استان وجود ندارد. به نظر می‌رسد، واقع شدن استان زنجان در مسیر انتقال نفت از جنوب به شمال غرب کشور موجب شده است تا خطوط انتقال مواد و انرژی از این استان عبور کند. پیشینه‌ی احداث خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی استان به سال ۱۳۵۶ باز می‌گردد که شبکه‌ی انتقال نفت تهران- تبریز ساخته شد و با این اقدام امکان استفاده و برداشت این مواد در سطح استان فراهم شد. در حال حاضر قطر خط انتقال نفت خام در استان زنجان ۱۶ اینچ و قطر خط انتقال فرآورده‌های نفتی ۱۴ اینچ است. این خطوط انتقال از جنوب شرق به استان وارد شده و با گذر از شهرستان‌های ابهر، خرمدره و زنجان به استان آذربایجان شرقی (شهرستان میانه) وصل می‌شود. مراکز برداشت و انتقال و تأسیسات نفت استان در ابهر، زنجان و مرکز انتقال نفت ایده‌لو قرار دارد. عمده فعالیت این مراکز انتقال نفت خام به پالایشگاه تبریز است.

میزان مصرف نفت و فرآورده‌های نفتی در استان زنجان نسبت به میانگین کشور از رقم بالاتری برخوردار است که از دلایل آن می‌توان به عوامل زیر اشاره نمود:

- اقلیم استان (سرد و خشک)؛
- موقعیت استان زنجان به لحاظ توپوگرافی و کوهستانی بودن این منطقه؛
- استفاده از نفت و فرآورده‌های آن در صنعت؛
- قرارگیری در مسیر ترانزیت و نقش ارتباطی استان زنجان.

بر اساس آمار و اطلاعات ارائه شده توسط شرکت پخش فرآورده‌های نفتی منطقه زنجان، بیش‌ترین مصرف فرآورده‌ی بنزین در بخش حمل و نقل صورت می‌گیرد. نفت کوره عمدتاً در زمینه‌های صنعتی و تجاری، نفت سفید در زمینه‌های صنعتی، تجاری و خانگی، نفت گاز در زمینه‌های صنعتی، خانگی، حمل و نقل و کشاورزی بیش‌ترین کاربرد را دارد. شایان ذکر است به طور متوسط روزانه ۲/۵ میلیون لیتر عملیات برداشت، ذخیره‌سازی و حمل و نقل در انبار نفت منطقه زنجان انجام می‌گیرد که عمدتاً شامل موارد زیر است:

- نفت‌گاز در حدود یک میلیون لیتر در روز که عمده مصرف این فرآورده به ترتیب در بخش حمل و نقل، صنایع و کشاورزی است؛

- بنزین در حدود هشتصد هزار لیتر در روز که این فرآورده عمدتاً در بخش حمل و نقل مصرف می‌شود؛
- نفت سفید در حدود چهارصد هزار لیتر در روز که عمده مصرف این فرآورده در بخش خانگی می‌باشد؛
- نفت‌گاز در حدود سیصد هزار لیتر در روز که عمده مصرف این فرآورده در بخش صنایع و خانگی است.

با مشاهده‌ی میزان مصرف و رشد سالانه آن در استان زنجان لزوم استقرار "جایگاه‌ها" در سطح استان و افزایش ظرفیت‌های انبارهای نفت و فرآورده هرچه بیش‌تر احساس می‌گردد؛ چرا که به دلیل ویژگی خاص موقعیتی استان زنجان و قرارگیری در مسیر حمل و نقل و ترانزیت بین‌المللی، افزایش ظرفیت‌های مربوط به سوخت از الویت‌های اساسی در این استان محسوب می‌گردد. از سوی دیگر با توجه به این که کارکرد انبار نفت استان زنجان بیش‌تر تدارکاتی است و مانند: استان‌های همسایه (آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، قزوین، گیلان و...) ذخیره‌سازی نمی‌باشد؛ لذا خدمات‌رسانی انبار نفت استان زنجان نسبت به استان‌های همسایه در سطح بیش‌تری صورت می‌گیرد و استان‌های فوق در مقاطع زمانی مختلف از انبار نفت زنجان نیز عمل برداشت را انجام می‌دهند؛ لذا ضرورت توجه برنامه‌ریزان و مسؤولین در زمینه‌ی توسعه‌ی فضاهای عرضه و انبار نفت در استان زنجان ضروری است.

تحلیل موقعیت و میزان مصرف چهار فرآورده‌ی نفتی اصلی در استان نشان می‌دهد، با توجه به این‌که رشد متوسط بنزین از سال ۸۳-۱۳۷۳ برابر ۱۰/۵۲ درصد بوده است، می‌توان گفت در سال ۱۳۸۸ میزان مصرف بنزین حدود ۴۱۴۰۸۷۰۰۰ لیتر در سال خواهد بود، بنابراین پیش‌بینی افزایش مخازن بنزین تا سال ۱۳۸۸ در حدود ۹ میلیون لیتر خواهد بود و همچنین رشد متوسط نفت سفید در مدت مشابه برابر ۱/۶۵- درصد بوده است. در واقع استان زنجان با کاهش مصرف نفت سفید در سال‌های گذشته مواجه بوده است و پیش‌بینی می‌شود میزان ذخیره‌سازی این فرآورده تا سال ۸۸ برابر با ۵۷۲۰۰۰ لیتر کاهش یابد. با توجه به این‌که رشد متوسط نفت گاز در طول سال‌های ۸۳-۱۳۷۳ برابر ۴/۲۵ درصد بوده است، می‌توان گفت در سال ۱۳۸۸، برای حدود ۴ میلیون لیتر نیاز به افزایش ذخیره‌سازی نفت‌گاز خواهد بود. همچنین با در نظر گرفتن رشد متوسط نفت کوره در فاصله سال‌های ۸۳-۱۳۷۳،

که برابر با ۶/۱۹ درصد می‌باشد، پیش بینی می‌شود تا سال ۱۳۸۸ برابر ۱/۵ میلیون لیتر افزایش ذخیره نفت کوره برای انبار خواهیم داشت. لازم به یادآوری است که به طور متوسط روزانه ۲/۵ میلیون لیتر عملیات برداشت، ذخیره‌سازی و حمل در انبار نفت منطقه زنجان انجام می‌گیرد که عمده عملیات آن مربوط به نفت گاز با حدود یک میلیون لیتر در روز است که عمده مصرف این فرآورده در بخش حمل و نقل، صنعت و کشاورزی می‌باشد، بنزین با حدود هشتصد هزار لیتر در روز در مرتبه دوم قرار گرفته است که عمده مصرف این فرآورده در بخش حمل و نقل می‌باشد، در مرتبه‌ی بعد نفت سفید قرار دارد که با حدود چهارصد هزار لیتر در روز، بیش‌تر در بخش خانگی مصرف می‌شود و در نهایت عملیات برداشت برای نفت گاز حدود سیصد هزار لیتر می‌باشد که عمده مصرف این فرآورده در استان در بخش صنایع و خانگی است.

افزایش مصرف سوخت در استان که به علت روند رو به رشد تمرکز جمعیت و فعالیت‌ها در استان است و این عوامل باعث می‌شود تا به طور متوسط در سال حداقل به دو جایگاه جدید عرضه‌ی سوخت نیاز داشته باشیم و همچنین نیاز مبرم به افزایش ظرفیت‌های موجود در انبار مشاهده می‌شود و به لحاظ موقعیت جغرافیایی خاص استان توجه بیش‌تر به این امر ضروری می‌باشد. همچنین نیاز است تا برنامه‌ریزی‌های مناسب جهت توسعه بیش‌تر فضاهای عرضه و انبار نفت در استان انجام گیرد تا در آینده نیاز استان به لحاظ سوخت تأمین گردد. با توجه به این که انبار نفت موجود در این استان به لحاظ موقعیت جغرافیایی استان یک انبار تدارکات- نه انبار ذخیره‌سازی- محسوب می‌شود و سایر استان‌ها از جمله آذربایجان شرقی و غربی، قزوین، گیلان و... در مواقع خاص از این انبار کمک می‌گیرند و محصول خود را از این انبار برداشت می‌کنند و با توجه به روند رو به رشد مصرف فرآورده‌ها در آینده ضرورت توسعه‌ی مجاری‌ها و انبار در استان زنجان به عنوان یک استان پشتیبان در تأمین نیاز سوخت استان‌های همجوار ضروری به نظر می‌رسد و اهمیت دو چندان و ویژه‌ی توسعه‌ی استان در بخش تأمین سوخت را نشان می‌دهد.

از جمله عدم توازن‌ها در ایجاد عناصر فضایی و در بهره برداری از منابع و ظرفیت‌های موجود استان، موقعیت ممتاز جغرافیایی استان به جهت نقش ارتباطی و انتقالی خطوط انتقال نفت خام و فرآورده‌های نفتی در این استان است که تاکنون استان زنجان نتوانسته است از این فرصت و ظرفیت به خوبی استفاده کند. استقرار صنایع پتروشیمی و پالایشگاه در استان فرصت مناسبی برای استفاده‌ی بهینه از توان عبور نفت خام و فرآورده‌های آن در استان و سرعت بخشی به روند دستیابی به توسعه‌ی پایدار در استان فراهم می‌آورد.

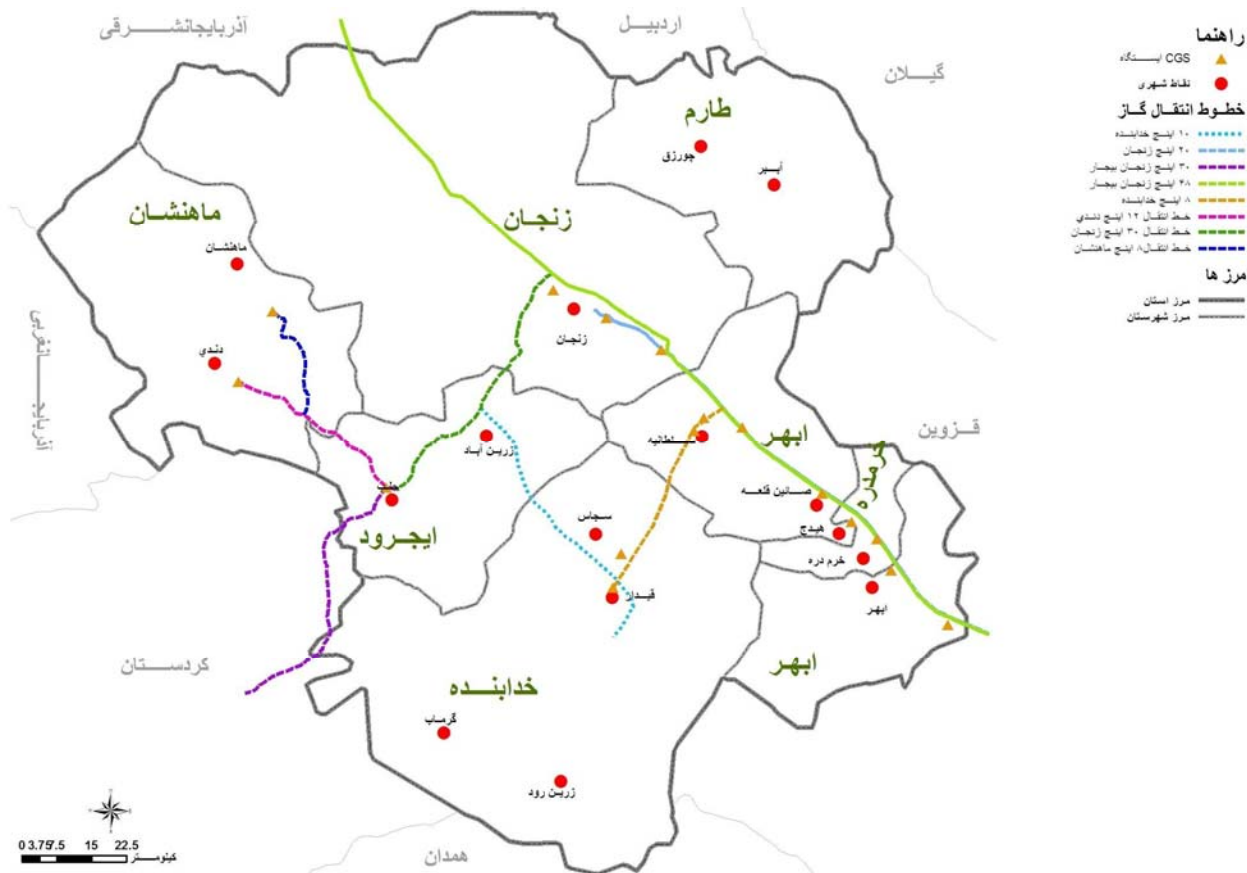
۵-۲-۴-۳- گاز

استان زنجان فاقد مرکز تولید گاز و میادین گاز و پالایشگاه است و گاز طبیعی مصرفی استان از طریق خطوط انتقال گاز انتقالی از مناطق گازی جنوب کشور صورت می‌گیرد. در نقشه‌ی شماره‌ی ۹ خطوط انتقال گاز استان زنجان نمایش داده شده است که نشان می‌دهد، سطح استان در سال ۱۳۸۵ در مجموع ۱۵۹۱ کیلومتر خطوط شبکه، اجرا شده است و خطوط انتقال گاز اجرا شده در مجموع ۳۳۸ کیلومترمربع بوده است که از طریق این ۳ خط انتقال گاز، گازرسانی به بخش‌های مختلف خانگی، صنعتی و تجاری انجام می‌گیرد. لازم به ذکر است، علاوه بر خطوط انتقال در حال بهره‌برداری، دو پروژه‌ی خطوط انتقال گاز زنجان، حلب، ماهنشان دندی به طول بیش از ۱۳۰ کیلومتر در حال احداث می‌باشد. همچنین پروژه‌ی احداث خط انتقال گاز زنجان طارم که از مصوبات سفر ریاست محترم جمهوری به استان زنجان است، در مراحل اجرایی آن در دست انجام می‌باشد.

- از جمله موانع توسعه‌ی گازرسانی در سطح استان تعدد و پراکندگی نقاط روستایی و کوهستانی بودن استان و کم‌خانوار بودن تعداد قابل توجهی از نقاط روستایی است که موجب می‌شود تا هزینه‌های گازرسانی به این محدوده‌ها افزایش یابد. در حال حاضر به ۸ نقطه‌ی شهری استان گازرسانی شده است و ۳۱ روستا امکان استفاده از گاز لوله‌کشی را دارند.

نقشه‌ی شماره‌ی ۳- خطوط انتقال گاز استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۷.

جدول شماره‌ی ۲۴ وضعیت شاخص‌های مهم شبکه گازرسانی استان زنجان را در بازه‌ی زمانی ۸۵-۱۳۷۲ نشان می‌دهد تا سال ۱۳۸۰، سیاست کاری شرکت با عنایت به این که تمام شهرهای استان گازدار نبوده است، تمرکز بر روی گازرسانی به شهرهای استان بوده است، در نتیجه در هیچ روستایی در سطح استان، عملیات گازرسانی صورت نگرفته است. هم‌زمان با اتمام گازرسانی به شهرها در سال ۱۳۸۱، عملیات گازرسانی به روستاها نیز آغاز گردید و ۴ روستا در سال ۱۳۸۱، گازدار شده‌اند. از آن‌جا که شاه‌رگ حیاتی گازرسانی به مناطق شهری و روستایی، خطوط انتقال گاز پرفشار (خطوط گاز اصلی) هستند، با عنایت به گرایش کاری شرکت برای گازرسانی به روستاها پس از اتمام گازرسانی به شهرها، می‌بایستی خطوط انتقال گاز اصلی در مناطق مختلف استان وجود داشته باشد، به همین دلیل است که مشاهده می‌شود طول خطوط انتقال موجود در سطح شهرستان‌های استان زنجان در سال ۱۳۸۰ با به بهره‌برداری رسیدن خطوط انتقال مختلف به بیش از ۲ برابر افزایش یافته است تا بستر ابتدایی و اساسی برای گازرسانی به روستاها ایجاد شود.

جدول شماره ۳- میزان دسترسی استان زنجان به شبکه‌ی گازرسانی

سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	واحد	شرح
۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۵	۱۳۷۲		
۱۱۹۶۴	۱۱۱۱۰	۱۰۳۹۸	۹۳۸۹۷	۸۹۰۰۶	۸۱۵۱	۷۵۸۹	۶۶۲۱	۴۹۰۹	۲۴۰۳	مشترک	تعداد مشترکین
۱۳۲۳۰	۱۲۵۱۶	۱۲۱۲۳	۱۱۲۷۰	۱۰۶۶۲	۹۹۷۰	۹۱۲۷	۶۹۴۸	۵۴۳۳	۲۵۱۹	خانوار	تعداد خانوار بهره‌مند شهری
۹۰۲۷	۶۶۳۰	۵۰۹۵	۲۰۱۱	۹۴۶	۰	۰	۰	۰	۰	خانوار	تعداد خانوار بهره‌مند روستایی
۸	۸	۸	۸	۷	۷	۶	۵	۳	۳	شهر	تعداد شهرهای بهره‌مند
۳۱	۲۴	۱۹	۱۳	۴	۰	۰	۰	۰	۰	روستا	تعداد روستاهای بهره‌مند
۸۲۳۱۷	۷۸۷۱۸	۷۴۱۳۴	۶۶۷۰۹	۶۳۴۴۷	۵۹۴۴	۵۵۶۲	۵۰۰۰	۳۶۹۷	۲۷۸۰	عدد	تعداد انشعابات نصب شده
۱۵۹۱/۱	۱۴۳۹/۵	۱۲۶۱	۹۶۹/۳	۹۲۳	۸۹۱	۸۲۷	۷۳۰	۵۸۸	۴۸۸	کیلومتر	خطوط و شبکه اجرا شده
۳۳۸	۳۳۸	۳۳۸	۳۳۸	۳۳۸	۳۳۸	۱۱۸	۱۰۴	۱۰۴	۱۰۴	کیلومتر	خطوط انتقال

مأخذ: گزارش داخلی عملکرد شرکت گاز استان زنجان، (۱۳۷۲-۱۳۸۵)، واحد برنامه‌ریزی و کنترل.

بررسی نمودار انشعاب و اشتراک استان زنجان در سال‌های ۸۵-۱۳۷۲، نشانگر سیر صعودی شاخص‌ها می‌باشد. در سال ۱۳۷۲ به دلیل این که گازرسانی به شهرهای استان شروع شده، عملاً در شهرها اشتراک‌پذیری صورت می‌گرفت؛ یعنی تمام انشعابات در سطح شهرها نصب شده بوده است و لیکن تعدادی از آنها هنوز به بهره‌برداری نرسیده بود (علمک در کنار درب منازل نصب شده ولی اشتراک‌پذیری صورت نگرفته است). از سال ۱۳۷۵ به بعد با توجه به این که سیاست عمومی ساختمان‌سازی به سمت ساخت آپارتمان‌های چند طبقه بوده است (انبوه‌سازی)، با تعداد انشعابات کمتر، تعداد مشترکین بیش‌تری جذب شده است. درصد رشد تعداد مشترکین نسبت به درصد رشد تعداد انشعابات در فاصله‌ی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵، حدود ۲۰ درصد بیش‌تر است.

لازم به ذکر است از سال ۱۳۸۲ به بعد سرعت گازرسانی به روستاهای استان افزایش چشمگیری داشته است، به طوری که ۱۸ روستا در فاصله‌ی سال‌های ۸۵-۱۳۸۲ گازرسانی شده‌اند در نتیجه طول خطوط و شبکه‌ی اجرا شده در سطح استان از پیشرفت مناسبی برخوردار بوده است.

از سال ۱۳۸۰ به بعد و به دنبال تغییر سیاست کاری شرکت از گازرسانی به شهرها به سمت گازرسانی به روستاها پس از گازدار شدن تمام شهرهای استان (تمام شهرهایی که خط انتقال گاز پر فشار در آنها به وجود آمده است)، تعداد روستاها و خانوارهای روستایی بهره‌مند از گاز افزایش یافت. پیش از سال ۱۳۸۰ با عنایت به گازرسانی به شهرها و عدم اتمام عملیات اجرایی گازرسانی به شهرها، هیچ روستایی در سطح استان در برنامه‌ی گازرسانی نبوده است.

در سال ۱۳۸۲ تمام شهرهای استان که خط انتقال گاز پر فشار در آنها وجود داشته است، گازدار شده‌اند و شایان ذکر است که استان زنجان جزء استان‌های سبز در امر گازرسانی به مناطق شهری محسوب می‌شود (در شهرهای گازدار استان، به طور متوسط بیش از ۹۶ درصد خانوارهای شهری از نعمت گاز بهره‌مند هستند).

در ادامه به بررسی شاخص‌های مهم شبکه گاز طبیعی در سطح شهرستان‌های استان زنجان می‌پردازیم. در این راستا شهرستان‌های زنجان، ابهر، خرمدره و خدابنده در فاصله‌ی سال‌های ۸۵-۱۳۷۲، مورد بررسی قرار گرفته است. بررسی جدول شماره‌ی ۲۵ نشانگر روند صعودی رشد شاخص در شهرستان‌های استان زنجان می‌باشد. دلایل ذکر شده در خصوص روند رشد تعداد انشعابات و مشترکین استان زنجان، برای تمام شهرستان‌های استان نیز صادق است. همچنین از سال ۱۳۸۲ به بعد که تعداد روستاهای بهره‌مند از گاز شهرستان‌ها رشد مناسبی داشته است، روند رشد کلیه شاخص‌ها سرعت بیش‌تری گرفته است.

جدول شماره‌ی ۴- میزان دسترسی شهرستان زنجان به شبکه‌ی گازرسانی

سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	سال	واحد	شرح
۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۵	۱۳۷۲		
۶۵۴۲۹	۶۲۴۲۶	۵۹۹۲۷	۲۸۵۹۴	۵۶۶۷۸	۵۴۱۸۶	۵۱۱۵۴	۴۴۰۲۱	۳۴۶۷۴	۱۵۰۷۹	مشترک	تعداد مشترکین
۸۲۲۳۳	۷۸۵۰۱	۷۷۸۹۴	۷۴۹۷۳	۷۲۱۶۶	۷۰۳۱۶	۶۴۵۵۹	۴۴۹۷۴	۳۹۴۴۲	۱۵۹۹۸	خانوار	تعداد خانوار بهره‌مند شهری
۴۲۵۵۲	۴۱۷۱۴	۳۹۷۶۹	۳۹۲۹۶	۳۸۱۶۹	۳۷۳۶۹	۳۵۷۱۵	۳۲۶۸۹	۲۴۶۷۱	۱۶۳۲۶	عدد	تعداد انشعابات نصب شده
۵۸۵/۹۷	۵۶۹/۷۲	۵۳۴/۱۱	۵۰۴/۶۴	۴۹۷	۴۸۹	۴۶۷	۴۲۰	۳۳۸	۳۰۶	کیلومتر	خطوط و شبکه اجراء شده

مأخذ: گزارش داخلی عملکرد شرکت گاز استان زنجان، (۱۳۷۲-۱۳۸۵)، واحد برنامه ریزی و کنترل.

بررسی سکونتگاه‌های روستایی بهره‌مند از انرژی گاز در استان زنجان در سال ۱۳۸۳ نشان می‌دهد از ۹۷۴ آبادی دارای سکنه در سطح استان زنجان، تنها ۴۱ مورد از انرژی گاز بهره‌مند بوده‌اند که این تعداد روستا معادل ۴/۲ درصد مجموع آبادی‌های روستایی استان است. با توجه به جدول شماره‌ی ۴ ملاحظه می‌گردد، عملیات گازرسانی به روستاهای استان از سال ۱۳۸۰ با بهره‌مند شدن ۵ روستا از گاز آغاز شده است و این تعداد در سال ۱۳۸۲ به ۱۳ مورد رسیده و در سال ۱۳۸۳ به ۱۹ روستا افزایش یافته است. تعداد خانوارهای روستایی بهره‌مند از انرژی گاز نیز در سال‌های اخیر به ۴۱ روستا افزایش پیدا کرده است. از آنجا که انرژی گاز علاوه بر ارزان بودن، آلودگی‌های کمتری نسبت به سایر سوخت‌های فسیلی دارد و استفاده آن نیز آسان می‌باشد؛ بنابراین لزوم برنامه‌ریزی جهت بهره‌مند ساختن سایر روستاهای استان ضروری به نظر می‌رسد.

بررسی نحوه‌ی استقرار سکونتگاه‌های بهره‌مند از این انرژی در سطح شهرستان‌ها نشان می‌دهد، ۱ روستا در شهرستان ابهر واقع شده است که نزدیک به ۲۶ درصد از مجموع سکونتگاه‌های بهره‌مند از انرژی گاز در سطح استان را به خود اختصاص داده است. شهرستان خدابنده با ۸ روستا و شهرستان خرمدره با ۴ روستای بهره‌مند از انرژی گاز در رده‌های بعد قرار دارند و شهرستان زنجان با وجود روستاهای پرجمعیت که برخی از آنها نزدیک خطوط انتقال گاز قرار گرفته‌اند، تنها ۱۴ روستای بهره‌مند از انرژی گاز

دارد. با توجه به نقشه ی پراکندگی آبادی‌های بهره‌مند از انرژی گاز ملاحظه می‌گردد، تنها روستاهایی از انرژی گاز بهره‌مند هستند که در کنار خطوط انتقال گاز قرار داشته‌اند.

موقعیت جغرافیایی ممتاز استان از نظر دسترسی به خطوط اصلی انتقال گاز طبیعی و تعداد اندک سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان که به این شبکه دسترسی دارند، نوعی تعارض بین شبکه‌ی انتقال گاز موجود در استان و عناصر فضایی مورد نیاز جهت استفاده بهینه از این منبع دیده می‌شود. هرچند صعب العبور بودن مسیرهای اجرایی خطوط انتقال اصلی گاز طبیعی به شهرستان‌های طارم، ماهنشان و دیگر مناطق کوهستانی شمال استان یک محدودیت طبیعی و یک مانع مهم برای توسعه‌ی گازرسانی به مناطق فوق پدید آورده است. همچنین کثرت و پراکندگی روستاها در سطح استان این مشکل و محدودیت را مضاعف نموده است.

جایگزین نمودن سوخت گاز طبیعی با سوخت‌های مایع و جامد و افزایش سهم مصرف گاز طبیعی در بخش انرژی استان ضرورت دیگر استان در مقطع کنونی است. بدین طریق ضمن کاهش مصرف سوخت‌های مایع نظیر: نفت سفید، مازوت و گازوییل و دیگر منابع سوختی (بوته کنی مراتع)، مورد استفاده در محیط‌های روستایی استفاده از سوخت پاک‌تر و سالم‌تر برای مردم استان فراهم خواهد شد.

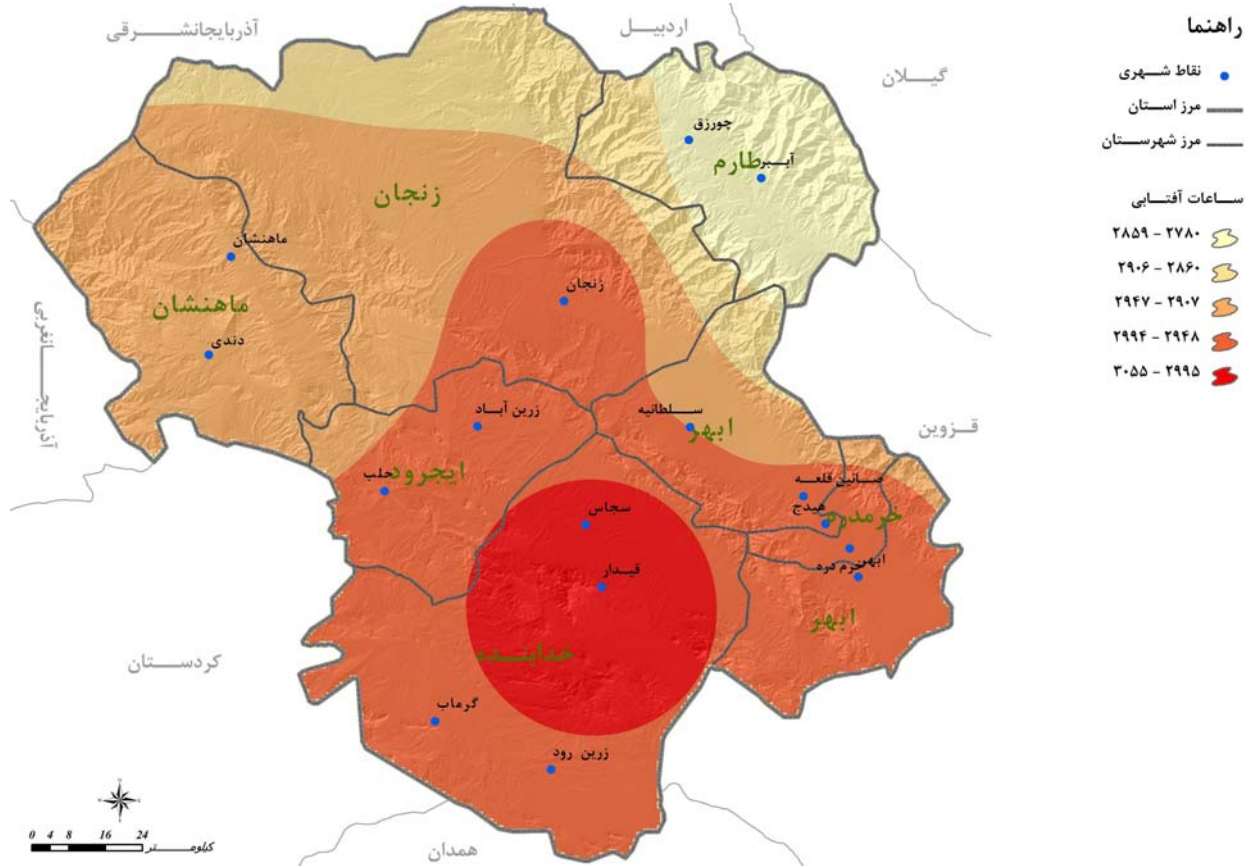
کمبود مراکز تأمین سوخت C.N.G به عنوان سوخت سالم و پاک برای خودروهای درون شهری و بین شهری و به منظور کاهش مصرف بنزین و بهبود شرایط زیست محیطی یکی از محدودیت‌های استان در بخش انرژی است، با توجه به موقعیت گذرگاهی استان وجود این مراکز در کاهش میزان مصرف سوخت بنزین خودروهای درون و برون شهری استان بسیار حائز اهمیت است.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰ توزیع فضایی میزان ساعت‌های آفتابی استان نمایش داده است و نشان می‌دهد بخش‌های جنوبی و جنوب‌غربی استان از تعداد ساعت‌های آفتابی قابل توجهی برخوردار است، گرچه تولید انرژی از خورشید در حال حاضر با توجه به ارزانی سوخت فسیلی چندان مورد توجه نیست، لیکن استفاده از انرژی خورشید جهت تأمین برق در مناطق فاقد شبکه‌ی انتقال انرژی برق و همچنین جهت استفاده از آبگرم‌کن‌ها و آب شیرین‌کن‌ها خورشیدی امکانپذیر می‌باشد. مزیت دستگاه‌ها و تجهیزات خورشیدی فوق این است که فناوری و امکان ساخت آن در داخل کشور موجود است و از سویی این تجهیزات را می‌توان برای هر ساختمان مسکونی به صورت جداگانه نصب نمود و در صورت حمایت دولت از این برنامه و پرداخت یارانه مناسب در دراز مدت می‌تواند جایگزین مناسبی برای سوخت‌های فسیلی در استان باشد.

عدم توسعه‌ی فعالیت‌های صنعتی متکی به انرژی گاز (و نفت) با توجه به عبور خطوط و شبکه‌ی انتقال گاز از استان و تجهیز شبکه‌های تولید و توزیع انرژی متناسب با موقعیت جغرافیایی سکونتگاه‌های شهری و روستایی و مراکز فعالیت‌های استان عدم توازن دیگر استان است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴- ساعات‌های آفتابی استان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

منابع و مأخذ

- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استانداری (۸۲-۱۳۷۶)؛ سالنامه آماری استان زنجان از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۲، زنجان، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان (۱۳۸۱)؛ تعداد پراکندگی بانک‌های عامل در استان زنجان، زنجان، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان.
- سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ میزان سپرده‌گذاری در شبکه بانکی استان زنجان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۰، گزارش منتشر نشده.
- سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ میزان کل سرمایه‌گذاری‌ها در استان زنجان به تفکیک شهرستان طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۰، گزارش منتشر نشده.
- سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی در هر یک از شهرستان‌های استان زنجان، گزارش منتشر نشده.
- سازمان صنایع و معادن استان زنجان (۱۳۸۱)؛ تعداد و میزان سرمایه‌گذاری و تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در استان زنجان در سال ۱۳۸۱، زنجان، سازمان صنایع و معادن استان زنجان.
- شرکت گاز استان زنجان (۱۳۸۶)؛ گزارش داخلی عملکرد شرکت گاز استان زنجان از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۵، واحد برنامه‌ریزی و کنترل، گزارش منتشر نشده.
- مشکینی، ابوالفضل (۱۳۸۲)؛ نارسایی‌های فضایی نظام شهری استان زنجان، پایان‌نامه دکتری به راهنمایی دکتر ژیللا سجادی و دکتر محمد تقی رضویان، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین.
- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان در سال ۱۳۷۵، انتشارات مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)؛ گزیده نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان در سال ۱۳۸۵، وبگاه مرکز آمار ایران.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (سال‌های مختلف)؛ گزارش نظارتی پروژه‌های عمرانی، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۸۵-۱۳۸۲)؛ سالنامه آماری کشور در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۲، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

۵-۳- تعیین عدم تعادل‌های موجود در نظام فضایی

۵-۳-۱- عدم تعادل‌های اقتصادی

۵-۳- تعیین عدم تعادل‌های موجود در نظام فضایی

نظام فضایی استان زنجان در پیوند با نظام فضایی کشور به مجموعه روابط، تعاملات و وابستگی‌های پیچیده‌ای انجامیده است. این تعاملات که تبلور عینی آن در پیوندهای فیزیکی و جریان‌های کالا، جمعیت، سرمایه و اطلاعات نمود یافته است، سبب دگرگونی‌های بنیادی در ساختار زندگی شهری و روستایی استان شده است. همچنین نقش و کارکردهای استان را در مقیاس درون و برون استانی تحت تأثیر قرار داده است. مهم‌ترین تأثیرات این دگرگونی‌ها، رشد شتابان جمعیت شهرنشین استان و تعدد سکونتگاه‌های شهری و تمرکز جمعیت شهرنشین در چند نقطه‌ی شهری از یک سو و روند پرشتاب مهاجرت‌های روستایی و تخلیه‌ی نقاط روستایی از سوی دیگر بوده است. افزون بر این ترکیب اشتغال استان و سازمان فضایی الگوهای فعالیت تحت تأثیر این دگرگونی، دگرگون شده است. به نظر می‌رسد پدیده‌ی افزایش جمعیت شهرنشین، کاهش جمعیت روستاییان و تعداد سکونتگاه‌های روستایی در استان و تمرکزگرایی شدید سرمایه‌گذاری و فعالیت‌ها در مراکز شهری زنجان، ابهر و خرمدره سبب تشدید روند تمرکزگرایی در شهرهای برتر استان از یک سو و بروز عدم تعادل‌های محیطی و زیست محیطی، اقتصادی، جمعیتی و اجتماعی و اداری از سوی دیگر شده است. نقش مسلط کانون‌های نخست شهر استان در ایجاد روابط فضایی در سطح استان سبب تمرکز زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی و فرصت‌های سرمایه‌گذاری در محدوده‌های خاصی از استان زنجان شده است. علاوه بر این به دلیل وجود مزیت‌های نسبی بیش‌تر در این مناطق و وجود توان‌های مناسب ارتباطی، تمایل به استقرار فعالیت‌ها در محدوده‌های خاصی از استان را تشدید نموده است و سبب شده است تا به تدریج و به خصوص در دو دهه‌ی اخیر سازمان فضایی استان به دو بخش فضاهای متورم و متراکم از نظر رشد اقتصادی و فضاهای رها شده و حاشیه‌ای تقسیم شود. در این میان شهر زنجان با فاصله‌ای قابل توجه و پس از آن دو شهر ابهر و خرمدره با اعمال تسلط و حاکمیت اداری، سیاسی و اقتصادی بر سایر مناطق و سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان، بر عدم تعادل و توازن در نظام فضایی استان افزوده‌اند. در واقع این سه کانون شهری به نقاط ثقل و محل انباشت بیش‌ترین امکانات و فعالیت‌ها در سطح استان تبدیل شده‌اند. به منظور شناسایی عدم تعادل‌های موجود در نظام فضایی استان و در یک تقسیم‌بندی موضوعی، مجموعه عدم تعادل‌های موجود در نظام فضایی استان در

چهار مبحث عدم تعادل‌های اقتصادی، عدم تعادل‌های اجتماعی و فرهنگی، عدم تعادل‌های زیست محیطی و در نهایت عدم تعادل‌های شهری و روستایی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

۵-۳-۱- عدم تعادل‌های اقتصادی

۵-۳-۱-۱- عدم تعادل موجود در اقتصاد کلان

۵-۳-۱-۱-۱- عدم تعادل در چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری از محل درآمدها

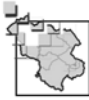
بر اساس اطلاعات دریافتی از سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، به طور متوسط $83/3$ درصد از درآمد بخش صنعت و $91/3$ درصد از درآمد بخش کشاورزی شهرستان زنجان در خود شهرستان زنجان مصرف یا سرمایه‌گذاری می‌شود و بقیه مربوط به خارج از استان می‌باشد. شهرستان ابهر نیز 75 درصد درآمد بخش صنعت و $94/1$ درصد از درآمد بخش کشاورزی خود را در خود شهرستان و $3/6$ درصد از درآمد صنعتی خود را در شهرستان ماهنشان سرمایه‌گذاری می‌کند. شهرستان ماهنشان 40 درصد از درآمد بخش صنعت و $33/3$ درصد از درآمد بخش کشاورزی را در شهرستان زنجان و بقیه درآمد حاصله را در خود شهرستان یا خارج از استان سرمایه‌گذاری می‌کند. شهرستان خداآبند $11/1$ درصد از درآمد بخش صنعت را در زنجان و بقیه را در خود شهرستان یا خارج از استان سرمایه‌گذاری یا به مصرف می‌رساند. همچنین شهرستان‌های ایجرود و طارم به ترتیب $8/3$ و $32/1$ درصد از درآمد بخش کشاورزی خود را در شهرستان زنجان سرمایه‌گذاری می‌کنند. در جدول شماره ۱ چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی شهرستان‌ها و در جدول شماره ۲ چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی در هر یک از شهرستان‌های استان آورده شده است.

جدول شماره ۱- چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی در استان زنجان به تفکیک از

شهرستان

	زنجان	ابهر	ماهنشان	خداآبند	خرمدره	ایجرود	طارم
زنجان	$83/3$	-	-	-	-	-	-
ابهر	-	75	36	-	-	-	-
ماهنشان	40	-	40	-	-	-	-
خداآبند	-	-	-	سرمایه‌گذاری خودی	-	-	-
خرمدره	$11/1$	-	-	-	$77/8$	-	-
ایجرود	-	-	-	-	-	-	-
طارم	-	-	-	-	-	-	-

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶

جدول شماره ۲- چگونگی مصرف و سرمایه گذاری درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی استان زنجان به تفکیک شهرستان

شهرستان	زنجان	ابه‌ر	ماه‌نشان	خداآبند	خرمدره	ایجرود	طارم
زنجان	۹۱/۳	-	-	-	-	-	-
ابه‌ر	-	۹۴/۱	-	-	-	-	-
ماه‌نشان	۳۳/۳	-	۵۰	-	-	-	-
خداآبند	۱۱/۸	-	-	۷۶/۵	-	-	-
خرمدره	-	-	-	-	۸۴/۶	-	-
ایجرود	۸/۳	-	-	-	-	۸۳/۳	-
طارم	۳۲/۱	-	-	-	-	-	۴۸/۲

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶

بررسی چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی و کشاورزی در هر یک از شهرستان‌های استان، برتری بی‌چون و چرای شهرستان زنجان نسبت به دیگر شهرستان‌های استان در زمینه مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات صنعتی و کشاورزی را نشان می‌دهد. این در حالی است که شهرستان زنجان سرمایه‌گذاری اندکی در دیگر شهرستان‌های استان انجام می‌دهد و به طور متوسط ۲۵/۵ درصد درآمد تولیدات صنعتی شهرستان‌های ماه‌نشان و خرمدره و همچنین ۲۱/۱۵ درصد از درآمد بخش کشاورزی شهرستان‌های ماه‌نشان، خداآبند، ایجرود و طارم جذب شهرستان زنجان می‌شود. سایر شهرستان‌ها درآمد حاصله از این دو بخش را یا در خود شهرستان و یا در خارج از استان مصرف و سرمایه‌گذاری می‌نمایند.

بررسی توزیع واحدهای صنعتی در شهرستان‌های استان (بر حسب سرمایه) نشان می‌دهد، حدود ۹۵ درصد سرمایه واحدهای صنعتی استان صرفاً در ۲ شهرستان زنجان و ابهر قرار داشته است و ۵ شهرستان دیگر در مجموع ۵ درصد سرمایه واحدهای صنعتی استان را به خود اختصاص داده‌اند. بنابراین شهرستان ابهر با داشتن ۲۳ درصد واحدهای صنعتی استان، ۴۴ درصد سرمایه واحدهای صنعتی استان را به خود اختصاص داده است که از بالا بودن وزن سرمایه واحدهای صنعتی این شهرستان خبر می‌دهد. از سوی دیگر میزان سرمایه ناچیز ۵ شهرستان دیگر استان، بیانگر ضعف عمده‌ی استان زنجان در برقراری توازن و تعادل صنعتی میان شهرستان‌های زنجان و ابهر و ۵ شهرستان دیگر استان است.

۵-۳-۱-۱-۲- عدم تعادل در سهم ارزش افزوده‌ی فعالیت‌های عمده اقتصادی استان و کشور

استان زنجان با ۲۲۱۶۴ کیلومترمربع در یکی از مستعدترین مناطق جغرافیایی کشور واقع شده است و بر اساس مزیت‌های نسبی موجود دارای نقش‌های اقتصادی مهمی در کشور می‌باشد. در این استان به دلیل وجود زیرساخت‌های مناسب، امکان تحرک در ایفای نقش واقعی در اقتصاد ملی فراهم آمده است و به لحاظ بهره‌مندی از مزیت‌های نسبی و ظرفیت‌های زیربنایی تجهیز شده، از جمله استان‌های پرتوان برای توسعه‌ی اقتصادی محسوب می‌شود.

یکی از شاخص‌های مهم در تبیین جایگاه استان در اقتصاد ملی، شاخص ارزش افزوده‌ی فعالیت‌های عمده اقتصادی است. سهم بخش‌های عمده اقتصادی استان در ایجاد ارزش افزوده، بیانگر نوع و جهت‌گیری توزیع فعالیت‌های اقتصادی استان می‌باشد. در این زمینه نکات زیر حائز اهمیت بیشتری است:

- بررسی سهم ارزش افزوده استان زنجان در مقایسه با کشور، در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ نشان می‌دهد، سهم ارزش افزوده فعالیت‌های عمده اقتصادی استان زنجان از سال ۸۰-۱۳۷۶ روند صعودی داشته و از ۰/۹۷ درصد کل کشور به ۱/۳۲ درصد ارتقاء یافته است. اما در سال‌های ۸۱-۱۳۸۰ با اندکی افت به میزان ۱/۲۶ و ۰/۹ درصد کاهش یافته است و در سال‌های ۸۳-۱۳۸۲ با رشد مجدد به ۱/۲۶ و ۱/۲۲ درصد ارزش افزوده کل کشور رسیده است. به عبارت دیگر استان زنجان در سال ۱۳۸۱ در مقایسه با سطح کشور، ارزش افزوده پایین‌تری داشته است و در محدوده ۱ تا ۱/۳ درصدی ارزش افزوده کل کشور قرار دارد. با توجه به این که این استان یکی از ۳۰ استان کشور می‌باشد، انتظار می‌رود استان زنجان حدود یک سی ام ارزش افزوده کشور یعنی چیزی بالغ بر ۳ درصد ارزش افزوده کل کشور را به خود اختصاص دهد که این گونه نبوده است. این موضوع نشان دهنده‌ی عدم تعادل استان زنجان در دستیابی به حداقل سهم ارزش افزوده فعالیت‌های عمده‌ی اقتصادی کشور می‌باشد.

- شهرستان زنجان با حدود ۷۰-۴۵ درصد ارزش افزوده استان (که اغلب روند صعودی دارد)، شهرستان ابهر با حدود ۵۳-۲۳ درصد) ارزش افزوده استان (که اغلب روند نزولی دارد)، شهرستان خرمدره با حدود ۱۷-۴ درصد ارزش افزوده استان (که همواره روند نزولی دارد)، شهرستان خدابنده با حدود ۰/۶ - ۰/۴ درصد ارزش افزوده استان (که در نوسان می‌باشد) و شهرستان ایجرود با حدود ۰/۰۹ - ۰/۰۶ درصد ارزش افزوده استان به ترتیب بیش‌ترین و کمترین ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر را به خود اختصاص داده‌اند. بررسی سهم ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی استان به تفکیک شهرستان نیز از عدم تعادل این شاخص در ۷ شهرستان استان حکایت دارد.

- در سال‌های ۸۲-۱۳۷۹، سهم ارزش افزوده بخش صنعت استان زنجان از ارزش افزوده کل استان، بین ۲۳-۲۰ درصد در نوسان بوده است و در سال‌های ۱۳۷۹، ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ با روند کاهشی مواجه شده است و در سال ۱۳۸۲ این سهم افزایش یافته است. سهم ارزش افزوده بخش صنعت در سطح کشور بین ۳۳-۳۰ درصد در نوسان بوده است و سهم ارزش افزوده بخش صنعت در کشور، حداقل ۱۰ درصد بیش از سهم ارزش افزوده صنعت در استان زنجان است و این امر نشان می‌دهد که استان زنجان نتوانسته است همگام با کشور، صنعتی شده و نقش خود را در ارزش افزوده استان و کشور ایفا نماید و این نکته نیز از وجود عدم تعادل اقتصادی دیگر در استان نسبت به کشور خبر می‌دهد.

- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی، در استان زنجان بین ۲۲-۲۴ درصد در نوسان بوده است و در مقایسه با سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی در کشور که بین ۱۰-۱۲ درصد در نوسان بوده، حداقل ۱۲ درصد بالاتر بوده است.
- در خصوص سایر بخش‌های عمده اقتصادی، بخش خدمات در سطح استان و کشور تقریباً به یک نسبت در ارزش افزوده سهمیم بوده است.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت علیرغم وجود پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های فراوان در سطح استان زنجان، رتبه‌ی استان زنجان در سال‌های ۸۲-۱۳۷۹ در میان سایر استان‌ها از لحاظ ارزش افزوده فعالیت‌های عمده اقتصادی، چندان مطلوب نبوده و بین ۲۶-۱۸ درصد در نوسان بوده است. ضمن این که در این خصوص بخش صنعت، استان زنجان جایگاه به نسبت مطلوب‌تری را در مقایسه با سایر بخش‌های عمده اقتصادی در مقایسه با سایر استان‌ها داشته و رتبه‌ی استان بین ۲۰-۱۸ بوده است. بنابراین امکان فعالیت‌های بیش‌تر و ایجاد تحول در کلیه‌ی بخش‌های عمده اقتصادی به ویژه بخش صنعت و کشاورزی در این استان وجود دارد. همچنین با توجه به توان بالای محیطی و زیرساختی استان و وجود مزیت‌های نسبی قابل توجه، رشد اقتصادی جایگاه استان نیاز به تقویت دارد و در این صورت از عدم تعادل‌های موجود تا حد زیادی کاسته خواهد شود.

۳-۱-۱-۳-۵- عدم تعادل در نوع، میزان و نحوه‌ی تخصیص بودجه‌های دولتی

آمارها حاکی است، بین میزان حقوق دریافتی و نحوه‌ی تخصیص بودجه‌های دولتی در بخش‌های مختلف استان و سطح توسعه یافتگی این مناطق ارتباط وجود دارد. در سال ۱۳۷۹ در کل استان ۳۴۷/۸ میلیارد ریال صرف هزینه‌های جاری گردید که از سرانه‌ای برابر ۳۸۵ هزار ریال برخوردار بوده است و اگر ۲۴۵۱۳ نفر کارکن دولتی نیز در این محاسبه منظور شود، هر کارکن به طور متوسط ۱۴۸۰۰۰۰۰ ریال دریافت نموده است. با توجه به این که قسمت عمده‌ای از کارکنان دولت در مناطق شهری سکونت داشته‌اند و نیروهای انتظامی و نظامی و امنیتی نیز در این آمار منظور نگردیده‌اند، ارقام هزینه شده جاری توسط دولت به صورت هزینه‌های جاری رقم بزرگ‌تری را تشکیل خواهد داد؛ بنابراین در تبیین نظام شهری استان، شاغلین دولتی و حقوق بگیران شهری نقش اساسی ایفاء می‌نمایند و نقش دولت در تکوین و گسترش شهرها و نوع توزیع آن، نابرابری‌های مکانی را شکل می‌دهد. مهم‌ترین ابزار اجرایی و اهرم مالی مدیریت دولتی که بازتاب آن در سطح شهرها تجلی و نمود فضایی خاصی دارد، بودجه‌های جاری است که اساس اقتصاد شهری را به ویژه از طریق این پرداخت‌ها هدایت می‌نماید. به گونه‌ای که شهر زنجان به تنهایی ۶۶/۵ درصد حقوق و دستمزد پرداختی از محل بودجه‌های دولتی را از آن خود کرده است و از نظر انواع فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و امکانات زیربنایی برخوردارترین شهر استان شده است. شهر دوم از این نظر ابهر است که با تفاوتی قابل توجه، ۱۰ درصد

حقوق دولتی را از آن خود کرده است و ۱۴ نقطه‌ی شهری دیگر استان که از نظر تعداد، ۸۷/۵ درصد شهرهای استان را تشکیل می‌دهند، تنها کمتر از یک چهارم این اعتبارات را دریافت داشته‌اند؛ بنابراین حجم وسیعی از بودجه‌ی دولت در قالب حقوق ماهانه در سکونتگاه‌های شهری استان هزینه می‌گردد که جریان این درآمد و حجم ریالی آن در طول سال برای خرید کالاها و خدمات تقاضا ایجاد می‌کند و موجب پویایی و رونق اقتصاد شهرهای استان می‌شود و این وضعیت خود نشان از عدم تعادل در نظام سکونتگاهی استان دارد.

دومین عامل تأثیرگذار دولت در قالب روابط اداری-سیاسی از طریق بودجه‌های عمرانی خود را نشان می‌دهند. دولت به عنوان نهادی که در کلیه شؤون زندگی انسان‌ها نقش دارد، وارد عمل شده و ایجاد بسیاری از زیربناها را به طور مستقیم به عهده گرفته است.

در سال ۱۳۸۵ کل اعتبارات عمرانی دستگاه‌های اجرایی استان برابر با ۱۲۱۵ میلیارد ریال بوده است که به ازاء هر جمعیت ساکن استان ۱۹۹ هزار ریال سرانه عمومی اعتبار عمرانی وجود داشته است. با کسر بودجه عمرانی روستاها از آن ۷۵۴ میلیارد باقی می‌ماند که به نواحی شهری اختصاص دارد. گرچه تأثیر این ارقام در شکل‌دهی نقاط شهری را نمی‌توان به طور دقیق برآورد کرد، اما این نکته قطعی است که بودجه‌های عمرانی یکی از مهمترین منابع بودجه‌های دولتی است که در شهرها هزینه می‌گردد و همین اعتبارات سبب بروز عدم تعادل‌های اقتصادی در نظام سکونتگاهی شهری و روستایی استان می‌گردد.

براساس آمار سال ۱۳۸۵، در این سال رقمی برابر با ۵۷ میلیارد ریال برای عمران شهرهای استان در قالب ردیف‌های اعتباری منظور گردیده است. بر این اساس شهر زنجان با ۱۹ میلیارد ریال معادل ۳۳/۵ درصد از کل این اعتبار در رتبه‌ی اول و شهر چورزق با ۸۶۰ میلیون ریال معادل ۵/۱ درصد از کل در رتبه‌ی آخر قرار دارد. جمعیت شهر زنجان ۲۵۴ برابر بزرگ‌تر از شهر ۱۴۹۷ نفری چورزق می‌باشد و حدود ۳۲ درصد بیش‌تر از شهر چورزق بودجه دریافت نموده است. به لحاظ سرانه هر شهروند، شهر حلب با ۷۵۶ هزار ریال به ازاء هر شهروند بالاترین سرانه و شهر ابهر با ۹۹ هزار ریال پایین‌ترین میزان را به خود اختصاص داده است. میزان مطلق سرمایه‌گذاری مستقیم دولت در عمران شهری در رونق شهری تأثیر اساسی به جا گذاشته است و یکی از محرک‌های اصلی نقاط شهری در پایداری جمعیتی بوده است.

بررسی میزان اعتبار عمرانی اختصاص یافته به شهرهای استان براساس سلسله مراتب اداری شهرها نشان می‌دهد، پنج شهر زنجان، ابهر، خدابنده، خرمدره و آبیر به عنوان مراکز شهرستان به ترتیب بالاترین سهم بودجه عمرانی را به خود اختصاص داده‌اند، از این لحاظ شهرهای زرین‌آباد (مرکز شهرستان ایجرود) و ماهنشان (مرکز شهرستان ماهنشان) به ترتیب رتبه‌های ۹ و ۱۴ را دارا می‌باشند که این شهرها به لحاظ درجه شهرداری نیز در سطوح پایینی قرار دارند. با توجه به آمار ارائه شده و پیرو آن رتبه‌بندی

شهرها به لحاظ میزان بودجه جاری و عمرانی، تأثیر درجه‌ی سلسله مراتبی اداری سیاسی کاملاً مشهود است؛ به عبارتی دیگر موقعیت شهرهای استان در نظام تقسیمات سیاسی- اداری جایگاه و نقش اجتماعی و اقتصادی آن را تعیین نموده و همین امر عدم تعادل‌هایی از نظر نظام بودجه‌ریزی و تخصیص اعتبارات در سطح شهرهای استان پدید آورده است.

۵-۳-۱-۱-۴- عدم تعادل در شاخص تحلیلی سودآوری استان و کشور

شاخص تحلیلی سودآوری از تقسیم تفاضل ارزش محصولات از ارزش داده‌ها و ارزش سرمایه‌گذاری سالانه و جبران خدمات بر تعداد کل شاغلان بدست می‌آید. سودآوری، اساس تشکیل یک بنگاه اقتصادی است و ایجاد سرمایه‌گذاری جدید در یک فعالیت تنها زمانی مقدور است که آن فعالیت از یک حداقل سود برخوردار باشد. میزان این شاخص در سطح کشور در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ بین ۴۵۰-۹۴ واحد (به صورت صعودی) بوده است و در سطح استان زنجان بین ۳۰۱-۶۷ بوده است، بنابراین ملاحظه می‌گردد استان زنجان نتوانسته است به طور کامل خود را به میانگین شاخص سودآوری در سطح کشور برساند، به همین خاطر نسبت این شاخص در استان زنجان به کل کشور بین ۸۳-۶۶ درصد در نوسان بوده است. جالب این که بیش‌ترین درصد (یعنی ۸۳) مربوط به سال ۱۳۷۹ بوده است و در سال‌های بعد این شاخص کاهش یافته و از ۸۳ درصد به ترتیب به ۷۱، ۶۳، ۶۹ و ۶۷ درصد در سال ۱۳۸۳ رسیده است. ملاحظه شاخص سودآوری در شهرستان‌های استان نشان می‌دهد در شهرستان‌های استان زنجان این شاخص همواره حالت صعودی داشته، اما در مقایسه با سطح استان وضعیت متفاوتی دارد. شهرستان زنجان همواره از میانگین کشوری بالاتر و شهرستان ابهر از میانگین استان پایین‌تر بوده است. ضمن این که شهرستان خرمدره در سال‌های اولیه‌ی این دوره (۱۳۷۶)، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸) جایگاه بسیار بالایی دارد (به ترتیب ۳۲۸، ۱۵۲، ۱۲۳ درصد) و در سال‌های بعد این نسبت کمتر شده و در سال ۱۳۸۳ به کمترین میزان خود (۷۲ درصد) می‌رسد. این موضوع در مورد خدابنده نیز صادق بوده است. ضمن این که شهرستان ایجرود از این حیث در پایین‌ترین سطح قرار دارد و شاخص سودآوری این شهرستان در مقایسه با استان زنجان در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ برابر با ۶۴ و ۳۸ درصد بوده است. بنابراین ملاحظه می‌گردد شاخص سودآوری استان نسبت به کشور و شهرستان‌های استان نسبت به یکدیگر با عدم تعادل و توازن مواجه هستند.

۵-۳-۱-۱-۵- عدم تعادل در سرانه‌ی سپرده‌گذاری استان و کشور

گزارش سازمان امور اقتصادی و دارایی استان در خصوص تناسب حجم سپرده‌های استانی با نیاز سرمایه‌گذاری، از نوعی عدم تعادل و کافی نبودن سپرده‌های استانی با نیاز سرمایه‌گذاری استان حکایت دارد. بررسی میزان پس‌انداز و سپرده‌گذاری که منبع

اصلی برای تأمین سرمایه‌گذاری‌های مولد می‌باشد و رابطه مستقیمی با درآمد سرانه استان دارد، در سال‌های ۸۴-۱۳۷۹ نشان می‌دهد، همواره سرانه‌ی سپرده‌گذاری در استان زنجان نسبت به کشور پایین‌تر بوده است. به گونه‌ای که سرانه‌ی سپرده‌گذاری استان در سال ۱۳۷۹ تنها ۳۷ درصد سرانه‌ی سپرده‌گذاری کشور بوده است؛ به عبارت دیگر سرانه‌ی سپرده‌گذاری در کشور ۲/۷ برابر بیش‌تر از سرانه‌ی سپرده‌گذاری استان در این سال بوده است. گرچه در پایان سال ۱۳۸۳ سرانه‌ی سپرده‌گذاری در استان زنجان نسبت به کشور افزایش یافته است، لیکن کماکان سرانه‌ی سپرده‌گذاری استان کمتر از نصف (۴۸ درصد)، سرانه‌ی سپرده‌گذاری کشور بوده است. در سال ۱۳۸۴ نیز سرانه سپرده‌گذاری استان معادل ۵۰ درصد متوسط سرانه‌ی سپرده‌گذاری کشور بوده است که از عدم کفایت منابع مالی برای تأمین نیاز مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری استان خبر می‌دهد. این امر از نکات مهمی است که در تحلیل تهدیدات اقتصادی استان جای تعمق بیش‌تری دارد. چرا که یکی از موانع مهم توسعه که می‌تواند در میزان تولید و رشد اقتصادی مؤثر باشد و سطح زندگی افراد و میزان اشتغال و درآمد را تحت تأثیر خود قرار دهد، کمبود سپرده و سرمایه به عنوان موتور محرک توسعه اقتصادی است؛ چرا که در یک دور تسلسلی و در ارتباطی متقابل، پس‌انداز کمتر به سرمایه‌گذاری کمتر و در نهایت به تولید سرانه پایین‌تر خواهد انجامید و با تولید سرانه کمتر، درآمد کسب شده به مصرف رسیده و پس‌انداز کاهش خواهد یافت و به دنبال آن میزان سرمایه‌گذاری کمتر خواهد شد و مجدداً کاهش سرمایه‌گذاری، تولید سرانه و پس‌انداز را کاهش خواهد داد. از سوی دیگر مطابق آخرین آمار موجود، درآمد سرانه استان ۶۲ درصد متوسط درآمد سرانه‌ی کشوری است که این امر از نبود سرمایه‌گذاری‌های کافی در اقتصاد استان حکایت دارد.

بررسی میزان سپرده‌گذاری نزد شبکه‌ی بانکی استان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی ۵ ساله (۸۴-۸۰) مطابق جدول شماره‌ی ۳ نشان می‌دهد، سهم شهرستان زنجان از کل سپرده‌ها (۱۷۶۹۴۳۰۰ میلیون ریال)، ۶۷/۷ درصد بوده است و شهرستان ابهر با اختلاف فاحش ۵۲ درصد یعنی با ۱۵/۷ درصد از کل سپرده‌ها در رتبه‌ی دوم قرار دارد. شهرستان ایجرود با کمترین سهم سپرده‌گذاری (۱۳۷۰۰۰ میلیون ریال) معادل ۰/۷۷ درصد از کل در رده آخر واقع شده است. به این ترتیب شهرستان زنجان به عنوان نقطه مرکزی استان بالاترین گردش پول را به لحاظ شبکه بانکی دارا است و این خود از عدم تعادل شدید در شبکه‌ی سکونتگاهی استان خبر می‌دهد.

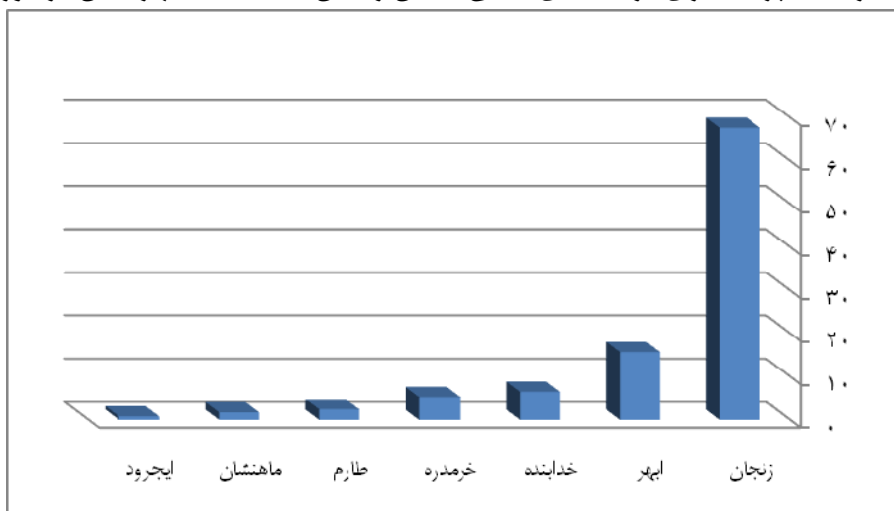
جدول شماره ۳- میزان سپرده‌گذاری در شبکه‌ی بانکی استان زنجان به تفکیک شهرستان در دوره (۸۴-۱۳۸۰)

میلیون ریال

شهرستان	سال	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	جمع	درصد از کل
زنجان		۱۰۶۳۵۰۰	۱۵۲۳۶۰۰	۲۲۳۳۶۰	۲۹۹۸۱۰۰	۴۱۵۳۳۰۰	۱۶۰۹۱۰۰	۶۷.۷
ابهر		۲۸۷۹۰۰	۳۹۸۹۰۰	۵۲۲۱۰۰	۶۸۴۹۰۰	۸۹۴۰۰۰	۲۷۶۷۸۰۰	۱۵.۷
خدابنده		۱۰۳۷۰۰	۱۸۸۲۰۰	۲۰۹۶۰۰	۲۷۲۳۰۰	۳۶۸۵۰۰	۱۱۴۲۳۰۰	۶.۵
خرمدره		۷۵۳۰۰	۱۳۵۶۰۰	۱۸۱۱۰۰	۲۳۲۰۰۰	۳۱۱۴۰۰	۹۳۵۴۰۰	۵.۳
طارم		۴۰۱۰۰	۶۴۷۰۰	۸۲۹۰۰	۱۰۲۶۰۰	۱۳۶۲۰۰	۴۲۶۵۰۰	۲.۴
ماه‌نشان		۴۱۳۰۰	۳۸۶۰۰	۴۷۱۰۰	۷۶۲۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۳۷۰۰۰	۱.۷
ایجرود		۷۳۰۰	۲۲۷۰۰	۲۰۹۰۰	۳۵۷۰۰	۴۹۴۰۰	۶۰۱۲۸۰۰	۰.۷۷
جمع کل		۱۱۹۷۲۱۰۰	۲۷۸۱۷۸۰۰	۱۱۴۲۳۰۰	۹۳۵۴۰۰	۴۲۶۵۰۰	۱۷۶۹۴۳۰۰	

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶

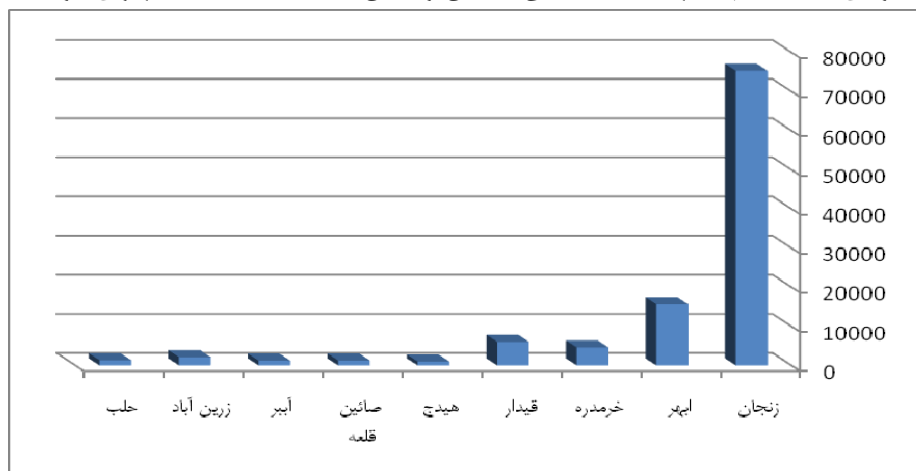
نمودار شماره ۱- درصد سپرده‌گذاری در شبکه‌ی بانکی استان زنجان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی (۸۴-۱۳۸۰)

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶

نمودار شماره ۲- حجم تسهیلات اعطایی استان زنجان به تفکیک نقاط شهری در سال ۱۳۸۰

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶.

سطح‌بندی شهرهای استان براساس شاخص رتبه‌بندی بانک‌ها از نظر جمع سپرده‌ها و تسهیلات نشان می‌دهد، شهر زنجان با فاصله‌ای قابل توجه در رده‌ی نخست قرار گرفته است و بیش از ۵۰ درصد سپرده‌ها و تسهیلات استان در بانک‌های این شهر متمرکز شده است و پس از آن شهر ابهر قرار دارد و تعداد قابل توجهی از شهرهای استان از حجم سپرده و تسهیلات بانکی بسیار اندکی برخوردار بوده‌اند. در جدول شماره ۴ سطح‌بندی شهرهای استان براساس شاخص رتبه‌بندی بانک‌ها آورده شده است.

جدول شماره ۴- سطح‌بندی شهرهای استان زنجان براساس شاخص رتبه‌بندی بانک‌ها

سطح	شهر	شاخص
۱	زنجان	بالای ۵۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۲	-	۳۰ تا ۵۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۳	ابهر	۱۰ تا ۳۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۴	خرمدره- قیدار	۳ تا ۱۰٪ سپرده‌ها و تسهیلات
۵	زرین آباد- هیج- صائین قلعه- حلب- ابیر	بین ۵٪ تا ۲ درصد
۶	چورزق- دندی- ماهنشان- زرین رود- سجاس- گرماب- سلطانیه	فاقد سپرده و تسهیلات بانکی

مأخذ: سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان، ۱۳۸۶.

۵-۳-۱-۱-۶- عدم تعادل شاخص تحلیلی ارزش‌زایی استان و کشور

شاخص تحلیلی ارزش‌زایی از نسبت ارزش افزوده به ارزش ستانده بدست می‌آید و بیانگر میزان وسعت فعالیت یک صنعت به ازای یک واحد از محصول تولید شده می‌باشد. به طور کلی صنایعی که از کالاهای واسطه‌ای استفاده می‌کنند، به دلیل فعالیت کمتری که در فرایند تولید بر روی مواد انجام می‌دهند، از شاخص ارزش‌زایی پایین‌تری برخوردارند. برعکس، صنایعی که از نیروی کار و مواد اولیه بیش‌تری استفاده می‌کنند، به دلیل وسعت فعالیت صنعتی در فرایند تولید و ایجاد تحرک زیاد در اقتصاد جامعه، دارای شاخص ارزش‌زایی بالاتری هستند؛ بنابراین به دلیل ایجاد ارزش افزوده بیش‌تر، از اهمیت زیادتری نیز برخوردارند.

این شاخص حتی می‌تواند بیانگر سطح دانش و فناوری یک واحد صنعتی بوده و به دلیل تاثیری که در ارتقاء مهارت‌های نیروی انسانی و پیوندی که بین صنایع از طریق توسعه‌ی فناوری ایجاد می‌کنند، بسیار حائز اهمیت است. البته در تحلیل این شاخص باید این موضوع بررسی شود که آیا واحد صنعتی مزبور از سوبسیدهای خاص یا انرژی سوخت ارزان استفاده می‌کند یا خیر؟ و آیا به مواد اولیه‌ی خارجی وابستگی شدید دارد یا خیر، چرا که عدم بررسی این موارد ممکن است باعث شود، واحدهایی که به جهت استفاده از سوبسید از شاخص ارزش‌زایی بالاتری برخوردار می‌شوند یا از ارزش‌های ارزان استفاده کرده و مواد اولیه خارجی ارزان در اختیار می‌گیرند، ممکن است به دلیل تغییر شرایط و قوانین با تنگناهای فراوانی مواجه شوند و شاخص ارزش‌زایی آن‌ها به شدت افت کند؛ بنابراین این شاخص در بررسی تحلیلی ساختار صنایع استان، حائز اهمیت بوده است، اما باید به صورت ترکیبی به همراه سایر شاخص‌ها به ویژه شاخص عدم وابستگی به مواد اولیه خارجی و شاخص‌های مربوط به بهره‌وری انرژی و... مورد تحلیل قرار گیرد.

با این حال استان زنجان در مقایسه با کشور، تقریباً در سطح پایایی حرکت کرده و با وجود این که شاخص ارزش‌زایی آن بین ۰.۳۲ تا ۰.۳۷ در نوسان بوده است و شاخص ارزش‌زایی کل کشور نیز بین ۰.۳۷ تا ۰.۴۳ بوده است، اما استان زنجان در این مقوله در سطح پایین تری قرار دارد و نشان می‌دهد استان زنجان از این حیث هنوز نتوانسته است به طور ۱۰۰ درصد خود را با سطح کشور، تطبیق دهد و امکان دستیابی به جایگاه بهتر برای استان زنجان در این زمینه وجود دارد. در این میان شهرستان‌های استان زنجان نیز در زمینه‌ی شاخص ارزش‌زایی با کل استان تفاوت محسوس دارند. بدین صورت که فعالیت‌های صنعتی موجود در شهرستان زنجان و ابهر تقریباً همپای سطح استان بوده است و شهرستان خرمدره در درجه‌ی پایین تری قرار دارد. شهرستان‌های خدابنده و ایجرود از این حیث در سطح بالاتری از میانگین استانی قرار دارند. به نظر می‌رسد نسبت ارزش افزوده به ارزش ستانده‌ی این شهرستان‌ها در مقایسه با سطح استانی در مرتبه‌ی مناسب‌تری نسبت به سایر شهرستان‌ها قرار دارد و میزان وسعت فعالیت صنایع موجود در این شهرستان‌ها به ازای یک واحد از محصول تولید شده در سطح مطلوبی قرار دارد. نقطه مقابل سایر شهرستان‌های استان در سطح و مرتبه پایین تری نسبت به استان قرار دارند.

۵-۳-۱-۱-۷- عدم تعادل در شاخص رقابت پذیری نیروی کار یا بازدهی تولید

شاخص رقابت پذیری نیروی کار یا بازدهی تولید از نسبت ارزش افزوده به جبران خدمات حاصل می‌شود که مبین سودآوری فعالیت‌ها می‌باشد. استان زنجان از حیث این شاخص در سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۳ از جایگاه چندان مطلوبی برخوردار نیست؛ زیرا شاخص در کشور در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ بین ۳/۵۵ تا ۴/۵ با روند افزایشی مواجه شده است و این شاخص در استان زنجان بین ۲/۲ تا ۳/۱ قرار داشته است و همواره از سطح کشوری پایین‌تر بوده است و نسبت استان به کشور بین ۵۴ تا ۷۵ درصد در نوسان بوده است.

این موضوع نشان می‌دهد، استان زنجان نمی‌تواند با توجه به میزان حق الزحمه و پرداختی که به نیروی کار می‌دهد، ارزش افزوده مناسبی را کسب کند و به عبارتی بازدهی تولیدات واحدهای صنعتی استان زنجان در مقایسه با سطح کشوری در مرتبه‌ی پایین‌تری قرار دارد و نیروهای انسانی موجود در واحدهای صنعتی استان در سطحی نیستند که بخواهند برای بدست آوردن آن‌ها با همدیگر رقابت نمایند. لازم به ذکر است پایین بودن ارزش افزوده در استان زنجان، به دلیل بهره‌وری پایین نیروی کار و رقابت پذیر نبودن آن‌ها بوده است و این نشان از عدم تعادل در این شاخص اقتصادی در سطح استان دارد.

وضعیت شاخص رقابت‌پذیری نیروی کار در شهرستان‌های استان زنجان مشابه کل استان است. بدین صورت که شهرستان‌های زنجان و خدابنده از این حیث وضعیت بهتری دارند و شهرستان‌های ابهر و ایجرود در سطح پایایی با میانگین کل استان بوده و شهرستان خرمدره در پایین‌ترین سطح واقع شده است. به گونه‌ای که نسبت این شاخص در شهرستان خدابنده به کل استان همواره بیش از ۱۰۰ و بین ۱۵۳-۱۰۴ واحد در نوسان بوده است و شهرستان خرمدره حدود ۵۶-۳۴ واحد را به خود اختصاص داده و به ۱۰۰ نرسیده است و از میانگین استان فاصله بسیاری دارد.

۵-۳-۱-۱-۸- عدم تعادل در میزان درآمد سرانه و رشد ناخالص داخلی استان و کشور

از جمله تهدیدات اقتصاد استان در مقطع کنونی، پایین بودن شاخص درآمد سرانه در استان زنجان در مقایسه با میزان متناظر آن در کشور است، به گونه‌ای که در دوره‌ی مورد مطالعه (۸۲-۱۳۷۸)، متوسط درآمد سرانه‌ی هر ساکن استان زنجان، تنها حدود ۶۰ درصد درآمد هر ایرانی بوده است. از آن جا که شاخص درآمد سرانه تا حد زیادی مشخص کننده‌ی سطح رفاه و توسعه هر جامعه است و سطح درآمد سرانه در سپرده‌گذاری و سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی تعیین کننده است، لذا پایین بودن متوسط درآمد سرانه استان زنجان بیانگر سطح زندگی و رفاه اقتصادی پایین‌تر مردم این خطه نسبت به کل کشور است.

نکته مهم اینکه در دوره‌ی مورد بررسی متوسط رشد ناخالص داخلی به قیمت بازار در استان زنجان ۲۱/۷ درصد بوده است که حدود ۵ درصد کمتر از متوسط رشد محصول ناخالص داخلی به قیمت بازار در کشور بوده است (۲۶/۸۲ درصد). افزون بر این، میزان رشد محصول ناخالص داخلی و واقعی استان ۴ درصد و متوسط رشد محصول ناخالص داخلی و واقعی کشور در همین دوره برابر ۱۱/۷ درصد بوده است که این امر نشانگر پایین بودن رشد محصول ناخالص داخلی استان به قیمت بازار و واقعی، نسبت به میزان متناظر آن در کشور است.

۵-۳-۱-۱-۹- اندک بودن سهم کارفرمایان بخش خصوصی و ضعف در جذب شاغلان بخش خصوصی و

عمومی

اندک بودن سهم کارفرمایان بخش خصوصی از دیگر معضلات امروز استان است. استان زنجان به مراتب از کارفرمایان کمتری در بخش خصوصی (در مقایسه با کشور) برخوردار بوده است. این وضعیت میان مردان و زنان شاغل استان عمومیت دارد. با توجه به اندک بودن سهم کارفرمایان بخش خصوصی استان می‌توان پذیرفت این استان بهره‌ی چندانی از رشد و بالندگی مبتکران اقتصادی و کارآفرینان بخش خصوصی نبرده است. این وضعیت نه تنها می‌تواند بازدارنده‌ای مهم در گسترش اقتصاد دانش‌محور (به منزله‌ی یکی از راهبردهای کلان توسعه‌ی کشور) به شمار آید، بلکه نشان از فقدان سازوکارهایی دارد که می‌توانند صنایع سنگین و بزرگ را با صنایع خانگی و کارگاهی پیوند زنند. بررسی علمی- تخصصی عوامل پدیدآورنده‌ی این شرایط یکی از ضروری‌ترین پژوهش‌های اجتماعی- اقتصادی در سطح استان می‌باشد.

نزدیک به ۷۹/۸ درصد شاغلان جمعیت ده ساله و بیش‌تر استان زنجان در سال ۱۳۸۵ جذب بخش خصوصی و ۲۰/۲ درصد نیز جذب بخش عمومی گردیده بودند. حدود ۱/۶ درصد شاغلان نیز روشن نساختند که در بخش خصوصی اشتغال دارند یا عمومی. از میان شاغلان بخش خصوصی ۳۷/۱ درصد در مناطق شهری و ۴۲/۷ درصد در مناطق روستایی سکونت داشتند. حال آن که ۱۷/۷ درصد شاغلان بخش عمومی در مناطق شهری و حدود ۲/۴ درصد در مناطق روستایی به سر می‌برده‌اند. ۱۹/۱ درصد شاغلان بخش خصوصی و ۲/۲ درصد شاغلان بخش عمومی بی‌سواد بودند. از سوی دیگر ۴/۶ درصد شاغلان بخش خصوصی دارای مدرک دانشگاهی بودند. در صورتی که ۴۹/۵ درصد شاغلان بخش عمومی را دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها و مؤسسات عالی تشکیل می‌دادند. به این ترتیب می‌توان از ناتوانی بخش خصوصی در جذب و پرورش تحصیل‌کردگان دانشگاهی سخن به میان آورد.

بررسی وضعیت جنسیت شاغلان در بخش‌های خصوصی و دولتی آشکار می‌کند که ۶۸/۳ درصد زنان جذب بخش خصوصی و ۲۹/۲ درصد جذب بخش عمومی شده‌اند. یادآور می‌گردد که الگوی جذب دختران و زنان دانش‌آموخته به کلی متفاوت و حتی مخالف روند عمومی به کارگیری آنان بوده است؛ زیرا تنها ۱۸/۸ درصد دختران و زنان یاد شده جذب بخش خصوصی و ۸۰/۳ درصد در بخش عمومی مشغول به کار گردیده‌اند. در صورتی که ۸۰/۷ درصد مردان موفق به اشتغال در بخش خصوصی شده و ۱۸/۰ درصد نیز به بخش عمومی روی آورده‌اند. الگوی جذب مردان دانش‌آموخته متفاوت از روند عمومی اشتغال در این بخش بوده است. حدود ۳۰/۳ درصد مردان دانش‌آموخته جذب بخش خصوصی و ۶۸/۷ درصد دیگر جذب بخش عمومی گردیده‌اند؛ بنابراین بخش عمومی گیراترین و پرتعدادترین قطب برای جذب دانش‌آموختگان (به ویژه دختران و زنان) بوده است. همچنین بررسی تعداد شاغلان به تفکیک سکونتگاه‌های شهری از نوعی تعادل در توزیع شاغلان حکایت دارد. به گونه‌ای که براساس

آمارهای رسمی تنها در شهر زنجان ۳۸/۹ درصد از کل شاغلان بخش عمومی مشغول به کار بوده اند. این در حالی است که در شهر زرین آباد تنها ۱/۸ درصد شاغلان بخش عمومی مشغول به فعالیت بوده‌اند. بررسی شاغلان بخش عمومی استان نشان می‌دهد شهرستان زنجان حدود ۴۵ درصد کارکنان دولتی مشمول نظام بودجه‌ای استانی را در خود جای داده است.

۵-۳-۱-۱-۱۰- رونق اشتغال در فعالیتهای اقتصادی غیررسمی

رونق اشتغال در فعالیتهای اقتصادی غیررسمی ضعف دیگر استان است. طبق آمار و بررسی‌ها، سهم کارکنان فامیلی بدون مزد استان زنجان نزدیک به دو برابر سهم کشوری بوده است. این وضعیت در میان مردان شدیدتر و در میان زنان خفیف‌تر می‌باشد. پس باید گفت اشتغال افراد در بخش‌های غیررسمی اقتصادی و همچنین محرومیت آنان از تسهیلاتی چون بیمه، سابقه شغلی، پوشش قانون کار و... در استان زنجان از حد متوسط کشوری نیز فراتر است و از نابسامانی اقتصادی در استان خبر می‌دهد. فقدان کارفرمایان مبتکر و توانا موجب گردیده است که بازار کار از تخصص‌یافتگی و دانش‌محوری بی‌نصیب بماند و نتواند بین دانش بومی منطقه و دانش هم‌افزای جهانی پیوند عمیقی ایجاد کند. این معضل در بخش کشاورزی بیش از دیگر بخش‌های اقتصادی دیده می‌شود و به دلیل نسبت بالای روستانشینی در تمامی شهرستان‌های استان زنجان، این موضوع را باید پذیرفت که در تمامی شهرستان‌های این استان نیز مسأله‌ای فراگیر است.

سهم اندک مزد و حقوق بگیران نیز در این زمینه حائز اهمیت است، مطالعات نشان می‌دهد، سهم مزد و حقوق بگیران استان زنجان به مراتب کمتر از سهم این افراد در کشور بوده است. زنان به مراتب سهم کمتری از مردان داشته‌اند، اما در مقابل سهم کارکنان مستقل این استان بیش از سهم این افراد در کل کشور بوده است. سهم چشم‌گیر کارکنان مستقل می‌تواند از وجود صنایع و کارگاه‌های خانگی و خرد مقیاس و یا پیشه‌های خدماتی کوچک خبر دهد. از سوی دیگر با توجه به نسبت روستانشینی استان می‌توان بخش مهمی از این کارکنان را به شاغلان بخش کشاورزی (کشاورزان، دامداران، باغداران و...) نسبت داد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که صنایع بزرگ (تولید انبوه) و وابسته به فناوری‌های پیچیده در سطح استان چندان پا نگرفته است.

۵-۳-۱-۲- عدم تعادل‌های موجود در بخش کشاورزی

استان زنجان از نظر موقعیت جغرافیایی در منطقه کوهستانی شمال غرب کشور واقع شده است و به لحاظ ویژگی‌های طبیعی، اقلیمی، خاک و منابع آب برای فعالیتهای کشاورزی بسیار مستعد است. این مزیت نسبی موجب شده است تا از نظر ترکیب اشتغال و فعالیت، سهم قابل توجهی از فعالیت و ارزش افزوده استان به بخش کشاورزی اختصاص داشته باشد.

مطالعه‌ی سهم ارزش افزوده استان در بخش کشاورزی و در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی مؤید این نکته است که سهم ارزش افزوده استان در بخش کشاورزی در سال‌های ۸۲-۱۳۷۹ بین ۲۲-۲۴ درصد در نوسان بوده است. میزان متناظر ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور در این سال‌ها ۱۲-۱۰ درصد بوده است. این موضوع نشان‌دهنده پتانسیل بالای استان زنجان جهت پرداختن به فعالیت‌های کشاورزی است، به گونه‌ای که سهم ارزش افزوده استان زنجان در بخش کشاورزی حداقل ۱۲ درصد از میزان متناظر آن در سطح کشور بالاتر بوده است. اما با وجود توان بالای استان زنجان در بخش کشاورزی پاره‌ای عدم تعادل‌ها در نظام فضایی مانع توسعه بخش کشاورزی و فعالیت‌های وابسته به آن در سطح استان شده است. از عدم تعادل‌های یاد شده در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۵-۳-۱-۲-۱- عدم تعادل در الگوی زراعت آبی و دیم

همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، در بین فعالیت‌های اقتصادی استان، فعالیت‌های مرتبط با اقتصاد کشاورزی سهم قابل توجهی را به خود اختصاص داده است. به گونه‌ای که سهم استان از کل اراضی زیرکشت کشور در سال ۱۳۸۰، ۴/۲۶ درصد و تقریباً ۳ برابر بیش از سهم مساحت استان از کشور است. این امر بیانگر توان بالای استان زنجان در بخش کشاورزی است، لیکن چند نکته توان و قابلیت استان در بخش کشاورزی را به چالش کشیده است. نخست نسبت اراضی زراعی آبی و دیم در استان است. سهم اراضی آبی استان از کل اراضی آبی کشور تنها حدود ۱/۷ درصد است و رتبه‌ی استان در کشور سال‌های ۸۴-۱۳۷۶ بین ۲۲-۱۸ متغیر بوده است. اما سهم اراضی دیم استان زنجان از اراضی دیم کشور حدود ۷ درصد است و رتبه‌ی استان در سال‌های یاد شده بین ۳ تا ۱۰ متغیر بوده است. مطابق آمار سال‌های زراعی ۸۴-۱۳۷۶ به طور متوسط ۷۱/۷ درصد از کل اراضی زیرکشت استان و ۷۸/۴ درصد از سطح زیرکشت محصولات زراعی سالانه، دیم بوده است که نشان‌دهنده عدم تعادل و توازن آن با توان اکولوژیک استان برای فعالیت‌های کشاورزی و الگوهای موجود فعالیت‌های زراعی استان می‌باشد. توزیع فضایی زمین‌های زراعی دیم به طور کلی بر سه شهرستان خرمدره، ابهر و زنجان انطباق یافته است و تپه ماهورها، دشت‌های قیدار، گل تپه، زرین آباد و سجاس در شهرستان خدابنده و ماهنشان و دشت‌های سلطانیه، زنجان، ابهر و خرمدره محدوده‌های اصلی دیم کاری استان است. لازم به ذکر است سهم اراضی آبی و باغات استان به نسبت اراضی دیم بسیار کمتر و تنها حدود ۶/۶۵ درصد مساحت اراضی زیرکشت استان بوده است. این نکته نشان‌دهنده عدم استفاده مناسب از منابع آبی استان و نامناسب بودن الگوی فعالیت‌های کشاورزی بوده است. نکته‌ی مهم دیگر این که بررسی‌های انجام شده برای سال‌های زراعی ۸۴-۱۳۷۶ نشان می‌دهد، سهم اراضی آبی استان در این سال‌ها همواره رو به کاهش بوده است. این موضوع تأکیدی بر روند نامناسب توسعه‌ی اقتصاد کشاورزی استان است. از سوی دیگر با توجه

مناطق سیر قهقرايي و نابودي مي پيمايد. تنها با انجام برنامه ريزي هاي علمي و اصولي و نيز توجه به توان اکولوژيک هر منطقه مي توان از اين روند تخريب جلوگیری نمود و در جهت احياي منابع طبيعي گام برداشت. توجه به پتانسيل منطقه، به معنای بهره برداري بهينه و منطقي از اراضي است به نحوی که ضمن تأمين سودي معقول براي بهره بردار (زارع) محيط را جهت نسل هاي آينده محافظت نمايد. به منظور دستيابي به اين هدف، ابتدا اراضي مورد شناسايي قرار مي گيرد و سپس محدوديت ها و پتانسيل هاي هر يك از واحدهاي اراضي بررسي مي گردد تا بهترين نوع استفاده از آن مشخص شود.

در مطالعه حاضر به منظور شناسايي عدم تعادل هاي موجود در قابليت اراضي استان و الگوهاي فضايي فعاليت هاي کشاورزي استان، عوامل محيطي موثر در نوع استفاده از اراضي استان به صورت کيفي ارزيابي گرديده است. به طور کلي مطالعه ارزيابي منابع و تناسب اراضي را مي توان شناخت عمومي محيط و تقسيم بندي آن براساس استفاده هاي کلي، دانست. مطالعه ارزيابي منابع و تناسب اراضي استان زنجان براساس تلفيق روش هاي موسسه ي تحقيقات آب و خاک و فائو انجام شده است. به طور کلي در مطالعات ارزيابي منابع و تناسب اراضي عوارض موجود بر روی زمين به ۹ تيپ اصلي تفکيک مي گردند. جدول شماره ۵ خصوصيات تيپ هاي ۹ گانه را منعکس کرده است. همان گونه که از اين جدول پيداست بيش ترين مساحت اراضي استان متعلق به تيپ فلات و تراس هاي فوقاني با ۲۱/۷۵ درصد مي باشد و واحدهاي ۲/۴ و ۱/۱ به ترتيب با ۱۲/۵۸ درصد و ۱۱/۹۶ درصد در رتبه هاي بعدي قرار مي گيرند. کم ترين سطح اشغال شده متعلق به خاک از نوع خاک عميق، سنگين شور با قليائيت زياد با ۰/۰۱ درصد مي باشد (مهندسین مشاور نشتاک، ۱۳۷۹).

در ابتدای مطالعه، تيپ هاي اصلي فيزيوگرافي موجود در استان زنجان مشخص و سپس از يکديگر مجزا شده اند. براساس ويژگي ها و اختلافات موجود، هر يك از تيپ ها نيز به نوبه خود به واحدهاي اراضي تقسيم شده اند. يک واحد اراضي عرصه اي است همگن که خصوصيات يکسان از نظر مشخصات خاک، زمين شناسي و... دارا است. در اين مطالعه واحدهاي اراضي به عنوان واحد نقشه در نظر گرفته شده اند. شايد ذکر است که جداسازي هر يك از تيپ ها و واحدهاي اراضي از يکديگر به کمک عکس هاي هوايي ۱:۵۰.۰۰۰ تفسير و با برجسته بيني انجام شده است.

جدول شماره ۵- خصوصیات تیپ‌های ۹ گانه اراضی

ردیف	نوع	تیپ خاک	تحول	فرسایش خاک	شوری	اسیدیته	حاصلخیزی	سنگریزه	عمق خاک	ساختار	زهکشی	گروه‌های هدیرولوژیکی	بافت خاک	مساحت به هکتار	درصد
۱	۱.۱	لیتوسول	تحول نیانقه	فرسایش شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۲۶۶۲۵۲.۱	۱۱.۹۶
۲	۱.۲	لیتوسول - رخنه‌های سنگی - خاک‌های کم عمق تا به نسبت عمیق یا بافت سبک تا متوسط سنگ‌ریزه‌دار	تحول نیانقه	فرسایش شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۲۴۳۰۱۹.۵	۱۰.۹۲
۳	۱.۳	خاک خیلی کم عمق تا کم عمق سنگلاخی در دامنه‌ها	تحول نیانقه	فرسایش شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۱۰۸۱۴۸.۲۲	۴.۸۶
۴	۱.۴	Gypsisferous- Regosols- Litosols- Marts - مارهای گچی ک نم‌عی - لیتوسول - خاک‌های کم عمق تا عمیق بافت متوسط تا سنگین	در حال تحول	فرسایش شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۱۹۸۹۸۴.۹۸	۸.۹۴
۵	۱.۸	Calcaric-Regosols - خاک کم عمق سنگین و تراکم اهکی در زیر - لیتوسول	تحول نیانقه	فرسایش نسبتاً شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۷۲۱۶۱.۱۶	۳.۲۴
۶	۱.۱	خاک کم عمق سنگلاخی - لیتوسول	تحول نیانقه	فرسایش نسبتاً شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۱۷۰۳۲۱.۸	۷.۶۵
۷	۱.۲	Calcaric Regosols - خاک کم عمق تا نسبتاً عمیق سنگ‌ریزه دار روی تجمعی از مواد اهکی	تحول نیانقه	فرسایش نسبتاً شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۱۲۶۶۶۳.۵۷	۵.۶۹
۸	۱.۴	Regosols - (bad land) Gypsisferous Marts - لیتوسول	تحول نیانقه	فرسایش شدید	غیرشور	۷.۱-۸.۵	خیلی کم	۵۱-۹۰	۳۱-۶۰	خیلی ریز	متوسط خوب	D	رگوسول لیتوسول	۲۷۹۹۵۵.۷	۱۲.۵۸
۹	۳.۱	Calcaric Cambisols - خاک نیمه عمیق تا عمیق سنگین روی تجمعی از مواد اهکی	نیمه تحول یافته	فرسایش خفیف	غیرشور	۷.۱-۸.۵	متوسط	۱۶-۵۰	۶۱-۱۲۰	متوسط	متوسط خوب	B	سنگین	۴۸۴۰۱۵.۷	۲۱.۷۵
۱۰	۳.۲	Calcaric Cambisols - خاک نیمه عمیق تا عمیق با بافت سنگین روی تجمعی از مواد اهکی و سنگ‌ریزه	نیمه تحول یافته	فرسایش خفیف	غیرشور	۷.۱-۸.۵	متوسط	۱۶-۵۰	۶۱-۱۲۰	متوسط	متوسط خوب	B	سنگین	۷۲۸۶۸.۲	۳.۲۷
۱۱	۳.۳	Calcaric Regosols - خاک کم عمق تا به نسبت عمیق با بافت سبک تا متوسط روی تجمعی از مواد اهکی و سنگ‌ریزه	نیمه تحول یافته	فرسایش خفیف	غیرشور	۷.۱-۸.۵	متوسط	۱۶-۵۰	۶۱-۱۲۰	متوسط	متوسط خوب	A	سبک	۴۱۸۴۹.۰۴	۱.۸۸

ادامه‌ی جدول شماره ۵- خصوصیات تپ های ۹ گانه اراضی

درصد	مساحت به هکتار	یافت خاک	گروه‌های هیدرولوژیکی	زهکشی	ساختمان	عمق خاک	سنگریزه	حاصلخیزی	اسیدیتته	شوری	فرسایش خاک	تحول یافتگی خاک	تپ خاک	نوع	شماره
۰.۵۴	۱۱۹۷۱.۲	رگوسول لیتوسول	C	متوسط خوب	متوسط	۶۱-۱۲۰	۱۶-۵۰	متوسط	۷.۱-۸.۵	غیر شور	فرسایش خفیف	تحول یافته	خاک بسیار کم عمق و سنگلاخی روی سنگریزه و مواد آهکی و گچی لیتوسول	۳.۴	۱۲
۳.۴۶	۷۷۰۷۹.۸۳	خیلی سنگین	B	گامی	درشت	۳۱-۶۰	۲-۱۵	خوب	۷.۱-۸.۵	غیر شور	بدون فرسایش	تحول یافته	- Calcaire Cambiosols بدون سنگریزه روی تجمی از مواد آهکی	۴.۱	۱۳
۲.۴۱	۵۳۶۹۵.۴۷	خیلی سنگین	B	گامی	درشت	+۱۸۰	۲-۱۵	خوب	۷.۱-۸.۵	غیر شور	بدون فرسایش	تحول یافته	- Calcaire Flurisol عمیق آبرفتی با بافت متوسط تا ریز روی شن و سنگریزه	۴.۲	۱۴
۰.۰۱	۳۰۳.۶۳	خیلی سنگین	B	ناقص فقر	ریز	+۱۸۰	۲-۱۵	فقر	۷.۱-۸.۵	کاملاً شور	بدون فرسایش	تحول یافته	خاک عمیق سنگین شوری یا قابلیت زیاد	۷.۲	۱۵
۰.۳۰	۶۷۷۲.۹۲	سبک	A	متوسط خوب	ریز	۶۱-۱۲۰	۱۶-۵۰	متوسط	۷.۱-۸.۵	غیر شور	فرسایش نسبتاً شدید	در حال تحول	- Calcaire Regosols سنگریزه‌های زیاد یافت سبک تا متوسط بر روی تجمع سنگریزه و سنگ و در بعضی قسمت‌ها مواد آهکی	۸.۱	۱۶
۰.۱۵	۳۳۳۳.۶۵	سبک	A	متوسط خوب	ریز	۶۱-۱۲۰	۱۶-۵۰	متوسط	۷.۱-۸.۵	غیر شور	فرسایش نسبتاً شدید	در حال تحول	- Calcaire Regosols عمیق با سنگریزه متوسط و بافت متوسط تا ریز روی سنگریزه و تجمی از مواد آهکی و گچی	۸.۲	۱۷
۰.۲۷	۶۱۱۷.۷۸	سنگین	A	متوسط خوب	متوسط	۶۱-۱۲۰	۱۶-۵۰	متوسط	۷.۱-۸.۵	غیر شور	فرسایش خفیف	نیجه تحول یافته	نوع خاک مناسب با واحدهای تشکیل دهنده متغیر است	C	۱۸
۰.۰۹	۲۰۷۵.۸۶	سبک	B	ناقص فقر	درشت	-۳۰	۵۱-۹۰	فقر	۷.۱-۸.۵	غیر شور	فرسایش شدید	تحول یافته	مسبل	مسبل	۱۹

مأخذ: مهندسین مشاور نشناک، ۱۳۷۹

در مرحله‌ی بعد تناسب اراضی برای بهره برداری در هر یک از بخش‌های زراعت آبی، دیم، مرتع و چراگاه و درختکاری و باغ به تفکیک واحدهای اراضی انجام شده است. در مبحث مربوط به هر کاربری جدولی ارایه شده که واحدهای اراضی مناسب برای آن کاربری پس از درج محدودیت، شدت محدودیت و مساحت نشان داده شده است. تناسب یک واحد اراضی برای یک کاربری خاص مانند زراعت آبی نشان می‌دهد، این واحد برای زراعت آبی چندان مناسب نیست. به این معنی که امکان دارد همین واحد اراضی برای کاربری دیگری درجه تناسب بهتری را احراز کرده باشد؛ بنابراین پس از بررسی هر یک از کاربری‌ها جدولی ارائه شده است که با توجه به درجه‌های تناسب تعیین شده، بهترین کاربری و استفاده برای این اراضی توصیه شده است (مهندسین مشاور نشتاک، ۱۳۷۹). نکته‌ی مهم آن است که در شرایط برابر (درجه‌های تناسب یکسان)، کاربری زراعت آبی به دیم و زراعت دیم به مرتع برتری دارد. پس از تعیین درجات تناسب اراضی برای هر یک از کاربری‌ها، جدولی تهیه شده که کاربری‌های توصیه شده را انتخاب و ارایه کرده است.

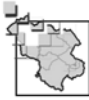
• تناسب واحدهای اراضی استان برای زراعت آبی

مهم‌ترین عامل در استفاده از این اراضی تأمین آب است، به این معنا که تلاش در جهت تأمین آب و افزایش راندمان آبیاری مهم‌ترین عاملی است که در صورت حصول به نتیجه می‌تواند عملکرد محصولات زراعی را به شکل قابل ملاحظه‌ای افزایش دهد. تناسب واحدهای اراضی برای زراعت آبی بدون در نظر گرفتن تأمین آب آبیاری انجام شده است، به بیان دیگر آب آبیاری در دسترس فرض شده است. همچنین روش آبیاری ثقلی و یا معمولی در نظر گرفته شده است که در صورت آبیاری با روش‌های نوین درجه‌های تناسب اراضی تغییر می‌یابد. به منظور دستیابی به تناسب واحدهای اراضی برای زراعت آبی، ابتدا اراضی شناسایی و سپس محدودیت‌ها و پتانسیل‌های هر یک از واحدهای اراضی بررسی شده است تا بهترین نوع استفاده از آن مشخص گردد (جدول شماره‌ی ۶ و نقشه‌ی شماره‌ی ۲).

جدول شماره‌ی ۶- مساحت، نوع و شدت محدودیت‌های اصلی و تعیین درجه‌های تناسب اراضی برای زراعت آبی در شرایط فعلی

مساحت به هکتار	تحت کلاس تناسب اراضی در شرایط فعلی	درجه محدودیت	نوع محدودیت‌های اصلی موجود	واحد اراضی
۸۷۵۰۰	$S_{\gamma tw}$	متوسط	توپوگرافی و آب زیرزمینی	۳.۴
۸۶۳۰۰	$S_{\gamma ti}$	کم	توپوگرافی و آب مناسب آبیاری	۴.۱
۵۱۰۵۰	S_1	-	-	۴.۲
۴۰۰	$S_{\gamma f}$	کم	سیل‌گیری	۵.۱
۱۴۶۵۰۰			جمع کل اراضی مناسب	

مأخذ: مهندسین مشاور نشتاک، ۱۳۷۹

توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی در نقشه‌ی شماره‌ی ۲ نمایش داده شده است. نکته‌ی حائز اهمیت این که جمع اراضی توصیه شده برای زراعت آبی با کاربری فعلی مغایرت دارد که نشان دهنده‌ی عدم تعادل بین تناسب اراضی و استفاده فعلی از آن است. با همپوشانی لایه‌های وضع موجود زراعت آبی و اراضی توصیه شده برای آن، می‌توان نقشه‌های شماره‌ی ۳ و ۴ را به عنوان نقشه‌های نهایی که درجه‌های تناسب اراضی فعلی جهت زراعت آبی را مشخص می‌کنند، ارائه کرد. چگونگی توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان نشان می‌دهد، بیش از ۷۳/۵ درصد از اراضی زراعی آبی موجود استان خارج از محدوده‌های مجاز زراعت آبی قرار گرفته است. همچنین ۱۷/۷ درصد در درجه‌ی تناسب به نسبت مناسب، ۷/۶ درصد نیمه متناسب و ۱/۲ درصد در درجه خیلی متناسب قرار دارد (جدول شماره‌ی ۷).

جدول شماره‌ی ۷- مساحت وضع موجود زراعت آبی استان زنجان با توجه به درجه تناسب اراضی

درصد	مساحت	درجه‌ی تناسب
۱/۲	۱۴۰۴/۳۱	خیلی متناسب
۱۷/۷	۲۰۱۶۲/۶۹	نسبتاً متناسب
۷/۶	۸۶۱۵/۴۴	نیمه متناسب
۷۳/۵	۸۳۵۰۶/۲۸	بدون تناسب
۱۰۰	۱۱۳۶۸۸/۷	مجموع

مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

بررسی توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان نشان می‌دهد، شهرستان خدابنده بیش‌ترین مساحت اراضی بسیار متناسب را در خود داد، همچنین از نظر محدوده‌های بدون تناسب بیشترین مساحت مربوط به شهرستان‌های زنجان و خدابنده می‌باشد (جدول شماره‌ی ۸). ملاحظه‌ی میزان درجه‌های تناسب در بخش زراعت آبی، وجود عدم تعادل در این فعالیت با قابلیت اراضی در شهرستان‌های زنجان و خدابنده را به وضوح نشان می‌دهد.

جدول شماره‌ی ۸- مساحت وضع موجود زراعت آبی استان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی به تفکیک شهرستان

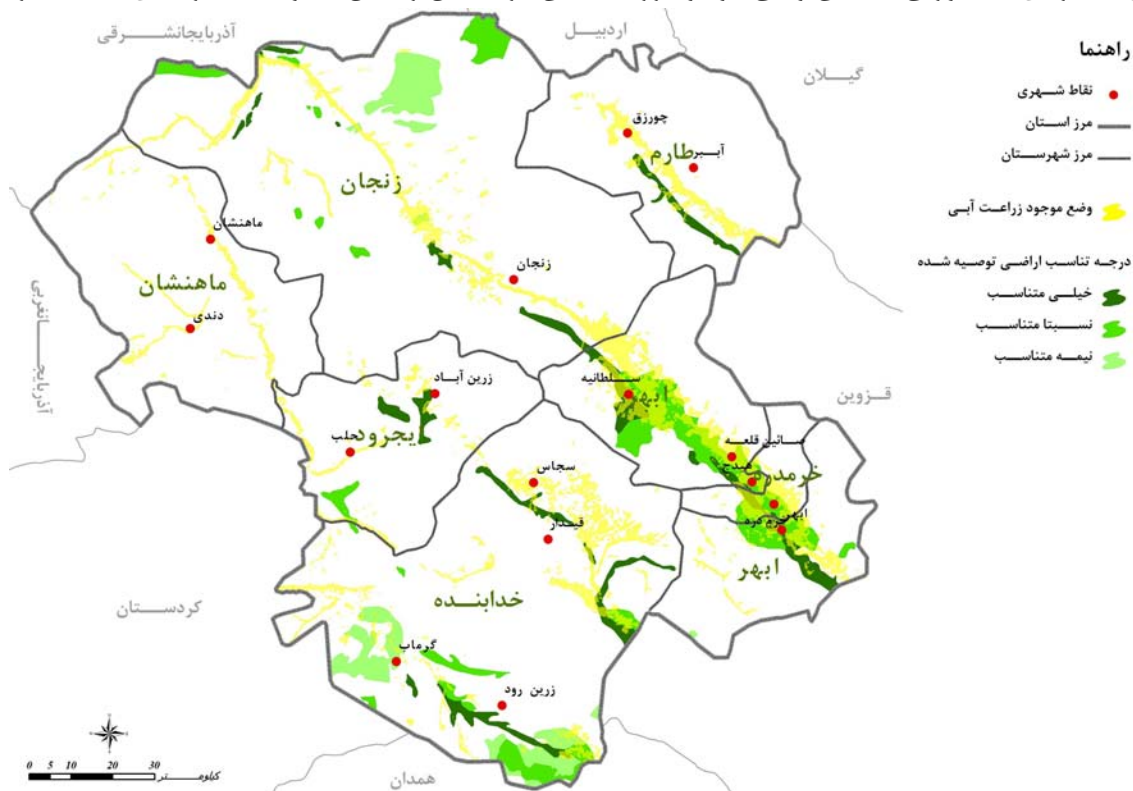
محدوده	خیلی متناسب	درصد	نسبتاً متناسب	درصد	نیمه متناسب	درصد	بدون تناسب	درصد
ابه‌ر	۰	۰	۱۴۹۰۷۰۴	۷۳۰۹	۵۰۷۳۰۵	۵۸۰۹	۱۴۴۸۱۰۹۳	۱۷۰۳
ایجرود	۰	۰	۱۳۶۰۷	۰۰۷	۱۶۷۰۲	۱۰۹	۵۴۵۱۰۳۴	۶۰۵
خرمدره	۰	۰	۳۲۲۸۰۱	۱۶	۱۳۷۶۰۶	۱۶	۳۴۸۸۰۴۹	۴۰۲
خدابنده	۹۸۵۰۱	۷۰۰۲	۱۷۶۵۰۳	۸۸	۱۳۲۶۰۸	۱۵۰۴	۲۱۰۴۳۰۹۵	۲۵۰۲
زنجان	۴۱۹۰۲	۲۹۰۸	۱۲۵۰۳	۰۰۶	۱۸۲۰۸	۲۰۱	۲۱۵۹۳۰۶۷	۲۵۰۹
طارم	۰	۰	۰	۰	۴۸۸۰۸	۵۰۷	۱۰۳۹۹۰۲۴	۱۲۰۵
ماه‌نشان	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷۰۴۷۰۶۶	۸۰۴
مجموع	۱۴۰۴۰۳	۱۰۰	۲۰۱۶۲۰۷	۱۰۰	۸۶۱۵۰۴	۱۰۰	۸۳۵۰۶۰۲۸	۱۰۰

مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

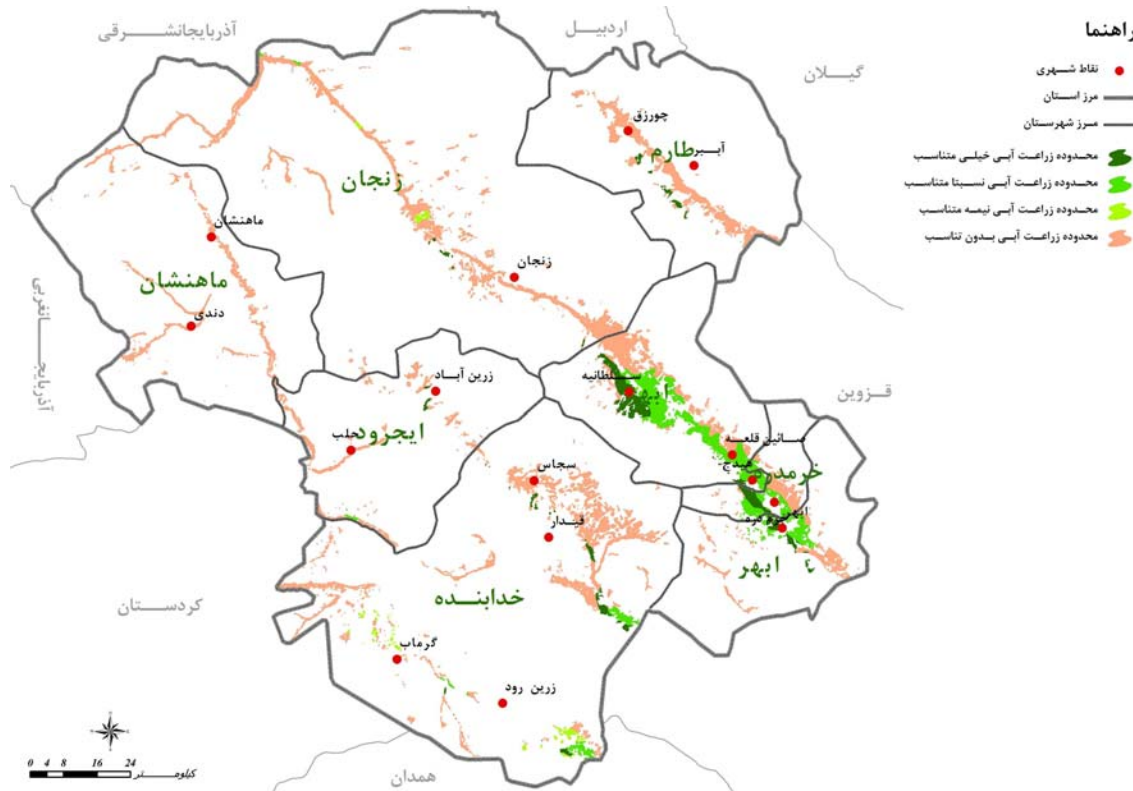

نقشه‌ی شماره‌ی ۲- توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

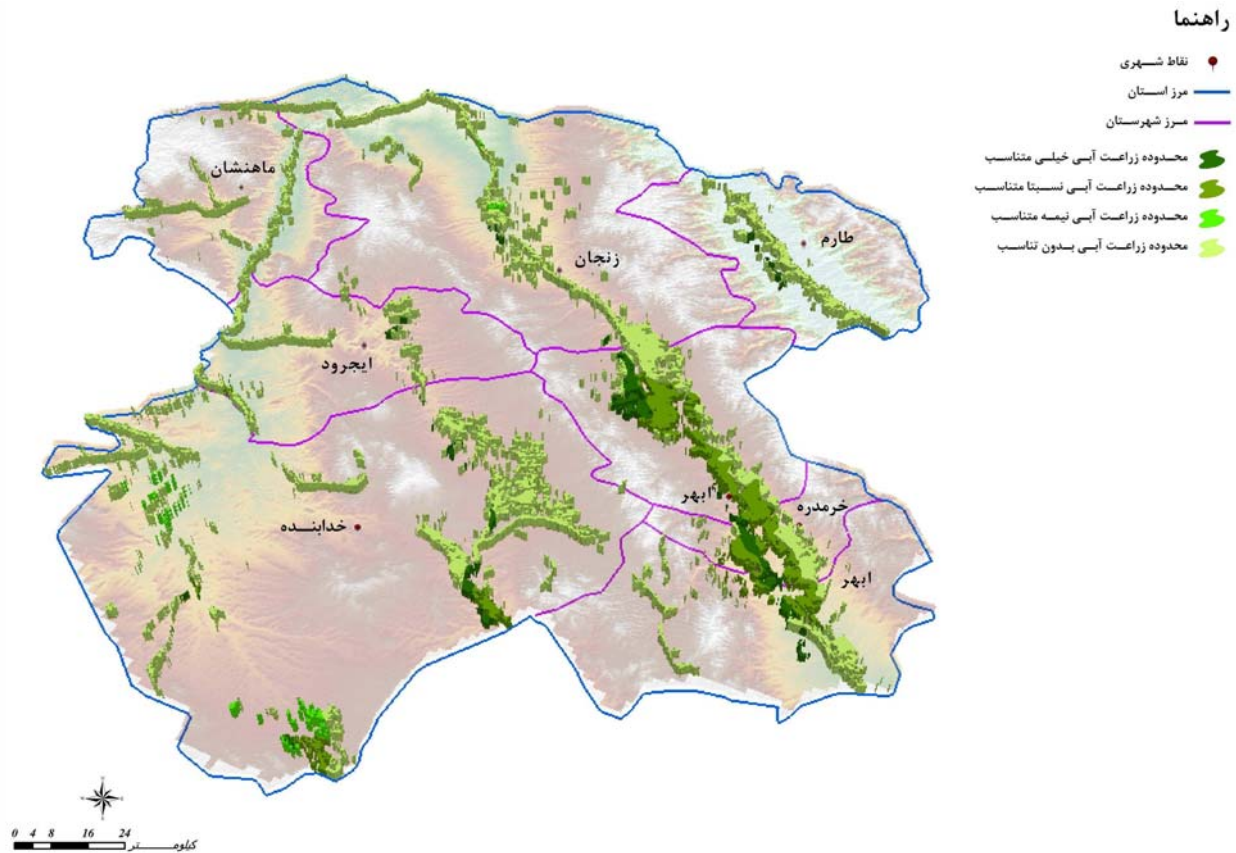
نقشه‌ی شماره‌ی ۳- توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴- توزیع فضایی وضع موجود زراعت آبی در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• تناسب واحدهای اراضی برای زراعت دیم

زراعت دیم که با اتکاء به نزولات جوی انجام می‌گیرد، مشتمل بر زراعت غلات پاییزه با آیش یکسال در میان است. زمین زراعی در صورتی برای این زراعت مناسب است که خاک محدودیتی نداشته باشد و بارندگی سالیانه نیز حداقل لازم را تأمین نماید. در سطح استان زنجان در صورت وجود بارندگی سالیانه به نسبت مناسب، امکان انجام زراعت دیم در پهنه‌ی استان به خصوص برای پهنه شمالی، آن امکان‌پذیر می‌باشد؛ بنابراین محدودیت اصلی در این نوع فعالیت کشاورزی محدودیت‌های اقلیمی و رژیم نامناسب بارش می‌باشد، محدودیتی که به هیچ عنوان نمی‌توان آن را اصلاح نمود (مهندسین مشاور نشتاک، ۱۳۷۹).

به منظور دستیابی به تناسب واحدهای اراضی در سطح استان برای زراعت دیم، ابتدا اراضی مورد شناسایی قرار گرفته و سپس محدودیت‌ها و پتانسیل‌های هر یک از واحدهای اراضی بررسی شده است تا بهترین نوع استفاده از آن مشخص شود (جدول شماره‌ی ۹).

جدول شماره ۹- مساحت، نوع و شدت محدودیت‌های اصلی و تعیین درجه‌های تناسب برای زراعت دیم در شرایط فعلی استان زنجان

مساحت به هکتار	تحت کلاس تناسب اراضی در شرایط فعلی	درجه محدودیت	نوع محدودیت های اصلی موجود	واحد اراضی
۲۹۶۹۵۰	S۲te	کم	توپوگرافی - فرسایش آبی	۳.۱
۲۱۹۲۵۰	D۲e	کم	فرسایش آبی	۳.۲
۷۴۴۵۰	S۴te	زیاد	عمق خاک - فرسایش آبی	۳.۳
۸۷۵۰	S۲t	کم	توپوگرافی	۳.۴
۸۶۳۰۰	S۲t	کم	توپوگرافی	۴.۱
۵۱۰۵۰	S۳W	کم	محدودیت آب زیرزمینی	۴.۲
۴۰۰	S۲f	کم	سیل گیری	۴.۱
۱۸۰۰	S۳dgc	کم	سنگریزه، عمق خاک، اقلیم	۸.۲
۷۳۸۹۵۰	جمع کل اراضی مناسب			

مأخذ: مهندسين مشاور نشاک، ۱۳۷۹

نقشه‌ی شماره‌ی ۵، توزیع فضایی وضع موجود اراضی زراعی دیم در استان را با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی نشان می‌دهد. همان گونه که در این نقشه مشخص است، همانند زراعت آبی، جمع اراضی توصیه شده برای این نوع زراعت با کاربری‌های فعلی آن مغایرت دارد. پس از روی هم قرارگیری لایه‌های وضع موجود زراعت دیم و اراضی توصیه شده برای آن، توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی در نقشه‌ی شماره‌ی ۸-۶ نشان داده شده است.

بررسی توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان با توجه به درجات تناسب نمایانگر این واقعیت است که حدود ۴۱/۱ درصد از محدوده زراعت دیم موجود در استان خارج از محدوده زراعت دیم مجاز قرار گرفته است. در این میان ۴۳/۸ درصد از اراضی زراعی دیم در درجه کم تناسب، ۱۴/۸ درصد به نسبت مناسب و ۰/۳ درصد در محدوده‌ی نیمه متناسب قرار دارد. بررسی چگونگی توزیع فضایی اراضی زراعی دیم در سطح استان بیانگر وجود عدم تعادل در این زمینه می‌باشد.

جدول شماره ۱۰- مساحت وضع موجود اراضی زراعی دیم استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

درجه‌ی تناسب	مساحت	درصد
نسبتاً متناسب	۷۶۷۰.۱۱	۱۴/۸
نیمه متناسب	۱۵۳۰.۰۷	۰/۳
کم تناسب	۲۲۷۳۴۶.۰۶	۴۳/۸
بدون تناسب	۲۱۳۲۰۳.۹۵	۴۱/۱
مجموع	۵۱۸۷۸۱.۱۹	۱۰۰

مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

بررسی دقیق‌تر نحوه‌ی توزیع فضایی اراضی زراعی دیم در استان نشان می‌دهد، شهرستان خدابنده هم از نظر داشتن اراضی زراعی با بیش‌ترین تناسب (۵۴/۵ درصد) و هم از نظر اراضی زراعی نامتناسب (۴۴/۴ درصد) در مقایسه با دیگر شهرستان‌های

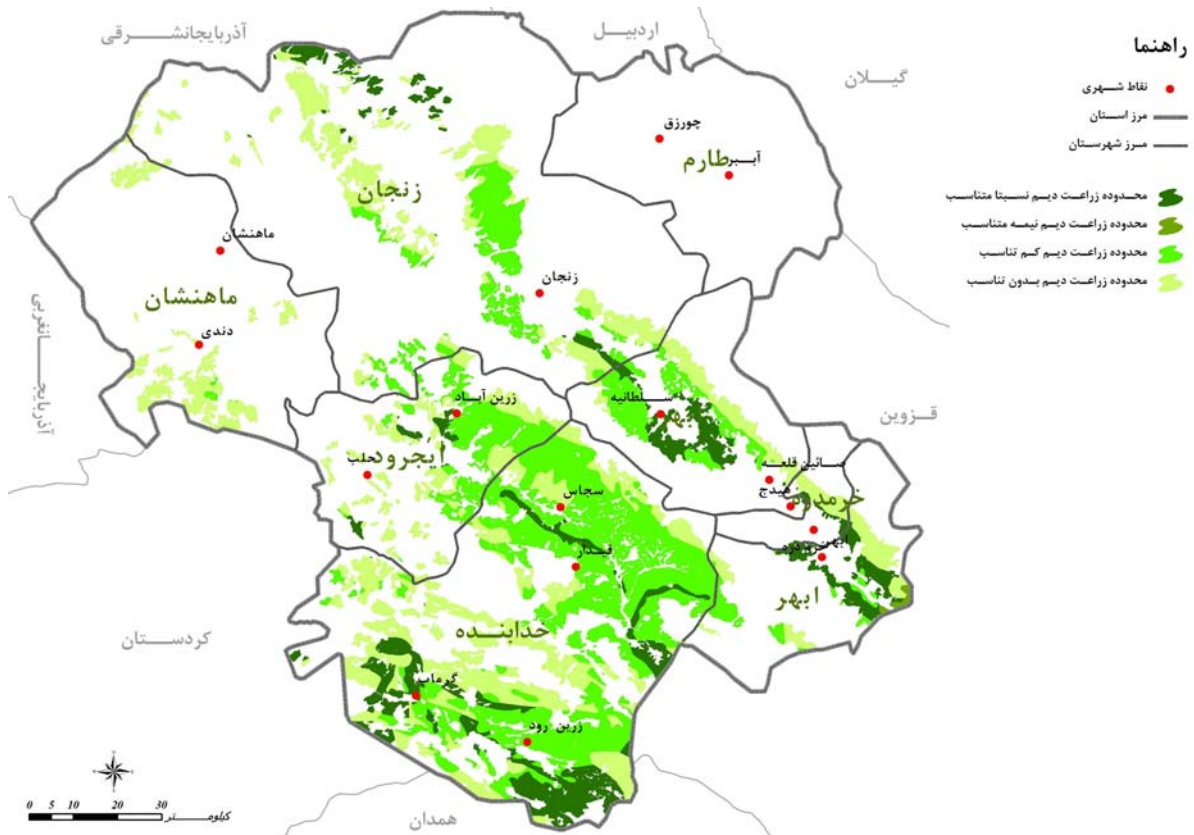
استان در جایگاه اول قرار گرفته است (جدول شماره ۱۱). شایان ذکر است شهرستان طارم فاقد اراضی مناسب جهت زراعت دیم است.

جدول شماره ۱۱- مساحت وضع موجود زراعت دیم استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی به تفکیک شهرستان

محدوده	نسبتاً متناسب	درصد	نیمه متناسب	درصد	کم تناسب	درصد	بدون تناسب	درصد
ابهر	۲۰۷۳۶.۲	۲۷.۰	۱۵۲۷.۸	۹۹.۸	۲۳۷۶۱.۱	۱۰.۵	۲۳۶۲۲.۸	۱۱.۱
ایجرود	۲۷۹۶.۳	۳.۶	۲.۳	۰.۲	۲۶۲۵۴.۲	۱۱.۵	۲۲۸۸۲.۴	۱۰.۷
خرمدره	۱۴۵۸.۲	۱.۹	۰	۰	۰	۰	۴۵۷۵.۸	۲.۱
خدابنده	۴۱۸۳۶.۱	۵۴.۵	۰	۰	۱۴۳۹۷۸.۵	۶۳.۳	۹۴۷۴۱.۱	۴۴.۴
زنجان	۹۸۱۷۴.۲	۱۲.۹	۰	۰	۳۲۹۱۳.۷	۱۴.۵	۴۸۱۱۷۷.۰	۲۲.۶
طارم	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
ماه‌نشان	۰	۰	۰	۰	۴۳۸.۵	۰.۲	۱۹۲۰۴.۹	۹.۰
مجموع	۷۶۷۰۱.۱	۱۰۰	۱۵۳۰.۱	۱۰۰	۲۲۷۳۴۶.۰	۱۰۰	۲۱۳۲۰۳.۹	۱۰۰

مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶

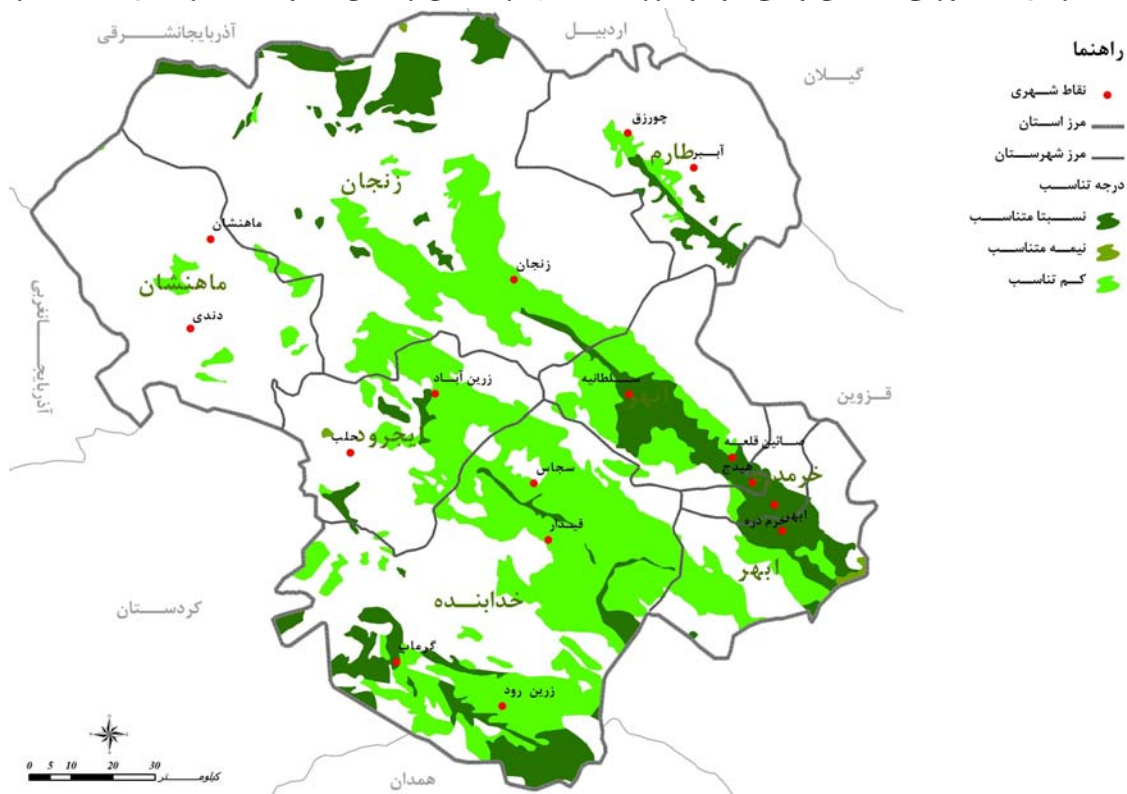
نقشه‌ی شماره ۵- توزیع فضایی وضع موجود محدوده‌های متناسب زراعت دیم در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

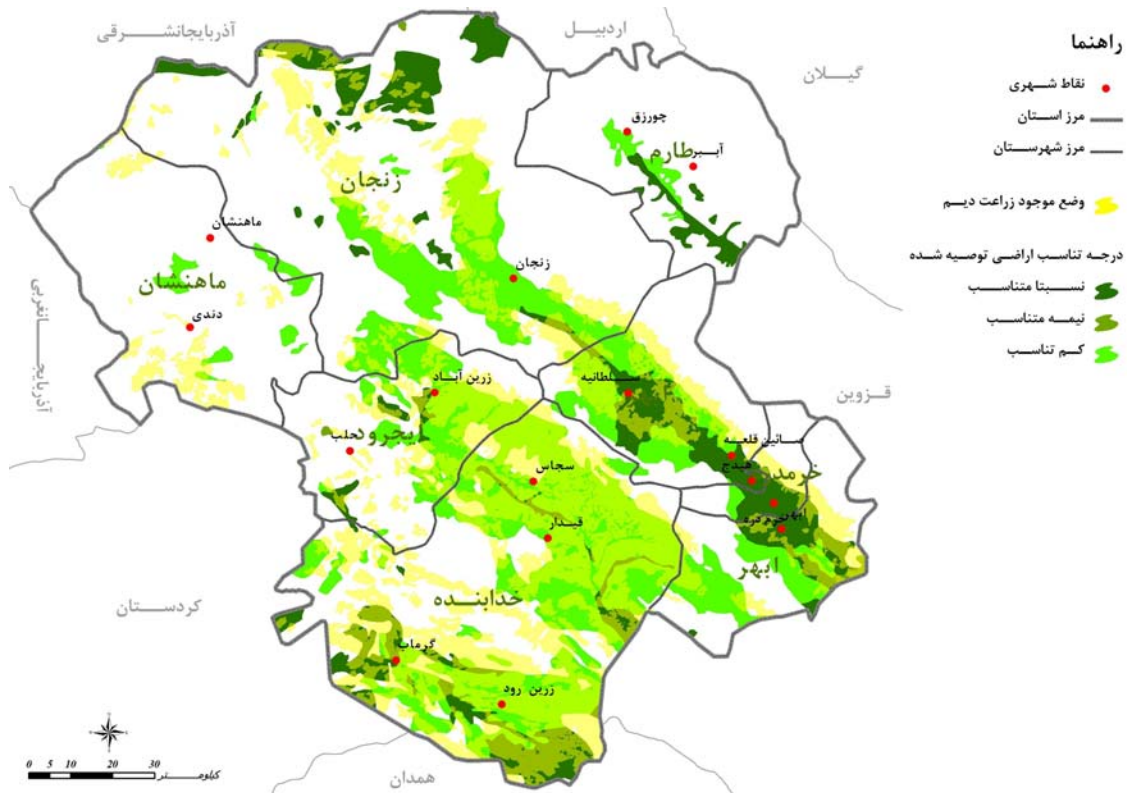

نقشه‌ی شماره‌ی ۶- توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

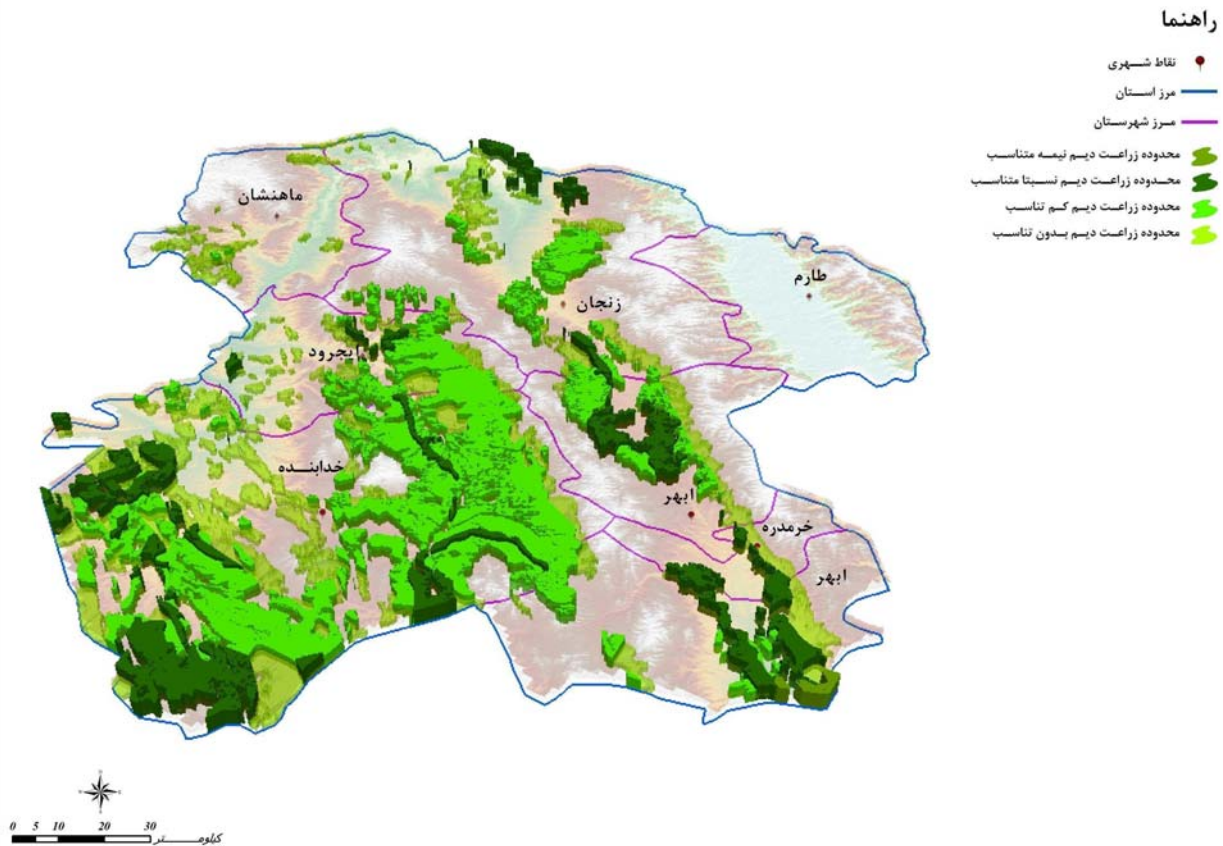
نقشه‌ی شماره‌ی ۷- توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۸- توزیع فضایی وضع موجود زراعت دیم در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• تناسب واحدهای اراضی استان برای مرتع و چراگاه

در محدوده‌ی استان زنجان به دلیل اقلیم به نسبت مناسب به خصوص در مناطق شمالی آن مراتع متوسط تا به نسبت خوب وجود دارد؛ زیرا وجود یا عدم وجود مراتع در هر منطقه به نوع اقلیم و بارندگی سالانه وابسته است. متأسفانه در اغلب مناطق ایران و از جمله استان زنجان به دلیل وجود میزان بارندگی مناسب برخی اراضی مرتعی که شیب کندی دارند این اراضی بیش‌تر به زیر کشت دیم می‌روند، این امر موجب از بین رفتن مراتع و تخریب گونه‌های گیاهی با ارزش آن و افزایش فرسایش آبی می‌گردد. تداوم این کار سبب فرسایش و از بین رفتن خاک می‌شود. در جدول شماره‌ی ۱۲ مساحت، نوع و شدت محدودیت‌ها و درجه‌ی متناسب اراضی برای کاربری مرتع و چراگاه ارایه شده است (نقشه‌ی شماره‌ی ۹).

جدول شماره ۱۲- مساحت و نوع محدودیت های اصلی و درجه های تناسب اراضی استان زنجان برای کاربری مرتع و چراگاه

مساحت به هکتار	تحت کلاس تناسب اراضی در شرایط فعلی	درجه ی محدودیت	نوع محدودیت های اصلی موجود	واحد اراضی
۲۵۰۴۵۰	S_{re}	متوسط	فرسایش آبی	۱.۲
۷۶۰۰	S_{rde}	متوسط	عمق خاک- فرسایش آبی	۱.۵
۹۱۹۰۰	S_{re}	کم	فرسایش آبی	۱.۶
۱۰۱۸۰۰	S_{rge}	کم	سنگریزه- فرسایش آبی	۲.۲
۳۷۵۰	S_{rge}	متوسط	سنگریزه- فرسایش آبی	۲.۴
۲۹۶۹۵۰	S_{re}	کم	فرسایش آبی	۳.۱
۲۱۹۲۵۰	S_{re}	کم	فرسایش آبی	۳.۲
۷۴۴۵۰	S_{re}	متوسط	فرسایش آبی	۳.۳
۸۷۵۰	S_{rw}	کم	آب زیرزمینی	۳.۴
۵۰۰	S_{rn}	کم	مسمومیت سدیمی	۷.۱
۲۸۵۰	S_{rdg}	متوسط	سنگریزه، عمق خاک	۸.۱
۱۸۰۰	S_{rdg}	کم	سنگریزه، عمق خاک	۸.۲
۴۰۰	S_{rdgf}	زیاد	عمق خاک- سیل گیری- سنگریزه	۹.۱
۱۰۶۰۴۵۰			جمع کل اراضی مناسب	

مأخذ: مهندسین مشاور نشاک، ۱۳۷۹.

پس از تعیین واحدهای اراضی، مساحت و نوع محدودیت های اراضی جهت کاربری مرتع و چراگاه، لایه های اراضی توصیه شده و لایه ی کاربری فعلی بر روی هم قرار گرفتند که میزان هماهنگی بین این دو لایه در نقشه ی شماره ی ۱۰ ارائه شده است. در نقشه های شماره ی ۱۱ و ۱۲ توزیع فضایی وضع موجود مراتع و چراگاه های استان با توجه به درجه ی تناسب اراضی پس از روی هم قرارگیری لایه های وضع موجود مرتع و چراگاه و اراضی توصیه شده برای آن، بدست آمده است.

بررسی چگونگی توزیع فضایی وضع موجود کاربری مراتع و چراگاه استان با توجه به درجه ی تناسب اراضی آنها نشان می دهد، بیش از ۵۰ درصد از محدوده ی مرتع و چراگاه موجود استان در خارج از محدوده ی مجاز قرار گرفته اند. همچنین ۴۲/۳ درصد اراضی در درجه ی نیمه ی متناسب و ۷/۶ درصد نیز در درجه ی به نسبت متناسب قرار دارد. در این میان شهرستان های زنجان و طارم بیشترین مساحت اراضی بدون تناسب را به خود اختصاص داده اند. همچنین شهرستان زنجان حدود ۵۰/۱ درصد از مساحت مرتع و چراگاه با درجه ی به نسبت مناسب را به خود اختصاص داده است (جدول شماره ی ۱۴). بنابراین بیشترین عدم تعادل در این زمینه در شهرستان های زنجان و طارم، مشاهده می شود.

جدول شماره ۱۳- مساحت وضع موجود مرتع و چراگاه استان زنجان با توجه به درجه تناسب اراضی

درجه تناسب	مساحت	درصد
نسبتا متناسب	۷۲۶۹۱.۸۸	۷.۶
نیمه متناسب	۴۰۵۰۳۳.۵۸	۴۲.۳
بدون تناسب	۴۷۸۵۹۳.۴	۵۰.۰
مجموع	۹۵۶۵۴۳.۷	۱۰۰

مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

جدول شماره ۱۴- مساحت وضع موجود مرتع و چراگاه استان زنجان با توجه به درجه تناسب اراضی به تفکیک شهرستان

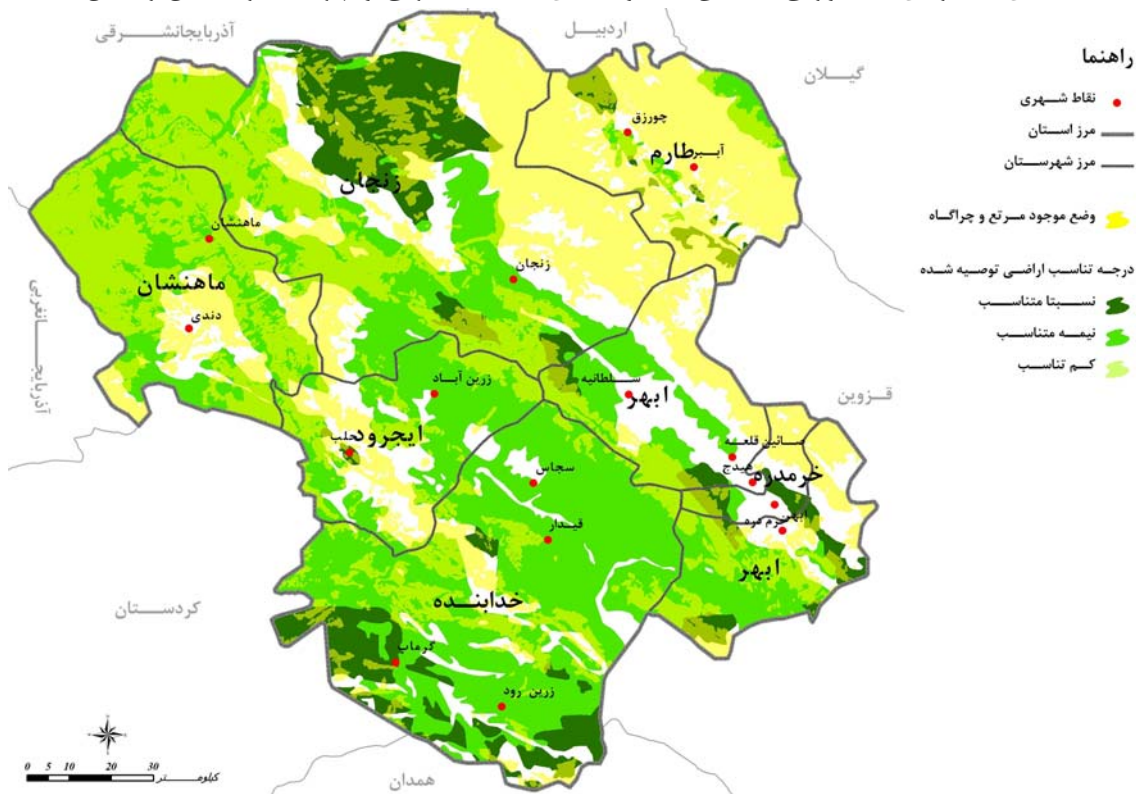
محدوده	به نسبت متناسب	درصد	نیمه متناسب	درصد	بدون تناسب	درصد
ابهر	۱۱۸۹۸.۱	۱۶.۳۷	۴۳۳۴۶.۴	۱۰.۷۰	۵۴۶۳۸.۱	۱۱.۴۲
ایجرود	۹۸۰.۳۵	۱.۳۵	۳۱۱۳۱.۳	۷.۶۹	۲۴۲۶۳.۲	۵.۰۷
خرمدره	۳۱۳۱.۵۷	۴.۳۱	۲۰۸۹۸۹	۰.۵۲	۱۲۶۹۴.۴	۲.۶۵
خدابنده	۸۰۷۱.۷۵	۱۱.۱۰	۵۷۰۸۵.۸	۱۴.۰۹	۱۸۰۸۲.۸	۳.۷۸
زنجان	۳۶۴۶۹.۱	۵۰.۱۷	۱۲۶۹۱۸	۳۱.۳۴	۱۶۶۶۱۳	۳۴.۸۱
طارم	۱۲۰۶۱.۲	۱۶.۵۹	۱۲۸۴۳.۵	۳.۱۷	۱۶۳۸۰.۸	۳۴.۲۳
ماهانشان	۷۹.۸۸	۰.۱۱	۱۳۱۶۱۹	۳۲.۵۰	۲۸۴۹۴.۲	۸.۰۴
مجموع	۷۲۶۹۱.۹	۱۰۰.۰۰	۴۰۵۰۳۴	۱۰۰.۰۰	۴۷۸۵۹۳	۱۰۰.۰۰

مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

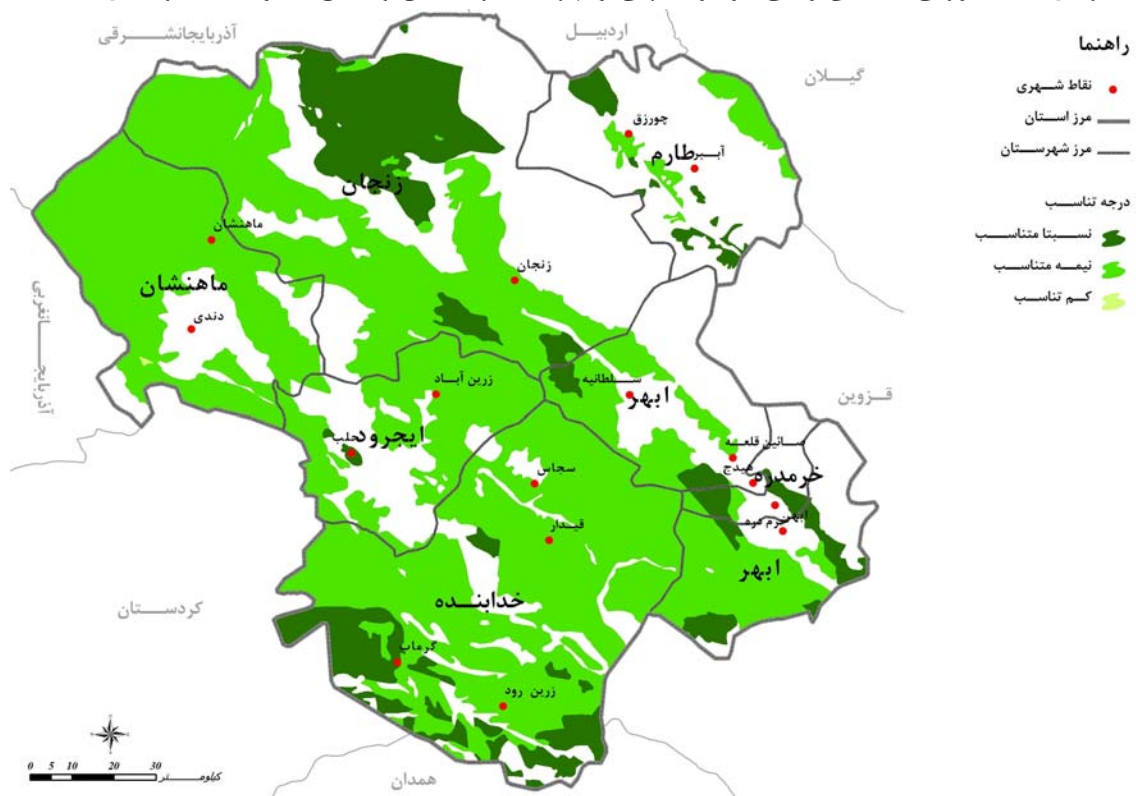

نقشه‌ی شماره‌ی ۹- توزیع فضایی محدوده‌های متناسب مرتع و چراگاه در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

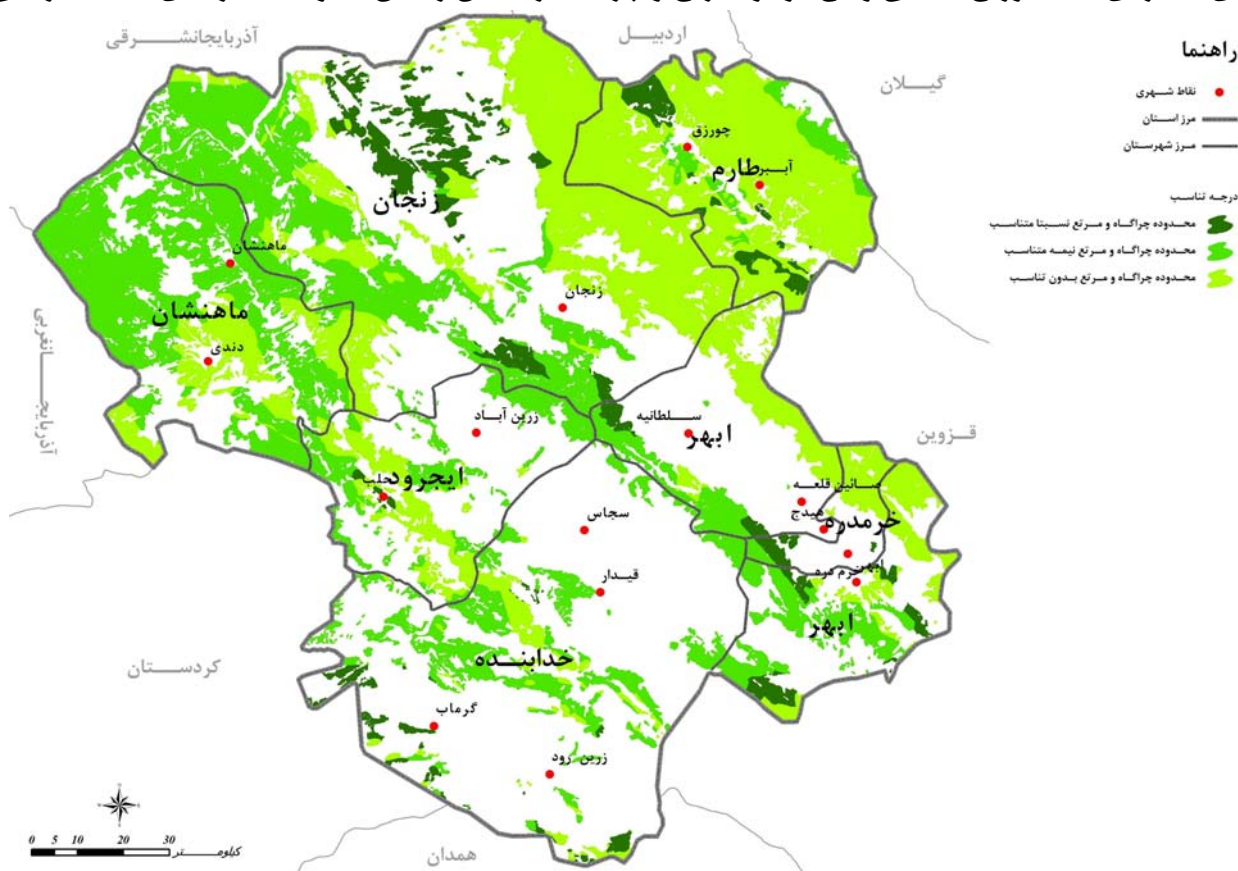
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۰- توزیع فضایی وضع موجود مرتع و چراگاه در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۱- توزیع فضایی وضع موجود مرتع و چراگاه در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

• تناسب واحدهای اراضی استان برای درختکاری و احداث باغ

اراضی دارای خاکی با بافت متوسط و وضع زهکشی خوب مناسب‌ترین اراضی برای درختکاری است، واحدهای اراضی که به دلیل وجود سنگریزه درجه تناسب متوسطی برای زراعت آبی دارند، برای درختکاری و احداث باغ درجه‌ی تناسب بهتری خواهند داشت. در جدول شماره‌ی ۱۵ و نقشه‌ی شماره‌ی ۱۳ واحدهای اراضی مناسب برای درختکاری و احداث باغ در استان در صورت تأمین آب آورده شده است.

جدول شماره ۱۵- مساحت و درجات تناسب واحدهای اراضی مناسب برای درختکاری و احداث باغ در استان زنجان

مساحت به هکتار	تحت کلاس تناسب اراضی در شرایط فعلی	درجه‌ی محدودیت	نوع محدودیت‌های اصلی موجود	واحد اراضی
۲۹۶۹۵۰	$S_{\neq d}$	زیاد	توپوگرافی، عمق خاک	۳.۱
۲۱۹۲۵۰	$S_{\neq ti}$	متوسط	توپوگرافی، بافت سنگین	۳.۲
۸۶۳۰۰	$S_{\neq ti}$	کم	توپوگرافی، بافت سنگین	۴.۱
۵۱۰۵۰	$S_{\neq i}$	کم	بافت سنگین	۴.۲
۲۸۵۰	$S_{\neq dg}$	متوسط	عمق خاک، سنگریزه	۸.۱
۱۸۰۰	$S_{\neq dg}$	کم	عمق خاک، سنگریزه	۸.۲
۴۰۰	$S_{\neq dg}$	متوسط	عمق خاک، سنگریزه	۹.۱
۶۵۸۶۰۰	جمع کل اراضی مناسب			

مأخذ: مهندسین مشاور نشاک، ۱۳۷۹

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۴، جمع اراضی توصیه شده برای درختکاری و باغ و کاربری فعلی آورده شده است که نسبت به اراضی دیگر مغایرت دارد. توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و باغ در استان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی پس از روی هم قرارگیری لایه‌های وضع موجود درختکاری و باغ و اراضی توصیه شده برای آن، در نقشه‌های شماره‌ی ۱۵ و ۱۶ نشان داده شده است. بررسی توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و باغ بر اساس درجه‌ی تناسب نشان می‌دهد که حدود ۹۰ درصد از مساحت محدوده‌ی درختکاری و باغ در محدوده‌ی غیرمجاز قرار گرفته‌اند و تنها ۸/۱ درصد در محدوده‌ی به نسبت متناسب و ۱ درصد نیز بر محدوده‌ی نیمه متناسب منطبق است (جدول شماره‌ی ۱۶). مساحت وضع درختکاری و باغ با توجه به درجه تناسب اراضی در شهرستان‌های استان زنجان در جدول شماره‌ی ۱۷ آورده شده است و نشان می‌دهد شهرستان زنجان با ۲۷/۴ درصد اراضی بدون تناسب دارای بیش‌ترین محدوده‌ی عدم تناسب در سطح استان می‌باشد. بنابراین عدم تعادل در بخش درختکاری و باغ در این شهرستان بیشتر از شهرستان‌های دیگر استان است.

جدول شماره‌ی ۱۶- مساحت وضع موجود درختکاری و باغ استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

درجه تناسب	مساحت	درصد
نسبتاً متناسب	۶۷۴۳.۲	۸.۱
نیمه متناسب	۸۳۵.۷	۱
بدون تناسب	۷۵۲۲۵.۴	۹۰.۸
مجموع	۸۲۸۰۴.۳	۱۰۰

مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

جدول شماره ۱۷ - مساحت وضع موجود درختکاری و باغ استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی به تفکیک شهرستان

محدوده	نسبتاً متناسب	درصد	نیمه متناسب	درصد	بدون تناسب	درصد
ابهر	۴۲۰۷.۶	۶۲.۴	۳۵۲.۷	۴۲.۲	۱۰۲۶۱.۹	۱۳.۶
ایچرود	۴۴۱.۵	۶.۵	۶۱.۷	۷.۴	۸۳۴۸.۷	۱۱.۱
خرمدره	۱۴۴.۲	۲.۱	۱۰۱.۸	۱۲.۲	۱۹۱۹.۳	۲.۶
خدابنده	۱۰۱۰.۶	۱۵	۱۳۲.۸	۱۵.۹	۱۶۱۱۳.۹	۲۱.۴
زنجان	۳۶۱.۲	۵.۴	۰	۰	۲۰۵۸۶.۶	۲۷.۴
طارم	۵۷۸.۲	۸.۶	۱۸۶.۶	۲۲.۳	۷۴۹۶.۱	۱۰
ماهانشان	۰	۰	۰	۰	۱۰۴۹۹	۱۴
مجموع	۶۷۴۳.۲	۱۰۰	۸۳۵.۷	۱۰۰	۷۵۲۲۵.۴	۱۰۰

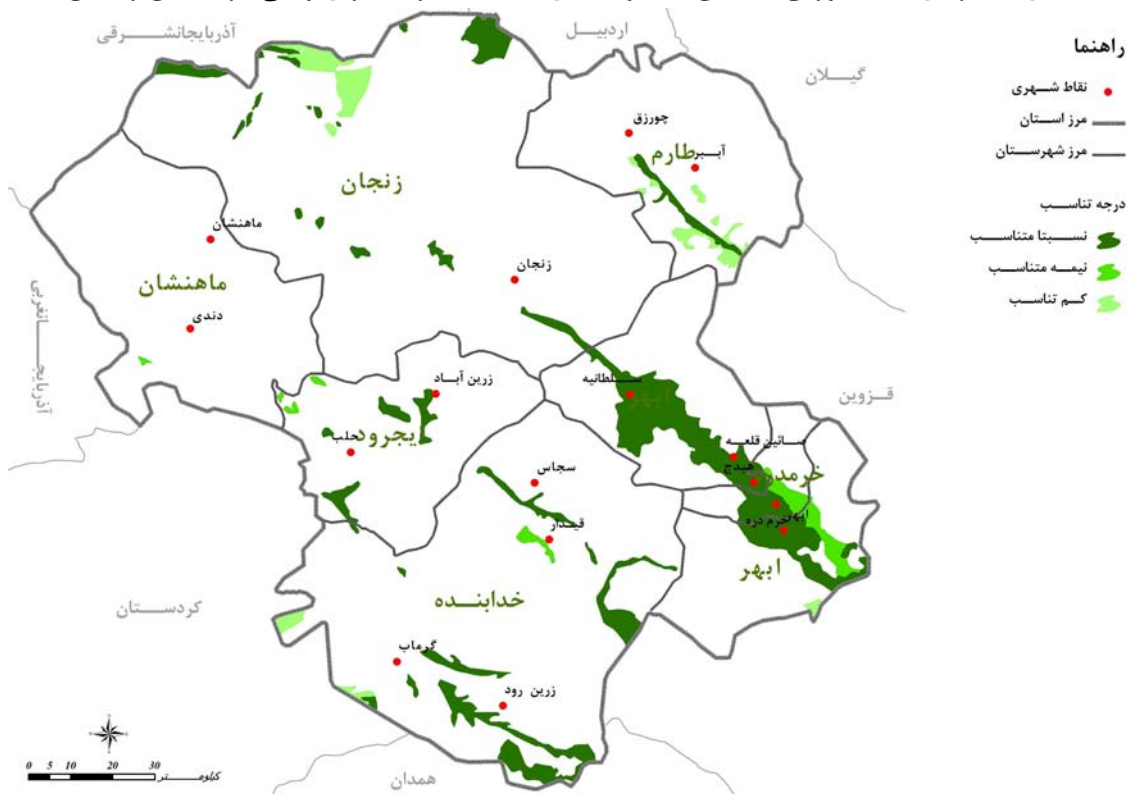
مأخذ: محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

• تناسب واحدهای اراضی برای انواع استفاده‌ها در شرایط کنونی

در بخش‌های قبلی درجه‌های تناسب هر یک از واحدهای اراضی برای کاربری‌های مورد نظر مشخص گردید. در جدول شماره ۱۸ کلیه‌ی کلاس‌های تناسب اراضی در هر واحد، برای بقای استفاده با یکدیگر مقایسه و بهترین درجه‌ی تناسب مشخص گردیده است. نقشه‌ی شماره ۱۷ توزیع فضایی بهترین کاربری در استان زنجان را نمایش می‌دهد. شایان ذکر است، واحدهای اراضی که برای کاربری‌های مورد نظر در رده‌ی نامناسب قرار گرفته‌اند به عنوان اراضی بایر و حفاظتی نام برده شده‌اند.

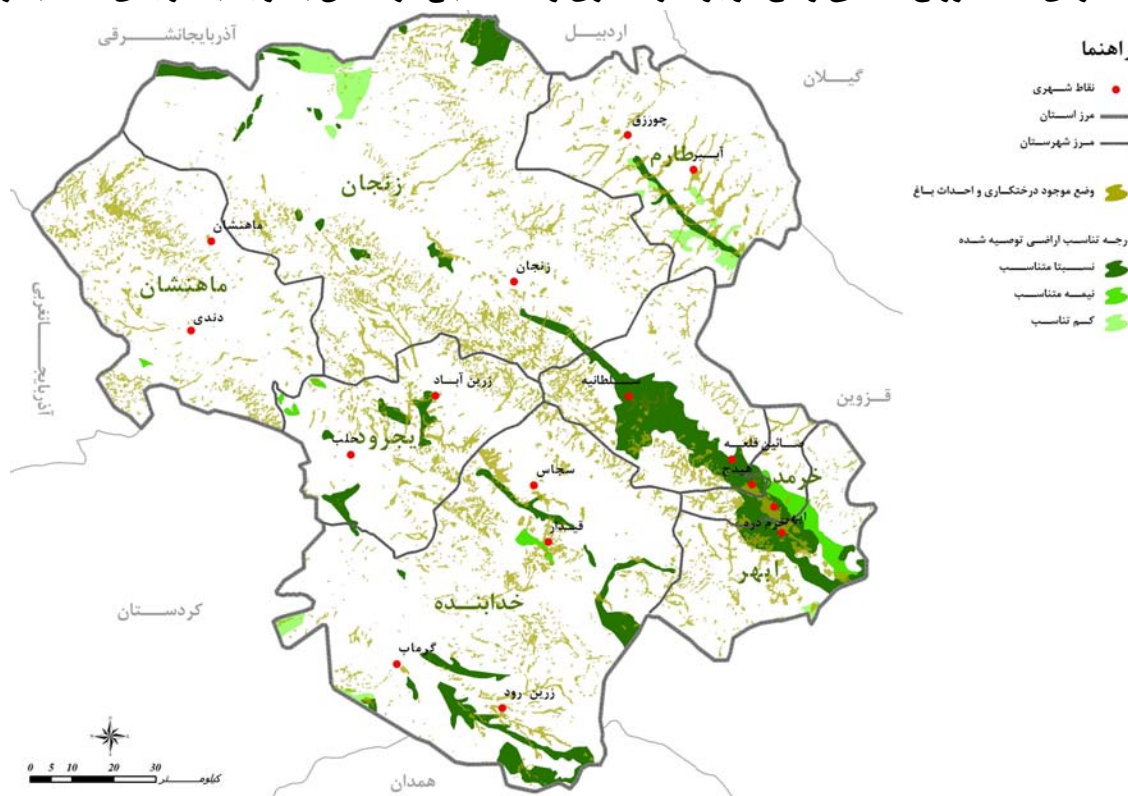

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۲- توزیع فضایی محدوده‌های متناسب درختکاری و باغ در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

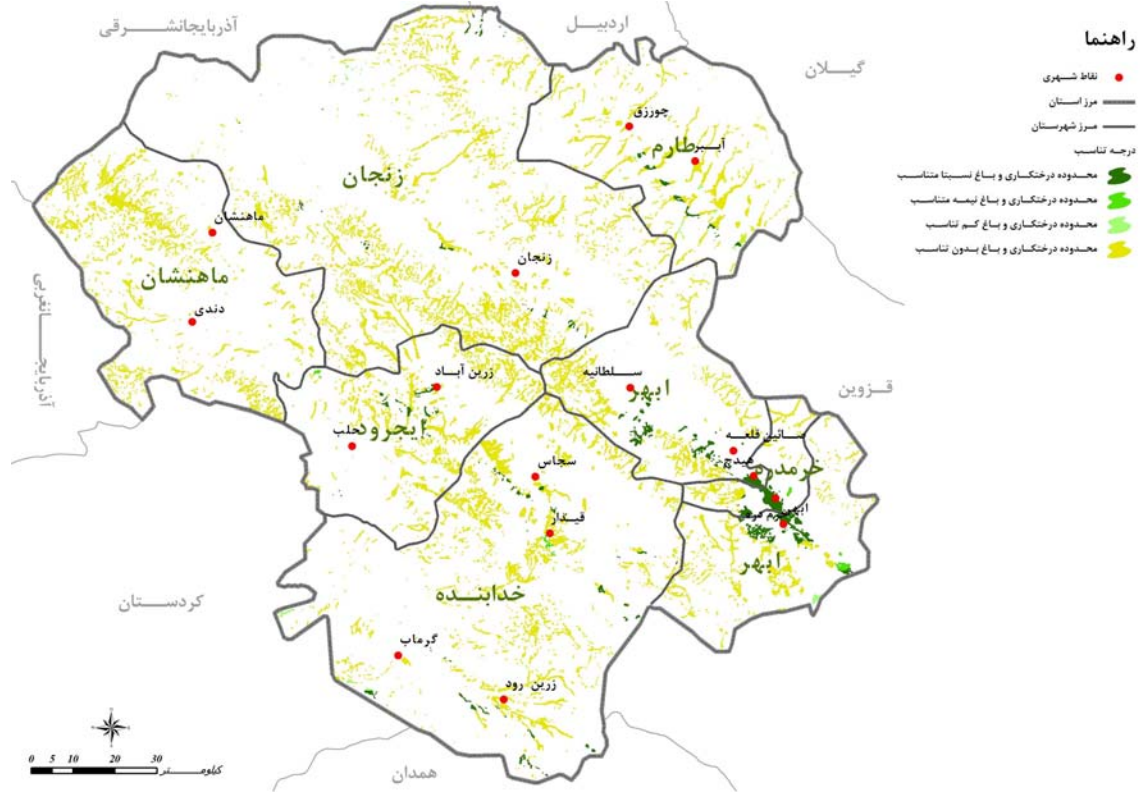
نقشه‌ی شماره‌ی ۱۳- توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و احداث باغ در استان زنجان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

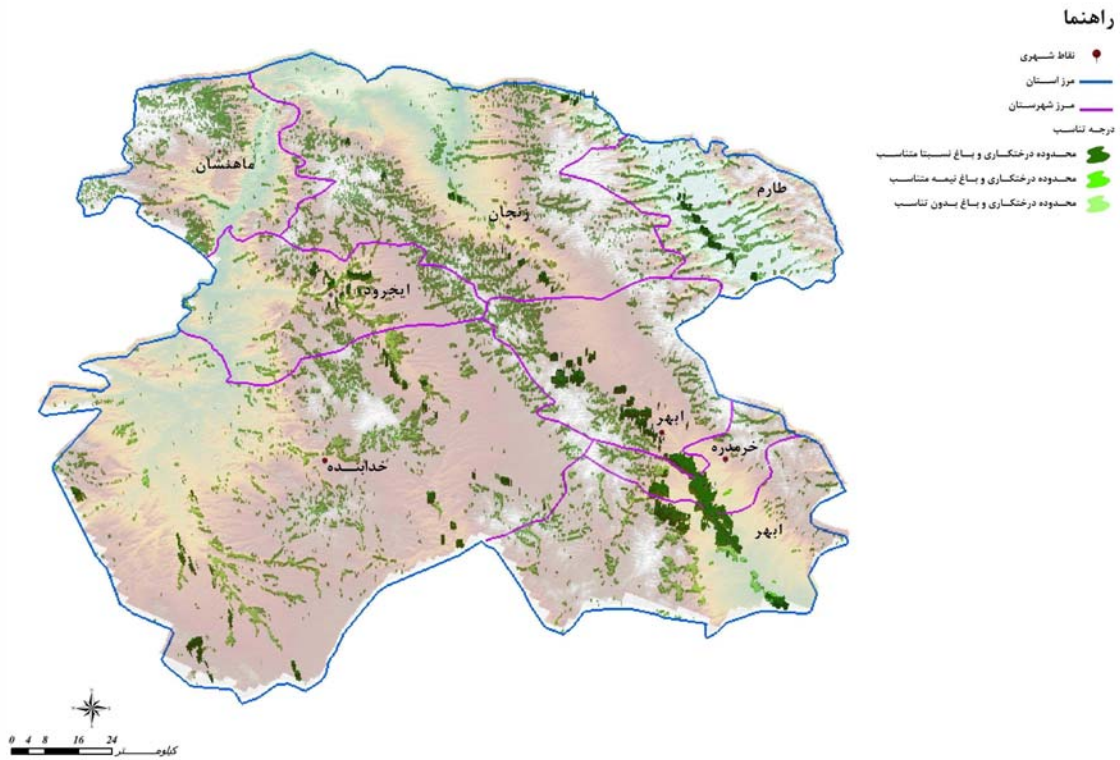

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۴- توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و احداث باغ در استان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۵- توزیع فضایی وضع موجود درختکاری و احداث باغ در استان با توجه به درجه‌ی تناسب اراضی

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

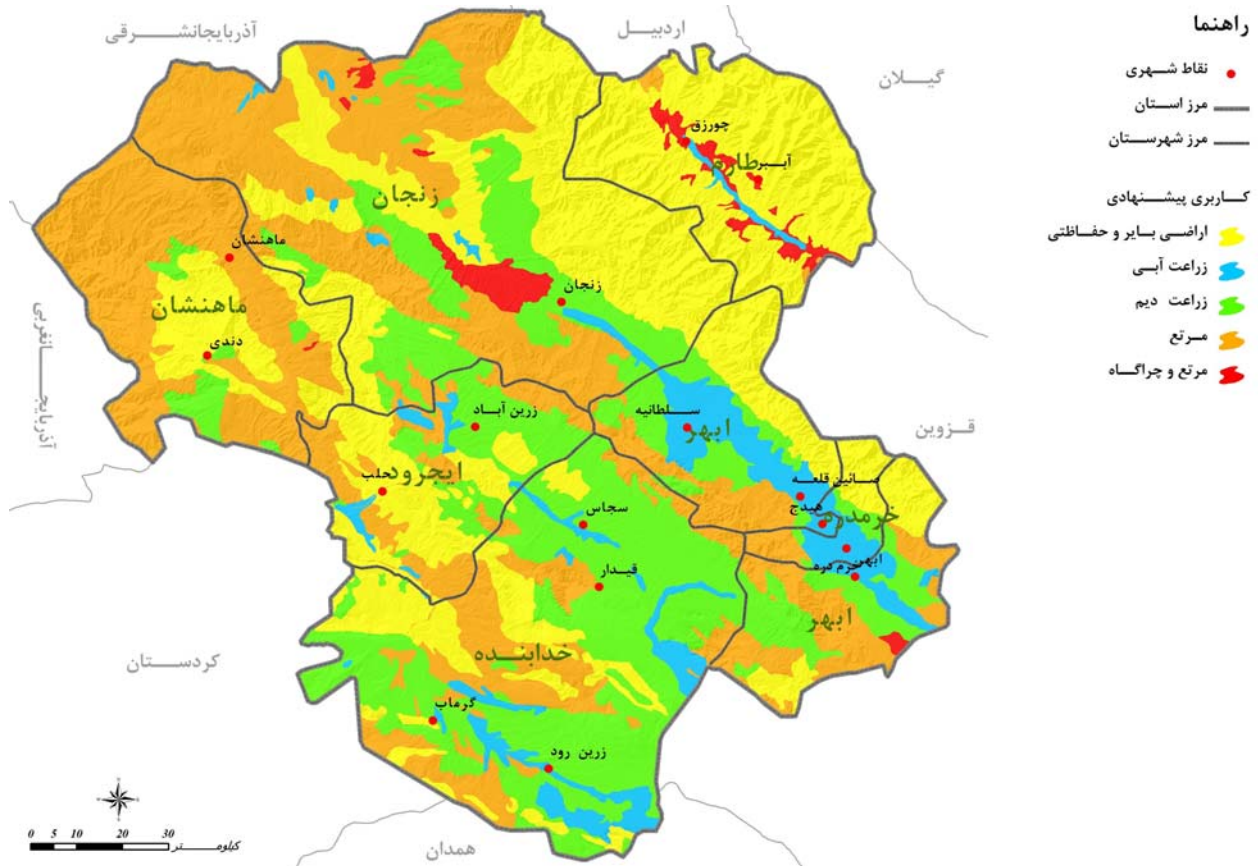
جدول شماره ۱۸ - طبقه‌بندی تناسب اراضی استان زنجان در شرایط کنونی و تعیین بهترین کاربری برای آن

اولویت توصیه شده	استفاده اصلی اراضی				واحد اراضی
	جنگل	مرتع و چراگاه	زراعت دیم	زراعت آبی	
بایر و حفاظتی	$N_2 d$	$N_2 d$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۱.۱
مرتع	$N_2 cm$	$S_3 e$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۱.۲
اراضی بایر و حفاظتی	$N_2 dc$	$N_2 de$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۱.۳
اراضی بایر و حفاظتی	$N_2 dc$	$N_2 ea$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۱.۴
مرتع	$N_2 dc$	$S_3 de$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۱.۵
مرتع	$N_2 c$	$S_2 e$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۱.۶
بایر و حفاظتی	$N_2 de$	$N_2 de$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۲.۱
مرتع	$N_2 cm$	$S_2 eg$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۲.۲
اراضی بایر و حفاظتی	$N_2 ed$	$N_2 ed$	$N_2 dt$	$N_2 dt$	۲.۳
مرتع	$N_2 cm$	$S_3 eg$	$N_2 det$	$N_2 t$	۲.۴
زراعت دیم	$N_2 p$	$S_2 e$	$S_2 te$	$N_2 dG$	۳.۱
زراعت دیم	$N_2 p$	$S_2 e$	$S_2 e$	$N_2 t$	۳.۲
مرتع و چراگاه	$N_2 cm$	$S_3 e$	$S_2 de$	$N_2 dt$	۳.۳
زراعت دیم	$N_2 c$	$S_2 w$	$S_2 t$	$S_2 tw$	۳.۴
زراعت آبی	$N_2 p$	$N_2 p$	$S_2 t$	$S_2 ti$	۴.۱
زراعت آبی	$N_2 p$	$N_2 p$	$S_2 w$	S_2	۴.۲
زراعت آبی	$N_2 p$	$N_2 p$	$S_2 f$	$S_2 f$	۵.۱
مرتع	N_2	$S_2 n$	$N_2 fn$	$N_2 fn$	۷.۱
مرتع	$N_2 cm$	$S_3 e$	$N_2 de$	$N_2 de$	۸.۱
مرتع	$N_2 c$	$S_2 dg$	$S_2 dgc$	$N_2 dg$	۸.۲
مرتع	$N_2 c$	S_2	$N_2 dg$	$N_2 dg$	۹.۱
اراضی بایر و حفاظتی	$N_2 c$	$N_2 gdf$	$N_2 gdf$	$N_2 gdf$	X۱

مأخذ: مهندسين مشاور نشاک، ۱۳۷۹.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۶- توزیع فضایی بهترین کاربری اراضی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۱-۲-۳- عدم تعادل در تعداد شاغلین بخش کشاورزی و توان و ظرفیت کشاورزی استان

بررسی جمعیت شاغل در بخش کشاورزی در دهه‌های گذشته حکایت از کاهش جمعیت شاغلان بخش کشاورزی استان دارد. میزان شاغلین بخش کشاورزی استان در سال ۱۳۸۵ معادل ۲۹/۴ درصد بوده است. این میزان در ده سال گذشته و به نسبت سال ۱۳۷۵ بسیار کاهش یافته است؛ زیرا میزان اشتغال در بخش کشاورزی در سال ۱۳۷۵ برابر ۳۸ درصد بوده است. به نظر می‌رسد با توجه به توان و ظرفیت توسعه کشاورزی و فعالیت‌های وابسته به آن کاهش نسبت اشتغال در بخش کشاورزی نوعی عدم تعادل بین ظرفیت‌های محیطی و طبیعی استان و فعالیت‌های اقتصادی استان در بخش کشاورزی دیده می‌شود. لازم به ذکر است در این سال‌ها سهم بخش خدمات و صنعت در استان افزایش یافته است و همچنین استان زنجان با افزایش قابل توجه شهرنشینی و در عین حال با میزان بالای مهاجرفرستی جامعه روستایی و تخلیه سکونتگاه‌های روستایی مواجه بوده است؛ بنابراین کاهش سهم شاغلین بخش کشاورزی با وقایع فوق و دگرگونی‌های اجتماعی و فرهنگی استان بی‌ارتباط نمی‌باشد.

۵-۳-۱-۲-۴- عدم تعادل در فن آوری‌های تولید و غالب بودن اقتصاد کشاورزی سنتی

از دیگر مشکلات و عدم تعادل‌های موجود در ساختار کشاورزی استان، بحث مکانیزاسیون و فن‌آوری‌های تولید است. مطابق بررسی‌های انجام شده و طبق اسناد برنامه‌ی دوم و سوم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور باید ضریب مکانیزاسیون در استان زنجان با افزایش سالانه 0.1 hp/ha از 0.7 hp/ha به 1.1 hp/ha افزایش پیدا می‌کرد که این هدف به دلیل عدم تأمین ماشین‌آلات و تجهیزات مورد نیاز بخش کشاورزی تحقق نیافته است. علاوه بر آن به جهت فرسودگی و استهلاک ماشین‌آلات موجود (تراکتور و کمباین)، ضریب مکانیزاسیون نه تنها افزایش نیافته بلکه از حد کف برنامه ابتدای برنامه‌ی دوم نیز فاصله دارد (0.7 hp/ha) . این موضوع نشان دهنده‌ی عدم توفیق برنامه‌های توسعه‌ی بخش کشاورزی استان و محقق نشدن اهداف آن در سال‌های اجرای برنامه تاکنون می‌باشد.

غالب بودن اقتصاد کشاورزی سنتی در استان و به تبع آن پایین بودن راندمان تولید، درآمد سرانه و پس‌اندازهای استان، تأثیر غیر قابل انکاری در اقتصاد روستایی استان و افزایش انگیزه‌های مهاجرت روستایی پدید آورده است. ضعف مکانیزاسیون به دلیل کوچک مقیاس بودن قطعات اراضی کشاورزی و عقب ماندن روند افزایش ضریب مکانیزاسیون از شاخص‌های تعیین شده در برنامه‌ی کلان توسعه و ضعف شدید صنایع تبدیلی در بخش تولید محصولات کشاورزی از جمله مشکلات دیگر استان در مقطع کنونی است. علاوه بر این بین تعداد واحدهای فرآوری محصولات کشاورزی با میزان محصولات کشاورزی قابل فرآوری در سطح استان تعادلی وجود ندارد.

براساس گزارش سازمان جهاد کشاورزی (۱۳۸۶)، تعداد و ظرفیت صنایع غذایی استان به عنوان صنایع تبدیلی و تکمیلی فرآورده‌های کشاورزی با توان تولیدات بخش کشاورزی تناسبی ندارد. به ویژه در زمینه‌ی محصولات باغی این کمبود بیش‌تر احساس می‌شود. لازم به ذکر است براساس جدول داده ستانده‌ی استان حدود $16/1$ درصد از نهاده‌های واسطه‌ای بخش صنعت از بخش کشاورزی تأمین می‌شود. همچنین $13/4$ درصد از هزینه‌های واسطه‌ای بخش کشاورزی و دامپروری صرف تأمین نهاده از بخش صنعت می‌شود. بررسی نوع و تعداد واحدهای صنعتی مصرف کننده‌ی تولیدات کشاورزی استان و طبق گزارش سازمان صنایع و معادن استان (۱۳۸۶)، تنها تعداد ۱۱ واحد صنعتی در زمینه‌ی بسته‌بندی محصولات کشاورزی شامل بسته‌بندی حبوبات، غلات پوست کننده، بسته بندی ادویه‌جات و تهیه کنسانتره میوه (به جزء کنسانتره مرکبات)، در زنجان فعالیت داشته‌اند. همچنین ۱۳ واحد صنعتی در زمینه‌ی تولید از دانه‌های آسیاب شده شامل تولید آرد، جو و گندم، آرد ذرت خشک و جو پوست کننده از محصولات کشاورزی استان استفاده نموده‌اند. بخش دیگری از واحدهای صنعتی در زمینه‌ی عمل‌آوری میوه و سبزیجات فعالیت داشته‌اند. تعداد این واحدها که در مجموع در زمینه‌ی تهیه ترشی، کنسرو، کمپوت، آبمیوه، مربا و کنسرو زیتون، فعالیت داشته‌اند،

۲۱ واحد بوده است و همچنین تنها ۸ واحد تولیدی در زمینه تولید انواع روغن‌های نباتی و فرآورده‌های زیتون مشغول به کار بوده‌اند. بنابه مراتب فوق ملاحظه می‌گردد، از تولیدات و محصولات کشاورزی و فرآورده‌های دامی استان به عنوان مواد اولیه‌ی بخش صنعت به خوبی استفاده نمی‌شود و این بخش از صنعت استان قابلیت توسعه‌ی بسیار زیادی دارد.

بررسی میزان تناسب مراکز نگهداری محصولات کشاورزی و فرآورده‌های دامی استان نیز نشان از ضعف شدید استان از نظر مراکز نگهداری محصولات کشاورزی و فرآورده‌های دامی شامل سیلو و سردخانه دارد. تنها یک سیلو در استان زنجان موجود است و دو سیلو نیز در دست احداث می‌باشد. تنها سیلوی در حال بهره‌برداری استان در نزدیکی شهر زنجان واقع شده است و ظرفیت آن تنها ۸۰۰۰ تن می‌باشد که به هیچ وجه تکافوی تولیدات کشاورزی استان را نمی‌دهد. همچنین در استان زنجان تنها ۸ سردخانه موجود است که از این ۸ واحد نگهداری تعداد ۷ واحد آن در مجاورت ۳ شهر زنجان، ابهر و خرمدره قرار گرفته است و سایر مناطق استان فاقد این مراکز می‌باشند.

نکته‌ی مهم در توزیع فضایی نامتعادل این مراکز این که شهرستان‌های دارای پتانسیل بالا برای تولید محصولات زراعی، باغی و فراوری دامی استان فاقد سردخانه و مراکز نگهداری برودتی می‌باشند. از آن جا که عمده‌ی محصولات کشاورزی فسادپذیر هستند و حتی برای نگهداری محصولاتی نظیر غلات و حبوبات که فسادپذیر نمی‌باشند نیاز به شرایط ویژه‌ای برای نگهداری است، متأسفانه در سطح استان مراکز نگهداری محصولات کشاورزی محدود و توزیع فضایی آنها متعادل نیست و فعالین در بخش کشاورزی استان ناگزیر به عرضه محصولات خود به بازار بلافاصله پس از برداشت محصول می‌باشند و به سبب عرضه همزمان این محصولات در فصل برداشت و مازاد عرضه موجب کاهش قیمت محصولات در فصل برداشت می‌شود و همین امر موجب ورود ضرر و زیان به کشاورزان استان می‌گردد.

علاوه بر سنتی بودن شیوه‌های بسته‌بندی و نگهداری و انبارداری محصولات کشاورزی در بخش دامداری استان نیز شیوه‌های سنتی بر روش‌ها و فناوری‌های نوین تولید غلبه دارد و با وجود ظرفیت‌های مناسب تولید و ارتقاء سطح تولید دامی به شیوه‌های مدرن و به دلیل برخی محدودیت‌ها، جمعیت دامی استان به طور کلی در روستاهای مناطق مختلف استان به شیوه سنتی پرورش می‌یابند. دامداری دهقانی، گونه‌ای دامداری است که در کنار زراعت و باغداری و دیگر مشاغل خدمات روستایی انجام می‌گیرد. دامداری چوپانی شیوه‌ی دیگری است که از طریق استخدام یک یا چند نفر برای مدتی معین به عنوان چوپان یا رمه گردان انجام می‌گیرد. روش دیگر دامداری در روستاهای استان روش چکانه‌ای است که هر فرد تعدادی دام را در یک گله شرکت می‌دهد و براین اساس به نسبت تعداد دام‌ها چراندن دام‌ها انجام می‌شود. از دیگر شیوه‌های دامداری در استان شیوه‌ی دامداری خودگردانی و پرواربندی است. گرچه بررسی‌ها نشان می‌دهد، در دوره‌ی زمانی ۸۴-۱۳۷۶ تعداد و ظرفیت واحدهای دامداری صنعتی استان

افزایش یافته و این امر تمایل به گسترش واحدهای دامپروری صنعتی و جایگزینی این شیوه با شیوه‌های سنتی دامداری را نشان می‌دهد لیکن کماکان تا رسیدن به وضعیت مطلوب و قابل قبول استان از نظر توسعه‌ی دامپروری‌های صنعتی، فاصله بسیار است.

۵-۳-۱-۲-۵- عدم تعادل بین تعداد دام و ظرفیت مراتع

بررسی‌های بعمل آمده در خصوص دوره‌ی زمانی بهره‌برداری از مراتع استان و با توجه به روستایی بودن اکثر دامداران استان نشان می‌دهد، در حال حاضر بهره‌برداری از مراتع استان، بیش از حد مجاز می‌باشد. لازم به توضیح است در مراتع ییلاقی که توسط دامداران نیمه متحرک مورد استفاده قرار می‌گیرد، به دلیل اجرای پروژه‌ی مدیریت چرا توسط اداره‌ی کل منابع طبیعی و کنترل ورود و خروج دام، دوره‌ی اصولی بهره‌برداری (۳ماه) تا حدی رعایت می‌گردد. اما در مراتع روستایی که توسط دامداران ساکن روستاها مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد، به دلایل مختلفی از جمله مشاعی بودن مراتع، عدم کنترل دقیق ورود و خروج دام، علوفه رایگان مرتع و... دوره‌ی اصولی یاد شده رعایت نمی‌شود و دوره‌ی بهره‌برداری عملاً پس از ذوب برف در بهار شروع و تا بارش مجدد برف در پاییز ادامه می‌یابد. به همین دلیل اکثر این مراتع به علت چرای طولانی مدت سیر قهقرایی تخریب را طی می‌نمایند. در جدول شماره‌ی ۱۹ دوره‌ی بهره‌برداری از مراتع استان آورده شده است.

جدول شماره‌ی ۱۹- دوره‌ی بهره‌برداری از مراتع استان زنجان

ردیف	نوع مراتع	طول دوره اصولی بهره‌برداری (ماه)	طول دوره بهره‌برداری طبق عرف (ماه)	پراکنش
۱	ییلاقی دامداران نیمه متحرک	۳	۴	طارم- زنجان- ماهنشان
	ییلاقی دامداران روستایی	۳	۶	تمامی شهرستان‌ها
۲	میانبند دامداران نیمه متحرک	۴	۴	طارم- ماهنشان
	میانبند دامداران روستایی	۵	۸	تمامی شهرستان‌ها
۳	قشلاقی دامداران نیمه متحرک	۴	۵	طارم- زنجان- ماهنشان
	قشلاقی دامداران روستایی	۴	۸	طارم- زنجان- ماهنشان

مأخذ: سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان، ۱۳۸۶

تعداد دام مازاد بر ظرفیت مراتع طبیعی استان، چرای مفرط، بروز عدم تعادل بین تعداد دام و ظرفیت مراتع و بهره‌برداری بی‌رویه و غیر اصولی از مراتع یکی از مهم‌ترین تهدیدات استان هم از نظر زیست محیطی و هم از نظر اقتصادی است، چرا که از یک سو تخریب مراتع سبب می‌شود تا تعلیف دام و دامپروری استان دچار محدودیت شدید گردد و از سوی دیگر تخریب مراتع لطمات و خسارات جبران ناپذیر زیست محیطی به منابع طبیعی استان وارد سازد. همین امر باعث شده است تا در مجموع مراتع استان به علت چرای مفرط و طولانی مدت، سیر قهقرایی تخریب را طی نماید. مطابق آخرین آمار ارائه شده توسط اداره‌ی کل منابع طبیعی

استان در حال حاضر بیش از نیمی از سطح مراتع معادل ۵۲ درصد از مساحت مراتع استان از نظر وضعیت در شرایط فقیر، خیلی فقیر و یا غیر قابل بهره برداری قرار دارند. تنها ۴ درصد مراتع استان وضعیتی خوب و عالی داشته و ۴۴ درصد بقیه سطوح مرتعی استان وضعیتی متوسط دارند. این آمار حکایت از روند تخریبی مراتع استان در سال‌های گذشته دارد. افزون بر این، مطالعه‌ی گرایش مراتع استان مبین آن است که غالب مراتع استان دارای گرایش منفی است. متأسفانه تنها ۹ درصد از مراتع استان دارای گرایش مثبت، ۵ درصد گرایش ثابت و گرایش ۸۶ درصد بقیه مراتع استان منفی است و سیر قهقرایی تخریب را طی می‌کند. این امر بیانگر عدم تعادل تعداد خانوار دامدار وابسته به مراتع استان با میزان مراتع است. چرا که مطابق آمار سال ۱۳۸۱ تعداد خانوار دامدار و وابسته به مراتع استان حدود ۲۰۰۰۰ خانوار است که به طور میانگین سهم هر خانوار بهره بردار حدود ۶۰ هکتار مرتع و ۸۷ واحد دامی است و مقایسه این میزان با اندازه‌ی مطلوب بهره‌برداری خانوار دامدار (۵۰۰ هکتار مرتع و ۲۵۰-۲۳۰ واحد دامی برای هر خانوار) در مراتع بیانگر آن است که تنها حدود ۲۴۰۰ خانوار بهره‌بردار می‌توانند از مراتع استان استفاده اقتصادی نمایند. بدین ترتیب تعداد خانوار وابسته به مرتع حدود ۸ برابر معیار مطلوب بوده و همین امر خود باعث بروز مشکلات بعدی در مورد ساماندهی دامداران و اجرای برنامه‌های اصلاحی و احیایی مراتع در استان می‌باشد. در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۸ پراکندگی فضایی مراتع متراکم، نیمه متراکم و کم تراکم و پهنه‌های جنگلی متراکم و مصنوعی استان نمایش داده شده است. همچنین در نقشه‌ی شماره‌ی ۱۹ گرایش پوشش گیاهی در سطح استان (ثابت، مثبت و منفی) و در نقشه‌ی شماره‌ی ۲۰ وضعیت پوشش گیاهی خوب، فقیر و متوسط آورده شده است.

جدول شماره‌ی ۲۰- مساحت مراتع استان زنجان از نظر وضعیت

وضعیت	مساحت (هکتار)	درصد
خوب و عالی	۴۴۰۲۲	۴
متوسط	۴۴۱۸۳۴	۴۴
فقیر، خیلی فقیر و غیر قابل بهره برداری	۵۲۶۰۳۲	۵۲
جمع	۱۰۱۱۸۸۸	۱۰۰

مأخذ: سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان، ۱۳۸۶.

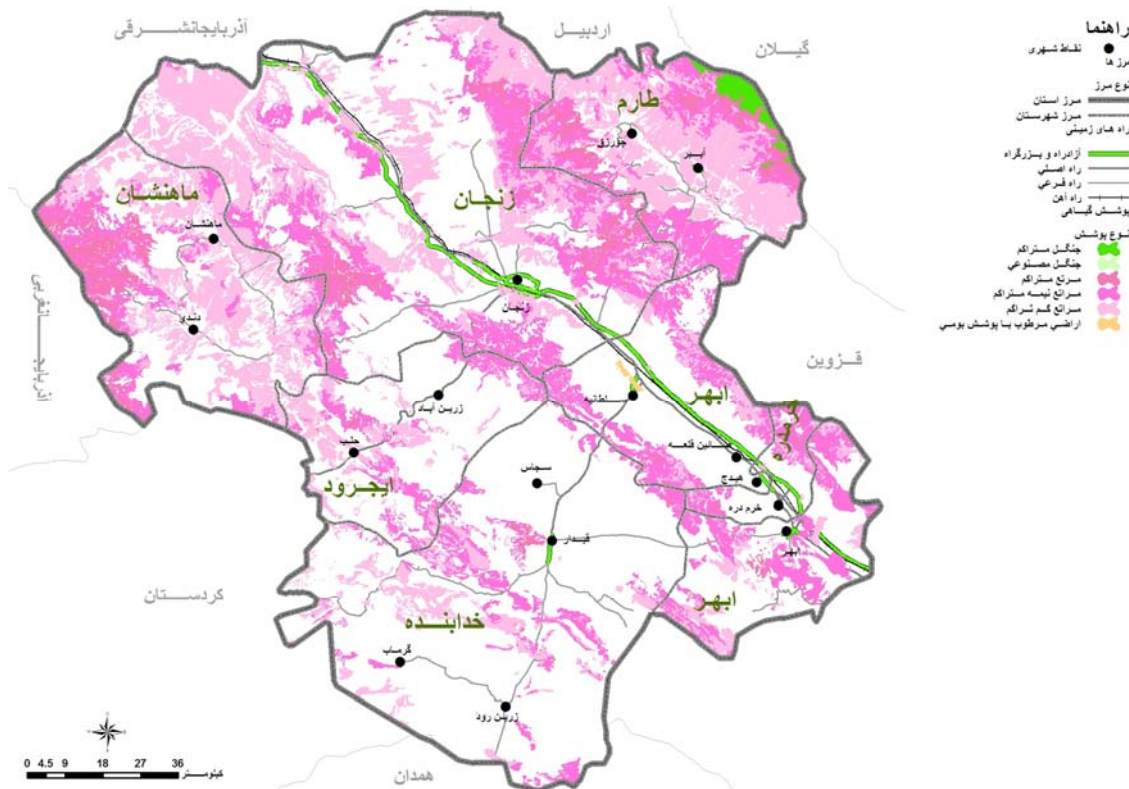
جدول شماره‌ی ۲۱- مساحت و نوع گرایش مراتع استان زنجان

گرایش	سطح (هکتار)	درصد
ثابت	۵۰۹۶۰	۵
مثبت	۹۴۵۳۳	۹
منفی	۸۶۶۳۹۵	۸۶
جمع	۱۰۱۱۸۸۸	۱۰۰

مأخذ: سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان، ۱۳۸۶.

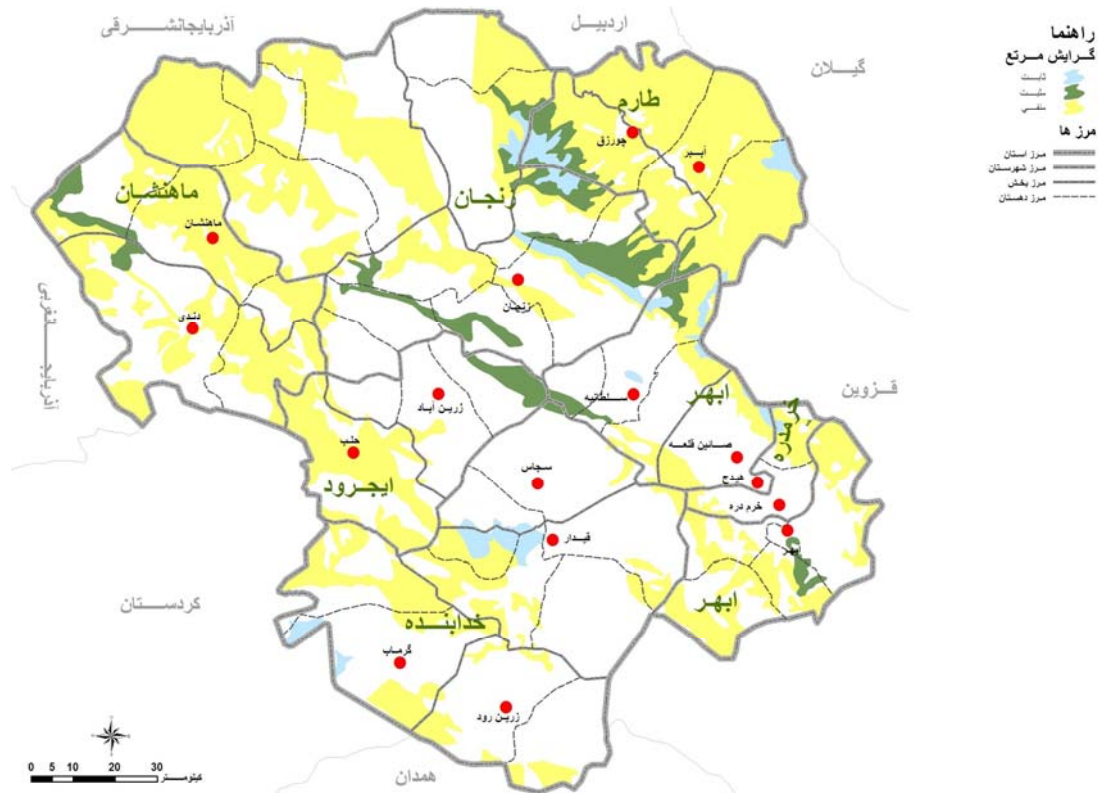

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۷- پراکندگی فضایی مراتع متراکم، نیمه متراکم و کم تراکم و پهنه‌های جنگلی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱۸- گرایش پوشش گیاهی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۱-۳- عدم تعادل‌های موجود در بخش صنعت و معدن

۵-۳-۱-۳-۱- عدم تعادل در استقرار شهرک‌ها، نواحی و واحدهای صنعتی، نوع فعالیت و مقیاس اشتغال

استان زنجان از نظر رتبه‌ی صنعتی در رده‌ی پانزدهم در بین استان‌های کشور قرار دارد. مهم‌ترین ویژگی سازمان فضایی واحدهای بزرگ صنعتی استان رشد خطی این مراکز در محور راه ترانزیت و مسیر آزادراه قزوین زنجان است و تمرکز بیش‌تر آنها در پیرامون سه سکونتگاه شهری مهم استان یعنی شهرهای زنجان ابهر و خرمدره است. این موضوع بیانگر توسعه ناموزون و عدم تعادل توسعه‌ی صنعتی در محدوده‌ی استان است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۲۱، پراکندگی واحدهای صنعتی برحسب کارکنان، ملاحظه می‌گردد، همه واحدهای صنعتی بالای ۵۰۰ نفر کارکن و بیش‌تر در محور آزادراه قزوین- زنجان استقرار یافته‌اند و قسمت عمده واحدهای زیر ۵۰۰ نفر کارکن نیز در این مسیر قرار دارند. تعداد معدودی از واحدهای صنعتی در مناطق اطراف شهرستان‌های خدابنده، ماهنشان و ایجرود مکان‌یابی شده است، ضمن این که شهرستان‌های یاد شده فاقد واحدهای صنعتی بزرگ می‌باشد و تنها چند واحد صنعتی متوسط و کوچک در این شهرستان‌ها قرار گرفته است. شهرستان طارم و بخش شمالی استان فاقد واحدهای صنعتی اعم از بزرگ، متوسط و کوچک می‌باشد. این امر حکایت از عدم تعادل فضایی شدید در استقرار واحدهای صنعتی در سطح استان زنجان دارد. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که در درون سه شهرستان زنجان، خرمدره و ابهر که بیش‌ترین تعداد واحدهای صنعتی استان را در خود جای داده‌اند نیز توزیع فضایی واحدهای صنعتی الگویی ناموزون دارد و استقرار صنایع به تبع الگوی استقرار راه و زیر ساخت‌ها و امکانات زیربنایی در این سه شهرستان رشدی خطی البته در مقیاس کوچک‌تر از استان دارد.

از کل ۱۳۶ نوع فعالیت صنعتی موجود در کشور تعداد ۷۷ نوع فعالیت در استان وجود دارد. به دیگر سخن بالغ بر ۵۶/۷ درصد از انواع فعالیت‌های صنعتی کشور در استان زنجان وجود دارد. بررسی فعالیت‌های عمده‌ی صنعتی در استان زنجان برحسب رشته‌های فعالیت کد ۲ رقمی ISIC نیز موید تمرکز عمده فعالیت‌های صنعتی در چند بخش از استان و نبود این فعالیت‌ها در سایر نقاط استان است. به عنوان مثال، عمده‌ی واحدهای صنعتی از نظر تنوع رشته‌ی فعالیت‌ها اغلب در پیرامون ۳ شهرستان زنجان و ابهر و خرمدره واقع شده‌اند.

از نظر تنوع فعالیت‌های صنعتی نیز ۱۸ نوع فعالیت در شهرستان زنجان، ۱۲ نوع فعالیت در شهرستان ابهر و ۳ نوع در شهرستان خرمدره موجود است و در شهرستان‌های خدابنده، ایجرود و ماهنشان تنها دو نوع فعالیت دیده می‌شود و شهرستان طارم نیز فاقد این گونه فعالیت‌های صنعتی است. این در حالی است که از ۲۳ فعالیت عمده صنعتی کشور ۱۹ فعالیت عمده صنعتی در استان وجود دارد.

بیشترین تعداد کارگاه‌های بیش از ده نفر کارکن در استان زنجان نیز در محور ارتباطی ابهر، خرمدره و زنجان توزیع شده‌اند و تعداد اندکی از این واحدهای صنعتی در سایر مناطق استان تمرکز دارند، به گونه ای که از ۷۷ نوع فعالیت صنعتی برحسب رشته فعالیت کد ۴ رقمی ISIC موجود در استان تعداد ۶۷ فعالیت معادل ۸۷ درصد این فعالیت‌ها در شهرستان زنجان قرار گرفته است. همچنین تعداد ۳۹ نوع فعالیت (معادل ۵۰/۶ درصد) در شهرستان ابهر و تنها ۴ نوع فعالیت در شهرستان خرمدره (کمتر از ۵/۲ درصد) و در شهرستان ایجرود و ماهنشان نیز تنها ۲ نوع فعالیت وجود دارد. (کمتر از ۲/۶ درصد)؛ بنابراین براساس نوع فعالیت‌های صنعتی بخش عمده فعالیت‌های صنعتی در محدوده‌ی شهرستان‌های زنجان و ابهر قرار گرفته است و سایر شهرستان‌های استان از این منظر بدون فعالیت می‌باشند یا اینکه تعداد و تنوع فعالیتی آنها بسیار محدود است. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که توزیع فضایی نوع فعالیت‌های صنعتی یاد شده در سطح دو شهرستان زنجان و ابهر نیز متوازن نیست و در این دو شهرستان نیز تمرکز فضایی استقرار صنایع در پیرامون دو شهر زنجان و ابهر دیده می‌شود و سایر مناطق این دو شهرستان فاقد فعالیت‌های عمده‌ی صنعتی است. این توزیع ناموزون تحت تأثیر ویژگی‌های جغرافیایی منطقه، مزیت‌های نسبی موجود در این محدوده و از همه مهم‌تر عبور کریدور بین‌المللی تهران، تبریز، ترکیه و آزادراه قزوین- زنجان از این محدوده و قرارگیری مهم‌ترین زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی در این بخش از استان است که سبب شکل‌گیری الگوی خطی ناهمگون از نظر فعالیت‌های صنعتی در استان شده است.

توزیع فضایی واحدهای در دست احداث تا حدی از تمرکز استقرار صنایع در استان کاسته است، چرا که در شهرستان طارم که فاقد واحدهای صنعتی است، چند واحد صنعتی در دست ساخت می‌باشد. دیگر این که در شهرستان خدابنده تعداد واحدهای صنعتی جدید در حال احداث در سطح شهرستان پراکنده شده است و ویژگی‌های تمرکز صنعتی در دو شهرستان ابهر و زنجان را ندارد. نکته‌ی مهم دیگر این که توزیع فضایی واحدهای صنعتی جدید در شهرستان‌های ابهر، خرمدره، زنجان و ایجرود کماکان گرایش به تمرکز فضایی دارد و در مراکز شهری این شهرستان‌ها استقرار یافته است و سایر مناطق این شهرستان‌ها فاقد واحد صنعتی جدید است. این امر نشان می‌دهد، در استقرار واحدهای صنعتی جدید در شهرستان‌های زنجان، ابهر، خرمدره، ماهنشان و تا حدی ایجرود کماکان الگوهای استقرار قبلی حکمفرماست؛ بنابراین در پهنه‌ی استان زنجان الگوی فضایی استقرار واحدهای صنعتی موجود و جدید الاحداث متعادل و متوازن نیست.

از ویژگی‌های توزیع فضایی شهرک‌های صنعتی در سطح استان موارد زیر حائز اهمیت بیش‌تری است:

- به استثنای دو شهرک صنعتی خدابنده و ماهنشان، مابقی شهرک‌های صنعتی استان و همچنین نواحی صنعتی تعریف شده برای استان در محور ترانزیت ابهر، خرمدره، زنجان استقرار یافته‌اند؛

• بزرگ‌ترین شهرک صنعتی استان از نظر مساحت در شهرستان زنجان (شهر زنجان)، قرار گرفته است؛

• شهرک‌های صنعتی ماهنشان و خدابنده از نظر مساحت کمتر از ۶۵ هکتار مساحت دارند.

علی‌رغم وجود شهرک صنعتی در خدابنده و ماهنشان، در نظر گرفتن تعداد شاغلین واحدهای صنعتی ده نفر کارکن و بیش‌تر در سال ۱۳۸۳ ملاحظه می‌گردد، این دو شهرستان به ترتیب دارای ۱۳۲ و ۲۹ نفر شاغل صنعتی بوده‌اند که در مجموع کمتر از ۳ درصد شاغلین صنعتی استان را شامل می‌شود. این امر نشان دهنده‌ی ضعف این دو شهرستان در انجام فعالیت‌های صنعتی و جذب شاغلین صنعت می‌باشد. شاید دلیل این امر کمبود یا نبود زیرساخت‌های ارتباطی، تجهیزات و امکانات، سرمایه و عدم حمایت‌های لازم در این زمینه است.

در جدول شماره‌ی ۲۲ مشخصات واحدهای به بهره‌برداری رسیده در شهرک‌های صنعتی استان نمایش داده شده است و ملاحظه می‌گردد از مجموع ۵۵۶۶ واحد به بهره‌برداری رسیده در شهرک‌های صنعتی استان تعداد ۴۲۴۰ واحد (معادل ۷۶/۲ درصد)، در شهر صنعتی زنجان استقرار یافته‌اند و تنها کمتر از ۲۵ درصد واحدها در سایر شهرک‌های صنعتی قرار گرفته‌اند؛ به عبارت دیگر بالغ بر ۷۶ درصد از واحدهای صنعتی مستقر در استان در شهرستان زنجان استقرار یافته‌اند. این امر نشان از توزیع فضایی نامتعادل استقرار صنایع در استان دارد.

توزیع فضایی شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان نیز متعادل و موزون نیست و کماکان مهم‌ترین شهرک‌های صنعتی استان در محور ترانزیت ابرهر، خرمدره و زنجان استقرار یافته‌اند. لازم به ذکر است شرکت شهرک‌های صنعتی استان زنجان در سال ۱۳۶۹ تأسیس و در حال حاضر ۸ شهرک صنعتی در استان به بهره‌برداری رسیده‌اند که این شهرک‌های صنعتی عبارتند از: شهرک صنعتی زنجان ۱ و ۲، ابرهر، خرمدره، شهرک روی، ماهنشان، هیدج و خدابنده.

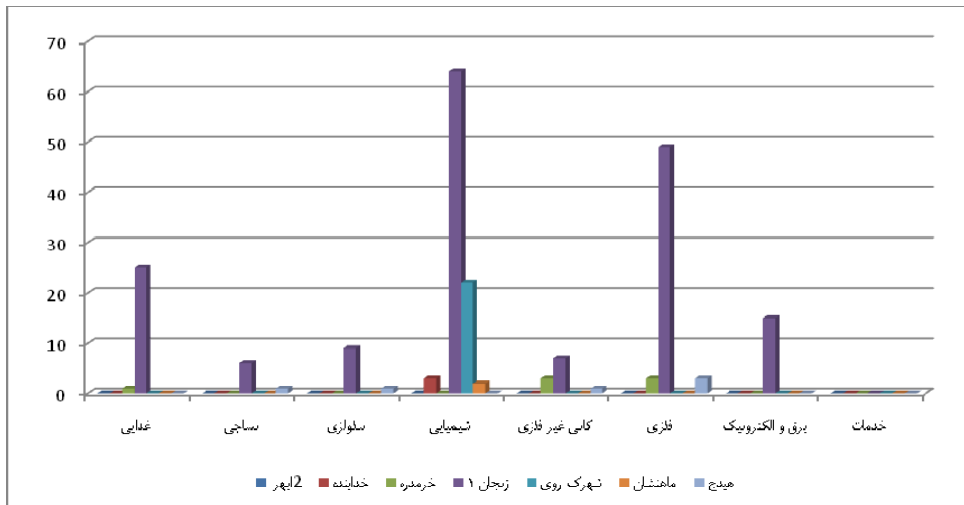
جدول شماره‌ی ۲۲- نوع، تعداد و میزان اشتغال در واحدهای صنعتی در شهرک‌های صنعتی استان

ردیف	نام شهرک صنعتی	غذایی	نساجی	سلولزی	شیمیایی	کانی غیرفلزی	فلزی	برق و الکترونیک	خدمات	جمع	تعداد اشتغال نفر
۱	ابرهر ۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲	خدابنده	۰	۰	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۳	۵۳
۳	خرمدره	۱	۰	۰	۰	۳	۳	۰	۰	۷	۴۱۵
۴	زنجان ۱	۲۵	۶	۹	۶۴	۷	۴۹	۱۵	۰	۱۷۵	۴۲۴۰
۵	شهرک روی	۰	۰	۰	۲۲	۰	۰	۰	۰	۲۲	۶۷۸
۶	ماهنشان	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۱۶
۷	هیدج	۰	۱	۱	۰	۱	۳	۰	۰	۶	۱۶۴
	مجموع	۲۶	۷	۱۰	۹۱	۱۱	۵۵	۱۵	۰	۲۱۵	۵۵۶۶

مأخذ: سازمان صنایع و معادن استان زنجان، ۱۳۸۶.

نمودار شماره ۳- نوع و تعداد واحدهای صنعتی در شهرک‌های صنعتی استان

مأخذ: سازمان صنایع و معادن استان زنجان، ۱۳۸۶.

همان‌گونه که اشاره شد، تعداد فعالیت‌های صنعتی در سطح استان زنجان در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ براساس کد ۴ رقمی، ۳ رقمی و ۲ رقمی ISIC به ترتیب و به طور میانگین ۷۷، ۴۱ و ۱۹ نوع فعالیت می‌باشد. مقایسه‌ی این فعالیت‌ها با میزان متناظر کشوری نشان می‌دهد در ۵۹ فعالیت صنعتی کد ۴ رقمی، ۱۸ فعالیت کد ۳ رقمی و ۲ فعالیت کد ۲ رقمی، استان زنجان هیچ‌گونه فعالیتی ندارد.

آنچه مهم است این که در سطح استان زنجان تاکنون کارگاه‌های ۱۰ نفر کارکن و بیش‌تر در این زمینه‌ها وجود نداشته است و حتی اگر هم وجود خارجی داشته باشند، در سطح کارگاه‌های کمتر از ۱۰ نفر کارکن می‌باشند که تأثیر چندانی در ارزش افزوده و تولید ناخالص داخلی ندارند.

بررسی انواع فعالیت‌های صنعتی موجود در شهرستان استان نشان می‌دهد، حدود ۳۹ فعالیت صنعتی در شهرستان زنجان به طور پایدار در دوره‌ی ۸۳-۱۳۷۶ مشغول به فعالیت بوده‌اند. این موضوع در مقایسه با سایر شهرستان‌های استان زنجان، وضعیت پایدارتری را نشان می‌دهند و مشخص می‌سازد که واحدهای صنعتی موجود در شهرستان زنجان تقریباً حالت پایدارتری دارند، ضمن این که در بررسی ورودی به دوره و خروجی از دوره‌ی حدود ۳ نوع فعالیت اختلاف وجود دارد؛ یعنی انواع فعالیت‌های صنعتی موجود در شهرستان زنجان در سال ۱۳۸۳، ۳ مورد بیشتر از انواع فعالیت‌های صنعتی موجود در این شهرستان در سال ۱۳۷۶، بوده است. این موضوع نشانگر آن است که تقریباً به تعداد انواع فعالیت‌های صنعتی در شهرستان زنجان در بازه‌ی زمانی ۸۳-۱۳۷۶، افزوده شده است و روند رو به رشدی در سطح شهرستان زنجان در این زمینه مشاهده می‌شود.

تعداد فعالیت‌های صنعتی در سطح شهرستان ابهر در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ براساس کد ۴ رقمی، ۳ رقمی و ۲ رقمی ISIC به ترتیب و به طور میانگین ۲۸، ۲۲ و ۱۲ نوع فعالیت می‌باشد. به نحوی که این نوع فعالیت‌ها از سطح استان، به ترتیب ۳۹، ۱۹، ۷

مورد کمتر می‌باشد. با این حال به نظر می‌رسد در مقایسه با شهرستان زنجان که انواع فعالیت‌های آن با متوسط استان چندان فاصله‌ای ندارد، شهرستان ابهر نیز چندان از قافله عقب نبوده و تقریباً بیش از نصف انواع فعالیت‌های صنعتی استان زنجان را به خود اختصاص داده است. از این جهت می‌توان گفت از لحاظ تنوع فعالیت صنعتی، شهرستان ابهر دومین شهرستان (بعد از مرکز استان)، است.

تعداد فعالیت‌های صنعتی در سطح شهرستان خرمدره در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ براساس کد ۴ رقمی، ۳ رقمی و ۲ رقمی ISIC به ترتیب و به طور میانگین شامل ۴، ۳، ۲ نوع فعالیت می‌باشد. به گونه‌ای که بر مبنای کد ۴ رقمی ISIC در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ به ترتیب ۲، ۳، ۳، ۳، ۳، ۲ و ۲ نوع فعالیت و از هر فعالیت فقط ۱ کارگاه وجود داشته و به نظر می‌رسد، شهرستان خرمدره، علی‌رغم قرار گرفتن در مسیر ترانزیتی بسیار عالی و هماهنگ با شهرستان ابهر، نتوانسته است از ویژگی‌ها و پتانسیل‌های خود به خوبی استفاده نماید و از لحاظ تنوع فعالیت‌های صنعتی، در وضعیت چندان مناسبی قرار ندارد. ضمن این که با توجه به آمار فوق، حتی از لحاظ تعداد کارگاه‌های موجود در هر کدام از فعالیت‌های صنعتی در سال‌های مختلف نیز شهرستان خرمدره پیشرفت چشمگیری نداشته و حتی می‌توان گفت پسرفت داشته است. چرا که تعداد کارگاه‌های ۱۰ نفر کارکن و بیش‌تر در سال ۸۳-۱۳۷۶ مساوی و برابر ۲ کارگاه می‌باشد. در حالی که انتظار می‌رود این شهرستان نقش بسیار پررنگ‌تری را حداقل پایاپای شهرستان ابهر به خود اختصاص دهد.

تعداد فعالیت‌های صنعتی در سطح شهرستان خدابنده در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ براساس کد ۴ رقمی، ۳ رقمی و ۲ رقمی ISIC به ترتیب و به طور میانگین ۳، ۲ و ۲ نوع فعالیت می‌باشد. به گونه‌ای که بر مبنای کد ۴ رقمی ISIC در سال‌های ۸۶-۱۳۷۶ همواره ۳ نوع فعالیت صنعتی یکسان وجود داشته است. به گونه‌ای که تعداد کارگاه‌های ۱۰ نفر کارکن و بیش‌تر موجود در این شهرستان در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ در مجموع این ۳ نوع فعالیت، به ترتیب برابر با ۳، ۴، ۴، ۳، ۴، ۴، ۳، ۴ و ۵ کارگاه بوده و این امر نشان از ثبات در فعالیت کارگاه‌های صنعتی این شهرستان داشته و علی‌رغم تغییر به نسبت جزئی در تعداد کارگاه‌ها، به نظر می‌رسد وضعیت این شهرستان حالت راکد و آرامی را از لحاظ صنعتی شدن در بازه‌ی زمانی فوق سپری کرده است. البته از این جهت که شهرستان خدابنده از جاده ترانزیت دور بوده و از امکانات زیربنایی پایین‌تری نسبت به شهرستان‌های زنجان، ابهر و خرمدره برخوردار می‌باشد، شاید بتوان این موضوع را توجیه کرد و حتی ادعا نمود در مقایسه با شهرستان خرمدره وضعیت شهرستان خدابنده با ثبات‌تر بوده است. با این حال به لحاظ آمار جمعیتی و نیروهای متخصص بیش‌تر در این شهرستان، انتظار می‌رود با صرف هزینه‌های زیربنایی لازم، این شهرستان، خود را بیش از پیش به سطح شهرستان‌هایی مثل ابهر و زنجان برساند.

تعداد فعالیت‌های صنعتی در سطح شهرستان ایجرود در سال‌های ۸۳-۱۳۷۶ بر اساس کد ۴ رقمی، ۳ رقمی و ۲ رقمی ISIC به ترتیب و به طور میانگین ۲، ۲ و ۲ نوع فعالیت می‌باشد، به گونه‌ای که از سال ۸۳-۱۳۷۶ کارگاه صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر در شهرستان ایجرود وجود نداشته است و از سال ۱۳۸۲ فقط ۲ کارگاه در ۲ زمینه عمل‌آوری و حفاظت میوه‌ها و سبزی‌ها، به جز پسته و خرما و تولید آجر به بهره‌برداری رسیده و در سال ۱۳۸۳ نیز تداوم یافته است؛ به عبارت دیگر، شهرستان ایجرود جزء شهرستان‌هایی است که علی‌رغم عدم وجود شهرک صنعتی در سال‌های اخیر روند رو به رشد خود جهت صنعتی شدن را طی کرده و البته به جهت وضعیت اقلیمی و شرایط مکانی به نظر نمی‌رسد، پیشرفت این شهرستان در خصوص صنعتی شدن در سال‌های آتی چشم‌گیر باشد؛ لیکن به خاطر برخی شرایط خاص و وجود پتانسیل‌های معدنی و صنایع کانی غیرفلزی این امکان هست که صنایع بزرگ بتوانند در این زمینه‌ها در این شهرستان به بهره‌برداری رسیده و وضعیت مطلوبی داشته باشند.

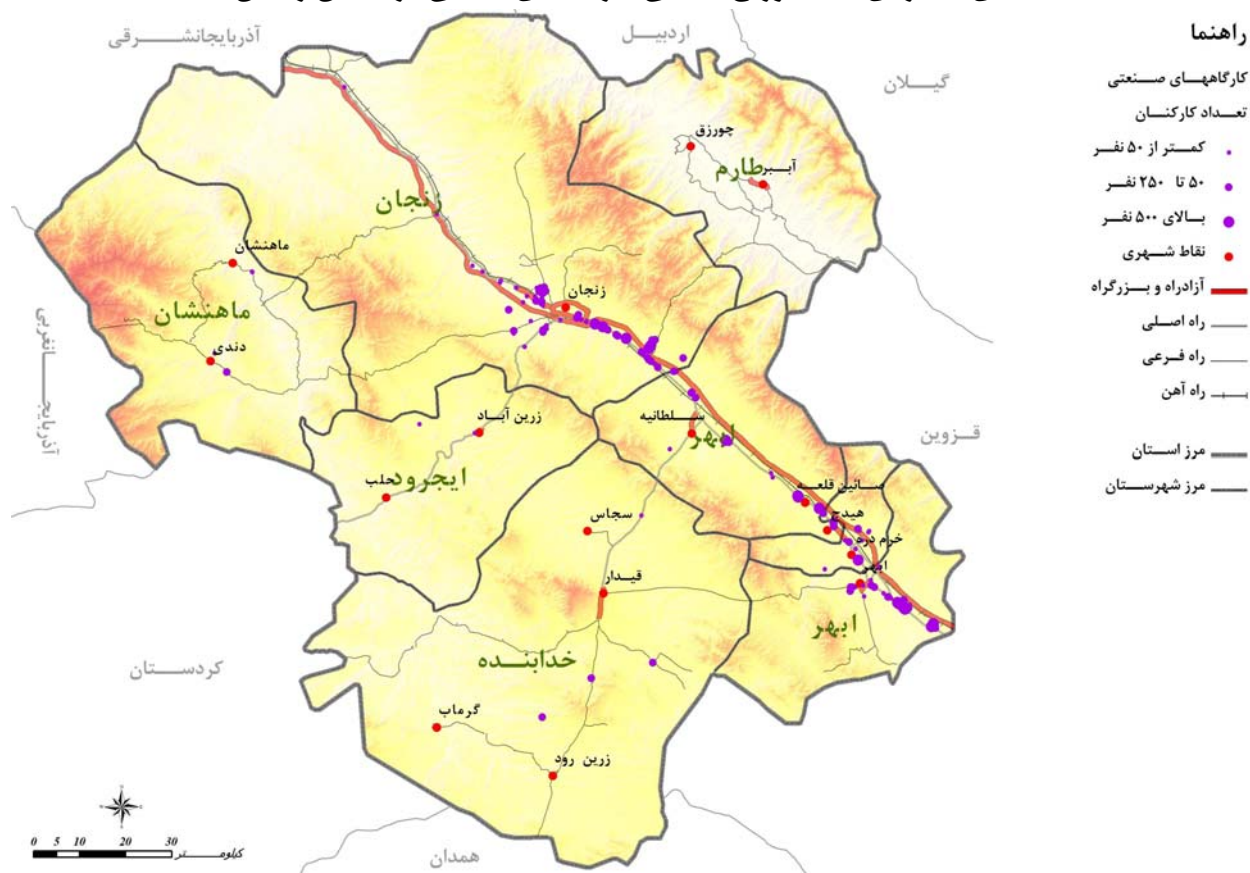
شایان ذکر است که در شهرستان‌های طارم و ماهنشان، کارگاه صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیش‌تر در بازه‌ی زمانی ۸۳-۱۳۷۶ وجود نداشته است. این در حالی است که شهرستان ماهنشان دارای شرکت صنعتی بوده است اما علی‌رغم وجود پتانسیل بسیار بالای شهرستان طارم در خصوص راه‌اندازی صنایع تبدیلی به نظر می‌رسد، این شهرستان از نظر صنعتی شدن چندان پیشرفتی نداشته است که با ایجاد زیربنای لازم و احداث اتوبان زنجان به طارم می‌توان به صنعتی شدن طارم بیش از پیش امیدوار بود.

از نظر مقیاس اشتغال در واحدهای صنعتی استان نیز توزیع فضایی شاغلین بخش صنعت استان با عدم تعادل و توازن روبه‌رو است؛ چرا که بیش‌ترین میزان اشتغال در شهرستان زنجان دیده می‌شود. از کل شاغلین بخش صنعت استان تعداد ۱۱۴۳۳ نفر معادل ۵۶/۲ درصد کل شاغلین استان در شهرستان زنجان مشغول به فعالیت بوده‌اند و ۶۸۱۷ نفر معادل ۳۳/۵ درصد آنها در شهرستان ابهر فعالیت داشته‌اند، در واقع بالغ بر ۸۹/۶ درصد شاغلین بخش صنعت استان در دو شهرستان زنجان و ابهر مشغول به فعالیت هستند و سهم ۵ شهرستان خرمدره، خدابنده، ماهنشان، طارم و ایجرود از نظر تعداد شاغلین بخش صنعت استان تنها کمتر از ۱۱/۵ درصد است. حال چنانچه سهم شاغلین بخش صنعت شهرستان خرمدره با تعداد ۱۶۷۹ نفر شاغل (معادل ۸/۲۵ درصد شاغلین استان)، نیز به مجموعه شاغلین بخش صنعت شهرستان‌های زنجان و ابهر اضافه شود، ملاحظه می‌گردد ۳ شهرستان یاد شده بالغ بر ۹۷/۹ درصد شاغلین بخش صنعت استان را در خود جای داده‌اند و سهم ۴ شهرستان باقیمانده تنها ۲/۱ درصد از کل شاغلین صنعتی استان خواهد بود. این موضوع بیانگر نقش غالب و قطبی بودن فعالیت‌های صنعتی در دو شهرستان زنجان و ابهر در مرحله‌ی نخست و شهرستان خرمدره در مرحله‌ی بعد در ایجاد ارزش افزوده صنعتی در سطح استان و نقش ناچیز ۴ شهرستان ماهنشان، ایجرود، خدابنده و طارم از این نظر می‌باشد که خود حکایت از عدم تعادل شدید از منظر اقتصاد صنعتی در سطح استان دارد.

در مجموع ساختار صنعتی استان زنجان، به طور متوازن در پهنه‌ی سرزمین رشد نکرده و در راستای جاده‌ی ترانزیت و راه آهن کشیده شده است، به گونه‌ای که بیش از ۶۰ درصد صنایع در شهرستان زنجان، حدود ۳۰ درصد در شهرستان ابهر و کمتر از ۱۰ درصد نیز در شهرستان‌های خرمدره، خدابنده، ماهنشان و ایجرود قرار گرفته است و شهرستان طارم فاقد صنایع مناسب و در خور توجه می‌باشد. ضمن این که بهره‌وری عوامل تولید در صنایع استان نسبت به کشور در سطح پایین‌تری قرار داشته و سایر شاخص‌های توصیفی و تحلیلی نیز نیاز به رسیدگی و حمایت بیش‌تری دارند. با این حال انتظار می‌رود با توجه به وجود زنجیره‌های تولید عمده در زمینه‌های صنایع برق، روی، نساجی، سلولزی و صنایع غذایی و... امکان تشکیل زنجیره‌های تولید دیگر و وجود برخی صنایع توجیه‌پذیر و با قابلیت بالا در سطح استان و عوامل ژئوپلیتیکی و ظرفیت‌های بالای این استان در جذب سرمایه‌های صنعتی در آینده شاهد رشد فزاینده صنعت در استان بوده و به جهت دارا بودن نیروهای متخصص و نزدیکی به پایتخت و وجود زیربنای لازم، استان زنجان به گزینه مناسبی برای جذب سرمایه‌ها و ایفای نقش مثبت در خصوص تمرکز زدایی صنایع از پایتخت تبدیل شود.

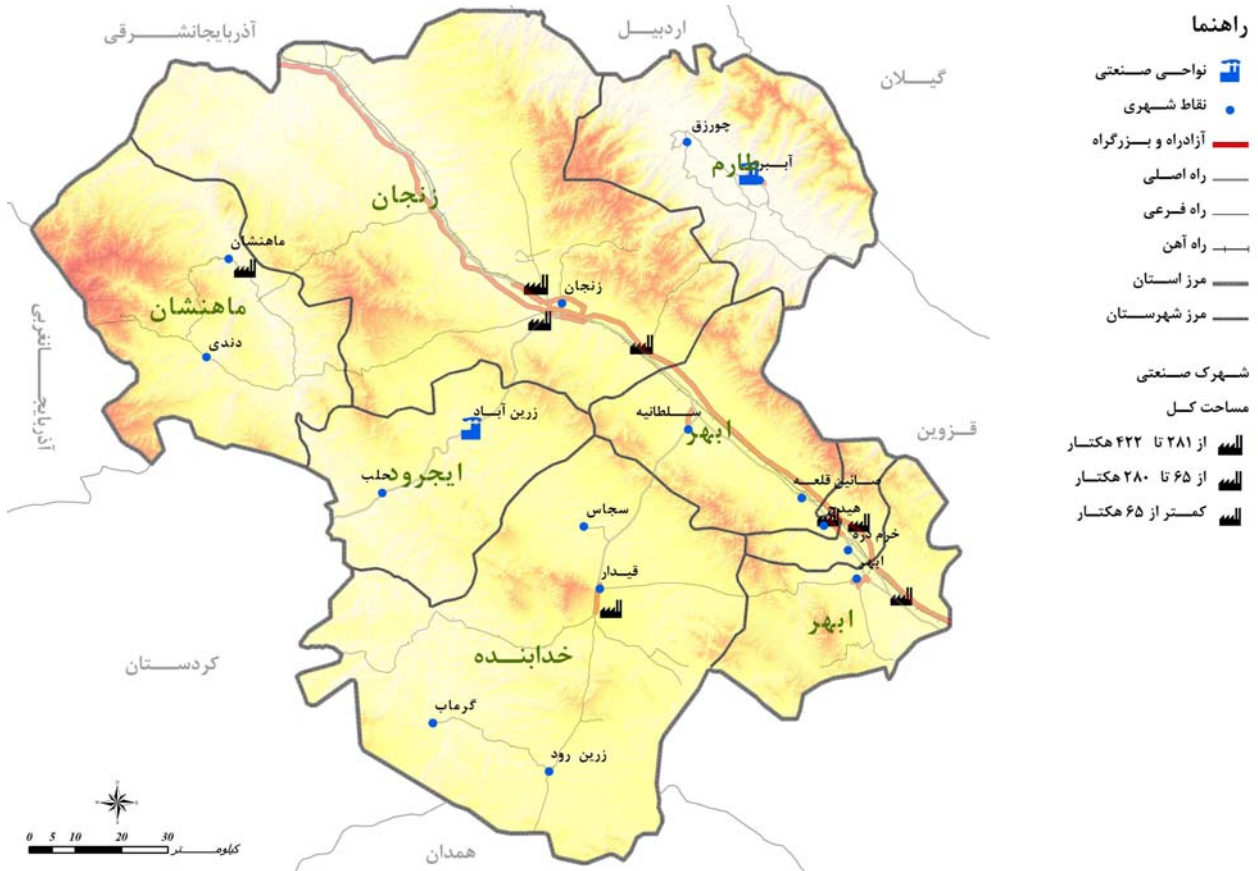
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۰- توزیع فضایی کارگاه‌های صنعتی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۱- توزیع فضایی شهرک‌ها و نواحی صنعتی در سطح استان زنجان

۵-۳-۱- گسسته بودن زنجیره‌های تولید و خوشه‌های صنعتی استان

تاکنون زنجیره‌های تولید و خوشه‌های صنعتی در استان زنجان به طور کامل شکل نگرفته است و با توجه به همجواری این استان با استان‌های بزرگ و صنعتی دیگری مانند: تهران، تبریز و قزوین، زنجیره‌های تولید در این استان ضعیف است، با این توصیف در محدوده‌ی استان زنجیره‌هایی صنعتی به شکل ناقص و محدود شکل گرفته‌اند؛ از جمله این که با توجه به وجود شرکت ایران ترانسفو و پارس سوئیچ در استان چند شرکت اقماری و تعداد زیادی سازندگان قطعات صنعتی به ساخت قطعات مورد نیاز این شرکت اقدام نموده‌اند، همچنین واحدهای تولید کننده قطعات خودرو نیز به عنوان یک خوشه‌ی صنعتی دیگر به واحدهای صنعتی بزرگ خودروسازی کشور متصل هستند. همچنین در زمینه صنایع سلولزی و ساخت مصنوعات چوبی و صنایع وابسته به صنعت روی و صنایع نساجی زنجیره‌های تولیدی در سطح استان در حال شکل‌گیری است.

۵-۳-۱-۳- توسعه نامتعادل صنایع معدنی با توجه به ظرفیت‌های معدنی استان

تعداد واحدهای تولیدکننده محصولات فرآوری مواد معدنی و صنایع معدنی فعال که پیشرفت فیزیکی آن‌ها ۱۰۰ درصد بوده است و به فعالیت تولیدی می‌پردازند ۷۶ فقره است که ظرفیت کل تولید آن‌ها ۶۴۴۹۳۷ تن می‌باشد و عمده‌ترین تولیدات آن کنسانتره سرب و روی می‌باشد. بقیه‌ی محصولات شامل پودرهای معدنی، چینی مظروف، شمش سرب و روی، سولفات روی، اکسید روی، نمک، مقره‌ی سرامیکی سنگین و غیرسنگین و ۱۸۷۶۰۰ مترمربع سنگ بریده شده نما و ۸۷۵۰۰۰۰۰ قالب آجر می‌باشد. بیش‌ترین تعداد واحدهای صنعتی معدنی نیز مربوط به واحدهای تولید شمش روی به تعداد ۲۵ فقره است. تعداد اشتغال ایجاد شده در این صنایع بالغ بر ۴۶۷۱ نفر می‌باشد که بیش‌ترین رقم آن مربوط به صنایع شمش روی یعنی حدود ۱۵۳۴ نفر می‌باشد.

از نظر میزان سرمایه‌گذاری نیز کل سرمایه‌گذاری انجام شده بالغ بر ۸۸۰۸۴۴/۵۵ میلیون ریال به نرخ ثابت زمان صدور مجوزهاست ولی عملاً ارزش سرمایه‌گذاری آنها بیش از مقدار فوق می‌باشد. بیش‌ترین رقم سرمایه‌گذاری مربوط به واحدهای تولید شمش روی معادل ۳۴۱۳۱۷/۰۵ میلیون ریال یعنی ۳۹ درصد کل سرمایه‌گذاری در این زمینه می‌باشد و سرمایه‌گذاری واحدهای تولید کنسانتره سرب و روی و شمش سرب و چینی مظروف در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

مقایسه‌ی میزان ارزش صادرات مواد معدنی فرآوری شده و نرخ رشد آنها بیانگر رشد قابل توجه صدور مواد معدنی فرآوری شده در درجه اول کنسانتره روی و شمش روی و در درجه‌های بعدی کنسانتره شمش سرب، اکسید روی، سرباره روی، خاک معدن، سولفات روی و خاک بنتونیت خردایش شده (خاک رنگبر) می‌باشد. به طوری که ارزش صادرات سال ۱۳۸۲ نسبت به سال ۱۳۸۱ بیش از سه برابر شده و ارزش صادرات سال ۱۳۸۴ نسبت به سال ۱۳۸۳ حدود ۹۸/۴ درصد رشد داشته است و مقایسه‌ی ارزش صادرات سال ۱۳۸۴ نسبت به سال ۱۳۸۱ بیانگر رشد ۸۱ درصد است. این در حالی است که در سال‌های قبل از ۱۳۷۲ علی‌رغم تولید کنسانتره در استان حتی امکان تولید یک تن شمش روی فراهم نبود و کلاً از خارج از کشور تأمین می‌شد. در حالی که امروزه علاوه بر تأمین نیاز داخلی در زمینه مصرف شمش روی سالانه افزون بر ۱۵ هزار تن شمش روی از استان به خارج از کشور صادر شده و ارزش قابل توجهی به کشور وارد می‌گردد. علی‌رغم رشد قابل توجه صدور مواد معدنی فرآوری شده به نظر می‌رسد هنوز تعادلی بین ظرفیت‌های معدنی و صنایع معدنی استان وجود ندارد. در این زمینه نکات زیر حائز اهمیت است:

- بیش‌ترین تولید مواد معدنی استان شامل خاک معدن و سرب و روی می‌باشد که بالغ بر ۷۰ درصد این مواد در استان فرآوری می‌شود و ۳۰ درصد مابقی این مواد به استان‌های همدان، اصفهان و یزد صادر می‌شود؛
- نزدیک به تمامی محصول کنسانتره سرب تولیدی در خود استان و یا سایر استان‌ها به شرکت ملی سرب و روی ایران حمل و در واحد سرب به شمش سرب تبدیل می‌شود. هرچند اشکال مهم در این خصوص آن است که تنها استفاده از این مواد

معدنی در استان و فرآوری انجام گرفته بر روی این مواد محدود به تبدیل این مواد به شمش می‌باشد و استان فاقد بخش صنعتی برای استفاده از این مواد به عنوان مواد اولیه‌ی تولیدات صنعتی است و مابقی این مواد به استان‌های اصفهان، قزوین، گیلان، کرمانشاه، هرمزگان و اهواز، حمل و مصرف می‌گردد؛

- حدود ۵۰ درصد از خاک صنعتی تولید شده در استان، در استان خردایش شده و همراه با مواد معدنی خردایش نشده به استان دیگر حمل می‌گردد؛ به عبارت دیگر در داخل استان زنجان مواد معدنی خاک صنعتی کائولن، فلدسپات به مصرف نمی‌رسد و کل ماده معدنی استخراج شده براسیت در استان قزوین و تاکستان به اسید بوریک تبدیل شده و به عنوان مواد اولیه‌ی لعاب کاشی، سرامیک، چینی و مصارف دارویی در استان‌های دیگر مصرف می‌شود؛
- گچ تولید شده در معدن ابراهیم آباد در واحد تولید گچ ساختمانی در استان به گچ بنایی تبدیل شده و به عنوان مواد اولیه‌ی گچ خاک مورد استفاده قرار می‌گیرد؛
- ۱۰۰ درصد ماده معدنی آهن استخراج شده در معادن استان به واحدهای تولید سیمان در سایر استان‌ها از جمله آذربایجان شرقی و تهران و گیلان مورد مصرف قرار می‌گیرد؛
- کل سیلیس مورد نیاز واحد تولید سیلیس دانه‌بندی شده به عنوان ماده‌ی اولیه ماسه ریخته‌گری شرکت معدن کاران نسوز از معادن شاه بلاغی و کلنگرز تامین شده و سیلیس استخراج شده از معدن چالچوق به طور کل جهت مصرف در واحد تولیدی شیشه همدان به استان همدان حمل می‌شود و کل استخراج سایر معادن سیلیس استان به سایر استان‌ها حمل می‌گردد و به علت عدم وجود واحد سیلیس فرآوری شده در استان سیلیس مورد نیاز تنها واحد تولید کننده‌ی شیشه مظروف و بطری استان از شیشه‌های بازیافتی و یا از واحدهای فرآوری سایر استان‌ها تامین می‌شود؛
- سنگ لاشه مالونی استخراج شده در معادن قره پشتلو (اوج بلاغ و بهرام بیگ و قارلوق) در اجرای پروژه‌های عمرانی در داخل استان مصرف شده و حتی در استان‌های مجاور مانند: آذربایجان شرقی و قزوین نیز مورد استفاده در پروژه‌های عمرانی قرار می‌گیرد؛
- مقداری از گرانیات استخراج شده در معادن خلیفه لو و تعدادی دیگر از معادن شهرستان ابهر و خرمدره در دو واحد سنگبری شهرستان خرمدره مصرف شده و سنگ معدن گرانیات سلیمان بلاغی و درصد کمی از گرانیات معادن منطقه‌ی قره پشتلو در واحد سنگبری نصیری و سنگبری آذر سنگتراش در شهرستان زنجان مورد استفاده قرار می‌گیرد؛
- سولفات منیزیم و پتاسیم و آب معدنی معدن میانج در استان قزوین در تولید سنگ سباده مورد مصرف قرار می‌گیرد؛

• در مجموع می‌توان گفت غیر از ۷۰ درصد خاک سرب و روی استخراج شده ماده معدن گچ ابراهیم آباد و سنگ لاشه استخراج شده از معادن استان، حدود ۲۰ درصد از ماده معدنی سنگ گرانیت تولید شده در استان و ماده معدنی سیلیس استخراج شده از معدن سیلیس شاه بلاغی و حدود ۵۰ درصد از خاک صنعتی استخراجی که در استان خردایش می‌شود، بقیه‌ی این مواد به علت عدم وجود صنایع معدنی (کانه‌آرایی و فرآوری) و صنایع مصرف کننده در استان زنجان در سایر استان‌ها فرآوری و مصرف می‌گردد. این موضوع از توسعه‌ی نامتعادل صنایع معدنی با توجه به ظرفیت‌های معدنی استان حکایت دارد.

افزون بر این بررسی محل استقرار واحدهای فرآوری مواد معدنی در استان زنجان به تفکیک شهرستان‌های آن نشان می‌دهد، الگوی استقرار این واحدها نیز همانند واحدهای صنعتی استان ناهمگون است. بیش‌ترین تعداد واحدهای فرآوری مواد معدنی و صنایع معدنی در شهرستان زنجان واقع شده‌اند و این واحدها دارای بیش‌ترین ظرفیت، بیش‌ترین اشتغال و بیش‌ترین سرمایه‌گذاری در سطح استان هستند و بیش‌ترین تولید مربوط به صنایع سرب و روی می‌باشد، شهرستان ابهر دارای ۸ واحد فرآوری است که عمده تولید آنها پودرهای معدنی و چینی و چینی مظلوف می‌باشد، ولی از نظر میزان سرمایه‌گذاری در این صنایع در رتبه‌ی پنجم قرار می‌گیرد. شهرستان‌های خرمدره و خدابنده و ماهنشان هر کدام دارای ۵ واحد فرآوری می‌باشند. ولی از نظر میزان ظرفیت، اشتغال و سرمایه‌گذاری شهرستان ماهنشان به مراتب دارای رتبه‌ی بالاتر بوده و در مقام دوم استان قرار می‌گیرد و شهرستان خرمدره رتبه سوم و شهرستان خدابنده نیز رتبه‌ی چهارم را دارد. عمده تولیدات شهرستان خرمدره سنگ تزئینی است که بی‌ارتباط با معادن سنگ آن نمی‌باشد و واحد تولید مواد اولیه ماسه ریخته‌گری نیز از واحدهای مطرح استان است کل تولیدات واحدهای فرآوری شهرستان ماهنشان در ارتباط با صنایع سرب و روی بوده و به طور مستقیم با معدن انگوران مرتبط است. ظرفیت‌های تولیدی شهرستان خدابنده و ایجرود در ارتباط با آجر و نمک می‌باشد. ملاحظه ظرفیت تولید، اشتغال و سرمایه‌گذاری واحدهای فرآوری مواد معدنی استان به تفکیک شهرستان‌ها از عدم تعادل در شاخص‌های یادشده خبر می‌دهد و کماکان شهرستان زنجان واجد رتبه‌ی نخست است.

۵-۲-۱-۳-۴- پایین بودن سطح فناوری های تولید در بخش معدن

در حال حاضر سطح فناوری به کار گرفته در معادن استان نسبت به سال‌های قبل بهبود یافته است به گونه‌ای که استخراج سنگ در ۱۰ معدن فعال سنگ تزئینی توسط دستگاه سیم برش و به صورت مکانیزه انجام می‌گیرد و باطله برداری با توجه به محدودیت‌های اعمال شده توسط وزارت صنایع و معادن به روش استفاده از ماده منبسط شونده کتراک و روش آتشیاری کنترل

شده انجام می‌گیرد، به طوری که باطله‌برداری در اکثر معادن بدون کمترین آسیب ممکن به سنگ اصلی انجام می‌گیرد. در سایر معادن نیز با توجه به نوع عملیات مورد نیاز استخراج مکانیزه با استفاده از دستگاه‌های حفاری پیشرفته به خصوص در معدن انگوران انجام می‌گیرد. باطله برداری و استخراج و بارگیری از طریق به کارگیری ماشین آلات معدنی از قبیل دریل واگن، بلدزر، لودر و شاول انجام می‌گیرد. با وجود بهبود سطح فناوری به کار رفته در معادن استان نسبت به سال‌های قبل، هنوز استفاده از دستگاه‌های معدنی مدرن کاملاً رایج نبوده و عملیات معدنی علی‌الخصوص در معادن سنگ لاشه به صورت نیمه سنتی و در مواردی به صورت کاملاً سنتی و شدادی انجام می‌گیرد.

در عین حال قیمت بالای ماشین آلات معدنی نو و پایین بودن ظرفیت اسمی معادن سبب گردیده ماشین آلات به کار رفته در تعداد زیادی از معادن بسیار فرسوده و مستهلک باشد و به لحاظ نیاز به هزینه‌های تعمیرات و نگهداری زیاد بخش قابل توجهی از درآمد معادن صرف این امر شده و توجیه اقتصادی فعالیت‌های معدنی را کاهش دهد یا این که بهره‌برداران از ماشین آلات استیجاری در معادن استفاده نمایند که باعث بالا رفتن هزینه‌های جاری معادن شده و سرمایه در گردش مورد نیاز افزایش یابد و این امر سبب کاهش توجیه اقتصادی فعالیت‌های معدنی و عدم امکان انجام سرمایه‌گذاری طولانی مدت و استفاده از مشارکت بانک‌ها در این امر گردیده است. در بخش کانه آرابی و فرآوری مواد معدنی نیز تکنولوژی به کار گرفته شده در بخش فلوتاسیون و ذوب چندان جدید نبوده و از توان بازیافت و بهره‌وری پایینی برخوردار می‌باشد و درصد قابل توجهی از عناصر با ارزش در داخل باطله باقیمانده و باعث هدر رفتن ذخایر با ارزش استان شده و به لحاظ آلوده نمودن محیط زیست روند ایجاد توسعه پایدار را در استان زیر سوال ببرد.

۵-۳-۱-۳-۵- عدم تعادل بین ظرفیت‌های معدنی شهرستان‌ها و تعداد شاغلین معدنی

بررسی توزیع فضایی معادن استان براساس تراکم این واحدها در هر ۲۰۰ کیلومتر مربع و براساس مساحت شهرستان‌ها نشان می‌دهد، بیش‌ترین تعداد معادن استان در شهرستان خرمدره و سپس در شهرستان‌های ماهنشان و ابهر قرار دارند. لازم به ذکر است از نظر تعداد معادن فعال، بیش‌ترین تعداد معادن در شهرستان زنجان واقع شده است و پس از آن شهرستان ابهر و سپس ماهنشان قرار دارد و از این نظر شهرستان طارم فاقد معدن فعال و رتبه‌ی آخرین را داراست. از نظر میزان ذخیره معادن نیز کماکان شهرستان زنجان واجد رتبه‌ی نخستین است و پس از آن شهرستان ابهر و ماهنشان قرار دارد و کماکان کمترین میزان ذخیره معدنی در شهرستان طارم دیده می‌شود. بررسی توزیع فضایی تعداد شاغلین در بخش معدن استان ماهنشان نشان می‌دهد، بیش‌ترین میزان اشتغال در شهرستان ماهنشان و سپس در شهرستان ابهر قرار دارد. شهرستان زنجان از این نظر رتبه‌ی سوم را داراست و شهرستان

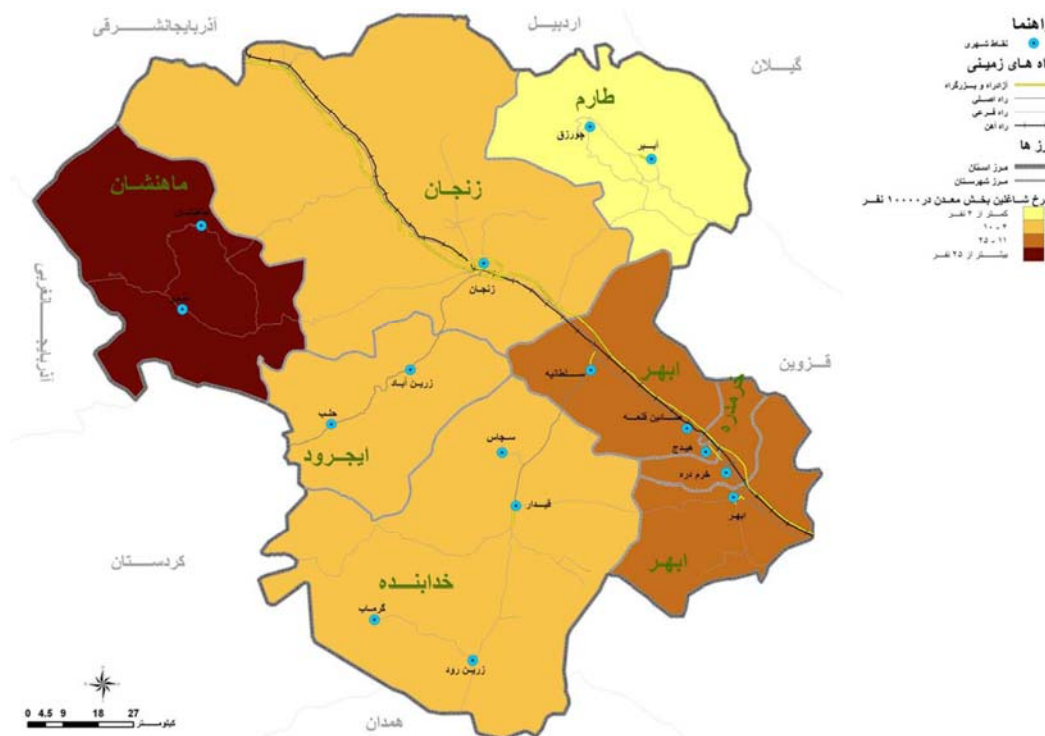

طارم کمترین میزان اشتغال در بخش معدن استان را دارد. بررسی نرخ شاغلین فعال در معادن استان زنجان در هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت در شهرستان‌های استان نشان می‌دهد، بیش‌ترین نرخ فعالیت در شهرستان ماهنشان، با نرخ بیش از ۲۵ نفر در هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت و کمترین نرخ فعالیت در شهرستان طارم با نرخ کمتر از ۴ نفر در هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت وجود داشته است. نرخ شاغلین فعال در معادن دو شهرستان ابهر و خرمدره در حد بینابین و بین ۲۵-۱۱ نفر در هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت بوده است و در شهرستان زنجان، ایچرود و خدابنده نرخ شاغلین فعال در بخش معدن به نسبت جمعیت، ۴-۱۰ نفر در هر ۱۰۰۰۰ نفر بوده است.

این موضوع نشان می‌دهد با وجود تعداد معادن فعال بیشتر در شهرستان زنجان، به نسبت جمعیت ساکن در این شهرستان تعداد شاغلین فعال در بخش معدن بسیار اندک است و جمعیت متناسب با توان معدنی این شهرستان در بخش معدن مشغول به کار نشده است و این بیانگر عدم تعادل بین ظرفیت‌های معدنی شهرستان‌های استان و تعداد شاغلین معدنی آنهاست.

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، بیش‌ترین شاغلین بخش معدن استان در شهرستان ماهنشان اشتغال دارند که این موضوع از عدم تعادل در ترکیب اشتغال این شهرستان حکایت دارد. به نظر می‌رسد، این موضوع با توجه به سایر توان‌های توسعه اقتصادی این شهرستان نیاز به تأمل و بازنگری دارد و ضرورت دارد تا سایر بخش‌های اقتصادی دارای توسعه در این شهرستان (با توجه به مهاجر فرست بودن سکونتگاه‌های روستایی شهرستان) متناسب با بخش معدن مورد حمایت قرار گرفته و توسعه یابد. نرخ شاغلین فعال در معادن استان زنجان در هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت در شهرستان‌های استان در نقشه‌ی شماره ۲۳ نمایش داده شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۲- نرخ شاغلین فعال در معادن استان زنجان به تفکیک شهرستان (در ۱۰۰۰۰ نفر)

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۱-۴- عدم تعادل‌های موجود در بخش خدمات و بازرگانی**۵-۳-۱-۴-۱- عدم تعادل در تعداد و نوع واحدهای صنفی استان**

بر اساس قانون نظام صنفی به منظور شناسایی واحدهای صنفی که در زمینه‌ی امور مربوط به عمده فروشی و خرده فروشی و انجام خدمات تعمیر وسایل نقلیه و کالاها و خدمات کسب و کار، هتل‌داری و رستوران‌داری و همچنین امور تولیدی صنفی که میزان تولید آنها محدود می‌باشد، پروانه کسب صادر می‌گردد. پایین بودن سهم ۴/۱۴ درصدی صنوف تولیدی استان نسبت به کشور و بالا بودن ۶/۳۷ درصدی صنوف توزیعی استان به کشور و همچنین پایین بودن ۴/۲۱ درصدی صنوف خدماتی استان به کشور به عنوان نقطه‌ی ضعف و نشانه سوق سرمایه‌ها به فروشنده‌گی و خرید و فروش و نوعی عدم تعادل در بخش خدمات بازرگانی است که باید در سال‌های آتی با برنامه‌ریزی لازم این نسبت معکوس شود. در این میان بالا بودن ۱/۹۸ درصد صنوف خدمات فنی استان نسبت به کشور نقطه قوت استان است.

در جدول شماره‌ی ۲۳ تعداد اتحادیه‌های صنفی استان زنجان از سال ۸۳-۱۳۷۹ گنجانده شده است و در جدول شماره‌ی ۲۴ تعداد واحدهای صنعتی دارای پروانه کسب استان و کشور در سال ۱۳۸۴ آورده شده است.

جدول شماره‌ی ۲۳- تعداد اتحادیه‌های صنفی استان زنجان از سال ۸۳-۱۳۷۹

سال				
۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹
۱۵۹	۱۶۶	۱۶۴	۱۶۰	۱۳۵۴
تعداد اتحادیه‌های صنفی استان زنجان				

مأخذ: اداره کل بازرگانی استان زنجان، ۱۳۸۶

جدول شماره‌ی ۲۴- آمار واحدهای صنفی دارای پروانه‌ی کسب کشور و استان زنجان در سال ۱۳۸۴

جمع	توزیعی	خدماتی	خدمات فنی	تولیدی	
۱۶۰۲۶۲۶	۷۵۷۱۵۴	۲۴۰۱۲۱	۳۳۰۶۴۹	۲۷۴۷۰۲	کشور
۲۷۲۲۰	۱۴۵۹۳	۲۹۳۱	۶۱۵۶	۳۵۴۰	استان
۱/۷۰	۱/۹۳	۱/۲۲	۱/۸۶	۱/۲۹	نسبت سهم استان در کشور
%۱۰۰	۵۳/۶۱	۱۰/۷۷	۲۲/۶۲	۱۳	نسبت سهم از استان (درصد)
%۱۰۰	۴۷/۲۴	۱۴/۹۸	۲۰/۶۴	۱۷/۱۴	نسبت سهم از کشور
۰	۶/۳۷	(۴/۲۱)	۱/۹۸	(۴/۱۴)	تفاوت

مأخذ: اداره کل بازرگانی استان زنجان، ۱۳۸۶

۵-۳-۱-۴-۲- عدم تعادل رشد بخش صادرات متناسب با فعالیت‌های اقتصادی استان

بی‌شک توسعه‌ی صادرات نیازمند توسعه تجارت خارجی و توسعه‌ی روابط اقتصادی در سطح بین‌المللی است. هدف از توسعه صادرات نیل به توسعه‌ی پایدار از طریق رشد اقتصادی مداوم، ایجاد فرصت‌های پایدار اشتغال، درآمدزایی مستمر، ارتقاء سطح زندگی و رفاه مردم و در نهایت نیل به توسعه پایدار است. اندیشمندان پیش نیازهای اصلی توسعه‌ی صادرات را فراهم‌سازی بستر

رقابت در محیط کسب و کار، افزایش تولید کالاهای مناسب صادرات، بهبود رفتار و عملکرد نهادهای متولی صادرات در پهنه‌ی سرزمین، توسعه زیرساخت‌ها و خدمات پشتیبان تولید و رفع موانع و محدودیت‌های ساختاری، سازمانی و در بعضی موارد قوانین مربوط به آن می‌دانند. در این میان ارتقاء کیفیت کالاهای تولیدی همزمان با کاهش هزینه‌ها و تولید کالاهای قابل رقابت، نقش زیادی در روند توسعه صادرات ایفا می‌کند.

بررسی عملکرد صادرات کالا در استان نشان می‌دهد، میزان صادرات استان متناسب با ظرفیت‌های مناسب تولید استان در بخش‌های مختلف اقتصادی آن نیست. بررسی آمارهای موجود در خصوص صادرات استان در سال‌های ۸۳-۱۳۷۹ نشان می‌دهد، میانگین رشد صادرات استان در سال‌های ۸۴-۱۳۷۹ معادل ۹/۷۵ بوده است که این میزان در مقایسه با میانگین رشد صادرات کشور (۲۲/۵ درصد) به میزان ۱۲/۷۵ درصد پایین‌تر است.

از مهم‌ترین دلایل پایین بودن رشد صادرات استان در مقایسه با کشور می‌توان به عوامل زیر اشاره کرد:

- عدم رشد صادرات خدمات فنی و مهندسی؛
- صادرات بخشی از تولیدات استان از سایر گمرکات کشور؛
- صادرات بخشی از تولیدات استان توسط تجار حرفه‌ای سایر استان‌ها؛
- عدم گسترش صنایع بسته بندی و تبدیلی در استان؛
- عدم وجود صنایع پتروشیمی در استان که در سال‌های اخیر به دلیل افزایش قیمت نفت، نرخ صادراتی آن نیز افزایش یافته و سهم تعدادی از استان‌ها در کل صادرات افزایش و بالعکس موجب تنزل سهم استان‌های فاقد صنعت مذکور گردیده است.

۵-۳-۱-۴-۳- پایین بودن میزان تولیدات قابل صادرات

جمع کل صادرات استان در سال‌های ۸۴-۱۳۷۹، ۵۳۶/۸۵۲/۱۳۰ دلار بوده است که از این مقدار به ترتیب صنعت با ۱۶۸/۶۱۷/۷۱۷ دلار و معدن و فلزات با ۱۲۱/۵۶۵/۵۴۴ دلار به ترتیب با ۲۲/۵ و ۳۱/۳ درصد بیش‌ترین سهم صادرات برنامه‌ی سوم را به خود اختصاص داده‌اند.

ارقام مهم محصولات صنعتی به ترتیب ترانس‌های قدرت، سیم و کابل، محصولات نساجی و مواد غذایی و اقلام مهم معدنی کنسانتره سرب و روی و شمش روی بوده که نشان‌گر رشد روز افزون این صنعت در استان بوده است. افزایش چشمگیر قیمت‌های جهانی روی نیز در سال‌های اخیر موجب افزایش قابل توجه میزان ارزش صادرات روی و کنسانتره استان شده است. به گونه‌ای که میزان صادرات مواد معدنی استان که یک ماده‌ی انحصاری در کشور می‌باشد، در سال‌های بعد نیز به اوج خود رسیده و بالغ بر ۵۹

میلیون دلار گردیده است. کاهش صادرات در سال ۱۳۸۳ را می‌توان ناشی از مسایل سیاسی و در روابط با سایر کشورها که به دنبال تغییرات مدیریتی کشور صورت گرفته است، در نظر گرفت. به نظر می‌رسد باید در سال‌های آینده صدور مواد فرآوری شده و پایین دستی صنایع گالوانیزاسیون و غیره جایگزین صدور حجم عظیمی از مواد معدنی شود تا صادرات این محصول موجب افزایش اشتغال و ارزش افزوده در این بخش گردد.

۵-۳-۱-۴- عدم تعادل بین جاذبه‌های گردشگری و امکانات و تسهیلات مرتبط با گردشگری

جاذبه‌های گردشگری استان زنجان به صورت یکنواخت توزیع نشده‌اند و در واقع می‌توان گفت که توزیع فضایی جاذبه‌های استان در شهرستان‌ها، تابع شرایط کلیماتولوژیک، توپوگرافی و موقعیت سیاسی و اداری، صنعتی، خدماتی و بهداشتی هر یک از شهرستان‌های استان است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، شهرستان زنجان ۳۹ درصد کل جاذبه‌های استان را در خود دارد و از این نظر دارای بیش‌ترین سهم از استقرار عناصر لازمه‌ی فعالیت‌های گردشگری است و به ترتیب شهرستان‌های خدابنده ۱۴ درصد، خرمدره و ابهر هر کدام ۱۳ درصد، ایجرود ۱۱ درصد، ماهنشان ۷/۱ درصد و طارم ۳/۶ درصد جاذبه‌های گردشگری را در خود جای داده‌اند. بنابراین شهرستان زنجان از نظر جاذبه‌های گردشگری در صدر شهرستان‌های استان قرار دارد. خدابنده و خرمدره در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند و ایجرود و طارم نیز در رتبه‌های آخر جدول قرار دارند.

جاذبه‌های انسان‌ساخت استان زنجان ۳۴ درصد از کل جاذبه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند و تابعی از تحولات تاریخی، محصولات تجاری و مبادلات بازرگانی و نیازهای فراغتی شهروندان استان هستند. متأسفانه جاذبه‌های انسان‌ساخت در نواحی روستایی و کوچ‌نشین استان توسعه نیافته است و این جاذبه‌ها در مراکز جمعیتی شهری استقرار یافته و جانمایی شده‌اند. ۷۳/۷ درصد از عناصر مستقر بر روی زمین که در زمره‌ی جاذبه‌های انسان‌ساخت محسوب می‌شوند، در شهرستان زنجان واقع شده‌اند و شهرستان‌های ایجرود ۱۵/۸ درصد و خدابنده ۱۰/۵ درصد از کل جاذبه‌های انسان‌ساخت استان را در خود دارند، اما سایر شهرستان‌های استان در زمینه‌ی جاذبه‌های انسان‌ساخت، توانایی درخوری که قابل ذکر و محاسبه در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه‌ی گردشگری استان باشد، ندارند.

تسهیلات و خدمات اقامتی به سه بخش اقامتگاه‌های رسمی، اقامتگاه‌های رسمی دولتی و عمومی و اقامتگاه‌های غیررسمی تقسیم می‌شوند، که در بخش اقامتگاه‌های رسمی، هتل‌ها، هتل آپارتمان‌ها و مهمانپذیرها قرار دارند و در بخش اقامتگاه‌های رسمی دولتی و عمومی مکان‌های اقامتی دولتی و زائرسراها قرار دارند و در بخش اقامتگاه‌های غیررسمی خانه‌های اجاره‌ای، ویلاها، باغ‌ها و کمپینگ‌ها قرار دارند.

طبق داده‌های بانک اطلاعاتی واحد نظارت سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان زنجان، ۱۶ مهمانپذیر و ۵ هتل در استان زنجان وجود دارد. در جدول شماره ۲۵ خلاصه‌ای از ظرفیت پایه سه گروه اصلی واحدهای اقامتی استان زنجان نشان داده شده است:

بررسی تأسیسات اقامتی استان بیانگر آن است، در حال حاضر استان زنجان با ۵ واحد هتل، ۰.۷٪ درصد از هتل‌های کشور را در خود جانی نموده است. در بخش مطالعات اقتصادی طرح جامع توسعه گردشگری استان زنجان، مسافران مقیم داخل هتل‌های این استان، رقمی معادل ۶۱۸۲۳ نفر بوده است و نشان می‌دهد سهم استان زنجان از کل تقاضای مؤثر گردشگران داخلی برای هتل‌های کشور ۳ درصد بوده است. بنابراین استان زنجان رتبه‌ی شایسته‌ای از لحاظ آمار واحدهای اقامتی و به ویژه هتل در کشور ندارد و کیفیت ارائه خدمات مربوط به هتل‌ها نیز در این استان نسبت به برخی از استان‌های دیگر از شرایط خوبی برخوردار نیست.

جدول شماره ۲۵- ظرفیت واحدهای اقامتی ثبت شده در استان زنجان

نوع واحد	تعداد	تعداد اتاق	تعداد تخت
هتل	۵	۱۴۰	۲۵۱
مسافرخانه	۱۶	۲۱۹	۵۷۹
هتل آپارتمان	—	—	—
جمع	۲۱	۳۵۹	۸۳۰

مأخذ: طرح جامع گردشگری استان زنجان، ۱۳۸۳.

جدول شماره ۲۶- مهمانپذیرهای استان بر حسب درجه

نوع	تعداد کل	تعداد اتاق	تعداد تخت
درجه ۱	۱۰	۹۲	۲۸۴
درجه ۲	۲	۴۴	۱۰۳
درجه ۳	۴	۸۳	۱۹۲
مجموع	۱۶	۲۱۹	۵۷۹

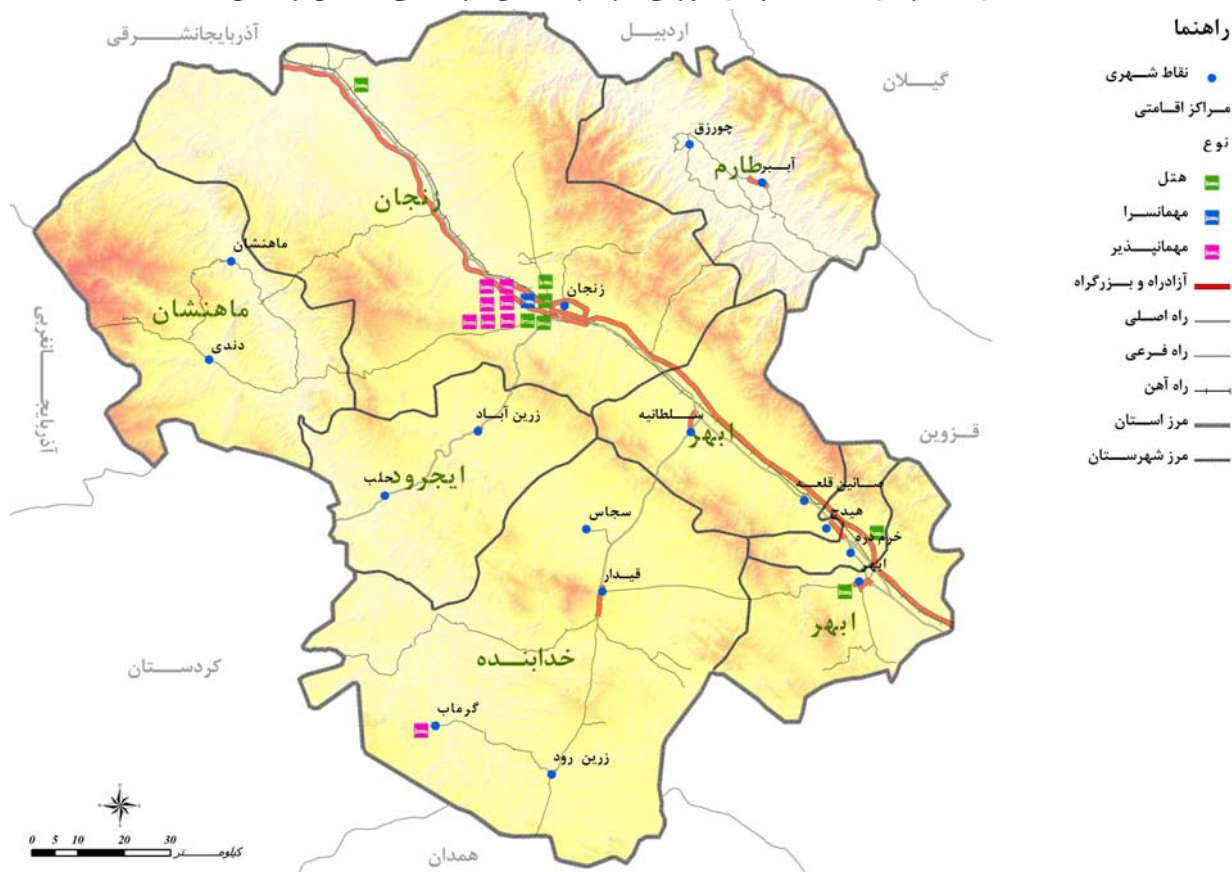
مأخذ: طرح جامع گردشگری استان زنجان، ۱۳۸۳.

همانگونه در جدول شماره ۲۶ نشان داده شده است، استان زنجان دارای ۱۶ مهمانپذیر است که ۶۲ درصد آنها درجه‌ی یک، ۱۳ درصد درجه‌ی دو و ۳۵ درصد درجه‌ی سه می‌باشند. میزان بالای مهمانپذیرهای درجه ۱ استان و دقت در سطح کیفی ارائه‌ی خدمات در این مراکز نشان می‌دهد، سیستم درجه‌بندی مهمانپذیرها در استان تابع استانداردهای رایج کشور نبوده و برخی از این واحدها شرایط دریافت درجه‌ی ۱ را ندارند و به نظر می‌رسد نیازمند درجه بندی مجدد و رعایت دقیق استانداردهای درجه‌بندی می‌باشد. بدین ترتیب بین جاذبه‌های گردشگری استان و امکانات و تسهیلات مورد نیاز بخش گردشگری تعادل و تناسبی دیده

نمی‌شود که نیاز به توجه، تأمل و بازنگری دارد. در نقشه‌ی شماره‌ی ۲۴ نحوه‌ی توزیع مراکز اقامتی استان نمایش داده شده است و نشان می‌دهد، بالاترین تمرکز این مراکز در شهر زنجان است و سایر شهرهای استان کمترین سهم را از این مراکز دارند.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۳- نحوه‌ی توزیع مراکز اقامتی در سطح استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۱-۴-۵- عدم تعادل در ارزش مرکزیت بخش خدمات

رتبه‌بندی شبکه‌ی سکونتگاهی شهری استان براساس شاخص مرکزیت بیانگر نقش مسلط شهر زنجان نسبت به دیگر نقاط سکونتگاهی استان است؛ چرا که بر اساس محاسبات مربوط به شاخص مرکزیت این شاخص برای شهر زنجان ۲۳۲۸/۷۹ به عنوان شهر رتبه‌ی اول از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی در بین سکونتگاه‌های شهری استان و برای شهر حلب برابر ۱۵/۱۳ به عنوان پایین‌ترین رده از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی می‌باشد.

ارقام حاصل محاسبه ارزش مرکزیت در شهرهای استان نشان می‌دهد، در بخش مربوط به خدمات آموزشی شهر زنجان با وجود ۱۱ مهد کودک، ۸۷ آمادگی، ۱۱۶ دبستان، ۹۵ مدرسه راهنمایی، ۷۳ دبیرستان، ۳۵ مرکز پیش‌دانشگاهی، ۲۶ مرکز فنی و حرفه ای و ۷ مرکز آموزش عالی، حائز رتبه‌ی اول شده است. از سویی به لحاظ نبود این خدمات در شهرهایی چون: چورزق، هیدج، زرین

آباد، دندی و سجاس سبب شده تا این شهرها از نظر ارزش مرکزیت در پایین‌ترین رتبه نسبت به سایر شهرهای استان قرار گیرند. در این میان دو شهر ابهر و خرمدره بعد از شهر زنجان دارای بیش‌ترین خدمات از این حیث بوده‌اند.

نکته‌ی مهم دیگر این که این ویژگی در سایر بخش‌های خدمات شهری استان نیز حاکم است. با این تفاوت که برخی بخش‌های خدماتی چون مراکز انتشاراتی، فنی، فرهنگی، اقامتگاه‌های شهری، امکانات فرهنگی و برخی امکانات و تسهیلات شهری در شهرهای کوچک اندامی چون حلب، زرین‌آباد و هیدج به لحاظ نبود و کمبود این خدمات وضعیت نسبت به بخش خدمات آموزشی یا بهداشتی وضعیت بسیار نامطلوب‌تر است.

همانگونه که ارقام جدول شماره‌ی ۲۷ نشان می‌دهد، در بخش خدمات آموزشی، مراکز آموزش عالی با ارزش مرکزیتی معادل ۶/۶۷ با ارزش‌ترین خدمات از لحاظ سلسله مراتب و مرکزیت است.

در بخش تأسیسات و تسهیلات و امکانات شهری پمپ بنزین با ۴/۳۵، در بخش امکانات حمل و نقل شهری اتحادیه‌های صنفی، توزیعی و خدماتی با ۲/۴۴، در بخش مراکز خدمات شهری ایستگاه‌های آتش‌نشانی با ۷/۱۴، در بخش امکانات بهداشتی بیمارستان با ۹/۰۹، در بخش امکانات فرهنگی و هنری مجتمع فرهنگی با ۲۵، در بخش آژانس‌های مسافرتی و معاملاتی آژانس مسافرتی با ۴/۵۴، در بخش اقامتگاه‌های شهری، هتل با ۱۶/۶۷، در بخش مراکز انتشاراتی روزنامه‌فروشی با ۸/۳۳ و در بخش خدمات بازرگانی، مراکز عمده‌فروشی با ارزش مرکزیتی معادل ۱/۳۰، پراهمیت‌ترین خدمات در سطح استان محسوب می‌شوند.

در مجموع خدمات بهداشتی و درمانی با ارزش مرکزیتی معادل ۱۲۵/۵۲ پر اهمیت‌ترین بخش و بخش خدمات بازرگانی با ارزش مرکزیتی معادل ۱/۳۰ کم اهمیت‌ترین بخش به لحاظ ارزش مرکزیت و تفاوت در سطح خدمات رسانی بین شهرهای استان محسوب می‌گردند. در جدول شماره‌ی ۲۷ مجموع ارزش مرکزیت هر بخش خدماتی در استان ذکر شده است.

جدول شماره‌ی ۲۷- محاسبه‌ی ارزش مرکزیت مجموع زیر بخش‌های خدمات در شهرهای استان زنجان

بخش	مجموع ارزش مرکزیت (حاصل از مجموع زیر بخش‌ها)
خدمات آموزشی	$۶/۲۵+۰/۶۴+۰/۴۶+۰/۴۹+۰/۶۱+۱/۲۵+۱/۳۵+۶/۶۷=۱۷/۷۲$
تأسیسات و تسهیلات و امکانات شهری	$۱۲/۵+۱/۸۲+۰/۰۸+۰/۶۲+۵+۰/۳۸+۴/۳۵=۲۴/۷۵$
امکانات حمل و نقل شهری	$۲۰+۹/۰۹+۲/۴۴=۳۱/۵۳$
مراکز خدمات شهری	$۱۲/۵+۷/۱۴+۱۰۰=۱۱۹/۶۴$
امکانات بهداشتی درمانی	$۹/۰۹+۴/۵۴+۱۰۰+۴/۱۷+۳/۳۳+۳/۱۲+۱/۱۰+۰/۱۷=۱۲۵/۵۲$
امکانات فرهنگی و هنری	$۵/۲۶+۲۰+۲۵+۳/۳۳=۵۳/۵۹$
آژانس‌های مسافرتی و معاملاتی	$۴/۵۴+۰/۹۳=۵/۴۷$
اقامتگاه‌های شهری	$۱۶/۶۷+۴/۵۴+۲/۹۴=۲۴/۱۵$
مراکز انتشاراتی، فنی و فرهنگی	$۴/۷۶+۱/۳۳+۵/۲۶+۱۱/۱۱+۸/۳۳=۳۰/۷۹$
خدمات بازرگانی	۱/۳۰

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

این شاخص از مجموع حاصل ضرب تعداد کارکردها در اندازه مرکزیت آن کارکرد بدست می‌آید. هر چه عدد یا وزن این شاخص بالاتر باشد، رتبه آن نیز بالاتر خواهد بود. در محاسبه‌ی شاخص مرکزیت برخلاف شاخص ارزش مرکزیت که نیاز به استخراج تعداد و نوع خدمات هر شهر ندارد، نخست باید تعداد و انواع خدمات برای یک شهر تعیین و مشخص گردد، سپس تعداد هر نوع خدمت به صورت انتزاعی برای یک شهر محاسبه گردد. بدین ترتیب امکان محاسبه شاخص مرکزیت هر شهر فراهم می‌گردد. با بررسی نحوه‌ی توزیع خدمات در سکونتگاه‌های شهری استان جدول شاخص مرکزیت محاسبه و نتایج آن در جدول شماره‌ی ۲۸ درج شده است.

ارقام جدول یادشده کماکان بیانگر نقش مسلط شهر زنجان نسبت به دیگر شهرهای استان می‌باشد، به گونه‌ای که از این منظر نیز شهر زنجان بالاترین رتبه را در سلسله مراتب خدمات‌رسانی استان داراست. در مرتبه‌ی بعد و با فاصله‌ای قابل توجه از نظر خدمات‌رسانی شهر ابهر و سپس شهرهای خرمدره و قیدار قرار گرفته‌اند. در این میان شهر حلب در پایین‌ترین رده از نظر سلسله مراتب خدمات‌رسانی در بین سکونتگاه‌های شهری استان قرار دارد.

به طور کلی سطح‌بندی نهایی شهرهای استان بر مبنای شاخص مرکزیت خدماتی به شرح جدول ذیل می‌باشد:

جدول شماره‌ی ۲۸- سطح‌بندی نقاط شهری استان زنجان بر مبنای شاخص مرکزیت خدمات

نام شهر	شاخص مرکزیت خدماتی	سطح
زنجان	بیشتر از ۱۰۰۰	سطح اول
ابهر	۵۰۰-۱۰۰۰	سطح دوم
خرمدره - قیدار	۳۰۰-۵۰۰	سطح سوم
آبیر - سلطانیه - هیدج	۱۰۰-۳۰۰	سطح چهارم
ماه‌نشان - صابین قلعه - گرماب - سجاس - زرین آباد	۴۰-۱۰۰	سطح پنجم
دندی - زرین رود - چورزق - حلب	کمتر از ۴۰	سطح ششم

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

اگر نسبت شاغلین خدمات هر شهر به کل شاغلین شهری این بخش در استان را به عنوان شاخص مرکزیت خدماتی محسوب کنیم، در آن صورت خواهیم دید که این شاخص تا چه اندازه تحت تأثیر سلسله مراتب نظام تقسیماتی کشوری قرار می‌گیرد. این شاخص از نسبت شاغلین بخش خدمات یک شهر به کل شاغلین خدمات کل نقاط شهری یک منطقه بدست می‌آید. براساس نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سهم بخش خدمات از کل شاغلین نقاط شهری استان ۵۵/۲ درصد می‌باشد که نشانگر وابستگی شدید شهرهای استان به بخش خدمات و به عبارتی مازاد ملی حاصل از نفت است.

۵-۳-۱-۴-۶- عدم تعادل بین جایگاه استان در بخش حمل و نقل و امکانات موجود در این بخش

شهرهای مهم استان شامل شهر زنجان، خرمدره، هیدج، صابین قلعه و سلطانیه در حاشیه‌ی محور ترانزیت قرار گرفته‌اند. با وجود موقعیت ویژه استان به لحاظ عبور شریان‌های اصلی ارتباطی و حجم قابل توجه بار و مسافر ورودی و خروجی به استان که برخی از محموله برون کشوری است و براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، هیچ شرکت حمل و نقل بین‌المللی در استان زنجان فعال نیست. همچنین در زمینه‌ی حمل و نقل مسافر در سطح بین‌المللی نیز استان زنجان هیچ‌گونه فعالیتی ندارد، بنابراین سهم استان زنجان از حمل و نقل بین‌المللی بار و مسافر صفر است. همچنین در سال ۱۳۸۵ در مجموع ۶۰ هزار دستگاه کامیون از مبدأ زنجان به مقصد استان‌های همجوار کالا و بار حمل نموده‌اند. در نقطه‌ی مقابل ۹۷ هزار دستگاه کامیون از استان‌های مجاور به مقصد سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان بار حمل نموده‌اند. در مجموع در سال ۱۳۸۵، ۶۳۸ هزار تن کالا به استان‌های همجوار صادر شده است.

همچنین وضعیت توپوگرافی و توزیع فضایی پستی و بلندی‌ها و ناهمواری‌ها در الگوهای جابه‌جایی بار و مسافر در سطح استان تأثیر قابل توجهی داشته است. بی‌شک این خصیصه تحت تأثیر نحوه‌ی توزیع سکونتگاه‌های شهری و روستایی در استان و نحوه‌ی توزیع فعالیت‌های مختلف کشاورزی، دامپروری، صنعت، معدن و خدمات و بازرگانی در سطح استان معنا پیدا می‌کند. در نهایت این که بیش‌ترین جابه‌جایی بار و مسافر در سطح استان جاده‌ای و زمینی است و ۹۷/۷۵ درصد این جابه‌جایی‌ها توسط ناوگان زمینی انجام می‌گیرد.

لازم به ذکر است، استان زنجان دارای خط راه آهن اصلی به طول ۱۹۳ کیلومتر اصلی و ۳۳/۷۵ کیلومتر راه آهن فرعی و مانوری و ۸/۶ کیلومتر صنعتی و تجاری و تعداد ۱۲ ایستگاه است. خطوط ریلی استان مانند راه‌های زمینی و آزادراه‌ها جهت جنوب‌غربی- شمال‌شرقی دارد و به سمت شرق، غرب، جنوب و شمال استان راه ندارد. گرچه با توجه به وجود فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و معادن غنی در پهنه‌ی استان، ایجاد خطوط ریلی و تأمین خدمات ریلی برای واحدهای صنعتی و به ویژه معادن استان ضروری است. نتیجه این که رشد خطوط ریلی در استان متناسب با رشد کلی استان نبوده است. با توجه به آمار جابه‌جایی مسافر و کالا از طریق خطوط ریلی و مقایسه آن با جاده‌ها ملاحظه می‌گردد که سهم ناچیزی از این جابه‌جایی‌ها مربوط به خطوط ریلی (به ویژه در بخش حمل کالا)، می‌باشد که این خود عدم تعادل در جابه‌جایی بار و مسافر براساس نوع راه در سطح استان را نشان می‌دهد. از طرف دیگر به لحاظ این که خطوط ریلی از نظر ایمنی بسیار بالاتر از راه‌های زمینی است، لزوم گسترش خطوط ریلی و استفاده از پتانسیل موجود خطوط ریلی استان و دو خطه کردن مسیر زنجان، تهران ضروری به نظر می‌رسد.

۵-۳-۱-۴-۷- توزیع نامتعادل امکانات زیربنایی و خدمات پشتیبان تولید

الگوی توزیع شبکه‌ی زیربنایی در سطح استان در دو دهه‌ی اخیر در شکل‌گیری الگوی سکونت و فعالیت و استقرار جمعیت در دو دهه‌ی اخیر تأثیر بسزایی داشته است. از یک سو استقرار صنایع، کارخانجات و فعالیت‌های صنعتی تا حد زیادی تحت تأثیر این الگو قرار گرفته است که این امر بیانگر وابستگی شدید واحدهای صنعتی به شبکه‌های زیربنایی استان بوده است. از سوی دیگر وجود این شبکه باعث جذب سرمایه و جمعیت بیش‌تر در این محور و در حاشیه قرار گرفتن سایر مناطق استان از نظر استقرار جمعیت و فعالیت بوده است که خود منجر به نوعی عدم تعادل و توازن در استقرار فعالیت‌ها و جمعیت‌پذیری نامتوازن سکونتگاه‌های شهری و روستایی در سطح استان شده است.

مهم‌ترین ویژگی سازمان فضایی امکانات زیربنایی و فعالیت‌های صنعتی و خدماتی استان رشد خطی این مراکز در محور راه ترانزیت و مسیر آزادراه قزوین، زنجان است و تمرکز بیش‌تر آنها در پیرامون سه سکونتگاه شهری مهم استان یعنی شهرهای زنجان، ابهر و خرمدره است. این موضوع بیانگر توسعه ناموزون و عدم تعادل فضایی امکانات، فعالیت‌ها و عرضه خدمات پشتیبان تولید در محدوده استان است. ویژگی مهم شبکه زیربنایی و زیرساختی استان آن است که به صورت نواری از جنوب‌شرق استان به سمت شمال‌غرب کشیده شده است و استان را به دو نیمه‌ی شمالی و جنوبی تقسیم کرده است و این توسعه خطی که بیش‌تر برای اتصال مرکز کشور به شمال‌غرب کشیده شده است و نشان دهنده‌ی الگوی توسعه متمرکز و تأثیر سیاست‌های کلان ملی می‌باشد دارای حداقل شاخه‌های فرعی به بخش‌های داخلی استان است. از جمله این که سایر مناطق استان از داشتن آزادراه، خطوط ریلی و خطوط انتقال انرژی محروم یا توسعه این خطوط در حداقل می‌باشد. علاوه بر این بررسی پراکندگی واحدهای صنعتی بر حسب کارکنان نشان می‌دهد، همه‌ی واحدهای صنعتی بالای ۵۰۰ نفر کارکن و بیش‌تر در محور آزادراه قزوین- زنجان استقرار یافته‌اند و قسمت عمده‌ی واحدهای زیر ۵۰۰ نفر کارکن نیز در این مسیر قرار دارند، تعداد معدودی از واحدهای صنعتی در مناطق اطراف خدابنده، ماهنشان و ایجرود مکان‌یابی شده است، ضمن این که شهرستان‌های یاد شده فاقد واحدهای صنعتی بزرگ می‌باشد و تنها چند واحد صنعتی متوسط و کوچک در این شهرستان‌ها قرار گرفته است. شهرستان طارم و بخش شمالی استان فاقد واحدهای صنعتی اعم از بزرگ، متوسط و کوچک می‌باشد. این امر حکایت از عدم تعادل فضایی شدید در استقرار فعالیت‌های صنعتی در سطح استان زنجان دارد، نکته حائز اهمیت دیگر این که در درون سه شهرستان زنجان، خرمدره و ابهر که بیش‌ترین تعداد واحدهای صنعتی استان را در خود جای داده‌اند نیز توزیع فضایی واحدهای صنعتی الگویی ناموزون دارد و استقرار صنایع به تبع الگوی استقرار راه و زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی در این سه شهرستان از رشدی خطی البته در مقیاس کوچک‌تر از استان برخوردار است.

این توزیع ناموزون تحت تأثیر ویژگی‌های جغرافیایی منطقه، مزیت‌های نسبی موجود در این محدوده و از همه مهم‌تر عبور کریدور بین‌المللی تهران، تبریز، ترکیه و آزادراه قزوین- زنجان از این محدوده و قرارگیری مهم‌ترین زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی در این بخش از استان است که سبب شکل‌گیری الگوی خطی متعادل از نظر فعالیت‌های صنعتی در استان شده است. همان‌طور که در نقشه‌ی شماره‌ی ۲۵ توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط گازرسانی در سطح استان زنجان ملاحظه می‌گردد، خط اصلی این شبکه منطبق بر محور قزوین- زنجان- آذربایجان شرقی است و تنها استان کردستان به جز استان‌های قزوین و آذربایجان شرقی، از طریق خطوط لوله گاز به استان زنجان مرتبط شده است. به نظر می‌رسد جهت شکوفایی اقتصادی طارم، احداث خطوط انتقال گاز در پهنه استان، به طور کامل الزامی است و لازم است ظرفیت خطوط انتقال گاز در شهرستان‌های پیرامون (از قبیل خدابنده، ایجرود، ماهنشان و طارم) به حد استاندارد واحدهای صنعتی برسد تا جهش اقتصادی در کلیه مناطق امکان‌پذیر گردد.

همان‌طور که از نقشه‌ی شماره‌ی ۲۶ نحوه‌ی استقرار خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی در سطح استان زنجان ملاحظه می‌گردد، نفت خام از طریق استان قزوین با فاصله از کنار شهرهای ابهر، خرمدره، هیدج، صابین قلعه، سلطانیه و زنجان عبور کرده و به استان آذربایجان شرقی می‌رسد. فرآورده‌های نفتی نیز در همین مسیر و در مجاورت شهرهای فوق امتداد دارد و سایر شهرهای استان فاقد خطوط اصلی انتقال انرژی از لحاظ نفت و فرآورده‌های نفتی می‌باشند. همان‌گونه که ذکر گردید وضعیت خطوط فرآورده‌های نفتی نامناسب‌تر از خطوط لوله گاز از لحاظ پراکندگی در پهنه‌ی سرزمین است و با توجه به نیاز مبرم واحدهای صنعتی به این فرآورده‌ها توسعه خطوط فرآورده‌های نفتی در کلیه‌ی شهرهای استان ضروری است.

مناطق طارم و بخش‌های وسیعی از مناطق ماهنشان دارای طبقات ارتفاعی بالای ۲۰۰۰ متر بوده و محور قزوین- ابهر- خرمدره- زنجان، تبریز نیز با ارتفاعات بالای ۲۰۰ متر از شهرستان‌های ایجرود و خدابنده جدا شده است. به همین جهت علی‌رغم وجود مناطق کم ارتفاع در بخش جنوبی استان زنجان، به دلیل وجود فاصله از محور ذکر شده و وجود موانع کوهستانی، این مناطق از این امکانات محروم مانده است و ویژگی لازم را برای سرمایه‌گذاری‌های صنعتی از دست داده است. بنابراین جهت خروج از این بن بست و تعادل بخشی به توسعه مناطق مختلف استان نیاز است تا زیرساخت‌های ارتباطی حتی با وجود هزینه‌های کلان در این مناطق ایجاد شود.

همان‌طور که در نقشه‌ی شماره‌ی ۲۷ نحوه‌ی استقرار شبکه‌ی انتقال برق در سطح استان زنجان ملاحظه می‌گردد؛ شبکه‌ی خطوط ۲۲۰ و ۴۰۰ ولت از ۲ سمت زنجان به آذربایجان شرقی و زنجان به طارم و ابهر تقریباً در راستای هم قرار دارند اما در محور قزوین- ابهر- خرمدره- زنجان خطوط ۲۲۰ ولت و در مسیر زنجان- قیدار به همدان فقط خطوط ۴۰۰ ولت مستقر شده است. این

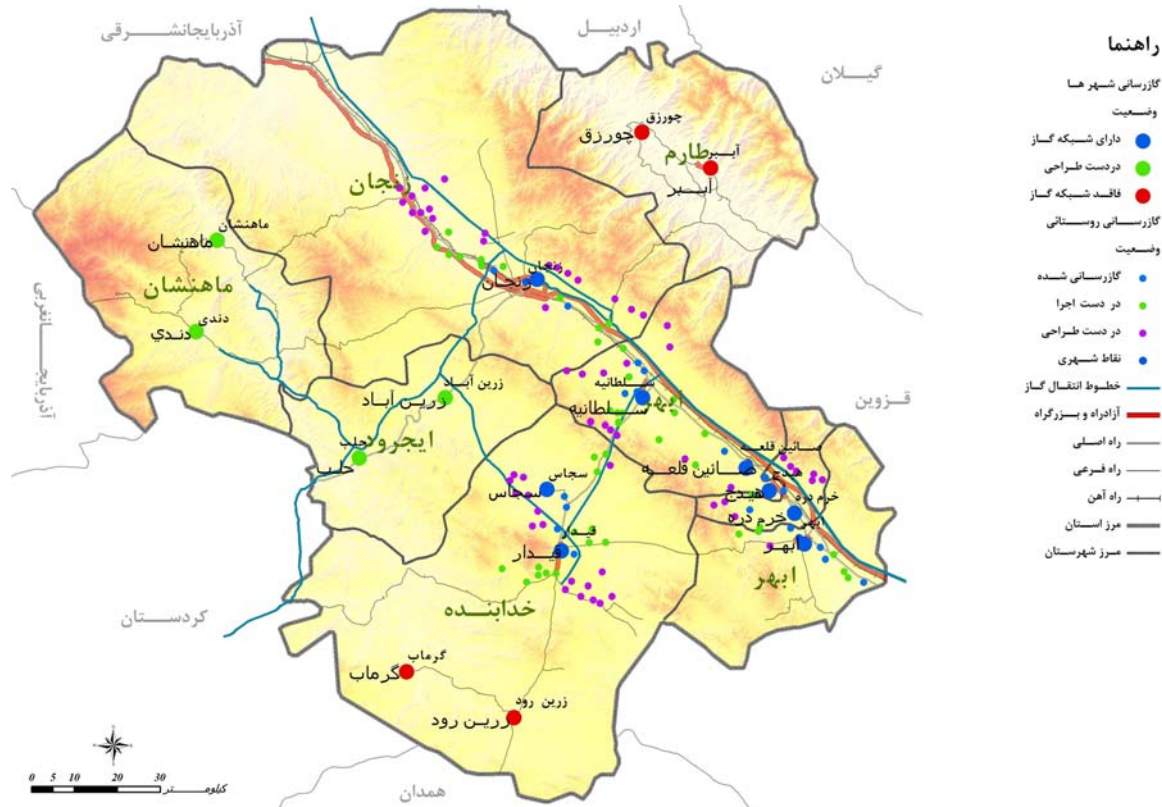

امر در وهله‌ی اول لزوم ایجاد شبکه‌ی انتقال برق و خطوط ۲۲۰ ولت از زنجان به قیدار را نشان می‌دهد و در وهله‌ی بعد بیانگر وجود نقاط ضعف و شکاف ارتباطی بین ۳ شهرستان ایجرود، ماهنشان و طارم از لحاظ عدم قرارگیری شبکه‌ی انتقال برق چه از لحاظ خطوط ۲۲۰ ولت و چه از لحاظ خطوط ۴۰۰ ولت می‌باشد.

به نظر می‌رسد بسیاری از عوامل زیرساختی استان جهت توسعه صنعتی آن بر محور قروین- ابهر- خرمدره- زنجان- تبریز واقع بوده و سایر شهرستان‌های استان از این زیر ساخت‌ها یا محروم هستند یا در سطح بسیار پایینی از دسترسی قرار دارند. سدها و منابع آب زیرزمینی، دسترسی به فرودگاه، شبکه انتقال دیتا (فیبرنوری)، شبکه‌های مخابراتی و اطلاعاتی، نیروگاه‌های در دست ساخت استان، مراکز تخلیه بار، شبکه‌ی انتقال برق، شبکه‌ی گازرسانی و دسترسی به خطوط انتقال فرآورده‌های نفتی از مهم‌ترین این زیرساخت‌ها هستند.

بنابراین مشخص می‌گردد که در سطح استان زنجان، رابطه‌ی مستقیم و متقابلی بین ساختار سکونتگاهی و شبکه زیرساخت‌های اصلی با شکل‌گیری و گسترش ساختار فضایی و صنعتی در استان وجود داشته است و گسترش این فضا در آینده نیز با توجه به ساختار فضایی طرح‌های صنعتی در دست ساخت بر محور زنجان- ابهر قرار گرفته و نیازمند توجه بیش‌تر جهت توزیع بهینه این امکانات در کل پهنه‌ی سرزمین است.

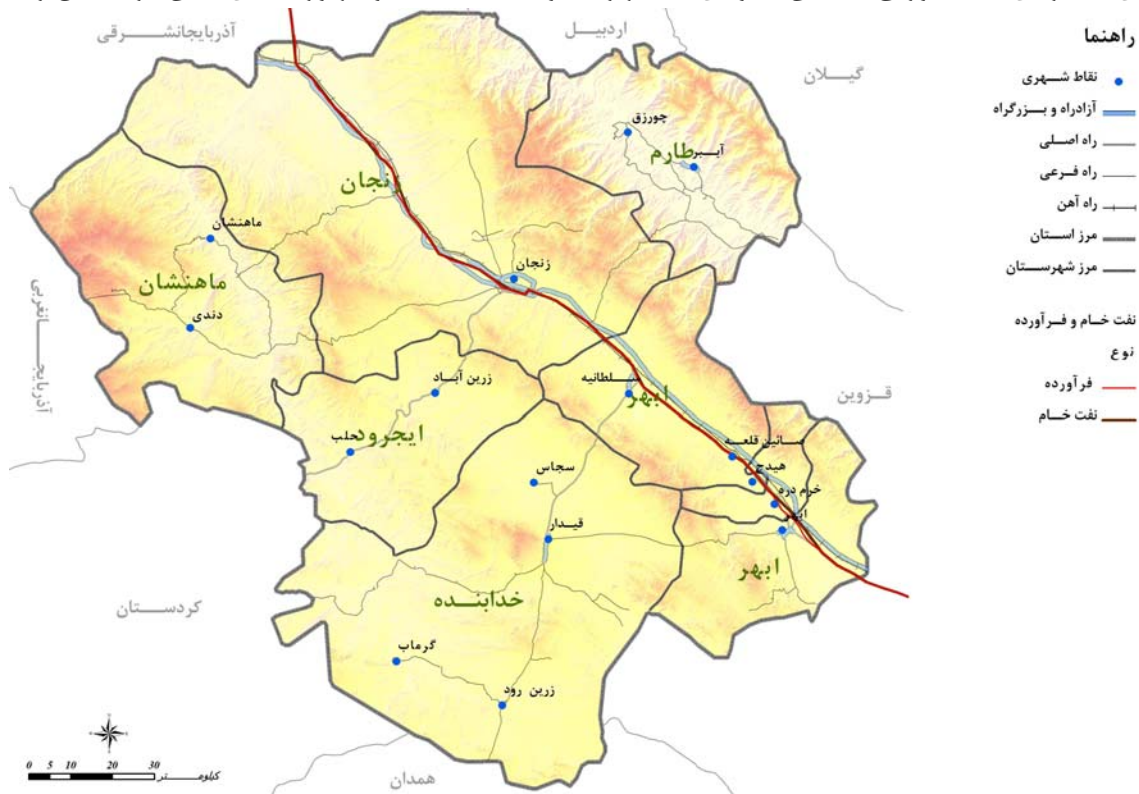
نقشه‌ی شماره‌ی ۲۴- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط گازرسانی در سطح استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

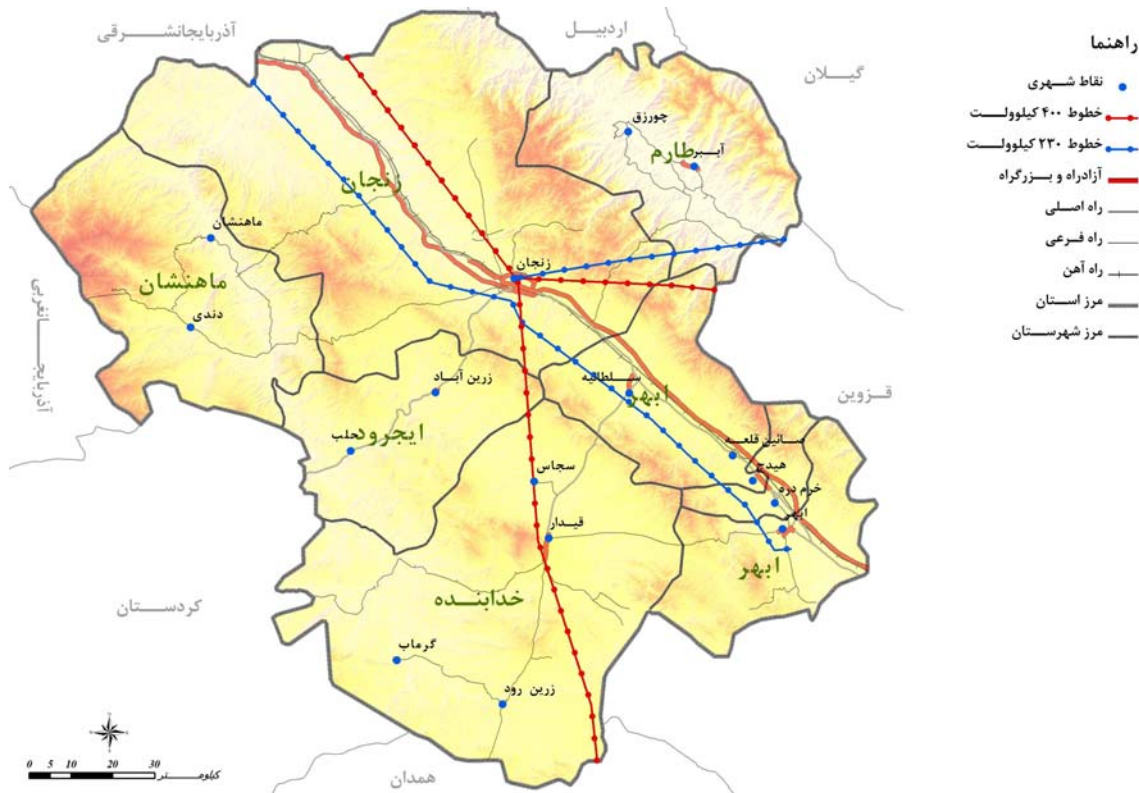

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۵- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار خطوط انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲۶- توزیع فضایی نحوه‌ی استقرار شبکه‌ی انتقال برق در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

همان گونه که در مبحث عدم تعادل های کشاورزی اشاره شد، بررسی میزان تناسب مراکز نگهداری محصولات کشاورزی و فرآورده های دامی استان نشان از ضعف شدید استان از نظر مراکز نگهداری محصولات کشاورزی و فرآورده های دامی شامل سیلو و سردخانه دارد. تنها یک سیلو در استان زنجان موجود است و دو سیلو نیز در دست احداث می باشد. تنها سیلوی در حال بهره برداری استان در نزدیکی شهر زنجان واقع شده است و ظرفیت آن تنها ۸۰۰۰ تن می باشد که به هیچ وجه تکافوی تولیدات کشاورزی استان را نمی دهد. همچنین در استان زنجان تنها ۸ سردخانه موجود است که از این ۸ واحد نگهداری تعداد ۷ واحد آن در مجاورت شهر زنجان، ابهر و خرمدره قرار گرفته است و در طول محور ارتباطی اصلی استان به شکل خطی گسترش یافته است. تنها سردخانه موجود خارج از این محدوده در شهرستان خدابنده و در شهر قیدار واقع شده است و سایر بخش های استان فاقد این مراکز می باشند.

به نظر می رسد تعداد محدود سیلو و سردخانه در استان زنجان و توزیع جغرافیایی تا حدی متمرکز آنها در شهرستان زنجان و ابهر نشان از ضعیف بودن زیرساخت های بازرگانی استان دارد. مهم این که استان زنجان از نظر فعالیت های کشاورزی و دامپروری و دیگر فعالیت های نیازمند امکانات و تجهیزات انبارداری و سردخانه های دارای توان بالایی است؛ لذا وجود فضا و زیرساخت های لازم جهت نگهداری کالا و سردخانه متناسب با این توان و با توجه به میزان تولیدات کشاورزی هر یک از شهرستان های استان یک ضرورت محسوب می شود. مهم تر این که توزیع فضایی زیرساخت های موجود در سطح استان متعادل نیست. به گونه ای که عمده ای این مراکز در مجاورت شهرهای بزرگ استان استقرار یافته اند. از سوی دیگر مناطق حاشیه ای و مراکز مهم تولید محصولات کشاورزی و باغی که عمدتاً فسادپذیر می باشند فاقد این مراکز و زیرساخت های پشتیبان تولید می باشند. با توجه به نسبت بالای فعالیت های کشاورزی و دامپروری در استان و این مهم که ۲۴ درصد ارزش افزوده اقتصادی استان از این محل تأمین می گردد، تعداد محدود سردخانه های استان و نبود سردخانه برای نگهداری محصولات غذایی و فرآورده های دامی در قطب های کشاورزی استان و از جمله در شهرستان طارم یک ضعف محسوب می شود که نیاز به توجه و بازنگری دارد (نقشه ی شماره ی ۲۷).

مجموع انبارهای استان زنجان ۶۳ واحد است که از این تعداد ۱۳ انبار در شهرستان زنجان واقع شده است؛ بنابراین بیشترین توزیع انبارهای استان زنجان در نیمه ی جنوبی شهرستان زنجان و در داخل شهر زنجان و پیرامون آن است. در شهرستان ابهر ۲۱ انبار واقع شده است که یک واحد آن انبار گندم متعلق به سازمان غله با ظرفیت ۱۰۰/۰۰۰ تن می باشد. ظرفیت مابقی انبارهای این شهرستان ۹۵۰۰ تن می باشد. شهرستان خدابنده دارای ۱۶ انبار به ظرفیت ۹۷۵ تن می باشد. مجموع انبارهای سه شهرستان طارم، ماهنشان و ایجرود ۱۲ فقره است که به ترتیب ۴ انبار در طارم، ۵ انبار در ماهنشان و ۳ انبار در ایجرود قرار گرفته است. این امر

نشان می‌دهد، توزیع فضایی بخش مهمی از انبارها و پرظرفیت‌ترین آنها در ۳ شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره است و سایر شهرستان‌ها از این نظر با کمبود مواجه هستند.

نکته‌ی مهم در توزیع فضایی نامتعادل این مراکز این که شهرستان‌های دارای پتانسیل بالا برای تولید محصولات زراعی، باغی و فراوری دامی استان فاقد سردخانه و مراکز نگهداری برودتی می‌باشند. از آن جا که عمده محصولات کشاورزی فسادپذیر هستند و حتی برای نگهداری محصولاتی نظیر غلات و حبوبات که فسادپذیر نمی‌باشند، نیاز به شرایط ویژه‌ای برای نگهداری است، متأسفانه در سطح استان مراکز نگهداری محصولات کشاورزی محدود و توزیع فضایی آنها متعادل نیست و فعالین در بخش کشاورزی استان ناگزیر به عرضه محصولات خود در بازار بلافاصله پس از برداشت محصول می‌باشند و به سبب عرضه هم‌زمان این محصولات در فصل برداشت و مازاد عرضه موجب کاهش قیمت محصولات در فصل برداشت می‌شود و همین امر موجب ضرر و زیان به کشاورزان استان می‌گردد. ضعف صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی و کمبود زیرساخت‌ها، مراکز نگهداری و سردخانه‌ها و سنتی بودن شیوه‌های بسته‌بندی، انبارداری و بازاریابی محصولات از جمله دلایل مهم بالا بودن ضایعات محصولات تولیدی کشاورزی در استان و همچنین کاهش درآمد سرانه روستائینان شاغل در بخش کشاورزی استان است. به عنوان نمونه در شهرستان طارم که قطب تولیدات کشاورزی استان محسوب می‌شود، مشکلات زیرساختی از جمله کمبود راههای ارتباطی مناسب، ضعف زیرساخت‌های بازرگانی جهت نگهداری و بسته‌بندی محصولات غذایی از جمله مشکلات اساسی این شهرستان است. مهم‌تر این که از نظر شاخص میزان فعالیت‌های صنعتی به ویژه صنایع تبدیلی این شهرستان در رده‌های آخر استان قرار دارد.

در مجموع ۳۱ درصد کشاورزان استان زنجان محصولات عمده‌ی تولیدی را در شهرستان خود به فروش می‌رسانند. این امر نشان می‌دهد که به طور متوسط ۶۹ درصد مازاد عرضه (کمبود تقاضا)، برای محصولات تولیدی بخش کشاورزی استان وجود دارد؛ بنابراین وجود زیرساخت‌های لازم از جمله سردخانه و وسایل مجهز حمل و نقل به منظور حمل محصولات به سایر استان‌های کشور ضروری است. گسترش صنایع تبدیلی با توجه به مزیت‌های نسبی شهرستان‌های مختلف در انواع محصولات زراعی و باغی می‌تواند در جلوگیری از اتلاف منابع و ایجاد ارزش افزوده بالا در بخش کشاورزی مؤثر باشد. غیر از شهرستان ماهنشان، تمامی شهرستان‌های استان بخشی از محصولات تولیدی خود را در همان شهرستان به فروش می‌رسانند. ۸۵/۷ درصد محصولات تولیدی شهرستان ماهنشان در دیگر شهرستان‌های استان به فروش می‌رسد.

۵-۳-۲- عدم تعادل‌های اجتماعی - فرهنگی

۵-۳-۲- عدم تعادل‌های اجتماعی - فرهنگی

۵-۳-۱- توزیع نامتعادل جمعیت در سطح استان و شهرستان‌ها

بررسی چگونگی توزیع جمعیت در استان زنجان آشکار می‌سازد که ساکنان این استان به طرز ناهمگون و نامتوازی در سطح استان و شهرستان‌های آن پراکنده شده‌اند. سهم چشم‌گیری از جمعیت (۸۰/۹ درصد)، در سه شهرستان زنجان (۴۷/۱ درصد)، خدابنده (۱۷/۱ درصد) و ابهر (۱۶/۷ درصد)، زندگی می‌کنند. به این ترتیب چهار شهرستان خرمدره (۶/۳ درصد)، طارم (۴/۶ درصد)، ماهنشان (۴/۴ درصد) و ایجرود (۳/۸ درصد) کمترین جمعیت را در خود جای داده‌اند و مجموع جمعیت ساکن در این چهار شهرستان کمتر از یک پنجم (۱۹/۱ درصد)، جمعیت استان است. این موضوع نشان از عدم تعادل در الگوی توزیع جمعیت در سطح استان دارد.

پراکندگی جمعیت در سکونتگاه‌های شهری از این هم ناهمگون‌تر است؛ زیرا ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری در تنها در نقطه شهری زنجان و ۱۸/۲ درصد آن در شهرهای ابهر، سلطانیه، صابین قلعه و هیدج ساکن هستند، در این میان ۸/۷ درصد جمعیت استان در شهر خرمدره و ۷/۳ درصد در شهرستان خدابنده (شهرهای قیدار، سجاس، گرماب و زرین‌رود) سکونت داشته‌اند. کمترین جمعیت شهری نیز در شهرستان‌های ماهنشان (۱/۴ درصد)، طارم (۱/۲ درصد) و ایجرود (۰/۶ درصد) سکنی گزیده‌اند. به این ترتیب می‌توان به تمرکز جمعیت شهرنشین در شهر زنجان (چهار برابر جمعیت دومین شهر استان یعنی شهر ابهر)، اشاره کرد که بی‌ارتباط با تمرکز سیاسی-اداری، رونق اقتصادی و امکانات فرهنگی نمی‌باشد. این موضوع موجب گسیختگی سلسله مراتب شهری در استان و عدم تعادل‌های سکونتی در این استان شده است.

پراکندگی جمعیت در مناطق روستایی از همگونی بیش‌تری برخوردار است. بیش‌ترین سهم جمعیت روستایی به ترتیب در شهرستان‌های خدابنده (۳۰/۶ درصد)، زنجان (۲۵/۹ درصد) و ابهر (۱۴/۶ درصد) دیده می‌شود که پرجمعیت‌ترین شهرستان‌های استان نیز می‌باشند. کم‌ترین جمعیت روستایی در شهرستان‌های خرمدره (۳/۰ درصد)، طارم (۹/۲ درصد)، ماهنشان (۸/۶ درصد) و ایجرود (۸/۲ درصد)، زندگی می‌کرده‌اند.

علاوه بر عدم توازن در پراکندگی جمعیت در شهرستان‌ها و سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فضایی الگوی استقرار جمعیت در استان زنجان تراکم بیش از حد جمعیت در چند شهر و جمعیت اندک و یا فاقد جمعیت بودن سایر بخش‌های استان است. گرچه از جمله عوامل مهم در الگوی استقرار جمعیت در استان زنجان ویژگی‌های جغرافیایی، طبیعی و عوامل تاریخی بوده است، لیکن آنچه در دو دهه‌ی اخیر الگوی استقرار جمعیت در استان زنجان را تحت تأثیر قرار داده است و باعث حرکت‌های جمعیتی و تمرکز جمعیت در نقاط خاص سکونتگاهی در شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره و قیدار به عنوان مهم‌ترین و بزرگ‌ترین نقاط سکونتگاهی استان شده است، عوامل اقتصادی به ویژه رشد قابل توجه بخش صنعت و خدمات در این شهرها، تأثیر تصمیمات و برنامه‌های دولت، تخصیص منابع و اعتبارات حاصل رانت نفت و الگوی استقرار شبکه‌ی زیربنایی و توسعه‌ی این شبکه در محور خطی جنوب‌شرق - شمال‌غرب بوده است. این امر باعث شده است تا اکثر جمعیت به ویژه جمعیت شهرنشین و مهم‌ترین کانون‌های شهری استان در مسیر این شبکه استقرار یابد. افزون بر این وجود پاره‌ای مزیت‌ها به عنوان عامل جذب جمعیت در کنار نبود بسیاری از فرصت‌ها و امکانات و تباین‌ها در سایر بخش‌های استان در شکل‌گیری الگوهای مهاجرتی و استقرار جمعیت در چند سکونتگاه محدوده‌ی مؤثر افتاده است. به نظر می‌رسد، بخشی از انگیزه‌های جابجایی‌های درونی استانی جمعیت از نحوه‌ی تخصیص منابع حاصل رانت نفت که در قالب بودجه و اعتبارات ملی و استانی به استان وارد می‌شود ناشی می‌شود، منابعی که سهم قابل توجهی از آن صرف سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی و عمرانی و استقرار زیرساخت‌ها و پرداخت حقوق و دستمزد کارکنان دولتی در چند نقطه شهری محدود می‌گردد.

در سال ۱۳۸۵ در هر کیلومتر از مساحت استان زنجان ۴۴ نفر سکونت داشته‌اند. مقایسه‌ی تراکم جمعیت در شهرستان‌های استان نشان می‌دهد که بیش‌ترین تراکم در شهرستان خرمدره با ۱۴۶/۸۵ نفر در کیلومتر بوده است و پس از آن شهرستان زنجان با ۶۷/۲۳ نفر در کیلومتر مربع، ابهر با ۵۳/۸۷ نفر و خدابنده با ۳۲ نفر در کیلومتر مربع تراکم‌ترین و شهرستان‌های ایجرود با ۲۰/۰۸ نفر و ماهنشان با ۱۹/۰۸ نفر و طارم با ۱۵/۸ نفر در کیلومتر مربع کم تراکم‌ترین شهرستان‌های استان بوده‌اند. از عمده‌ترین علل بالا بودن تراکم در شهرستان‌های خرمدره و زنجان، نسبت بالای میزان شهرنشینی این شهرستان‌ها می‌باشد. در شهرستان خرمدره تعداد معدود نقاط روستایی و در شهرستان زنجان جمعیت انبوه شهر زنجان موجب بالا بودن تراکم در منطقه شده است. بر همین اساس تراکم شهرستان خرمدره ۲/۲ برابر شهرستان زنجان، ۲/۷ برابر شهرستان ابهر و ۴/۶ برابر شهرستان خدابنده، بوده است.

بررسی روند تغییرات تراکم جمعیت در سال‌های ۸۵-۱۳۵۵ در محدوده‌های کنونی شهرستان‌های استان حاکی از آن است که تراکم جمعیت به طور یکنواخت افزایش نیافته و در ۳۰ سال گذشته بعضی از شهرستان‌های استان مطلوبیت بیش‌تری برای اسکان

جمعیت یافته‌اند. در این مدت تراکم جمعیت در استان ۱/۶ برابر، نقاط شهری ۳/۳ برابر و نقاط روستایی ۰/۹ برابر شده است. لازم به ذکر است در دوره‌ی سی ساله، جمعیت شهرستان خرمدره ۲/۸ برابر، جمعیت شهرستان زنجان ۲/۱ برابر و جمعیت شهرستان ابهر ۱/۶ برابر شده است.

بررسی میزان تراکم در نقاط شهری شهرستان‌های استان در سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد در دوره‌ی مورد بررسی (۸۵-۱۳۵۵) بیش‌ترین میزان تراکم در شهر زنجان ۶۷/۵۴ نفر در هکتار و کمترین میزان تراکم در شهر حلب با ۸/۰۴ نفر در هکتار بوده است. جمعیت شهر خرمدره در مدت مورد بررسی ۳/۹ برابر شده است و در مقایسه با نقاط شهری دیگر شهرستان‌ها در صدر قرار دارد. بر همین اساس جمعیت شهری خدابنده ۳/۸ برابر و جمعیت شهری زنجان ۳/۵ برابر شده است. تراکم جمعیت نقاط روستایی شهرستان خرمدره ۱/۴ برابر، شهرستان طارم ۱/۳ برابر و شهرستان خدابنده ۱/۲ برابر شده است. در همین دوره تراکم جمعیتی مناطق روستایی شهرستان‌های ابهر، زنجان، ایجرود و ماهنشان نه تنها افزایش نداشته بلکه کاهش نیز داشته است. بدین ترتیب می‌توان اولویت‌های اسکان جمعیت در نقاط شهری و روستایی استان را شناخت، به مسیرهای عمده مهاجران پی‌برد و به ضرورت سیاست‌گذاری‌های مناسب برای توزیع متعادل جمعیت در استان پی‌برد.

با ملاحظه‌ی نسبت تراکم جمعیت در نقاط شهری استان در سال ۱۳۸۵ نسبت به سال ۱۳۵۵ ملاحظه می‌گردد در شهر قیدار نسبت تراکم ۷/۹۷ برابر شده است و کمترین میزان این نسبت در شهر هیدج اتفاق افتاده است که این نسبت ۱/۹۱ برابر بوده است.

۵-۳-۲- گسیختگی سلسله مراتب سکونتگاهی

نظام فضایی سکونتگاه‌های شهری استان از حیث سلسله مراتب جمعیتی دچار گسیختگی، نارسایی و عدم تعادل است. این نارسایی از تمرکز جمعیت و فعالیت‌ها در چند نقطه‌ی محدود شهری و توزیع نامتعادل طبقات جمعیتی در این سکونتگاه‌ها ناشی شده است. استان زنجان در طبقه‌ی جمعیتی ۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر فاقد نقطه شهری است. در طبقه‌ی شهرهای بزرگ تنها نقطه شهری زنجان وجود دارد که این نقطه شهری حدود ۶۳ درصد جمعیت را در خود جای داده است. ابهر و خرمدره دو شهر متوسط اندازه استان هستند که در طبقه جمعیتی ۱۰۰-۵۰ هزار نفر قرار گرفته‌اند. قیدار تنها شهر کوچک استان است که با ۳۲۶۷۴ نفر جمعیت ۵/۴ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است. در این میان ۱۲ شهر دیگر استان همه جزء روستا شهرها هستند که جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر دارند. در این ۱۲ شهر تنها ۱۱ درصد جمعیت شهری استان سکونت دارد. با توجه به مراتب فوق می‌توان دریافت شهر زنجان بر سایر شهرهای استان تسلط، مرکزیت، برتری و استیلای بی‌چون و چرایی دارد. سنجش میزان جاذبه بین شهر زنجان با سایر سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان نشان می‌دهد، بیش‌ترین جاذبه و کشش بین زنجان و ابهر و

خرمدره وجود دارد که این امر از پیوند فیزیکی قوی بین شهرهای ابهر و خرمدره و زنجان و سایر پیوندهای جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی بین این شهرها حکایت می‌کند. بررسی سازمان فضایی سکونتگاههای شهری استان نشان دهنده نکات بارز زیر است:

الف) جمعیت شهر زنجان به عنوان مرکز استان با دیگر نقاط شهری استان فاصله زیادی دارد؛

ب) سلسله مراتب سکونتگاههای شهری استان دچار گسیختگی و ناموزونی است و به استثنای شهر زنجان هیچ شهر دیگری بیش از ۱۰۰ هزار نفر جمعیت ندارد؛

ج) تعداد شهرهای کوچک اندام (کمتر از ۲۵ هزار نفر) به نسبت شهرهای میانه اندام بسیار بیشتر است به گونه‌ای که تعداد ۱۲ شهر از ۱۶ شهر استان در طبقه‌ی جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر قرار دارد که این تعداد برابر ۷۵ درصد سکونتگاههای شهری استان است. این در حالی است که این شهرهای کوچک اندام (روستاشهر)، از نظر جمعیتی در سال ۸۵ تنها ۶۶۸۶۸ نفر جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده است. این میزان برابر ۱۱ درصد جمعیت شهرنشین استان است؛

د) استان زنجان از منظر سطح بندی مراکز جمعیتی فاقد شهر اصلی یا کلان‌شهر (بالای یک میلیون نفر) و شهر بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر)، است. در واقع شهر زنجان از نظر سطح بندی جمعیتی سکونتگاههای شهری کشور در رده‌ی شهرهای ۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر قرار دارد که شهری بزرگ اما میانه اندام محسوب می‌شود؛

ه) بررسی درصد شهرنشین استان زنجان در مقایسه با سایر استان‌های کشور بیانگر پایین بودن رتبه‌ی این استان از منظر شهرنشینی در کشور است، به گونه‌ای که طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ درصد شهرنشینی استان ۵۵/۷۹ درصد بوده است و رتبه‌ی استان به لحاظ درصد شهرنشینی در میان سی استان کشور بیستم است. شایان ذکر است، رتبه‌ی استان در کشور به لحاظ شهرنشینی در سال ۱۳۷۵ و با تعداد استان‌های کمتر در آن سال بیست و یکم بوده است. علت این افزایش را باید در رشد سریع شهرنشینی استان در ده سال گذشته و توجه بیشتر به بخش خدمات، صنعت و معدن در استان و تبدیل نقاط روستایی به نقاط شهری در اواسط دهه‌ی ۷۰ جستجو نمود؛

و) نکته‌ی مهم در خصوص نقاط شهری تازه تأسیس استان کوچک اندام بودن این شهرهاست و این که این شهرهای کوچک اندام از نظر رتبه‌ی شهری، جمعیت، مساحت و کارکرد از شهر زنجان به عنوان شهر نخست استان فاصله‌ی بسیار زیادی دارند. به نظر می‌رسد تنها پاره‌ای مصالح و ملاحظات موجب منزلت‌یابی این نقاط سکونتگاهی به خصوص روستایی به عنوان شهرهای استان شده است. در این میان جمعیت، نقش و عملکرد مسلط شهر زنجان به دیگر نقاط شهری استان به ویژه شهرهای کوچک اندام غیرقابل انکار و موجب عدم توازن و تعادل در مجموعه نظام سکونتگاهی شهری استان شده است.

۵-۳-۲-۳- عدم توازن متوسط رشد جمعیت در استان، کشور و نقاط شهری و روستایی

رشد جمعیت استان در دهه‌ی گذشته ۰/۶۹ درصد بوده است که میزان آن کمتر از متوسط کشوری ۱/۶۱ می‌باشد. موضوع قابل توجه دیگر تفاوت قابل توجه متوسط رشد جمعیت در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ می‌باشد. به گونه‌ای که در مناطق شهری استان این میزان برابر ۲/۶۹ درصد (کشوری ۲/۷۴ درصد) و در مناطق روستایی در دهه‌ی یاد شده منفی ۱/۵۱ (کشوری ۱/۳۷ درصد)، درصد بوده است. میزان متناظر آن در کشور برابر ۱/۳۷ می‌باشد. در واقع استان زنجان از نظر رشد جمعیت روستایی یکی از بالاترین میزان‌های رشد منفی کشور را داراست. این موضوع از مهاجرت‌های شدید روستایی در استان زنجان نشأت گرفته است که باعث عدم تعادل‌هایی در ساختار سنی و جنسی جمعیت در مناطق روستایی استان شده است و مشکلاتی را در مناطق مقصد مهاجرت آنها پدید آورده است. متوسط رشد سالانه جمعیت استان زنجان در دهه‌ی ۷۵-۱۳۶۵ حدود ۱/۴۱ درصد بوده است که در مقایسه با میزان متناظر کشوری ۱/۹۶ درصد پایین‌تر بوده است. گرچه متوسط رشد جمعیت استان در هر دوره کمتر از متوسط رشد سالانه جمعیت کشور می‌باشد اما در دهه‌ی اخیر این اختلاف شدیدتر گردیده و کاهش چشمگیری یافته است.

نرخ رشد جمعیت روستایی استان در دوره‌ی ده ساله (۸۵-۱۳۷۵) افت قابل ملاحظه‌ای یافته و به ۱/۲- درصد رسیده است. در این دوره نرخ رشد جمعیت روستایی کلیه‌ی شهرستان‌های استان منفی بوده است. بیش‌ترین نرخ منفی متعلق به شهرستان ماهنشان با ۲/۲- درصد و پس از آن شهرستان‌های ایجرود، ابهر و زنجان بوده است. روند کاهش سهم جمعیت استان از جمعیت کشور، ناشی از روند کند افزایش جمعیت استان در مقایسه با کل کشور بوده است. فرایند کاهش سهم جمعیت روستایی استان در ۵۰ سال اخیر با شتاب استقرار جمعیت در نقاط شهری و در مقابل با کاهش جمعیت روستایی قابل ملاحظه است.

مقایسه‌ی میزان جمعیت شهرنشینی استان با کل کشور نشان می‌دهد، در دوره‌ی چهل ساله (۸۵-۱۳۳۵)، درصد شهرنشینی استان زنجان از ۱۲/۳ درصد به ۵۸ درصد رسیده است. این در حالی است که در همین دوره‌ها این میزان در کل کشور از ۳۱/۴ درصد به ۶۸/۵ درصد افزایش یافته است.

رشد سالانه جمعیت استان زنجان در مناطق شهری و روستایی بسیار متفاوت از یکدیگر و تأمل برانگیز است. این رشد در مناطق شهری چه در دوره‌ی نخست (۳/۰۷ درصد) و چه در دوره‌ی دوم یعنی در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵، (۲/۶۹) به متوسط رشد جمعیت مناطق شهری کشور نزدیک بوده است^۱. در صورتی که در مناطق روستایی این استان در دوره‌ی ۷۵-۱۳۶۵ از متوسط رشد جمعیت مناطق روستایی کشور فاصله‌ی بیش‌تری گرفته (۰/۱۳ درصد) و در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ یکی از بالاترین رشدهای منفی

۱. لازم به یادآوری است که متوسط رشد سالانه جمعیت کشور در مناطق شهری، در دوره‌ی ۷۵-۱۳۶۵ حدود ۳/۲۱ درصد و در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ نزدیک به ۲/۷۴ درصد بوده است.

مناطق روستایی کشور به میزان ۱/۵۱- درصد در استان زنجان اتفاق افتاده است. در واقع یکی از پیامدهای ناگوار جمعیتی در مقطع کنونی مهاجرت شدید از نقاط روستایی و تخلیه این سکونتگاه‌هاست که این الگوی مهاجرت و جذب مهاجرین به شهرها صرف نظر از کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و دامپروری و فعالیت‌های وابسته باعث می‌شود تا مشکلات شهرنشینی استان تشدید شود و از همه مهمتر ساختار سنی و جنسی سکونتگاه‌های روستایی ناهمگون گردد.

کاهش نسبت جنسی در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله بیانگر مهاجرت گسترده‌تر مردان و ماندگاری زنان این گروه سنی می‌باشد. پایین‌تر بودن نسبت جنسی این دو گروه سنی در مناطق روستایی گواه مهاجرت شتابان‌تر مردان جوان روستایی می‌باشد.

با توجه به رویدادهای جمعیتی یاد شده، سهم استان زنجان در جمعیت کل کشور از ۱/۵۰ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱/۳۷ درصد در سال ۱۳۸۵ تقلیل یافته است. بررسی میزان رشد جمعیت و همچنین خالص مهاجرت استان نشان می‌دهد هر چند از شدت مهاجرفرستی استان زنجان در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵، نسبت به دهه‌ی قبل، کاسته شده است، ولی همچنان استان زنجان جزء استان‌های مهاجرفرست کشور محسوب می‌شود و در طول دهه‌های گذشته بخش مهمی از جمعیت خود را به دلیل مهاجرت از دست داده است.

۵-۳-۲-۴- ناموزونی ساختار جنسی و سنی استان

استان زنجان در سال ۱۳۸۵ دارای ۹۶۴۶۰۱ نفر جمعیت بوده است که ۴۹/۹ درصد آن را مردان و ۵۰/۱ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. به این ترتیب نسبت جنسی در این استان ۹۹/۷۵ بدست خواهد آمد که نشان از برتری تعداد زنان بر تعداد مردان دارد^۱. این نسبت در گروه سنی ۴-۰ ساله و ۹-۵ ساله بیش از ۱۰۵ بوده است که بر درستی این گمان گواهی می‌دهد که مردان از سن پانزده سالگی برای تحصیل، یافتن شغل، انجام خدمت سربازی و... از استان خارج می‌شوند. این امر می‌تواند تأثیر انکارناپذیری بر اختلال در امر ازدواج جوانان در استان ایجاد کند؛ زیرا به دلیل کاهش نسبت جنسی دختران جوان استان کمتر این امکان را پیدا می‌کنند تا برای ازدواج خود همتای مناسبی بیابند؛ بنابراین یکی از عدم تعادل‌های مهم در ساختار جمعیتی استان ناموزونی ساختار جنسی و سنی به جهت حرکات جمعیتی و مهاجرفرستی استان است.

مقایسه‌ی سهم مردان در گروه‌های سنی پنج ساله نشان می‌دهد که در سن فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله)، مردان کمترین سهم از جمعیت ساکن در استان را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل در سن عدم فعالیت اقتصادی (۱۴-۰ ساله و همچنین ۶۵

۱. این نسبت براساس نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، در کشور حدود ۱۰۴ بوده است.

ساله و بیش‌تر)، نسبت جنسی جمعیت استان افزایش چشم‌گیری پیدا کرده و بر سهم مردان نسبت به زنان افزوده شده است. به این ترتیب می‌توان ورود مردان به سن فعالیت اقتصادی و یا خروج از آن را عاملی مهم در مهاجرت آنان و تغییر ساختار سنی جمعیت استان به شمار آورد. کاهش نسبت جنسی در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله بیانگر مهاجرت گسترده‌تر مردان و ماندگاری زنان این گروه سنی می‌باشد. پایین‌تر بودن نسبت جنسی این دو گروه سنی در مناطق روستایی گواه مهاجرت شتابان‌تر مردان جوان روستایی می‌باشد.

ویژگی‌های ساختاری سنی جمعیت استان زنجان حاوی نکات زیر است:

- نسبت جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله)، جمعیت سال ۱۳۸۵ استان زنجان (۶۴/۸ درصد) به مراتب کمتری از نسبت این گروه سنی در جمعیت کشور (۶۹/۷ درصد) بوده است. به این ترتیب باید پذیرفت بار معیشتی، بارتکفل ناخالص و میزان وابستگی در استان زنجان بیش از میانگین این شاخص‌ها در کشور می‌باشد. از این رو اشتغال افراد واقع در سن فعالیت اقتصادی اهمیت ویژه‌ای می‌یابد و به توجهی خاص نیاز دارد. گسترش بیکاری می‌تواند در چنین شرایطی آسیب‌های جبران‌ناپذیری به خانواده‌ها و پیکره جامعه وارد سازد؛
- سهم گروه‌های سنی ۱۹-۱۵، ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله‌ی جمعیت استان زنجان در سال ۱۳۸۵ نسبت به ده سال پیش از آن افزایش یافته است. به بیان دیگر با تقلیل فشار جمعیت بر نظام آموزش و پرورش (آموزش رسمی ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان)، این موج به مشکل اشتغال، مسأله ازدواج و رقابت در برخورداری از آموزش عالی انتقال یافته است؛
- با توجه به مهاجرپذیری مراکز و مؤسسات آموزش عالی این استان، جوانان بومی اقبال (شانس)، کمتری برای جذب در این مراکز و مؤسسات به دست خواهند آورد؛ بنابراین فشار مضاعفی به بازار کار وارد خواهد آمد؛
- سهم گروه‌های سنی ۱۹-۱۵، ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله جمعیت مناطق شهری استان زنجان در سال ۱۳۸۵، نسبت به ده سال پیش از آن (۱۳۷۵)، افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. از این رو در مناطق شهری استان نه تنها با انبوه داوطلبان آزمون‌های ورودی دانشگاه‌ها رو به رو خواهیم بود، بلکه خیل عظیمی از افراد جویای کار نیز شکل خواهند گرفت؛
- کاهش گروه‌های سنی ۴-۰، ۹-۵ و ۱۴-۱۰ ساله در شهرستان‌های ماهنشان، خدابنده و ایجرود چندان قابل ملاحظه نیست. از این رو در پنج سال آینده از فشار ضرورت آموزش جمعیت لازم‌التعلیم مقطع ابتدایی کاسته نخواهد شد. سهم بالای جمعیت روستایی، دورافتادگی این شهرستان‌ها و پراکندگی روستاهای آنها موجب می‌گردد، نابه‌سامانی‌های گذشته و

۱. سهم گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله از جمعیت سال ۱۳۷۵ حدود ۱۲/۳ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ به ۱۳/۳ درصد رسید. سهم گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله از جمعیت سال ۱۳۷۵ استان نزدیک به ۹/۲ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ به ۱۲/۴ درصد افزایش یافت. سهم گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله از جمعیت سال ۱۳۷۵ استان نزدیک به ۷/۲ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ به حدود ۱۰/۲ درصد بالغ گردید.

نارسایی‌های تجربه‌شده استمرار یابند. در هفت سال آینده آموزش دو گروه سنی ۴-۰ و ۹-۵ ساله از چالش‌های جدی نظام آموزش و پرورش استان خواهد بود؛

• پراکندگی سن در جمعیت مناطق روستایی سال ۱۳۸۵ استان زنجان بیش‌تر است و مناطق شهری از همگونی بیش‌تری برخوردار می‌باشند. سهم جمعیت واقع در سن فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) در مناطق شهری نزدیک به ۷۱/۶ درصد و در مناطق روستایی حدود ۶۴/۹ درصد بوده است. به این ترتیب باید قبول کرد که نه تنها مناطق روستایی به تدریج نیروی کار جوان خود را به نفع مناطق شهری از دست می‌دهند، بلکه شکاف نسلی روستاییان به مراتب بیش از شهرنشینان خواهد بود.

سالخورده‌تر شدن ساختار سنی جمعیت استان زنجان نسبت به ده سال پیش یکی دیگر از ویژگی‌های ساختار سنی جمعیت استان است. بررسی روند عمومی حاکم بر تحول جمعیت استان در سه گروه سنی ۴-۰ ساله، ۹-۵ ساله و ۱۴-۱۰ ساله روشن می‌کند که در ده سال گذشته به مراتب از سهم گروه‌های سنی یادشده کاسته شده است که می‌تواند ناشی از تأثیرات سیاست‌های تنظیم خانواده، کاهش میزان باروری و افت تعداد زاد و ولد باشد. شهرستان‌های ایجرود، خرمدره، زنجان، طارم و ماهنشان از این روند پیروی کرده‌اند، اما شهرستان‌های ابهر و خدابنده این‌گونه نبوده‌اند، در این دو شهرستان سهم جمعیت گروه سنی ۹-۵ ساله به مراتب کمتر از سهم گروه سنی ۴-۰ ساله بوده است که این امر را می‌توان نوعی عدم توفیق در برنامه‌های مهار جمعیت در این شهرستان‌ها تلقی کرد.

مقایسه‌ی چگونگی توزیع سنی جمعیت استان با جمعیت کشور گویای چند نکته می‌باشد:

الف) نسبت جمعیت خردسال و کودک (۱۴-۰ ساله)، استان زنجان (۲۵/۳ درصد) به مراتب از نسبت این جمعیت در کشور (۲۵/۱ درصد) بیش‌تر است. چنان‌چه بالا بودن سهم خردسالان و کودکان از جمعیت کل را نشانه عدم موفقیت طرح‌های کنترل جمعیت و کاهش باروری قلمداد کنیم، می‌توانیم بگوییم که میزان موفقیت استان زنجان در این زمینه از میانگین کشوری کمتر بوده است؛

ب) نسبت جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیش‌تر) استان زنجان (۶/۹ درصد) به مراتب از نسبت این جمعیت در کشور (۵/۲ درصد) بیش‌تر است. چنان‌چه افزایش سهم سالخوردگان در کل جمعیت را نشانه‌ی افزایش امید به زندگی و طول عمر بدانیم، استان زنجان در این زمینه، از میانگین کشور، پیشی جسته و برتر بوده است؛

پ) نسبت جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) استان زنجان (۶۴/۸ درصد) به مراتب کمتر از نسبت این جمعیت در کشور (۶۹/۷ درصد) بوده است. به این ترتیب باید پذیرفت بار تکفل ناخالص و میزان وابستگی در استان زنجان به مراتب بیش از میانگین آنها در کشور می‌باشد.

مقایسه‌ی ساختار جمعیت مناطق شهری و روستایی استان در سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که بیش‌ترین سهم جمعیت مناطق شهری در گروه‌های سنی ۲۰-۲۴ ساله (۱۳/۱ درصد)، ۱۵-۱۹ ساله (۱۳/۰ درصد) و ۲۵-۲۹ ساله (۱۰/۷ درصد) دیده می‌شود. به این ترتیب باید پذیرفت که بیش از یک سوم جمعیت مناطق شهری (۳۶/۸ درصد) در گروه عمده سنی ۱۵-۲۹ ساله قرار داشته‌اند. از سوی دیگر بیشترین سهم جمعیت مناطق روستایی به ترتیب گروه‌های سنی ۱۵-۱۹ ساله (۱۳/۸ درصد)، ۱۰-۱۴ ساله (۱۲/۲ درصد) و ۲۰-۲۴ ساله (۱۱/۵ درصد) مشاهده می‌گردند؛ بنابراین بیش از یک سوم جمعیت مناطق روستایی (۳۷/۵ درصد) در گروه عمده سنی ۱۰-۲۴ ساله بوده‌اند. به این ترتیب باید گفت که ساختار سنی جمعیت مناطق روستایی به مراتب جوان‌تر از جمعیت مناطق شهری می‌باشد.

جوان‌تر بودن ساختار سنی مناطق روستایی در گروه‌های سنی خارج از سن فعالیت اقتصادی بیش‌تر آشکار و هویدا است. در مناطق روستایی استان زنجان، سهم جمعیت ۰-۱۴ ساله حدود ۲۸/۳ درصد و در مناطق شهری استان سهم این گروه عمده سنی ۲۳/۱ درصد می‌باشد. توجه به این گروه سنی (۰-۱۴ ساله) چه در برنامه‌ریزی‌های آموزشی (در مقاطع ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان و دانشگاه) و چه در برنامه‌ریزی‌های اشتغال از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

سهم جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیش‌تر) مناطق روستایی نزدیک به ۶/۸ درصد و سهم این جمعیت در مناطق شهری حدود ۵/۳ درصد بوده است. با توجه به آن چه گفته شد، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های جمعیتی در مناطق روستایی سهم بیش‌تر خردسالان و سالخوردگان نسبت به جمعیت فعال اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) می‌باشد که بر بار تکفل و ضریب وابستگی تأثیر انکارناپذیری دارد، به دیگر سخن پراکندگی سن در جمعیت مناطق روستایی بیش‌تر است و مناطق شهری از همگونی بیش‌تری در ساختار سنی برخوردارند. سهم جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) در مناطق شهری نزدیک به ۷۱/۶ درصد و در مناطق روستایی حدود ۶۴/۹ درصد بوده است. به این ترتیب باید قبول کرد که مناطق روستایی، به تدریج، نیروی کار جوان خود را از دست می‌دهند.

۵-۳-۲-۵- عدم تعادل‌های ناشی از حرکات جمعیتی

استان زنجان در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵، تعداد ۱۵۸۴۵ نفر از جمعیت خود را از دست داده است و مهاجرفرست بوده است. مهاجران وارد شده به این استان در دوره‌ی یاد شده ۰/۹ درصد کل مهاجران کشور را تشکیل داده‌اند که در عین حال ۱/۳ درصد کل مهاجران خارج شده کشور از این استان بوده‌اند. شایان ذکر است ۷۱ درصد مهاجران وارد شده به استان در نقاط شهری استان ساکن شده‌اند و تنها کمتر از ۳۰ درصد ساکن روستاهای استان شده‌اند. مهاجر فرستی دهه‌های اخیر، یکی از تهدیدات اجتماعی استان است. بررسی میزان رشد جمعیت و همچنین خالص مهاجرت استان نشان می‌دهد، هر چند از شدت مهاجرفرستی استان زنجان در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ نسبت به دهه‌ی قبل کاسته شده است، ولی همچنان استان زنجان جزء استان‌های مهاجرفرست کشور است و در طول دهه‌های گذشته بخش مهمی از جمعیت خود را به دلیل مهاجرت از دست داده است. استان زنجان در دوره‌ی ده ساله ۸۵-۱۳۷۵ و در میان ۱۷ استان مهاجرفرست کشور واجد رتبه‌ی دوازدهم بوده است.

همچنین در دوره‌ی یاد شده ۲۲۸۸۴ نفر در درون استان جابه جا شده‌اند. مقصد مهاجرت مهاجران درون استانی بیش از همه شهرستان زنجان (۳۵/۳ درصد) سپس شهرستان ابهر (۲۲/۷ درصد) و شهرستان خرمدره (۱۹/۱ درصد) بوده است. در واقع این سه شهرستان به تنهایی مقصد مهاجرت ۷۷/۱ درصد مهاجران درون استانی بوده‌اند. این امر نشان می‌دهد شهرستان‌های زنجان و خرمدره در نگاه مهاجران درون استانی جاذبه بیش‌تری داشته‌اند و سهم چهار شهرستان دیگر استان جهت جذب مهاجرین تنها ۲۲/۹ درصد بوده است. در این میان شهرستان‌های خدابنده، ماهنشان و ابهر بیش‌تر دافعه داشته و مهاجران را رانده‌اند. بیش‌ترین مهاجران خارج شده از استان به استان‌های تهران، قزوین، قم، گیلان، آذربایجان شرقی و غربی و کردستان مهاجرت کرده‌اند (استان‌های همجوار). بیش‌ترین مهاجران وارد شده به استان نیز از استان‌های تهران، آذربایجان غربی و شرقی، قزوین و کردستان بوده‌اند که معمولاً به شهرستان‌های ابهر، خرمدره و زنجان وارد شده‌اند.

یکی از مسایل مهم استان زنجان در خصوص فضاهای سکونتگاهی روستایی که واجد جنبه‌های جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است، نرخ بالای مهاجرت‌های روستایی در استان و تخلیه روستاها از جمعیت است. این رخداد مهم صرف‌نظر از پیامدهای ناگواری که از نظر جمعیتی و اجتماعی و فرهنگی و تغییر ساختار سنی و جنسی جمعیت در محیط‌های مبداء و مقصد مهاجرت گذارده است، موجب شده است تا در سال‌های گذشته نسبت جمعیت روستائین استان کاهش یابد و از همه مهم‌تر تخلیه‌ی بسیاری از سکونتگاه‌های روستایی و استقرار جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی استان از الگوی پراکنده به الگوی متمرکز در مناطق استان تغییر وضعیت دهد. از دیگر پیامدهای ناگوار مهاجرت‌های روستایی کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و دامپروری و فعالیت‌های وابسته به آن و مشکلات شهرنشینی در شهرهای مقصد مهاجرین روستایی استان بوده است. افزون بر این

کاهش نسبت جنسی در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله بیانگر مهاجرت گسترده‌تر مردان و ماندگاری زنان این گروه سنی می‌باشد. پایین‌تر بودن نسبت جنسی این دو گروه سنی در مناطق روستایی گواه مهاجرت شتابان‌تر مردان جوان روستایی در سطح استان زنجان می‌باشد.

بررسی جمعیت روستاهای استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ به تفکیک شهرستان‌های آن، نشان می‌دهد، در شهرستان ابهر ۸۵/۰ درصد آبادی‌های (۹۶ روستا) دارای رشد منفی و ۱۵/۰ درصد (۱۷ روستا) دارای رشد مثبت بوده است. در شهرستان ایجرود ۸۰/۳ درصد از آبادی‌های (۶۱ روستا) از رشد منفی و ۱۹/۷ درصد از رشد مثبت برخوردار بوده است. در شهرستان خدابنده ۷۰/۹ درصد آبادی‌ها (۱۵۸ روستا) رشد منفی و ۲۹/۱ درصد آنها (۶۵ روستا) رشد مثبت را تجربه کرده‌اند. در شهرستان خرمدره ۴۳/۸ درصد آبادی‌ها (۷ روستا) از رشد منفی و ۵۶/۲ درصد (۹ روستا) از رشد مثبت برخوردار گشته‌اند. در شهرستان زنجان ۶۸/۴ درصد آبادی‌ها (۱۸۲ روستا) از رشد منفی و ۳۱/۶ درصد آنها (۸۴ روستا) از رشد مثبت بهره‌مند بودند. در شهرستان طارم ۵۷/۳ درصد آبادی‌ها (۵۱ روستا) رشد منفی و ۴۲/۷ درصد (۳۸ روستا) رشد مثبت را در سابقه خود ثبت کرده‌اند. در شهرستان ماهنشان ۸۱/۷ درصد آبادی‌ها (۹۸ روستا) رشد منفی و ۱۸/۳ درصد آنها (۲۲ روستا) رشد مثبت را تجربه کرده‌اند.

نزدیک به ۳۰/۹ درصد روستاهای این استان دارای رشد منفی ۳- و کمتر از آن بودند. حدود ۱۱/۵ درصد دارای رشد منفی بین ۲- تا ۳-، ۱۳/۲ درصد دارای رشد منفی ۱- تا ۲- و ۱۶/۷ درصد دارای رشد منفی ۰- تا ۱- درصد بودند. به این ترتیب باید پذیرفت حدود ۷۲/۳ درصد از روستاهای استان زنجان (۶۵۳ روستا) از رشد منفی و ۲۷/۷ درصد از آنها (۲۵۰ روستا) از رشد جمعیت مثبت برخوردار می‌باشند.

متوسط رشد جمعیت در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ بسیار متفاوت و ناهمگون بوده است. به گونه‌ای که در مناطق شهری استان این میزان برابر ۲/۶۹ درصد (کشوری ۲/۷۴ درصد) و در مناطق روستایی منفی ۱/۵۱ درصد (کشوری ۱/۳۷ درصد) بوده است. در واقع استان زنجان از نظر رشد جمعیت روستایی یکی از بالاترین میزان‌های رشد منفی کشور را داراست. این موضوع از مهاجرت‌های شدید روستایی در استان زنجان نشأت گرفته است که باعث عدم تعادل‌هایی در ساختار سنی و جنسی جمعیت در مناطق روستایی استان شده است و مشکلاتی را در مناطق مقصد مهاجرت آنها پدید آورده است.

بررسی چگونگی توزیع نیروی کار جوان یعنی جمعیت ۱۵-۳۴ ساله در شهرستان‌های مختلف استان نشان می‌دهد، سه شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره در سال ۱۳۸۵ قطب‌های جذب نیروی کار جوان بوده‌اند. دیگر شهرستان‌های خواسته یا ناخواسته نتوانسته‌اند جمعیت جوان را در خود نگهدارند و شاهد مهاجرت گسترده و فراگیر آنها بوده‌اند. همین امر باعث شده است تا سهم گروه‌های سنی سالخورده ۶۰ ساله و بیش‌تر در شهرستان‌های ایجرود، ماهنشان، طارم و خدابنده، بیش‌تر باشد.

کاهش نسبت جنسی در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله بیانگر مهاجرت گسترده‌تر مردان و ماندگاری زنان این گروه سنی می‌باشد. پایین‌تر بودن نسبت جنسی این دو گروه سنی در مناطق روستایی گواه مهاجرت شتابان‌تر مردان جوان روستایی می‌باشد.

با توجه به جایگاه مهم جمعیت و نیروی انسانی در رشد و توسعه پایدار و همه جانبه، روند کاهنده رشد جمعیت و مهاجرت فرستی استان از چند جهت به عنوان یک خطر و تهدید اجتماعی محسوب می‌شود. نخست این که خالص مهاجرتی منفی استان زنجان حکایت از نامناسب بودن شرایط زندگی و فعالیت در مجموعه سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان به عنوان قوه دافعه و وجود شرایط و مزیت‌های نسبی بهتر و مطلوب‌تر در استان تهران و دیگر استان‌های همجوار به عنوان قوه جاذبه عمل نموده است.

این نکته سرمایه‌گذاری‌ها و اتخاذ تدابیر و سیاست‌های مناسب برای افزایش جاذبه‌های نگهداشت جمعیت در سطح استان به ویژه در نقاط سکونتگاهی و شهرهای کوچک و میانه‌اندام (به استثنای شهر زنجان) و همچنین سکونتگاه‌های روستایی را ضروری می‌سازد. پیامد دیگر الگوی مهاجرت فرستی استان تغییر و دگرگونی در ساختار سنی و جنسی و ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی جمعیت استان است که خود دارای تبعات منفی مختلفی است که در پاره‌ای موارد سبب کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و برهم خوردن تعادل ساختمان سنی و جنسی جمعیت به ویژه در مناطق روستانشین استان خواهد بود.

با توجه به یافته‌های حرکات جمعیتی استان می‌توان گفت که مهاجرت درون استانی از الگوی ویژه‌ای تبعیت می‌کند. مهاجران خارج شده از ابهر ترجیح داده‌اند به شهرستان زنجان (۴۶/۳ درصد)، خرمدره (۴۱/۷ درصد) و خدابنده (۹/۳ درصد) کوچ کنند. مهاجران خارج شده از ایجرود به شدت گرایش داشته‌اند در شهرستان زنجان (۸۲/۶ درصد) بگزینند. مهاجران خارج شده از خدابنده ابتدا شهرستان ابهر (۳۸/۹ درصد)، سپس شهرستان زنجان (۳۷/۰ درصد) و در نهایت شهرستان خدابنده (۲۰/۳ درصد) را انتخاب کرده‌اند.

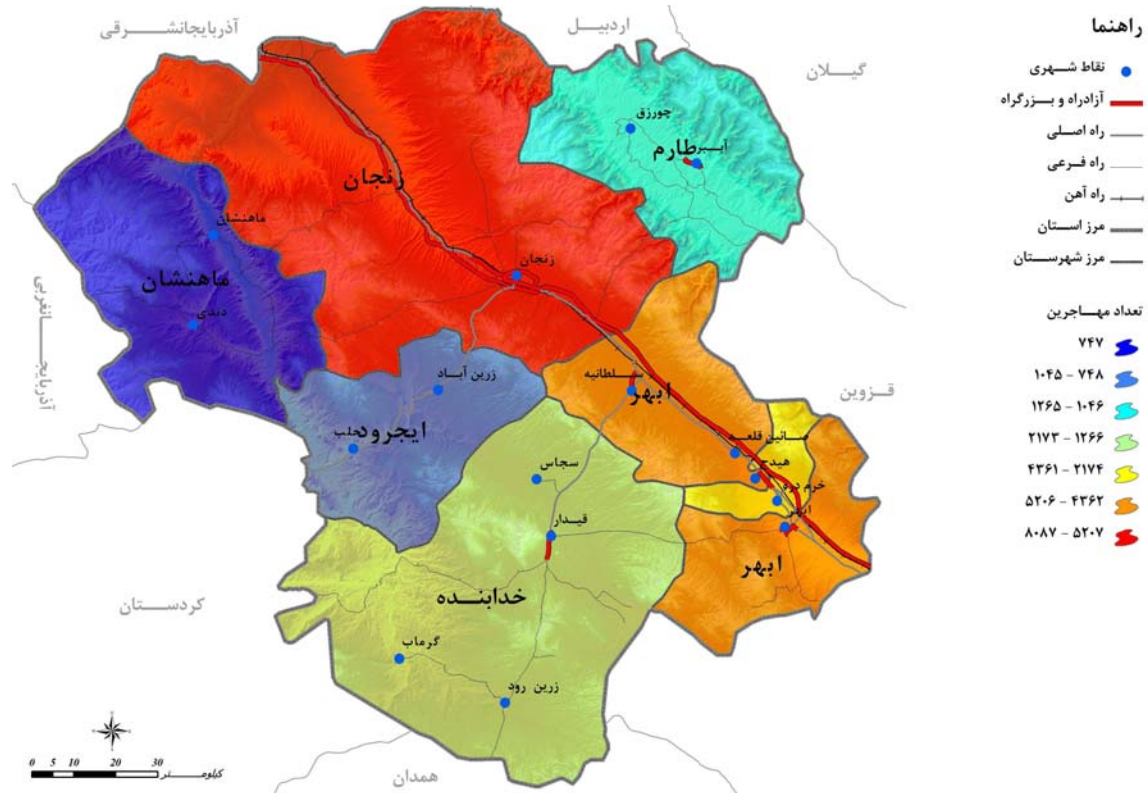

نقشه‌ی شماره‌ی ۱- مهاجرین خارج شده از شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲- مهاجرین وارد شده به شهرستان‌های استان زنجان در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

مهاجران خارج شده از شهرستان زنجان با کمترین انحراف معیار و بیشترین توازن در دیگر شهرستان‌های استان سکنی گزیده‌اند. مهاجران خارج شده در شهرستان‌های طارم و ماهنشان با الگویی کاملاً مشابه و همگون ابتدا شهرستان زنجان، سپس ابهر و خرمدره را ترجیح داده‌اند.

۵-۳-۲-۶- نابرابری فرصت‌های آموزشی، ناموزونی سهم محصلان، نسبت باسوادی استان و کشور و در

سکونتگاه‌های شهری و روستایی

تمرکزگرایی و افزایش نابرابری‌های اجتماعی به دلیل عدم توازن در تخصیص منابع و بودجه و امکانات در بخش‌های مختلف استان موجب به انزوا کشیده شدن مردم و به ویژه گروه‌های بی‌صدا (زنان، کودکان و بیکاران)، می‌شود، یکی از راه‌های کاهش نابرابری و رفع تبعیض‌ها جلب مشارکت مردم (به ویژه اقشار فقیر و تهی‌دست) در طرح‌های عمرانی و یا در نظر گرفتن منافع آنان در اجرای برنامه‌های توسعه‌ای می‌باشد. اگرچه تاکنون از توانمندسازی مردم سخن بسیار رفته اما در عمل راه‌کارهای مؤثری در این زمینه ارائه نشده و ساز و کارهای سودمندی به کار گرفته نشده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، دختران و زنان مناطق شهری استان بیش از روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند. از سویی دیگر سهم محصلان مناطق روستایی استان کمتر از سهم این افراد مناطق روستایی کشور است.

سهم خانه‌داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) بیش از سهم خانه‌داران مناطق یاد شده در کشور است. این نکته نشان دهنده محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت‌های آموزشی در استان است. این در حالی است که سهم خانه‌داران شهری استان کمتر از نسبت متناظر آن در کشور است و نشان می‌دهد زنان و دختران شهری استان بیش از حد روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند.

از نظر فرصت‌های تحصیلی و کسب دانش مناطق روستایی استان محرومیت شدیدی را تجربه می‌کنند و در این میان دختران روستایی بیش از پسران قربانی این تبعیض شده‌اند. این دختران محروم از تحصیل بیش‌تر به خانه‌داری (۲۴/۱ درصد) و اشتغال (۴ درصد) روی آورده‌اند. سهم محصلان مناطق روستایی استان (۲۱/۴ درصد) به مراتب کمتر از سهم این افراد در مناطق روستایی کشور (۲۳/۱ درصد) بوده است. سهم خانه‌داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) نیز بیش از سهم خانه‌داران مناطق یاد شده در کشور (۳۱/۵ درصد) بوده است که از محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت‌های آموزشی در مناطق روستایی استان حکایت دارد.

مقایسه‌ی وضعیت فعالیت اقتصادی جمعیت مناطق شهری استان زنجان و کشور حکایت از آن دارد که:

الف) سهم دانش‌آموزان و دانشجویان این استان در سال ۱۳۸۵ (۲۶/۰ درصد) بیش از سهم این افراد در کشور (۲۳/۷ درصد) می‌باشد. بدین ترتیب در پنج سال آینده افراد تحصیل کرده و دانش‌آموخته بیش‌تری وارد بازار کار خواهند شد؛

ب) سهم خانه‌داران این استان (۲۴/۳ درصد) به مراتب کمتر از سهم خانه‌داران در جمعیت کشور (۲۶/۵ درصد) می‌باشد. پس باید پذیرفت دختران و زنان شهری بیش از حد انتظار (بیش‌تر از روند عمومی کشور) به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند؛

پ) سهم شاغلان این استان (۳۴/۸ درصد) اندکی بیش‌تر از سهم شاغلان کشور (۳۴/۵ درصد) می‌باشد. در چنین شرایطی سهم بیکاران استان (۴/۷ درصد) اندکی بیش از سهم بیکاران کشور (۴/۶ درصد) بوده است. به این ترتیب باید به فزونی سهم فعالان اقتصادی استان (۴۱/۱ درصد) بر سهم فعالان اقتصادی کشور (۳۹/۸ درصد) اذعان داشت.

مقایسه‌ی وضعیت فعالیت اقتصادی جمعیت روستایی زنجان و کشور نشان می‌دهد که:

الف) سهم شاغلان در مناطق روستایی استان زنجان (۴۰/۷ درصد) بیش از سهم شاغلان این مناطق در کشور (۳۵/۲ درصد) می‌باشد. از سوی دیگر سهم بیکاران این استان در مناطق روستایی (۲/۶ درصد) به مراتب از سهم بیکاران در مناطق روستایی این استان به شدت دیگر مناطق روستایی کشور نمی‌باشد؛

ب) اگرچه سهم خانه‌داران در مناطق روستایی این استان (۲۸/۴ درصد) اندکی کمتر از این افراد در کل مناطق روستایی کشور (۲۸/۹ درصد) می‌باشد، اما سهم افراد دارای درآمد بدون کار آن (۳/۲ درصد) از میانگین کمتری برخوردار می‌باشد که دارای درآمد بدن کار هستند.

وضعیت فعالیت اقتصادی جمعیت گروه سنی ۱۴-۱۰ ساله استان زنجان در جدول شماره‌ی ۱۰، تشریح گردیده است. در سال ۱۳۸۵ حدود ۸۹/۹ درصد از جمعیت این گروه سنی محصل بودند. این نسبت در کل کشور ۹۰/۹ درصد است. سهم محصلان مناطق شهری ۹۷/۷ درصد (بالاتر از سطح کشوری ۹۷/۲ درصد) و سهم محصلان مناطق روستایی ۸۲/۱ درصد (پایین‌تر از سطح کشوری ۸۳/۵ درصد) بوده است. در مقایسه با سال ۱۳۷۵ افزایش چشم‌گیری در سهم محصلان مناطق روستایی مشاهده می‌شود. اگرچه این بهبود در مناطق شهری نیز قابل شناسایی است. به این ترتیب می‌توان دریافت که شکاف بین شهر و روستا در برخورداری از امکان تحصیل، ادامه‌ی تحصیل کمتر شده و نابرابری بین امکانات شهر و روستا تقلیل پیدا کرده است. البته همچون یک دهه‌ی پیش اختلاف بین توزیع محصلان شهری و روستایی استان به مراتب شدیدتر و حادث‌تر از این اختلاف در سطح کشور بوده است.

سهم محصلان پسر گروه سنی (۱۴-۱۰ ساله) در مناطق شهری ۹۷/۷ درصد و سهم محصلان دختر نیز همین مقدار (۹۷/۷ درصد) بوده است. در صورتی که سهم محصلان پسر در مناطق روستایی به ۸۷/۶ درصد و سهم محصلان دختر همین مناطق به

۷۶/۴ درصد رسید. اگرچه در مقایسه با وضعیت کشور، سهم محصلان پسر در مناطق روستایی هم اندازه و برابر با سهم محصلان پسر در مناطق روستایی کشور بود، اما سهم محصلان دختر هم چنان پایین تر از سطح عمومی کشور باقی مانده است. بررسی وضعیت خانهداری این گروه سنی نشان می دهد که سهم دختران و زنان خانهدار شهری حدود ۰/۷ درصد (پایین تر از متوسط کشوری ۲/۲ درصد) و سهم دختران و زنان خانهدار در مناطق روستایی نزدیک به ۸/۱ درصد (پایین تر از متوسط کشوری ۱۸/۵ درصد) بوده است. به این ترتیب می توان به تفاوت گذاری های جنسیتی و محرومیت دختران و زنان روستایی استان در فراگیری دانش و تحصیل پی برد.

وارسی وضعیت "کارکودک" در استان زنجان آشکار می سازد که حدود ۵/۱ درصد جمعیت این گروه سنی شاغل و ۰/۵ درصد جویای کار بوده اند. سهم شاغلان این گروه سنی در مناطق شهری ۱/۰ درصد (پایین تر از سهم کشوری) و در مناطق روستایی ۹/۳ درصد (بالا تر از سهم کشوری) بوده است. سهم شاغلان پسر روستایی به حدود ۹/۶ درصد (بیش از هفت برابر سهم شاغلان پسر شهری) و سهم شاغلان دختر روستایی به حدود ۸/۹ درصد (بیش از یازده برابر سهم شاغلان دختر شهری) رسیده است. چنین وضعیتی می تواند از شرایط وخیم و نامساعد پسران و دختران روستایی استان حکایت کند.

جدول شماره ۱- چگونگی وضعیت فعالیت اقتصادی گروه سنی ۱۴-۱۰ ساله استان زنجان در سال ۱۳۸۵

وضعیت فعالیت	کل		شهری		روستایی	
	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن
شاغل	۲۷۲۴	۲۳۲۴	۳۲۳	۱۸۳	۲۴۰۱	۲۱۴۱
بیکار	۳۲۷	۱۳۳	۹۳	۳۵	۲۳۴	۹۸
جمع فعال	۳۰۵۱	۲۴۵۷	۴۱۶	۲۱۸	۲۶۳۵	۲۲۳۹
محصل	۴۶۴۳۲	۴۱۷۴۴	۲۴۵۲۸	۲۳۳۷۵	۲۱۹۰۴	۱۸۳۶۹
دارای درآمد بدون	۲۰	۱۷	۶	۲	۱۴	۱۵
خانه دار	۲۱	۲۱۱۶	۴	۱۷۹	۱۷	۱۹۳۷
سایر	۵۹۹	۱۶۲۷	۱۵۹	۱۵۸	۴۴۰	۱۴۶۹
جمع غیرفعال	۴۷۰۷۲	۴۵۵۰۴	۲۴۶۹۷	۲۳۷۱۴	۲۲۳۷۵	۲۱۷۹۰
جمع فعال و غیرفعال	۵۰۱۲۳	۴۷۹۶۱	۲۵۱۱۳	۲۳۹۳۲	۲۵۰۱۰	۲۴۰۲۹
اظهارنشده	۶۱۹	۴۸۲	۳۰۸	۲۳۳	۳۱۱	۲۴۹

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

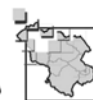
چگونگی وضعیت فعالیت اقتصادی جمعیت ۲۴-۱۵ ساله استان زنجان در سال ۱۳۸۵ در جدول شماره ۱ نشان داده شده است. در این سال حدود ۲۷/۶ درصد جمعیت یاد شده شاغل و ۷/۶ درصد نیز جویای کار (بیکار) بوده اند. در مقایسه با سال ۱۳۷۵ (سهم شاغلان ۲۷/۷ درصد و سهم بیکاران ۴/۶ درصد) باید بیان کرد که تا حد قابل توجهی بر تعداد بیکاران و سهم آنان در

جمعیت ۲۴-۱۵ ساله افزوده شده است. در مقایسه با وضعیت عمومی کشور نیز می‌توان گفت افراد واقع در این گروه سنی بیش‌تر از دیگر همگنان خود در سایر استان‌ها موفق به اشتغال گردیده‌اند و از این رو نرخ بیکاری در آن کمتر گردیده است. سهم شاغلان در مناطق شهری ۱۹/۷ درصد (کمتر از سهم شاغلان در مناطق شهری کشور - ۲۱/۵ درصد) و سهم شاغلان در مناطق روستایی ۳۹/۰ درصد به طرز معناداری بیش از سهم شاغلان مناطق روستایی کشور (حدود ۲۹/۶ درصد) بوده است.

سهم محصلان این گروه سنی ۳۷/۹ درصد بوده که سهم مناطق شهری ۴۹/۲ درصد و سهم مناطق روستایی ۲۱/۸ درصد گردیده است. سهم محصلان در مقایسه با سال ۱۳۷۵ (۳۲/۳ درصد) از افزایش قابل قبول برخوردار بود. این افزایش سهم محصلان چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی مشاهده می‌گردد. سهم محصلان پسر در مناطق شهری ۴۷/۷ درصد و سهم دختران این مناطق نیز ۵۰/۶ درصد بود که از روند عمومی کشور، پیشی گرفتن سهم محصلان دختر بر محصلان پسر، تبعیت جسته است. در مقایسه با سال ۱۳۷۵ باید پذیرفت که از سهم محصلان پسر کاسته و بر سهم محصلان دختر افزوده شده است. سهم محصلان پسر در مناطق روستایی ۲۵/۰ درصد و سهم محصلان دختر همین مناطق ۱۸/۹ درصد بود. در مقایسه با سهم این افراد در مناطق روستایی کشور می‌توان گفت سهم محصلان دختر از سطح عمومی کشور بالاتر و سهم محصلان پسر از سطح یاد شده پایین‌تر آمده است. اگر این سهم را با سال ۱۳۷۵ مقایسه کنیم آشکار می‌گردد که اختلاف بین سهم دختران و پسران مناطق روستایی کاهش قابل تأملی یافته که البته هنوز تا برابری فرصت‌های تحصیل راهی دشوار در پیش است.

سهم دختران و زنان خانه‌دار مناطق شهری حدود ۲۶/۴ درصد (کمتر از سهم کشور) و در مناطق روستایی نزدیک به ۴۶/۹ درصد (هم‌تراز با سهم کشوری) بوده است. در مقایسه با سال ۱۳۷۵ می‌توان اذعان داشت که سهم دختران و زنان خانه‌دار هم در مناطق شهری و هم در مناطق روستایی کاهش قابل توجهی داشته که می‌تواند برخاسته از حضور فراگیر آنان در عرصه‌های تحصیل و... باشد.

جدول شماره ۲- چگونگی وضعیت فعالیت اقتصادی جمعیت ۲۴-۱۵ ساله استان زنجان در سال ۱۳۸۵

وضعیت فعالیت	کل		شهری		روستایی	
	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن
شاغل	۵۳۰۷۹	۱۴۸۸۹	۲۳۳۱۱	۵۰۴۸	۲۹۷۶۸	۹۸۴۱
بیکار	۱۲۵۹۰	۶۰۳۲	۸۴۶۰	۴۹۰۹	۴۱۳۰	۱۱۲۳
جمع فعال	۶۵۶۶۹	۲۰۹۲۱	۳۱۷۷۱	۹۹۵۷	۳۳۸۹۸	۱۰۹۶۴
محصل	۴۵۹۶۳	۴۷۱۴۷	۳۳۸۳۲	۳۷۱۴۰	۱۲۱۳۱	۱۰۰۰۷
دارای درآمد بدون	۱۷۵	۳۵۰	۸۹	۹۱	۸۶	۲۵۹
خانه دار	۱۸۲	۴۴۲۱۳	۵۷	۱۹۳۸۹	۱۲۵	۲۴۸۲۴
سایر	۷۴۸۵	۱۳۷۱۸	۵۱۳۰	۶۷۹۵	۲۳۵۵	۶۹۲۳
جمع غیرفعال	۵۳۸۰۵	۱۰۵۴۲۸	۳۹۱۰۸	۶۳۴۱۵	۱۴۶۹۷	۴۲۰۱۳
جمع فعال و غیرفعال	۱۱۹۴۷۴	۱۲۶۳۴۹	۷۰۸۷۹	۷۳۳۷۲	۴۸۵۹۵	۵۲۹۷۷
اظهار نشده	۱۲۷۳	۱۳۹۸	۸۵۱	۸۵۸	۴۲۲	۵۴۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵

بررسی میزان باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیش تر استان نیز از وجود عدم تعادل در نرخ باسوادی در مناطق شهری و روستایی استان خبر می دهد. براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، میزان باسوادی استان ۸۱.۷۲ درصد بوده است که این میزان در مناطق شهری و روستایی استان ۸۷.۱۱ و ۷۴.۱۹ درصد بوده است.

۵-۳-۲-۷- توسعه ناموزون رشته های تحصیلی آموزش عالی با توجه به نیاز استان در بخش های مختلف اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی

کافی نبودن رشته های تحصیلی مرتبط با بخش های اقتصاد، مدیریت، صنعت و معدن در مراکز آموزش عالی و مراکز فنی و حرفه ای استان جهت تربیت نیروهای متخصص یکی از عدم تعادل های موجود در ویژگی های اجتماعی و فرهنگی استان است. نکته ای حائز اهمیت در خصوص تناسب رشته های دانشگاهی در مجموعه ای دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی استان با فعالیت های محوری استان وجود ۵ دانشگاه سراسری دولتی و ۲ دانشگاه آزاد، هرچند در زمینه ای برخی تخصص ها نیاز به ایجاد دانشگاه ها، دانشکده ها و مؤسسات تخصصی می باشد. گرچه در چند سال اخیر رشد و توسعه رشته ها و دوره های مختلف در دانشگاه های استان به تربیت نیروهای متخصص مورد نیاز بخش های مختلف اقتصادی استان (کشاورزی، صنعت، معدن، خدمات و بازرگانی) منجر شده است، اما به نظر می رسد جهت تقویت ارتباط بین مراکز دانشگاهی و فعالیت های اقتصادی استان نیاز است تا رابطه ای بخش های صنعت، معدن، کشاورزی و خدمات استان با دانشگاه ها بسیار بیش تر از وضع موجود تقویت شود. برقراری این ارتباط به

صورت مستمر و پایدار موجب تحولات عمیق در فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه به صورت کاربردی و براساس نیازهای حال و آینده جامعه خواهد شد. از سوی دیگر پیوند مراکز دانشگاهی با بخش‌های مختلف اقتصادی استان موجب رشد، توسعه و افزایش بهره‌وری فعالیت‌ها در استان خواهد شد. ایجاد دو مرکز رشد واحدهای فناوری در سال‌های اخیر در دانشگاه زنجان و مرکز تحصیلات تکمیلی علوم پایه‌ی زنجان گامی مثبت جهت افزایش تعامل بین دانشگاه و فعالیت‌های مختلف کشاورزی، صنعت، خدمات در استان بوده است. هر چند تا رسیدن به وضع مطلوب فاصله بسیار است.

مجموعه مراکز آموزش عالی و مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای استان به چهار گروه دانشگاه دولتی، دانشگاه آزاد، دانشگاه پیام نور و مرکز آموزش عالی خصوصی قابل تقسیم می‌باشند. به طور کلی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی استان به سه گروه آموزش عالی دولتی، آموزش عالی غیردولتی، آموزش عالی علمی- کاربردی و پودمانی تقسیم می‌شوند و به لحاظ نوع آموزش به آموزش عالی حضوری، دوره‌های روزانه و شبانه، آموزش عالی از راه دور، آموزش عالی علمی و کاربردی و به لحاظ دوره‌های تحصیلی به دوره‌های کاردانی، دوره‌ی کارشناسی، دوره‌ی کارشناسی ارشد، دوره‌ی دکترای حرفه‌ای (عمومی) و دوره‌ی دکترای تخصصی (P.H.D) تقسیم می‌شوند. به نظر می‌رسد ارتباطات و مبادلات علمی و پژوهشی در استان چندان مطلوب نیست، شاید بتوان گفت هیچ ارتباط خاصی میان مراکز آموزش عالی و پژوهشی استان مشاهده نمی‌شود. این امر خود مانعی بزرگ در پیشرفت و ارتقاء سطح علمی استان می‌باشد. عدم وجود ارتباطات صحیح میان مراکز دانشگاهی موجب شده است که اغلب کارها به صورت موازی انجام شود و ناگزیر در اکثر موارد فرصت و امکانات به بسیاری از موضوعات مهم و ضروری علم، پژوهش و فناوری نرسد. وجود رشته‌های یکسان و هم‌زمان در چند مرکز آموزش عالی استان بدون در نظر گرفتن نیازهای منطقه و اشباع شدن استان از فارغ التحصیلان این رشته‌ها و اقدامات مستقل مراکز آموزش عالی بدون هماهنگی با سایر مراکز استان و همچنین بدون نیازسنجی‌های ضروری در منطقه از جمله مهم‌ترین مشکلات در این زمینه است. توزیع جغرافیایی مراکز آموزش عالی در استان نشان می‌دهد، تمامی مراکز آموزش عالی دولتی استان در شهر زنجان، مرکز شهرستان و استان زنجان واقع شده است و سایر نقاط استان فاقد مراکز آموزش عالی دولتی هستند. در ۳ شهر زنجان، ابهر و قیدار دانشگاه اسلامی فعالیت دارد. توزیع جغرافیایی مراکز دانشگاهی و آموزش عالی در سطح استان نشان‌دهنده‌ی تمرکز نسبی این مراکز در شهر زنجان و ابهر می‌باشد.

۵-۳-۲-۸- ارائه‌ی محدود خدمات فناوری اطلاعات و عدم تناسب آن با نیاز روز استان

تعداد کاربران اینترنت در استان زنجان از سال ۸۳-۱۳۷۸ سیر تصاعدی داشته و در طول ۵ سال از ۳۵۳ کاربر به ۱۸۷۲۴ کاربر افزایش یافته است این روند در سال‌های ۸۵-۱۳۸۴ سرعت بیش‌تری گرفته است به نحوی که تعداد کاربران در ۱.۵ سال از

۱۸۷۲۴ به ۱۲۱۳۵۲ کاربر در استان افزایش یافته است و این افزایش با توسعه تجهیزات مراکز دیتا و افزایش تعداد ISP های استان و صدور مجوز فعالیت برای ICP در استان رشد چشم‌گیری در آینده‌ی نزدیک خواهد داشت.

تعداد شرکت‌ها و مؤسسات ارائه‌ی دهنده‌ی خدمات اینترنت (ISP ها) در استان از ۲ شرکت در سال ۱۳۸۰ به ۱۷ شرکت در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است و این امر با راه‌اندازی مراکز دیتای شهرهای باقیمانده استان در حال رشد می‌باشد. شایان ذکر است که تا پایان سال ۱۳۸۴ تعداد ۱۱ شهر از ۱۶ شهر استان دارای مرکز دیتا بوده است و مراکز دیتای ۵ شهر دیگر نیز در سال ۱۳۸۵ راه‌اندازی گردیده است.

ارائه‌ی خدمات اینترنتی در استان زنجان از سال ۱۳۸۷ با واگذاری ۶۴kb پهنا‌ی باند به یک مشترک دولتی آغاز گردیده است. روند واگذاری خدمات اینترنتی در پایان آذر سال ۱۳۸۵ به ۳۴ مشترک اینترنت، ۷ مشترک اینترنت، ۴ مشترک PTP، ۱۳۴ مشترک PTMP، ۶ مشترک MPLS و ۱۰ مشترک X25 رسیده است (در مجموع ۱۹۵ مشترک دولتی و خصوصی). رشد پهنا‌ی باند واگذار شده از ۶۴kb در سال ۱۳۷۸ به ۲۶۶۸۸kb در آذر ۸۵ ارتقاء یافته است که از این میزان ۱۹۹۴۴kb دولتی و مابقی پهنا‌ی باند مشترکین خصوصی می‌باشد. لیکن از مشکلات مهم استان در زمینه‌ی خدمات فناوری اطلاعات در استان این که استان زنجان فاقد مرکز داده (Data Center) می‌باشد و تعداد کاربران اینترنت استان از متوسط کشوری پایین‌تر است و این که عمده کاربران اینترنت استان مصرف کنندگان اطلاعات هستند و نقش ناچیزی در تولید و ارائه‌ی اطلاعات دارند و فعالیت بخش خصوصی در زمینه ارتباطات به تأسیس ISP ها و کافی‌نت‌ها محدود می‌گردد و در مجموع بهره‌برداری مراکز علمی و اقتصادی و تجارت الکترونیک با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در استان با استانداردهای جهانی فاصله بسیار دارد و نیازمند توجه و توسعه‌ی بسیار بیش‌تری است.

۵-۳-۲-۹- تعداد اندک تشکلهای مردم نهاد در سطح استان

تعداد اندک تشکلهای مردم‌نهاد در استان و به ویژه در شهرستان‌های دورافتاده موجب اختلال در فرآیند جامعه‌پذیری ثانویه و یادگیری اجتماعی ارزش‌ها- هنجارهای جامعه مدنی گردیده است. عضویت در این قبیل تشکلهای می‌تواند افراد را با کنش‌های جمعی هدف‌مند و سازمان‌دهی نیروها و قابلیت‌ها آشنا سازد و توجه اعضا را به ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی جلب کند. به این ترتیب فردگرایی لگام‌گسیخته حاصل از برتر دانستن منافع خویش بر دیگری به خردورزی مدنی و تأمین منافع مشترک تبدیل می‌گردد. اختلال در این فرآیند اجتماعی شدن موجب می‌شود که احساس تعلق افراد به یکدیگر کاهش یابد و زمینه‌ی بی‌تفاوتی و بیگانگی فراهم آید که در نهایت به گسست اجتماعی خواهد انجامید. نبود تشکلهای مردم‌نهاد مهم‌ترین دلیل عدم عضویت در این قبیل تشکلهای شناخته شده است و سلب اعتماد نسبت به دیگران نیز از دیگر علت‌ها به شمار آمده است.

۵-۳-۲-۱۰- بروز ناهنجاری‌های اجتماعی

۵-۳-۲-۱۰-۱- جرایم خشونت بار (جرایم سخت)

• در دوره ی ۸۰-۱۳۷۶ نرخ رشد قتل عمد در استان، همواره از نرخ رشد این جرم در کل کشور (به استثناء سال ۱۳۷۹) بیش تر بوده است. به دیگر سخن ارتکاب به قتل عمد در دوره ی یاد شده همواره روندی فزاینده داشته است. با توجه به سهم جمعیت شهرستان‌های هفت‌گانه استان باید گفت در شهرستان‌های خرمدره و ابهر قتل عمد بیش از حد انتظار به وقوع پیوسته و در مقابل در شهرستان‌های طارم و ماهنشان این جرم کمتر از حد انتظار رخ داده است. شهرستان‌های ابهر و خرمدره پس از شهرستان زنجان، بیش‌ترین تبادل جمعیتی را با دیگر استان‌های کشور داشته‌اند. پس می‌توان این همداستانی را به آشفتگی در پذیرش رفتارهای به‌هنگار و از هم‌گسیختگی ارزشی در آنها نسبت داد. حضور افراد بیگانه و غریبه که با فرهنگ‌های "غیر" رشد یافته‌اند و احساس تعلق چندانی به مقصد مهاجرت خویش ندارند موجب می‌گردد فرآیندهای جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن مختل گردد و نظام اجتماعی یکپارچگی و انسجام اولیه خود را، تا حدودی، از دست بدهد. شکل‌گیری محله‌های مهاجرنشین و نابه‌سامانی در ارائه‌ی خدمات عمومی به آنها می‌تواند بر وخامت اوضاع بیفزاید؛

• برخلاف قتل عمد ارتکاب به قتل غیرعمد در استان روندی پرنوسان را در کرده و در مقایسه با نرخ رشد قتل غیرعمد در کشور وضعیتی بی‌ثبات داشته است. در شهرستان زنجان این جرم اندکی بیش از حد انتظار وقوع یافته در شهرستان ابهر ارتکاب به قتل عمد حدود دو برابر تعداد مورد انتظار بوده است و در دیگر شهرستان‌های استان کمتر از حد انتظار بوده است؛

• ارتکاب به ضرب و جرح در دوره ی ۸۰-۱۳۷۶ در استان زنجان از الگوی وقوع قتل غیرعمد تبعیت می‌کند و روندی پرفراز و نشیب را دار می‌باشد. ایراد ضرب و جرح در شهرستان‌های ابهر و خرمدره بیش از حد انتظار به وقوع پیوسته و در شهرستان‌های ماهنشان و زنجان وقوع آن کمتر از حد انتظار بوده است. در روند عمومی کشور افزایش ایراد ضرب و جرح با کاهش قتل عمد همراه می‌گردد، اما شهرستان ابهر از چنین روندی تبعیت نکرده است؛

• بررسی روند ارتکاب به تصرف عدوانی و مزاحمت در دوره ی ۸۰-۱۳۷۶ نشان می‌دهد که تا سال ۱۳۷۸ این روند کاهنده و بسیار کمتر از نرخ رشد این جرم در کشور بوده است، اما در سال‌های پایانی دوره ی ۸۹-۱۳۷۸ این روند فزاینده و بیش‌تر از نرخ رشد کشور گردیده است. در شهرستان‌های خدابنده و ابهر این جرم بیش از حد انتظار رخ داده و در مقابل در شهرستان‌های زنجان، ماهنشان و طارم کمتر از حد انتظار با این جرم رو به رو بوده‌ایم.

۵-۳-۲-۱۰-۲- جرایم مالی - اقتصادی (جرایم نرم)

- در دوره ی ۸۰-۱۳۷۶ نرخ رشد اختلاس، ارتشاء و جعل، با یک سال پیش رسی، همخوانی معناداری با نرخ رشد این جرایم در کل کشور دارد. به طور تقریب می توان گفت نرخ رشد این قبیل جرایم در استان زنجان به مراتب بیش تر از نرخ رشد آنها در کشور بوده است. در دوره ی یادشده در شهرستان های زنجان و خرمدره این جرایم بیش از حد انتظار به وقوع پیوسته و در مقابل ارتکاب به این جرایم در شهرستان های خدابنده، ماهنشان و ابهر پایین تر از حد انتظار بوده است؛
- ارتکاب به صدور چک بلامحل در دوره ی یادشده همواره روندی فزاینده داشته و نرخ رشد آن بالاتر از نرخ رشد کشور بوده است. با توجه به سهم جمعیت هر شهرستان باید پذیرفت در شهرستان های زنجان و خرمدره این جرم بیش از حد انتظار رخ داده و در شهرستان های خدابنده، ماهنشان و ایجرود ارتکاب این جرم پایین تر از حد انتظار بوده است. روند ارتکاب صدور چک بلامحل تا حدی با وضعیت وقوع اختلاس، ارتشاء و جعل همخوانی دارد؛
- همراهی جرایم مالی - اقتصادی می تواند زمینه های مناسب برای سرمایه گذاری را از بین ببرد و بر هزینه های معامله های اقتصادی بیفزاید. چنین وضعیتی از تمایل سرمایه گذاری می کاهد (به ویژه سرمایه گذاران خارجی) که در جست و جوی بستر قابل اعتمادی برای ایجاد فعالیت های سودآور هستند. هر چقدر این سرمایه گذاران قدرت انتخاب بیش تر و شقوق تصمیم گیری متنوع تری داشته باشند، پای گریز چابک تری دارند و به راحتی می توانند جای دیگری را برای سرمایه گذاری بیابند؛
- روند وقوع سرقت (موجب حد و تعزیر) همواره فزاینده بوده و همخوانی تنگاتنگی با روند عمومی سرقت در کشور داشته است. نرخ رشد سرقت استان همواره کمتر از نرخ رشد این جرم در کشور بوده اما در سال ۱۳۸۰ این اختلاف به کمترین حد ممکن رسیده است. به این ترتیب می توان گفت الگوی ارتکاب به سرقت در حال همگون شدن با الگوی کشور می باشد. ارتکاب به سرقت در شهرستان های ابهر و خرمدره بیش از حد انتظار و در شهرستان های خدابنده و ماهنشان پایین تر از حد انتظار رخ داده است؛
- شهرستان زنجان به منزله ی توسعه یافته ترین شهرستان استان، از جرایم خشونت بار فاصله گرفته و به سمت جرایم نرم سوق یافته است. شهرستان خرمدره اگرچه وضعیتی چون زنجان را تجربه می کند، اما هنوز گرفتار ضرب و جرح می باشد. شهرستان ابهر در زمینه وقوع جرایم بیش تر از الگوی شهرستان های کمتر توسعه یافته تبعیت می کند. برخلاف روندی که در زنجان و خرمدره دیده می شود و هنوز به مرحله گذار نرسیده است؛

- از شهرستان ماهنشان کمترین وقوع جرایم (چه خشونت بار و چه نرم یا مالی و اقتصادی)، گزارش شده است. شهرستان طارم نیز تا حدودی از همین الگو پیروی می‌کند. یافتن دلایل شکل‌گیری چنین وضعیتی نیاز به انجام پژوهش‌های جداگانه دارد، زیرا نمی‌توان به سادگی آن را به سهم جمعیت روستایی از جمعیت شهرستان نسبت داد؛ زیرا شهرستان خدابنده به منزله یکی از شهرستان‌های کمتر توسعه‌یافته، همچنان با شیوع جرایم خشونت‌بار رویاروی می‌باشد. وقوع جرایم خشونت‌بار (همچون قتل عمد، قتل غیرعمد، ایراد ضرب و جرح و همچنین تصرف عدوانی و مزاحمت) در شهرستان‌های ابهر و خرمدره با روند شتابان توسعه اقتصادی، رشد صنعتی و گسترش شهرنشینی همسویی دارد. از این رو ناامنی ناشی از وقوع این قبیل جرایم تاوان توسعه‌یافتگی تلقی می‌شود که می‌تواند نه تنها بازدارنده تقویت سرمایه اجتماعی این مناطق به شمار آید، بلکه به انگیزه‌های پیشرفت خدشه وارد سازد؛
- جرایمی که نهاد خانواده را تهدید می‌کنند (اعمال منافی عفت موجب حد و تعزیر و جرایم اطفال)، در شهرستان پیشرو زنجان رواج بیش‌تری داشته و با پدیده طلاق نیز همخوانی و همبستگی زیادی پیدا کرده است. از این رو می‌توان ارتکاب این جرایم را در شرایط گذار شخر زنجان به مراحل رشد و توسعه یافتگی انتظار داشت.

۵-۳-۲-۱۱- عدم تعادل‌های موجود در حوزه‌ی فرهنگی و سرمایه‌ی اجتماعی

۵-۳-۲-۱۱-۱- مراکز و کانون‌های فرهنگی

تولید محصولات و کالاهای فرهنگی و قابل دسترسی بودن آنها برای مردم مستلزم وجود مؤسسات، آموزشگاه‌ها، فرهنگ سراها، انجمن‌ها، کانون‌ها و... می‌باشد. چگونگی توزیع آنان در سطح استان می‌تواند تا اندازه‌ای نابرابری‌های اجتماعی را آشکار سازد. بررسی چگونگی توزیع این مراکز در سطح استان زنجان نشان می‌دهد شهرستان زنجان (و البته شهر زنجان) همچون آهن‌ربا سهم چشم‌گیری از این مراکز و کانون‌ها را به خود اختصاص داده است. حادث‌ترین شکل این قطبی شدن و بیش‌ترین تمرکز در آموزشگاه‌ها و گروه‌های آزاد هنری، ناشران، کانون‌های تبلیغاتی و مؤسسات فرهنگی و هنری دیده می‌شود که بیش از سه چهارم آنها در شهر زنجان استقرار داده شده‌اند^۱. در مقابل انجمن‌های هنری (خوشنویسی، هنرهای تجسمی و...) و همچنین کانون‌های فرهنگی - هنری (مستقر در مساجد و...) متوازن‌ترین توزیع را در سطح استان دارا بوده‌اند. چنانچه این استقرار را از سطح استان و تفکیک شهرستان به سطح شهرستان و تفکیک مناطق شهری و روستایی تقلیل دهیم باز هم عدم توازن بین شهر و روستا در هر شهرستان آشکار می‌گردد و از عدم تعادلی مضاعف خبر می‌دهد.

۱. یاد آور می‌شود که شهر زنجان ۳۶/۳ درصد جمعیت استان و شهرستان زنجان (مناطق روستایی و شهر زنجان) ۴۷/۱ درصد جمعیت استان را در خود جای داده است. اگرچه این توزیع نامتوازن جمعیت می‌تواند بحران‌زا و مسأله ساز گردد، اما تمرکز مؤسسات، آموزشگاه‌ها و... از آن هم نامتعادل‌تر گردیده است.

۵-۳-۲-۱۱-۲- استفاده از محصولات فرهنگی

بررسی چگونگی استفاده از محصولات فرهنگی در میان ساکنان سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان زنجان، از وجود عدم تعادل در پهنه‌ی استان حکایت دارد. دقت در چگونگی استفاده از محصولات فرهنگی مختلف مانند: کتاب، روزنامه، مجله، لوح فشرده (CD)، نوار ضبط صوت (کاست) و اینترنت در این استان حاوی نکات حائز اهمیت زیر است:

• کتاب

بین میزان تحصیلات پاسخ‌گویان و وضعیت مطالعه‌ی کتاب آنان ارتباط معناداری می‌توان یافت. دانشجویان (۹۳/۲ درصد)، دانش‌آموزان (۷۵/۸ درصد) و دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها (۹۱/۷ درصد) به مراتب بیش از دیگر پاسخ‌گویان به مطالعه کتاب می‌پرداختند. کمترین سهم مطالعه کنندگان کتاب در افراد دارای تحصیلات ابتدایی (۳۹/۹ درصد)، راهنمایی (۵۸/۹ درصد) و دیپلم (۶۸/۰ درصد) مشاهده می‌گردد.

پاسخ‌گویان مناطق شهری و روستایی در مطالعه‌ی کتاب وضعیت متفاوتی با یکدیگر داشته‌اند. شهرنشینان (۶۴/۰ درصد) بیش از روستاییان (۴۸/۵ درصد) به مطالعه کتاب می‌پرداختند. همچنین وضعیت مطالعه‌ی کتاب در میان شهرنشینان و روستاییان شهرستان‌های هفت گانه استان با یکدیگر تفاوت معناداری داشته است. شهرنشینان شهرهای ابهر (۷۱/۴ درصد)، ماهنشان (۷۲/۷ درصد) و طارم (۷۱/۴ درصد) بیش‌ترین سهم مطالعه کنندگان کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین سهم مطالعه کنندگان شهری نیز متعلق به شهرهای گرماب (۳۰/۸ درصد) و سلطانیه (۵۰/۵ درصد) بوده است. بیش‌ترین سهم کتابخوانان در مناطق روستایی به شهرهای طارم (۶۵/۱ درصد) و خدابنده (۵۴/۰ درصد) اختصاص داشت و در مناطق روستایی شهرستان‌های ایجرود (۳۴/۰ درصد) و ابهر (۳۹/۲ درصد) کمترین سهم کتابخوانان ملاحظه می‌گردد.

• روزنامه

بین جنسیت پاسخ‌گویان و وضعیت روزنامه‌خوانی آنان ارتباط معناداری مشاهده می‌شود. مردان (۴۹/۱ درصد) به مراتب بیش‌تر از زنان (۲۶/۴ درصد) به مطالعه‌ی روزنامه می‌پردازند. همچنین بین میزان تحصیلات پاسخ‌گویان و وضعیت روزنامه‌خوانی آنان ارتباط معناداری می‌توان یافت. دانش‌آموختگان دانشگاه (۷۷/۸ درصد)، دانشجویان (۶۱/۴ درصد) و دانش‌آموزان (۴۱/۸ درصد) بیش از دیگر پاسخ‌گویان به روزنامه‌خوانی می‌پردازند. کمترین سهم روزنامه‌خوانی در افراد دارای تحصیلات ابتدایی (۱۵/۲ درصد) مشاهده می‌گردد. از سوی دیگر پاسخ‌گویان مناطق شهری و روستایی در روزنامه‌خوانی وضعیت متفاوتی با یکدیگر داشته‌اند. شهرنشینان (۵۲/۵ درصد) بیش از روستائینان (۲۰/۶ درصد) به روزنامه‌خوانی می‌پرداختند. وضعیت روزنامه‌خوانی در میان شهرنشینان و روستاییان شهرستان‌های هفت گانه استان با یکدیگر تفاوت معناداری داشته است. شهرنشینان شهرهای ابهر

(۶۶/۹ درصد)، قیدار (۶۱/۵ درصد) و خرمدره (۵۹/۰ درصد) بیشترین سهم روزنامه خوانی را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین سهم روزنامه‌خوانان شهری نیز متعلق به شهرهای سلطانیه (۲۱/۴ درصد) و گرماب (۲۳/۱ درصد) بوده است. بیشترین سهم روزنامه‌خوانان در مناطق روستایی به شهرستان‌های خرمدره (۳۳/۳ درصد) و طارم (۳۰/۲ درصد) اختصاص داشته است و در مناطق روستایی شهرستان‌های ایجرود (۷/۵ درصد) و ماهنشان (۱۴/۳ درصد) کمترین سهم کتابخوانان ملاحظه می‌گردد. وضعیت روزنامه‌خوانی در میان ساکنان شهرستان‌های مختلف استان متفاوت است. به گونه‌ای که شهرستان‌های خرمدره (۵۶/۷ درصد) و ابهر (۵۰/۵ درصد) بیشترین سهم روزنامه‌خوانی را داشته‌اند و کمترین سهم نیز از آن شهرستان‌های ایجرود (۷/۵ درصد) و ماهنشان (۲۲/۶ درصد) می‌باشد.

• اینترنت

بین جنسیت پاسخ‌گویان در استان زنجان و وضعیت استفاده از اینترنت در آنان رابطه‌ی معناداری مشاهده می‌شود. مردان (۲۳/۳ درصد) بیش از زنان (۱۰/۰ درصد) از اینترنت استفاده می‌کنند. وضعیت استفاده از اینترنت در میان پاسخ‌گویان سنین مختلف به طرز معناداری متفاوت از یکدیگر است. با افزایش سن از سهم کاربران اینترنت کاسته می‌شود. به گونه‌ای که بیشترین درصد استفاده از اینترنت در سنین زیر ۳۰ سال به ویژه در گروه سنی ۲۰-۳۰ ساله (۲۹/۲ درصد) مشاهده می‌شود. کمترین سهم کاربران اینترنت نیز در گروه سنی ۵۰ ساله و بیش‌تر (۰/۹ درصد) دیده می‌شود.

پاسخ‌گویان مناطق شهری و روستایی در استفاده از اینترنت وضعیت متفاوتی با یکدیگر داشتند. شهرنشینان (۲۷/۸ درصد) بیش از روستاییان (۲/۴ درصد) از اینترنت استفاده کرده‌اند. وضعیت استفاده از اینترنت در میان شهرنشینان و روستاییان شهرستان‌های هفت گانه استان با یکدیگر تفاوت معناداری داشته است. شهرنشینان شهرهای قیدار (۴۶/۲ درصد)، ابهر (۳۰/۱ درصد) و زنجان (۲۸/۹ درصد) بیشترین سهم کاربران اینترنت را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین سهم کاربران اینترنت نیز متعلق به شهرهای گرماب (۰/۰ درصد) و آببر (۷/۱ درصد) بوده است. بیشترین سهم کاربران اینترنت در مناطق روستایی به شهرستان‌های ابهر (۳/۹ درصد) و خداپنده (۲/۳ درصد) اختصاص داشت و در مناطق روستایی شهرستان‌های ایجرود (۰/۰ درصد) و خرمدره (۰/۰ درصد) کمترین سهم کاربران اینترنت ملاحظه می‌گردد. وضعیت استفاده از اینترنت در میان ساکنان شهرستان‌های مختلف استان متفاوت است. شهرستان‌های زنجان (۲۲/۸ درصد) و ابهر (۲۱/۲۴ درصد) بیشترین سهم کاربران اینترنت را اخذ نمودند. در حالی که شهرستان‌های ایجرود (۰/۰ درصد) و طارم (۳/۵ درصد) کمترین سهم کاربران اینترنت را داشته‌اند.

۵-۳-۲-۱۱-۳- شرکت در دوره‌های آموزشی

بررسی محل برگزاری دوره‌های مختلف آموزشی اعم از دوره‌های هنری، دوره‌های موسیقی، دوره‌های آموزش صنایع دستی، دوره‌های آموزش زبان و کامپیوتر، دوره‌های مهارتی، دوره‌های ورزشی و دوره‌های عمومی، از وجود عدم تعادل در پهنه‌ی استان زنجان حکایت دارد. دقت در محل برگزاری دوره‌های یاد شده حاوی نکات حائز اهمیت زیر است:

بررسی محل برگزاری دوره‌های هنری نشان می‌دهد که ۸۳/۶ درصد (۵۱ نفر) پاسخ‌گویان در شهرهای استان و ۸/۲ درصد (۵ نفر) در روستاهای استان از این دوره‌ها بهره‌مند شده‌اند. بیش‌ترین تمرکز این دوره‌ها نیز در شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره و قیدار بوده است. بررسی محل برگزاری دوره‌های مختلف موسیقی نشان می‌دهد که تمامی این دوره‌ها در نقاط شهری استان زنجان برگزار شده‌اند و شهرهای زنجان (۶۲/۹ درصد) و ابهر (۲۵/۷ درصد) بیش‌ترین تمرکز را در این زمینه داشته‌اند.

بررسی محل برگزاری دوره‌های صنایع دستی نشان می‌دهد که ۶۳/۰ درصد (۹۲ نفر) پاسخ‌گویان در نقاط شهری و ۳۰/۱ درصد (۴۴ نفر) نیز در روستاهای استان از این آموزش‌ها بهره‌مند شده‌اند. بیش‌ترین تمرکز برگزاری این دوره‌ها در شهرهای زنجان (۳۴/۹ درصد)، ابهر (۹/۶ درصد) و خرمدره (۶/۸ درصد) بوده است.

بررسی محل برگزاری دوره‌های آموزش زبان از تمرکز شدید آن در شهرهای استان حکایت می‌کند. شهر زنجان (۶۰/۸ درصد) در جایگاه نخست، شهر ابهر (۱۹/۶ درصد) در رتبه‌ی دوم و شهرهای سلطانیه، خرمدره، قیدار و گرماب (هر یک ۲/۱ درصد) در رتبه‌ی سوم قرار گرفته‌اند. شهر تهران نیز حدود ۴/۱ درصد از دوره‌ها را به خود اختصاص داده بود.

واریسی محل برگزاری دوره‌های آموزش کامپیوتر نشان می‌دهد که ۸۹/۸ درصد آنها در شهرهای استان و ۲/۵ درصد آنها در روستاها برگزار شده‌اند. سهم شهر زنجان از برگزاری این دوره‌ها ۴۸/۵ درصد، شهر ابهر ۱۹/۲ درصد، خرمدره ۸/۶ درصد، قیدار ۷/۶ درصد و ابهر ۳/۵ درصد بوده است. واریسی محل برگزاری دوره‌های مهارتی روشن می‌سازد که سهم چشم‌گیری از دوره‌های یادشده در شهرهای استان زنجان (۸۲/۲ درصد) و بقیه در خارج از استان (۱۷/۸ درصد) برگزار شده‌اند. بیش‌ترین سهم برگزاری دوره‌ها به شهرهای زنجان (۴۸/۹ درصد)، قیدار (۸/۹ درصد)، ماهنشان (۶/۷ درصد)، ابهر (۴/۴ درصد) و ابهر (۴/۴ درصد) اختصاص داشته است. سهم شهرهای استان زنجان از برگزاری دوره‌های ورزشی حدود ۷۷/۱ درصد و سهم مراکز ورزشی خارج از استان نزدیک به ۲۲/۹ درصد بوده است. بیش‌ترین سهم مراکز ورزشی خارج از استان به شهر تهران اختصاص داشت. بررسی محل برگزاری دوره‌های عمومی نشان می‌دهد، بر خلاف توزیع مراکز برگزاری دیگر دوره‌های تحت مطالعه، سهم مناطق روستایی استان (۴۰/۷ درصد) نشان از عدم تمرکز این دوره‌ها صحنه می‌گذارد. از سوی دیگر سهم مناطق شهری استان (۴۴/۴ درصد) نیز از توزیع متوازن‌تر این دوره‌ها حکایت دارد.

۵-۳-۲-۱۱-۴- طرز تلقی و ارزش‌ها

به منظور آگاهی از عدم تعادل‌های موجود در نظام ارزش‌ها و هنجارهای اقشار مختلف جامعه در این قسمت به پیوند ارزش‌های یاد شده و ویژگی‌های پاسخ‌گویان اشاره می‌شود:

الف) موفقیت و کامیابی در زندگی (انگیزه پیشرفت): مردان استان بیش از زنان؛ جوانان بیش از میان‌سالان و سالخوردگان؛ افراد دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر بیش از افراد بی‌سواد و کم‌سواد؛ شاغلان و دانشجویان بیش از خانه‌داران و بیکاران؛ شهرنشینان بیش از روستاییان؛ ساکنان شهرستان‌های زنجان و خدابنده و ایجرود بیش از دیگران به این ارزش اشاره کرده‌اند؛

ب) پاکدامنی، تقوا سلامت نفس: جوانان کمتر از ۲۰ سال و میان‌سالان ۴۹-۴۰ ساله و افراد سالخورده بیش از دیگران؛ افراد بی‌سواد و دارای تحصیلات ابتدایی بیش از افراد دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر؛ خانه‌داران و بازنشستگان بیش از دانشجویان و دانش‌آموزان و بیکاران؛ شهرنشینان بیش از روستاییان و ساکنان شهرستان‌های زنجان و ماهنشان بیش از اهالی خرمرده و طارم از اهمیت این ارزش یاد کرده‌اند؛

ج) کمال و خوبی: زنان بیش از مردان؛ میانسالان و سالخوردگان بیش از جوانان؛ خانه‌داران بیش از شاغلان؛ شهرنشینان بیش از روستاییان؛ ساکنان شهرستان زنجان بیش از اهالی شهرستان‌های ابهر و خدابنده بر ضرورت توجه به این ارزش پافشاری کرده‌اند؛

د) تلاش و کوشش مستمر: مردان بیش از زنان؛ جوانان بیش از دیگران؛ افراد دارای تحصیلات دانشگاهی بیش از بی‌سوادان و کم‌سوادان؛ شاغلان و بیکاران و دانش‌آموزان بیش از خانه‌داران و بازنشستگان؛ شهرنشینان بیش از روستاییان؛ ساکنان شهرستان‌های زنجان و ابهر بیش از اهالی خرمرده و خدابنده از اهمیت آن سخن گفته‌اند؛

ه) خوش خلقی و مردم‌داری: زنان بسیار بیش‌تر از مردان؛ افراد بی‌سواد و دارای تحصیلات ابتدایی و راهنمایی بیش از دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها؛ خانه‌داران و دانش‌آموزان بیش از شاغلان و دانشجویان؛ جوانان بیش از میان‌سالان و سالخوردگان؛ روستاییان بیش از شهرنشینان؛ ساکنان شهرستان‌های خدابنده و ایجرود بیش از اهالی ماهنشان و زنجان و خرمرده به این ارزش پایبند بوده‌اند؛

و) مهربانی، دلسوزی و احساس مسؤولیت در قبال دیگران: زنان بیش از مردان؛ میان‌سالان و سالخوردگان بیش از جوانان؛ افراد بی‌سواد و دارای تحصیلات ابتدایی بیش از دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها؛ خانه‌داران و بیکاران بیش از شاغلان و دانشجویان و دانش‌آموزان؛ روستائیان بیش از شهرنشینان؛ ساکنان شهرستان‌های طارم و ماهنشان و خدابنده بیش از اهالی شهرستان زنجان و ایجرود به اهمیت این ارزش اذعان داشته‌اند؛

ز) راهنمایی و هدایت دیگران؛ زنان بیش از مردان؛ جوانان زیر ۲۵ سال بیش از میان سالان و سالمندان؛ افراد دارای تحصیلات ابتدایی و راهنمایی بیش از افراد دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر؛ خانه‌داران و دانش‌آموزان و بازنشستگان بیش از شاغلان و بیکاران؛ روستاییان بیش از شهرنشینان؛ ساکنان شهرستان‌های طارم و ماهنشان بیش از اهالی شهرستان‌های ابهر و خرمدره و زنجان به این ارزش بها داده‌اند؛

ح) پختگی و تجربه اندوزی؛ زنان همچون مردان؛ جوانان بیش از میان سالان و سالمندان؛ افراد دارای تحصیلات راهنمایی و دبیرستانی بیش از بی‌سوادان و افراد دارای تحصیلات ابتدایی و دیپلم؛ شاغلان و دانش‌آموزان بیش از خانه‌داران و دانشجویمان؛ روستاییان هم چون شهرنشینان؛ ساکنان شهرستان‌های ابهر بیش از اهالی شهرستان زنجان به اهمیت این ارزش اشاره کرده‌اند؛
ط) بزرگواری و از خودگذشتگی؛ مردان همچون زنان؛ میان سالان و سالخوردگان بیش از جوانان؛ افراد بی‌سواد و کم سواد بیش از دارندگان مدرک دیپلم و بالاتر؛ روستاییان بیش از شهرنشینان؛ ساکنان خدابنده بیش از اهالی زنجان از اهمیت این ارزش سخن گفته‌اند؛

ی) شکیبایی و بردباری؛ زنان بیش از مردان؛ میان سالان و سالمندان بیش از جوانان؛ افراد بی‌سواد و دارای تحصیلات ابتدایی بیش از افراد دارای دیپلم و بالاتر؛ خانه‌داران و دانشجویمان بیش از شاغلان و بیکاران؛ روستاییان بیش از شهرنشینان؛ ساکنان خدابنده و خرمدره بیش از اهالی شهرستان‌های زنجان و ابهر و ماهنشان از این ارزش یاد کرده‌اند؛
ک) تحصیلات بالا و داشتن مدارج علمی؛ مردان بیش از زنان؛ جوانان بیش از میان سالان و سالمندان؛ افراد دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر بیش از افراد بی‌سواد و زیر دیپلم؛ بیکاران و دانشجویمان بیش از خانه‌داران و شاغلان؛ روستاییان همچون شهرنشینان؛ ساکنان شهرستان‌های خدابنده و خرمدره بیش از اهالی ایجرود و زنجان برای این ارزش بها قایل شده‌اند.

۵-۳-۲-۱۱-۵- شراکت با دیگران

بررسی پیوند بین شراکت در فعالیت اقتصادی و برخی از ویژگی‌های آنان آشکار می‌سازد که:

- روستانشینان در برگزیدن شیوه‌ی شراکتی در فعالیت اقتصادی از شهرنشینان سبقت جسته‌اند؛
- ساکنان شهرستان‌های استان زنجان با مسأله‌ی شراکت اقتصادی به طرز معناداری متفاوت برخورد کرده‌اند. بیش‌ترین شراکت‌های اقتصادی در شهرستان ماهنشان و کمترین آن در شهرستان‌های خرمدره و ابهر مشاهده می‌شود؛
- بین وضعیت شراکت اقتصادی پاسخ‌گویان و گستردگی شبکه‌ی روابط پاسخ‌گویان ارتباط معناداری دیده می‌شود. افرادی که شبکه روابط محدودتری داشتند، تمایل بیش‌تری به شراکت از خود نشان داده‌اند.

۵-۳-۲-۱۱-۶- احساس تعلق

بین جنسیت پاسخ گویان و احساس تعلق آنها ارتباط معناداری مشاهده می‌گردد. اگرچه هم مردان (۴۷/۰ درصد) و هم زنان (۵۵/۲ درصد) بر "مسلمان" بودن خویش تأکید داشته‌اند اما زنان بیش از مردان سرنوشت امت اسلامی را مهم‌تر تلقی کرده‌اند. در مقابل مردان بیش از زنان به "ترک" و "زنجان" بودن خویش اشاره داشته‌اند. بیش‌ترین هم‌داستانی مردان و زنان به هویت "ایرانی" آنها اختصاص داشته است.

بین میزان تحصیلات پاسخ گویان و احساس تعلق آنها ارتباط معناداری دیده می‌شود. هرچه میزان تحصیلات پاسخ گویان بالاتر می‌رود از تأکید آنها بر "مسلمان" بودن کاسته و تأکید آنها بر "ایرانی" بودن افزوده می‌شود. بیش‌ترین هم‌داستانی پاسخ گویان دارای تحصیلات متفاوت در "ترک" بودن آنان تمرکز یافته است.

بین وضعیت فعالیت اقتصادی پاسخ گویان و احساس تعلق آنها ارتباط معناداری مشاهده می‌گردد. خانه داران (۶۰/۱ درصد) و دانش آموزان (۵۷/۶ درصد) بیش از دیگران به اسلام و مسلمانان تعلق خاطر داشته و دانشجویان (۳۳/۹ درصد) و سربازان (۴۰/۰ درصد) کمترین تعلق خاطر را ابراز کرده‌اند. سربازان (۵۰/۰ درصد) و دانشجویان (۳۳/۹ درصد) بیش از دیگران به "ترک" و "زنجان" بودن خویش بالیده‌اند. کمترین تعلق خاطر به ایرانی بودن پاسخ گویان در میان سربازان (۱۰/۰ درصد) و بیش‌ترین تعلق خاطر در میان دانشجویان (۳۲/۱ درصد)، شاغلان (۲۷/۶ درصد) و بیکاران (۲۷/۴ درصد) دیده می‌شود.

شهرنشینان و روستائینان احساس تعلق متفاوتی داشته‌اند. اگرچه هم شهرنشینان (۴۴/۴ درصد) و هم روستائینان (۵۹/۲ درصد) از "مسلمان" بودن خویش، پیش از هر چیز دیگر سخن گفته‌اند، اما این احساس در روستائیان به مراتب قوی‌تر بوده است. شهرنشینان بیش از روستائیان بر "ایرانی" و "زنجان" بودن خویش تأکید داشته‌اند. بیش‌ترین هم‌داستانی شهرنشینان و روستائیان در "ترک" بودن آنان قابل تشخیص می‌باشد. این ویژگی می‌تواند زمینه‌ی مناسبی برای کاهش تنش‌های بین شهرنشینان و روستائینان به شمار آید و تقویت آن به انسجام اجتماعی استان خواهد انجامید. به ویژه آن که بدانیم گرایش به پان ترکیسم در استان چندان جایگاهی پیدا نکرده است.

پاسخ‌گویان شهرستان‌های هفت گانه استان زنجان احساس تعلق متفاوتی از یکدیگر داشته‌اند. اگرچه تمامی آنها "مسلمان" بودن خویش را بر دیگر ویژگی‌ها ترجیح داده‌اند اما در شهرستان‌های ایجرود و طارم این احساس قوی‌تر و در خرمدره و زنجان خفیف‌تر بوده است. از سوی دیگر تأکید بر "ایرانی" بودن در خرمدره بیش از دیگر شهرستان‌های استان دیده می‌شود. اهالی شهرستان ماهنشان بیش از دیگران بر "ترک" بودن خود اصرار داشته‌اند و ساکنان شهرستان زنجان بیش از دیگر پاسخ گویان به زنجان‌ی بودن خویش بالیده‌اند.

شهرنشینان و روستاییان استان زنجان احساس تعلق اجتماعی متفاوتی داشته‌اند. اگرچه هم شهرنشینان (۴۴/۴ درصد) و هم روستانشینان (۵۹/۲ درصد) از "مسلمان" بودن خویش، پیش از هر چیز دیگر سخن گفته‌اند، اما این احساس در روستاییان به مراتب قوی‌تر بوده است. شهرنشینان بیش از روستاییان بر "ایرانی" و "زنجانی" بودن خویش تأکید داشته‌اند. به این ترتیب احتمال می‌رود در آینده و با روند موجود گسترش شتابان شهرنشینی در استان احساس تعلق مردم به سرزمین ایران و ایرانی بودن (ملیت‌گرایی) بیش از تعلقات مذهبی آنها افزایش یابد. اگر چه این روند چندان نگران‌کننده به نظر نمی‌رسد، اما می‌توان با کاهش تنش بین این دو هویت تاریخی، بستر مناسبی برای پرورش مدارای اجتماعی این دو مقوله فراهم کرد.

بیش‌ترین همداستانی شهرنشینان و روستاییان در "تُرک" بودن آنان قابل تشخیص است. این ویژگی می‌تواند زمینه مناسبی برای کاهش تنش‌های بین شهرنشینان و روستانشینان به شمار آید و تقویت آن به انسجام اجتماعی بیشتر در استان خواهد انجامید. پاسخ‌گویان شهرستان‌های هفت‌گانه استان زنجان احساس تعلق متفاوتی از یکدیگر داشته‌اند. اگرچه تمامی آنها "مسلمان" بودن خویش را بر دیگر ویژگی‌ها ترجیح داده‌اند، اما در شهرستان‌های ایجرود و طارم این احساس قوی‌تر و در خرمدره و زنجان خفیف‌تر بوده است. از سوی دیگر تأکید بر "ایرانی" بودن در خرمدره بیش از دیگر شهرستان‌های استان دیده می‌شود. اهالی شهرستان ماهنشان بیش از دیگران بر "تُرک" بودن خود اصرار داشته‌اند و ساکنان شهرستان زنجان بیش از دیگر پاسخ‌گویان "زنجانی" بودن خویش را ارزشمند دانسته‌اند.

۵-۳-۳- عدم تعادل‌های محیطی و زیست محیطی

۵-۳-۳- عدم تعادل‌های محیط زیستی

۵-۳-۳-۱- ناموزونی تقسیمات اداری و سیاسی در پهنه‌ی استان

تأمل در پیشینه‌ی تقسیمات اداری، سیاسی استان زنجان و ملاحظه دگرگونی‌های حدود و مساحت استان و شهرستان‌ها و زیرتقسیمات آن نشان می‌دهد در چند دهه‌ی گذشته همواره تقسیمات اداری و سیاسی استان دچار تغییراتی شده است و به همین سبب نظام مدیریت و برنامه‌ریزی استان با تنگناهایی مواجه گردیده است، از سوی دیگر در این تقسیمات انطباق و همگنی با ویژگی‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سرزمین به طور کامل مدنظر قرار نگرفته است. این موضوعی است که موجب تحت تأثیر قرار گرفتن نقش و کارکرد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی استان و سکونتگاه‌های شهری و روستایی درون آن شده است.

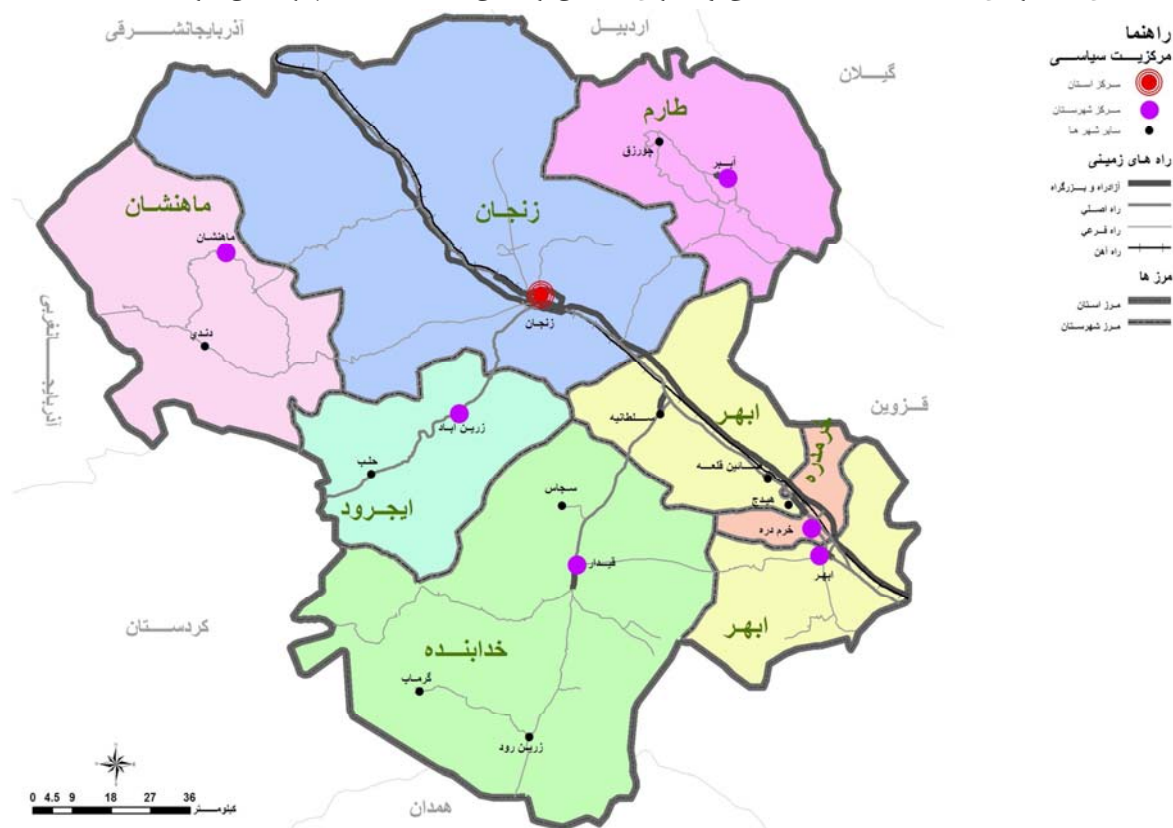
استان زنجان طبق تقسیمات سیاسی و اداری در سال ۱۳۸۵ شامل هفت شهرستان زنجان، خدابنده، خرمدره، ابهر، ایجرود، ماهنشان و طارم و ۱۶ بخش، ۴۶ دهستان، ۱۶ نقطه‌ی شهری، ۹۶۹ آبادی دارای سکنه و ۲۱۱ آبادی خالی از سکنه می‌باشد. بزرگ‌ترین شهرستان استان، شهرستان زنجان است و شهرستان خرمدره کوچک‌ترین شهرستان استان زنجان محسوب می‌شود که تنها حدود ۱/۸ درصد مساحت استان را در بر گرفته است. نکته‌ی حائز اهمیت درباره‌ی تقسیمات سیاسی و اداری استان این که شهرستان خرمدره در شهریور سال ۱۳۷۶ با تغییراتی که در حدود و تقسیمات اداری استان به وقوع پیوست، از شهرستان ابهر جدا و به شهرستان مستقلی تغییر وضعیت داد. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر در این تغییر، حدود و تقسیمات اداری استان دو پاره شدن شهرستان ابهر و جای‌گیری شهرستان خرمدره در میان دو گستره‌ی جغرافیایی از هم گسسته شهرستان ابهر است. این رخداد با توجه به عدم انطباق و همگنی تقسیمات اداری شهرستان‌های یاد شده با ویژگی‌های کارکردی، عملکردی و کالبدی این بخش از استان موجبات بروز ناپایداری‌هایی به لحاظ سیاسی، اداری و مدیریتی و حتی اقتصادی شده است. از سوی دیگر گسسته بودن واحد سیاسی- اداری شهرستان ابهر است که در دو سوی شهرستان خرمدره واقع شده است و مدیریت یکپارچه این شهرستان را با مشکلاتی مواجه ساخته است. از سوی دیگر قرارگیری شهرستان خرمدره در میان شهرستان ابهر نظام مدیریت و برنامه‌ریزی این

شهرستان را دستخوش ملاحظات خاص خود کرده است. مهم‌تر این‌که پاره‌ای ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی این محدوده از استان دارای نکات مهم و قابل تأملی است که بایستی در ملاحظات اداری، سازمانی و مدیریتی استان و در تحلیل سازمان فضایی مطلوب استان و تقسیم‌بندی رسالت‌ها و مأموریت‌های توسعه‌ای این دو شهرستان، این موضوع مورد بازنگری و بررسی همه جانبه قرار گیرد.

در بین شهرستان‌های استان، شهرستان طارم از ویژگی‌های جغرافیایی ویژه و منحصر به فردی برخوردار است. این شهرستان از نظر مشخصات پستی و بلندی و ناهمواری، منابع آب و خاک، شرایط اقلیمی و توان‌های اقتصاد کشاورزی تفاوت‌های بارزی با سایر مناطق استان زنجان دارد، اما آنچه شهرستان طارم را از منظر موقعیت و حدود جغرافیایی از بقیه‌ی مناطق استان متفاوت نموده است، انزوای جغرافیایی شهرستان به دلیل شرایط کوهستانی منطقه و پستی و بلندی‌ها و همچنین دسترسی محدود این شهرستان با مرکز استان (شهر زنجان)، می‌باشد. این موضوع باعث شده است تا ارتباطات و تعاملات اقتصادی این شهرستان و سکونتگاه‌های شهری و روستایی آن با استان گیلان تقویت گردد. به نظر می‌رسد، حوزه‌بندی تقسیمات اداری شهرستان طارم و تفاوت‌های بارز این محدوده از منظر جغرافیایی طبیعی با سایر مناطق استان سبب شکل‌گیری تعاملات و ارتباطات طارم با مناطق شمالی کشور شده است.

نقشه‌ی شماره‌ی ۱- تقسیمات سیاسی و اداری استان زنجان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۶

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۲- ویژگی‌های زلزله خیزی مناطق مختلف استان و استقرار سکونتگاه‌های شهری و روستایی

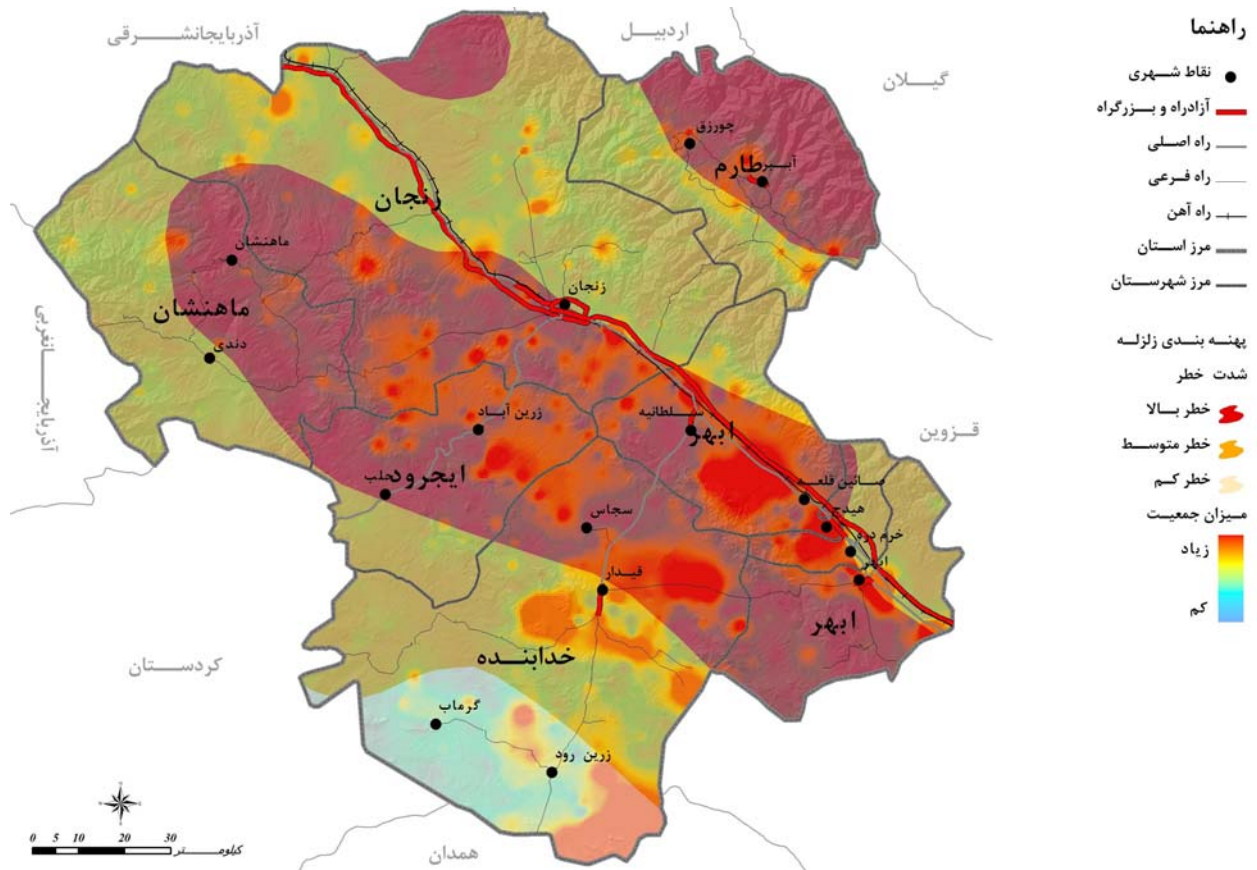
استان زنجان از نظر زمین‌شناسی دارای فعالیت‌های شدید تکتونیکی در دوره‌های مختلف زمین‌شناسی بوده است و همچنین امر باعث شده تا این استان دارای گسل‌های فراوانی باشد. گسل بزرگ سلطانیه- تبریز از جمله مهم‌ترین گسل‌های استان زنجان است. به سبب ویژگی‌های زمین‌ساخت و وجود گسل‌های اصلی و فرعی، مناطق مختلف استان زنجان از نظر ویژگی‌های لرزه‌خیزی به طور کلی در محدوده‌های با خطر بالا و متوسط وقوع زلزله واقع شده است و این یک نقطه ضعف و تهدید برای استان زنجان محسوب می‌شود. مهم‌تر این که قسمت عمده سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان در محدوده‌های با خطر بالا و متوسط لرزه‌خیزی قرار گرفته‌اند. ملاحظه‌ی پهنه‌بندی خطر زلزله در استان نشان می‌دهد، مهم‌ترین مناطق تمرکز جمعیت و فعالیت استان که در امتداد رودخانه‌های ابهر رود و زنجان رود قرار دارد و همچنین منطقه شمال‌شرق شهرستان طارم جزء پهنه‌های با خطر بالای زلزله استان قرار دارند و تنها در منتهی‌الیه جنوبی استان محدوده‌های کوچکی با خطر کم زلزله خیزی وجود دارد و مابقی استان در معرض خطر لرزه‌خیزی در حد متوسط و بالاست که این خود بیانگر آسیب‌پذیری بالای استان در ارتباط با خطر زلزله می‌باشد. مهم‌تر این که از ۱۶ سکونتگاه شهری استان ۱۲ شهر معادل ۷۵ درصد از شهرهای استان در این محدوده‌ی پر خطر قرار گرفته است. شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره، هیدج، صابین قلعه، سجاس، زرین آباد، حلب، ماهنشان، آبر و چورزق از شهرهایی هستند که در این پهنه قرار گرفته‌اند. این شهرها براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ بالغ بر ۵۵۹۳۴۰ نفر جمعیت در خود داشته‌اند. این میزان معادل ۹۳/۲ درصد جمعیت شهرنشین استان می‌باشد و دو شهر قیدار و دندی در محدوده با خطر متوسط زلزله خیزی قرار دارند و دو نقطه شهری گرماب و زرین رود واقع در منتهی‌الیه جنوبی شهرستان خدابنده شهرهایی هستند که در محدوده‌ی کم خطر از نظر رخداد زلزله واقع گردیده‌اند؛ بنابراین محدوده‌های با خطر کم زلزله خیزی در استان اندک و به عکس سطوح با خطر متوسط و بالاتر وقوع زلزله در استان قابل توجه است.

مهم‌تر این که محدوده‌های باخطر بالای زلزله‌خیزی استان که در منطقه‌ی طارم و در بخش میانی استان شامل شهرستان‌های زنجان، ابهر و خرمدره و شمال شهرستان خدابنده قرار گرفته است، قطب فعالیت‌های اقتصادی و همچنین مهم‌ترین مراکز جمعیت استان را در خود جای داده است. مهم‌ترین زیرساخت‌های توسعه از نظر شبکه‌ی ارتباطی (آزاد راه، راه اصلی و فرعی)، شبکه‌های انتقال، سوخت و انرژی و تأسیسات جانبی استان در این محدوده واقع شده است و همچنین قسمت عمده‌ی شهرک‌ها، مجتمع‌ها و مراکز صنعتی و دامپروری استان در این محدوده واقع شده است. به گونه‌ای که پرجمعیت‌ترین شهرهای استان شامل ۳ شهر زنجان، ابهر و خرمدره در این پهنه قرار گرفته است؛ بنابراین با توجه به این که مراکز عمده‌ی سکونت و فعالیت‌های اقتصادی و شبکه‌ی زیربنایی استان در محدوده‌های با خطر بالا قرار گرفته است و از آنجا که در بین بلایای طبیعی وقوع زلزله تأثیرات مخربی

بر مراكز سكونتگاهی شهری و روستایی وارد می‌آورد و باعث تخریب زیرساخت‌ها و ساخت و سازهای انسانی شده و موجب بروز تلفات جانی و مالی بی‌شماری می‌گردد، لذا بایستی رعایت مقررات و ضوابط مقاوم‌سازی ساخت و سازها در این پهنه‌ها در برابر زلزله در اولویت قرار گیرد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۲- پهنه‌بندی خطر زلزله و نحوه‌ی استقرار جمعیت سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

از سوی دیگر در مکانیابی و احداث فضاهای فعالیت و سکونت، رعایت ملاحظات ایمن سازی برای مقابله با خطر زلزله یک ضرورت محسوب می‌شود. به نظر می‌رسد در شرایط کنونی و به منظور مقابله‌ی کارآمدتر در برابر پیامدهای ناگوار ناشی از رخداد زلزله در محدوده‌های مرکز جمعیت و فعالیت استان و به حداقل رسانی خسارات وارده، ضرورت دارد، اتخاذ تدابیر لازم برای آموزش همگانی، مکانیابی و تجهیز مراکز امدادرسانی و تقویت پیش نیازهای مدیریت بحران در استان جزء اولویتهای اصلی در نظر گرفته شود. علاوه بر این در استقرار مراکز صنعتی که اگر وقوع زلزله و ورود خسارت، احتمال بروز خطرات ناشی از انتشار آلودگی نیز وجود دارد، بایستی تدابیر لازم هنگام استقرار این فعالیت‌ها مدنظر قرار گیرد و در صورت امکان این گونه مراکز در مناطق کم خطر جانمایی گردند.

۵-۳-۳- کیفیت پایین ساخت و سازهای واقع در پهنه‌های با خطر بالای زلزله

در نقشه‌ی شماره‌ی ۳۳ پهنه‌بندی خطر زلزله و کیفیت ابنیه نشان داده شده است. با در نظر گرفتن پهنه‌های باخطر بالای زلزله که بر شهرستان طارم و بخش‌های وسیعی از شهرستان ابهر، خرمدره، ایجرود، زنجان و ماهنشان انطباق دارد از یک سو و همچنین با ملاحظه نوع مصالح به کار رفته در این مناطق ملاحظه می‌گردد، در بسیاری از مناطق استان که در معرض خطر بالای زلزله قرار دارد مسکن موجود در این مناطق از نوع بی‌دوام یا کم دوام است. همچنین شهرستان‌های طارم، ماهنشان و ایجرود از جمله شهرستان‌هایی هستند که بخش عمده‌ی مسکن آنها از نوع بی‌دوام و بیش‌ترین مصالح به کار رفته در ساخت واحدهای مسکونی در این شهرستان‌ها خشت و چوب بوده است. با پذیرفتن این فرض که در صورت بروز زلزله در این مناطق، مسکن بی‌دوام و کم دوام بیش‌تر در معرض آسیب و تخریب و خسارات ناشی از آن قرار دارند، محدوده‌های یادشده در معرض خطر جدی تلفات ناشی از تخریب مسکن در اثر بروز زلزله می‌باشند.

براساس طرح آمارگیری که در سال ۱۳۸۲ از طرف بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به منظور شناخت ویژگی‌های مسکن روستایی صورت گرفته است ملاحظه می‌شود. کل روستاهای استان زنجان دارای ۸۱۲۰۴ واحد مسکونی معمولی است که از این تعداد ۸۰۵۵۹ مورد دارای حداقل فضای زیستی می‌باشد. از لحاظ قدمت ساختمانی سکونتگاه‌های روستایی، بیش‌ترین تعداد مربوط به ساختمان‌های ۳۰ ساله و بیش‌تر می‌باشد. به طوری که ۳۳۴۸۵ واحد از مجموع ۸۱۲۰۴ واحد ساختمانی معمولی قدمتی بیش‌تر از ۳۰ سال داشته‌اند (بیش از ۴۰ درصد)، این قبیل ساختمان‌ها با مصالح نامقاوم به خصوص خشت و گل و چوب احداث شده و غالباً در معرض تخریب قرار دارند. از مجموع ساختمان‌ها، حدود ۱۴۵۲۵ واحد بین ۲۰ تا ۳۰ سال قدمت دارند که حدود ۱۸ درصد از کل مسکن روستایی استان را شامل می‌شود، برخی از این ساختمان‌ها نیز در معرض تخریب بوده ولی به طور کلی وضعیت مرمتی داشته‌اند. واحدهای احداث شده که دارای قدمت مابین ۱۰ تا ۲۰ سال می‌باشند، برابر ۱۸۹۶۲ واحد و ۲۳/۳۵ درصد از مجموع واحدهای مسکونی معمولی نقاط روستایی استان را شامل شده است. این گروه از واحدها دارای وضعیت متفاوتی است؛ چراکه در هر سکونتگاهی که برای ساخت آنها از مصالح مقاوم استفاده شده است، به عنوان بنای قابل قبول و یا مرمتی شناخته می‌شود و برعکس در روستاهایی که از مصالح نامقاوم مثل خشت و گل و چوب استفاده شده، ساختمان مورد نظر به عنوان بنای مرمتی یا در معرض تخریب قلمداد می‌شود. واحدهای مسکونی نوساز روستاهای استان زنجان از سال ۱۳۷۵ تاکنون برابر ۱۲۸۳۰ واحد می‌باشد که نزدیک به ۱۵/۸ درصد از مجموع این گونه ساختمان‌ها را شامل می‌گردد. غالب ساختمان‌های نوساز در سطح روستاهای استان از مصالح مقاوم یا به نسبت مقاوم می‌باشد که دلیل آن را می‌توان تغییر شیوه‌ی ساخت و ساز و بهبود نسبی وضعیت درآمدی روستاها ذکر نمود. البته لازم به ذکر است که اکثر واحدهای نوساز در روستاهایی احداث شده از قابلیت اقتصادی بالایی برخوردار

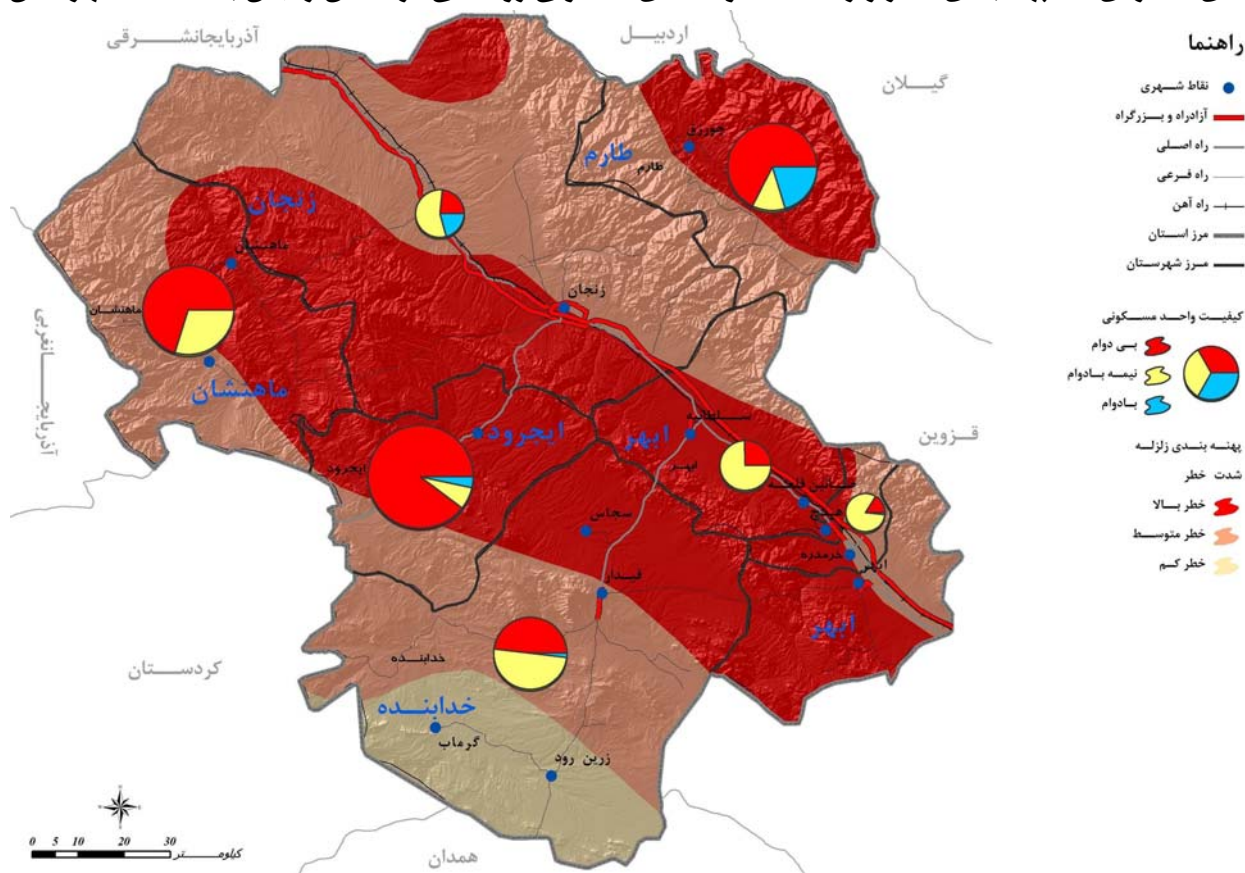

بوده‌اند و روستاهایی که درآمد خانوارها در حد پایین قرار داشته، تعداد واحدهای نوساز به حداقل کاهش یافته است. به عنوان مثال در روستاهایی مانند: سه‌پند علیا، سه‌پند سفلی، قره ناس، خورجهان و غیره که از توابع شهرستان ماهنشان می‌باشند، تعداد واحدهای نوساز به تعداد انگشتان دست نیز نمی‌رسد و در مقابل در روستاهایی مانند قره‌بلاغ، نصیرآباد، خیرآباد، سوکهریز، شویر و غیره از توابع شهرستان ابهر و خرمدره، نزدیک به ۵۰ درصد از واحدهای مسکونی نوساز بوده و با مصالح مقاوم احداث شده‌اند.

با توجه به آمار فوق، بررسی مقاوم بودن مسکن روستایی در برابر زلزله نشان می‌دهد، از مجموع واحدهای مسکونی دارای حداقل فضای زیستی، تنها ۴۰۰۱ مورد (۴/۹ درصد کل این واحدها) در برابر زلزله مقاوم بوده است، از این تعداد ۱۸۶۵ مورد دارای سقف کلاف‌بندی شده با میلگرد و ۲۹۱ مورد نیز به صورت اظهار نشده و سایر موارد در برابر زلزله مقاوم بوده است. مقایسه‌ی تعداد واحدهای مسکونی مقاوم روستاهای استان با کشور نشان می‌دهد، میانگین این گونه واحدها برای استان‌ها ۱۲۷۵۱ واحد مسکونی است و استان زنجان با ۴۰۰۱ واحد، فقط ۱/۱ درصد از واحدهای مسکونی مقاوم در برابر زلزله در سکونتگاه‌های روستایی سطح کشور را به خود اختصاص داده است. بنابه مراتب فوق و با توجه به قرارگیری بخش عمده‌ی جمعیت و فعالیت استان زنجان در محدوده با خطر بالای زلزله و نیز پایین بودن سهم واحدهای مسکونی مقاوم در برابر زلزله از کل واحدهای مسکونی روستایی استان و به منظور مقابله با پیامدهای سوء رخداد زلزله بایستی اقدامات مربوط به مقاوم سازی ابنیه و سکونتگاه‌های شهری و روستایی واقع در این محدوده‌ها، آموزش مردم، تجهیز مراکز امدادسانی و تقویت اسکان و شرایط مدیریت بحران در این محدوده در اولویت قرار گیرد.

نقشه‌ی شماره‌ی ۳- پهنه‌بندی خطر زلزله کیفیت واحدهای مسکونی روستایی در استان زنجان به تفکیک شهرستان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۳-۴- عدم تعادل‌های موجود در بخش منابع آب و استحصال و بهره برداری از این منابع

مهم‌ترین منابع آب سطحی استان رود زنجانرود، قورچای، ایجرود، قزل اوزن از حوزه سفیدرود و ابهررود و خرارود از حوزه‌ی آبریز دریاچه نمک می‌باشد. منابع آب سطحی فراوان و قابلیت بالای استحصال از رودهای استان از جمله نقاط قوت منابع آب استان می باشد. قزل اوزن مهم‌ترین رود استان است که در الگوی فعالیت‌های کشاورزی و استقرار سکونتگاه‌های روستایی استان تأثیر غیرقابل انکاری داشته است.

منابع تخلیه کننده‌ی آب‌های زیرزمینی استان چشمه‌ها، قنات‌ها و چاه‌ها هستند که به دلیل گسترش حفر چاه عمیق و نیمه عمیق در دهه‌های اخیر شیوه غالب استحصال آب زیرزمینی در حال حاضر چاه‌ها هستند. از مجموع ۲۳۸۵۴ منبع آب زیرزمینی، ۱۴۹۸۹ چشمه (۶۲/۸ درصد)، ۷۹۹ رشته قنات (۳/۳ درصد) و ۹۲۲۳ چاه (۳۸/۷ درصد) است. کل تخلیه این منابع سالانه ۱۲۱۲/۶۱۷ میلیون متر مکعب در سال می باشد. گرچه این میزان تخلیه با توجه به میزان بارش‌های جوی در سال‌های مختلف نوسانی دارد. در حال حاضر وابستگی شدیدی به استفاده از منابع آب زیرزمینی در سطح استان دیده می‌شود، به گونه‌ای که ۴۵ درصد آب کشاورزی، حدود ۱۰۰ درصد آب شرب و بهداشت شهری و روستایی و ۱۰۰ درصد مصارف صنعتی و خدماتی استان از

منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود. از سوی دیگر بیش‌ترین برداشت آب زیرزمینی از چاه‌های عمیق و نیمه عمیق است و در مرتبه‌ی بعد چشمه و قنات قرار دارد. سطح منابع آب زیرزمینی استان در سال‌های ۷۱-۷۰ تا ۸۵-۸۴ در برخی محدوده‌ها بیش از ۴/۹ متر کاهش داشته است (کاهش متوسط سالانه ۲۶ تا ۵۵ سانتی‌متر). این روند نزولی در تمامی مناطق استان یکسان نیست این تفاوت بین ۳/۲ متر تا ۱۰/۸ متر تفاوت داشته است و در سال‌های ۸۵-۷۰ از ۲۳ سانتی‌متر تا ۷۲ سانتی‌متر در سال در نوسان بوده است.

به نظر می‌رسد رشد جمعیت و فعالیت‌ها در استان زنجان و تحولاتی که در دهه‌های اخیر در استان رخ داده است در کمیت و کیفیت منابع آب استان تأثیرگذار بوده است. از جمله محدودیت‌های موجود در این زمینه گسترش قابل توجه چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق، برداشت زیاد آب و افت سطح آب‌های زیرزمینی و متروک و محدود شدن شیوه‌های دیگر استحصال آب از جمله قنات‌هاست. این امر باعث خشک شدن قنات، مخروبه شدن آنها یا نقصان شدید میزان آبدهی آنها شده است. همچنین چشمه‌های آبرفتی و زهکشی‌های طبیعی نیز به همین وضعیت دچار شده‌اند. میزان برداشت از منابع آب سطحی استان برابر ۱۴۸۸/۲ میلیون متر مکعب است که از ۷ محدوده مطالعاتی حوزه‌های آبریز استان برداشت می‌شود که بیش‌ترین تعداد حوزه‌های آبریز استان در محدوده ماهنشان، انگوران، طارم و خلخال است. مهم‌ترین منابع تخلیه‌ی کننده‌ی منابع آب سطحی کانال‌ها، موتور پمپ متحرک، بندهای انحرافی، انهار، سدها و ایستگاه‌های پمپاژ ثابت است. در این میان مهم‌ترین شیوه‌ی برداشت استفاده از انهار است و سهم ناچیزی از این آب‌های سطحی بوسیله سدها، بندهای انحرافی و آبندان برداشت می‌شود. در واقع سنتی بودن شیوه‌های برداشت آب سطحی یک ضعف مهم استان در مقطع کنونی است و نیاز است تا شیوه‌های مدرن و نیمه مدرن برداشت از منابع آب‌های سطحی از طریق ایستگاه‌ها پمپاژ، آب بندهای مدرن و سدها صورت گیرد. در حال حاضر جمع کل مخازن سدهای کوچک و بزرگ در حال بهره‌برداری استان ۸۷/۳ میلیون مترمکعب است و حجم مخازن سدهای در دست اجرا ۶۲۴/۸۷ میلیون متر مکعب است. امید است تا سال ۱۴۰۰ ظرفیت ذخیره سازی آب استان به حدود ۲ میلیارد متر مکعب برسد. در حال حاضر از کل تعداد ۳۲ سد در حال بهره‌برداری استان جز سد تهم که با هدف شرب و صنعت و کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرد، مابقی سدها با هدف استفاده در امر کشاورزی ساخته شده‌اند و تمامی سدها فاقد شبکه‌ی آبیاری و زهکشی است. در بررسی شیوه‌های استحصال در بهره‌برداری از منابع آب استان نکات زیر حائز اهمیت بسیار است:

- گسترش حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق در دهه‌های اخیر به عنوان شیوه‌ی غالب استحصال آب زیرزمینی در استان باعث شده است تا به دلیل برداشت زیاد آب، سطح آب‌های زیرزمینی افت نماید و شیوه‌های دیگر استحصال از جمله قنات محدود و متروک گردد. از سویی افت سطح آب‌های زیرزمینی سبب خشک شدن قنات‌ها و چشمه‌ها، مخروبه شدن آنها و

یا نقصان میزان آبدهی آنها شده است. در بسیاری از مناطق استان به دلیل اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی، این منابع با بیلان منفی مواجه شده و سطح سفره‌های آب زیرزمینی افت کرده است. تغییر در آبخوان برخی مناطق از شهرستان‌های ابهر، خداآبند، خرمدره و زنجان منفی است. در حال حاضر سالانه یک میلیارد مترمکعب اضافه برداشت از منابع زیرزمینی استان صورت می‌گیرد که این امر تهدیدی مهم برای منابع آب استان و ایجاد عدم تعادل‌های محیطی و زیست محیطی در آینده محسوب می‌شود؛

- ظرفیت ذخیره سازی منابع آب سطحی استان (۸۷/۳ میلیون متر مکعب) با ظرفیت منابع آب قابل استحصال (حدود ۲ میلیارد متر مکعب) تناسبی ندارد؛

- روش استحصال و بهره‌برداری از منابع آب سطحی استفاده از کانال، موتور پمپ متحرک، بندهای انحرافی، انهار، سدها و ایستگاه‌های پمپاژ ثابت است. در این میان مهم‌ترین شیوهی برداشت استفاده از نهرها است، سهم ناچیزی از آب سطحی نیز وسیله بندهای انحرافی یا آب بندان برداشت می‌شود و این موضوع نشان از ضعف در ساخت کانال‌های آبیاری و شبکه‌های زهکشی و غالب بودن شیوه‌های برداشت سنتی در استان برای استحصال و بهره‌برداری از منابع آب است و نیاز است تا شیوه‌های مدرن و نیمه مدرن برداشت از منابع آب سطحی از طریق ایستگاه‌های پمپاژ، آب بندهای مدرن و سدها صورت گیرد؛

- سهم غالب آب مصرفی استان به ویژه در مصارف شهری و روستایی و صنعتی از محل منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود. وابستگی شدید به منابع آب زیرزمینی در مصارف گوناگون یک ضعف مهم در مقطع کنونی است. به گونه‌ای که تقریباً ۱۰۰ درصد آب شرب و بهداشت شهری و روستایی و ۱۰۰ درصد آب مورد نیاز صنعت و بخش خدمات استان از منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود و این یک ضعف مهم در زمینه‌ی استحصال و بهره‌برداری از منابع آب استان محسوب می‌شود. با توجه به این که در سند چشم انداز ۳۰ ساله مقرر شده است که سهم آب مصرفی از منابع آب سطحی به ۶۵٪ و سهم آب زیرزمینی ۴۵ درصد مصرف کل آب باشد. لذا برای رسیدن به این هدف نیاز است تا ضمن پرهیز از برداشت‌های بی‌رویه و در بعضی موارد غیرمجاز از منابع آب زیرسطحی در خصوص استفاده بهتر از منابع آب سطحی اقدامات اساسی صورت پذیرد؛

- در دو دهه‌ی اخیر روند فزاینده حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق در استان به عنوان روش مهم استحصال آب باعث شده است تا این شیوه برداشت جایگزین شیوه‌ی استحصال آب (قنات) شود. اولین چاه عمیق مجهز به موتور پمپ استان کمتر از ۵۰ سال قدمت دارد؛ لیکن روند گسترش و تعداد فزاینده چاه‌های عمیق و نیمه عمیق حفر شده در دو دهه‌ی اخیر و به

سبب نبود تعادل در تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی و برداشت از این منابع از طریق پمپاژ آب چاه‌ها موجب شده است تا اکثر قنات‌های استان خشک و مخروبه گردند یا آبدهی آنها به میزان زیادی نقصان یابد و چشمه‌های آبرفتی و زهکشی‌های طبیعی نیز به این وضعیت نامطلوب دچار شده‌اند؛

- نسبت استحصال آب زیرزمینی از کل مصرف آب برابر $64/7$ درصد و استحصال آب سطحی از کل مصرف آب $35/3$ درصد است، شاخص‌های کشوری مشابه به ترتیب $53/8$ و $46/2$ درصد است و نشان می‌دهد میزان برداشت از آب‌های زیرزمینی در استان زنجان بسیار بیش‌تر از شاخص‌های مشابه کشوری است و با توجه به منابع آب سطحی قابل توجه استان برداشت از منابع آب زیرزمینی یک ضعف جدی محسوب می‌شود؛

- ضعف مهم دیگر از استفاده از منابع آب سطحی استان عدم اجرای شبکه‌های آبیاری و زهکشی مدرن در دشت‌های زیر سدها است. در هیچ یک از سدهای مورد بهره‌برداری استان شبکه آبیاری و زهکشی اجرا نشده است و در تمام سدهای در دست اجرای استان تنها برای ۳ سد گلابر و کینه ورس و تالوار مطالعات اجرای شبکه‌های اصلی و فرعی انجام گرفته است؛
- نکته‌ی حائز اهمیت دیگر حجم آب قابل استحصال استان با منابع خاک استان تناسب ندارد و هم اکنون از ۸۸۳ کیلومترمربع اراضی قابل کشت تنها ۱۵۵ کیلومترمربع؛ یعنی تنها $17/5$ درصد از این اراضی تحت پوشش کشت آبی قرار دارد. بنابراین چنانچه ظرفیت ذخیره سازی آب‌های سطحی قابل استحصال استان افزایش یابد و شیوه‌های نوین آبیاری و کشت مورد استفاده قرار گیرد به طور قطع سطح زیرکشت اراضی آبی استان تا حد زیادی و حداقل به میزان ۵۰۰ کیلومترمربع افزایش خواهد یافت؛

- افزون براین در استان زنجان فناوری‌های مورد استفاده در روش‌های آبیاری محصولات کشاورزی نیز سنتی است و مطابق نیاز روز نمی‌باشد. مطابق گزارش ساختار کشاورزی استان (فصل نخست) در استان زنجان تنها حدود ۴ درصد از اراضی آبی تحت پوشش سیستم‌های آبیاری نوین قرار دارد و متأسفانه شیوه‌ی غالب آبیاری در اراضی کشاورزی استان شیوه آبیاری سنتی است. این امر با توجه به راندمان پایین آبیاری سنتی (حدود ۳۵ درصد) و اتلاف منابع آبی استان قابل توجه و تأمل می‌باشد. تبدیل شیوه‌های آبیاری سنتی به شیوه‌های نوین بیش از همه نیازمند فرهنگ‌سازی و آموزش فناوری‌های نوین آبیاری در کنار حمایت‌های مالی و تخصیص یارانه‌های دولتی و تدوین و اجرای طرح‌های مدیریت بهتر منابع آب استان دارد. توسعه‌ی سیستم‌های آبیاری تحت فشار (بارانی و قطره‌ای) احداث و بهسازی کانال‌های آبیاری، تجهیز، نوسازی و تسطیح اراضی کشاورزی، احیاء و مرمت قنات‌ها، احداث جاده‌های بین مزارع، تغییر الگوی کشت و افزایش شیب اراضی کشاورزی آبی و دیم از جمله اولویت‌ها برای ارتقاء سطح فناوری تولید در بخش کشاورزی استان است؛

- عدم تعادل بین توان‌های محیطی توسعه صنایع گیاهان دارویی و صنعتی استان و توسعه فعالیت‌های صنعتی و خدماتی مرتبط با آن.

طبیعت استان زنجان برای تولید گیاهان دارویی و صنعتی دارای توان و قابلیت ویژه‌ای است. آویشن، باریجه، انواع بابونه، گل راعی، علف چای، کنگر و ریواس از جمله گونه‌های گیاهی با ارزش دارویی و صنعتی هستند که در صورت توجه و سرمایه‌گذاری در این زمینه می‌توان صنایع دارویی را در سطح استان توسعه داد. سطح پهنه‌های جنگلی استان محدود و با توان اکولوژیک حفاظتی هستند. ارس، بنه، زالزاک، سیاه تلو، بادام کوهی، گیلاس وحشی و شیر خشت از جمله گونه‌های غالب پهنه‌های جنگلی استان است. این گونه‌های با ارزش صنعتی و دارویی فرصت مناسبی برای توسعه صنایع گیاهان دارویی و صنعتی در استان زنجان پدید آورده است. لیکن تاکنون آن گونه که باید فعالیت‌های صنعتی و خدماتی این بخش از اقتصاد استان توسعه پیدا نکرده است؛ بنابراین یکی از عدم تعادل‌های موجود در استان وجود توان‌های محیطی مناسب برای توسعه صنایع گیاهان دارویی و صنعتی در استان و نبود فعالیت مرتبط با آن می‌باشد.

۵-۳-۳-۵- فعالیت‌های نامناسب در مناطق حفاظت شده و عدم استفاده‌ی بهینه از تنوع زیستی و ذخایر جانوری برای توسعه‌ی اکوتوریسم

استان زنجان از نظر گونه‌های جانوری و حیات وحش از تنوع بسیاری برخوردار است، به گونه‌ای که از میان ۷۱ گونه پستاندار موجود در منطقه‌ی شمال غرب کشور تعداد ۴۶ گونه معادل ۶۴ درصد در استان زنجان یافت می‌شود. همچنین از ۳۲۱ گونه پرنده موجود در منطقه‌ی شمال غرب ایران ۲۲۸ گونه معادل ۷۱ درصد در استان وجود دارد. گفتنی است به سبب تنوع آب و هوایی و تنوع زیستی گیاهی و جانوری استان و جهت حفاظت از آن اکوسیستم‌ها، مناطق حفاظت شده، پناهگاه حیات وحش و مناطق شکار ممنوع در استان تعریف شده است. منطقه‌ی حفاظت شده انگوران با ۹۰ هزار هکتار مساحت و پناهگاه حیات وحش انگوران با ۳۳۵ هزار هکتار مساحت در شهرستان ماهنشان واقع شده است. همچنین منطقه‌ی حفاظت شده سرخ آباد با ۱۲۳ هزار هکتار مساحت در شهرستان زنجان قرار گرفته است. منطقه‌ی شکار ممنوع خراسانلو (۷۰/۰۰۰ هکتار) در شهرستان ابهر و منطقه‌ی شکار ممنوع خرمنه سر (۷۰/۰۰۰ هکتار) در شهرستان طارم و منطقه‌ی شکار ممنوع کوه قیدار در شهرستان خدابنده واقع شده است. این مناطق به دلیل برخورداری از توان اکولوژیک و گونه‌های شاخص گیاهی و جانوری از مناطق منحصر به فرد در کشور محسوب می‌شود. هرچند گزارش‌ها از کاهش برخی از گونه‌های جانوری، تخریب منابع زیستی، فرسایش شدید خاک و تخریب منابع گیاهی و رستنی‌ها در اثر عوامل انسانی و توسعه زیرساخت‌ها در این مناطق حکایت دارد.

مناطق حفاظت شده‌ی سرخ آباد و انگوران و دیگر محدوده‌های تحت مدیریت اداره‌ی کل حفاظت محیط زیست استان از جمله مناطق با توان بالای اکولوژیک، تنوع زیستی و گونه‌های گیاهی و جانوری است که در دو دهه در معرض فعالیت‌های عمرانی و اقتصادی قرار داشته‌اند و البته در بسیاری موارد بهره‌برداری‌های یاد شده بدون در نظر گرفتن ملاحظات زیست محیطی بوده است. ایجاد پدیده‌های انسان ساخت و جلوه‌های نوین زندگی انسانی و حضور بیش از پیش انسان، ابزار و تجهیزات و ماشین آلات در این محدوده‌ها، این مناطق و جلوه‌های محیطی و زیستی ارزشمند آن را مورد تهدید قرار داده است. به عنوان نمونه احداث تنها فرودگاه استان زنجان در مجاورت منطقه حفاظت شده سرخ آباد و نشست و برخاست هواپیما در سال‌های گذشته باعث شده است تا زندگی، حیات، تعداد و میزان باروری و زاد و ولد آهوان در این منطقه تحت تأثیر این ساخت و ساز انسانی قرار گیرد. همچنین احداث راه، شخم گسترده اراضی به منظور کشاورزی دیم و انجام فعالیت‌های کشاورزی، دامداری‌های سنتی و صنعتی، استقرار کارگاه‌ها، خاک‌برداری و استخراج شن و ماسه و سنگ و به ویژه فعالیت‌های معدنی و استخراج معدن و کانسارها (به ویژه در منطقه حفاظت شده ی انگوران) و دیگر فعالیت‌های مرتبط با بهره‌برداری و استخراج و فراوری موجب شده است تا منابع محیطی و زیست محیطی در معرض آلودگی جدی قرار گیرد. در کنار این اقدامات پاره‌ای اقدامات افراد فرصت طلب و سودجو جهت شکار بی‌رویه و خارج از فصل در مناطق حفاظت شده و کمبود امکانات و منابع برای حفاظت بیش‌تر از این مناطق باعث شده تا جمعیت وحوش و گونه‌های نادر این مناطق رو به کاهش گذارد که خود از تهدیدات جدی منابع زیست محیطی استان زنجان محسوب می‌شود.

۵-۳-۶- بروز عدم تعادل‌های زیست‌محیطی در اثر انواع آلودگی‌های انسانی، کشاورزی، صنعتی و معدنی

فقر فرهنگ زیست محیطی در بین مردم و مسؤولین برای حفاظت بهینه از منابع آب و خاک، رستنی‌ها و حیات وحش، نبود قوانین مناسب و عدم اجرای صحیح و مقررات و استانداردهای زیست محیطی موجود در سطوح ملی، منطقه ای و محلی، عدم هماهنگی لازم بین مراجع صادر کننده‌ی مجوزهای استقرار فعالیت‌های صنعتی و معدنی با ضوابط زیست محیطی و یا عدم اجرای دقیق مقررات مربوطه، نبود بانک اطلاعاتی جامع از فون و فلور استان، ناکافی بودن مطالعات تحقیقاتی در خصوص شناسایی و ارزیابی دقیق توان‌های طبیعی و زیست محیطی استان و عدم تطابق کاربری‌های تخصیص یافته با شرایط اکولوژیک مناطق مختلف، از ضعف‌های کنونی استان در بخش محیطی و زیست محیطی است.

آلودگی شدید منابع آب سطحی در اثر ورود فاضلاب صنعتی چون: کارخانه سرب و روی، کشتارگاه دام زنجان، کارواش‌ها، قالی‌شویی‌ها و فاضلاب شهری و روستایی دارای پسماند خطرناک، ضعف فرهنگ استفاده و مصرف بهینه از منابع آب و اندک بودن شیوه‌های بازیافت آب در صنایع خاص و تصفیه‌خانه‌های شهری و روستایی ضعف دیگر استان در بخش آب است. از سوی

دیگر تردد خودروهای نقلیه عمومی و صنایع مزاحم شهری و فعالیت کارخانه‌های سرب و روی، آسفالت، سیمان و سایر صنایع واقع در محور ابهر- زنجان موجب آلودگی شدید هوا در این استان گردیده است.

آلودگی منابع آب زیرزمینی در اثر نفوذ آلاینده‌ها از پسماندهای صنعتی واحدهای سرب و روی، شیرابه‌های زباله‌های شهری، صنعتی، بیمارستانی و تخلیه لجن‌های اسیدی واحدهای تصفیه دوم روغن تهدید زیست محیطی دیگر استان است.

استان زنجان در ۴ دهه اخیر رشد سریعی را در میزان جمعیت شهرنشین، افزایش تعداد سکونتگاه‌های شهری و فعالیت‌های اقتصادی تجربه کرده است. تغییر شیوه‌های معیشت و فعالیت و الگوهای مصرف، منشاء دگرگونی‌های متعدد و متنوعی در پهنه‌های طبیعی استان شده است. تبلور انواع آلودگی‌های ناشی از زندگی و فعالیت به شیوه نوین که به طور کلی مبتنی بر زندگی شهرنشین بوده است از جمله پیامدهای این دگرگونی است. آلودگی‌های کشاورزی در مناطق تمرکز فعالیت‌های کشاورزی در سطح استان که به طور عمده در برگیرنده آلودگی‌های شیمیایی حاصل مصرف کود و سموم می‌باشد. جنبه‌ی دیگری از عدم تعادل زیست محیطی استان است. استفاده نادرست و بیش از حد نیاز از کودها و سموم سبب شده است تا محصولات کشاورزی دارای ترکیبات مخاطره‌آمیزی شود که خود دارای اثرات نامطلوب برای انسان، دام و طیور استفاده کننده از این محصولات به طور مستقیم یا غیرمستقیم شده است. این امر باعث بر هم خوردن توازن طبیعی اکولوژیکی استان و بروز عواقب جبران‌ناپذیری چون کاهش جمعیت آبیان و از بین رفتن دشمنان طبیعی آفت‌ها و گونه‌های موزی است. از سوی دیگر چون غالب سموم و کودها قابل انحلال در آب هستند، این مواد به راحتی وارد آب‌های سطحی و زیرزمینی شده و سبب بروز خطرات و آسیب‌هایی به منابع آب و خاک می‌گردند. در یک جمع‌بندی از مطالب فوق و با عنایت به این‌که غالب مناطق استان دارای اراضی با قابلیت کشاورزی است، این محدوده‌ها، به ویژه اراضی زیرکشت آبی بیش‌تر در معرض آلودگی قرار می‌گیرد. به طور مشخص این نوع آلودگی در شهرستان‌های طارم، ابهر و تا حدی خدابنده و زنجان نمود بیش‌تری دارد.

فاضلاب و پسماندهای جامد مهم‌ترین منابع آلاینده سکونتگاه‌های شهری و روستایی است. همان گونه که در گزارش تهدیدات زیست محیطی استان آمده است، از مجموع ۱۶ شهر استان زنجان با جمعیت ۵۵۹۳۴۰ هزار نفر (۱۳۸۵) روزانه بالغ بر ۶۸۵۱۹/۱۵۰ لیتر و در سکونتگاه‌های روستایی با جمعیت ۴۰۵۲۶۱ (۱۳۸۵) بالغ بر ۴۰۲۸۲ لیتر فاضلاب تولید می‌شود. نکته‌ی قابل تأمل این که در بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان تنها در شهر زنجان عملیات لوله‌کشی جهت جمع‌آوری فاضلاب انجام گرفته است و دارای سیستم تصفیه‌خانه است. سایر شهرها و روستاهای استان فاقد سیستم تصفیه‌خانه فاضلاب هستند. این موضوع یکی از تهدیدات جدی زیست محیطی از منظر منابع آلاینده‌های انسانی در مراکز جمعیتی استان زنجان در مقطع کنونی محسوب می‌شود که نیاز به چاره‌اندیشی با قید تسریع دارد. زباله‌های شهری و روستایی اعم از مواد زاید انسانی، حیوانی و گیاهی از عوامل

مهم آلاینده و انتشار بیماری‌هاست. دفع و دفن غیر بهداشتی پسماندها بدون در نظر گرفتن ملاحظات زیست محیطی و در اثر جانمایی نامناسب مکان‌های دفن یا دفع زباله‌ها باعث آلودگی منابع طبیعی به ویژه منابع آب و خاک خواهد شد.

سازمان فضایی استقرار صنایع و نوع صنایع مستقر در سطح استان که به طور کلی در محور ابر- زنجان، واقع شده است، در تعیین سطح و الگوی فضایی پراکنش آلودگی‌های صنعتی در سطح استان تأثیر بسزایی دارد. با مطالعه‌ی محدوده‌ی استان زنجان از نظر استقرار واحدهای صنعتی و معدنی می‌توان دریافت از مجموع ۲۰۰۰ واحد صنعتی که از اداره‌ی کل حفاظت محیط زیست استان زنجان مجوز استقرار دریافت نموده‌اند، تعداد ۶۱۳ واحد آن تا پایان سال ۱۳۸۶ به بهره‌برداری کامل رسیده‌اند.

از کل کارگاه‌های بزرگ صنعتی، صنایع غذایی، آب آشامیدنی، نساجی و شیمیایی از جمله صنایع مهم آلاینده‌ی منابع آب استان هستند و صنایع فلزی و کانی‌های غیرفلزی آلاینده هوا و تولیدکننده پسماند می‌باشند.

همچنین تعداد قابل توجهی کارگاه بزرگ به صورت مجتمع‌ها، نواحی صنعتی و شهرک‌های صنعتی در محدوده‌ی استان استقرار یافته‌اند که این صنایع و کارگاه‌ها از مهم‌ترین صنایع آلاینده استان می‌باشد.

تعدد و تنوع صنایع یادشده، پتانسیل بالای آلودگی صنعتی استان را نشان می‌دهد، مهم‌تر این که قرارگیری استان در همجواری ۷ استان کشور و از جمله مجاورت استان زنجان با کلان شهرهای تهران، تبریز، کرج و قزوین و وجود تسهیلات و تأسیسات مناسب زیربنایی در استان موجب شده است تا زنجان طی دو دهه اخیر مکان مناسبی برای استقرار فعالیت‌های صنعتی و معدنی باشد. این امر موجب رشد سریع اینگونه فعالیت‌ها در استان شده است.

از سوی دیگر وجود معادن سرب و روی در این استان مزید بر علت شده و رشد فعالیت‌های اقتصادی استقرار صنایع وابسته به معادن را بسیار افزایش داده است؛ چرا که به دلیل وجود کانسارهای غنی و تنوع مواد معدنی در استان زنجان فعالیت‌های مرتبط با استخراج معادن و فعالیت‌های قبلی و وابسته با آن تهدید جدی منابع طبیعی و همچنین زیستگاه‌های طبیعی و سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان شده است.

از نکات حائز اهمیت در بحث تهدیدات زیست محیطی آلودگی‌های صنعتی و معدنی استان، عدم رعایت ضوابط زیست محیطی در انجام فعالیت‌های صنعتی و معدنی استان می‌باشد که خطر آلودگی‌های ناشی از این فعالیت‌ها در استان را به میزان قابل توجهی افزایش داده است.

عدم تجهیز بسیاری از مراکز صنعتی استان به سیستم تصفیه‌ی فاضلاب و تصفیه‌ی هوا یا تأخیر در تجهیز مراکز به سیستم‌های فوق از جمله دیگر موارد تهدید زیست محیطی استان است.

از جمله تهدیدات ناشی از استقرار و فعالیت واحدهای صنعتی و معدنی در استان موارد زیر از اهمیت بیش‌تری برخوردار است:

- **تجمع فلزات سنگین در خاک:** این فلزات شامل سرب، کادمیوم، نقره و جیوه هستند که اثرات زیانبار آنها بر روی موجودات زنده ثابت شده است و بارها موجب حوادث زیست محیطی شده‌اند. این اثرات شامل اختلال فعالیت‌های بیولوژیک خاک، اثرات سمی روی گیاهان و اثرات زیانبار بر انسان با ورود این مواد به زنجیره‌ی غذایی می‌باشند؛
  - **آزاد سازی مواد سمی:** فلزات بخش عمده‌ای از وجود انسان را تشکیل می‌دهند (بخش آهنی خون) و کمبود و یا ازدیاد برخی از آنها می‌تواند سبب بسیاری از بیماری‌ها گردد (کم خونی، راشیتیس، گرفتگی عضلانی، پوکی استخوان، ناتوانی جنسی و...) در مقابل برخی از فلزات حتی با تراکم‌های بسیار پایین کشنده و مضر برای سلامتی بشر است، مانند سرب و جیوه؛
  - **تخریب زمین:** از دیگر پیامدهای ناگوار گسترش فعالیت‌های صنعتی و معدنی در محدوده‌ی استان است؛
  - **زهکشی اسیدی معادن:** با توجه به سولفیدی بودن بسیاری از ذخایر معدنی و در معرض باران قرار گرفتن این مواد و اکسایش آنها مساله‌ی ایجاد آب‌های اسیدی در اثر زهکشی این معادن امری متداول می‌باشد، اسید حاصله به کانی‌های دیگر که اکثر عناصر سمی در آنها به صورت نامحلول در آب بوده حمله کرده سبب آزاد شدن آنها می‌گردد مانند انحلال کادمیم و ارسنیک در محیط اسیدی و متعاقب آن آلودگی محیط زیست که در معادن فعال و یا متروکه رخ می‌دهد.
  - **آلودگی‌های ایجاد شده در محیط کار برای کارگران:** بسیاری از کارگرانی که در قسمت استحصال و استخراج معادن کار می‌کنند در معرض مواد سمی چون کادمیم، سرب، جیوه، سیانور و اورانیوم و... هستند که بررسی روش‌های کاهش اثرات این مواد سمی بر روی آنها نیازمند بررسی دقیق سیستم کاری آنها در رابطه با مواد معدنی است.
  - **غبار:** ذرات غبار حاصل از استخراج و خردایش مواد معدنی علاوه بر سمی بودن عامل مهمی در ایجاد بیماری‌های ریوی این ذرات غبار می‌باشد.
  - **تولید صدای مزاحم:** ایجاد صداهای مضر و مزاحم از جمله صدای انفجار، دستگاه‌های حفاری روتاری، هامرها، دژبرها، دستگاه‌های سنگ‌شکن و وسایل انتقال مواد معدنی است که همگی این مسایل می‌تواند بر شنوایی و سلامت انسان اثر گذارد.
- علاوه بر موارد ذکر شده، آلودگی‌های حاصل از فرآوری مواد معدنی از دیگر تهدیدات زیست محیطی استان است که سبب عدم تعادل‌های زیست محیطی در سطح استان شده است. تحلیل وضعیت آلودگی‌های زیست محیطی در محدوده‌ی سکونتگاه‌های شهری استان نشان می‌دهد، محدوده‌ی استقرار شهر زنجان به عنوان مرکز شهرستان و استان زنجان از جمله مناطق حساس و خطرپذیر آلودگی استان است. استقرار واحدهای صنعتی و کارگاه‌های آلاینده در این محدوده و هرز آب‌های کارخانجات صنعتی

متعدد باعث شده است تا وضعیت فیزیکی و شیمیایی این محدوده به کل دگرگون شود. از جمله رودخانه‌ی زنجانرود که به واسطه‌ی تخلیه‌ی پسماندهای صنعتی کارخانه‌ی سرب و روی الحاق و فاضلاب شهر زنجان سبب آلودگی‌های شیمیایی و میکروبی در این محدوده شده است. علاوه بر مراکز صنعتی، وجود پادگان، آمادگاه، تیپ ۲ زرهی، مراکز خدماتی چون کارواش‌ها، کشتارگاه، دانشگاه زنجان و دانشگاه آزاد، شهرک‌های مسکونی و صنعتی سبب آلودگی منابع آب و خاک و هوا در محدوده‌ی شهر زنجان و پیرامون آن شده است.

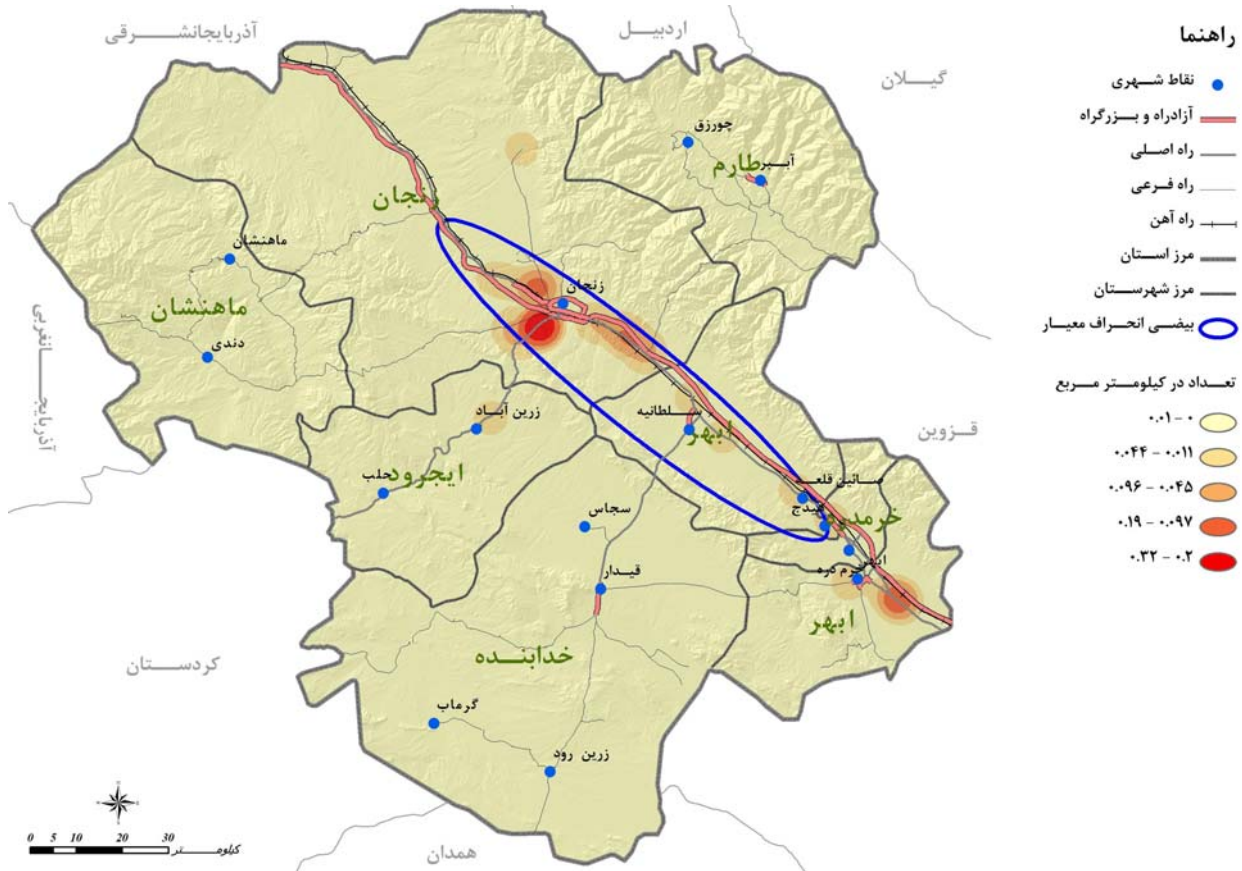
آنچه در جمع‌بندی آلاینده‌های زیست محیطی در محدوده‌ی شهر زنجان و فعالیت‌های نواحی پیرامون آن قابل تعمق جدی است این که زندگی و فعالیت‌های مختلف اقتصادی، صنعتی، خدماتی و کشاورزی در این محدوده‌ی به دلیل عدم کنترل فاضلاب‌ها و پسماندها، منابع آب زیرزمینی این محدوده را به شدت آلوده ساخته است. آنچه در خصوص این خطر از حائز اهمیت بیش‌تری برخوردار است بالا بودن سطح آب‌های زیرزمینی در این محدوده بالا است و قسمت عمده‌ی آب شرب مصرفی شهر زنجان از چاه‌ها و منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود که این منابع در معرض انواع آلودگی قرار دارند و چاره‌اندیشی در خصوص این معضل یک اولویت ضروری محسوب می‌شود. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر فعالیت واحدهای صنعتی چون شرکت سرب و روی ایران و شرکت سامان شیمی است که سبب آلودگی هوا شده و وزش بادهای غرب (شهر زنجان) ساکنین شهر زنجان را به طور مستقیم در معرض آلودگی هوا قرار می‌دهد. با توجه به نوع واحدهای صنعتی و ناکارآمد بودن فنون مورد استفاده این واحدها جهت کنترل آلاینده‌های هوا و نیز خطرناک بودن آلاینده‌های حاصل این واحدها، معضل آلودگی هوا و تهدیدات حاصل از آن در این محدوده بسیار حاد است. در کنار آلاینده‌های منابع آب و هوا محدوده‌های گسترده در این منطقه که به طور عمومی به کاربری کشاورزی اختصاص یافته است، در معرض آلودگی خاک قرار دارد.

گرچه وضعیت آلودگی در محدوده‌ی استقرار شهر زنجان به دلیل تعداد جمعیت در معرض خطر، گستره‌ی فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و میزان آلاینده‌ها حائز اهمیت بیش‌تری است، لیکن همان‌گونه که در گزارش مخاطرات طبیعی استان به تفصیل بیان گردیده است، در اکثر شهرهای استان نیز بنابه به دلایل متعدد ساکنین این شهرها و منابع طبیعی درون و پیرامون شهرها در معرض آلاینده‌ها قرار دارند.^۱

۱. برای آگاهی بیش‌تر به صفحات ۹۱-۸۸ گزارش تهدیدات ناشی از مخاطرات محیطی و محیط زیستی مراجعه فرمایید.

نقشه‌ی شماره‌ی ۴- توزیع فضایی صنایع دارای پسماند خطرناک در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۷- موقعیت ارتباطی استان و عدم تعادل‌های کالبدی و زیرساختی

قرارگیری استان زنجان در مسیر آزادراه تهران، قزوین، زنجان، تبریز و بازرگان و موقعیت ارتباطی استان زنجان به عنوان پل ارتباطی مرکز کشور با شمال، شمال غرب و عبور کریدور بین‌المللی کشور از این استان از یک سو و همجواری این استان با ۷ استان گیلان، قزوین، همدان، کردستان، آذربایجان غربی و شرقی و اردبیل مزیت‌های نسبی فراوانی برای این استان پدید آورده است. از سوی دیگر این موقعیت ارتباطی و همجواری‌ها موجب تنگناها، محدودیت‌ها و تعارضاتی در نظام فضایی از منظر ساختار کالبدی، زندگی، فعالیت‌ها و جمعیت‌پذیری مناطق متفاوت استان پدید آورده است. نکاتی که در تحلیل همجواری‌های استان از اهمیت بیش‌تری برخوردار است، عبارت است از:

- بنابه ضرورت و تحت تأثیر برنامه‌های کلان ملی جهت توسعه‌ی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی، پیوندهای فیزیکی استان از نظر خطوط مواصلاتی و شبکه‌های زیربنایی حمل و نقل، سوخت و انرژی و... تقویت شده است. به گونه‌ای که به عنوان نمونه استان از نظر تراکم آزادراه و بزرگراه واجد رتبه‌های برتر کشوری است. هرچند از نظر توزیع این شبکه در سطح استان، نوعی عدم تعادل و توازن در استقرار شبکه‌های زیربنایی پدید آمده است؛

• همجواری استان زنجان با ۷ استان کشور و موقعیت ارتباطی آن توان و ظرفیت مناسبی را برای ایفای نقش‌های ملی و منطقه‌ای و مرکزیت ارتباطی برای استان پدید آورده است. هرچند از این مزیت و توان تاکنون بهره کافی برده نشده است. استان زنجان واقع در حد واسط شمال، مرکز و شمال غرب کشور این ویژگی بسیار ممتاز را دارد که نقش توقفگاهی و منزلگاهی بسیار مناسبی برای بار و مسافر دارد، چرا که غالب کالاها و مواد ورودی از خارج از کشور و استان‌های مرزی و شمال و شمال غرب کشور از محورهای ارتباطی این استان عبور می‌نماید و این جایگاه امکان تقویت و توسعه‌ی بسیار زیادی دارد. به ویژه این که از این استان حدود ۲۰۰ کیلومتر راه بین‌المللی ارتباطی تهران به اروپا عبور کرده است. در کنار این مزیت همجواری استان با استان‌های مرزی که محل ورود کالاهای قاچاق به کشور است، موجب ورود و خروج کالا و مواد قاچاق از این استان شده است؛

• از ۷ استان همسایه استان زنجان، ۴ استان آن مرزی است که به دلیل پاره‌ای ملاحظات سیاسی، امنیتی و دفاعی انجام برخی فعالیت‌ها و استقرار برخی امکانات با محدودیت‌هایی مواجه است. استان زنجان به عنوان نزدیک‌ترین همسایه به این استان‌های مرزی محل مناسبی برای انجام این فعالیت‌ها و استقرار امکانات پشتیبان زندگی و فعالیت در استان‌های همجوار می‌باشد؛

• موقعیت منحصر به فرد و ویژه استان از نظر همجواری با ۷ استان دیگر کشور که در این زمینه تنها استان اصفهان در سطح کشور وضعیت مشابه استان را دارد، موجب شده است تا این استان در کانون تبادلات و تعاملات فرهنگی و اجتماعی قرار گیرد و این خود بسیاری از ویژگی‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی و فرهنگی استان را از گذشته تا به امروز تحت تأثیر قرار داده است که این امر نقطه قوت و فرصتی مناسب برای توسعه فرهنگی، اجتماعی استان محسوب می‌شود. همچنین استان زنجان در حد فاصل کلان‌شهرهای مهم کشور شامل: شهرهای تهران، تبریز، کرج، قزوین، همدان، سنج و رشت قرار گرفته است. کلان‌شهرهایی که از نظر جمعیت و کارکرد قطب‌های مهم جمعیتی و اقتصادی کشور محسوب می‌شوند. این ویژگی در کنار امکانات دسترسی مناسب به این کلان‌شهرها موجب شده است تا در دو دهه‌ی گذشته استان زنجان موقعیتی مناسب برای جذب سرریز جمعیت و فعالیت‌ها به ویژه از تهران و آذربایجان شرقی و غربی داشته باشد. مهم‌تر این که پیوندهای اقتصادی و تبادلات کالا و مواد به این کلان‌شهرها از استان زنجان قابل توجه است؛

• پیوندهای فیزیکی و ارتباطی حمل و نقل استان و موقعیت جغرافیایی آن از نظر همجواری‌ها و قرارگیری در شمال غرب هم فرصت و هم تهدید برای استان زنجان محسوب می‌شود. نقش ملی و فراملی راه‌های استان در زمینه‌ی حمل بار و مسافر و عبور جاده‌ی بین‌المللی تهران-اروپا از استان و استقرار شبکه‌ی حمل و نقل ریلی، شبکه‌ی انتقال برق، انرژی،

نفت، گاز و مخابرات از توانمندی‌های رشد و توسعه‌ی استان محسوب می‌شود. هرچند که توزیع جغرافیایی این شبکه موجب عدم تعادل در سطح استان از منظر نظام فضایی، زندگی و فعالیت‌های شهری و روستایی شده است؛

• قرارگیری بازارهای عمده‌ی مصرف کشور با جمعیتی حدود ۵۰ درصد جمعیت کل کشور در شعاع ۴۰۰ کیلومتری از مرکز استان زنجان (شهر زنجان) و استقرار بازارهای تولید کشور به میزان تقریبی ۵۶ درصد تولید ناخالص داخلی (بدون نفت خام و گاز طبیعی) در همین محدوده از دیگر مزیت‌هایی است که استان زنجان را در موقعیت و جایگاه ممتازی برای نقش‌پذیری در زمینه‌های مختلف کشاورزی، صنعت، خدمات و بازرگانی قرار داده است؛

• علیرغم جنبه‌های مثبت و فرصت‌های ناشی از موقعیت استان زنجان و سکونتگاه‌های شهری و روستایی آن، پاره‌ای شرایط چون ناهمگونی تقسیمات اداری و سیاسی برخی شهرستان‌ها، توسعه‌ی خطی در مسیر شاهراه‌های ارتباطی استان و محروم ماندن سایر مناطق استان از مواهب توسعه، همجواری استان با استان‌های مرزی و مشکلات ناشی از این همجواری از جمله قاچاق، توزیع، خرید و فروش کالاهای غیرمجاز و عدم تحقق عدالت فضایی در پهنه‌ی استان، مشکلاتی را برای این استان از نظر موقعیت جغرافیایی پدید آورده است.

با توجه به نقش توقفگاهی و موقعیت ارتباطی استان زنجان این استان از فرصت و مزیت بسیار مناسبی برای پذیرش نقش توقفگاهی و منزلگاهی بار و مسافر دارد، چرا که غالب کالاها و مواد ورودی از خارج از کشور و استان‌های مرزی و شمال و شمال غرب کشور از محورهای ارتباطی این استان عبور می‌نماید و این جایگاه امکان تقویت و توسعه بسیار زیادی دارد.

در نقشه‌ی شماره‌ی ۳۴، سطح‌بندی مجموعه راه‌های ارتباطی استان نمایش داده شده است و ملاحظه می‌گردد، در سطح استان پنج سطح راه از یکدیگر قابل تفکیک است. این سطوح که مهم‌ترین رکن ارتباط فیزیکی در سطح استان را تشکیل می‌دهد، شامل آزادراه‌ها و بزرگراه، راه اصلی، راه فرعی، راه روستایی و راه آهن می‌باشد. مشخصات هر یک از سطوح فوق به شرح زیر است: استان زنجان در مجموع دارای ۱۹۱ کیلومتر آزادراه و بزرگراه است که شامل محورهای آزادراه زنجان، قزوین به طول ۱۰۶ کیلومتر و آزادراه زنجان، تبریز به طول ۸۵ کیلومتر است همچنین بزرگراه‌های ورودی به شهرهای استان در مجموع ۱۵ کیلومتر طول دارد. ویژگی مهم آزادراه‌ها و بزرگراه‌های استان آن است که به صورت نواری از جنوب شرق استان به سمت شمال غرب کشیده شده و استان را به دو نیمه‌ی شمالی و جنوبی تقسیم کرده است. این توسعه خطی برای اتصال مرکز کشور به شمال غرب در داخل استان هیچ شاخه‌ای فرعی به بخش‌های داخلی استان ندارد. در واقع سایر مناطق استان از داشتن آزادراه و یا بزرگراه محروم می‌باشند. در نقشه‌ی شماره‌ی ۳۶ تراکم آزادراه و بزرگراه در استان نمایش داده شده است.

استان زنجان دارای ۳۳۶ کیلومتر راه اصلی است. راه‌های اصلی استان شامل محورهای زنجان- ابهر، زنجان- میانه، زنجان- بیجار و سهراهی سلطانیه زنجان قیدار است. مهم‌ترین راه‌های اصلی استان همانند: آزادراه‌های استان رشدی خطی و در جهت جنوب‌شرق، شمال‌غرب دارد و تنها در نیمه‌جنوبی استان دو محور زنجان، حلب و سلطانیه، قیدار در انشعاب از راه‌های اصلی استان به سمت جنوب کشیده شده است و راه‌های اصلی به سمت شمال، بخش شمالی شهرستان زنجان، شهرستان ماهنشان و شهرستان طارم توسعه نیافته است.

مجموع طول راه‌های فرعی در استان زنجان ۷۵۷ کیلومتر است. در نقشه‌ی شماره‌ی ۳۸ توزیع فضایی راه‌های فرعی در سطح استان زنجان نمایش داده شده است. ملاحظه‌ی تراکم این سطوح در پهنه‌ی استان نشان از گسترش بیش‌تر این سطوح در سطح استان دارد و تقریباً در تمامی شهرستان‌های استان این نوع راه دیده می‌شود. هرچند به نظر می‌رسد، کماکان محور ارتباطی جنوب‌شرق، شمال‌غرب رکن اصلی این نوع راه را در استان تشکیل می‌دهد و سایر بخش‌های استان به نوعی به این مسیر متصل گردیده‌اند. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که راه‌های فرعی تنها سطحی از راه ارتباطی استان است که تمامی سکونتگاه‌های شهری استان را به یکدیگر پیوند داده است. آزادراه‌ها، بزرگراه‌ها و راه‌های اصلی استان به دلیل رشد یک جانبه و خطی فاقد این ویژگی هستند.

استان زنجان دارای ۳۵۱۹ کیلومتر راه روستایی و سایر راه‌ها (به جزء آزاد راه، بزرگراه، راه اصلی و فرعی) است. در بین هفت شهرستان استان زنجان، شهرستان خرمدره دارای کمترین میزان راه روستایی و شهرستان زنجان بیش‌ترین میزان راه روستایی را دارد.

ملاحظه‌ی میزان و تراکم انواع راه در استان زنجان و رتبه‌ی استان از نظر این نوع راه‌ها از عدم تعادل قابل توجه در این رابطه حکایت می‌کند، به گونه‌ای که استان زنجان ۱۵/۳ درصد آزاد راه‌های کشور را در خود جای داده است، لیکن از نظر راه‌های اصلی چهار خطه، راه اصلی و راه فرعی عریض به ترتیب ۰/۳ درصد (رتبه ۲۷ کشور)، ۱/۶۹ درصد (رتبه ۲۵ کشور) و ۱/۸۴ درصد (رتبه ۲۰ کشور) کل راه‌های کشور را دارد.

این امر نشان می‌دهد که استان زنجان از نظر تراکم راه‌های استانی به ویژه در راه‌های چهارخطه (بزرگراه) دارای ضعف شدید و شرایط نامناسبی است و تنها ۰/۳ درصد بزرگراه‌های کشور را داراست. از این نظر در بین ۳۰ استان کشور دارای رتبه‌ی ۲۷ می‌باشد. این نکته نشان دهنده‌ی لزوم توجه ویژه به احداث این گونه راه‌ها جهت بالا بردن ایمنی و توان حمل و نقل این محورها که نیاز مبرم به تعریض و بهسازی دارند به ویژه در محورهای زنجان- میانه، زنجان- ابهر، زنجان- دندی بیش‌تر به چشم می‌خورد.

پراکندگی راه‌های زمینی و ریلی در استان نشان می‌دهد، از نظر کیفی شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره بیش‌ترین دسترسی را به آزاد راه، راه اصلی و راه آهن دارند. دو شهر ابهر و خرمدره از نظر دسترسی به مرکز استان (شهر زنجان)، بهترین موقعیت را در بین سایر شهرهای استان دارند و ارتباط این شهرها با شهر زنجان از طریق آزادراه قزوین- زنجان، جاده ترازیت تهران- تبریز، بازرگان و راه آهن سراسری امکان‌پذیر است.

ارتباط شهر قیدار با مرکز استان و سایر شهرهای استان از طریق جاده‌ی اصلی و فرعی امکان‌پذیر است. این شهرستان دسترسی بهتری نسبت به شهرستان‌های طارم و ماهنشان، با شهر زنجان دارد.

شهرهای ماهنشان، آبر و دندی از طریق راه فرعی و اصلی با شهر زنجان ارتباط دارند. کوهستانی بودن جاده‌ی فرعی امکان دسترسی را به خصوص در فصل زمستان دشوار می‌نماید. شهرستان طارم و شهر آبر از نظر کیفی پایین‌ترین سطح ارتباط را با شهر زنجان دارا می‌باشد. به صورتی که بیش از ۸۵ درصد مسیر ارتباطی از نوع جاده فرعی است. عبور جاده‌ی فرعی از رشته کوه‌های شمالی زنجان با وجود گردنه‌های متعدد در مسیر، اختلاف ارتفاع فاحش ۳۳۰۰ متری در مسیر، کم عرض بودن جاده‌ی مواصلاتی، پیچ‌های خطرناک و غیر استاندارد، کمبود علایم در مسیر ارتباطی، کم تردد بودن مسیر و... این جاده را به یکی از جاده‌های خطرناک استان تبدیل می‌نماید. بر این اساس ۱۰۰ درصد ارتباط شهرهای دو شهرستان ابهر و خرمدره از طریق راه اصلی و کریدور بین‌المللی است. زرین آباد، ایجرود تنها با ۳۷ کیلومتر فاصله از زنجان از طریق جاده‌ی اصلی با شهر زنجان ارتباط دارد. ارتباط شهر قیدار در فاصله‌ی ۸۷ کیلومتری زنجان تنها از طریق راه اصلی و فقط ۳۷ کیلومتر مسیر قیدار زنجان معادل ۴۲/۵۳ درصد این مسافت از طریق کریدور راه بین‌المللی است. شهر ماهنشان که در فاصله ۱۱۰ کیلومتری شهر زنجان قرار دارد، دارای ۷۵ کیلومتر راه ارتباطی فرعی و ۳۵ کیلومتر اصلی است؛ به عبارتی دیگر حدود ۶۸/۲ درصد از ارتباط راه فرعی و ۳۱/۸ درصد از طریق راه اصلی و کریدور بین‌المللی امکان‌پذیر است. شهر آبر مرکز شهرستان طارم ۸۶ کیلومتر با مرکز استان فاصله دارد و تنها ۱۶ کیلومتر (۱۸/۶ درصد) این مسیر از طریق راه اصلی و کریدور بین‌المللی امکان‌پذیر است و مابقی این مسافت معادل ۷۰ کیلومتر (۸۱/۴ درصد) از طریق راه فرعی است. این موضوع یکی از موانع و ضعف‌های مهم سکونتگاه‌های شهری و روستایی این شهرستان برای توسعه محسوب می‌شود که به عنوان مهم‌ترین قطب کشاورزی استان زنجان است. گرماب دورترین نقطه‌ی شهری استان به شهر زنجان است و چهار شهر هیدج، صابین قلعه، حلب و سلطانیه در فاصله‌ی ۴۰ تا ۸۰ کیلومتری شهر زنجان واقع شده است. شایان ذکر است ۸ شهر استان (معادل ۵۲ درصد) در فاصله‌ی ۸۰-۱۲۰ کیلومتری شهر زنجان قرار دارند و ۵ شهر از این ۸ شهر مراکز شهرستان‌های استان زنجان هستند.

از نظر مسافت بین شهرهای استان دو شهر ابهر و خرمدره با ۵ کیلومتر فاصله‌ی نزدیک‌ترین شهرها به یکدیگر و گرماب و دندی با ۲۶۰ کیلومتر فاصله، دورترین شهرها به یکدیگر هستند. میانگین فاصله شهرهای استان از یکدیگر ۳۳/۴۴ کیلومتر است. شهر سلطانیه با میانگین فاصله ۸۰/۵ کیلومتر کمترین فاصله را با سایر شهرهای استان دارد؛ به عبارتی این شهر تا حدی در مرکز هندسی استان قرار دارد و لذا بهترین موقعیت دسترسی در استان را دارا است. در این میان شهر ماهنشان مرکز شهرستان ماهنشان دور افتاده‌ترین سکونتگاه شهری استان زنجان است و با میانگین فاصله ۱۷۵/۷ کیلومتر بیش‌ترین فاصله را با سایر شهرهای استان دارد. فاصله‌ی این شهر با شهر زنجان ۱۱۰ کیلومتر و با زرین آباد ۱۴۴ کیلومتر است.

بررسی مبادی ورودی و خروجی بار و مسافر در استان زنجان نشان می‌دهد میزان فاصله‌ی سکونتگاه‌های درون استان با یکدیگر و همچنین تعداد، اندازه‌ی سکونتگاه‌های واقع در استان‌های همجوار و بعد مسافت آنها با شهرها و مکان‌های مهم فعالیت استان زنجان در حجم مبادله کالا و مسافر در استان بسیار تأثیرگذار است، به گونه‌ای که حجم قابل توجهی بار خروجی و ورودی استان زنجان از استان قزوین و استان کردستان می‌باشد که از ارتباط قوی این استان‌ها با استان زنجان در زمینه‌ی حمل بار و مسافر پس از استان تهران حکایت دارد.

همچنین وضعیت توپوگرافی و توزیع فضایی پستی و بلندی‌ها و ناهمواری‌ها در الگوهای جابه‌جایی بار و مسافر در سطح استان تأثیر قابل توجهی داشته است. بی‌شک این خصیصه تحت تأثیر نحوه‌ی توزیع سکونتگاه‌های شهری و روستایی در استان و نحوه‌ی توزیع فعالیت‌های مختلف کشاورزی، دامپروری، صنعت، معدن و خدمات و بازرگانی در سطح استان معنا پیدا می‌کند. در نهایت این که بیش‌ترین جابه‌جایی بار و مسافر در سطح استان جاده‌ای و زمینی است و ۹۷/۷۵ درصد این جابه‌جایی‌ها توسط ناوگان زمینی انجام می‌گیرد.

فقدان زیرساخت‌ها و کمبود راه‌های زمینی و ریلی کافی و مناسب برای دسترسی به برخی مناطق استان از جمله شهرستان طارم، ماهنشان، ایجرود و خدابنده و همچنین مناسب نبودن برخی راه‌های ارتباطی با مرکز استان و استان‌های مجاور و بالا بودن نقاط حادثه خیز در این محورهای ارتباطی از عدم تعادل‌های موجود در زمینه‌ی شبکه‌ی ارتباطی استان است که این تهدید از فرسودگی و استفاده بیش از حد از راه‌های فوق و پایین بودن کیفیت این راه‌ها ناشی شده است.

- بررسی وضعیت دسترسی سکونتگاه‌های شهری استان به شبکه‌ی دسترسی و راه مناسب و همان گونه که پیش‌تر اشاره شد شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره، خدابنده، زرین آباد از نظر شاخص‌های دسترسی دارای رتبه‌ی خوب می‌باشند. در این میان شهر زنجان به عنوان قطب مسلط و برتر از نظر اداری، اقتصادی و جمعیتی شکل شعاعی به شبکه‌ی ارتباطی استان داده است که مهم‌ترین راه‌های استان به این شهر ختم می‌شود. شهرهای ماهنشان، سجاس و سلطانیه دارای دسترسی خوب و

شهرهای هیدج، صابین قلعه و دندی دارای دسترسی ضعیف به راه‌های مهم استان می‌باشند. بررسی وضعیت دسترسی سکونتگاه‌های روستایی استان به شبکه‌ی دسترسی و راه مناسب نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۴ از کل ۳۱۸۲ کیلومتر راه روستایی استان ۴۲ درصد راه آسفالت و ۵۸ درصد نیز راه شوسه بوده است.

• بررسی طول راه‌های موجود استان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۴ ملاحظه می‌شود که بیش‌ترین میزان طول راه‌ها متعلق به شهرستان زنجان با مجموع ۸۹۶ کیلومتر راه بوده که از این میزان ۴۷۱ کیلومتر راه شوسه و ۴۲۵ کیلومتر راه آسفالت می‌باشد. لازم به ذکر است که شهرستان زنجان دارای بیش‌ترین مساحت در بین شهرستان‌های هفت‌گانه استان و همچنین دارای ۲۸۹ آبادی دارای سکنه که بیش‌ترین تعداد روستا را در بین شهرستان‌ها به خود اختصاص داده است و به همین جهت دارای طول راه بیش‌تری نسبت به دیگر مناطق استان می‌باشد. شهرستان خدابنده در مجموع دارای ۸۴۰ کیلومتر راه بوده که فقط ۲۲۱ کیلومتر آن آسفالت بوده و ۶۱۹ کیلومتر نیز راه شوسه بوده که ۷/۷۳ درصد از مجموع راه‌های روستایی این شهرستان را شامل می‌شود. این شهرستان ۴/۲۶ درصد از کل راه‌های روستایی استان را به خود اختصاص داده است و بعد از شهرستان زنجان در رتبه‌ی دوم قرار داشته و دارای بیش‌ترین میزان راه‌های روستایی بعد از زنجان می‌باشد. در بررسی طول راه‌های نقاط روستایی شهرستان ابهر ملاحظه می‌شود، این منطقه دارای ۱۸۵ کیلومتر راه شوسه و ۲۷۹ کیلومتر راه آسفالت می‌باشد. این شهرستان در مجموع دارای ۴۶۴ کیلومتر راه روستایی شوسه و آسفالت می‌باشد که ۶/۱۴ درصد از مجموع راه‌های موجود روستایی استان را به خود اختصاص داده است. شهرستان ماهنشان با داشتن ۳۹۲ کیلومتر از مجموع ۳۱۸۲ کیلومتر راه روستایی موجود در استان در سال ۱۳۸۴ برابر ۳/۱۲ درصد را شامل شده است. این شهرستان دارای ۳۲۴ کیلومتر راه شوسه و فقط ۶۸ کیلومتر راه آسفالت روستایی می‌باشد. شهرستان ایجرود با داشتن ۳۰۹ کیلومتر راه در حدود ۷/۹ درصد از مجموع راه‌های روستایی استان را شامل شده است. این شهرستان دارای ۱۹۱ کیلومتر راه آسفالت و ۱۱۸ کیلومتر راه شوسه می‌باشد. مقایسه‌ی میزان راه آسفالت و شوسه این شهرستان بیانگر آن است که ۶۲ درصد راه‌های روستایی منطقه‌ی ایجرود آسفالت و ۳۸ درصد بقیه شوسه است. این شهرستان از جهت دارا بودن راه آسفالت روستایی وضعیت به نسبت مناسبی در بین سایر مناطق استان دارد. شهرستان طارم دارای ۲۱۵ کیلومتر راه روستایی است و ۷/۶ درصد از مجموع این گونه از راه‌های روستایی استان را شامل شده است. این منطقه دارای ۱۲۳ کیلومتر راه شوسه و ۹۲ کیلومتر راه آسفالت می‌باشد. که با توجه به وضعیت توپوگرافی و ناهمواری‌های زیاد این منطقه مساحت قابل قبولی می‌باشد. بالا بودن میزان راه‌های شوسه نسبت به راه‌های آسفالت در این شهرستان به جهت وجود توپوگرافی ناهموار می‌باشد که آسفالت برخی جاده‌ها با دشواری زیاد همراه است. شهرستان خرمدره نیز دارای ۶۶ کیلومتر

راه روستایی می‌باشد. که فقط ۲ درصد از مجموع راه‌های روستایی استان را پوشش داده است. این شهرستان دارای ۶۱ کیلومتر راه روستایی آسفالت‌ه و ۵ درصد راه شوسه می‌باشد. در بین هفت شهرستان استان زنجان و خرمدره دارای کمترین میزان راه روستایی از نوع شوسه است که به جهت تعداد کمتر نقاط روستایی از یک طرف و همچنین به جهت هموار بودن قالب مناطق این شهرستان است.

شبکه‌ی ارتباطی درون استانی در تبعیت از نقاط سکونتگاهی مراکز شهرستان و بخش و به صورت انشعابی از راه‌های فرعی شکل گرفته است. همچنین ارتباطات سکونتگاه‌های درون استانی از نظر شاخص تراکم راه بسیار ضعیف است. این موضوع بیانگر آن است الگوی ارتباطی محور ترانزیت و آزاد راه، شبکه‌ای خطی به استان تحمیل نموده است و سایر مناطق استان از این نظر فاقد ارتباطات موصلاتی مناسب هستند. بررسی شاخص دسترسی سکونتگاه‌های شهری استان نشان می‌دهد، شهر سلطانیه با متوسط شاخص دسترسی ۷۵/۱۳ و شهر ماهنشان و دندی با رقم ۱۶۰/۴ پر دسترس‌ترین و کم دسترس‌ترین نقاط سکونتگاهی استان هستند. همچنین شهر زنجان و قیدار به ترتیب با میزان ۸۰/۷ و ۹۱/۳۸ کیلومتر پس از شهر سلطانیه پر دسترس‌ترین نقاط شهری استان هستند. همچنین مطالعه شاخص پیوستگی و ارتباطات نقاط سکونتگاهی استان نشان می‌دهد شهر زنجان با ۱۳ ارتباط مستقیم دارای بیش‌ترین درصد پیوستگی است. در مراتب بعد قیدار، صابین قلعه، سلطانیه و آب‌ر قرار دارد. از عوامل مهم پایین بودن درصد پیوستگی شبکه‌ی ارتباطی ما بین شهرهای استان علاوه بر عامل طبیعی و موانع توپوگرافی وجود محور ترانزیت و استقرار سکونتگاه‌های شهری در کنار آن، بوده است. در بین شهرهای استان، سه شهر زنجان، ابهر و خرمدره از نظر نوع پیوند و برخورداری از سه نوع دسترسی فیزیکی راه‌آهن، آزادراه و راه‌اصلی نسبت به سایر شهرهای استان از وضعیت بسیار بهتری برخوردارند.

نحوه‌ی توزیع شبکه‌ها و امکانات زیربنایی در پهنه‌ی سرزمین در شکل‌گیری الگوهای رشد و توسعه‌ی نقش ویژه‌ای دارد و از سوی دیگر دسترسی به این شبکه‌ها و توزیع متعادل آنها در سلسله مراتب سکونتگاهی در تحقق توسعه‌ی پایدار و همه‌جانبه بسیار اهمیت دارد. همان گونه که در مبحث عدم تعادل‌های اقتصادی در همین گزارش اشاره گردید، مهم‌ترین ویژگی‌های سازمان فضایی امکانات زیربنایی استان رشد خطی این مراکز در محور راه ترانزیت و مسیر آزادراه قزوین- زنجان است. الگوی استقرار شبکه‌ها و امکانات زیربنایی استان به تبع خطوط اصلی ارتباطی در استان موجب عدم تعادل‌های شدید فضایی در پهنه‌ی استان شده است. این توسعه‌ی خطی که از نحوه‌ی استقرار آزادراه اصلی استان در جهت جنوب‌شرقی و شمال‌غربی تبعیت می‌کند، باعث تمرکز امکانات و شبکه‌های زیربنایی در سه شهرستان زنجان، ابهر و خرمدره، شده است و شهرستان‌های حاشیه‌ای استان از دسترسی به این شبکه محروم هستند.

توزیع فضایی و میزان دسترسی مناطق مختلف استان به شبکه انتقال برق نشان می‌دهد، خطوط ۴۰۰ کیلوولت و ۲۳۰ کیلوولت در سطح استان کشیده شده است. در سال ۱۳۸۵ جمع کل خطوط انتقال نیرو در سطح استان ۱۶۷۵ کیلومتر مدار بوده است که این میزان در کشور ۷۴۲۶۳ کیلومتر مدار است. این مقدار معادل ۲/۴۶ درصد خطوط انتقال نیرو در کشور است. در سال ۱۳۸۵ استان زنجان دارای ۳ پست ۴۰۰ کیلو ولت بوده است که محل قرارگیری هر ۳ پست یاد شده در شهرستان زنجان است و بقیه شهرستان‌ها فاقد پست ۴۰۰ کیلو ولت هستند. همچنین در سال ۱۳۸۵ تعداد ۶ پست ۲۳۰ کیلو وات در استان زنجان وجود داشته است که از این تعداد ۴ پست در شهرستان زنجان قرار دارد و دو پست نیز در شهرستان ابهر قرار دارد. تعداد پست‌های ۶۳ کیلو ولت ۴۱ پست بوده است که از این تعداد ۱۹ پست معادل ۴۶/۳۴ درصد در شهرستان زنجان واقع شده است. ۱۰ پست در شهرستان ابهر (۲۴/۳ درصد)، ۴ پست در شهرستان ماهنشان (۹/۸ درصد)، ۴ پست در شهرستان خدابنده (معادل ۹/۸ درصد) و در شهرستان طارم و ایجرود هر کدام دو پست معادل ۴/۹ درصد قرار گرفته است. حجم کل خطوط انتقال نیرو در سطح استان (۱۳۸۵) ۱۶۷۵ کیلومتر مدار بوده است. استان زنجان معادل ۲/۴۶ درصد خطوط انتقال نیرو کشور را داراست.

در سال ۱۳۸۴ در سطح استان در مجموع ۱۵۹۱ کیلومتر خط شبکه‌ی انتقال گاز اجرا شده است و خطوط انتقال گاز اجرا شده ۳۳۸ کیلومترمربع است که از طریق این ۳ خط انتقال گاز، گازرسانی به بخش‌های مختلف خانگی، صنعتی و تجاری انجام می‌گیرد. گفتمنی است علاوه بر خطوط انتقال در حال بهره‌برداری دو پروژه‌ی خطوط انتقال گاز زنجان حلب، ماهنشان دندی، به طول بیش از ۱۳۰ کیلومتر در حال احداث می‌باشد. همچنین پروژه‌ی مراحل اجرایی احداث خط انتقال گاز زنجان طارم که از مصوبات سفر ریاست جمهوری به استان زنجان است، در دست انجام می‌باشد. ملاحظه می‌شود، محدوده‌های گازرسانی شده استان بخش‌هایی از شهرستان‌های ابهر، خرمدره، زنجان و خدابنده را در بر می‌گیرد و در حال حاضر ۳ شهرستان طارم، ایجرود و ماهنشان فاقد شبکه‌ی گازرسانی در حال بهره‌برداری می‌باشند. از جمله موانع توسعه‌ی گازرسانی در سطح استان تعدد و پراکندگی نقاط روستایی و کوهستانی بودن استان و کم‌خانوار بودن تعداد قابل توجهی از نقاط روستایی است که موجب می‌شود تا هزینه‌های گازرسانی به این محدوده‌ها افزایش یابد. در حال حاضر به ۸ نقطه‌ی شهری استان گازرسانی شده است و ۳۱ روستا امکان استفاده از گاز لوله کشی را دارند.

شهرستان زنجان با ۱۴ روستای برخوردار از گاز ۳۱ درصد از این روستا را شامل می‌شود. همچنین شهرستان خدابنده بعد از این دو شهرستان با ۸ روستای برخوردار از انرژی گاز طبیعی در رتبه‌ی سوم قرار دارد. در نهایت شهرستان خرمدره با ۴ آبادی بهره‌مند از انرژی گاز در مرتبه‌ی آخر قرار دارد، این شهرستان ۱۰ درصد از سکونتگاه‌های دارای گاز را پوشش داده است. با توجه به

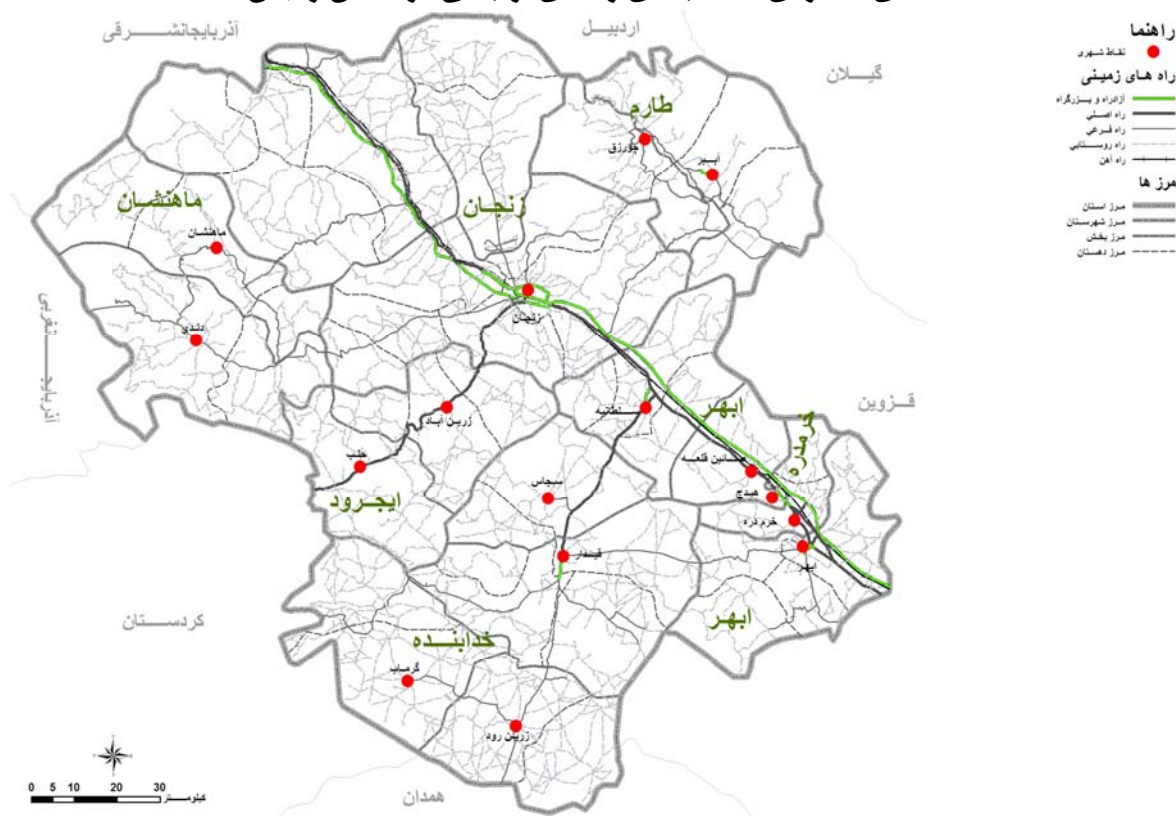

نقشه‌ی پراکندگی آبادی‌های بهره‌مند از انرژی گاز متوجه می‌شویم که روستاهایی از این انرژی بهره‌مند شده‌اند که در کنار خطوط انتقال گاز در سطح استان قرار داشته‌اند

توزیع فضایی دو خط اصلی نفت و فرآورده‌های نفتی استان که به موازات راه‌های اصلی (آزادراه و راه آهن)، کشیده شده است. تایید کننده الگوی خطی حاکم بر استان در زمینه‌ی توسعه‌ی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی است. لازم به ذکر است، در سطح استان هیچ انشعابی برای انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی به مناطق و محدوده‌های حاشیه‌ای استان وجود ندارد. به نظر می‌رسد واقع شدن استان زنجان در مسیر انتقال نفت از جنوب به شمال غرب کشور موجب شده است تا انتقال مواد و انرژی از این استان عبور کند. این خطوط انتقال از جنوب شرق به استان وارد شده و با گذر از شهرستان‌های ابهر، خرمدره و زنجان به استان آذربایجان شرقی (شهرستان میانه) وصل می‌شود. مراکز برداشت و انتقال و تأسیسات نفت استان در ابهر، زنجان و مرکز انتقال نفت ایده‌لو قرار دارد. عمده‌ی فعالیت این مراکز انتقال نفت خام به پالایشگاه تبریز است.

الگوهای توسعه‌ی خطی شبکه‌ی زیربنایی استان در خصوص شبکه‌ی فیبر نوری نیز مصداق دارد، به گونه‌ای که خط اصلی فیبر نوری از جنوب شرق به سمت شمال شرق کشیده شده است و شهرهای مهم ابهر، خرمدره، هیدج، صابین قلعه، سلطانیه، زنجان، قیدار، زرین رود، زرین آباد و حلب به این شبکه دسترسی دارند و شهرهای دور از محور توسعه زیرساخت‌های استان از جمله شهرهای ابهر، چورزق، ماهنشان، دندی، انگوران و سجاس در حال حاضر فاقد دسترسی به این شبکه هستند.

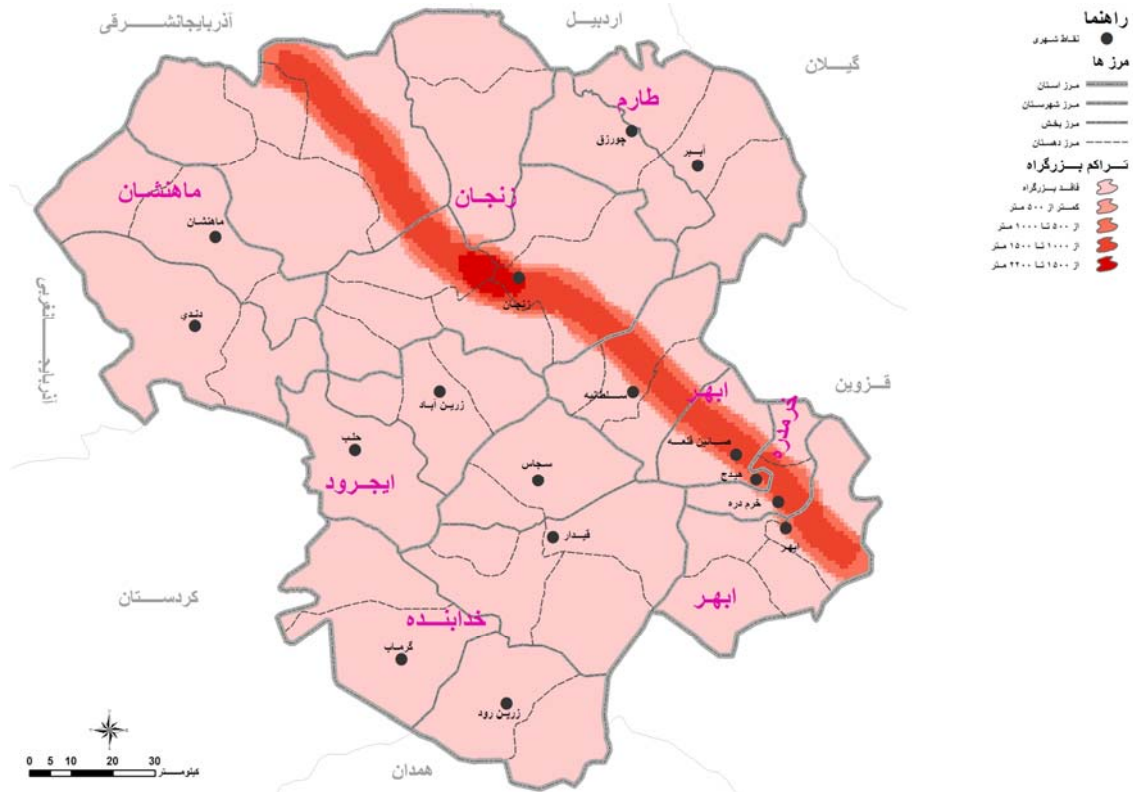
نقشه‌ی شماره‌ی ۵- شبکه‌ی راه‌های ارتباطی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

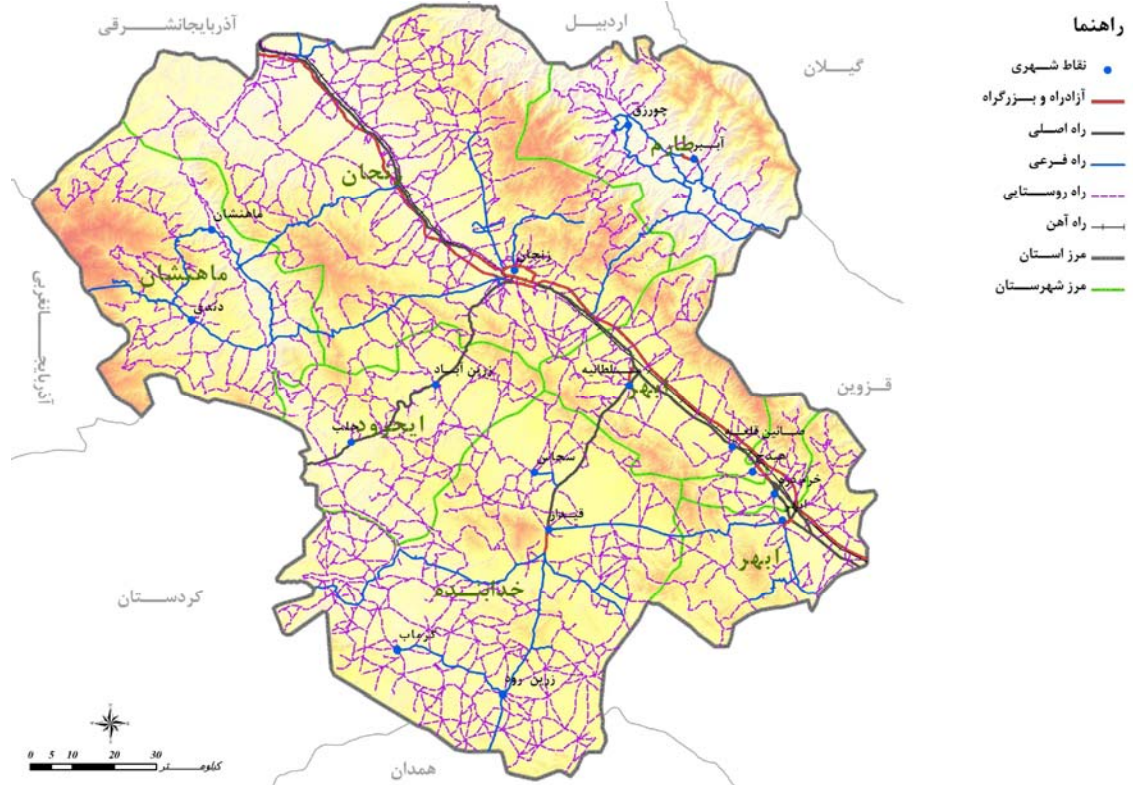

نقشه‌ی شماره‌ی ۶- تراکم آزاد راه و بزرگراه در سطح استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

نقشه‌ی شماره‌ی ۷- نحوه‌ی توزیع و نوع راه‌های ارتباطی در استان زنجان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۴- عدم تعادل‌های شهری، روستایی

۵-۳-۴- عدم تعادل‌های شهری، روستایی

۵-۳-۴-۱- گسیختگی شبکه‌ی شهری و توزیع نامتعادل جمعیت در شبکه‌ی سکونتگاهی

نظام فضایی سکونتگاه‌های شهری استان از حیث سلسله مراتب جمعیتی دچار گسیختگی و نارسایی است. این نارسایی از تمرکز جمعیت و فعالیت‌ها در چند نقطه‌ی محدود شهری و توزیع نامتعادل طبقات جمعیتی در این سکونتگاه‌ها ناشی شده است. استان زنجان در طبقه‌ی جمعیتی ۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر فاقد نقطه‌ی شهری است. در طبقه‌ی شهرهای بزرگ تنها نقطه شهری زنجان وجود دارد که این نقطه شهری حدود ۶۳ درصد جمعیت را در خود جای داده است. ابهر و خرمدره دو شهر متوسط اندازه استان هستند که در طبقه‌ی جمعیتی ۱۰۰-۵۰ هزار نفر قرار گرفته اند. قیدار تنها شهر کوچک استان است که با ۳۲۶۷۴ نفر جمعیت ۵/۴ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است. در این میان ۱۲ شهر دیگر استان همه جزء روستا شهرهایی هستند که جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر دارند. در این ۱۲ شهر تنها ۱۱ درصد جمعیت شهری استان سکونت دارد. با توجه به مراتب فوق می‌توان دریافت شهر زنجان بر سایر شهرهای استان تسلط، مرکزیت، برتری و استیلای بی چون و چرایی دارد. سنجش میزان جاذبه بین شهر زنجان با سایر سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان نشان می‌دهد، بیش‌ترین جاذبه و کشش بین زنجان و ابهر و خرمدره وجود دارد که این امر از پیوند فیزیکی قوی بین شهرهای ابهر و خرمدره و زنجان و سایر پیوندهای جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی بین این شهرها حکایت می‌کند.

۴۷ درصد جمعیت استان زنجان در شهرستان زنجان زندگی می‌کند. به دیگر سخن حدود نیمی از جمعیت در یک شهرستان و نیمه دیگر جمعیت در ۶ شهرستان دیگر استان ساکن است. به گونه‌ای که در شهرستان ایجرود تنها ۳/۸ درصد جمعیت استان ساکن است. نکته‌ی مهم دیگر در خصوص ویژگی‌های جمعیتی شبکه‌ی سکونتگاهی استان این که در ده سال گذشته (۸۵-۱۳۷۵) میزان رشد جمعیت شهرها و روستاهای استان بسیار کمتر از متوسط رشد جمعیت کشور بوده است. چرا که طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ متوسط رشد جمعیت در استان ۰/۶۹ درصد و متوسط رشد جمعیت کشور ۱/۶۱ درصد بوده است. نکته حائز اهمیت دیگر این که در مناطق شهری و روستایی میزان رشد بسیار ناهمگون بوده است، به گونه‌ای که در این دوره در نقاط شهری استان رشد

جمعیت بیش از ۲/۶۹ درصد و در نقاط روستایی استان منفی ۱/۵۱ درصد بوده است که این میزان یکی از بالاترین رشدهای منفی جمعیت در مناطق روستایی کشور است.

توزیع جمعیت در شبکه‌ی سکونتگاهی شهری استان بسیار ناهمگون است، به گونه‌ای که تنها در شهر زنجان ۶۲/۵ درصد جمعیت شهری استان ساکن است. این در حالی است که جمعیت شهری شهرستان ماهنشان برابر ۱/۴ درصد جمعیت شهری استان و جمعیت شهری ساکن در دو شهرستان طارم و ایجرود به ترتیب ۱/۲ و ۰/۶ درصد بوده است. این موضوع به خوبی نشان می‌دهد شهر زنجان به عنوان شهر مسلط با فاصله‌ی قابل توجهی از نظر تعداد جمعیت و کارکرد از ۱۵ شهر دیگر استان قرار دارد. جالب اینکه شهر زنجان در مقایسه با شهر دوم استان (ابهر) ۴ برابر بیش‌تر جمعیت دارد. از این رو ملاحظه می‌گردد، با توجه به تمرکز جمعیت شهری در شهر زنجان و درصد پایین شهرنشینی سایر شهرستان‌های استان نشان از عدم تعادل در نظام سکونتگاهی استان دارد.

تنگناهای طبیعی و کالبدی و شرایط حاکم بر نظام اجتماعی - اقتصادی کشور و در پی آن ضعف بنیان‌های اقتصادی، موجب بروز نابسامانی‌های بسیاری در نظام سلسله مراتبی سکونتگاه‌های روستایی از لحاظ توسعه‌ی زیربناها و خدمات گشته است. این عوامل در کنار هم شرایط اجتماعی ناگواری را در پی داشته است. حاصل مجموعه‌ی این شرایط و بازتاب آن، افزایش روستاهای کم جمعیت و فاقد امکانات و خدمات رفاهی و زیستی می‌باشد. دور تسلسل شرایط ناپه‌نچار در تداوم خود، بحرانی فزاینده را فراهم آورده است. از مشخصه‌ی بارز این بحران، جابجایی هدایت نشده و کنترل نشده جمعیت است. تخلیه‌ی مناطق روستایی از جمعیت و افزایش بی‌رویه جمعیت هدایت نشده، نه تنها جوامع شهری بلکه جوامع روستایی و توسعه آتی آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین، شرایط فوق باعث گردیده تا نظام فضایی استقرار سکونتگاه‌های روستایی کشور از نظم منطقی و معقولی برخوردار نباشد و مسایلی را به وجود آورد که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

- تعدد، پراکندگی و پایین بودن جمعیت سکونتگاه‌های روستایی؛
- تخلیه‌ی آبادی‌ها و کاهش تعداد سکونتگاه‌های روستایی، به ویژه در نواحی حاشیه‌ای مناطق؛
- نابسامانی در عملکردهای نظام فضایی، فقدان کانون‌های زیستی تجهیز یافته به وسیله‌ی مجموعه‌ای از عملکردهای مرکزی چند جانبه و یکپارچه شده در یک نظام منطقی سلسله مراتبی؛
- نابسامانی در توزیع، نحوه‌ی استقرار، اندازه و ارتباط منطقی طبیعی میان کانون‌های زیستی با توجه به امکانات بالقوه و بالفعل آن؛
- نارسایی تأسیسات و تجهیزات زیربنایی، اجتماعی و پشتیبانی تولید و عدم توزیع مناسب آنها؛

- تسلط و تقدم قطبی شهرهای مراکز استان و در نتیجه عدم تعادل و توازن بین شهر و روستا؛
- محدودیت امکانات زیست و معیشت در سکونتگاه‌های روستایی و عدم گسترش فعالیت‌های غیرکشاورزی در آنها؛
- عدم وجود سلسله مراتب منظم و کارآمد بین سکونتگاه‌ها و به وجود آمدن خلاء فضایی و عملکردی در نواحی حاشیه‌ای مناطق موقعیت نامعین نظام فضایی کشور و فقدان وجود مراکز سطوح میانه و مراکز سطوح پایین سلسله مراتب نقاط مرکزی که از نظر کارکردی یکپارچه باشند، به روشنی نیازمند نوعی اصلاح در الگوهای استقرار کانونهای زیستی و سازمان فضایی آنها است. این اصلاح از طریق برنامه‌ریزی فضایی میسر خواهد شد.

۵-۳-۴-۲- نسبت بزرگ سری و روند فزاینده‌ی آن در دهه‌های اخیر

بررسی تحولات جمعیتی سکونتگاه‌های شهری استان زنجان در سه دهه‌ی گذشته نشان می‌دهد، این دگرگونی‌ها مصادف با تغییرات اساسی در نظام سیاسی، اداری و اجتماعی جامعه‌ی ایران رخ داده است. رشد سریع و شتابان جمعیت شهری استان به ویژه شهر زنجان که در طول یک دهه بیش از دو برابر می‌گردد و ایجاد روستا-شهرهای جدیدی که به دلیل تعداد جمعیت اندک و فاصله‌ی زیادی که از نظر نقش و کارکردها با نخست شهر استان دارند، موجب گسیختگی در نظام شهری استان شده است. نکته‌ی حائز اهمیت دیگر این که در ۳ دهه‌ی گذشته تعداد نقاط شهری استان از ۵ نقطه به ۱۶ نقطه افزایش یافته است. به نظر می‌رسد بیش از آن که نقاط شهری تازه شهر نامیده، هویت شهری خود را از توان طبیعی، جمعیتی، اقتصادی و کارکردی خود کسب نموده باشند، تحت تأثیر پاره‌ای ملاحظات و تقسیمات سیاسی و اداری تنها نام آنها از یک نقطه روستایی به یک نقطه شهری تبدیل شده است. افزون بر این سهم عمده‌ی شهرنشین استان در شهر زنجان تا حدودی در دو شهر ابهر و خرمدره ساکن هستند و ۱۳ نقطه شهری دیگر سهم ناچیزی از شهرنشینان استان را در خود جای داده‌اند. به عنوان نمونه در سال ۱۳۸۵، در شهر زنجان به تنهایی حدود ۶۵ درصد از جمعیت شهرنشین استان ساکن بوده‌اند. با توجه به موارد ذکر شده ناموزونی قابل توجهی در سلسله مراتب شهری استان مشاهده می‌شود که از ویژگی‌های بارز آن بالا بودن شاخص تسلط تک شهری در نظام شهری استان می‌باشد.

ارزیابی شاخص رتبه-اندازه سکونتگاه‌های شهری استان از عدم تعادل و فاصله‌ی بسیار زیاد بین شهر نخست (زنجان) و شهر آخر (حلب) حکایت دارد و نشان می‌دهد، بین نقاط شهری استان گسست و شکاف زیادی وجود دارد. این عدم تعادل از رشد سریع و شتابزده شهر زنجان و جمعیت‌پذیری قابل توجه آن در دهه‌های اخیر از یک سو و ایجاد روستا شهرهای جدید که به دلیل جمعیت اندک و نقش و کارکرد ناچیز نسبت به شهر نخست استان، ناشی شده است.

نسبت بزرگ سری شهر زنجان در سطح‌بندی نظام سکونتگاهی بسیار بالاست. به عنوان مثال در سال ۱۳۸۵ جمعیت شهر زنجان ۵ برابر شهر دوم استان و ۲۵۴ برابر شهر حلب به عنوان کوچک‌ترین شهر استان است.

بررسی جمعیت شهری استان در دوره‌های ۸۵-۱۳۵۵ نشان می‌دهد، نسبت بزرگ سری شهر زنجان در این سال‌ها به میزان قابل توجهی افزایش یافته است، به طوری که نسبت بزرگ سری شهر زنجان در سال ۱۳۵۵ به میزان ۱۴۱ برابر، در سال ۱۳۶۵، ۲۳۹ برابر، در سال ۱۳۷۵، ۲۴۴ برابر و در سال ۱۳۸۵ به ۲۵۵ برابر افزایش یافته است. این امر حکایت از این نکته دارد که شهر زنجان در خارج از مقیاس خود و با تفاوتی قابل ملاحظه نسبت به شهرهای دیگر استان در حال افزایش جمعیت، کارکرد و گسترش فیزیکی است و این نشانگر انحراف توزیع سلسله مراتب نقاط شهری استان از الگوی رتبه-اندازه است.^۱

با توجه به تحولات جمعیتی استان زنجان در قالب نقاط شهری می‌توان موارد ذیل را در ارتباط با شاخص نخست شهری مورد تبیین قرار داد:

- اندازه شهر زنجان به عنوان بزرگ‌ترین شهر استان به صورت شهر نخست و برتر در طول دوره‌های سرشماری حفظ و تحکیم گردیده است. در سال ۱۳۵۵ این شاخص نسبت به شهر دوم و سوم به ترتیب ۵ و ۸ می‌باشد که در ۳ دوره ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ به ترتیب ارقام (۵ و ۷)، (۵ و ۷) و (۵ و ۷) را نشان می‌دهد.
- علی‌رغم افزایش تعداد نقاط شهری از ۵ نقطه شهری در سال ۱۳۵۵ به ۱۶ نقطه شهری در سال ۱۳۸۵ کماکان تسلط شهر زنجان به عنوان شهر برتر و اول استان در نظام شهری استان حفظ گردیده است.
- نسبت بزرگ سری شهر زنجان طبق الگوی رتبه‌ی - اندازه در ارتباط با تمامی ۱۵ شهر مراتب پایین‌تر وجود دارد. با این حال انحراف از اندازه مطلوب با کاهش جمعیت شهرهای مراتب پایین‌تر افزایش پیدا می‌کند. به عنوان مثال در سال ۱۳۸۵ جمعیت شهر زنجان ۵ برابر شهر دوم یعنی ابهر می‌باشد و جمعیت آن نسبت به شهر حلب به عنوان کوچک‌ترین شهر استان ۲۵۴ برابر است. طبق الگوی رتبه - اندازه جمعیت شهر زنجان تنها باید ۱۶ برابر جمعیت شهر حلب باشد. بنا به مراتب فوق ملاحظه می‌گردد، شهر زنجان بدون هیچ رقیبی در رأس شبکه سکونتگاهی استان قرار گرفته است. این ویژگی باعث شده است تا شهر زنجان به عنوان نقطه توانمند مرکزی ضمن جذب سرمایه و پذیرش نقش‌های مهم و کلیدی در عرصه‌های سیاسی، اداری، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با باروری پرشتاب رشد و گسترش یابد و موجب ایجاد گسست و نارسایی‌های اساسی در نظام سکونتگاهی استان گردد. لازم به ذکر است شکل‌گیری روند سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و سازمان فضایی مکان‌گزینی این واحدهای صنعتی در پهنه‌ی استان تأثیر غیرقابل انکاری در تحولات فضایی و شکل‌گیری نظام استقرار

۱. برای آگاهی بیشتر به گزارش ۱-۲-۱ مراجعه شود.

سکونتگاهی در استان داشته است؛ چرا که بیش از $\frac{1}{3}$ واحدهای صنعتی استان در محدوده‌های شهری استقرار یافته‌اند و در بین سکونتگاه‌های شهری استان دو شهر زنجان و ابهر پیشتاز هستند. به نظر می‌رسد، همجواری صنعت با سکونتگاه‌های شهری جهت بهره‌مندی از مزیت‌های نسبی این همجواری به طرق مختلف به گسترش شهرنشینی در استان البته در نقاط خاص کمک نموده است. از سویی دیگر رشد شهرنشینی مزیت‌هایی را برای رشد صنعت و بخش خدمات در پیرامون نقاط شهری پدید آورده است.

۵-۳-۴-۳- نقش تعیین کننده‌ی شهر زنجان در جهت دهی به جریانات بار و مسافر

شهر زنجان نقشی تعیین کننده در جهت‌دهی جریانات بار و مسافر در بین دیگر نقاط سکونتگاهی شهری و روستایی دارد. بررسی نسبت‌های آماری کل جریانات بار حمل شده براساس مبدا و مقصد حمل در سال ۱۳۸۵، بیانگر آن است، معادل $\frac{48}{1}$ درصد کل بارها به میزان بیش از ۳۸۰۷۲ تن به شهر زنجان اختصاص داشته است و شهرهای دندی، ابهر و خرمدره به ترتیب با سهمی معادل $\frac{44}{6}$ ، $\frac{4}{3}$ و $\frac{2}{1}$ درصد در مراتب بعدی قرار می‌گیرند و سهم مابقی شهرها از کل جریانات پایین تر از $\frac{0}{5}$ درصد می‌باشد. این موضوع بیانگر شکاف زیاد و ضعف نسبی شهرهای کوچک اندام و روستا شهرهای استان در شکل دهی به جریانات بین نقاط سکونتگاهی می‌باشد. در بین شهرهای استان، شهر زنجان با ۱۳ شهر دیگر استان ارتباط متقابل دارد (به جز شهر چورزق و زرین آباد) و از این نظر حائز رتبه‌ی اول است. شایان ذکر است، در بررسی کل بار حمل شده از مبدا هر شهر به شهرهای دیگر، شهر دندی با ۸۹ درصد کل بار حمل شده حائز رتبه‌ی اول است و شهرهای زنجان و ابهر در مراتب بعدی قرار دارند. همچنین شهر زنجان به تنهایی $\frac{89}{8}$ درصد بارهای صادره را به خود جذب نموده است و سهم شهرهای ابهر و خرمدره در این مورد به ترتیب $\frac{4}{7}$ و $\frac{4}{13}$ درصد است. سهم ۱۳ شهر دیگر استان از میزان کل بار صادر شده کمتر از $\frac{0}{5}$ درصد می‌باشد. همچنین تحلیل جریان مسافر بین نقاط شهری استان نشان می‌دهد، طبق آمار سال ۱۳۸۰ شهر زنجان به تنهایی $\frac{49}{9}$ درصد مسافرین جابه‌جا شده در سطح استان را به خود اختصاص داده است. داده‌های مربوط به مسافرین خارج شده از هر شهرستان و مسافرین وارد شده به هر شهر استان نیز تأیید کننده‌ی نقش مسلط شهر زنجان است، به گونه‌ای که از کل سفرهای انجام شده از مبدا هر شهر به شهرهای دیگر شهر زنجان با اختلافی فاحش و با $\frac{76}{6}$ درصد حائز رتبه‌ی اول است و شهرهای قیدار، ابهر و خرمدره به ترتیب با $\frac{11}{5}$ ، $\frac{4}{46}$ و $\frac{3}{4}$ درصد در مراتب بعد قرار دارند.

تحلیل جریانات سفرهای درون و برون استانی نیز حکایت از برتری شهرستان زنجان هم از لحاظ تعداد سفر و هم به لحاظ تعداد مسافر نسبت به سایر مناطق استان دارد. لازم به ذکر است مطابق اطلاعات اخذ شده از اداره‌ی کل پست استان در سال ۱۳۸۶ از کل مرسوله‌ی پستی جابه‌جا شده در استان $\frac{71}{8}$ درصد مرسولات پستی استان سهم شهرستان زنجان است. مجموع آمار

یاد شده نشان دهنده نقش غالب و مسلط شهر زنجان از نظر کارکرد، جهت دهی به جریانات و حجم جابه‌جایی‌ها در سطح استان می‌باشد. در مرتبه‌ی بعد شهرهای مرکز شهرستان استان به ویژه دو شهر ابهر و خرمدره قرار داشته‌اند. عاملی که اصل یاد شده را بر هم زده است، وجود شهرهای معدنی (شهر دندی) یا روستا شهرهای واقع بر پسرکرانه‌های زراعی حاصلخیز استان می‌باشد که به دلیل اهمیت وزنی حمل و نقل مواد معدنی و کشاورزی سهم قابل توجهی از بار جابه‌جا شده در استان را به خود اختصاص داده‌اند. به عنوان مثال شهر دندی با این که تنها کمتر از ۲۰۰۰ نفر جمعیت دارد اما وجود ذخایر عظیم سرب و روی و صدور این مواد از این نقطه‌ی شهری باعث شده است تا این شهر از نظر حمل بار جایگاه برجسته‌ای در استان داشته باشد. با توجه به سازمان فضایی سکونتگاه‌های شهری استان عامل فاصله نسبت به عامل جمعیت در تعیین حجم جریانات بار و مسافر بین شهرها، نقش بسیار مهمی ایفا می‌نماید. با مقایسه‌ی مراکز شهری استان با یکدیگر و با این که شهر زنجان و ابهر هر کدام نسبت به شهر کوچک خرمدره جمعیت بیشتری دارد، ولی خرمدره بیش‌ترین درصد جریانات کل استان را به خود اختصاص داده است. این امر بیانگر تمرکز محوری اکثر شهرهای استان با فاصله کم در طول محور ارتباطی اصلی استان می‌باشد. با در نظر گرفتن درصد حجم جریانات متقابل مابین شهرها و همچنین نحوه‌ی توزیع و پراکندگی مراکز شهرهای استان می‌توان دو گروه سکونتگاه شهری در سطح استان از یکدیگر تشخیص داد. گروه نخست شهرهای زنجان و ابهر و شهرهای کوچک همجوار با محور ارتباطی ترانزیت استان که شهرهای خرمدره، هیدج، صابین قلعه و سلطانیه را شامل می‌شود. این شهرها به دلیل داشتن فاصله کم از یکدیگر و سهولت ارتباط با مراکز عمده‌ی جمعیتی استان یعنی زنجان و ابهر بیش‌ترین حجم جریانات متقابل را با یکدیگر دارند. گروه دوم شهرهای کوچک واقع در حواشی استان که عمدتاً منطبق بر نواحی روستایی و کشاورزی می‌باشند. شهرهای آبر، چورزق، گرماب، ماهنشان، دندی، زرین رود، زرین آباد، حلب و سجاس از جمله این شهرها هستند که کمترین درصد حجم جریانات بین شهری و بین سکونتگاهی را در سطح استان دارند.

۵-۳-۴- عدم تعادل جمعیتی بین شهرهای کوچک اندام و نخست شهرهای استان

بررسی نظام سلسله مراتب سکونتگاه‌های شهری استان از گسیختگی و ناموزونی آن حکایت دارد به گونه‌ای که جمعیت شهر زنجان به عنوان مرکز استان فاصله‌ی زیادی با دیگر نقاط شهری استان دارد. استان زنجان از منظر سطح‌بندی مراکز جمعیتی فاقد شهر اصلی یا کلان‌شهر (بالای یک میلیون نفر) و شهر بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر) است. در واقع شهر زنجان از نظر سطح‌بندی جمعیتی سکونتگاه‌های شهری کشور در رده‌ی شهرهای ۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر قرار دارد که شهری بزرگ اما میانه اندام محسوب می‌شود.

بررسی درصد شهرنشین استان زنجان در مقایسه با سایر استان‌های کشور بیانگر پایین بودن رتبه‌ی این استان از منظر شهرنشینی در کشور است، به گونه‌ای که طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵، درصد شهرنشینی استان ۵۵/۷۹ درصد بوده است و رتبه‌ی استان به لحاظ درصد شهرنشینی در میان سی استان کشور بیستم است. شایان ذکر است، رتبه‌ی استان در کشور به لحاظ شهرنشینی در سال ۱۳۷۵ و با تعداد استان‌های کمتر در آن سال بیست و یکم بوده است. علت این افزایش را باید در رشد سریع شهرنشینی استان در ده سال گذشته و توجه بیش‌تر به بخش خدمات، صنعت و معدن در استان و تبدیل نقاط روستایی به نقاط شهری در اواسط دهه‌ی ۷۰ جستجو نمود.

نکته‌ی مهم در خصوص نقاط شهری تازه تأسیس استان کوچک اندام بودن این شهرهاست و این که این شهرهای کوچک‌اندام از نظر رتبه‌ی شهری، جمعیت، مساحت و کارکرد از شهر زنجان به عنوان شهر نخست استان فاصله بسیار زیادی دارند. به نظر می‌رسد تنها پاره‌ای مصالح و ملاحظات موجب منزلت‌یابی این نقاط سکونتگاهی عموماً روستایی به عنوان شهرهای استان شده است. در این میان جمعیت، نقش و عملکرد مسلط شهر زنجان به دیگر نقاط شهری استان و به ویژه شهرهای کوچک‌اندام غیرقابل انکار و موجب عدم توازن و تعادل در مجموعه نظام سکونتگاهی شهری استان شده است.

بررسی تحولات شهری استان در سه دهه گذشته نشان می‌دهد، تعداد نقاط شهری استان از ۵ نقطه به ۱۶ نقطه افزایش یافته است. نکته‌ی قابل ملاحظه در خصوص شهرهای تازه تأسیس این که به نظر می‌رسد، این شهرها بیش از آن که هویت شهری خود را از توان طبیعی، اقتصادی، جمعیتی و کارکردی خود کسب کرده باشند، تحت تأثیر پاره‌ای ملاحظات و تصمیمات اداری در چارچوب تقسیم‌بندی سیاسی نوین استان به شهر تبدیل شده‌اند.

بررسی نظام سلسله مراتب شهری استان نشان می‌دهد، شهر زنجان شهر مسلط و نخست شهر استان است. شهر ابهر و خرمدره به عنوان شهرهای دوم و سوم استان به ترتیب در رتبه‌های پنجم و هفتم نظام سکونتگاهی استان قرار دارند (طبق قاعده‌ی رتبه-اندازه‌ی زییف) و استان در رتبه‌های دوم، سوم، چهارم و ششم فاقد نقطه شهری است.

تعداد شهرهای کوچک‌اندام (کمتر از ۲۵ هزار نفر) به نسبت شهرهای میانه اندام بسیار بیش‌تر است، به گونه‌ای که تعداد ۱۲ شهر از ۱۶ شهر استان در طبقه‌ی جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر قرار دارد که این تعداد برابر ۷۵ درصد سکونتگاه‌های شهری استان است. این در حالی است که این شهرهای کوچک‌اندام (روستا شهر) از نظر جمعیتی در سال ۱۳۸۵ تنها ۶۶۸۶۸ نفر جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده است. این میزان برابر ۱۱ درصد جمعیت شهرنشین استان است.

۵-۳-۴-۵- عدم تعادل در کارکرد سکونتگاه‌های شهری و شاخص مرکزیت خدمات

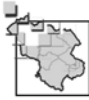
سطح‌بندی شهرهای استان زنجان از حیث کارکردهای سکونتگاه‌های شهری نشان می‌دهد، از مجموع کل ۴۸۱۷۷ کارکرد موجود در شهرهای استان (انواع کارکردها برحسب تعداد) ۳۱۱۶۷ موسسه (معادل ۶۵ درصد) در شهر زنجان متمرکز می‌باشند. پس از آن شهر ابهر با ۶۱۴۴ کارکرد (معادل ۱۹/۷ درصد) در مرتبه‌ی بعدی قرار دارد. به عبارت دیگر این دو شهر به تنهایی ۸۵ درصد انواع کارکردهای شهری را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به نسبت‌های فوق می‌توان تفاوت سطح کارکردهای موجود در این دو شهر را نسبت به سایر شهرهای استان دریافت. همچنین در پایین‌ترین مرتبه کارکردی، شهر چورزق با ۹۸ موسسه (معادل ۰/۲ درصد از کل موسسات شهری استان) قرار دارد. در جدول شماره‌ی ۱ رتبه شهرهای استان زنجان برحسب برخورداری از مجموع مؤسسات کارکردهای شهری گنجانده شده است.

جدول شماره‌ی ۱- رتبه‌بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از مجموع مؤسسات کارکردهای شهری

رتبه	درصد	مجموع مؤسسات از هر نوع کارکرد	نام شهر
۱	۶۴/۷	۳۱۱۶۷	زنجان
۲	۱۲/۸	۶۱۴۴	ابهر
۳	۶/۶	۳۱۷۹	قیدار
۴	۳/۵	۱۶۸۰	هیدج
۵	۳/۲	۱۵۵۰	خرمدره
۶	۱/۶	۷۵۶	صایین قلعه
۷	۱/۳	۶۴۱	آببر
۸	۱/۲	۵۹۶	سلطانیه
۹	۱/۰۵	۵۰۸	ماه‌نشان
۱۰	۱/۰۴	۵۰۲	سجاس
۱۱	۰/۸۳	۴۰۰	زرین رود
۱۲	۰/۷۸	۳۷۳	گرماب
۱۳	۰/۵۲	۲۵۰	دندی
۱۴	۰/۴۱	۱۹۶	زرین آباد
۱۵	۰/۲۸	۱۳۷	حلب
۱۶	۰/۲	۹۸	چورزق
	۱۰۰	۴۸۱۷۷	جمع کارکردها

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

حال بر مبنای استفاده از روش قاعده آماری توزیع نرمال می‌توان شهرهای استان زنجان را بر حسب پیچیدگی کارکردی و میزان مرکزیت خدماتی آنها سطح‌بندی نمود. نتیجه این سطح‌بندی در جدول شماره‌ی ۲ آورده شده است.

جدول شماره ۲- سطح‌بندی شهرهای استان زنجان براساس تعداد مؤسسات و سطح پیچیدگی کارکردی با استفاده از قاعده آماری توزیع نرمال

نام شهر	دامنه		سطح
	مقادیر	حد	
زنجان	بیشتر از ۱۸۳۴۳	$x \bar{x} + 2\delta$	سطح اول: کاملاً برخوردار
-	۱۰۶۷۷-۱۸۳۴۳	$\bar{x} + \delta \langle x \bar{x} + 2\delta$	سطح دوم: برخوردار
ابهر - قیدار	۳۰۱۱-۱۰۶۷۷	$\bar{x} - \delta \langle x \bar{x} + \delta$	سطح سوم: نسبتاً برخوردار
سایر نقاط شهری استان (۱۳ شهر)	۳۰۱۱-(-۴۶۵۵)	$\bar{x} + 2\delta \langle x \bar{x} - 2\delta$	سطح چهارم: نسبتاً ضعیف
-	(-۱۲۳۲۱)-(-۴۶۵۵)	$x \rangle x - 2\delta$	سطح پنجم: ضعیف

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

براساس روش ژاکلین بوژوگانیه و ژرژشاپو کارکردها و نقش‌های غالب در ۱۶ سکونتگاه شهری استان زنجان به شرح زیر

است:

(الف) کارکردهای غالب در مجموعه سکونتگاه‌های شهری استان، کارکردهای بازرگانی، خدمات، کشاورزی و کارکرد چند نقشی

است. در بین شهرهای استان شهری با کارکرد غالب صنعتی و صنعتی شدید مشاهده نمی‌شود؛

(ب) قیدار تنها نقطه شهری استان است که کارکرد غالب آن خدماتی است؛

(ج) کارکرد غالب شهرهای کوچک اندام و تازه تأسیس ماهنشان، آبهر، هیدج، صابین قلعه و شهر سلطانیه چند نقشی است؛

(د) کارکر غالب در سه شهر زنجان، ابهر و خرمدره به عنوان پر جمعیت‌ترین شهرهای استان که در عین حال در سطح‌بندی

سلسله مراتب کارکردی رتبه‌های نخست تا سوم را دارا هستند، بازرگانی است؛

(ه) در نهایت کارکرد غالب پنج روستا شهر استان به نام‌های دندی، زرین آباد، حلب، زرین رود، سجاس، گرماب و چورزق که

به تازگی و تنها در سال‌های اخیر از روستا تبدیل به شهر شده‌اند، کشاورزی است.

رتبه‌بندی شبکه‌ی سکونتگاهی شهری استان براساس شاخص مرکزیت بیانگر نقش مسلط شهر زنجان نسبت به دیگر نقاط

سکونتگاهی استان است چرا که براساس محاسبات مربوط به شاخص مرکزیت این شاخص برای شهر زنجان ۲۳۲۸/۷۹ به عنوان

شهر رتبه‌ی اول از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی در بین سکونتگاه‌های شهری استان و برای شهر حلب برابر ۱۵/۱۳ به عنوان

پایین‌ترین رده از نظر سلسله مراتب خدمات‌رسانی می‌باشد.

ارقام حاصل محاسبه‌ی ارزش مرکزیت در شهرهای استان نشان می‌دهد در بخش مربوط به خدمات آموزشی شهر زنجان با

وجود ۱۱ مهد کودک، ۸۷ آمادگی، ۱۱۶ دبستان، ۹۵ مدرسه راهنمایی، ۷۳ دبیرستان، ۳۵ مرکز پیش‌دانشگاهی، ۲۶ مرکز فنی و

حرفه‌ای و ۷ مرکز آموزش عالی، حائز رتبه‌ی اول شده است. از سویی به لحاظ نبود این خدمات در شهرهایی چون چورزق، هیدج،

زرین آباد، دندی و سجاس سبب شده تا این شهرها از نظر ارزش مرکزیت در پایین ترین رتبه‌ی نسبت به سایر شهرهای استان قرار گیرند. در این میان دو شهر ابهر و خرمدره بعد از شهر زنجان دارای بیشترین خدمات از این حیث بوده‌اند.

نکته‌ی مهم دیگر این که این ویژگی در سایر بخش‌های خدمات شهری استان نیز حاکم است. با این تفاوت که برخی بخش‌های خدماتی چون مراکز انتشاراتی، فنی، فرهنگی، اقامتگاه‌های شهری، امکانات فرهنگی و برخی امکانات و تسهیلات شهری در شهرهای کوچک اندامی چون حلب، زرین آباد و هیدج به لحاظ نبود و کمبود این خدمات وضعیت نسبت به بخش خدمات آموزشی یا بهداشتی وضعیت بسیار نامطلوب‌تر است. در بخش خدمات آموزشی، مراکز آموزش عالی با ارزش مرکزیتی معادل ۶/۶۷ با ارزش‌ترین خدمات از لحاظ سلسله مراتب و مرکزیت است.

در بخش تأسیسات و تسهیلات و امکانات شهری پمپ بنزین با ۴/۳۵، در بخش امکانات حمل و نقل شهری اتحادیه‌های صنفی، توزیعی و خدماتی با ۲/۴۴، در بخش مراکز خدمات شهری ایستگاه‌های آتش نشانی با ۷/۱۴، در بخش امکانات بهداشتی بیمارستان با ۹/۰۹، در بخش امکانات فرهنگی و هنری مجتمع فرهنگی با ۲۵، در بخش آژانس‌های مسافرتی و معاملاتی آژانس مسافرتی با ۴/۵۴، در بخش اقامتگاه‌های شهری، هتل با ۱۶/۶۷، در بخش مراکز انتشاراتی روزنامه فروشی با ۸/۳۳ و در بخش خدمات بازرگانی، مراکز عمده‌ی فروشی با ارزش مرکزیتی معادل ۱/۳۰، پر اهمیت‌ترین خدمات در سطح استان محسوب می‌شوند. در مجموع خدمات بهداشتی و درمانی با ارزش مرکزیتی معادل ۱۲۵/۵۲ پراهمیت‌ترین بخش و بخش خدمات بازرگانی با ارزش مرکزیتی معادل ۱/۳۰ کم اهمیت‌ترین بخش به لحاظ ارزش مرکزیت و تفاوت در سطح خدمات‌رسانی بین شهرهای استان محسوب می‌گردند.

همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، با استفاده از محاسبه‌های ارزش مرکزیت، می‌توان شاخص مرکزیت را برای نقاط شهری استان محاسبه نمود. این شاخص از مجموع حاصل ضرب تعداد کارکردها در اندازه مرکزیت آن کارکرد بدست می‌آید. به ترتیبی که هر چه عدد یا وزن این شاخص بالاتر باشد، رتبه‌ی آن نیز بالاتر خواهد بود. در محاسبه شاخص مرکزیت بر خلاف شاخص ارزش مرکزیت که نیاز به استخراج تعداد و نوع خدمات هر شهر ندارد، نخست باید تعداد و انواع خدمات برای یک شهر تعیین و مشخص گردد. سپس تعداد هر نوع خدمت به صورت انتزاعی برای یک شهر محاسبه گردد. بدین ترتیب امکان محاسبه شاخص مرکزیت هر شهر فراهم می‌گردد. پس از بررسی نحوه‌ی توزیع خدمات در تفکیک سکونتگاه‌های شهری استان و محاسبه‌ی شاخص مرکزیت (جدول شماره‌ی ۳۲) سطح‌بندی نقاط شهری استان زنجان بر مبنای شاخص مرکزیت در جدول شماره‌ی ۳۳ درج شده است.

جدول شماره ۳- رتبه‌بندی شهرهای استان زنجان براساس شاخص مرکزیت خدمات

رتبه شهر	شاخص مرکزیت	شهر	رتبه شهر	شاخص مرکزیت	شهر
۹	۸۳/۲۶	صائین قلعه	۱	۲۳۲۸/۷۹	زنجان
۱۰	۵۲/۸۱	گرماب	۲	۵۴۶/۳۹	ابهر
۱۱	۴۷/۱۴	سجاس	۳	۳۲۱/۸۶	خرمدره
۱۲	۴۵/۸	زرین آباد	۴	۳۰۵/۳۸	قیدار
۱۳	۳۵/۵۹	دندی	۵	۱۵۲/۵۴	آبیر
۱۴	۳۱/۸۹	زرین رود	۶	۱۲۷/۹۳	سلطانیه
۱۵	۲۰/۷۵	چورزق	۷	۱۰۴/۶	هیدج
۱۶	۱۵/۱۳	حلب	۸	۸۸/۰۹	ماهانشان

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

در جدول شماره ۳ رتبه هر یک از ۱۶ نقطه‌ی شهری استان بر پایه‌ی محاسبه شاخص مرکزیت در هر یک از این شهرها درج شده است. ارقام جدول یادشده کماکان بیانگر نقش مسلط شهر زنجان نسبت به دیگر شهرهای استان می‌باشد. به گونه‌ای که از این منظر نیز شهر زنجان بالاترین رتبه را در سلسله مراتب خدمات رسانی استان داراست. در مرتبه‌ی بعد و با فاصله‌ای قابل توجه از نظر خدمات رسانی شهر ابهر و سپس شهرهای خرمدره و قیدار قرار گرفته‌اند. در این میان شهر حلب از پایین‌ترین رده از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی در بین سکونتگاه‌های شهری استان قرار دارد.

چنانچه ارقام مربوط به شاخص مرکزیت بر روی یک نمودار لگاریتمی ترسیم شود، می‌توان سطح خدماتی شهرهای استان را از طریق شکستگی‌های حاصل در منحنی مربوط به طور کاملاً دقیق تعیین نمود. به طور کلی سطح‌بندی نهایی شهرهای استان بر مبنای شاخص مرکزیت خدماتی به شرح جدول شماره ۴ می‌باشد.

جدول شماره ۴- سطح‌بندی نقاط شهری استان زنجان بر مبنای شاخص مرکزیت خدمات

نام شهر	شاخص مرکزیت خدماتی	سطح
زنجان	بیشتر از ۱۰۰۰	سطح اول
ابهر	۵۰۰-۱۰۰۰	سطح دوم
خرمدره - قیدار	۳۰۰-۵۰۰	سطح سوم
آبیر - سلطانیه - هیدج	۱۰۰-۳۰۰	سطح چهارم
ماهانشان - صائین قلعه - گرماب - سجاس - زرین آباد	۴۰-۱۰۰	سطح پنجم
دندی - زرین رود - چورزق - حلب	کمتر از ۴۰	سطح ششم

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

۵-۳-۴-۶- عدم تعادل در سرانه‌ها، تسهیلات و خدمات در سکونتگاه‌های شهری

• تسهیلات

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵ از مجموع خانوارهای معمولی ساکن در نقاط شهری استان زنجان ۹۸/۵۴ درصد از تسهیلات آب، ۹۸/۴۹ درصد از تسهیلات برق، ۳۹/۵۲ درصد از تسهیلات تلفن و ۶۱/۵۲ درصد از تسهیلات گاز برخوردارند. در اکثریت نقاط شهری استان بیش از ۹۵ درصد خانوارها از تسهیلات آب و برق بهره‌مند هستند، به استثنای شهرهای گرماب، زرین رود، سجاس و دندی که به ترتیب با ۶۱، ۷۰، ۷۷ و ۸۹ درصد خانوارهای آن از تسهیلات آب بهره‌مند بوده‌اند و این امر وضعیت نامطلوب این شهرها را نشان می‌دهد. چنین وضعیتی عمدتاً به دلیل کاربرد آمار سال ۱۳۷۵ در تحلیل وضعیت تسهیلات واحدهای مسکونی می‌باشد که اکثر این شهرها در زمان سرشماری سال ۱۳۷۵ نقطه روستایی بوده و به طور قطع چنین وضعیتی در سال‌های اخیر بهبود یافته است. همچنین در شهرهای گرماب و دندی ۸۹ درصد خانوارها از امکانات برق برخوردارند و در شهر زرین رود تنها ۱۱ درصد خانوارها از امکانات برق بهره‌مند هستند که رقم بسیار پایینی را نشان می‌دهد. از نظر برخورداری تلفن در اکثر نقاط شهری استان ۴۰-۵۰ درصد خانوارها دارای تلفن بوده‌اند. در برخی نقاط شهری مانند: گرماب، زرین رود و زرین آباد این درصد بسیار پایین آمده و زیر ۱۰ درصد قرار دارد.

از بین نقاط شهری استان تنها شهرهای زنجان، ابهر، صابین قلعه، هیدج و خرمدره از تسهیلات گاز استفاده می‌کنند. لازم به ذکر است که در شهر صابین قلعه ۴ درصد و در شهر هیدج تنها ۳ درصد خانوارها از این امکان برخوردارند. براساس آمار ۱۳۸۵ این نسبت افزایش داشته است که به دلیل عدم دسترسی به نتایج سرشماری ۱۳۸۵ در خصوص موارد فوق این بخش از مطالعات ناقص و نیاز به تجدید نظر دارد.

• فضای سبز

با توجه به افزایش جمعیت و آلودگی روز افزون محیط شهری، نقش حیاتی فضاهای سبز روز به روز آشکارتر می‌شود. فضای سبز به عنوان یک سیستم ارگانیک و طبیعی از آلودگی‌های محیطی مانند دود و صدا می‌کاهد و تضمین کننده‌ی نسبی سلامت فردی و اجتماعی ساکنان شهر و آرامش محیط آن است. در محاسبه‌ی زمین مورد نیاز برای کاربری‌های فضای باز و سبز ابتدا نیاز واحدهای مسکونی و واحدهای همسایگی مدنظر قرار می‌گیرد. سپس زمین‌های بازی و پارک‌های شهری به صورت مجزا و به تناسب نیاز اختصاص می‌یابد.

براساس منابع اطلاعاتی موجود از جمله طرح‌های جامع و هادی تنها ۳ شهر سلطانیه، صابین قلعه و زنجان به ترتیب با ۱۸/۲، ۷/۷ و ۷/۲۹ متر مربع کاربری فضای سبز برای هر فرد شهرنشین بالاتر از سرانه پیشنهادی دارند که البته این امر در شهر زنجان

به دلیل وجود دو پارک جنگلی در مقیاس شهری است که در شرق و غرب پیرامون شهر قرار گرفته اند. در این میان شهر سلطانیه به دلیل جایگاه و مزیت گردشگری آن در سطح استان با توجه به تناسب فضای سبز آن قابل توجه می‌باشد. در سایر شهرهای استان سرانه فضای سبز بسیار پایین‌تر از سرانه استاندارد پیشنهادی است. آب بر، زرین آباد، حلب، چورزق و زرین رود فاقد فضای سبز عمدتاً عمومی‌اند و کاربری فضای سبز در این شهرها به صورت باغ‌های خصوصی (فقط کارکرد اکولوژیکی بدون کارکرد فراغتی و تفریحی)، در شهر پراکنده شده است. سرانه فضای سبز در سجاس تنها ۰/۶ متر مربع است. به استثنای ماهنشان با سرانه ۳/۴ متر مربع در سایر شهرها سرانه فضای سبز پایین‌تر از ۳ متر مربع است که این امر حاکی از وضعیت بسیار نامطلوب و فقر فضای سبز در نقاط شهری استان است. این امر با توجه به شرایط مساعد طبیعی اقلیمی و آبی استان جای تأسف دارد.

بررسی داده‌های مربوط به سطوح و سرانه‌ی فضای سبز نقاط شهری استان نشان می‌دهد، شهرهای کوچک استان علی‌رغم کمی جمعیت نامتناسب‌ترین شهرهای استان از لحاظ سرانه فضای سبز می‌باشد. این ویژگی شامل شهرهایی است که عمدتاً در ده سال اخیر از نقطه روستایی به شهری تبدیل شده‌اند. در این میان برخی از شهرها به دلیل قرارگیری در مسیر راه‌های ارتباطی عمده استان و به سبب ضرورت سرویس دهی به مراجعات برون شهری و مسافران (همانند حلب، زرین رود و زرین آباد) دارای ضرورت اولویت دو چندان جهت ایجاد فضای سبز عمومی هستند. شهر زرین رود به دلیل قرارگیری در محور گردشگری استان (زنجان-سلطانیه به همدان) اولویت دارترین نقطه شهری در میان شهرهای کوچک استان جهت تجهیز و ایجاد فضای سبز می‌باشد. تنها مزیت این شهر علی‌رغم سابقه روستایی آنها جهت ایجاد فضای سبز وجود طرح شهری مصوب و مشخص شدن سطوح و سرانه و موقعیت ایجاد فضای سبز در این شهر می‌باشد. قابل ذکر است، باغ‌های خصوصی در اطراف شهرهای استان تا حدی نیاز اهالی را برطرف می‌کند. ولی با توجه به گسترش سریع شهرنشینی این امر از ضرورت احداث فضای سبز عمومی، که واجد کارکردهای قوی و مؤثر فراغتی و تفریحی در کنار کارکرد اکولوژیک آن باشد، به هیچ وجه نمی‌کاهد.

• فضاهای آموزشی

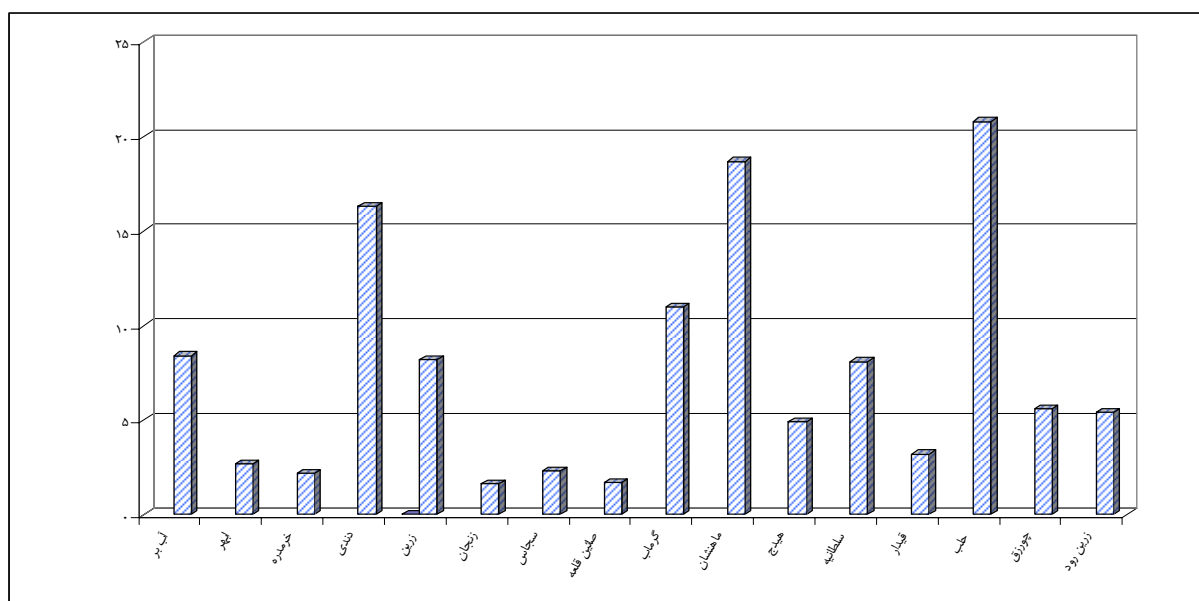
یکی از اهداف برنامه‌ریزی شهری، تأمین مناسب خدمات عمومی از جمله خدمات آموزشی است. در کشور ما استانداردهای مربوط به فضاهای آموزشی برای کودکان، دبستان، مدرسه‌ی راهنمایی، دبیرستان و آموزش عالی، با توجه به فاصله مناسب و حوزه خدماتی هر یک از واحدهای آموزشی به نسبت جمعیت و واحدهای مسکونی مشخص می‌شود. بررسی سرانه‌های پیشنهادی وزارت مسکن و شهرسازی نشان می‌دهد، به استثنای شهرهای زنجان و صابین قلعه سایر شهرها از سرانه بالایی نسبت به سرانه استاندارد برخوردارند. این امر عمدتاً ناشی از بزرگی عرصه زمین‌های آموزشی متأثر از پایین بودن قیمت زمین در این شهرها و استقرار مدارس شبانه روزی در شهرهای کوچک است. در این میان شهرهای کوچک محل استقرار یکی از مناطق آموزش و

پرورش استان همانند شهر حلب، زرین رود، دندی و ماهنشان به دلیل استقرار مدارس شبانه روزی در مقاطع راهنمایی و دبیرستان دارای سرانه بالاتر از حد استاندارد می‌باشند. این موضوع را می‌توان یکی از ویژگی‌های مثبت نظام شهری استان در زمینه‌ی برخورداری از خدمات آموزشی دانست.

نمودار شماره ۱- سرانه‌ی آموزشی در نقاط شهری استان زنجان در سال ۱۳۸۳

مأخذ: شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، ۱۳۸۳.

جدول شماره ۵- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای آموزشی

میزان تناسب با سرانه	نقاط شهری
بالاتر از سرانه	آببر، دندی، زرین آباد، گرماب، ماهنشان، هیدج، سلطانیه، قیدار، حلب، چورزق، زرین رود
متناسب با سرانه	ابهر، سجاس، خرمدره
پایین تر از سرانه	زنجان، صابین قلعه

مأخذ: ۱- شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، سال ۱۳۸۳؛

۲- محاسبات مشاور، ۱۳۸۶

در بین نقاط شهری استان، شهرهای ابهر، زنجان، خرمدره و سلطانیه دارای سایت دانشگاهی می‌باشند، در شهر آببر نیز سطح گسترده‌ای برای احداث دانشکده کشاورزی اختصاص داده شده است که با توجه به کوچک بودن شهر سرانه آموزش عالی به $20/36$ مترمربع می‌رسد. در شهر خرمدره نیز به همین دلیل سرانه آموزشی عالی بسیار بالاتر از استاندارد و $8/36$ متر مربع است. لازم به ذکر است، مناسب ارزیابی شدن کاربری خدمات آموزش عالی در شهرهای استان فقط از لحاظ مساحت زمین تحت پوشش است. ارزیابی این خدمات از لحاظ سطح، کیفیت و تنوع خدمات به مطالعه دیگری نیاز دارد.

جدول شماره ۶ - طبقه‌بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای آموزش عالی

نقاط شهری	میزان تناسب با سرانه
آبهر، خرمدره، هیدج	بالتر از سرانه
ابهر، زنجان، سلطانیه، قیدار	متناسب با سرانه
-	پایین تر از سرانه

مأخذ: ۱- شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، سال ۱۳۸۳؛

۲- محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

به غیر از نقاط شهری یادشده در جدول، برای سایر شهرهای استان تناسب خدمات آموزش عالی مورد بررسی قرار نگرفته است؛ چرا که با توجه به سطح جمعیت و نقاط موقعیت این نقاط شهری که فاقد ظرفیت لازم جهت استقرار مراکز آموزش عالی می‌باشند، نمی‌توان این شهرها را با توجه به نبود مراکز آموزش عالی در طبقه‌ی پایین‌تر از سرانه قرار داد.

• خدمات درمانی

براساس سرانه‌ی پیشنهادی وزارت مسکن و شهرسازی براساس نوع واحدهای بهداشتی و درمانی و خصوصیات آنها، سرانه خدمات درمانی استاندارد برای شهر زنجان ۱/۲۶۷ مترمربع است، در شهرهای مرکز شهرستان شامل زرین آباد، خرمدره، آبهر، ماهنشان، ابهر و قیدار و همچنین با توجه به فقدان مرکز آموزش پزشکی سرانه ۰/۸۹ متر مربع در نظر گرفته شده است و در سایر شهرهای استان نیز سرانه ۰/۳۷۵ مترمربع در نظر گرفته می‌شود، با توجه به این که در شهرهای کوچک زیر ۵۰۰۰ نفر جمعیت، احداث بیمارستان ضرورتی ندارد و مراکز بهداشتی - درمانی از قابلیت عرضه خدمات مناسب برخوردارند.

به استثنای شهرهای زنجان و خرمدره در سایر شهرهای استان سرانه درمانی - بهداشتی بسیار بالاتر از سرانه استاندارد است که عمدتاً به دلیل قیمت پایین اراضی در شهرهای کوچک و اختصاص مساحت بالای زمین به این امر است این در حالی است که برای استفاده از خدمات درمانی تخصصی و سطح بالاتر مراجعه به مراکز پزشکی و خدماتی در شهر زنجان ضرورت پیدا می‌نماید؛ بنابراین بالاتر بودن رقم سرانه به دلیل تأثیر عامل زمین در شهرهای کوچک و میانی استان بیانگر تناسب کامل خدمات بهداشتی - درمانی (هم از لحاظ کمی و هم از لحاظ کیفی) نبوده و یکی از دلایل عمده‌ی عدم تناسب این خدمات در شهرهایی همچون زنجان به عنوان مرکز استان و شهرهای خرمدره و ابهر وابستگی شهرها و روستاهای پیرامون به خدمات بهداشتی - درمانی سطح بالاتر مستقر در این شهرها می‌باشد. این مشکل در شهری همانند زنجان به عنوان مرکز استان که حوزه‌ی نفوذ آن کل استان و گاهی برخی از مناطق خارج از استان نیز می‌باشد، محدودیت ارائه خدمات بهداشتی - درمانی برای این شهر دو چندان می‌شود.

جدول شماره ۷- طبقه‌بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای بهداشتی- درمانی

میزان تناسب با سرانه	نقاط شهری
بالا تر از سرانه	آبهر، دندی، زرین آباد، سجاس، صابین قلعه، گرماب، ماهنشان، هیدج، قیدار، سلطانیه، حلب، چورزق، زرین رود
متناسب سرانه	-
پایین تر از سرانه	زنجان، خرمدره

مأخذ: ۱- شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان سال ۱۳۸۳؛

۲- محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

• فضای ورزشی

سرانه فضای سبز پیشنهادی وزارت مسکن و شهرسازی ۲ مترمربع به ازاء هر فرد شهرنشین است، در شهرهای آبهر، دندی و زرین آباد سرانه بسیار بالاتر از استاندارد است. در ابهر و ماهنشان نیز سرانه بالاتر از ۲ مترمربع است، این در حالی است که در شهر سجاس تنها ۰/۱ متر مربع سرانه ورزشی وجود دارد و شهر هیدج هیچ گونه فضای ورزشی ندارد. دلیل عمده‌ی پایین بودن سرانه خدمات ورزشی در اغلب شهرهای استان در گسترش فضاهای ورزشی-سابقه روستایی شهرهای کوچک استان (که تنها در ده سال اخیر به شهر تبدیل شده‌اند) و همچنین تأثیر تمرکز جمعیت در شهرهایی مثل زنجان و خرمدره می‌باشد. اغلب شهرهای استان واقع در مراتب جمعیتی بالاتر به غیر از شهر ابهر با عدم تناسب خدمات ورزشی و کمبود این فضاها مواجه هستند.

جدول شماره ۸- طبقه‌بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از فضای ورزشی

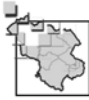
میزان تناسب با سرانه	نقاط شهری
بالا تر از سرانه	آبهر، دندی، زرین آباد، ماهنشان
متناسب سرانه	ابهر، زرین رود
پایین تر از سرانه	خرمدره، زنجان، سجاس، صابین قلعه، گرماب، ماهنشان، سلطانیه، قیدار، حلب، چورزق

مأخذ: ۱- شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، سال ۱۳۸۳؛

۲- محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

• آتش نشانی

براساس یک ضابطه کلی و عمومی، در مقابل هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت شهرنشین وجود یک ایستگاه آتش نشانی ضروری است. طبق جدول شماره ۳۹ برخی از نقاط شهری با جمعیت کمتر از ۵۰۰۰ نفر فاقد ایستگاه آتش نشانی هستند. نظر به این که در تعاریف قبلی وزارت کشور شهر به جایی گفته می‌شده است که حداقل ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت داشته باشد، سرانه پیشنهادی نیز حداقل ۱۰۰۰۰ نفر را برای تأسیس یک واحد ایستگاه آتش نشانی در نظر گرفته است. بدیهی است که علی‌رغم جمعیت کمتر از ۱۰۰۰۰ برای شهرهای کوچک استان تأسیس یک ایستگاه آتش نشانی برای این شهرها ضروری به نظر می‌رسد.

جدول شماره ۹- طبقه‌بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از تأسیسات آتش نشانی

نقاط شهری	میزان تناسب با سرانه
-	بالاتر از سرانه
آبر، دندی، سجاس، سلطانیه، صابین قلعه، هیدج	متناسب با سرانه
ابه‌ر، چورزق، حلب، خرمدره، زرین آباد، زنجان، قیدار، گرماب، ماهنشان	پایین تر از سرانه

مأخذ: ۱- شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، سال ۱۳۸۳؛

۲- محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

• خدمات آبرسانی

بی شک پوشش متناسب تأسیسات آبرسانی در نقاط شهری استان یک ضرورت اولیه محسوب می‌شود. میزان درصدی بهره‌مندی کل خانوارهای شهری از اشتراک آب ملاک تعیین میزان تناسب آن می‌باشد و استاندارد متناسب، بهره‌مندی ۱۰۰ درصد خانوارهای شهری از تأسیسات آبرسانی است.

لازم به ذکر است که در جدول فوق به دلیل در دست نبودن اطلاعات صحیح از مشترکین آب شهرهای دندی و زرین رود اطلاعات مربوط به مشترکین خانگی آب در جدول نیامده است.

جدول شماره ۱۰- طبقه‌بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از تأسیسات آبرسانی

نقاط شهری	میزان تناسب
سجاس، ماهنشان	بالاتر از استاندارد
آبر، ابهر، حلب، خرمدره، زرین آباد، صابین قلعه، هیدج	متناسب با استاندارد
چورزق، زنجان، قیدار، گرماب	پایین تر از استاندارد

مأخذ: ۱- شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، سال ۱۳۸۳؛

۲- محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

لازم به ذکر است، در شهر زنجان پایین بودن میزان بهره‌مندی خانوارها از سطح استاندارد ناشی از اشتراک خانوارهای متعدد و از جمله واحدهای آپارتمانی یک ساختمان از یک انشعاب آب می‌باشد.

• خدمات برق رسانی

نیز استاندارد مطلوب خدمات برق رسانی، برخورداری صد در صد خانوارهای شهری از اشتراک برق می‌باشد. لازم به ذکر است به دلیل در دست نبودن اطلاعات دقیق از مشترکین آب شهرهای دندی، آبر، حلب، چورزق، زرین آباد، سلطانیه و هیدج، امکان درج آمار مشترکین برق خانگی این شهرها در این جدول میسر نشد.

جدول شماره ی ۱۱- طبقه بندی شهرهای استان زنجان براساس برخورداری از تأسیسات برق

میزان تناسب	نقاط شهری
بالا تر از استاندارد	خرمدره
متناسب با استاندارد	ابه‌ر، سجاس، صابین قلعه، ماهنشان
پایین تر از استاندارد	زرین رود، زنجان، قیدار، گرماب

ماخذ: ۱- شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، سال ۱۳۸۳؛

۲- محاسبات مشاور، ۱۳۸۶.

لازم به ذکر است، در شهر زنجان پایین بودن میزان بهره‌مندی خانوارها از سطح استاندارد ناشی از اشتراک دو یا چند خانوار و یا چند واحد مسکونی یک ساختمان از یک انشعاب می باشد.

۵-۳-۴-۷- عدم توازن در شتاب گسترش شهرنشینی سکونتگاه‌های شهری

نکته‌ی حائز اهمیت در خصوص نسبت شهرنشینی در نظام سکونتگاهی استان شتاب گسترش شهرنشینی طبق شاخص الدرچ می باشد که با وجود سرعت یابی رشد شهرنشینی در استان در دهه‌ی گذشته و منفی بودن رشد جمعیت سکونتگاه‌های روستایی استان، شتاب گسترش شهرنشینی در استان زنجان نسبت به کشور پایین تر است و میزان آن برای سکونتگاه‌های شهری استان ۱/۵۷ و این شاخص برای کشور رقمی برابر ۱/۸۵ است. هر چند در بین شهرستان‌های استان و نقاط شهری واقع در آن این میزان بسیار متفاوت است و بیش‌ترین شتاب از آن شهرستان زنجان به میزان ۲/۱۱ واحد و کمترین آن در شهرستان ایجرود به میزان ۰/۲۱ واحد است. به نظر می‌رسد، قرارگیری زنجان به عنوان مرکز سیاسی و اداری (مرکز شهرستان و استان زنجان) و به جهت پاره‌ای ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر آن باعث شده است که میزان شتاب شهرنشینی این شهرستان بسیار بیشتر از ۶ شهرستان دیگر استان باشد.

روند شتاب شهرنشینی استان در دو دهه‌ی اخیر بیانگر گرایش قابل توجه استان به شهرنشینی بیش‌تر نقطه مقابل کاهش نسبت روستائینشی است. این موضوعی است که در سایر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی استان از نظر ترکیب اشتغال و جمعیت تأثیر قابل توجهی خواهد داشت.

رتبه‌بندی شبکه‌ی سکونتگاهی شهری استان براساس شاخص مرکزیت بیانگر نقش مسلط شهر زنجان نسبت به دیگر نقاط سکونتگاهی استان است؛ چرا که بر اساس محاسبات مربوط به شاخص مرکزیت این شاخص برای شهر زنجان ۲۳۲۸/۷۹ به عنوان شهر رتبه‌ی اول از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی در بین سکونتگاه‌های شهری استان و برای شهر حلب برابر ۱۵/۱۳ به عنوان پایین ترین رده از نظر سلسله مراتب خدمات رسانی می باشد.

اگر شاخص نسبت شاغلین بخش خدمات به کل شاغلین سکونتگاه‌های شهری استان به عنوان شاخص مرکزیت خدماتی در نظر گرفته شود، ملاحظه می‌گردد، براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سهم بخش خدمات از کل شاغلین برابر ۵۵/۲ درصد می‌باشد که نشانگر وابستگی شدید شهرهای استان به بخش خدمات و به عبارتی مازاد ملی حاصل از نفت است.

۵-۳-۴-۸- عدم تعادل در نحوه تخصیص و هزینه بودجه‌های دولتی

سرمایه‌گذاری‌های دولت در قالب بودجه‌های جاری که اختصاص به حقوق و دستمزد کارکنان دولت دارد و همچنین صرف بودجه‌های عمرانی در نقاط شهری استان از آن جهت مهم است که کارکنان دولت حقوق و دستمزد خود را در محل سکونت خود هزینه می‌کنند و همچنین بودجه‌های عمرانی که در ایجاد زیر ساخت‌های شهری، اشتغال‌زایی و ایجاد جذابیت در نقاط بسیار مؤثر می‌باشد، نقش شایان توجهی در تکوین، رشد و گسترش شبکه‌ی سکونتگاه‌های شهری استان دارد.

براساس آمارهای رسمی در نقاط شهری استان ۱۰۸۲۶۰ نفر شاغل به کار وجود داشته است که ۳۶/۷ درصد برابر ۳۹۷۴۲۰ نفر در بخش عمومی مشغول به کار بوده‌اند. شهر زنجان با ۳۸/۹ درصد از کل شاغلان بخش عمومی و شهر زرین آباد با ۱/۸ درصد شاغلان بخش عمومی بیش‌ترین و کمترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند. تعداد شاغلان بخش عمومی دستگاه‌های مشمول قانون استخدام کشوری مستقر در استان زنجان ۳۲۱۷۳ نفر است که از این میزان ۱۸۹۸۶ نفر نیروی انسانی دستگاه‌های اجرایی مشمول نظام بودجه استانی بوده‌اند؛ بنابراین شهرستان زنجان حدود ۴۵ درصد کارکنان دولتی مشمول نظام بودجه استانی را در خود جای داده است. به عبارتی دیگر به ازاء هر ۵۰ نفر در شهرستان زنجان یک نفر کارکن دولتی وجود دارد.

جدول شماره ۱۲- وضعیت نیروی انسانی مشمول نظام بودجه‌ی استانی

نام شهرستان	جمعیت ۱۳۷۵	تعداد کارکنان	درصد کارکنان	جمعیت به ازاء هر کارکن
ایهر	۱۴۸۶۲۴	۲۶۱۹	۱۵.۲۵	۵۶.۷۵
ایجرود	۴۱۴۵۶	۴۹۰	۲.۸۵	۸۴.۶
خرمدره	۵۱۶۸۱	۲۶۹۷	۱۵.۷	۱۹.۱۶
خدابنده	۱۶۳۰۶۹	۱۶۵۶	۹.۶۴	۹۸.۴۷
زنجان	۳۸۶۰۵۷	۷۷۲۶	۴۴.۹۸	۴۹.۹۷
طارم	۴۳۴۶۰	۸۷۲	۵.۰۸	۴۹.۸۴
ماه‌نشان	۶۷۳۷۸	۱۱۱۸	۶.۵۱	۶۰.۲۷
جمع کل	۹۰۱۷۲۴	۱۷۱۷۸	۱۰۰	۵۲.۴۹

مأخذ: مشکینی، ۱۳۸۲.

میزان شاغلان بخش عمومی در نقاط شهری استان از ۱/۸ درصد در شهر زرین آباد تا ۳۸/۹ درصد در شهر زنجان متفاوت است. بیش از ۳۶/۷ درصد کل شاغلان شهری استان را بخش عمومی به خود جذب کرده است.

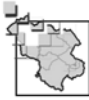

در سال ۱۳۷۹ در کل استان ۳۴۷/۸ میلیارد ریال صرف هزینه‌های جاری گردیده است، که از سرانه‌ای برابر ۳۸۵ هزار ریال برخوردار بوده است و اگر ۲۴۵۱۳ نفر کارکن دولتی را منظور نماییم، هر کارکن به طور متوسط ۱۴/۸۰۰/۰۰۰ ریال دریافت نموده است. با توجه به این که قسمت عمده‌ای از کارکنان دولت در مناطق شهری سکونت داشته‌اند و نیروهای انتظامی و نظامی و امنیتی نیز در این آمار منظور نگردیده‌اند، ارقام هزینه شده جاری توسط دولت به صورت هزینه‌های جاری رقم بزرگ‌تری را تشکیل می‌دهد. بنابراین نقش حقوق بگیران شهری و بودجه‌های دولتی در تکوین و گسترش شهرهای استان و شکل‌گیری نابرابری‌های مکانی غیرقابل انکار است. چرا که مهم‌ترین ابزار اجرایی و مدیریت دولتی که بازتاب آن در سطح شهرها تجلی دارد، بودجه جاری است که اساس اقتصاد شهری را به ویژه از طریق این پرداخت‌ها هدایت می‌نماید. مهم این که از کل بودجه جاری استان ۶۶/۵ درصد در شهر زنجان و ۳۳/۵ درصد در ۱۵ شهر دیگر هزینه می‌گردد که مراکز شهرستان‌ها به ویژه سه شهر ابهر و خدابنده و خرمدره ۲۰/۹ درصد و ۱۲ شهر دیگر تنها ۱۲/۶ درصد از بودجه‌های جاری را به خود اختصاص داده‌اند. وجود این نسبت‌ها بیانگر این واقعیت است که حجم وسیعی از بودجه‌ی دولت در قالب حقوق ماهانه در بازار شهری هزینه می‌گردد. این حجم ریالی در طول سال تقاضای قابل توجهی برای کالاها و خدمات ایجاد می‌کند که رشد و گسترش شهرها را به دنبال دارد.

۵-۳-۴-۹- نابرابری درآمد و هزینه‌ی خانوارهای شهری و روستایی

در بررسی توزیع درآمد و میزان نابرابری آن روش‌های مختلفی به کار گرفته می‌شود که یکی از متداول‌ترین آنها ضریب جینی است که به دو روش کلی پارامتریک و ناپارامتریک برآورد می‌شود. نتایج بررسی و برآورد ضریب جینی مناطق شهری و روستایی استان با روش پارامتریک نشان می‌دهد، نابرابری درآمدی مناطق شهری استان از متوسط درآمد مناطق شهری کشور بیش‌تر است. همچنین در مناطق روستایی ضریب جینی در تمامی سال‌های مورد بررسی از ضریب جینی مناطق روستایی کشور پایین‌تر است که این امر بیانگر نابرابری توزیع درآمد، در مناطق شهری و روستایی در مقایسه با کشور است. از آنجا که نابرابری و نبود تعادل در توزیع درآمد، افزایش تعداد فقرا و گسترش دامنه‌ی فقر بیانگر توان درآمدی پایین در هر منطقه‌ی جغرافیایی است، به بیان دیگر درآمد افراد بیش‌تر صرف تأمین مخارج خوراکی و کالاهای ضروری آنها می‌شود که با توزیع برابر درآمدها این امر تشدید خواهد شد، در این حالت فقرای جامعه فقط مصرف‌کننده خواهند بود و این بخش امکان پس انداز نخواهند داشت و با پایین بودن میزان پس انداز، میزان سرمایه‌گذاری اندک و در نهایت روند رشد و توسعه‌ی اقتصادی دچار اختلال خواهد شد.

- علی‌رغم شتاب بیش‌تر نرخ افزایش متوسط درآمد مناطق شهری استان در مقایسه با سطح متناظر کشور، بین سال‌های ۱۳۸۰-۸۴، شکاف و تفاوت سطح درآمد متوسط بین مناطق شهری استان و مناطق شهری کشور بیش‌تر گردیده است. به

طوری که تفاوت درآمد متوسط نقاط شهری استان با سطح متناظر کشور از ۶۳۵۹- هزار ریال به ۷۲۹۷- هزار ریال افزایش یافته است؛ بنابراین داده‌ها حکایت از افزایش اختلاف و شکاف سطح درآمد متوسط نقاط شهری استان در مقایسه با سطح بالاتر نقاط شهری کشور می‌باشد.

از نقاط ضعف حاکم بر ساختار هزینه و درآمد در شهرهای استان پایین بودن سهم هزینه بهداشت و درمان از کل هزینه‌های غیرخوراکی در مقایسه با سطح کشور در سال‌های مورد بررسی است. به طوری که سهم هزینه بهداشت و درمان در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ به ترتیب ۲/۸ و ۷/۲ درصد از کل هزینه‌های غیرخوراکی را شامل می‌شود که ارقام در مناطق شهری کشور ۶/۷ و ۹/۴ درصد است.

مادامی که درآمد برای تأمین هزینه‌ها و مخارج کالاهای اساسی وجود نداشته باشد، ادامه بقا و حیات برای افراد و خانوارها غیر ممکن و یا خیلی مشکل خواهد بود. شاید در برخی جوامع و مناطق، نوع فعالیت و زندگی افراد به شکل معیشتی و تولیدی برای خودمصرفی باشد، ولی سهم چنین مناطقی در گستره‌ی جغرافیایی و تولید کل بخش خیلی اندک و ناچیز می‌باشد؛ بنابراین تأمین و کسب درآمد ضمن این که جهت ادامه بقا، حفظ حیات، تأمین کالاهای اساسی و ضروری، دسترسی به خدمات رفاهی و آموزشی و... ضروری و لازم است، قسمتی از درآمد مازاد بر مصرف شخصی به عنوان پس انداز نقش تعیین کننده‌ای در میزان سرمایه گذاری‌های بخش خصوصی و ادامه‌ی پیشرفت یک جامعه دارد. درآمد خانوارها از منابع مختلف نظیر دستمزد و حقوق، سود، اجاره و... حاصل می‌شود. با توجه به ساخت مناطق مختلف، سهم هر کدام از منابع در درآمد خانوارها متفاوت می‌باشد.

جدول شماره‌ی ۱۳- متوسط درآمد خالص سالانه‌ی خانوارهای شهری و روستایی استان زنجان (هزار ریال- درصد)

خانوار روستایی			خانوار شهری			شرح
کشاورزی		جمع	کشاورزی		جمع	
سهم	مبلغ		سهم	مبلغ		
۴۸.۵	۲۴۳۴.۸	۵۰۱۶.۳	۵.۶	۵۰۵.۵	۹۲۷۴.۴	۱۳۷۶
۴۴.۳	۲۹۰۶.۳	۶۵۵۷.۶	۵.۰	۵۳۳.۸	۱۰۷۸۶.۳	۱۳۷۷
۴۸.۶	۳۵۲۶.۷	۷۲۵۲.۸	۵.۲	۷۲۳.۰	۱۳۸۴۶.۲	۱۳۷۸
۳۸.۹	۳۰۶۶.۸	۷۸۸۴.۸	۳.۱	۵۰۳.۲	۱۶۳۳۶.۹	۱۳۷۹
۴۸.۷	۵۸۳۱.۳	۱۱۹۸۱.۱	۲.۷	۵۱۵.۸	۱۹۴۷۲.۹	۱۳۸۰
۴۶.۲	۷۱۴۶.۹	۱۵۴۵۷.۶	۳.۳	۸۷۰.۹	۲۶۱۱۲.۶	۱۳۸۱
۵۳.۸	۱۰۵۴۶.۵	۱۹۶۰۰.۳	۳.۶	۱۰۷۹.۹	۲۹۸۹۰.۱	۱۳۸۲
۴۷.۰	-	-	۴.۱	-	-	متوسط سهم
-	۲۷.۷	۲۵.۵	-	۱۳.۵	۲۱.۵	متوسط رشد

مأخذ: سالنامه آماری استان زنجان (سال های ۸۲-۱۳۷۶)

شایان ذکر است، در دوره‌ی مزبور درآمد خانوارهای شهری به طور متوسط $1/76$ برابر درآمد خانوارهای روستایی بوده که نشان دهنده توزیع نابرابر درآمد بین خانوارهای شهری و روستایی است. همین امر می‌تواند انگیزه برای مهاجرت خانوارهای روستایی (روستاییان) به مناطق شهری را ایجاد نماید. چنانچه تعداد افراد هر خانوار نیز در نظر گرفته شود (که در مناطق روستایی تعداد افراد هر خانوار بیشتر از مناطق شهری است)، مساله جدی‌تر خواهد بود؛ زیرا در این صورت شکاف درآمد سرانه بین این مناطق از شکاف درآمد خانوارها هم بیشتر خواهد بود که انگیزه برای مهاجرت بیش از پیش خواهد شد.

بررسی متوسط درآمد سالانه خانوار در استان به تفکیک ساکنین شهرها و روستاهای استان نشان می‌دهد، متوسط درآمد خانوارهای شهری استان زنجان در مقایسه با متوسط درآمد خانوارهای شهری کشور ۲۷ درصد کمتر بوده است. متوسط درآمد خانوارهای روستایی استان $39/5$ درصد کمتر از متوسط درآمد خانوارهای روستایی کشور است و نشان می‌دهد هم خانوارهای شهری و هم خانوارهای روستایی استان نسبت به شاخص متوسط درآمد کشوری از متوسط درآمد کمتری برخوردارند، مهم‌تر این که اختلاف متوسط درآمد روستاییان استان زنجان با متوسط کشوری بسیار زیاد است. این امر با توجه به روند مهاجرت و تخلیه سکونتگاه‌های روستایی استان و این مهم که در دو دهه‌ی اخیر حجم زیادی از روستائینان استان سکونتگاه‌های محل زندگی خود را تخلیه و ساکن سکونتگاه‌های شهری استان زنجان یا خارج از استان شده‌اند قابل تأمل و بازنگری جدی است. شاید یکی از عوامل تشدید کننده‌ی این مسایل و عامل برانگیزاننده مهاجرت از روستاهای استان شکاف متوسط درآمد بین خانوارهای شهری و روستایی در استان زنجان است که میزان این اختلاف و شکاف بیش‌تر از متوسط کشوری است. بررسی تطبیقی نسبت متوسط درآمد در خانوارهای شهری و روستایی استان با میزان متناظر آن در کشور نشان می‌دهد، نسبت متوسط یاد شده نسبت به کل کشور ۲۵ درصد کمتر است. همچنین متوسط درآمد خانوارهای شهری در استان و کشور بیش از $1/5$ برابر متوسط درآمد خانوارهای روستایی در استان و کشور است. این امر ترسیم کننده وضعیت معیشت به نسبت نامطلوب‌تر در سکونتگاه‌های روستایی استان است که در جنبه‌های مختلف زندگی و فعالیت‌های اقتصاد روستایی استان تأثیر غیرقابل انکاری داشته و دارد. با توجه به بررسی‌های انجام شده در خصوص مقایسه‌ی متوسط درآمد سالانه‌ی خانوارهای شهری و روستایی استان و کشور از سال ۸۳-۱۳۷۹ نکات زیر حائز اهمیت است:

- در تمامی سال‌های مورد بررسی متوسط درآمد شهری استان زنجان پایین‌تر از متوسط کشوری و متوسط درآمد روستایی استان زنجان پایین‌تر از متوسط کشوری بوده است. همچنین در تمامی سال‌های مورد بررسی متوسط درآمد روستایی استان زنجان پایین‌تر از متوسط درآمد شهری بوده است و نسبت متوسط درآمد شهری و روستایی نسبت به کل کشور ۲۵ درصد

کمتر می‌باشد. همچنین متوسط درآمد شهری در کشور و استان بیش از $1/5$ برابر متوسط درآمد روستایی در کشور و استان بوده است.

۵-۳-۴-۱۰- توزیع ناموزون راه‌های ارتباطی و مراکز تخلیه بار

ملاحظه میزان و تراکم انواع راه در استان زنجان و رتبه‌ی استان از نظر این نوع راه‌ها از عدم تعادل قابل توجه در این رابطه حکایت می‌کند، به گونه‌ای که استان زنجان $15/3$ درصد آزاد راه‌های کشور را در خود جای داده است، لیکن از نظر راه‌های اصلی چهار خطه، راه اصلی طول و عرض و راه فرعی عریض به ترتیب $0/3$ درصد (رتبه ۲۷ کشوری)، $1/69$ درصد (رتبه ۲۵ کشوری) و $1/84$ درصد (رتبه ۲۰ کشوری) کل راه‌های کشور را دارد. این امر نشان می‌دهد که استان زنجان از نظر تراکم راه‌های استانی به ویژه در وجود راه‌های چهارخطه (بزرگراه) دارای ضعف شدید و شرایط نامناسبی است و تنها ۳ درصد بزرگراه‌های کشور را داراست. از این نظر در بین ۳۰ استان کشور دارای رتبه ۲۷ می‌باشد. این ضعف به ویژه در محورهای زنجان- میانه، زنجان- ابهر، زنجان- دندی بیشتر به چشم می‌خورد.

پراکندگی راه‌های زمینی و ریلی در استان نشان می‌دهد، از نظر کیفی شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره بیش‌ترین دسترسی را به آزاد راه، راه اصلی و راه آهن دارند. دو شهر ابهر و خرمدره از نظر دسترسی به مرکز استان (شهر زنجان)، بهترین موقعیت را در بین سایر شهرهای استان دارند و ارتباط این شهرها با شهر زنجان از طریق آزادراه قزوین- زنجان، جاده ترانزیت تهران- تبریز، بازرگان و راه آهن سراسری امکان‌پذیر است. ارتباط شهر قیدار با مرکز استان و سایر شهرهای استان از طریق جاده اصلی و فرعی امکان‌پذیر است. این شهرستان دسترسی بهتری نسبت به شهرستان‌های طارم و ماهنشان، با شهر زنجان دارد. شهرهای ماهنشان، آبر و دندی از طریق راه فرعی و اصلی با شهر زنجان ارتباط دارند. کوهستانی بودن جاده‌های فرعی استان امکان دسترسی را به خصوص در فصل زمستان دشوار می‌سازد.

شهرستان طارم و شهر آبر از نظر کیفی پایین‌ترین سطح ارتباط را با شهر زنجان دارا می‌باشد. به صورتی که بیش از ۸۵ درصد مسیر ارتباطی از نوع جاده فرعی است. عبور جاده فرعی از رشته کوه‌های شمالی زنجان با وجود گردنه‌های متعدد در مسیر، اختلاف ارتفاع فاحش ۳۳۰۰ متری در مسیر، کم عرض بودن جاده موصلاتی، پیچ‌های خطرناک و غیر استاندارد، کمبود علایم در مسیر ارتباطی، کم تردد بودن مسیر و... این جاده را به یکی از جاده‌های خطرناک استان تبدیل می‌نماید.

همچنین وضعیت توپوگرافی و توزیع فضایی پستی و بلندی‌ها و ناهمواری‌ها در الگوهای جابه جایی بار و مسافر در سطح استان تأثیر قابل توجهی داشته است. بی شک این خصیصه تحت تأثیر نحوه‌ی توزیع سکونتگاه‌های شهری و روستایی در استان و

نحوه‌ی توزیع فعالیت‌های مختلف کشاورزی، دامپروری، صنعت، معدن و خدمات و بازرگانی در سطح استان معنا پیدا می‌کند. در نهایت این که بیش‌ترین جابه‌جایی بار و مسافر در سطح استان جاده‌ای و زمینی است و ۹۷/۷۵ درصد این جابه‌جایی‌ها توسط ناوگان زمینی انجام می‌گیرد.

مطابق آمار سال ۱۳۸۳ تعداد شرکت‌ها و تعداد سفر باری در استان در سال یاد شده ۲۸۶/۰۰۰ دستگاه و حمل و نقل درون استانی در سال یاد شده برابر ۱/۵۸۷/۰۰۰ تن و حمل و نقل برون استانی ۱/۶۷۹/۰۰۰ تن و مجموع آن ۳/۲۶۶/۰۰۰ تن بوده است. در جدول شماره‌ی ۴۳ تعداد سفر باری و بار حمل شده از استان زنجان به تفکیک شهرستان مبدأ در سال ۱۳۸۴ به سایر استان‌ها براساس واحد تن / سفر کامیون آورده شده است.

شهرستان طارم و شهر آبر از نظر کیفی پایین‌ترین سطح ارتباط را با شهر زنجان دارا می‌باشد. به صورتی که بیش از ۸۵ درصد مسیر ارتباطی از نوع جاده فرعی است. عبور جاده فرعی از رشته کوه‌های شمالی زنجان با وجود گردنه‌های متعدد در مسیر، اختلاف ارتفاع فاحش ۳۳۰۰ متری در مسیر، کم عرض بودن جاده مواصلاتی، پیچ‌های خطرناک و غیر استاندارد، کمبود علایم در مسیر ارتباطی، کم تردد بودن مسیر و... این جاده را به یکی از جاده‌های خطرناک استان تبدیل می‌نماید.

همچنین وضعیت توپوگرافی و توزیع فضایی پستی و بلندی‌ها و ناهمواری‌ها در الگوهای جابه‌جایی بار و مسافر در سطح استان تأثیر قابل توجهی داشته است. بی‌شک این خصیصه تحت تأثیر نحوه‌ی توزیع سکونتگاه‌های شهری و روستایی در استان و نحوه‌ی توزیع فعالیت‌های مختلف کشاورزی، دامپروری، صنعت، معدن و خدمات و بازرگانی در سطح استان معنا پیدا می‌کند. در نهایت این که بیش‌ترین جابه‌جایی بار و مسافر در سطح استان جاده‌ای و زمینی است و ۹۷/۷۵ درصد این جابه‌جایی‌ها توسط ناوگان زمینی انجام می‌گیرد.

مطابق آمار سال ۱۳۸۳ تعداد شرکت‌ها و تعداد سفر باری در استان در سال یاد شده ۲۸۶/۰۰۰ دستگاه و حمل و نقل درون استانی در سال یاد شده برابر ۱/۵۸۷/۰۰۰ تن و حمل و نقل برون استانی ۱/۶۷۹/۰۰۰ تن و مجموع آن ۳/۲۶۶/۰۰۰ تن بوده است. در جدول شماره‌ی ۴۳ تعداد سفر باری و بار حمل شده از استان زنجان به تفکیک شهرستان مبدأ در سال ۱۳۸۴ به سایر استان‌ها براساس واحد تن / سفر کامیون آورده شده است.

جدول شماره ۱۴ - تعداد سفر و بار حمل شده از استان زنجان به سایر استان‌ها به تفکیک شهرستان مبدأ در سال ۱۳۸۴

واحد: تن / سفر کامیون

ردیف	نام شهرستان	تعداد سفر به سایر استانها	درصد از کل استان	رتبه در استان	میزان بار حمل شده به سایر استانها	درصد از کل استان	رتبه در استان
۱	زنجان	۱۱۳۴۷۰	۳۷/۵۴	۱	۱۴۷۱۶۴۹	۴۳/۸۳	۱
۲	ابهر	۸۹۷۳۱	۲۹/۶۹	۲	۸۲۵۰۰۰	۲۴/۵۷	۲
۳	ماه‌نشان	۵۷۵۸۲	۱۹/۰۵	۳	۶۸۳۴۷۰	۲۰/۳۶	۳
۴	خرمدره	۲۱۸۴۹	۷/۲۳	۴	۲۱۹۰۰۶	۶/۵۲	۴
۵	خدابنده	۱۱۷۶۲	۳/۸۹	۵	۱۱۴۸۵۳	۳/۴۲	۵
۶	طارم	۶۳۸۰	۲/۱۳	۶	۲۹۲۶۴	۰/۹	۶
۷	ایجرود	۱۲۰۹	۰/۴	۷	۱۲۱۷۶	۰/۳۳	۷
۸	اظهار نشده	۲۲۳	۰/۰۷	۸	۲۲۶۴	۰/۰۷	۸
-	جمع	۳۰۲۲۰۶	٪۱۰۰	-	۳۳۵۷۶۸۲	٪۱۰۰	-

مأخذ: سازمان حمل و نقل و پایانه‌های مسافربری استان زنجان، ۱۳۸۶

آمار جدول یاد شده نشان می‌دهد در این استان، شهرستان زنجان با تعداد ۱۱۳۴۷۰ سفر و میزان بار حمل شده به سایر استان‌ها به میزان ۱۴۷۱۶۴۹ تن دارای رتبه‌ی نخست در زمینه‌ی تعداد سفر باری و بار حمل شده می‌باشد. در مرتبه‌ی بعد و با فاصله قابل توجه شهرستان ابهر و پس از آن ماه‌نشان قرار دارد. شهرستان‌های خرمدره، خدابنده، طارم و ایجرود رتبه‌های چهارم تا هفتم را در استان دارند. بنابراین ملاحظه می‌گردد، در سطح استان محدوده‌های تمرکز جمعیت و فعالیت‌های صنعتی و معدنی در سطح استان بیش‌ترین جابه‌جایی و حمل بار را تجربه کرده‌اند و به عکس شهرستان‌هایی همچون طارم و ایجرود از این نظر دارای رتبه‌های پایینی بوده‌اند.

شایان ذکر است براساس بررسی به عمل آمده جهت تعیین جایگاه مجموعه سکونتگاه‌های شهری استان از نظر شدت و قدرت خدمات رسانی از شاخص مرکزیت استفاده شده است. مطابق این شاخص و براساس نحوه‌ی توزیع امکانات حمل و نقل و مهم‌ترین مراکز تخلیه و جابه‌جایی بار و مسافر در هر نقطه شهری استان ملاحظه گردید، بیش‌ترین مراکز تخلیه بار و مسافر شامل ترمینال مسافری، گاراژهای حمل بار و اتحادیه صنفی فعال در زمینه‌ی حمل بار، در شهر زنجان واقع شده است و از این نظر شهر زنجان واجد رتبه‌ی نخست می‌باشد. تعداد قابل توجهی از سکونتگاه‌های شهری استان فاقد ترمینال، گاراژ، اتحادیه صنفی به عنوان مراکز اصلی تخلیه و توزیع کالا به شکل رسمی بوده‌اند. شهرهای چورزق، حلب، خرمدره، دندی، زرین‌آباد و سجاس از جمله شهرهای فاقد امکانات فوق در سطح استان می‌باشند. این امر نشان از محدود بودن فعالیت‌های مرتبط با ارائه خدمات حمل و نقل، جابه‌جایی بار و تخلیه کالا در سطح این شهرها دارد. این نکته نشان می‌دهد، در سطح استان مجموعه نقاط شهری پرجمعیت‌تر و فعال‌تر از

نظر اقتصادی، مراکز اصلی تخلیه و توزیع کالا در سطح استان نیز می‌باشند. در این میان نقش شهر زنجان به عنوان مرکز استان بسیار پر رنگ‌تر از شهرهای مرتبه بعد یعنی ابهر، خرمدره و قیدار است.

۵-۳-۴-۱۱- فقر شهری و روستایی

برای بررسی ناموزونی میزان فقر شهری و روستایی و تشخیص عدم تعادل های موجود در آن از شاخص‌های مختلفی به شرح زیر استفاده شده است:

درصد فقرا: بررسی درصد فقرا در سال‌های ۷۶-۷۹-۱۳۸۳ نشان می‌دهد، در سال‌های مورد مطالعه همواره درصد فقرای روستایی استان بیش از درصد فقرای شهری آن می‌باشد. به طوری که در سال ۱۳۷۹ فاصله‌ی بین تعداد افراد زیر خط فقر در بین مناطق شهری و روستایی به حداکثر خود می‌رسد. در این سال ۵۶/۷ درصد خانوارهای روستایی زیر خط فقر بوده‌اند در حالی که در مناطق شهری ۴۹/۲ درصد خانوارها زیر خط فقر بوده‌اند. نکته‌ی حائز اهمیت افزایش قابل ملاحظه‌ای شاخص‌های فقر در مناطق روستایی افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. علت این موضوع را باید در پدیده‌ی خشکسالی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۷۷ جست که اوج آن در این سال‌ها اتفاق افتاده است.

شاخص نسبت شکاف فقر: شکاف فقر عبارتست از مجموع کمبود درآمد تمامی فقرا نسبت به خط فقر در جدول شماره‌ی ۴۵ اندازه نسبت شکاف فقر در طول سال‌های ۱۳۷۶، ۱۳۷۹ و ۱۳۸۳ محاسبه شده است. نتایج نشان می‌دهد در سال ۱۳۷۹ نسبت شکاف فقر در مناطق روستایی با افزایش بسیار زیاد از ۳۴ درصد به ۵۲ درصد در سال ۱۳۷۹ رسیده است (۳۳ درصد افزایش) و پس از آن تا سال ۱۳۸۳ کاهش قابل توجه و معنی‌داری نداشته است و به تعداد ۵۰ درصد در سال ۱۳۸۳ رسیده است. مطابق این جدول نسبت شکاف فقر در مناطق شهری پایین‌تر از مناطق روستایی استان بوده است (به استثنای سال ۱۳۷۶). شکاف نسبی فقر در مناطق شهری از رقم ۳۷ درصد در سال ۱۳۷۶ به ۳۲ درصد در ۱۳۷۹ و ۲۷ درصد در سال ۱۳۸۳ رسیده است؛ بنابراین شدت فقر در مناطق روستایی تغییر معنی‌داری در ابتدا و انتهای دوره‌ی مطالعه نداشته، اما در مناطق شهری از شدت فقر کاسته شده است.

جدول شماره‌ی ۱۵- اندازه شکاف فقر استان زنجان براساس خط فقر مطلق (معیار ۲۳۰۰۰ کالری در روز)

سال	روستایی	نرخ رشد	شهری	نرخ رشد
۱۳۷۶	۰/۳۴	-	۰/۳۸	-
۱۳۷۹	۰/۵۲	۰/۳۳	۰/۲	-۰/۱۹
۱۳۸۳	۰/۵۰	-۰/۰۳	۰/۲۷	-۰/۱۸

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶.

برآورد خط فقر نسبی: خط فقر نسبی یا به صورت درصد معینی از درآمد جامعه و یا به شکل یک مرز درآمدی که درصد

معینی از افراد جامعه پایین تر از آن قرار می گیرند، تعریف می شود. تغییرات فقر نسبی متأثر از تغییرات نابرابری درآمد در جامعه است و مفهومی است که همیشه با جامعه همراه است. رایج ترین روش در تعیین خط فقر نسبی استفاده از نسبت های میانگین یا میانه عددی درآمد یا هزینه می باشد.

از ملاک های رایج در محاسبه خط فقر نسبی استفاده از شاخص خط فقر نسبی براساس شاخص ۵۰ یا ۶۶ درصد میانگین مخارج است. خط فقر نسبی مناطق شهری استان براساس ۵۰ درصد میانگین مخارج در سال ۱۳۷۶، ۴۷۶ هزار ریال در ماه بوده است که این رقم در سال ۸۳-۱۳۷۹، به ترتیب ۱۰۸۷ و ۱۸۵۱ هزار ریال در ماه رسیده است که حاکی از رشد ۲۱/۴ درصدی سالانه در خط فقر نسبی در دوره ۸۳-۱۳۷۶ است که از رقم رشد کشوری (۱۲/۰ درصد در سال)، به مراتب بالاتر است.

خط فقر نسبی مناطق روستائی استان براساس معیار ۵۰ درصد میانگین مخارج در سال ۱۳۷۶ معادل ۳۳۹ هزار ریال در ماه بوده که این رقم در سال ۱۳۷۹ و ۱۳۸۳ به ترتیب به ۸۴۹ و ۱۲۳۲ هزار ریال به طور متوسط در هر ماه رسیده است که حاکی از ۲۰/۴ درصد رشد سالانه در خط فقر نسبی در دوره ۸۳-۱۳۷۶ است که از رقم مشابه در کشور (۱۹/۵ درصد در سال) اندکی بالاتر است. نکته ای حائز اهمیت جابه جایی جایگاه استان نسبت به کشور در سال پایانی برنامه سوم نسبت به سال اول برنامه در مناطق روستائی است که در سال پایان برنامه ی رتبه ی استان به بالاتر از میانگین کشوری رسیده است.

شاخص میانگین نسبت به نابرابری درآمدی حساس تر از شاخص میانه است؛ لذا در مواردی برای برآورد شاخص فقر نسبی از شاخص میانه استفاده می کنند. با توجه به نتایج خط فقر مطلق ماهانه بر اساس معیار ۲۳۰۰ کالری در روز (ریال)، خط فقر نسبی در مناطق شهری استان براساس ملاک ۵۰ درصد میانه مخارج در سال ۱۳۷۶ رقم ۶۵۳ هزار ریال در ماه بوده است که در سال ۱۳۷۹ و ۱۳۸۳ به ترتیب به ۷۹۸ و ۱۳۲۳ هزار ریال در ماه رسیده است که حاکی از ۱۰/۶ درصد رشد سالانه در خط فقر نسبی به قیمت های جاری در این دوره ی هفت ساله ۸۳-۱۳۷۶ است. شاخص فقر نسبی با توجه به شاخص میانه، رشدی تقریباً معادل سطح کشوری داشته و تقریباً در طول دوره های میانی نیز مشابه کشور رشد داشته است.

خط فقر نسبی مناطق روستائی استان براساس ۵۰ درصد میانه مخارج در سال ۱۳۷۶ رقم ۲۵۲ هزار ریال در ماه بوده است که این رقم در سال ۱۳۷۹ و ۱۳۸۳ به ترتیب به ۶۵۴ و ۸۲۰ هزار ریال در ماه رسیده است که به قیمت های جاری، ۱۸/۳ درصد رشد سالانه در دوره ۸۳-۱۳۷۶ داشته است. براساس این معیار نرخ رشد در خط فقر نسبی مناطق شهری استان با سطح میانگین کشور همراهی کامل دارد. نتایج حاصل از بررسی این دو شاخص نشان می دهد، شکاف بین خط فقر نسبی خانوارهای شهری و روستائی

استان رو به افزایش بوده است. ضمن این که خط فقر نسبی مناطق شهری و روستایی استان در مقایسه با کشور تفاوت معناداری در سال‌های مورد مطالعه نداشته است.

یکی از اهداف محوری برنامه‌های توسعه و همچنین سیاست‌گذاران به طور مستقیم و غیرمستقیم، بهبود رفاه عمومی و افزایش رفاه اقشار کمتر بهره‌مند جامعه است و کشور ما و استان زنجان نیز از این امر مستثنی نمی‌باشد؛ لذا عملکرد این سیاست‌ها از طریق مطالعه تغییرات متغیرهایی نظیر توزیع درآمد، فقر و رفاه اجتماعی صورت می‌گیرد. شاخص‌های متعددی در جهت اندازه‌گیری نابرابری در توزیع درآمد وجود دارد. از جمله این شاخص‌ها است.

سه‌م دهک اول از هزینه‌های خوراکی و دخانی شهری در سال ۱۳۷۶ معادل ۳/۱ درصد بوده که در سال ۱۳۷۹ به ۲/۴ و در سال ۱۳۸۳ به ۴/۲ درصد رسیده است که از نامطلوب بودن وضعیت این دهک در دوره‌ی ۷۹-۱۳۷۶ و بهبود آن در دوره‌ی ۸۳-۱۳۷۹ حکایت می‌کند. این حالت در پنج دهک اول با اندکی اغماض تکرار شده است. در مورد هزینه‌های غیر خوراکی وضعیت دهک‌های فقیر با نوساناتی به سمت بهبود مجدداً در پایان دوره‌ی تثبیت شده است. این بررسی در جامعه روستایی بیانگر بهبود وضعیت دهک فقیر روستایی استان می‌باشد.

از شاخص‌های مهم دیگر در بررسی تغییرات سطح رفاه خانوارهای شهری و روستایی استان، سه‌م هزینه‌های خوراکی در کل هزینه‌ی ناخالص خانوار است. کاهش این سه‌م بیانگر بهبود نسبی در شرایط رفاهی خانوار و افزایش آن کاهش سطح رفاهی خانوار را نشان می‌دهد. سه دهک اول خانوارهای شهری با کاهش این نسبت در دوره‌ی ۷۹-۱۳۷۶ و افزایش آن در دوره‌ی ۸۳-۱۳۷۹ مواجه بوده‌اند، که بیانگر کاهش سطح رفاه فقرا می‌باشد. این حالت در جامعه روستایی برای سه دهک اول همواره به سمت کاهش سطح رفاه فقرا بوده است. نسبت هزینه‌های خوراکی و دخانی به کل هزینه‌ها در طول سال‌های مطالعه از مناطق روستایی بیش‌تر از مناطق شهری بوده است، که مؤید پایین بودن سطح رفاه خانوارهای روستایی نسبت به شهری است. این نسبت به طور متوسط در ده دهک درآمدی روستایی در سال ۱۳۸۳، ۴۶ درصد بوده است که در مقایسه با رقم ۳۳ در مناطق شهری فاصله قابل توجهی دارد.

شاخص مکمل دیگر در بررسی وضعیت رفاهی خانوارها، استفاده از نسبت هزینه‌های خوراکی به هزینه‌های غیر خوراکی است که افزایش این شاخص بیانگر کاهش سطح رفاه خواهد بود. این بررسی در مورد دهک‌های هزینه‌ای فقیر در جوامع روستایی و شهری استان بیانگر افزایش نسبت هزینه‌های خوراکی نسبت به هزینه‌های غیر خوراکی است که بیانگر کاهش سطح رفاه و مؤید شاخص‌های قبلی است. در خانوارهای شهری این نسبت در طول سال‌های مطالعه در چهار دهک اول همواره روند افزایشی داشته است که گویای آن است که وضعیت رفاهی چهار دهک اول شهری در طول این سال‌ها بدتر شده است اما در مقابل وضعیت

رفاهی چهار دهک میانی در طول سال‌های مطالعه رو به بهبود بوده است. در مورد خانوارهای روستایی هر چند نسبت هزینه‌های خوراکی به غیر خوراکی بالاتر از خانوارهای شهری است (که نشان از کاهش رفاه جوامع روستایی است)، اما روند تغییرات کندتر از مناطق شهری است ولی با این وجود در چهار دهک اول جوامع روستایی این نسبت رو به افزایش بوده است، ولی در چهار دهک بعدی نوسان اندکی مشاهده می‌شود که گویای کاهش سطح رفاهی چهار دهک اول مناطق روستایی در سال‌های مطالعه است. یکی دیگر از شاخص‌های بررسی وضعیت فقر در جوامع شاخص سن می‌باشد. سن با ناکافی دانستن سایر شاخص‌های فقر، شاخص ترکیبی را معرفی می‌کند که اجزاء آن واقعیت‌های جامعه را مشخص می‌کند. اجزای این شاخص عبارتند از: ضریب جینی (G)، درصد فقرا (H) و شکاف فقر (I).

جدول شماره ۱۶ نتایج محاسبه‌ی شاخص فقر سن را نشان می‌دهد. همانگونه که مشاهده می‌شود، با توجه به شاخص سن، تصویر فقر در ابتدا و انتهای دوره در مناطق روستایی بهبود معنی‌داری نداشته است. البته روند فقر و نابرابری در مناطق روستایی با توجه به شاخص سن در سال ۱۳۷۶ از ۳۲/۴ درصد به ۴۰/۸ می‌رسد سپس به مقدار ۳۱/۴ در سال ۱۳۸۳ کاهش می‌یابد، اما در مناطق شهری استان روند بهبود نسبی در شاخص فقر سن ملاحظه می‌شود. شاخص سن با کاهش ۱۶ درصدی از رقم ۳۳/۱ در سال ۱۳۷۶ به ۲۷/۷ در سال ۱۳۸۳ می‌رسد. نتایج شاخص سن در تأیید نسبی نتایج شاخص‌های دیگر فقر است که از روند کاهش فقر در مناطق شهری حکایت می‌کند و در مورد مناطق روستایی این روند با نوسانی توأم با عدم تغییر معنادار در ابتدا و انتهای دوره مطالعه است.

جدول شماره ۱۶ - محاسبه‌ی شاخص سن خانوارهای شهری و روستایی استان زنجان

P	G	H	I	شرح
۳۲.۴	۰.۴۱۷	۵۲.۵۳	۰.۳۴	روستایی
۴۰.۸	۰.۴۱۷	۵۶.۸۰	۰.۵۲	
۳۱.۴	۰.۴۱۵	۴۴.۳۴	۰.۵۰	
۳۵.۴	۰.۴۹۰	۵۲.۱۲	۰.۳۷	شهری
۳۱.۴	۰.۴۶۵	۴۹.۳۵	۰.۳۲	
۲۳.۲	۰.۴۱۲	۴۰.۱۲	۰.۲۸	

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶ (استنتاج از گزارش‌های بودجه خانوار مرکز آمار ایران)

معمولاً فقرا در خانوارهایی زندگی می‌کنند که دارای ویژگی‌های متمایزی با خانوارهای غیر فقیراند. نرخ بیکاری، نوع فعالیت آنها، سطح تحصیلات و وضعیت شغلی از ویژگی‌های توصیفی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای فقیراند که در این بخش مورد بررسی قرار می‌گیرند.

ویژگی‌های خانوارهای فقیر برحسب تعداد افراد باسواد در خانوار در جدول شماره‌ی ۴۷ گنجانده شده است. این جدول درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد باسواد در خانوار در دهک‌های هزینه‌ی نمونه در سه دوره‌ی ۷۶، ۷۹ و ۱۳۸۳ را نشان می‌دهد. در سال ۱۳۷۶ متوسط تعداد افراد باسواد در خانوارهای فقیر روستایی نمونه ۲/۶ نفر و در سال ۷۹ و ۸۳ به ترتیب ۲/۰۹ و ۲/۰۸ نفر در هر خانوار بوده است. این رقم برای خانوارهای فقیر شهری در سال ۷۶ و ۷۹ و ۱۳۸۳ به ترتیب ۳/۷، ۳/۰۹ و ۳/۵ نفر در هر خانوار فقیر بوده است.

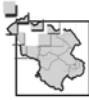
در سال ۱۳۸۳، ۳۰ درصد خانوارهای فقیر روستایی کاملاً بی‌سواد بوده‌اند، در حالی که این رقم برای خانوادهای فقیر شهری در سال مذکور ۵ درصد می‌باشد. به طور متوسط تعداد خانوارهای فقیر با ۱ نفر باسواد، ۲ نفر باسواد و ۳ نفر باسواد در سه دوره‌ی مورد بررسی در جوامع روستایی ۱۶ درصد، ۲۱ و ۱۵ درصد در هر خانوار بوده که این رقم برای خانوارهای فقیر شهری به طور متوسط در سال‌های مطالعه ۸ درصد، ۲۴ و ۲۱ درصد در هر خانوار بوده است.

جدول شماره‌ی ۱۷- درصد خانوارهای فقیر استان زنجان براساس تعداد افراد در هر یک از گروه‌های هزینه سالانه

تعداد افراد با سواد خانوار	روستایی			شهری			
	متوسط دوره	۷۶	۷۹	۸۳	متوسط دوره	۷۶	۷۹
متوسط تعداد افراد با سواد	۲/۶۴	۲/۰۹	۲/۰۹	۲/۲۷	۲/۲۷	۲/۵۱	۳/۱۳
بدون فرد با سواد	۱۴/۶۵	۳۰/۳۲	۱۰/۶۵	۱۸/۵۴	۱۸/۵۴	۵/۵۱	۶/۴۰
۱ نفر باسواد	۱۸/۳۷	۱۹/۰۰	۱۱/۲۱	۱۶/۱۹	۱۶/۱۹	۸/۳۳	۸/۶۶
۲ نفر باسواد	۲۱/۳۸	۲۲/۱۱	۲۰/۹۶	۲۱/۴۸	۲۱/۴۸	۲۹/۶۶	۲۴/۷۵
۳ نفر باسواد	۱۳/۹۸	۱۳/۷۸	۱۸/۱۸	۱۵/۳۱	۱۵/۳۱	۲۲/۹۱	۲۱/۳۸
۴ نفر باسواد	۱۱/۷۲	۸/۵۲	۱۵/۰۷	۱۱/۷۷	۱۱/۷۷	۱۳/۱۵	۱۵/۱۰
۵ نفر با سواد و بیش‌تر	۱۹/۹۰	۶/۲۷	۲۳/۹۳	۱۶/۷۰	۱۶/۷۰	۱۷/۴۴	۲۲/۷۲

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶ (استنتاج از گزارش‌های بودجه خانوار مرکز آمار ایران)

در جدول شماره‌ی ۱۸ بررسی درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد شاغل در آنها آورده شده است. بررسی درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد شاغل نشان می‌دهد، متوسط تعداد افراد شاغل در خانوارهای فقیر روستایی همواره بیش‌تر از خانوارهای فقیر شهری استان است. متوسط این شاخص در سه دوره‌ی مطالعه برای خانوارهای فقیر روستایی ۱/۳۶ نفر در هر خانوار و خانوارهای فقیر شهری ۱/۰۶ نفر است. در خانوارهای فقیر روستایی به طور متوسط در سال‌های مطالعه، خانوار با یک نفر شاغل و دو نفر شاغل به ترتیب ۶۰ درصد و ۱۸/۶ درصد کل خانوارهای فقیر را تشکیل می‌دهد. این رقم برای خانوارهای شهری ۶۳ درصد و ۱۳ درصد بوده است.

جدول شماره ۱۸- درصد خانوارهای فقیر استان زنجان براساس تعداد افراد شاغل

تعداد افراد شاغل	روستایی			شهری			
	متوسط دوره	۸۳	۷۹	۷۶	۷۹	۸۳	متوسط دوره
متوسط تعداد افراد دارای درآمد	۱/۲۳	۱/۱۹	۱/۲۵	۱/۲۵	۱/۳۰	۱/۲۴	۱/۲۶
متوسط تعداد افراد شاغل	۱/۳۶	۱/۳۹	۱/۳۸	۱/۳۲	۱/۱۸	۰/۹۵	۱/۰۶
بدون فرد شاغل	۱۲/۰۷	۱۷/۲۷	۸/۳۸	۱۰/۵۵	۹/۸۷	۱۷/۹۰	۱۸/۹۵
۱ نفر شاغل	۶۰/۷۰	۶۱/۰۳	۶۲/۴۱	۵۸/۶۸	۶۹/۳۵	۶۶/۷۰	۶۳/۴۰
۲ نفر شاغل	۱۸/۶۲	۱۸/۵۵	۱۷/۵۱	۱۹/۷۸	۱۶/۷۹	۱۰/۸۵	۱۳/۳۸
۳ نفر شاغل	۶/۷۰	۲/۰۸	۷/۴۹	۱۰/۵۲	۱/۰۰	۳/۷۶	۲/۳۷
۴ نفر شاغل	۱/۵۳	۱/۰۸	۳/۰۳	۰/۴۷	۲/۹۹	۰/۴۰	۱/۴۵
۵ نفر شاغل و بیش	۰/۳۹	۰/۰۰	۱/۱۸	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۴۰	۰/۴۵

مأخذ: مشاور، ۱۳۸۶ (استنتاج از گزارش‌های بودجه خانوار مرکز آمار ایران).

بررسی درصد خانوارهای فقیر برحسب وضع فعالیت سرپرست خانوار نشان می‌دهد، در جوامع روستایی تعداد خانوارهای فقیر که سرپرست آنها شاغل باشد بیش‌تر از جوامع شهری استان است. به طور متوسط در سه دوره‌ی مطالعه ۸۹ درصد سرپرستان خانوارهای فقیر روستایی شاغل بوده‌اند که این رقم برای خانوارهای شهری ۷۵ درصد بوده است. به طور متوسط در سال‌های مطالعه درصد خانوارهای فقیر روستایی و شهری بیکار (جویای کار) ۲/۵ درصد و ۴/۵ درصد بوده است. سرپرستان خانه‌دار در جوامع فقیر روستایی به طور متوسط ۳/۵ درصد و در جوامع شهری ۴/۵ درصد بوده است.

بررسی درصد خانوارهای فقیر بر حسب فعالیت اصلی و محل کار سرپرست خانوار در دهک‌های هزینه‌ای در سال‌های مطالعه نشان می‌دهد، به طور متوسط در سه‌ی دوره مطالعه ۵۷ درصد خانوارهای فقیر روستایی در بخش کشاورزی و دامپروری شاغل بوده‌اند در حالی که این رقم برای فعالیت کشاورزی و دامپروری در جوامع فقیر شهری ۷/۳ درصد است. این بدین معنی است که بخش عمده‌ی فقرای روستایی در بخش کشاورزی و دامپروری شاغل‌اند در حالی که بیش‌ترین خانوار فقیر در جوامع شهری در بخش ساختمان (۱۶/۸ درصد) و سپس در بخش عمده و خرده‌فروشی (۱۶ درصد) شاغلند. در جوامع روستایی نیز بعد از بخش کشاورزی بخش ساختمان با داشتن به طور متوسط ۱۲/۲ درصد خانوار فقیر، بیش‌ترین خانوار فقیر را برای فعالیت در خود جذب کرده است.

۶-۳-۴-۱۲- نابرابری فرصت‌های آموزشی و سهم باسوادی

بررسی وضعیت فرصت‌های آموزش و اشتغال در استان نشان می‌دهد، دختران و زنان مناطق شهری استان بیش از روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند. از سویی دیگر سهم محصلان مناطق روستایی استان کمتر از سهم این افراد

مناطق روستایی کشور است. سهم خانه‌داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) بیش از سهم خانه‌داران مناطق یاد شده در کشور است. این نکته نشان دهنده‌ی محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت‌های آموزشی در استان سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان است. این در حالی است که سهم خانه‌داران شهری استان کمتر از نسبت متناظر آن در کشور است و نشان می‌دهد زنان و دختران شهری استان بیش از حد روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند.

از نظر فرصت‌های تحصیلی و کسب دانش مناطق روستایی استان محرومیت شدیدی را تجربه می‌کنند و در این میان دختران روستایی بیش از پسران قربانی این تبعیض شده‌اند. این دختران محروم از تحصیل بیش‌تر به خانه‌داری (۲۴/۱ درصد) و اشتغال (۴ درصد) روی آورده‌اند.

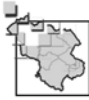
سهم محصلان مناطق روستایی استان (۲۱/۴ درصد) به مراتب کمتر از سهم این افراد در مناطق روستایی کشور (۲۳/۱ درصد) بوده است. سهم خانه‌داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) نیز بیش از سهم خانه‌داران مناطق یاد شده در کشور (۳۱/۵ درصد) بوده است که از محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت‌های آموزشی در مناطق روستایی استان حکایت دارد.

بررسی نرخ باسوادی در سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان نشان می‌دهد، براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ میزان باسوادی در استان زنجان ۸۱.۷۲ درصد بوده است، که این میزان در مناطق شهری ۸۷/۱۱ درصد و در مناطق روستایی استان ۷۴.۱۹ درصد بوده است.

۵-۳-۴-۱۳- عدم تعادل‌های موجود در میزان مشارکت اقتصادی، بارمعیشتی، نرخ فعالیت عمومی و نسبت

وابستگی ناخالص در مناطق شهری و روستایی استان

میزان مشارکت اقتصادی از شاخص‌هایی است که نسبت جمعیت فعال (شاغل و جویای کار) را به جمعیت ده ساله و بیشتر نشان می‌دهد و به این ترتیب از آن به منزله‌ی شاخصی ترکیبی یاد می‌شود؛ زیرا نه تنها می‌تواند عرضه نیروی کار (جمعیت فعال) را در بازار نشان دهد، بلکه قادر است تا حدودی تقاضای نیروی کار را نیز آشکار سازد. در جدول زیر جمعیت فعال و غیرفعال اقتصادی استان در سال‌های ۸۵-۱۳۵۵ آورده شده است.

جدول شماره ۱۹- وضعیت فعالیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر استان زنجان براساس جنس

سال	جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان	جمعیت فعال از نظر اقتصادی			اظهار نشده
		جمع	شاغل	بیکار	
مرد و زن					
۱۳۵۵	۳۸۲۲۸۶	۱۷۶۰۵۵	۱۶۱۹۳۹	۱۴۱۱۶	۲۰۶۲۳۱
۱۳۶۵	۵۰۸۰۰۸	۱۹۴۷۰۶	۱۷۷۷۵۰	۱۶۹۵۶	۳۱۰۶۰۳
۱۳۷۵	۶۶۳۲۱۲	۲۳۲۹۱۲	۲۱۸۳۲۲	۱۴۵۹۰	۴۲۵۱۰
۱۳۸۵	۸۲۰۰۳۶	۳۳۳۹۸۶	۳۰۲۷۰۶	۳۱۲۸۰	۴۷۹۳۸۶
مرد					
۱۳۵۵	۱۹۴۲۳۱	۱۵۱۷۵۶	۱۳۷۸۱۱	۱۳۹۴۵	۴۲۴۷۵
۱۳۶۵	۲۶۰۱۶۰	۱۸۵۴۷۳	۱۷۱۰۸۸	۱۴۳۸۵	۷۳۸۰۵
۱۳۷۵	۳۲۲۱۷۰	۲۰۹۳۰۹	۱۹۶۸۶۹	۱۲۴۴۰	۱۱۹۹۵۸
۱۳۸۵	۴۰۷۵۲۲	۲۷۳۰۵۵	۲۵۱۶۶۱	۲۱۳۹۴	۱۳۱۷۷۸
زن					
۱۳۵۵	۱۸۸۰۵۵	۲۴۲۹۹	۲۴۱۲۸	۱۷۱	۱۶۳۷۵۶
۱۳۶۵	۲۴۷۸۴۸	۹۲۳۳	۶۶۶۲	۲۵۷۱	۲۳۶۷۹۸
۱۳۷۵	۳۳۱۰۴۲	۲۳۶۰۳	۲۱۴۵۳	۲۱۵۰	۳۰۵۶۵۲
۱۳۸۵	۴۱۲۵۱۴	۶۰۹۳۱	۵۱۰۴۵	۹۸۸۶	۳۴۷۶۰۸

ماخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۵۵-۱۳۸۵.

در جدول شماره ۲۰ میزان مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر بر حسب گروه‌های عمده سنی به تفکیک مناطق شهری و روستایی آورده شده است. با بررسی این جدول نکات زیر حائز اهمیت است:

الف) میزان مشارکت اقتصادی جمعیت واقع در گروه سنی ۲۴-۱۵ ساله در سال ۱۳۸۵، با افزایش قابل تأملی همراه بوده است. این افزایش در نقاط شهری به مراتب کمتر از نقاط روستایی استان بود. به این ترتیب باید پذیرفت با وجود افزایش سهم محصلان و گسترش آموزش رسمی بر جمعیت شاغل و بیکار جویای کار افزوده شده است. اما چون جمعیت ۲۴-۱۵ ساله در مناطق روستایی کمتر امکان و فرصت ادامه تحصیل می‌یابد و زودتر از همگنان شهری خود به ازدواج و تشکیل خانواده می‌اندیشد، میزان مشارکت اقتصادی در مناطق روستایی به مراتب بیش تر از مناطق شهری گردیده است؛

ب) میزان مشارکت اقتصادی گروه سنی ۴۴-۲۵ ساله نیز افزایش یافته است اما بر خلاف گروه سنی پیشین، افزایش یاد شده در نقاط شهری به مراتب بیش تر از مناطق روستایی استان گردید؛ زیرا محصلان و دانشجویان نقاط شهری قادر شده‌اند به تحصیل خود پایان دهند و وارد بازار کار شوند؛

پ) میزان مشارکت اقتصادی گروه سنی ۶۴-۴۵ ساله، بر خلاف دو گروه سنی پیش تر، کاهش پیدا کرده است. اگرچه این کاهش در مناطق شهری و روستایی مشاهده می‌گردد، اما در نقاط روستایی حادث تر بوده است.

وضعیت فعالیت اقتصادی جمعیت ده ساله و بیش تر استان زنجان در سال های ۸۵-۱۳۵۵ در جدول زیر تشریح گردیده است. کاهش چشمگیر جمعیت شاغل سال ۱۳۶۵ (نسبت به ۱۳۵۵)، با افزایش سهم محصلان همراه بوده که از ایجاد فرصت های تحصیلی بیش تر و همچنین جمعیت زیاد افراد لازم التعلیم حکایت دارد. روند کاهش جمعیت شاغل به سال ۱۳۷۵ نیز کشیده شده اما از سویی از جمعیت بیکار کاسته و بر جمعیت محصل افزوده است. این در حالی است که در تمام این سال ها از سهم خانه داران کاسته می شود که نشان از حضور گسترده ی دختران و زنان در عرصه های عمومی (اشتغال و تحصیل) دارد.

افزایش جمعیت شاغل در سال ۱۳۸۵ و هم چنین فزونی گرفتن سهم جمعیت جویای کار (بیکار) با کاهش سهم محصلان همراه گشته است. نکته ی جالب توجه این که سهم خانه داران هم چنان رو به کاستی گذاشته و این روند از سال ۱۳۶۵ هم چنان ادامه داشته است.

جدول شماره ی ۲۰- میزان مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت) جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر استان زنجان بر حسب گروه های عمده ی سنی به تفکیک مناطق شهری و روستایی

سال	گروه سنی	جمعیت فعال استان	جمعیت فعال نقاط شهری	جمعیت فعال نقاط روستایی	میزان مشارکت اقتصادی		
					استان	نقاط شهری	نقاط روستایی
سال ۱۳۷۵	۱۵-۲۴ سال	۵۷۶۵۶	۲۴۰۱۰	۳۳۶۴۶	۲۹/۸۳	۲۴/۵۹	۳۵/۱۹
	۲۵-۴۴ سال	۱۰۸۴۶۲	۶۱۴۲۶	۴۷۰۳۶	۵۴/۲۸	۵۳/۳۲	۵۵/۵۹
	۴۵-۶۴ سال	۴۳۱۱۳	۱۹۲۹۵	۲۳۸۱۸	۴۶/۵۳	۴۲/۲۴	۵۰/۷۰
سال ۱۳۸۵	۱۵-۲۴ سال	۸۶۵۹۰	۴۱۷۲۸	۴۴۸۶۲	۳۴/۸	۲۸/۶	۴۳/۸
	۲۵-۴۴ سال	۱۶۹۵۶۴	۱۰۹۳۸۶	۶۰۱۷۸	۵۸/۷	۶۰/۲	۵۶/۲
	۴۵-۶۴ سال	۵۶۰۰۱	۳۰۴۱۷	۲۵۵۸۴	۴۴/۴	۴۱/۶	۴۸/۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

در جدول شماره ی ۲۱ چگونگی توزیع بار معیشتی در سکونتگاه های شهری و روستایی استان به تفکیک شهرستان های آن گنجانده شده است. مطابق این جدول میزان بار معیشتی در استان زنجان ۳/۲ می باشد. این نسبت در نقاط شهری استان ۳/۴ و در نقاط روستایی ۳/۰ بوده است. بررسی این نسبت در شهرستان های مختلف استان نشان می دهد که شهرستان خرمدره بالاترین میزان بار معیشتی را با ۳/۶ نفر و شهرستان طارم با ۲/۵ نفر کمترین بار معیشتی را تجربه می کنند. مقایسه ی این نسبت در نقاط شهری و روستایی شهرستان های استان نشان می دهد که میزان بار معیشتی نقاط شهری در تمامی شهرستان های استان بیش تر از میزان آن در نقاط روستایی است و بیش ترین اختلاف بار معیشتی بین مناطق شهری و روستایی در شهرستان های طارم و ایجرود مشاهده می شود. کمترین اختلاف بار معیشتی بین مناطق شهری و روستایی در خرمدره قابل رؤیت می باشد. زیرا این شهرستان دارای پایین ترین نسبت روستائیشینی و بالاترین نسبت شهرنشینی بوده است. از این رو بار معیشتی کل شهرستان از طریق تأثیر بار

معیشتی مناطق روستایی کاهش نیافته است. به این ترتیب می‌توان گفت با گسترش شهرنشینی بر بار معیشتی افزوده خواهد شد، زیرا سهم چشمگیری از جمعیت ده ساله و بیشتر به تحصیل روی خواهند آورد و نه تنها هزینه‌های تحصیل بر دیگر هزینه‌های خانوار افزوده خواهد شد بلکه مزایای کار کودک و کار بدون مزد دختران و زنان نیز از بین رفته یا بر کمینه مقدار می‌رسد.

جدول شماره ۲۱- چگونگی توزیع بار معیشتی شهرستان‌های استان زنجان به تفکیک مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۸۵

نام شهرستان	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل
ابهر	۳/۵	۳/۲	۳/۴
ایجرود	۳/۸	۲/۶	۲/۷
خدابنده	۳/۶	۳/۳	۳/۴
خرمدره	۳/۶	۳/۶	۳/۶
زنجان	۳/۳	۲/۸	۳/۲
طارم	۳/۸	۲/۳	۲/۵
ماه‌نشان	۳/۴	۲/۹	۳/۰
استان	۳/۴	۳/۰	۳/۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

در جدول شماره ۲۲ چگونگی میزان فعالیت عمومی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان زنجان به تفکیک جنس و نقاط شهری و روستایی آن آورده شده است. براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ تعداد جمعیت فعال (۱۰ ساله و بیش‌تر) استان زنجان ۸۲۰۰۳۶ نفر بوده است که ۴۷۹۷۹۵ نفر آنها در نقاط شهری و ۳۴۰۲۴۱ نفر در دیگر نقاط روستایی استان ساکن بوده‌اند. به عبارتی ۵۸/۵ درصد جمعیت فعال استان در نقاط شهری و ۴۱/۵ درصد متعلق به نقاط روستایی سکونت داشته‌اند. این امر نشان دهنده‌ی جوانی جمعیت استان و درصد بالای عرضه نیروی کار به ویژه در نقاط شهری است. مقایسه‌ی آمار جمعیت فعال در سال ۸۵-۱۳۷۵ نشان می‌دهد در دهه‌ی مذکور تعداد ۱۵۶۸۲۴ نفر به جمعیت فعال استان اضافه شده است. از این میزان سهم نقاط شهری ۱۳۵۵۳۷ نفر و سهم نقاط روستایی ۲۱۲۸۷ نفر بوده است که این تفاوت فاحش ناشی از مهاجرت شدید از نقاط روستایی به شهرهای استان می‌باشد.

نرخ فعالیت عمومی در استان ۸۵ درصد و در نقاط شهری استان ۸۵/۸ درصد است که به میزان ۰/۸ درصد از نرخ فعالیت عمومی استان بالاتر می‌باشد، این میزان در سال ۱۳۷۵ معادل ۷۳/۵ درصد بوده است؛ به عبارتی در این دوره ۱۱/۵ درصد به میزان فعالیت عمومی استان افزوده شده است. نرخ فعالیت عمومی در نقاط روستایی استان در همین سال کمتر از نقاط شهری استان به میزان ۸۳/۹ درصد بوده است.

لازم به ذکر است نرخ فعالیت عمومی استان در میان زنان ۸۵/۴ درصد و مردان ۸۴/۶ درصد می‌باشد. این میزان در نقاط شهری برای مردان ۸۵/۵ درصد و برای زنان ۸۶ درصد می‌باشد که فاصله بسیار نزدیکی با یکدیگر دارند.

جدول شماره ۲۲- جمعیت ده ساله و بیش تر استان زنجان به تفکیک جنس در سال ۱۳۸۵

میزان فعالیت عمومی	جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر						
	زن	مرد	کل (درصد)	زن	مرد	جمع	
	۸۵/۴	۸۴/۶	۸۵	۴۱۲۵۱۴	۴۰۷۵۲۲	۸۲۰۰۳۶	استان
	۸۶	۸۵/۵	۸۵/۸	۲۳۸۳۱۲	۲۴۱۴۸۳	۴۷۹۷۹۵	نقاط شهری
	۸۴/۶	۸۳/۳	۸۳/۹	۱۷۴۲۰۲	۱۶۶۰۳۹	۳۴۰۲۴۱	نقاط روستایی

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

نرخ فعالیت عمومی در واقع نشانگر میزان جمعیت واقع در سنین کار و فعالیت نسبت به کل جمعیت جامعه است. به دلیل در دسترس نبودن تعداد جمعیت بالای ۱۰ سال برای نقاط شهری استان به طور جداگانه در سال ۱۳۸۵ این موضوع به تفکیک نقاط شهری شهرستان و در نقاط شهری آنها مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس شهرستان ایجرود با ۸۶/۷ درصد و شهرستان ماهنشان با ۸۲/۸ درصد نرخ فعالیت عمومی به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین نرخ را به خود اختصاص داده‌اند. این میزان در شهرستان زنجان با اختلاف ناچیزی نسبت به شهرستان ایجرود برابر با ۸۶/۱ درصد می‌باشد.

جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر برحسب این که در تولید کالا و خدمات مشارکت دارند یا از قابلیت مشارکت برخوردارند به جمعیت فعال و غیرفعال اقتصادی تقسیم می‌شوند. از این نظر براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ در استان زنجان ۳۳۳۹۸۶ نفر در گروه جمعیت فعال اقتصادی و ۴۷۹۳۸۶ نفر در گروه جمعیت غیرفعال اقتصادی قرار گرفته‌اند؛ به عبارتی از مجموع جمعیت فعال استان ۴۱ درصد در تولید کالا و خدمات مشارکت داشته‌اند و ۵۹ درصد دیگر نیز به دلیل قرارگیری در گروه‌هایی چون محصلین، افراد خانه‌دار یا افراد دارای درآمد بدون کار تنها از قابلیت مشارکت برخوردار بوده‌اند. در نقاط شهری استان نیز ۱۸۸۰۷۰ نفر در گروه جمعیت فعال اقتصادی و ۲۸۷۸۲۰ نفر در گروه جمعیت غیرفعال اقتصادی قرار داشته‌اند؛ به عبارتی نرخ فعالیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر در نقاط شهری استان ۳۹/۱ درصد و جمعیت غیرفعال اقتصادی ۶۰/۵ درصد جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر استان را شامل می‌شود. گفتنی است در همین سال تعداد ۱۴۵۶۱۶ نفر در نقاط روستایی استان در گروه جمعیت فعال اقتصادی و ۱۹۱۵۶۶ نفر در گروه جمعیت غیرفعال اقتصادی قرار داشته‌اند. بنابراین نرخ فعالیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر در نقاط روستایی استان بیش از نقاط شهری آن و به میزان ۴۳/۱ درصد بوده است.

در سال ۱۳۷۵ میزان فعالیت واقعی استان ۳۵ درصد بوده است که ۶ درصد پایین تر از نرخ سال ۱۳۸۵ می‌باشد. این میزان در نقاط شهری در سال مذکور برابر با ۳۴ درصد بوده است که ۵/۱ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش پیدا کرده است. همانطور که مشاهده

می‌شود، نرخ رشد نقاط شهری در رابطه با این شاخص در دهه‌ی مذکور ۰/۹ درصد کمتر از نرخ رشد استان می‌باشد که این موضوع بی‌ارتباط با هجوم جوانان در سن کار و فعالیت به نقاط شهری نیست. شایان ذکر است میزان فعالیت واقعی در نقاط روستایی استان نیز با افزایش ۶/۱ درصدی مواجه شده است و از ۳۷ در سال ۱۳۷۵ به ۴۳/۱ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است. لازم به ذکر است میزان فعالیت واقعی در کشور برابر با ۳۸/۸ درصد می‌باشد که ۰/۳ درصد پایین‌تر از استان زنجان مطالعه است. در جدول شماره‌ی ۲۳ جمعیت فعال و غیرفعال اقتصادی و میزان فعالیت واقعی در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ آورده شده است.

جدول شماره‌ی ۲۳- مقایسه‌ی جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر استان زنجان برحسب فعالیت به تفکیک نقاط شهری و روستایی در دوره‌ی ۸۴-۱۳۷۵

	سال ۷۵			سال ۸۵			
	نرخ فعالیت واقعی	اظهار نشده	غیرفعال اقتصادی	فعال اقتصادی	نرخ فعالیت واقعی		
					اظهار نشده	غیرفعال اقتصادی	
	کل			کل			
کشور				۳۸/۸	۳۴۰۳۹۴	۲۴۸۲۴۷۰۲	۱۵۹۳۰۵۷۸
استان	۳۵	۴۶۹۰	۴۲۵۶۱۰	۲۳۲۹۱۲	۴۱	۶۶۶۴	۴۷۹۳۸۶
نقاط شهری	۳۴	۳۳۷۰	۲۲۴۸۸۷	۱۱۶۰۰۱	۳۹/۱	۳۹۰۵	۲۸۷۸۲۰
نقاط روستایی	۳۷	۱۳۲۰	۲۰۰۷۲۳	۱۱۶۹۱۱	۴۳/۱	۲۷۵۹	۱۹۱۵۶۶

مأخذ: ۱- مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

۲- نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵.

در نقاط شهری شهرستان‌های استان پایین‌ترین نرخ فعالیت واقعی به شهرستان ماهنشان با ۳۲ درصد و بالاترین میزان به شهرستان زنجان با ۴۰/۵ درصد تعلق دارد (جدول شماره‌ی ۵۴). بالا بودن نرخ فعالیت واقعی در شهرستان زنجان با توجه به قرارگیری شهر زنجان به عنوان مرکز استان در این شهرستان و این مهم که شهر زنجان کانون تمرکز امکانات اقتصادی استان تبدیل کرده است، قابل تبیین است.

جدول شماره‌ی ۲۴- جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر نقاط شهری بر حسب فعالیت به تفکیک شهرستان ۱۳۸۵

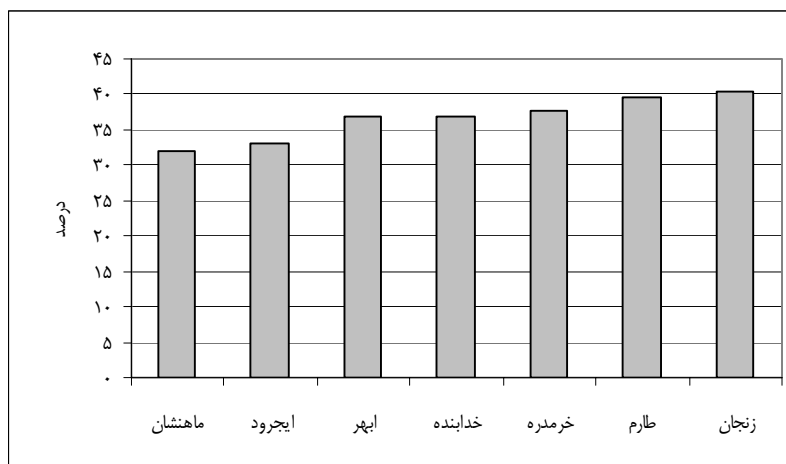
شهرستان	جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر			نرخ فعالیت واقعی (درصد)
	فعال اقتصادی	غیرفعال اقتصادی	اظهار نشده	
ابهر	۳۲۱۴۳	۵۴۳۲۶	۸۵۹	۳۶/۸
ایجرود	۹۹۵	۱۹۷۰	۱۲	۳۳
خدابنده	۱۲۷۲۵	۲۱۰۵۵	۴۵۹	۳۷
خرمدره	۱۵۷۵۸	۲۵۴۲۲	۴۶۷	۳۷/۸
زنجان	۱۲۲۰۴۹	۱۷۷۱۵۹	۲۰۱۵	۴۰/۵
طارم	۲۲۸۳	۳۴۶۴	۲۴	۳۹/۵
ماهنشان	۲۱۱۷	۴۴۲۴	۶۹	۳۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

نمودار شماره ۲- نرخ فعالیت واقعی در نقاط شهری استان زنجان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

در جدول شماره ۲۵ جمعیت گروه‌های عمده سنی استان و نسبت وابستگی ناخالص در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی آورده شده است. همان طور که مشاهده می‌شود، این نسبت در کل استان ۰/۴۵ بوده است. به این ترتیب می‌توان گفت به ازای هر ۱۰۰ نفری که در سن فعالیت اقتصادی شاغل شوند، هر دو نفر از شاغلان علاوه بر آن که باید معیشت خود را تأمین کنند ناچارند زندگی فرد دیگری را نیز بچرخانند (کودک و نوجوان و یا سالخورده و پیر).

جدول شماره ۲۵- جمعیت گروه‌های عمده سنی استان زنجان در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی

مناطق روستایی	مناطق شهری	استان	گروه های عمده سنی	
۱۱۴۶۱۹	۱۲۹۱۳۱	۲۴۳۷۵۰	تعداد	۱۴ - ۰ ساله
۲۸.۳	۲۳.۱	۲۵.۳	درصد	
۲۶۲۶۷۵	۴۰۰۶۶۴	۶۶۳۳۳۹	تعداد	۶۴-۱۵ ساله
۶۴.۸	۷۱.۶	۶۸.۸	درصد	
۲۷۹۶۷	۲۹۵۴۵	۵۷۵۱۲	تعداد	۶۵ ساله و بیشتر
۶.۹	۵.۳	۶	درصد	
۴۰۵۲۶۱	۵۵۹۳۴۰	۹۶۴۶۰۱	تعداد	جمع
۰.۵۴	۰.۴	۰.۴۵	درصد	نسبت وابستگی

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

نسبت وابستگی در مناطق شهری کمتر از مناطق روستایی استان زنجان می‌باشد. زیرا هم نسبت جمعیت کودک و نوجوان (۱۴-۰ ساله) و هم نسبت جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیشتر)، در مناطق روستایی بیش‌تر از مناطق شهری بوده است. روند فزاینده مهار (کنترل) باروری و زاد و ولد در شهر، افزایش امید به زندگی و مهاجرت افراد جوان‌تر به شهرها می‌تواند عمده‌ترین دلایل چنین وضعیتی باشد.

در جدول شماره ۵۶ نسبت وابستگی ناخالص در شهرستان‌های استان زنجان در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی آورده شده است. همان گونه که مشاهده می‌شود، نسبت وابستگی ناخالص در شهرستان ابهر به مراتب کمتر از این نسبت در استان بوده است. (۴۳ درصد) بنابراین به ازای هر ۱۰۰ نفر افراد واقع در سن فعالیت اقتصادی ۴۳ نفر (کودک، نوجوان و سالمند) در خارج از این سن قرار داشته‌اند. برخلاف وضعیت استان، سهم جمعیت ۱۴-۰ ساله در مناطق شهری و روستایی تفاوت چندانی با یکدیگر نداشته است اما سهم جمعیت سالمند در مناطق روستایی این شهرستان افزایش نشان می‌دهد. ماندگاری جمعیت ۶۴-۱۵ ساله در شهرستان ابهر و یا مهاجرپذیری آن می‌تواند نقش زیادی در پیدایش چنین وضعیتی ایفا کند. اما باید سیاست‌ها و برنامه‌های مهار (کنترل) جمعیت، کاهش باروری و زاد و ولد را نامؤثر دانست.

نسبت وابستگی ناخالص در شهرستان ایجرود بیش از این نسبت در کل استان بوده است. به دیگر سخن به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت واقع در سن فعالیت اقتصادی در این شهرستان ۶۲ نفر در خارج از این سن قرار گرفته‌اند. به این ترتیب باید گفت در این شهرستان تأمین معیشت خانوار دشوارتر می‌باشد. از آنجا که سهم چشمگیری از جمعیت این شهرستان در مناطق روستایی (۹۰/۷ درصد) به سر می‌برند. توجه به افزایش بهره‌وری و درآمدزایی فعالیت‌های کشاورزی - دامداری می‌تواند بر بهبود معیشت و گذران زندگی آنان تأثیر گذارد. گفتنی است نسبت وابستگی ناخالص در مناطق روستایی این شهرستان (۰/۶۳) بیش‌تر از مناطق شهری آن (۰/۴۹) بوده است. در این شهرستان نسبت جمعیت کودک و نوجوان (۱۴-۰ ساله) و همچنین جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیش‌تر) بیش‌تر از نسبت استانی می‌باشد. به نظر می‌رسد مهار (کنترل) نرخ باروری و زاد و ولد از سویی و مهاجرت افراد جوان و میانسال از طرف دیگر موجب ایجاد چنین وضعیتی شده باشد.

نسبت وابستگی ناخالص در شهرستان خدابنده از شهرستان ابهر بیش‌تر و از شهرستان ایجرود کمتر می‌باشد (۰/۵۵). به بیانی دیگر به ازای هر ۱۰۰ نفر واقع در سن فعالیت اقتصادی ۵۵ نفر در خارج از این سنین جای داشته‌اند. سهم جمعیت کودک و نوجوان این شهرستان به مراتب از سهم جمعیت این گروه سنی استان بیش‌تر بوده است اما از سوی دیگر سهم سالخوردگان آن به مراتب از سهم سالخوردگان استان کمتر می‌باشد. به این ترتیب می‌توانیم ساختار جمعیتی این شهرستان را جوان‌تر از شهرستان‌های ابهر و ایجرود بدانیم. این موضوع ضرورت توجه به برنامه ریزی آموزشی رسمی را گوشزد می‌کند؛ زیرا در ۵ سال آینده تعداد قابل توجهی از ساکنان این شهرستان به سن تعلیم در مقاطع ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان خواهند رسید. همچون دیگر شهرستان‌های استان نسبت وابستگی در مناطق روستایی این شهرستان (۰/۵۷) بیش‌تر از مناطق شهری (۰/۴۸) بوده است، بنابراین ایجاد اشتغال و راه‌اندازی فعالیت‌های درآمدزا یکی از مهم‌ترین راهکارها برای بهبود زندگی روستاییان خواهد بود.

کمترین نسبت وابستگی ناخالص استان زنجان در شهرستان خرمدره (۰/۴۰) دیده می‌شود. به دیگر سخن به ازای هر ۱۰۰ نفر افراد واقع در سن فعالیت اقتصادی ۴۴ نفر بوده‌اند که در خارج از این سنین قرار داشتند. نسبت بالای شهرنشینی در این شهرستان می‌تواند مهم‌ترین دلیل چنین جایگاهی باشد؛ زیرا در شهرها مهار (کنترل جمعیت) از طریق کاهش نرخ باروری و تعداد زاد و ولد با موفقیت بیش‌تری صورت گرفته است. از سوی دیگر ماندگاری جمعیت واقع در سن فعالیت یا جذب این جمعیت از دیگر مناطق (مهاجرپذیری) نیز می‌تواند تأثیر داشته باشد. این نسبت در مناطق روستایی بیش از مناطق شهری بوده است. اگرچه تفاوت چندانی بین سهم جمعیت کودک و نوجوان (۱۴-۰ ساله) و سالخورده (۶۵ ساله و بیش‌تر) مناطق شهری این شهرستان با دیگر مناطق شهری استان دیده نمی‌شود اما سهم جمعیت کودک و نوجوان (۲۳/۶ درصد) و سهم جمعیت سالخورده (۶/۷ درصد) از مناطق روستایی این شهرستان کمتر از دیگر مناطق استان بوده است.

نسبت وابستگی ناخالص شهرستان زنجان از استان کمتر و پس از شهرستان خرمدره کمترین نسبت را در استان دارا بوده است (۰/۴۱). به این ترتیب باید بیان کرد به ازای هر ۱۰۰ نفر واقع در سن فعالیت اقتصادی ۴۱ نفر در خارج از این سنین قرار داشته‌اند. مقدار این نسبت در مناطق شهری کمتر از مناطق روستایی می‌باشد. کمترین نسبت وابستگی ناخالص مناطق شهری استان در شهرستان زنجان دیده می‌شود که می‌تواند برخاسته از مهاجرپذیری، بالا بودن میزان شهرنشینی و... باشد. حال آن که این نسبت در مناطق روستایی شهرستان زنجان هیچ تفاوتی با نسبت مناطق روستایی استان نداشته است. این امر نشان دهنده‌ی عدم توازن شدید در توزیع جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی بین مناطق شهری و روستایی می‌باشد. شهر زنجان به عنوان بزرگ‌ترین شهر استان زنجان و تنها شهر این شهرستان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار گردیده که بیم آن می‌رود که به تک قطبی شدن روند توسعه اقتصادی- اجتماعی بی‌انجامد.

نسبت وابستگی ناخالص شهرستان طارم به مراتب بیش‌تر از مقدار این نسبت استان بوده است (۰/۵۱) بنابراین به ازای هر ۱۰۰ نفر افراد واقع در سن فعالیت اقتصادی ۵۱ نفر در خارج از این سنین جای داشته‌اند. پایین بودن میزان شهرنشینی این شهرستان تا اندازه زیادی نسبت وابستگی ناخالص مناطق شهری را تحت تأثیر قرار داده است. با این حال مقدار این نسبت در مناطق روستایی از میانگین استان کم‌تر می‌باشد. این وضعیت بیش‌تر ناشی از مهار (کنترل) بیش‌تر رشد جمعیت، موفقیت کاهش باروری و زاد و ولد بوده است تا مهاجرپذیری یا رونق اقتصادی این شهرستان.

نسبت وابستگی ناخالص شهرستان ماهنشان، پس از شهرستان ایجرود، بالاترین نسبت در بین شهرستان‌های استان زنجان بوده است (۰/۵۷). برخلاف شهرستان طارم سهم جمعیت کودک و نوجوان (۱۴-۰ ساله) موجب گردیده که این نسبت افزایش یابد. اختلاف کاهش این نسبت در مناطق شهری و روستایی به دلیل سهم اندک جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیش‌تر) مناطق شهری

می‌باشد. به این ترتیب می‌توان پذیرفت زندگی در شهر و شهرنشینی گرایشی است که چندان برای سالمندان روستایی ندارد؛ اما جمعیت میانسال جمعیت کودک و نوجوان را عازم شهر کرده است.

جدول شماره ۲۶- نسبت وابستگی ناخالص در شهرستان‌های استان زنجان در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی

نام شهرستان	نسبت وابستگی ناخالص (کل)	نسبت وابستگی ناخالص مناطق شهری	نسبت وابستگی ناخالص مناطق روستایی
ابهر	۰/۴۳	۰/۴	۰/۴۷
ایجرود	۰/۶۲	۰/۴۹	۰/۶۳
خدابنده	۰/۵۵	۰/۴۸	۰/۵۷
خرمدره	۰/۴	۰/۳۹	۰/۴۴
زنجان	۰/۴۱	۰/۳۸	۰/۵۴
طارم	۰/۵۱	۰/۴۹	۰/۵۲
ماه‌نشان	۰/۵۷	۰/۴۹	۰/۵۹

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

۵-۳-۴-۱۴- ناموزونی نرخ بیکاری و اشتغال در مناطق شهری و روستایی

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ تعداد جمعیت فعال (۱۰ ساله و بیش‌تر) استان زنجان ۸۲۰۰۳۶ نفر بوده است که ۴۷۹۷۹۵ نفر آنها در نقاط شهری و ۳۴۰۲۴۱ نفر در دیگر نقاط روستایی استان ساکن بوده‌اند؛ به عبارتی ۵۸/۵ درصد جمعیت فعال استان در نقاط شهری و ۴۱/۵ درصد متعلق به نقاط روستایی سکونت داشته‌اند. این امر نشان‌دهنده‌ی جوانی جمعیت استان و درصد بالای عرضه نیروی کار به ویژه در نقاط شهری است. مقایسه‌ی آمار جهت فعال در سال ۸۵-۱۳۷۵ نشان می‌دهد در دهه‌ی مذکور تعداد ۱۵۶۸۲۴ نفر به جمعیت فعال استان اضافه شده است. از این میزان سهم نقاط شهری ۱۳۵۵۳۷ نفر و سهم نقاط روستایی ۲۱۲۸۷ نفر بوده است که این تفاوت فاحش ناشی از مهاجرت شدید از نقاط روستایی به شهرهای استان می‌باشد.

نرخ فعالیت عمومی در استان ۸۵ درصد و در نقاط شهری استان ۸۵/۸ درصد است، این میزان در سال ۱۳۷۵ معادل ۷۳/۵ درصد بوده است؛ به عبارتی در این دوره ۱۱/۵ درصد به میزان فعالیت عمومی استان افزوده شده است. در سال ۱۳۸۵ نرخ فعالیت عمومی در نقاط شهری استان ۸۵/۸ درصد بوده است که به میزان ۰/۸ درصد از نرخ فعالیت عمومی استان بالاتر می‌باشد. نرخ فعالیت عمومی در نقاط روستایی استان در همین سال کمتر از نقاط شهری و به میزان ۸۳/۹ درصد بوده است.

شهرستان ایجرود با ۸۶/۷ درصد و شهرستان ماه‌نشان با ۸۲/۸ درصد نرخ فعالیت عمومی به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین نرخ را به خود اختصاص داده‌اند. این میزان در شهرستان زنجان با اختلاف ناچیزی نسبت به شهرستان ایجرود برابر با ۸۶/۱ درصد می‌باشد.

مقایسه‌ی سهم شاغلان مرد و زن در مناطق شهری و روستایی از تبعیض ماندگار و فراگیر حکایت می‌کند. سهم مردان شاغل در مناطق شهری ۳۷/۳ درصد و سهم زنان شاغل در همین مناطق ۵ درصد است. سهم مردان شاغل در مناطق روستایی ۵۲/۷ درصد و سهم زنان شاغل در همین مناطق ۱۲ درصد است. پس می‌توان نتیجه گرفت، اقبال زنان برای یافتن شغل و اشتغال آنان در بخش‌های اقتصادی بسیار کمتر از مردان می‌باشد و این نابرابری در مناطق شهری، حادث‌تر از مناطق روستایی بوده است.

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ از مجموع جمعیت فعال اقتصادی استان زنجان تعداد ۳۰۲۷۰۶ نفر شاغل و ۳۱۲۸۰ نفر بیکار بوده‌اند که از این تعداد ۱۶۵۵۰۸ نفر در نقاط شهری ساکن هستند؛ به عبارتی میزان اشتغال در کل استان برابر ۹۰/۶ درصد و در نقاط شهری ۸۸/۵ درصد و در نقاط روستایی آن ۹۴ درصد بوده است. همانطور که ملاحظه می‌شود نرخ اشتغال نقاط روستایی ۵/۵ درصد بالاتر از نقاط شهری است. این موضوع به تعریف نادرست مرکز آمار ایران از فرد شاغل و بیکار بی‌ارتباط نیست که در آن کسانی که در ۷ روز گذشته (مبنا روز آمارگیری) حداقل یک ساعت کار کرده باشند شاغل تلقی شده‌اند. بررسی آمار سال ۱۳۷۵ نشان می‌دهد، نرخ اشتغال در سال مذکور ۹۳/۷ درصد می‌باشد و این بدین معناست که در دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ نرخ اشتغال در سطح استان ۳/۷ درصد کاهش یافته است. میزان این کاهش در نقاط شهری ۴/۴ درصد و در نقاط روستایی تنها ۰/۵ درصد می‌باشد. در جدول شماره‌ی ۵۶ نرخ اشتغال جمعیت فعال اقتصادی در دوره‌های ۸۵-۱۳۷۵ به تفکیک نقاط شهری و روستایی گنجانده شده است.

جدول شماره‌ی ۲۷- مقایسه‌ی جمعیت فعال اقتصادی استان زنجان برحسب جمعیت شاغل و بیکار در نقاط شهری و روستایی در دوره‌ی ۸۵-۷۵

	جمعیت فعال اقتصادی سال ۷۵			جمعیت فعال اقتصادی سال ۸۵		
	نرخ اشتغال	بیکار	شاغل	نرخ اشتغال	بیکار	شاغل
استان	۹۳/۷	۱۴۵۹۰	۲۱۸۳۲۲	۹۰/۶	۳۱۲۸۰	۳۰۲۷۰۶
نقاط شهری	۹۲/۹	۷۸۵۵	۱۰۷۷۹۳	۸۸/۵	۲۲۵۶۲	۱۶۵۵۰۸
نقاط روستایی	۹۴/۵	۶۷۳۵	۱۱۰۵۲۹	۹۴	۸۷۱۸	۱۳۷۱۹۸

مأخذ: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سال ۱۳۷۵؛ مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

مقایسه‌ی نرخ اشتغال در نقاط شهری استان نشان می‌دهد، در بین شهرهای استان، شهر حلب با ۹۹ درصد و شهر خرمدره با ۸۵/۸ درصد نرخ اشتغال به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند. دامنه تغییرات میزان اشتغال در بین نقاط شهری استان برابر با ۱۳/۲ درصد می‌باشد که حکایت از شکاف زیاد بین شهرهای استان می‌باشد. به لحاظ نرخ بیکاری نیز شهر زنجان در این رتبه‌بندی بعد از شهرهای خرمدره و سجاس بالاترین نرخ بیکاری را دارا است. در جدول شماره‌ی ۵۸ نرخ اشتغال و نرخ بیکاری نقاط شهری استان آورده شده است.

جدول شماره ۲۸- جمعیت فعال اقتصادی نقاط شهری استان زنجان برحسب شاغل و بیکار در سال ۱۳۸۵

شهرستان	جمعیت فعال اقتصادی		نرخ اشتغال	نرخ بیکاری
	شاغل	بیکار		
سلطانیه	۱/۹۲۳	۲۰۲	۹۰/۹۴	۹/۵۱
ابهر	۲۰/۷۵۰	۲/۳۰۱	۹۰/۰۲	۹/۹۸
صائین قلعه	۳/۰۳۱	۲۱۷	۹۳/۳۲	۶/۶۸
هیدج	۳/۵۲۸	۲۰۳	۹۴/۵۶	۵/۴۴
گرماب	۱/۱۹۴	۲۵	۹۷/۹۵	۲/۰۵
زرین رود	۱/۴۵۴	۱۷۸	۸۹/۰۹	۱۰/۹۱
قیدار	۷/۳۴۲	۸۳۳	۸۹/۸۱	۱۰/۱۹
سجاس	۱/۴۸۶	۲۲۸	۸۶/۷۰	۱۳/۳۰
زنجان	۱۰۶/۲۹۸	۱۵/۷۵۸	۸۷/۰۹	۱۲/۹۱
حلب	۲۸۹	۳	۹۸/۹۷	۱/۰۳
زرین آباد	۶۲۳	۸۱	۸۸/۴۹	۱۱/۵۱
خرمدره	۱۳/۵۲۹	۲/۲۴۳	۸۵/۷۸	۱۴/۲۲
چورزق	۴۵۹	۲۷	۹۴/۴۴	۵/۵۶
آبر	۱/۶۵۲	۱۴۵	۹۱/۹۳	۸/۰۷
دندی	۶۸۴	۸	۹۸/۸۴	۱/۱۶
ماهانشان	۱/۳۱۶	۱۱۰	۹۲/۲۹	۷/۷۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

بنابه مراتب فوق ملاحظه می‌گردد، بیکاری و نبود فرصت‌های شغلی متناسب با تقاضای کار یکی دیگر از تهدیدات اجتماعی و عدم تعادل‌های استان زنجان در مقطع کنونی به شمار می‌آید. بررسی‌ها نشان می‌دهد، نسبت جمعیت واقع در سنین فعالیت اقتصادی (۶۴-۱۵ ساله) جمعیت سال ۱۳۸۵ استان زنجان (۶۴/۸ درصد) به مراتب کمتر از نسبت این گروه سنی در جمعیت کشور (۶۹/۷ درصد) بوده است. به این ترتیب باید پذیرفت بار معیشتی، بارتکفل ناخالص و میزان وابستگی در استان زنجان بیش از میانگین این شاخص‌ها در کشور می‌باشد. گسترش بیکاری می‌تواند در چنین شرایطی آسیب‌های جبران‌ناپذیری به خانواده‌ها و پیکره جامعه وارد سازد. این تهدید در مناطق شهری به مراتب از مناطق روستایی حادتر است؛ زیرا بار معیشتی در شهرها بیش از روستاها است و اقبال اشتغال در شهرها کمتر و هزینه ایجاد اشتغال در آنها بیش‌تر می‌باشد.

نزدیک به ۷۹/۸ درصد شاغلان جمعیت ده ساله و بیش‌تر استان زنجان در سال ۱۳۸۵ جذب بخش خصوصی و ۲۰/۲ درصد نیز جذب بخش عمومی گردیده بودند. حدود ۱/۶ درصد شاغلان نیز روشن نساختند که در بخش خصوصی اشتغال دارند یا عمومی. از میان شاغلان بخش خصوصی ۳۷/۱ درصد در مناطق شهری و ۴۲/۷ درصد در مناطق روستایی سکونت داشتند. حال آن که ۱۷/۷ درصد شاغلان بخش عمومی در مناطق شهری و حدود ۲/۴ درصد در مناطق روستایی به سر می‌برده‌اند. ۱۹/۱ درصد

شاغلان بخش خصوصی و ۲/۲ درصد شاغلان بخش عمومی بی‌سواد بودند. از سوی دیگر ۴/۶ درصد شاغلان بخش خصوصی دارای مدرک دانشگاهی بودند. در صورتی که ۴۹/۵ درصد شاغلان بخش عمومی را دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها و مؤسسات عالی تشکیل می‌دادند. به این ترتیب می‌توان از ناتوانی بخش خصوصی در جذب و پرورش تحصیل‌کردگان دانشگاهی سخن به میان آورد. متأسفانه روشن نیست که آیا سنخیتی بین تربیت نیروی انسانی متخصص و تقاضای بخش اقتصادی وجود ندارد و یا این که بخش‌های اقتصادی از رونق افتاده و دوران رکود فرساینده‌ای را پشت می‌گذارند.

بررسی وضعیت جنسیت شاغلان در بخش‌های خصوصی و دولتی آشکار می‌کند که ۶۸/۳ درصد زنان جذب بخش خصوصی و ۲۹/۲ درصد جذب بخش عمومی شده‌اند. یادآور می‌گردد که الگوی جذب دختران و زنان دانش‌آموخته به کلی متفاوت و حتی مخالف روند عمومی به کارگیری آنان بوده است؛ زیرا تنها ۱۸/۸ درصد دختران و زنان یاد شده جذب بخش خصوصی و ۸۰/۳ درصد در بخش عمومی مشغول به کار گردیده‌اند. در صورتی که ۸۰/۷ درصد مردان موفق به اشتغال در بخش خصوصی شده و ۱۸/۰ درصد نیز به بخش عمومی روی آورده‌اند. الگوی جذب مردان دانش‌آموخته متفاوت از روند عمومی اشتغال در این بخش بوده است. حدود ۳۰/۳ درصد مردان دانش‌آموخته جذب بخش خصوصی و ۶۸/۷ درصد دیگر جذب بخش عمومی گردیده‌اند؛ بنابراین بخش عمومی گیراترین و پرتعدادترین قطب برای جذب دانش‌آموختگان (به ویژه دختران و زنان) بوده است.

دختران و زنان مناطق شهری استان بیش از روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند. از سویی دیگر سهم محصلان مناطق روستایی استان کمتر از سهم این افراد مناطق روستایی کشور است.

سهم خانه‌داران مناطق روستایی استان (۳۵/۶ درصد) بیش از سهم خانه‌داران مناطق یاد شده در کشور است. این نکته نشان دهنده محرومیت تحصیلی و نابرابری فرصت‌های آموزشی در استان است. این در حالی است که سهم خانه‌داران شهری استان کمتر از نسبت متناظر آن در کشور است و نشان می‌دهد، زنان و دختران شهری استان بیش از حد روند عمومی کشور به تحصیل و اشتغال روی آورده‌اند.

از نظر فرصت‌های تحصیلی و کسب دانش مناطق روستایی استان محرومیت شدیدی را تجربه می‌کنند و در این میان دختران روستایی بیش از پسران قربانی این تبعیض شده‌اند. این دختران محروم از تحصیل بیش‌تر به خانه‌داری (۲۴/۱ درصد) و اشتغال (۴ درصد) روی آورده‌اند.

مطالعات نشان می‌دهد، سهم مزد و حقوق بگیران استان زنجان به مراتب کمتر از سهم این افراد در کشور بوده است. زنان به مراتب سهم کمتری از مردان داشته‌اند اما در مقابل سهم کارکنان مستقل این استان بیش از سهم این افراد در کل کشور بوده است. سهم چشم‌گیر کارکنان مستقل می‌تواند از وجود صنایع و کارگاه‌های خانگی و خرد مقیاس و یا پیشه‌های خدماتی کوچک

خبر دهد. از سوی دیگر با توجه به نسبت روستانشینی استان می‌توان بخش مهمی از این کارکنان را به شاغلان بخش کشاورزی (کشاورزان، دامداران، باغداران و...)، نسبت داد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که صنایع بزرگ (تولید انبوه) و وابسته به فناوری‌های پیچیده در سطح استان چندان پا نگرفته است.

نقش اقتصادی دولت و مدیریت کلان اقتصادی مجموعه دستگاه‌های دولتی مجری برنامه‌های دولت در شکل‌گیری سکونتگاه‌های شهری و رشد شهرهای قدیمی بسیار مؤثر بوده است. میزان شاغلان بخش عمومی در نقاط شهری استان از ۳۸/۹ درصد در شهر زنجان تا ۱/۸ درصد در شهر زرین آباد متفاوت است. با وجود این بیش از ۳۶/۷ درصد کل شاغلان شهری استان را بخش عمومی به خود جذب کرده است.

در سال ۱۳۷۹ در کل استان ۳۴۷/۸ میلیارد ریال صرف هزینه‌های جاری گردید که از سرانه‌ای برابر ۳۸۵ هزار ریال برخوردار بوده است و اگر ۲۴۵۱۳ نفر کارکن دولتی نیز در این محاسبه منظور شود، هر کارکن به طور متوسط ۱۴۸۰۰۰۰۰ ریال دریافت نموده است. با توجه به اینکه قسمت عمده‌ای از کارکنان دولت در مناطق شهری سکونت داشته‌اند و نیروهای انتظامی و نظامی و امنیتی نیز در این آمار منظور نگردیده‌اند، ارقام هزینه شده جاری توسط دولت به صورت هزینه‌های جاری رقم بزرگ‌تری را تشکیل خواهد داد. بنابراین در تبیین نظام شهری استان، شاغلین دولتی حقوق بگیران شهری نقش اساسی ایفاء می‌نمایند و نقش دولت در تکوین و گسترش شهرها و نوع توزیع آن نابرابری‌های مکانی را شکل می‌دهد. مهم‌ترین ابزار اجرایی و مدیریت دولتی که بازتاب آن در سطح شهرها تجلی خاصی دارد بودجه‌های جاری است که اساس اقتصاد شهری را به ویژه از طریق این پرداخت‌ها هدایت می‌نماید.

از کل بودجه‌ی جاری استان، ۶۶/۵ درصد در شهر زنجان و ۳۳/۵ درصد در ۱۵ شهر دیگر هزینه می‌گردد که مراکز شهرستان‌ها به ویژه سه شهر ابهر و خدابنده و خرمدره ۲۰/۹ درصد و ۱۲/۶ شهر دیگر تنها ۱۲/۶ درصد از بودجه‌های جاری را به خود اختصاص داده‌اند. وجود این نسبت‌ها بیانگر این واقعیت است که حجم وسیعی از بودجه‌ی دولت در قالب حقوق ماهانه در سکونتگاه شهری استان هزینه می‌گردد که جریان این درآمد و حجم ریالی در این درآمد در طول سال برای خرید کالاها و خدمات تقاضا ایجاد می‌کند موجب رونق اقتصاد شهری استان می‌شود.

بررسی‌ها نشان می‌دهد، استان زنجان به مراتب از کارفرمایان کمتری در بخش خصوصی (در مقایسه با کشور) برخوردار بوده است. این وضعیت هم در میان مردان و هم در بین زنان شاغل استان عمومیت دارد. با توجه به اندک بودن سهم کارفرمایان بخش خصوصی استان می‌توان پذیرفت این استان بهره‌چندانی از رشد و بالندگی مبتکران اقتصادی و کارآفرینان بخش خصوصی نبرده است. این وضعیت نه تنها می‌تواند بازدارنده‌ای مهم در گسترش اقتصاد دانش‌محور (به منزله‌ی یکی از راهبردهای کلان برنامه‌ی

چهارم توسعه) به شمار آید، بلکه نشان از فقدان سازوکارهایی دارد که می‌توانند صنایع سنگین و بزرگ را با صنایع خانگی و کارگاهی پیوند زنند. بررسی علمی- تخصصی عوامل پدیدآورنده این شرایط یکی از ضروری‌ترین پژوهش‌های اجتماعی- اقتصادی در سطح استان می‌باشد.

طبق آمار و بررسی ها، سهم کارکنان فامیلی بدون مزد استان زنجان نزدیک به دو برابر سهم کشوری بوده است. این وضعیت در میان مردان شدیدتر و در میان زنان خفیف‌تر می‌باشد. پس باید گفت اشتغال افراد در بخش‌های غیررسمی اقتصادی و هم چنین محرومیت آنان از تسهیلاتی چون بیمه، سابقه شغلی، پوشش قانون کار و... در استان زنجان از حد متوسط کشوری نیز فراتر است و از نابسامانی اقتصادی در استان خبر می‌دهد. فقدان کارفرمایان مبتکر و توانا موجب گردیده است که بازار کار از تخصص‌یافتگی و دانش‌محوری بی‌نصیب بماند و نتواند بین دانش بومی منطقه و دانش هم‌افزای جهانی پیوند عمیقی ایجاد کند. این معضل در بخش کشاورزی بیش از دیگر بخش‌های اقتصادی دیده می‌شود و به دلیل نسبت بالای روستائینی در تمامی شهرستان‌های استان زنجان، باید پذیرفت این موضوع در تمامی شهرستان‌های این استان مسأله‌ای فراگیر شده است.

۵-۳-۲-۱۵- عدم تعادل در ویژگی‌های فرهنگی مناطق شهری و روستایی

تولید محصولات و کالاهای فرهنگی و قابل دسترسی بودن آنها برای مردم مستلزم وجود مؤسسات، آموزشگاه‌ها، فرهنگ سرراه، انجمن‌ها، کانون‌ها و... می‌باشد. چگونگی توزیع آنان در سطح استان می‌تواند تا اندازه‌ای نابرابری‌های اجتماعی را آشکار سازد. بررسی چگونگی توزیع این مراکز در سطح استان زنجان نشان می‌دهد شهرستان زنجان (و البته شهر زنجان) همچون آهن‌ربا سهم چشمگیری از این مراکز و کانون‌ها را به خود اختصاص داده است. حادث‌ترین شکل این قطبی شدن و بیش‌ترین تمرکز در آموزشگاه‌ها و گروه‌های آزاد هنری، ناشران، کانون‌های تبلیغاتی و مؤسسات فرهنگی و هنری دیده می‌شود که بیش از سه چهارم آنها در شهر زنجان استقرار داده شده‌اند.^۱ در مقابل انجمن‌های هنری (خوشنویسی، هنرهای تجسمی و...) و همچنین کانون‌های فرهنگی- هنری (مستقر در مساجد و...) متوازن‌ترین توزیع را در سطح استان دارا بوده‌اند. چنان‌چه این استقرار را از سطح استان و تفکیک شهرستان به سطح شهرستان و تفکیک مناطق شهری و روستایی تقلیل دهیم باز هم عدم توازن بین شهر و روستا در هر شهرستان آشکار می‌گردد و از عدم تعادلی مضاعف خبر می‌دهد.

۱. یادآور می‌شود که شهر زنجان ۳۶/۳ درصد جمعیت استان و شهرستان زنجان (مناطق روستایی و شهر زنجان) ۴۷/۱ درصد جمعیت استان را در خود جای داده است. اگرچه این توزیع نا متوازن جمعیت می‌تواند بحران‌زا و مسأله ساز گردد، اما تمرکز مؤسسات، آموزشگاه‌ها و... از آن هم نامتعادل‌تر گردیده است.

بررسی چگونگی استفاده از محصولات فرهنگی در میان ساکنان سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان زنجان، از وجود عدم تعادل در پهنه استان حکایت دارد. بررسی محل برگزاری دوره‌های مختلف آموزشی اعم از دوره‌های هنری، دوره‌های موسیقی، دوره‌های آموزش صنایع دستی، دوره‌های آموزش زبان و کامپیوتر، دوره‌های مهارتی، دوره‌های ورزشی و دوره‌های عمومی نیز از وجود عدم تعادل در سطح استان زنجان خبر می‌دهد.

منابع و مأخذ

- سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ چگونگی مصرف و سرمایه‌گذاری درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی و صنعتی در هر یک از شهرستان‌های استان زنجان، گزارش منتشر شده.
- سازمان امور اقتصادی و دارایی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ میزان سپرده‌گذاری در شبکه بانکی استان زنجان به تفکیک شهرستان در دوره‌ی ۸۴-۱۳۸۰، گزارش منتشر نشده.
- سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ دوره‌ی بهره‌برداری از مراتع استان زنجان، گزارش منتشر نشده.
- سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ مساحت و نوع گرایش مراتع استان زنجان، گزارش منتشر نشده.
- سازمان صنایع و معادن استان زنجان (۱۳۸۶)، نوع، تعداد و میزان اشتغال در واحدهای صنعتی موجود در شهرک‌های صنعتی استان زنجان، گزارش منتشر نشده.
- اداره کل بازرگانی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ تعداد اتحادیه‌های صنفی استان زنجان از سال ۸۳-۱۳۷۹، گزارش منتشر نشده.
- اداره کل بازرگانی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ تعداد واحدهای صنعتی دارای پروانه کسب در استان زنجان و کل کشور در سال ۱۳۸۶ به تفکیک واحدهای تولیدی، فنی، خدماتی و توزیعی، گزارش منتشر نشده.
- مهندسین مشاور سبزاندیش پایش (ساپ) (۱۳۸۳)؛ طرح جامع گردشگری استان زنجان، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، مدیریت میراث فرهنگی و گردشگری استان زنجان.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، وبگاه مرکز آمار ایران.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان (۱۳۸۶)؛ شناسنامه آماری شهرهای استان زنجان، زنجان، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان.
- مشکینی، ابوالفضل (۱۳۸۲)؛ نارسایی‌های فضایی نظام شهری استان زنجان، پایان‌نامه دکتری به راهنمایی دکتر ژیل سجاد و دکتر محمد تقی رضویان، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان (۱۳۸۲-۱۳۷۶)؛ سالنامه آماری استان زنجان از سال ۸۲-۱۳۷۶، زنجان انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان.
- سازمان حمل و نقل و پایانه‌های مسافری استان زنجان، تعداد سفر باری و بار حمل شده از استان به سایر استان‌ها در سال ۱۳۸۴ به تفکیک شهرستان مبدأ، گزارش منتشر نشده.

- مرکز آمار ایران (۷۵-۱۳۵۵)؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان در سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، تهران، مرکز آمار ایران.
- مهندسین مشاور، نشتاک (۱۳۷۹)؛ سنتز مطالعات جامع توسعه کشاورزی و منابع طبیعی در استان زنجان، معاونت برنامه‌ریزی و بودجه وزارت کشاورزی.

۵-۴- ارزیابی اهداف کلی و جهت گیری های توسعه و ارائه ی

پیشنهاد به مراجع ذیربط

۵-۴- ارزیابی اهداف کلی و جهت گیری‌های توسعه و ارائه‌ی پیشنهاد به مراجع ذیربط

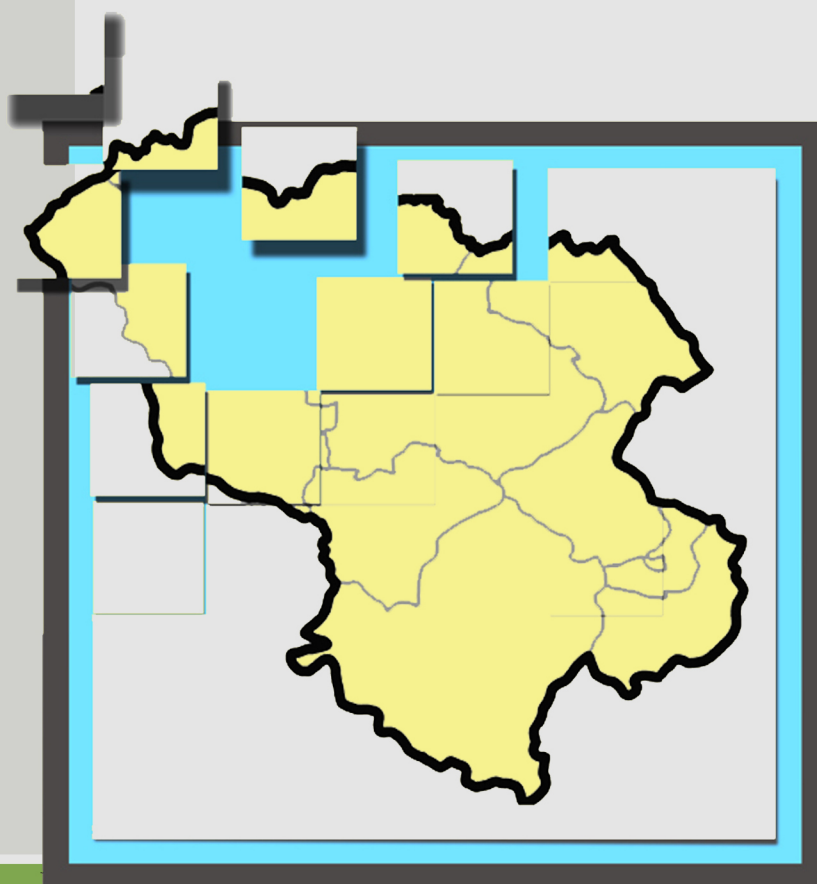
با توجه به این که در بخش دوم مطالعات آمایش استان زنجان و به طور مشخص در فصل هفتم با عنوان برنامه‌ریزی و سیاستگذاری، مجموعه اهداف تفصیلی آمایش استان و جهت‌گیری‌ها و راهبردهای توسعه خواهد آمد و از سوی دیگر در فصل هشتم این مطالعات با عنوان مدیریت آمایش استان، مجموعه سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی مجری برنامه مشخص و اجرای مجموعه اهداف یادشده به آنها پیشنهاد و تکلیف خواهد شد، بنابراین به نظر می‌رسد پرداختن به این موضوع در این بخش از مطالعات منتفی است.

ریاست جمهوری
سازمان برنامه و بودجه کشور
سازمان برنامه و بودجه استان زنجان

دانشگاه زنجان